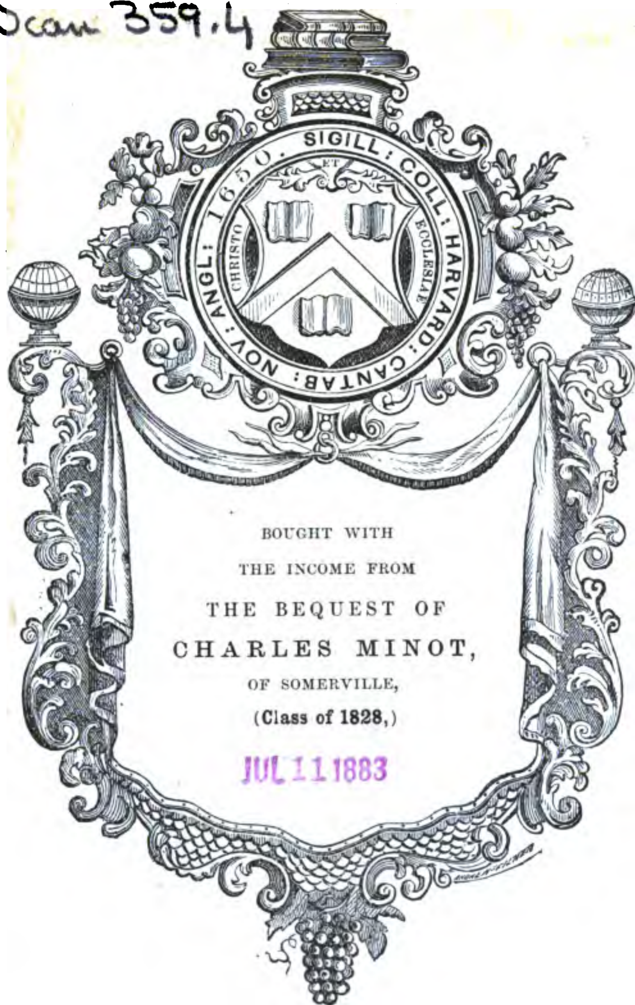

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO
ET
ECCLESIAE

NY SVENSK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

AXEL N. LUNDSTRÖM OCH ADOLF LINDGREN.

1880.

UPSALA
VICTOR ROOS' FÖRLAG.

[illegible] band.
(1880–1881.)

UPSALA, 1880.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Innehåll:

Uppsatser:

Literatur:

Polemik:

Red. tillsända tidskrifter och böcker. Anmälan. Innehåll.

JOHAN OLOF WALLIN.

Då en svensk literatur-tidskrift nu åter framträder, har hon velat återknyta sambandet med det förflutna genom att på sina första blad erinra om det stora minne, som svenska folket senast haft anledning att uppfriska på hundrade årsdagen af Johan Olof Wallins födelse.

Och detta, att minnas sina stora, anstår väl ett folk, som tror på sin framtid, som vet, att denna ligger i de unges bröst, och att det frö till ny utveckling, som der gömmes, stundom äfven behöfver fuktas af minnets vederqvickande dagg för att slå ut sina hjertblad.

»Hvart folk, som forntid haft, skall framtid ega»,

säger skalden, och han har rätt; ty ett folk, som vårdar sina minnen och dermed visar, att det har något att minnas, det fasthåller vid det förgångna icke blott för sin egen räkning, utan för att bevara hogkomsten deraf liflig för dem, hvilka sedan skola fortplanta henne från slägte till slägte; det visar sig tro på sin egen fortvaro, och det vill göra sig värdigt en framtid genom att bygga denna på en lefvande känsla af förpligtelser mot det, som är stort och ädelt i det förflutna. Synnerligen måste ett sådant minne för det egentliga folket vara lyftande och lifgifvande, när detta ser den store man, hvilken framställes som en välgörare och en mönsterbild för kommande slägten, vara sprungen ur dess egen midt och genom personlig dugande kraft hafva beredt sig sin hedersplats bland fosterlandets främste män. Lyckligtvis är detta icke sällan fallet i vårt land; men i alla händelser böra vi aldrig försumma tillfället att erinra oss, hvad vår

historia i detta hänseende eger att bjuda oss, ty att stanna på hvardagslifvets bullrande väg och för ett ögonblick af någon gifven anledning uppkalla bilden af en man eller qvinna, som på ett framstående sätt införlifvat sitt namn med fäderneslandets eller mensklighetens utveckling, är en högtid, som vederqvicker och stärker, äfven om den röst, som tolkar minnets betydelse, i jemförelse med dess innehåll vore aldrig så svag och obetydande.

Det är i sådan mening, denna tidskrift öppnas med följande korta skildring af Johan Olof Wallins lif och betydelse. Han är förut tecknad af så många, af Bernhard von Beskow ett par gånger, af Fryxell i hans inträdestal i Svenska Akademien och helt kort af Agardh i hans svar, af Hammarsköld och Malmström, af Rydqvist och Palmblad, af C. P. Hagberg och J. H. Schröder, af P. Wieselgren och Geijer, och han är besjungen af en mängd skalder, men främst af Tegnér genom den i Svenska Akademien åt honom helgade sång. Hvad här meddelas, är hufvudsakligen en sammanfattning af hvad sålunda från skilda håll yttrats om Johan Olof Wallin såsom vitter man, sammanstäldt med studiet af hans skrifter.

Han var född den 15 Oktober 1779 på ett fattigt underofficersboställe i Stora Tuna i Dalarne, och han var den äldste af många barn, sjuklig, men med godt hufvud, som derför borde gå läsvägen, för att komma till en anspråkslös presterlig plats, med hvars inkomster han i framtiden skulle kunna hjelpa föräldrar och syskon. Fadern ville för sin del gerna ha fått honom till militär, men den kroppsliga svagheten räddade den svenska kyrkans blifvande primas från rekryter och exercisfält, och den väntade hjelpen till de kära i hemmet kom på gamla dagar, men ej från en fattig komminister, utan från den förmögne pastor primarius i Stockholm.

»Barn af en stackars far, som led från led
Af bara bönder sina anor leder,
Jag trädde som min egen lyckas smed
I verlden med ett ärligt prestbesked,
En varm välsignelse och rena seder,
Och eljest ingenting att pocka med».

Sådan kom han efter egen skildring i Fahlu skola med hemmets besparade små medel, och dermed började för honom en tid af arbete, lidanden, försakelser och svårigheter, som varade i mer än aderton år, och som blott den kan göra sig ett begrepp om, hvilken sjelf i fattigdom sträfvat sig fram genom skola och universitet och dervid haft till sin uppgift att plugga bokvett i främmande folks barn. Sålunda fortgick det genom skolan och Westerås gymnasium, dock med afbrott af flere år, då Wallin af brist på medel måste såsom informator vara borta från läroverket, så att han först vid den då för tiden sena åldern af tjugu år kom till Upsala, men med ett så glänsande betyg, att man endast en gång förut, men aldrig efteråt sett något liknande.

Wallin hade då redan framträdt såsom både svensk och latinsk versskrifvare, det förra redan vid tio år, då han 1789 helsade sin från kriget återkommande fader, samt längre fram i ett vittert sällskap på gymnasium, det senare vid en fest i Westerås, då han dit återvände för att igen begynna sina studier. Formtalangen och lusten för den romerska poesien med dess storslagna retoriska klang visade sig således redan tidigt hos den kunskapsrike ynglingen, och de utgjorde äfven den grund och botten, från hvilken han såsom vitterhetsidkare utgick, ty ännu var det icke fullt klart för honom, på hvilkét innehåll för lifvet denna formkänsla skulle få sin användning. Till en början öfvades hon blott för sin egen skull, — och hvad var då naturligare, än att den unge studenten skulle i dessa sina öfningar och försök hålla sig till de förebilder och den smak, som ännu under slutet af förra och början af detta århundrade var herskande i vårt land? Att han dock icke stannade på denna punkt, utan gick framåt med sitt folk och följde dess lif, är hvad den följande framställningen vill ådagalägga.

Det första poem af Wallin, som fäste allmänna uppmärksamheten vid honom, var ett grafqväde öfver en ung student, hvilket intogs i Upsala tidningar år 1803. Det är skrifvit i tidens smak, och uttryck, sådana som

»Röst ur midnatten af grafven»

finnas, såsom naturligt är, flere; men bemärkas bör, dels att denna hans första framstående sång är en dödsssång, hållen i den allvarliga, förgängelsens oundviklighet predikande ton, som följde Wallin under hans hela lif såsom en genomgående tråd i hans uppfattning af menniskolifvet och fick sitt mäktigaste uttryck i Dödens Engel, dels ock att deri redan hos ynglingen spörjes en klang af den religiöst poetiska betraktelseform, som mannen i sina psalmer skulle gifva det högsta uttryck.

Samma år, 1803, blef Wallin graduerad inom filosofiska fakulteten i Upsala och tillegnade sin gradual disputation åt sina föräldrar med en dikt, som finnes intagen i hans »Samlade vitterhetsarbeten» och vittnar om hans aldrig förminskade kärlek och tacksamhet till dem, som med egna uppoffringar gjort det möjligt för den fattige ynglingen att till en början komma *så* långt. Ty nu stod hela verlden öppen för honom. Han önskade visserligen i den nämnda dikten till föräldrarne ingenting hellre än att

»i en omärkt vrå af bygden
Få åt er och himmelen och dygden
Helga lifvets snart förflutna stund;»

men åsyftade han dermed att få en sjelfständig ställning, så lät detta hopp vänta på uppfyllelse, och var det hans hjertas käraste dröm att få lefva ett stilla, fridfullt, obemärkt lif, så nådde denna hans dröm aldrig sin fullbordan. Äfven ett försök att få stanna, åtminstone till en början, såsom docent i estetik vid universitetet i Upsala misslyckades. Han disputerade 1805 öfver sin älsklingsförfattare Horatius, men en annan fick platsen, och Wallin lemnade Upsala för att en mansålder senare återvända såsom universitetets prokansler.

Men hade Horatius i disputationsform svikit sin unge svenske anhängare, så vardt han deremot i poetisk drägt hans befriande genius. Redan 1803 vann Wallin ett heders-accessit i Svenska Akademien för öfversättningar af eller kanske rättare efterbildningar efter några oden af Horatius, och genom dem erhöll han en vän och beskyddare, hvilken först insåg hans egentliga kallelse och för

honom utpekade den bana, han borde följa, nämligen Nils von Rosenstein. »Kellgrens lyra är återväckt», yttrade denne, då Wallins öfversättningar först upplästes i akademien, och orden upprepades, då belöningen på högtidsdagen öfverlemnades till honom. Tvenne år derefter, 1805, erhöll Wallin stora priset för skaldestycket »Uppfostraren» samt på samma gång tvenne mindre belöningar för öfversättningar från Horatius och Virgilius; 1806 fick han ännu en gång ett mindre pris för en öfversättning från Virgilius och slutligen 1808 den största belöning, akademien någonsin utdelat, nämligen tvåhundra dukater, som voro utfästa för en sång vid aftäckandet af Gustaf III:s bildstod.

Så många, så stora och så tätt på hvarandra följande belöningar har konung Gustafs stiftelse hvarken förr eller senare utdelat. Också betydde sådana belöningar då för tiden mera än nu, och en ung man, som på sådant sätt utmärkt sig, hade dermed öppnat för sig tillgång till allt hvad stort och högt hette inom förtjenstens rymd, så vida han för öfrigt egde förmåga och duglighet. Man besinne blott hvilken betydelse dessa utmärkelser egde för Tegnér och Geijer! Den senare vann sitt stora pris för Äreminnet öfver Sten Sture den äldre samma år, som Wallin fick sin första uppmuntran; och när de då visade sina penningar för hvarandra, knöts dem emellan en vänskap, som varade till lifvets slut. De prisbelönta dikterna af Wallin vunno dock icke alldeles odeladt bifall, och i synnerhet var detta fallet med öfversättningarna från Horatius, hvilka i Polyfem (Andra samlingen N:is 4—6) blifvit bedömda på ett mycket bittert sätt. Sant är, att de icke äro öfversättningar i vår tids mening, utan snarare moderna ombildningar af det antika originalet. Men först och främst må dervid anmärkas, att de på god tro äro utförda så, som man då bäst förstod saken och närmast efter Kellgrens föredöme; vidare, att anmärkaren tager något starkt vid sig på grund af det bättre vetande, han genom studium af tyska efterbildningar och formförsök anser sig hafva inhemtat; och slutligen att det i våra dagar och inför vår tids kritik åtminstone kan sättas i fråga, hvilketdera är rättare, att åter-

gifva en romersk skald, om han skall öfversättas, i en sådan form, som den moderna poesien känner och utöfvar, eller återgifva honom med hans egen, för modernt tungomål mer eller mindre oåtkomliga antika form. Nästan alla nyare öfversättningsförsök ha följt den senare regeln och sträfvat att tillämpa antikens takt på vårt språk; den förra följes uteslutande i alla romanska språk och i engelskan; ja, till och med i Tyskland har en mäktig stämma höjt sig för denna senare åsigt såsom den enda rätta, nämligen den bekante klassiske filologen Westphal, så att det nog skulle kunna hända, att Kellgrens oeh Wallins formbehandling ännu en gång kommer till heders, om också uppfattningen af förebilderna med nödvändighet skiftar efter olika tider och deras smak. De öfriga belönta dikterna, skrifna i den äldre, akademiska stilen, såsom för dem och liknande ämnen naturligt var, mötte lika naturligt motsägelse från den nya skolans vittra domare, och Hammarsköld spar icke på uttrycken, när det gäller att utpeka en efterföljare af Leopold, hvilken för honom och hans stridskamrater var inbegreppet af allt, hvad perukstilen hos oss kunde erbjuda af förstockadt. Äfven Palmblad instämmer i hans dom, ehuru han dock ogillar hans sätt att gå till väga. »Just derför att Wallin», säger han, »jemte Valerius utgjorde de utmärktaste af den gamle, på sina lagrar hvilande Leopolds lärjungar, tog man dem begge företrädesvis för hufvudet och bekämpade dem med löjets, gycklets och hånets pilar. Vi vilja icke väcka minnet af dessa ungdomens och öfvermodets anfall, dem vi ogilla; men vi torde dock få påminna läsaren om, att sanningen nästan aldrig går fram utan strid, att man i stridens hetta allt för lätt går öfver till obillighet och öfverdrifter, samt att man mot starka fiender måste nyttja starka vapen». Men han går ännu längre: han bevisar genom Wallin sjelf, att stilen i »Uppfostraren» icke var fullt sann och naturlig, i det han meddelar några af dess alexandriner, i hvilka författaren visserligen rätt vackert, men dock retoriskt och derför blekt och kallt tilltalar sin egen mor, och han ställer dessa sex alexandriner i jemförelse med de rörande fyra stroferna i psalmen 347: *Vid en*

moders död. Det kan icke nekas, att detta exempel är ett slående bevis på, huru Wallin så småningom vardt sig sjelf, och huru hans smak renades och framgick till natur och sanning. Alldeles af sig sjelfva framlysa dock dessa poesiens eviga, oförgängliga egenskaper i det »Preludium», som är satt i spetsen för den belönta sången öfver Gustaf III:s stod, och detta erkännes äfven af Hammarsköld. I det daktyliska uppslaget till denna stolta poetiska ouverture vajar en fläkt, som bådar det kommande tidehvarfvet i vår vitterhet, och i formens vexling och skönhet lefver der en anda, som påminner om det dityrambiska slutet af Tegnérs »Svea», hvilken framträdde och tjusade våra fäder endast några år efter det de jublat med Wallin i hans »Dithyramb den 24 Januari 1808».

På sådant sätt gjorde Wallin sitt inträde i den vittra verlden, der han genast intog plats bland de främste. Hade han förut lefvat ett kringirrande lif såsom lärare åt andras barn, så bildade dessa literära framgångar en vändpunkt i hans lif, ty de skaffade honom ära, vänner och fast plats samt beredde äfven väg till verdslig rikedom och oberoende. På inrådan af Rosenstein gick Wallin nu in på den presterliga banan, och han innehade inom kort, 1806, den efter Choræus lediga lärareplatsen i teologi vid Carlberg, der vilkoren visserligen voro knappa, men der han lefde ett lif, som han sjelf längre fram karakteriserat sålunda: »Nu var min gladaste tid. Jag var sökt och gerna sedd af alla, fann bifall för allt, hvad jag gjorde, skref verser och predikningar med stigande framgång, mötte vänner, hvar jag kom, och såg framtiden i det ljusaste perspektiv. Sedan kom lyckans tid, och glädjens var förbi.»

Det är en dyster, men sann och gripande bekännelse, som ligger i dessa sista ord. Lyckans tid kom, ty nu gick Wallin oaflåtligt framåt från det ena ärestället till det andra: kyrkoherde i Solna, teologie doktor, ledamot af Svenska Akademien, kyrkoherde i Adolf Fredriks församling, riksdagsman, domprost i Vesterås, pastor primarius, ordensbiskop, öfverhofpredikant, erkebiskop och prokansler för Upsala universitet samt serafimerriddare. Derjemte var han

sedan 1810 rikt gift. Lyckan fann han dock icke i sådan gestalt, som han hade drömt henne. En stilla verksamhet, helst på landet, ett enkelt hem, der han sjelf satt som patriark bland de sina, långt bort från dem, som

»i verlden
Åt passionen, lyckans nåd och flärden
Resa slott på dödlighetens grund.»

Sådana bilder döko under ungdomsdagarne och äfven sedermera ej så sällan upp för honom, och de ha fått sitt uttryck i sångerna till föräldrarne och till ungdomsvännerna i Tuna, i »Fantasi» och »Huslig sällhet» m. fl. Men ingen menniska får någonting af lifvet till skänks, utan hvar och en måste betala något, för hvad han fått mera än andra. Wallin fick till öfvermått ära och rikedom, som han icke sökt; men den enkla, idylliska lycka, han eftersträfvat, vann han aldrig. Verlden, som snart kom under fund med de stora, rika och allsidiga krafter, som rörde sig inom hans väsen, lade genast beslag på honom, och det fans intet arbete, för hvilket han ryggade tillbaka, när det gälde det allmänna bästa, och ej utförde bättre och samvetsgrannare än någon annan, — till dess kraften var bruten och han störtade samman, menskligt taladt, i förtid, midt i en sjudande verksamhet, som bådade gyllne frukter får framtiden. Han föll egentligen såsom ett tragiskt exempel på det menniskooffer, som varit och delvis ännu är en egenhet i vårt fädernesland, att åt de offentliga värfvens Moloch offra en man, som duger till allt, äfven när han sjelf och landet hade bäst af, att han finge odeladt egna sig åt *ett* och varda en *hel* personlighet.

Att här genomgå och påvisa denna mångsidighet, skulle föra oss för långt och möjligen äfven vara onödigt, helst då det är bättre gjordt på andra håll. Här vilja vi blott kasta en flyktig blick på Johan Olof Wallins betydelse såsom verldslig och andlig skald samt såsom talare eller skärskåda de sidor af hans storhet, hvilka karakterisera honom såsom vitter man.

Wallins första framträdande såsom verldslig skald hafva vi redan sett; de omdömen, som i detta hänseende om honom

fälts, äro hvarandra motsatta allt efter den synpunkt, från hvilken han af olika domare blifvit skärskådad. Så är han utan inskränkning upphöjd af alla dem, som betraktat hans skaldskap från uteslutande akademisk synpunkt, så att äfven retoriska stycken i det förra seklets stil blifvit antagna icke blott såsom uttryck för sin tid och för ett ideal, hvilket nu är förgånget, utan såsom uttryck för en allmängiltig poetisk uppfattning. Lika afgjordt har han, såsom vi sett, af nya skolans anhängare blifvit klandrad som en af den abstrakta klassicitetens epigoner, hvilka efter Leopolds föredöme visade »ett halft löjligt äflande och fäktande efter någonting, som skulle synas filosofiskt djupsinnigt, starkt och nytt», ehuru fosforisterna, komna till ålder och besinning, ångrade det häftiga sätt, hvarpå han anfölls. Den, som mellan dessa ytterligheter hållit en ganska lycklig medelväg, är Rydqvist, hvilken 1839 anonymt utgaf en minnesteckning öfver Wallin. Sedan han visat, huru Wallin sjelf icke lade allt för stor vigt vid sina »Vitterhetsförsök» och hade öppen blick för sina egna brister, tillägger han: »Wallin hade flere egenskaper tillhöriga skalden: han var poet i föredrag, i versens tonfall, i ordets välljud; men i uppfinning och sammansättning var han ej i samma mån ny och hänförande, varm och egendomlig. Poesien var i allmänhet hos honom mera yttre än inre. Sjelfva det ingalunda sparsamt anlitade bildspråket hade en viss fattigdom. Poetisk håg hade han tillräckligt, för att gifva den obundna framställningen lif och konstskönhet; men han var för mycket tänkare och skarpsinnig betraktare af psykologiska och yttre förhållanden, för att mer än undantagsvis kunna med lyrikerns hänförelse öfverlemna sig åt poesiens under. Denna fyndighet i tankar, ord och sammanställningar, som gaf hans talkonst så mycken retelse, förledde honom ofta i skaldekonsten till en hopställning af tänkespråk, nästan med en lika tillfällig sammanhållning som tråden i ett perlband. Han var med ett ord större skald i prosa än i vers.» Det ligger mycken sanning och fin iakttagelse i dessa ord, och de gälla oinskränkt om allt sådant, som Wallin skref i den gamla tidens anda med full afsigt att frambringa något af det,

som efter dess sätt att se var poesi, men som egentligen icke var annat än reflexioner och abstrakta tankar, omklädda i yttre retorisk ståt, lånad från poesiens rustkammare. Der han åter lemnar sin natur fritt lopp och öser ur sitt hjertas rika källa, der finner man äfven hos honom verklig ingifvelse, der strömmar sången frisk och lefvande från hans läppar, der är han icke i ringaste mon längre akademisk, utan han är lika mycket som någon annan inne på den rymd, som nya skolan ansåg sig ha öppnat; med ett ord, han är icke längre en epigon efter Leopold och hans tidehvarf, utan han är en den nya tidens son, som utan omskrifning och retorik rent ut och rätt fram talar hjertats osminkade språk.

Frågan blir då: när är Wallin verkligen sig sjelf, när följer han fritt sin natur, och hvilken var hans innersta böjelse? För den, som uppmärksamt studerar hans skrifter, är denna fråga icke svår att besvara. Det är en allmänt känd och erkänd sak, att Wallin står högt såsom psalmdiktare och tillfällighetstalare. Nå väl, äfven inom den verldsliga poesien är han mest sig sjelf i de dikter, som i ton och art närma sig dessa hans naturliga rymder, således i den allvarliga, till det religiösa gränsande utgjutelsen och i de olika arterna af tillfällighetsdikt. Detta sammanhänger också på det närmaste med hans väsen och karakter, sådan man af hans dikter lär känna honom. Han var en äkta dalkarl, något tung och fallen för en djup melankoli, som sammanhängde med hans naturliga fromhet och känsla af det intiga hos allt jordiskt och kanske äfven berodde på hans bittra erfarenhet af den verldsliga lyckans tomhet. Men å andra sidan hade han äfven, när han greps af ett ämne, lätt att entusiasmeras, och då han häråt gaf uttryck, ryckte han alla oemotståndligt med sig. Deraf denna dubbelhet i hans diktning: djup sorg och hänförd lyftning såsom de naturligaste uttrycken för hans hjertas känslor, — och det kan icke nekas, att dessa äro äkta nordiska, äkta svenska.

Bland Wallins framstående tillfällighetssånger påminna vi först och främst om det redan nämnda »Preludium», då

Gustaf III:s stod aftäcktes, om hans vackra »Medborgaresång» 1809: »Du broder, tag ditt glas i hand och klinga med en broder», om hans herrliga skål för »Georg Washington» 1837, hans ädla sång om »Hjertat» till ungdomen vid Upsala universitet, i hvilken dock den elegiska tonen är öfvervägande, och flere andra af samma art. Hit höra ock de glada sällskapssånger, som älskades af våra fäder, och hvilkas betydelse Bernhard Elis Malmström tolkat. »Franzén hade med framgång försökt sig i denna genre», säger han, »Valerius var deri den mest produktiva och äfven den mest populära, men äfven Wallin gaf vika för frestelsen af tidehvarfvets anspråk på verskonstnärens talang vid glada tillfällen och gaf sin tribut åt hvad en allvarsammare, men derför icke dygdigare tid stämplade såsom fädrens dårskap... Man har detta tidehvarfvets kraf att tacka för många af de gladaste, de mest humoristiska, och tilläggom, äfven ofta de täckaste toner, som klingat på den svenska lyran. . . . Den sedligt stränga Wallin bibehöll, äfven under sin presterliga och biskopliga period, en viss upphöjd frihet i afseende på denna sammanlefnads glädje och skämdes aldrig för de små poetiska bidrag dertill, som han i sin ungdom lemnat». Flere af dessa glada visor ihogkommas ännu af de äldre personer, som hört dem sjungas i sina unga dagar, och äro äfven förtjenta att minnas. En tredje art af tillfällighetsdikter utgöra Wallins grafsånger, för hvilka han med skäl är högt berömd, och som ofta utgjorde afslutningar af hans »Grifttal». Han står visserligen här icke på samma höjd som Tegnér, men han är jemte honom bland våra äldre skalder den förnämste. Dessa sånger, i hvilka den elegiskt religiösa tanken på döden och förgängelsen äro naturliga, bilda öfvergången till den andra arten af hans verldsliga skaldskap, som för hans naturel och uppfattning låg närmast till hands, nämligen de dikter, som gifva uttryck åt hans inneboende tyngd och melankoli. Denna melankoli är dock icke bemängd med bitterhet och förtviflan, utan den innebär antingen en elegisk känsla af lifvets tomhet och fåfänglighet eller ock ett högtidligt predi-

kande af *vanitas vanitatum vanitas,* som slutar med en förhoppningsfull blick uppåt till det himmelska och gudomliga, såsom den enda, men också säkra trösten i lifvets elände och den vinkande hamnen, när den trötte vandraren ändat sin färd. Det förra framträder i »Enslingen», »Försakelsen» och »Afskedsblick», som genomträngas af en fin elegisk, rörande ton; det senare har fått ett storartadt uttryck i »Hemsjukan», som af mängden anses för Wallins bästa dikt, och i hans svanesång »Dödens engel», i hvilken predikaren, anande sin snara bortgång, sjelf stöter i domsbasunen för ett försoffadt slägte, som i hvarje stund vandrar på grafvens brädd, men lättsinnigt glömmer det gamla ordet: *hodie mihi, cras tibi.* Denna sång, som Beskow efter uppläsningen af Tegnérs minnessång i Svenska Akademien kallade »ett svar, der skalden vid brädden af sin redan öppnade graf förtror oss, hvad han så ofta förkunnat i lära och sång, att dödens engel är ljusets», är för väl känd af hvarje svensk för att behöfva en närmare förklaring eller påpekning. Ett egendomligt faktum vilja vi dock meddela, att »Dödens engel» inom den äldre spanska poesien eger en märkvärdig frände i åskådning och ton, i anda och innehåll: denna är »Coplas de Manrique», en 1492 tryckt dikt, i hvilken skalden, Jorge Manrique, på ett enkelt och storartadt sätt besjunger sin faders död genom att skildra dödens och förgängelsens okufliga majestät. Då det är föga troligt, att Wallin haft någon kännedom om denna in i de minsta delar liknande frände, torde likheten helt enkelt bero derpå, att Wallins poetiska sinne var såsom hos så mången i slutet af medeltiden gripet af storheten och djupet i det outforskliga ämne, som fann sitt allmänt konstnärliga uttryck i de bekanta framställningarna af »Dödsdansen». Före Wallin har inom vår literatur Lucidor förnämligast gifvit uttryck åt samma tankar, hvilka äfven under reformationstidehvarfvets senare del och trettiåriga krigets olyckliga dagar sysselsatte de protestantiska psalmdiktarne i Tyskland.

Ingenstädes framträder Wallins medfödda natur och oaflåtliga framåtskridande till enkelhet och sanning tydligare

än i hans psalmer. Detta visar sig redan i den kända historien om den nya psalmbokens tillkomst, hvarom här i korthet påminnes. Behofvet af en ny svensk psalmbok hade länge varit erkändt, och en särskild komité hade under ett halft århundrade arbetat på en sådan. Redan 1807 hade Wallin utgifvit tvenne häften af honom sjelf och Choræus omarbetade kyrkopsalmer, hvilka sedan af honom ensam fortsattes, och derefter kommo 1812 och 1813 ett par häften profpsalmer af Franzén och Wallin. Visserligen hade Wallin i de första af dessa försök vida öfverträffat sina föregångare, hvilka, utan begrepp om psalmens natur och uppgift, behandlat honom såsom ett slags didaktiskt poem i vårdad form med ett innehåll af upplysningstidens renaste deistiska vatten. Men någon mästare var han ännu icke, och det betänkligaste torde väl ha varit, att han ännu ej var fullt gripen af innehållets enkla och verkliga anda. Hans framåtskridande i detta hänseende bestod i framsteg till en rent kristlig anda, som allt mera tillkämpade sig en motsvarande form. Och af denna utveckling och dess behöflighet var han fullt medveten. Ty då vid 1809 års riksdag preseståndets pastoral-afdelning på uppdrag ordnat den nämnda komiténs samlingar och verkligen erhållit sanktion på den nya psalmboken, uppträdde Wallin, då trettio år gammal, och protesterade på det starkaste mot dess utgifvande, särskildt emedan en del af hans egna första försök blifvit mot hans vetande införda i det nya psalmboksförslaget, och i anledning deraf förklarade han, att han ansåg dessa likasom större delen af öfriga der intagna psalmer icke förtjena att blifva kyrkans offentliga andaktssånger. Derjemte yrkade han på bibehållandet af en mängd äldre psalmer, som blifvit uteslutna, emedan de ej skulle svara mot en ny tids smak; men, sade han, »en äkta psalm är icke något vitterhetsstycke», utan dess uppgift är att rena hjertat, höja andakten och förkofra gudaktigheten. Det lyckades verkligen den unge presten att mot flere framstående mäns lifliga önskan få ärendet underkastadt ny pröfning i en ny psalmbokskomité, af hvilken han sjelf vardt medlem, och der han fick i uppdrag att utarbeta det

nya förslaget. Detta var färdigt och utgifvet 1814 efter en del slitningar mellan Wallin och Samuel Ödmann; men Wallin, som var missnöjd både med hela planen och med valet af sånger, utarbetade i hemlighet och lät år 1816 trycka ett eget förslag, hvarvid han begagnade både sina egna och de andra ledamöternas samt främmande författares till komitén ingifna försök. Tilltaget var onekligen djerft, men Wallin var som alla stora reformatorer säker på sin sak, och han lyckades äfven, oaktadt Ödmanns förtrytelse och motstånd, att få detta förslag med obetydlig ändring antaget af komitén och år 1819 af konungen stadfäst. Vår nu varande psalmbok är således i det hela Wallins verk, äfven utom de 126 nya psalmer, han der skrifvit, och den stora skara af äldre, han omarbetat.

Tvenne tillfällighetsstycken vittna om Wallins känslor, då han fullbordat detta storverk: det ena är den vackra tillegnan af psalmboksförslaget till prins Oscar, det andra hans predikan i Vesterås domkyrka, då han invigde den nya psalmboken med Davids ord: »Sjunger Herranom en ny sång!» Och han kunde, i sanning, vara stolt öfver sitt verk, ty det erkännes allmänt, att få protestantiska församlingar ega att uppvisa en så värdefull samling af andliga sånger, äfven om anmärkningar i detalj med fog kunna göras. Visserligen står Wallin icke ensam, utan han har nitton andra författare med sig, af hvilka de förnämsta äro Franzén, Ödmann, Hedborn, Geijer och Adlerbeth; men det var dock *hans* anda, som hvilade öfver det hela, och han hade sjelf under det tioåriga arbetet småningom lyft sig till allt renare och ädlare både anda och form, till dess han slutligen stod på höjden, jemförlig ej blott med de största, vi haft inom vårt eget land, utan väl äfven med dem, som under reformationens tider utpreglade psalmen till hvad hon blef för den protestantiska församlingen, nämligen hennes bästa sammanhållningsmedel och hennes naturligaste uttryck för gemensam glädje och sorg. Ja, ligger det en bestämd skilnad utpreglad mellan den lutherska psalmen med dess högstämda allmänlighet och kärnfriska, manliga fromhet å ena sidan och den mera subjektiva och

innerliga, men också mera personligt enskilda och något sjukliga andaktssång, som senare, under tider af tryck och trångmål, framträdde, så är Wallins psalm till hela sin anda afgjordt luthersk. och endast sällan öfvergifver han den enkla, på folkvisan bygda, fromma och ädla ton, som tillhör den äkta psalmen, för att kläda sin känsla i retoriskt prunkande fraser. Hvem känner talet af de svenska hjertan, som under de förflutna sextio åren erfarit glädje och uppbyggelse, funnit tröst och tillflykt i dessa sånger? Hvem beräknar frukten af den andliga sådd, som de nedlagt i millioner hjertan, och den välsignelse, de ännu skola skänka åt millioner, hvilka sjunga Wallins psalmer utan att känna hans namn, utan att kunna tacka honom för allt det goda han gifvit och gjort? Det var nämligen en tanke, och en vacker tanke af psalmbokens utgifvare, att, så länge författarne lefde, deras namn icke skulle i psalmboken utsättas. Den osynliga minnesvård, som är rest i folkets hjertan, är dock dessa ännu för den stora allmänheten okända psalmsångares vackraste belöning, och midt ibland dem står Wallin som en David, föresjungande sina visor i den högre koren, lika gripande och högstämd, antingen det gäller Guds majestät och frälsningens hemligheter eller våra enskilda menskliga förhållanden, hvilka han särskildt förlänat ett aldrig sinande uttryck af mångfaldig medkänsla och djup lifserfarenhet. Hvad som härvid icke är det minst beundransvärda, är den på en gång höga och klara, djupa och lättfattliga formen.

Men utom den poetiska sidan af psalmboksarbetet kräfde äfven den musikaliska uppmärksamhet, ty den svenska psalmsången hade förirrat sig från sin ursprungliga renhet, och melodierna voro vanställda af en mängd tillsatser af verldslig art, som med sina barocka slingor och sirater i utförandet dolde den enkla, från fäderna härstammande tongången. Mången af de ännu lefvande har troligen på landsbygden hört någon återstod från gamla dagar af detta sätt att styra ut psalmen med sådana i äkta perukstil utförda grannlåter. Likasom i psalmkomitén slitning förekommit mellan Wallin och Ödmann i afseende på plan och urval,

så stodo äfven i afseende på musiken tvenne åsigter skarpt emot hvarandra: Hæffner ville obevekligt borttaga allt slags modernisering, de jemte honom högt ansedde musikkännarne Frigel och Åhlström hyllade den nyare smaken och funno det urgamla för sträft och enformigt. Wallin var sjelf icke musikkännare, men han hade en vän, som stod vid hans sida och hjelpte honom, och denne var Geijer, på hvars råd Wallin gaf företräde åt Hæffners åsigt. »Wallin gjorde mig den hedern», säger Geijer, »att stundom rådfråga mig och uppmuntrade mig på det vänligaste till egna försök. Jag var under en stor del af denna tid med honom i brefvexling, synnerligen angående den musikaliska delen af arbetet, i hvilket afseende jag merendels var tolk och medlare mellan honom och svenska koralbokens förtjenstfulle utgifvare, kapellmästaren Hæffner». Det var, som man ser, både stora och ädla andar, som förde vår nya psalmbok ut i lifvet.

Samtiden ansåg Wallin stå högt såsom predikant. Så dömer man möjligen icke nu, men vi kunna godt inse anledningen till denna samtidens dom. Slutet af det föregående århundradet hade utmärkt sig för sin brist på religiositet och, om icke rent förakt för Guds ord, åtminstone ringaktande deraf, och denna anda meddelade sig åt sjelfva ordets tjenare, hvilka voro akademiskt vältaliga dygdepredikanter, der de ej hemföllo under den kategori, som Thorild utpekade, då han sade, att »på predikstolarne stodo antingen histrioner, lika halfrusiga Bacchanter, eller orörliga, iskalla bildstoder». Den första, som något lyckades förbättra förhållandet, var Lehnberg, som till kyrkan samlade »det fina vettet, den utsökta smaken, de odlade sederna, börden, rikedomen, ungdomen, fägringen, prakten, flyktigheten och fåfängan», såsom han sjelf säger i företalet till sina predikningar. Hans verk var, efter Wallins ord, att locka folket till kyrkorna; sitt eget mål satte Wallin i att der »förkunna Guds ord i all sin kraft». Men icke heller han var genast fri från tidens gällande smak, utan hyllade i sina första predikningar den urvattnade stil, som man vant sig att anse såsom den för det andliga föredraget

passande. Men han kämpade ärligt för att bli fri, och vid Svenska bibelsällskapets första allmänna sammankomst den 27 April 1816 bröt det slutligen löst i det berömda tal, hvarmed han uppträdde emot den förslappade tiden och tecknade dess bild, skoningslöst, med skarpa drag och mörka skuggor. Det var första gången, Wallin framstod såsom den bestraffande Paulus, som i grund och botten bäst öfverensstämde med hans andliga skaplynne, och derifrån härleda sig sedan de andliga tal, med hvilka han väckte, skakade och hänförde sina samtida. Härmed hade Wallin utfört tvenne betydande värf: han hade räddat den kristliga andan från fullständig undergång, och han hade återupprättat den förfallna predikokonsten. Intet under, att han derför af sin samtid sattes högt, men lika litet underligt är, om han för oss och vår tid numera icke är tillfredsställande, då vi nämligen se på formen och framställningen; ty hans renlärighet har man visserligen betviflat, men på fullt allvar har väl dock ingen vågat påstå, att han såsom religionslärare icke stått på kristlig botten, om det också måste medgifvas, att han icke så gerna ger sig in på den skarpa dogmatikens område. Detta förhållande, som äfven anmärkes af Rydqvist, hvilken ansåg Wallin vara »strängare ortodox i psalmen än i flertalet af sina tal från predikstolen», har af Palmblad fått en enkel och fullt antaglig förklaring. »I fall en brist fans hos Sveriges stora predikant», säger han, »bör den dock icke sökas i saknaden af en grundfast dogmatisk öfvertygelse. Det gifves en annan förklaringsgrund, hvarför Wallin undvek dogmatikens klippor och ej utgaf en predikosamling. Sedan han beslutat sig för att beträda teologiens fält, hade han visserligen aflagt en hedrande pastoralexamen, men derefter vidtagande göromål af mångfaldigt slag, tjenstepligternas och det frivilliga nitets, hade hindrat honom att bygga på den nyss lagda grunden; han erkände sjelf och beklagade, att han icke låg djupt i den kyrkliga vetenskapen. Till sin själsdaning och riktning mera praktisk än spekulativ, mera poetisk än metafysisk, kunde och ville han ej med egna och nya uppfattningar af lärobegreppen, fylla luckorna; han ville

således ej allt för djupt intränga i den heligt dunkla labyrinten, för att ej löpa fara att förirra sig eller åtminstone genom ovarsamma uttryck ej gifva fienderna anledningar till misstydningar, hvilket så mycket lättare skulle skett, om han utgifvit en predikosamling. Ju mer Wallins anseende steg som predikant och kyrkofader, dess mera angelägen måste han vara att ej framställa sin minst betäckta sida mot anfallen, både för sin egen och för de heliga värfs skull, dem han vidare ämnade utföra». Vi vilja tillägga, att han för sin tid häri otvifvelaktigt gjorde rätt, ty han vann menniskorna genom de medel, som naturligen stodo honom till buds, genom sin kännedom af menniskan och menniskohjertat, af dess synd och elände och dess behof af nåd och kärlek; han vann dem genom sin oratoriska förmåga att lägga sin lifserfarenhet å daga i en ståtlig och högtidlig form, som harmonierade med hans eget väsens höghet och allvar och äfven med tidens smak; han vann dem slutligen genom något, som vi efterlefvande aldrig skola kunna göra oss en fullt klar föreställning om, genom sitt gripande utförande, sin mäktiga stämma, sin effektfulla deklamation. Vill man få en aning om de medel han använde, och den verkan, han frambragte i detta hänseende, så läse man den skildring, Fryxell i sitt inträdestal i Svenska Akademien lemnat af hans framställningskonst. Glansfullast framstod han häri, då han år 1827 i närvaro af en oöfverskådlig folkmassa, af hvilken ingen enda förlorade ett ord af hvad han yttrade, invigde den nya kyrkogården, stående på samma plats, der han tolf år senare sänktes ned till den eviga hvilan, och der han än i dag från grafvården predikar till oss de af millioner upprepade orden:

Jordens oro viker
För den frid, som varar.
Grafven allt förliker,
Himlen allt förklarar.

För att kunna fatta oss kort hafva vi här betraktat Wallin hufvudsakligen från den vitttra sidan. Skulle bilden bli fullständig, så hade vi att äfven skärskåda honom i hans öfriga mångfaldiga pligter såsom medborgare, prest,

embetsman, riksdagsfullmäktig, skolman, bibelöfversättare och ännu flere andra. Beskow ger oss en föreställning om, hvilka bördor han hade att bära ännu under de sista åren af sitt lif. Med utöfningen af erkebiskops- och prokanslers-embetenas åliggande förenade han tjenstgöringen såsom öfverhofpredikant, pastor primarius, preses i tvenne konsistorier, medlem af nästan alla akademier i hufvudstaden, af hvilka han valdes till ordförande i trenne på en gång och under samma år höll sex högtidstal i de särskilda samfundens namn, hvarjemte han var dels ledamot, dels ordförande i en mängd direktioner och komitéer, för hufvudstadens undervisningsverk och välgörenhetsinrättningar. Dessutom predikade han lika ofta som förut hos de kungliga och i sin församling, der han stundom uppträdde samma dag i både högmessa och aftonsång, och hörsammade äfven såsom svenska kyrkans primas lika beredvilligt de önskningar, som af enskilda till honom framställdes, att med sin talaregåfva gifva helgelse åt glädjens eller sorgens högtider.

Om det personliga intryck, han under dessa sista år gjorde, då han just tillträdt erkebiskopsstolen, yttrar Palmblad: »Han tillträdde genast sin embetsutöfning. Redan påföljande vår var han i medelpunkten för sin tillkommande verksamhet, glad, hoppfull och förfriskad. Under de många förrättningarna och festliga måltiderna syntes han dock emellanåt trött, och i vissa ögonblick, då han ansåg sig obemärkt, försjunken inom sig sjelf. Ett rörande uttryck af lidande och outsäglig melankoli hvilade öfver hans bleka ansigte, och då man några ögonblick derefter anblickade honom, hade allt slags uttryck vikit och lemnat rum för en fullkomlig passivitet. Men då han några minuter derefter höjde sin väldiga stämma och lät sin vältalighets strömmar falla som Dalelfvens majestätiskt dånande kaskader, trodde man sig ej allenast höra, utan äfven se en Esaias eller Paulus, i hvars ögon och anlete strålade en återglans af Jehovahs ljus. Om hans landsmanskap kunde man likväl aldrig misstaga sig. Hans sammanträngda gestalt, hela hans utseende, skick, till och med uttalet, i

hvardagslifvet, har omisskänligen Dal-typens ursprungliga, ehuru förfinade pregel».

Efter några ansträngande embetsdagar i midten af Juni månad 1839 bröts hans kraft, och den 30:de i samma månad inträffade hans död, hvarom underrättelsen med djup sorg och häpnad emottogs af hela Sveriges land. Erik Gustaf Geijer, som stod vid hans dödsbädd, yttrar derom: »Den döendes hänryckta blick skall jag aldrig förgäta. Men jag hörde honom ock säga såsom till sig sjelf: Jag går — jag går — jag har föga njutit af lifvet».

Ja, timlig lycka vann han aldrig, men efterlefvandes tacksamhet skall i evärdliga tider varda hans jordiska lön, och att svenska folket erkänner sin skald, har det till fullo visat, då det på så mångfaldiga håll och sätt den femtonde sistlidne Oktober firade det hundraåriga minnet af Johan Olof Wallins födelse.

C. R. Nyblom.

Om utsträckningen och arten af menniskans kunskap om naturen.*

Vid en närmare betraktelse af naturen visar det sig, att en mångfald af orsaker och omständigheter betingar hvarje fenomen, och det blir naturforskarens uppgift att söka särskilja dessa från hvarandra och utröna, hvilken roll hvar och en spelar i det hela, en uppgift, som i allmänhet icke kan lösas endast genom den empiriska iakttagelsen. Det fordras derjemte ett mer eller mindre sammanfattande tankearbete. Man skulle kunna säga, att ett naturvetenskapligt problem närmast liknar en algebraisk eqvation med flere obekanta storheter, för hvars lösning fordras lika många eqvationer som obekanta. Dessa stå i allmänhet ej till naturforskarens förfogande, och han går derför vid lösningen af sitt problem tillväga på annat sätt. Han anställer ett vetenskapligt försök, i hvilket alla inverkande faktorer utom *en* äro kända, och försöket ger honom nu en säker kunskap om värdet och verkan af denna enda.

Det är efter denna metod, som den experimentella fysiken redan länge arbetat, och andra vetenskaper såsom kemi, fysiologi, pathologi, i allmänhet organisk morfologi, hafva småningom trädt i samma spår. På denna mödosamma väg kommer man väl icke till storartade system, men vetenskapens förråd af säkra fakta ökas oafbrutet om ock långsamt.

Det är icke de mer eller mindre förledande teorier, hvarpå en vetenskap har att bjuda, som bestämma dess

---

* Efterföljande uppsats är till sitt hufvudinnehåll en bearbetning af de föredrag, som höllos af Professorerna Virchow och Nägeli vid naturforskaremötet i München September 1877.

värde och ståndpunkt, utan de verkliga sanningar, de strängt bevisade fakta, hvaröfver den förfogar. Det är blott dessa, som kunna och böra införlifvas med undervisningsmaterielen och såmedelst ingjutas i folkets medvetande, för att der bilda underlaget för framstegen i dess andliga och materiela kultur. De betydande upptäckter på en mängd af industriens områden, hvaröfver vår tid är stolt, såsom ångans och elektricitetens användning, bero väsentligen derpå, att vetenskapsmannen fullständigt utarbetat sin lärosats, och först när han med bestämdhet kunnat säga, detta är en naturvetenskaplig *sanning*, öfverlemnat den åt allmänheten. Då kunna äfven andra arbeta dermed och göra tillämpningar deraf, om hvilka förut ingen haft någon aning och hvilka kunna bidraga att omgestalta det sociala och politiska tillståndet. Detta är, om man så får uttrycka sig, naturvetenskapens materiela betydelse, men den har äfven en moralisk, ty om en naturvetenskaplig lärosats ej längre kan vara föremål för något som helst tvifvel, måste man fordra, att hvar och en, oberoende af alla fördomar, öfvertygar sig om dess sanning och upptager den i sitt medvetande, hvarmed följer, att hans uppfattning af tingen och verlden i viss mån bestämmes deraf.

Efter dessa korta antydningar om naturvetenskapens betydelse skola vi öfvergå till det egentliga ämnet för vår undersökning.

Det är ett gammalt uttryckssätt att tron börjar, der vetandet upphör, hvilket naturligen medger, att gränserna för vårt vetande ständigt framflyttas, utan att dock angifva, huruvida gränser öfverhufvud kunna bestämmas, utöfver hvilka det menskliga vetandet ej kan sträcka sig. Undersökningen af denna fråga förtjenar i hög grad vårt intresse, enär man ofta får höra den satsen drifvas, att menniskoanden är mäktig ett fullständigt herravälde öfver naturen. Å ena sidan tro sig nemligen åtskilliga idealistiska filosofer kunna konstruera naturen liksom ur det menskliga medvetandet, och naturkunskapen blir för dem blott ett uppsökande af de konkreta naturfenomen, som svara mot de på förhand konstruerade abstrakta be-

greppen. Å andra sidan finnas materialister, för hvilka blott den i tid och rum uppträdande kraften och materien hafva någon betydelse, och dessa antaga helt enkelt, att den af kraft och materia sammansatta menniskan beherskar den af samma faktorer bestående naturen.

Kunna vi nu verkligen göra anspråk på en sådan herskareroll? En framstående forskare och tänkare, Du Bois Reymond, har sökt besvara denna fråga och dervid kommit till följande resultat: naturkunskap består deri, att man reducerar ett fenomen till rörelsen af enkla atomer, men atomer i denna betydelse finnas ej och alltså icke heller någon verklig kunskap. Men kunde också verlden förklaras med tillhjelp af atommekaniken, så skulle man dock ej derur kunna förklara känsla och medvetande. Som detta negativa resultat emellertid strider mot all erfarenhet, beroende derpå, att undersökningen ej varit nog omfattande och i sin ofullständighet ledt till falska slutsatser, skola vi ånyo granska den framstälda frågan och anmärka dervid redan från början, att dess lösning betingas af tre faktorer: den kunskapande menniskans förmåga att uppfatta naturen, naturens tillgänglighet för menniskans uppfattning samt den fordran, vi ställa på kunskapen.

Hvad vår egen förmåga att uppfatta naturen beträffar, så inse vi genast, att, huru än vår tankeförmåga må vara beskaffad, blott den sinliga varseblifningen kan gifva oss kännedom om naturen. Om vi ej kunde se, höra, lukta, smaka och känna, så viste vi öfverhufvud ingenting om den yttre verlden, vi viste ej ens, att vi sjelfve hade en kropp. Men för att den genom sinnena förmedlade kunskapen skall vara sann, måste både den sinliga varseblifningen och dess förmedling med tankeförmågan vara exakta; och i samma mån som vår egen erfarenhet ökas och vetenskapen går framåt, torde detta alltmera blifva fallet.

Fråga vi åter, i hvilken utsträckning och huru fullständigt sinnena meddela oss kunskap om naturfenomenen, så behöfver blott erinras derom, att i tiden endast det närvarande och i rummet vår närmaste omgifning är oss omedelbart tillgänglig. Vi kunna ej iakttaga det som tillhör

den förflutna eller tillkommande tiden och ej heller det, som ligger på för stort afstånd eller har för stor eller för liten utsträckning. Med afseende på fullständigheten af de sinliga varseblifningarne finnes en inskränkning af annat slag. I naturen står allt från det största till det minsta i ett organiskt samband, så att hvarje atom förmedelst de i den inneboende krafterna inverkar på och sjelf påverkas af alla andra. Kristallen, växten, djuret, menniskan erfar närvaron af alla marteriela partiklar, men det oändliga flertalet af de partiela verkningarne blifva så svaga, att de undgå vår iakttagelse.

I likhet med de högre djuren har menniskan olika sinnesorgan, som äro särdeles känsliga för bestämda naturföreteelser. Dessa organ hafva under loppet af talrika på hvarandra följande arter och generationer utvecklat sig till stor fullkomlighet, och då man väl med Darwin måste antaga, att inom den organiska naturen blott sådana inrättningar kommit till utbildning, hvilka för deras egare medföra någon nytta, så följer också, att graden af fullkomlighet hos hvarje sinnesorgan noga motsvarar behofvet, och att den menskliga organismen utbildat sinnesorgan blott för de yttre inverkningar, hvilka närmare beröra dess tillvaro. Vi hafva t. ex. en fin känsel för temperaturen och likaså för ljuset. Genom för stark hetta eller köld skulle vi förgås; ljuset åter ger oss hastigast kunskap om de omgifvande föremålen, hvilka kunna göra oss gagn eller skada. Deremot hafva vi ingen känsel för den oss omgifvande elektriciteten. Under det att vi märka ett till- eller aftagande i värmet och ljuset, uppfatta vi ej, om den luft, hvari vi andas, innehåller fri elektricitet eller icke, om denna elektricitet är positiv eller negativ. Om vi beröra en telegraftråd, känna vi ej, om dess delar äro i elektrisk rörelse eller hvila. Och dock händer ju understundom, att både menniskor och djur träffas af blixten; men faran härför är dock ganska ringa och kan ej anses i någon nämnvärd grad träffa slägtets tillvaro. Vore det icke så, utan skulle hvarje individ dagligen hotas af lifsfara genom blixten, så skulle nödvändigt känseln för elektricitet hafva utvecklat

sig så, att vi kunde erfara, om ett föremål i vår närhet befunne sig i elektrisk spänning, och i nödfall rädda oss. Hos de lägsta djuren tyckes verkligen finnas en svag känsel för elektricitet liksom för ljus och värme.

Bristen på ett sådant organ hade lätt kunnat föranleda, att vi icke viste något om elektriciteten. Åska och blixt äro nemligen icke nödvändiga följder af denna; atmosfären och jordklotet kunna mycket väl tänkas utan dem. Om de saknades, och om man ej rent tillfälligt upptäckt rifningselektriciteten, så hade vi måhända ingen aning om denna kraft, som väl spelar den vigtigaste rollen både inom den oorganiska och organiska naturen, en kraft, som väsentligen betingar den kemiska frändskapen och vid alla molekulära rörelser hos det organiska väsendet ingriper på ett mera afgörande sätt än hvarje annan.

Vi kunna således säga, att sinnesorganen äro afpassade efter våra kroppsliga och ej efter våra andliga behof. Om de tillika gifva oss kunskap om naturföreteelserna, så är detta blott något, som kommer på köpet. Vi kunna ej förlita oss derpå, att de sinliga varseblifningarne gifva oss kännedom om alla naturföreteelser. Liksom vi ej hafva något sinne för elektriciteten, så är det möjligt, till och med sannolikt, att det finnes ännu andra naturkrafter, ännu andra molekulära rörelseformer, af hvilka vi ej bekomma några sinliga intryck, och hvilka derför undgå vår uppmärksamhet. Vår kunskap om naturen, såvidt den förmedlas genom sinnena, är alltså i två afseenden temligen inskränkt: vi sakna sannolikt medel att uppfatta hela områden af naturlifvet, och det, vi kunna uppfatta i tid och rum, är blott en försvinnande liten del af det hela. Vår naturkunskap inskränker sig visserligen icke till det med sinnena omedelbart varseblifna; från iakttagna fakta leda vi oss genom slutledningar till andra, som ej kunna direkt iakttagas. Planeten Neptunus var genom Leverriers uträkningar till sin ställning, storlek och vigt bekant, innan astronomerna lyckats finna honom. Man vore derför frestad att tro, att från det lilla område, som är för våra sinnen tillgängligt, vi med vårt förstånd skulle kunna me-

delst slutledningar omfatta hela naturen. Men detta hopp kan aldrig uppfyllas. Liksom verkan af en naturkraft aftager med afståndet, så minskas äfven möjligheten af kunskap, i mån som afståndet i tid och rum växer. Vi skola sannolikt aldrig erfara något om en aflägsen fixstjernas sammansättning och historia eller om det organiska lifvet på planeterna i hennes system. Alltså kunna vi med skäl påstå, att menniskans inskränkthet blott medger henne en fragmentarisk kunskap om naturen.

Betrakta vi åter objektets eller naturens egen beskaffenhet, så kunna vi lättare fatta de skrankor, denna reser mot våra försök att uppfatta naturen, om vi antaga, att menniskan vore utrustad med de fullkomligaste sinnesorgan och oberoende af tid och rum, forntid och nutid, det frånvarande lika väl som det närvarande, det minsta som det största. Den store matematikern Laplace har sagt: »en menniskoande, som för ett enda gifvet ögonblick kände alla krafter, hvilka äro verksamma i naturen, och alla naturföremålens ömsesidiga läge, skulle i samma formel kunna förena de största verldskroppars och de minsta atomers rörelser. Ingenting vore ovisst för en sådan ande; framtiden liksom forntiden stode klar för hans blick». Men det frågas, om ens en sådan ande vore i stånd att lösa den framstälda uppgiften. Laplace utgår från förutsättningen, att verlden dock är ändlig, hvilket ej är fallet. Verlden är icke blott oändligt stor, den är ändlös till rum och tid.

Ljuset tillryggalägger som bekant 42,000 geografiska mil i sekunden, och det skulle för att genomila hela den oss bekanta delen af fixstjernhimlen behöfva bortåt 20 millioner år. Det är alltså ett temligen vidsträckt fält, som vi kunna öfverblicka, men om vi tänka oss vid dess yttersta gräns, om vi föreställa oss, att vi befunne oss på den yttersta bekanta fixstjernan, så hade vi naturligtvis icke tomrummet framför och öfver oss, utan vi finge se en ny stjernhimmel hvälfva sig öfver våra hufvud, och förflyttade vi oss till yttersta gränsen för denna, finge vi se ännu en o. s. v. Vi kunna lätt förstå, att den stjernhimmel, som hvälfver sig öfver vår planet, och som är så stor, att ljuset

behöfver 20 millioner år för att hinna från dess ena gräns till den andra, dock är en obetydlighet, ja till och med mindre än ett sandkorn i förhållande till verldsalltet.

Liksom rummet är ändlöst, så är ock sammansättningen och anordningen af materien. Hvarje ting består af delar och är sjelft del af ett större helt, och denna delning kan fortgå i oändlighet, ty ehuru man talar om atomer såsom något odelbart, finnas dock i verkligheten inga fysiska atomer; all storhet är blott relativ. Man har uppgifvit, att en molekyl rosanilin väger mindre än trilliondelen af ett gram, men detta innebär blott, att vi för närvarande ej ega medel att konstatera närvaron af en mindre qvantitet på ett gifvet ställe t. ex. i en vattenlösning; men antagom, att vi kunde analysera eller åtminstone tydligt se ett trilliondels gram rosanilin, så skulle vi helt säkert medgifva, att en molekyl vore vida mindre. Och dock hvad är ett trilliondels gram? Ett gram är mindre än $^1/_4$ ort, och trilliondelen deraf? Vår inbillning nekar att göra tjenst vid uppfattningen af en så liten qvantitet, ty om vi delade afståndet mellan solen och jorden, som uppskattas till ungefär 14 millioner sv. mil i trilliondelar, så skulle hvarje sådan del blifva omkring $^2/_{10000}$ millimeter, och i jemförelse dermed blefve äfven det tunnaste postpapper tjockt som en foliant.

Liksom naturen är ändlös nedåt i det lilla, så är den också ändlös uppåt i det stora, och på samma sätt som kemisten talar om atomer och molekyler, kan äfven astronomen tala om dylika, men dessa blifva då solar och solsystem.

Vi veta, att rummet är ändlöst åt alla håll, och så är äfven tiden åt två sidor; den har aldrig börjat och skall aldrig sluta. I begynnelsen skapade Gud himmel och jord, säger bibeln, och geologien säger oss, att i begynnelsen var verlden en gasformig massa; men härmed är just ingenting sagdt, ty det är tydligt, att denna början blott är relativ, blott en viss fixerad tidpunkt i en ändlös serie af förändringar. Den tid som förflutit från denna begynnelse är blott ett ögonblick i jemförelse med evigheten före densamma.

Det ändlösa och eviga är otillgängligt för menniskans uppfattning, och naturen såsom verkligen ändlös och evig kan derför aldrig i dess helhet uppfattas; en kunskapsprocess, som hvarken har början eller slut, för ej till någon kunskap. Ur denna synpunkt kunna vi säga, att det af Laplace uppställda problemet är otänkbart; de storheter, som skulle införas i hans formel äro alldeles obestämda; de sakna nemligen både början och slut. Kännedomen om alla krafter, som formeln fordrar, förutsätter, att kropparne kunna uppdelas i sina yttersta smådelar, hvilket är omöjligt på grund af materiens ändlösa delbarhet.

Härmed är dock icke sagdt, att en formel, uppställd enligt det gjorda antagandet, skulle sakna all betydelse; tvärtom skulle den för en viss begränsad tidrymd innebära en tillnärmelsevis riktig och praktisk lösning; men som den ej kunnat medtaga alla de verksamma krafterna, enär dessa äro ändlösa och ej kunna med tal återgifvas, så måste småningom oförutsedda rubbningar inträda, hvilka förr eller senare skulle göra formeln obrukbar.

En naturforskare måste väl komma ihåg, att han är bunden vid det ändliga, och att på alla sidor det outgrundliga eviga bjuder honom att stanna. I annat fall gör han sig lätt skyldig till misstag och förvexlingar, hvarpå teorien om verldens uppkomst och undergång visar oss ett exempel.

Man antager, att verldskropparnes massa i början varit gasformig, men om, såsom man fordrar, denna massa skulle hafva varit i hvila och likformigt fördelad, kan man icke förstå, hvarifrån rörelse och olika fördelning kommit. Lika godt, sedan oändliga tider, d. v. s. från den såsom början tänkta tidpunkten försiggår en förtätning af massan först till moln sedan till smälta droppar, hvilka småningom stelna till mörka kroppar, och det är på en dylik stelnad icke längre lysande droppe, jorden, vi för närvarande befinna oss. De smälta och de redan mörka kropparne förlora mer och mer sitt värme till verldsrymden, och man antager, att de förr eller senare störta in på hvarandra; dervid inträder ånyo en uppvärmning, som dock snart åter försvinner. Slutet på allt blir, att verldskropparne förena sig till en mörk,

orörlig och iskall massa, på hvilken ingen rörelse, intet lif mera finnes. Ett sorgligt slut på den vexlande och färgrika tafla, som lifvet nu framställer. Detta är emellertid resultatet af en strängt fysikalisk naturbetraktelse, som utgår från den förutsättningen, att vi kunna använda en erfarenhet, den vi funnit vara riktig för vår närmaste omgifning, till slutledningar med afseende på början och slutet.

Då vi blott känna en ringa del af verldsalltet och dessutom ega en bristfällig kunskap om de krafter och rörelseformer, som finnas inom denna obetydliga del, så kunna vi lätt förstå, att våra slutsatser, om de ock äro tillnärmelsevis riktiga för millioner år, dock i längden måste blifva felaktiga. Den fysikaliska betraktelsen börjar med det gasformiga tillståndet, men en början i den meningen, att detta tillstånd skulle hafva varit den form, hvarunder materien börjat att vara till, är otänkbar, alldenstund verlden till tiden är ändlös såväl bakåt som framåt. Den ständiga vexling, som herskar på jorden, låter oss snarare antaga, att materien undergått en ändlös serie af förändringar äfven före det gasformiga tillståndet och, att vårt solsystems hela utvecklingsprocess från gasformig till flytande och fast form blott är en af tallösa på hvarandra följande perioder. Och, om våra nuturvetenskapliga insigter ej berättiga oss till ett sådant antagande så bevisa de dermed sin bristfällighet.

Vi kunna förstå, att en gasmassa vid sin förtätning afger värme, och att detta utstrålar i verldsrymden, men deremot kunna vi ej förstå, huru den fasta massan åter skall kunna blifva flytande och gasformig, emedan dertill fordras värme, hvilket åter måste tagas från verldsrymden. Men huru detta skall tillgå, veta vi ej; här är alltså en lucka i våra kunskaper, och ville vi med ett mer eller mindre rimligt antagande utfylla densamma, skulle vi kunna göra detta på åtskilliga sätt. Så t. ex. låter det ju tänka sig, att värmemängden i det ändlösa verldsalltet är olika fördelad och att det gifves områden med högre och lägre temperatur än den oss närmast omgifvande rymden, att värmeströmmar fläkta i verldsrymden, liksom luftströmmar i jordatmosfären, och att vi sedan många, kanske billioner, år befinna oss i

en ström af låg temperatur, i hvilken stelningsfenomenen försiggå, men att en varm ström, som förr eller senare brusar fram öfver vår himmel, åter bringar materien i gasform.

Detta exempel visar oss, att vår från det ändligas område hemtade erfarenhet blott får begagnas om det ändliga. Öfverskridas gränserna för detta, råka vi lätt ut för godtyckliga fantasier.

Betrakta vi åter nebularteorien från en annan sida, så säger oss denna, att verldsalltet, vare sig att man skådar tillbaka eller framåt i tiden, alltmera närmar sig ett tillstånd af fullkomlig hvila. Antager man nu, såsom väl i allmänhet sker, att solar och solsystem oupphörligen uppkomma och förgå, och att de på hvarandra följande utvecklingsstadierna representera en allt högre fullkomlighet, så blir följden den, att verlden utgått från den absoluta ofullkomligheten, som är orörligheten, och att den utvecklas till den absoluta fullkomligheten, hvilken åter blir orörligheten. Denna åsigt låter verlden uppvakna från orörlighetens död för att åter inslumra deri!

Med rummet går det oss ej bättre än med tiden. Vi önska i allmänhet att föreställa oss verldsalltet såsom ändligt till sin utsträckning, men då rummet ingenstädes upphör, ledas vi till den besynnerliga fordran, att det af oss såsom ändligt tänkta verldsalltet öfverallt gränsar intill sig sjelf d. v. s. att på den ena verlden följer en annan alldeles likadan och så i oändlighet. Ty då vi tänka oss verlden ändlig, måste naturligen storlek, sammansättning och utvecklingstillstånd röra sig inom ändliga gränser, de möjliga kombinationerna utgöra ett stort men ej ändlöst tal; när detta är uppnådt, upprepas samma kombinationer, för att fylla det ändlösa rummet. Det hjelper ej att tala om billioner ja kanske centillioner solar och solsystem, ty centillioner äro i förhållande till ändlösheten mindre än vattendroppar i oceanen.

Dylika exempel visa oss, att det ändliga menniskoförståndet blott är mäktigt af ändliga föreställningar, och att, när det vill höja sig till föreställningar om det ändlösa och eviga, det lätt nog förlorar fotfäste och hemfaller åt orimligheter och motsägelser.

Sådana äro de hinder, som naturens egen beskaffenhet reser mot våra försök att uppfatta den i dess helhet och fullständighet.

Det återstår oss nu att med några ord angifva den fordran, som med skäl bör ställas på kunskapens beskaffenhet.

Våra föreställningar om naturen förmedlas genom den sinliga varseblifningen, och vår kunskap består deri, att vi jemföra de iakttagna fenomenen med hvarandra och bedöma dem med hänsyn dertill. Kunskapen om den menskliga organismen t. ex. vinnes väsentligen genom en jemförelse med alla andra organiska varelser.

Vi fatta således ett fenomen, vi begripa dess värde i förhållande till andra, om det kan mätas, räknas eller vägas. Vi hafva en klar föreställning om den tid, som ljusstrålen behöfver för att föra till vårt öga skriften i en bok, och hvilken uppskattas till $^1/_{80000000}$ af en sekund; om den tid, som förflutit, sedan organiska varelser först uppträdde på jorden, och som anses utgöra omkring 500 millioner år.

Då naturföremålen, äro sammansatta af delar, så gifva oss dessa det mått, hvarefter vi bedöma det hela, och med hvilket vi mäta dess organisation. Det allmänna måttet för de lefvande organismerna finna vi i cellen, det allmänna måttet för den organiska naturens systematiska enheter i individen och generationen.

Men vi kunna jemföra ej blott olika föremål med hvarandra utan ock ett system af sammanhörande ting med sig sjelf vid olika tidpunkter af en utvecklingsprocess, och kunskapen om den inträdda förändringen är fullständig, när det senare tillståndet är uppvisadt vara en nödvändig följd af det föregående, när båda tillstånden alltså kunna bringas i förhållande af orsak och verkan till hvarandra. Bland vetenskaper, inom hvilka ett sådant förhållande bäst kan påvisas, må nämnas astronomien, den mekaniska värmeläran och optiken.

Inom de högre områdena af den materiela verlden kan man dock ej för begripandet fasthålla den fordran, att det ena tillståndet skall framgå ur det andra med samma mekaniska nödvändighet som i de nämnda vetenskaperna.

Så är det för närvarande omöjligt att angifva, i hvilket causalsammanhang den eller den kristallformen står till de deri ingående atomernas och molekylernas krafter och rörelser. Ännu mindre kan ett sådant sammanhang angifvas i fråga om cellbildning, fortplantning, ärfda kännetecken och andra rent organiska företeelser.

I samma mån en vetenskap är i stånd att ur redan kända förhållanden förutsäga förändringar och kommande händelser, d. v. s. ju mer den i formelt hänseende närmar sig astronomiens ståndpunkt, desto mer kan den kunskap, den lemnar oss, sägas bestå profvet.

En början till ett sådant herravälde öfver det vetenskapliga materielet finnes redan inom kemien, såsom de senaste upptäckterna visa. Den ryske kemisten Mendelejeff har nemligen på grund af vissa luckor i det kemiska systemet förutsagt tillvaron af åtskilliga grundämnen, och två af dessa, Gallium och Scandium, hafva helt nyligen blifvit upptäckta, det förra af fransmannen Lecoq de Boisbaudran, det senare af svensken Nilson, och befunnits till sina egenskaper alldeles motsvara Mendelejeffs förutsägelser.

Kunskapen om tingen beror, efter hvad vi redan nämnt, derpå att vi mäta dem antingen med hvarandra eller med sig sjelfva, och man kan i allmänhet säga, att vi förstå tingen i samma mån som vi hos dem finna matematiska begrepp förverkligade. Naturkunskapen består just i användningen af det matematiska förfaringssättet på naturföreteelserna, hvilket af Kant uttrycktes så, att i hvarje gren af naturläran blott finnes så mycken verklig vetenskap som matematik finnes deri.

Naturkunskapen är derjemte relativ, enär tingen bedömas efter en från dem sjelfva härledd måttstock och hvarje naturvetenskap utgår från ett eller annat antagande. Men en kunskap vinnes det oaktadt, ty det naturvetenskapliga begripandet behöfver ej nödvändigt utgå från hypothetiska och obekanta atomer; det börjar öfverallt, der materien har gestaltat sig till enheter af samma ordning, hvilka kunna jemföras med och mätas genom hvarandra, och öfverallt, der dessa enheter förenas till sammansatta enheter af högre ordning.

Skulle man uppställa den fordran, att alla naturprocesser måste upplösas i enkla atomrörelser, för att kunna förstås, så innebure detta fordran på en absolut kunskap från menniskans sida, hvilken naturligen är omöjlig. Vi måste nöja oss med en relativ kunskap och få af denna ej begära mer, än att den inom hvarje sfär når fram till ett matematiskt begripande.

Detta hindrar likväl icke, att menniskans eröfringar på naturvetenskapens område äro ganska stora. För hennes forsknings- och kunskapsbegär står hela den sinligt förnimbara verlden öppen. Med teleskop och räkning tränger hon fram till de största afstånd, med mikroskop och kombination till de minsta rum. Hon utforskar naturens krafter och lagar och gör sig dermed den oorganiska och organiska verlden, så långt hon kan uppfatta densamma, underdånig.

Men fråga vi hvad denna verld är, som menniskan beherskar, så blir svaret, att den ej ens är ett sandkorn i verldsalltet, ej en sekund i evigheten och blott en yttersida hos det sanna väsendet, ty äfven i den obetydliga verld, som är henne tillgänglig, fattar hon blott det ändliga, vexlande och förgängliga, det gradvis olika och relativa, emedan hon blott kan använda matematiska begrepp på naturföremålen. För det ändlösa och eviga, för det beständiga liksom för alla absoluta olikheter saknar hon föreställningar. Vi veta, hvad en timme, en meter, ett kilogram betyder, men deremot veta vi ej, hvad tid och rum, kraft och materia, rörelse och hvila, orsak och verkan är. Om vi, ändliga och förgängliga som vi äro, nöja oss med en mensklig insigt och ej göra anspråk på gudomlig kunskap, kunna vi med tillförsigt säga, att vi hafva kunskap om naturen och skola förvärfva en allt större, ty om vi också blott kunna uppfatta det ändliga, så kunna vi dock uppfatta allt ändligt, som faller inom området för vår sinliga varseblifning.

Å. G. Ekstrand.

Några drag ur
det närvarande religiösa lifvet i Skandinavien.

Föredrag vid Evangeliska Alliansens sjunde generalförsamling i Basel den 1 September 1879.

Om det är sant, att kristendomen, betraktad från menniskans ståndpunkt, har till syftemål att göra alla menskliga naturgåfvor till nådegåfvor, icke att utplåna de hos hvarje folk medskapade egendomligheter, utan att helga och sålunda bevara dem, så är det nödvändigt att känna denna naturliga jordmån för att rätt kunna döma om det genom Guds nåd deruti inplantade kristliga lifvet. Men huru skall jag med några få drag kunna teckna den egendomliga karakteren hos de för de fleste af mina ärade åhörare så föga bekanta skandinaviska folken? Jag vet ingen bättre väg att beträda, enär jag icke känner något lättare tillgängligt och mera opartiskt sätt att uppnå detta mål, än att hänvisa på de nordiska ländernas natur och på den urgamla nordiska religionen.

Hvar och en känner väl åtminstone något till den egendomligt djupa, stilla karakteren hos våra dalar, skogar och sjöar, väl äfven något om den längtan efter »det andra ljuset», som gifver sig till känna i den religiösa åskådning, hvilken visserligen hade sin stamort i höga Norden, om den än hystes jemväl af öfrige germaner, ja delvis ock framträdde hos slaver och kelter. Och ingen skall förneka, att folkets skaplynne öfverallt i hög grad har bildat sig efter landets natur, liksom ej heller någon torde bestrida, att ett folks naturliga religionsuppfattning alltid har varit det vigtigaste uttrycket af dess ursprungliga lynne. Inåt och uppåt vänder sig de nordiska folkens sinnesart, vida mindre utåt —

om ej hastigt öfvergående och så att säga med vulkaniska utbrott, likasom stundom från Hekla på Island den inre oftast dolda elden oväntadt och för kort tid frambryter, eller så, som hos de gamle vikingar, om hvilka i en senare tid en Carl XII erinrar, de der företogo ströftåg, som bragte en hel verld att darra, men hvilkas upphofsmän snart åter försvunno från synkretsen.

Ur detta de skandinaviska folkens naturliga grunddrag kunna vi förklara, att den evangelisk-lutherska reformationen hos dem så lätt funnit ingång och, efter hvad jag tror, djupast slagit rot. Deraf kommer det ock delvis, att man annorstädes hör så föga om dessa folk och i allt fall har så få förblifvande resultat att förtälja om deras verksamhet i andra trakter. Icke må man förtänka dem, att de såsom den dem beskärda goda delen betrakta det att få med Maria sitta stilla vid Herrens fötter, endast de å sin sida ödmjukt erkänna den storslagna betydelse, hvilken den åt Europas och Amerikas mägtiga kulturnationer gifna, verldsomgestaltande uppgiften har för Jesu Kristi rikes tillkommelse. Derföre beder jag, att I skänken Edert välvilliga deltagande åt det oansenliga, som jag nu vid solnedgångens annalkande går att förtälja om de fjerran land, der solen under högsommaren aldrig går ned — liksom I alle kunnen vara förvissade, att vi med våra lyckönskningar och förböner taga den lifligaste del i de omfattande tilldragelser, som föregå hos Eder, i de stordåd, som utgå från Eder.

Den berättelse, som åligger mig, begynner jag med Sverige, mitt fäderneslаnd, såsom det, hvilket åtminstone i detta referat måste utgöra tyngdpunkten, för att sedan bifoga hvad som i det nuvarande evangeliskt religiösa lifvet i Norge och Danmark för hvartdera af dessa båda länder synes mig vara mest karakteristiskt. Det tillkommer icke mig att behandla det för hvarje svenskt hjerta så dyra och af den skandinaviska kulturen helt och hållet delaktiga Finland, emedan en särskild referent varit påräknad för de under den ryske czaren lydande länderna.

Den stora politiska förändring, som inom *svenska* riksförsamlingen egde rum 1865—1866, då de forna fyra stån-

den, af hvilka preseståndet utgjorde ett, ersattes af två kamrar, hvilkas samtliga medlemmar direkt eller indirekt väljas af folket, utan all ståndsskilnad, har också med afseende på Sveriges kyrka orsakat många förändringar. Det kort förut bildade kyrkomötet, som består af trettio prester och trettio lekmän, är nu mera vår kyrkas enda egentliga representation. Väl tillhör fortfarande rätten att stifta kyrkliga, så väl som andra, lagar konung och riksdag, men kyrkomötet är icke blott berättigadt att framställa förslag inom kyrkans område, utan det har äfven i alla kyrkolagsfrågor ett absolut veto. Hvart femte år inkallas mötet regelbundet och oftare, då konungen så anser nödigt. Om det sätt, på hvilket förhandlingarna blifvit förda under de tre möten, som hittills hållits, äfvensom om frukterna af deras arbete finnes knappast mer än en åsigt. Kärleken till det bestående, som öfver hufvud utmärker vårt folk, har visserligen aldrig här förnekat sig, fastmer har den framträdt hos lekmännen lika mycket som hos presterne; men derjemte har det ej saknats öppet öga för tidens kraf eller kraftig handling för att fylla dem. Och hvad vi nu med glädje uttalat angående denna rent kyrkliga myndighet, det äro vi nog lyckliga att obetingadt kunna säga jemväl om regeringen och i de flesta fall likaledes om riksdagen. Den förra har i kyrkligt afseende städse vetat att förena framåtskridande med försigtighet, och blott undantagsvis synes en förhastad frihetsifver hafva fördunklat den senares eljest nyktra blick. Så skedde just detta år, att en af högsta domstolen förordad och af konungen, kyrkomötet och äfven första kammaren gillad lag, hvilken afsåg att åt församlingen bereda större inflytande vid prestval, blef afslagen af andra kammaren, emedan den erbjudna friheten icke motsvarade måttet af dess önskningar. Mestadels har dock en god enighet herskat, hvarigenom många förordningar, hvilka befordra ett friare kyrkligt lif, kommit till stånd. Så vidt sträcker sig fullständigheten i den religionsfrihet, som redan hos oss råder, att hvar och en svensk blott har att anmäla sig tillhöra ett bestämdt trossamfund, för att åtnjuta alla borgerliga rättigheter; och man har nu

föreslagit, att för dem, som ej vilja genom en sådan anmälan utträda ur statskyrkan, ehuru de förkasta hennes stadgar och stundom äfven hennes lära, ett så kalladt nödcivil-äktenskap skulle införas, ett förslag, som har god utsigt att blifva antaget, likasom för verkliga dissenters och judar civiläktenskapet sedan några år lagligen står öppet.

Samma vidsträckta tolerans, som vi sålunda hafva funnit inom den nyare svenska lagstiftningen, möter oss äfven på den kyrkliga förvaltningens område. Så har redan länge vid Sveriges första högskola i Upsala en ordinarie teologie professor, hvilkens sedligt religiösa allvar, ej mindre än hans lärdom, öfverallt röner erkännande, uppträdt med föredrag och skrifter, i hvilka han på etiska grunder icke blott afgjordt förkastar den evangelisk-lutherska uppfattningen af rättfärdiggörelsen såsom en gudomlig actus forensis, hvilken föregår helgelsen och betingar densamma, utan ock, med berömvärdt betonande af den personlige frälsarens betydelse, häftigt angriper den allmänt kristliga läran om satisfactio vicaria i betydelsen af ett på korset fullkomnadt strafflidande — utan att det blifvit satt i fråga, huruvida han må kunna behålla sitt embete såsom uppfostrare af det framtida svenska presterskapet. Ja, denne prof. *Myrberg*, hvilken, såsom öfver hufvud alla teologiska universitetslärare hos oss, sjelf bekläder det presterliga kallet i statskyrkan, har öppet uttalat det såsom hvarje sådan kyrkas pligt att å ena sidan »se till, att denna verld får det utrymme, som den behöfver till en, för att så säga, hederlig existens inom henne», och å andra sidan att »ordna sina förhållanden så, att den troende församlingen får det utrymme inom henne, som fordras till en icke allenast hederlig existens, utan äfven fri utveckling af sina andliga krafter för uppfyllandet af sin bestämmelse såsom verldens ljus och salt i enlighet med Jesu ord»; i motsats hvaremot han förklarar, »att statskyrkan har sitt enda kristliga berättigande såsom den troende församlingens tjenarinna inom gränserna för sin uppgift såsom en mensklig skyddsinrättning och pedagogisk förberedelseanstalt för Kristi kyrka och församling på jorden» — en åsigt, som jag

helt visst icke kan dela, emedan jag alldeles icke inser, hvilka oöfvervinneliga hinder för en högre, mera sjelfständig uppgift den visserligen icke utan Guds ledning till stånd komna och ännu hos oss bestående *partiela* förbindelsen emellan kyrka och stat måste ställa i vägen för statskyrkan.

En annan så väl i afseende på statskyrkligheten som på den kyrkliga bekännelsen ännu friare rörelse, hvilken är mera folklig och till följd deraf griper vidare omkring sig, har under de senaste åren uppväckts af den svenske presten, teologie lektorn i Gefle *Waldenström*. För att rigtigt uppfatta denna rörelses ursprung och beskaffenhet, är det nödvändigt att erinra om den friskare kristliga vind, som i början af detta århundrade begynte blåsa öfver nästan hela Europa och hvars verkningar äfven spordes i Sverige. Verktyget i Guds hand var härvid främst den i vår andra universitetsstad Lund anstälde prosten Schartau, som med anslutning till andra fromma och rättrogna svenskar, såsom den berömde hofpredikanten Nohrborg, och till tyska troshjeltar, såsom den äfven hos oss kände och värderade würtembergaren Roos, utöfvade en välsignelserik verksamhet genom katekisation, predikan och själavård. Det gafs dock några, som ansågo hans lärosätt allt för lagiskt, för litet evangeliskt, och menade, att Schartau mera framhöll den tredje än den andra artikeln af den apostoliska tron. Första platsen ibland dessa antischartauaner intog lekmannen Rosenius, hvilken till och med dömde en Spener och en Fresenius såsom lagpredikanter. Ingen kan draga i tvifvelsmål Rosenius' uppriktighet och innerlighet, ingen kan heller bestrida, att en sann evangelisk lära af honom förkunnades. Aldrig förnekade han, att det för den nya födelsen gifves flera hinder att öfvervinna än sjelfrättfärdigheten, ej heller att den pånyttfödda menniskan bör använda sina nya lifskrafter såsom ett af Gud anförtrodt pund och icke får låta dem ligga obegagnade. I den af honom redigerade och mycket utbredda tidskriften Pietisten framhållas dock icke dessa sanningar med samma eftertryck som läran om Guds fria nåd i Kristo. Änskönt denna lära

tvifvels utan är kristendomens kärna och stjerna, så kan hon drifvas så ensidigt, att Kristus, så som han i sin helhet är oss af Gudi gjord till visdom, till rättfärdighet, till helgelse och till förlossning, icke framstår i sitt fulla ljus. Så länge den ödmjuke och varsamme Rosenius lefde, var denna ensidighet icke synnerligen farlig; men faran låg nära till hands, om en mindre hofsam och anspråkslös man kom i spetsen för ifrågavarande rigtning.

Efter Rosenii död uppträdde Waldenström genast såsom det hyperevangeliska partiets ledare, i det att han öfvertog redaktionen af Pietisten och tillika började att resa omkring i landet, ryckande med sig skaror af menniskor genom förkunnelse af en obetingad, för alla på stående fot fullständigt tillgänglig Guds nåd, samt utströende en stor mängd småskrifter af samma innehåll. »Lika så litet som vi med våra verk kunna göra Immanuels barmhertighet större, lika så litet kunna vi med några onda gerningar göra honom till någon annan än den han är, emedan han en gång för alla är helt och hållet idel nåd och godhet», så uttrycker han sig i ett af sina första arbeten, och det har äfven förblifvit grundtonen i hans både muntliga och skriftliga predikan. Detta blef tyvärr så öfverdrifvet och missförstådt af några bland folkpredikanterna, att på den tid, då hyperevangelismen nådde sin spets, det till och med gafs sådane, som förklarade äfven de fördömda vara Gud kära, ja saliga, om de blott viste af det. Ända till denna grad fattades understundom den för saligheten oundgändliga tron såsom en blott och bart vetandets sak. Den så hårdt spända bågen måste brista. Det som Waldenström i början af sin verksamhet i likhet med Rosenius och hela den kristliga kyrkan på det bestämdaste hade antagit såsom grunden och förutsättningen för den af honom med rätta högt prisade gudomliga nåden och godheten emot menniskorna, nemligen den genom Kristi död erlagda betalningen för mensklighetens syndaskuld, har efter år 1872 lika bestämdt blifvit af honom förnekadt.

I en uti Pietisten offentliggjord predikan på den 20:de söndagen efter Trinitatis träder denna omkastning fram i

dagen, som bevisar, huru nära skenbart motsatta ytterligheter i sjelfva verket kunna ligga hvarandra. Sedan dess lärer han, att den för vår salighet nödvändiga försoningen alldeles icke är att uppfatta såsom en försoning ä Guds sida, hvarigenom det har blifvit möjliggjordt för honom, den rättfärdige, att med nådigt välbehag skåda ned på det fallna menniskoslägtet, utan blott såsom en försoning å menniskornas sida, så att vi med barnsligt förtroende åter kunna blicka upp till Gud, hvartill möjlighet har blifvit oss beredd genom Kristus på ett hemlighetsfullt, oförklarligt sätt Gud hade aldrig vredgats på syndaren, blott på synden vredgades han, och såsom denna hans vrede är oföränderlig, så vore äfven hans kärlek till menniskors barn sig lik före och efter hvarje enskild menniskas nya födelse, ej mindre än före och efter hela slägtets syndafall. För att rätt tydligt uttrycka denna oföränderlighet i Guds sinnelag, har Waldenström någonstädes betjenat sig af en liknelse, som påminner om Spinoza: vattnet, säger han, förändrar sig ingalunda, om fisken lefver deruti eller icke, fastän fiskens lif naturligtvis beror härpå. Sedan 1875 förklarar Waldenström jemväl den gamla kristliga trossatsen, att verlden har blifvit försonad i Kristus, för obiblisk: man måste inskränka sig dertill, att ändamålet med Kristi ankomst på jorden var verldens försoning, alltså att verlden *varder* i Kristus försonad. Då Waldenström härvid stöder sig på presensformen *καταλλάσσων* i 2 Kor. 5: 19, så har från det kyrkliga lägret deremot kraftigt framhållits preteritum *ἦν*, i samma vers. Utan att hafva väckt lika stort uppseende, är det icke mindre betecknande, att Waldenström nyligen har förkastat den af hela den vesterländska kristenheten antagna dogmen om den helige Andes utgående af Sonen, emedan den icke bokstafligen förekommer i skriften.

Alla dessa nya lärosatsers djupa betydelse uppfattas väl icke af de fleste bland Waldenströms vänner, enär de sakna den dertill erforderliga teologiska bildning; hvaremot de känna sig intagna och uppbyggda af den ovanliga kraften och den anderika enkelheten i hans ord, af den hjertliga glädje och visshet, hvarmed han talar om vår gode

Fader i himmelen. Man får ej heller fördölja för sig, att denne rikt begåfvade man just med afseende på första artikeln af det apostoliska symbolum inlagt en viss förtjenst derigenom, att han alltid rigtat uppmärksamheten på att vi i Gud hafva en Fader, som älskar oss, och hvilken framför allt har bevisat denna sin kärlek, då han gaf sin Son till vår återlösning. Men hvad man måste beklaga är det polemiska, egna tidigare påståenden ofta upphäfvande men icke dess mindre hvarje gång mycket definitiva sätt, på hvilket han inför folket föredrager sina teologumen. Och kanske ännu mer beklagansvärda äro de anstötliga öfverträdelser af den bestående kyrkoordningen, hvilka han sjelf tillåter sig och hvartill han uppmuntrar sina anhängare. På flere ställen hafva dessa företagit sig att i slutna kretsar begå den heliga nattvarden med en, så vidt jag vet, hittills inom vår kyrka oerhörd frihet i formen, nästan endast så som en kärleksmåltid, hvarvid lätt det specifikt sakramentala utplånas, Herrens instiftelse neddrages till det blott och bart menskligas nivå och mångas samveten såras. För brott mot kyrklig ordning har ock Waldenström i alla instanser ådömts lagbestämdt varningsstraff, hvaremot hans afvikelser från kyrkans lära, hvilkens ordinerade tjenare han fortfarande är, hittills endast ådragit honom en af vederbörande domkapitel gifven »allvarlig föreställning med tillagd förmaning att vid stadgad påföljd för framtiden undvika de fel, till hvilka han vid förkunnandet af Guds ord gjort sig skyldig».

Genom dessa stridigheter har en ändring föranledts i det hos oss sedan år 1856 bestående förhållandet, att ledningen af den fria religiösa verksamheten inom hela landet utan motsägelse varit öfverlemnad åt den så kallade Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Då denna stiftelse, som troget håller fast vid den rena evangelisk-lutherska läran och ingalunda vill kränka kyrkans faststälda ordning, icke vidare kunde använda Waldenström till medarbetare, bildade sig andra sällskap för den inre och yttre missionen, hvilka väl icke vilja uppträda i öppen strid mot Fosterlandsstiftelsen, men tydligen hafva stält sig på en vida bredare basis. Kolportörer af vidt

skilda färger genomkorsa nu landet i alla rigtningar. Dertill kommer, att metodister och baptister på sista tiden hafva utbredt sig jemförelsevis mycket; af hvilka de förra hafva, visserligen till stor båtnad för ett aktningsfullt och fridsamt samlif, förklarat sig icke för medlem erkänna någon, som ej tillhör en efter dissenterlagen bildad metodistförsamling, men de senare tyvärr föredraga, på ett enda undantag när (den lilla baptistförsamlingen i Wåmhus), att förblifva i den evangelisk-lutherska statskyrkan, i stället för att begagna sig af den dem medgifna rättigheten att bilda egna församlingar.

Såsom något synnerligen anmärkningsvärdt böra vi nämna det allt jemt växande antalet af bönehus, som öfverallt i landet uppbyggas af enskilda personer eller missionsföreningar, och i hvilka man har velat se den första fasta punkten till en framtida svensk frikyrka. För min del betviflar jag dock, att en sådan skall åtminstone inom den närmaste framtiden komma till stånd, dels emedan den derför oundgängliga trosenheten felas hos de element, hvarutaf hon skulle bildas, dels emedan statskyrkan alldeles icke befinner sig i ett tillstånd af stelnande form utan fast mer visar ett städse friskare lif. I förra hänseendet åberopar jag mig på kyrkohistoriens vittnesbörd, som flere gånger blifvit af den Evangeliska Alliansen i tal och skrift framhållna, i det senare åter på de många lifstecken, hvilka den svenska kyrkan i sin nuvarande gestalt med tilltagande extensitet och intensitet ådagalägger. *

Under de sista åren har ett kyrkligt missionssällskap bildats, i hvilket det äldre svenska missionssällskapet till största delen uppgått (med undantag af missionen i Lappland) och hvars missionärer arbeta i Ostindien och Zululandet; dessutom har på skiljda platser anordningar träffats för sjömännens andliga vård. En ny katekes, hvaruti de qvarlefvor af neologiskt kristendomsförytligande, hvilka vidlådde

* De i originalet förekommande korta karakteristiker öfver här nedan nämnda personer hafva af Red. blifvit uteslutna, då uttalandet af sådane omdömen öfver hufvud ej ansetts enligt med tidskriftens ändamål. Öfversättningen är för öfrigt trogen.

den gamla, blifvit undanröjda, har isynnerhet genom erkebiskop *Sundbergs* och biskop *Brings* förtjenst kommit till stånd och med allmänt bifall antagits. Så väl i afseende på kyrkans psalmbok som på de gudstjenstliga ritualen har kyrkomötet begärt en revision i positivt kristligt intresse. En förbättrad öfversättning af den heliga skrift, hvarpå Upsalaprofessorn *Torén* i förening med andre sakkunnige män redan länge arbetat, närmar sig en efterlängtad fullbordan. Såsom upplysande förklaringar begagnas af de bildade hufvudsakligen det utmärkta bibelverk, som utgifvits af den nyligen aflidne lundensiske professorn *Melin*, redan förut berömd med anledning af sitt mot Strauss rigtade arbete »Jesu lefverne», samt af folket den ännu lefvande missionären *Fjellstedts* förträffliga populära arbete öfver bibeln. Goda dogmatiska arbeten af biskop *Björling* och kyrkoherden *Bring* äro nyligen utkomna; hvarjemte *Reuterdahls* och *Anjous* grundliga kyrkohistoriska specialverk hafva efterföljts af professor *Cornelius*' fint tecknade öfversigtliga framställningar af hela den svenska så väl som af den allmänna kyrkohistorien. Den år 1861 af nuvarande biskopen *Beckman* grundade teologiska tidskriften redigeras i lika folkvänlig som kyrklig anda af professor *Johansson* under medverkan af flere prester och vetenskapsmän. På förslag af den förlidet år afgångne ecklesiastikministern *Carlson* har riksdagen med stor frikostighet beviljat nya teologiska lärareplatser vid Upsala universitet (af hvars omkring 1400 studenter nära 400 tillhöra teologiska fakulteten) och gjort mycket för en kristlig folkundervisning. Men hvad jag med största glädje har att omtala är, att på de flesta orter Guds ord utan menskliga tillsatser och utan stympningar mer och mer äfven i anda och kraft förkunnas i templen, dit församlingarna ännu såsom af ålder mestadels gerna på sön- och högtidsdagar samla sig kring sina rätte pastorer. Bland det Gudi lof icke ringa antalet af sådana kyrkans trogna herdar — med det vackra namnet kyrkoherde betecknas svenska församlingens föreståndare — vill jag exempelvis nämna domprosten *Wieselgren*, hvilken, sedan han under ett långt lif med glödande nit arbetat för Guds rikes tillväxt, nu ingått i den

eviga hvilan, följd af allmän kärlek och saknad. För allt godt, sant och skönt, hvars källa han fann i Jesus Kristus allena, brann hans själ; men isynnerhet verkade han med större energi och bättre framgång än någon annan för att utrota den gamla svenska dryckenskapslasten.

Ehuru det af honom började nykterhetsarbetet välsignelserikt fortsatts af flere hans efterföljare, måste jag dock med blygsel och smärta bekänna, att tillståndet hos oss hvarken i detta eller andra sedliga och religiösa afseenden är sådant det borde vara. Väl finnes en allmän hunger och törst efter Guds ord, men ofta hungrar och törstar man blott efter dess hörande och njutning i stället för att behjerta och gömma det samt lefva derefter. Så väl bland okyrkliga som kyrkligt sinnade finnes mycken namnkristendom, och otron uppträder allt mera fräckt med anspråk på att erbjuda en renare, mer tidsenlig kristendom. Äfven de, af hvilka man borde kunna vänta det bästa, äro ofta långt ifrån att visa rätt sannings- och rätt menniskokärlek. Om ock bordsbönen ännu är en i Sverige allmänt iakttagen sed, gifves det likväl många hem, hvarest husandakten försummas och der följaktligen bandet mellan medlemmarne i familjen (såsom äfven i församlingen) icke vidare har den forna fastheten. Skilsmessa mellan äkta makar är ej mer någon ovanlig företeelse, och tjenarne byta ofta om plats utan annan orsak än begär efter omvexling. Visserligen är det yttre lifvet hos oss jemförelsevis ärbart och tuktigt; likväl födas i städerna temligen många oäkta barn, och på landet har man att kämpa mot den svåra oseden, att förlofvade flytta samman före vigseln. Så äro stora skador att ångra och bekänna; och vi måste tillstå, att Gud mot oss bevisat sig mycket mild och långmodig, enär vi med våra öfverträdelser och synder förtjenat vida strängare tuktan, än den han sändt oss. Må blott denna Guds oändliga nåd och mildhet locka rätt många till bättring! I hvarje fall hoppas jag, att de söndringar, hvarmed vi nu tuktas, må leda derhän, att säden blir sållad, agnarne förskingrade och hvetet rensadt.

Vända vi nu våra blickar till den *norska* systerkyrkan, så är det väl möjligt, att vi här finna de patriarkaliska för-

hållanden, som fordom herskade i hela Norden, något bättre bevarade än i Sverige; i allmänhet har dock de båda grannfolkens kyrkliga utveckling gestaltat sig på likartadt sätt, såsom ju också samme konung är summus episcopus för båda ländernas kyrkor. Äfven i Norge hafva under de senare åren stora andliga rörelser uppstått, hvilka å ena sidan framkallat kyrkliga strider och partier, men å andra sidan medfört en märkbar lyftning af det religiösa lifvet. I båda fallen har förloppet haft en inre likhet med det i Sverige, om än de yttre företeelserna gestaltat sig olika.

Då det nyinrättade kyrkomötet hölls hos oss första gången år 1868, hade vi ofta glädjen att se norska bröder såsom åhörare vid dess sessioner. Flere af dessa återvände hem med det intryck, att just en sådan institution vore det, som deras kyrka behöfde. Hos storthinget gjordes hemställan om anslag för att möjliggöra ett allmänt kyrkomöte. Men då sagda riksförsamling afslog densamma, höllos öfverallt i landet fria sammankomster, hvarest en mängd ändringar af kyrkans författning framhöllos ej blott såsom önskvärda utan ofta såsom oundgängligt nödvändiga. Snart märkte en af de mest betydande upphofsmännen till denna rörelse, nuvarande teologie professorn *Bugge,* att det varit lättare att tända elden än att hålla den inom önskliga gränser: han insåg, hurusom författningsfrågan, hvilken ju dock var att anse såsom sekundär, hotade att uppsluka folkets religiösa intresse. Men då han gjorde till sin uppgift att väcka sina landsmän till ett lifligare medvetande om, att de ej blott vore kristna utan specielt evangelisk-lutherska kristna, och ifrigt uppmanade dem att icke förgäta den rikedom, hvilken de egde uti sin bekännelse och till stor del äfven i den bestående kyrkoordningen, för hvad som ännu felades dem i afseende på denna sistnämnda, så blef han af mången ansedd såsom en fiende till religiöst och kyrkligt framåtskridande, så mycket mer som han ej skydde att öppet uttala sig om statskyrkans höga betydelse. Organet för denna hufvudsakligen konservativa, om ock på samma gång moderat reformvänliga, ståndpunkt är den af honom i samverkan med läraren vid det praktisk-teolo-

giska seminariet i Kristiania *Heuch* mycket talentfullt redigerade Luthersk Ugeskrift, mot hvilken motpartien hafva uppträdt med flere från olika ståndpunkter utgående tidskrifter.

Närmast Ugeskriften står Luthersk Kirketidende, uti hvilken de båda presterna *Blom* och *Klaveness* kämpa för den norska Lutherstiftelsens åskådningssätt, som temligen noga motsvarar den svenska Fosterlandsstiftelsens. Mera aflägsnad derifrån är visserligen Ny luthersk Kirketidende med dess redaktörer *Vollan* och *Sverdrup*, hvarest man istället för Lutherstiftelsens bekännelsetrogna och i viss mån kyrkovänliga önskningar finner allt gå ut på att tillförsäkra lekmannapredikanterna en så vidt möjligt sjelfständig ställning gent emot statskyrkan och att vinna större frihet med afseende på bekännelsen. Ytterst bland motståndarne befinner sig dock den uti Nyt norsk Tidskrift och i Verdens Gang med flere dylika periodiska produkter uttalade rigtningen, som icke blott söker att vinna andra, friare former för det kristliga lifvet utan till och med anser, att man kan umbära en positiv kristendom, således umbära det verkliga kristliga lifvet sjelft. Likasom det i norska kyrkan gifves den nyss nämnda yttersta venstern, så finnes der jemväl en yttersta höger, som med hänsyn till kyrkans organisation förnekar tillämpligheten af den för allt organiskt lif giltiga principen af utveckling. Vanligen förhåller denna senare sig dock lika tyst som den förra uppträder högljudt.

Bredvid alla nu antydda rigtningar inom statskyrkan finna vi en nyligen bildad liten frikyrka eller, rigtigare sagdt, några frikyrkliga församlingar, till hvilka äfven den sanningssökande, nu till moderkyrkan återvände *Munch* en tid anslöt sig. Närmaste anledningen till detta steg var det sätt, på hvilket konfirmation och bikt hoptals förrättades enligt kyrklig praxis, hvarvid det personliga förhållandet till Herren icke kunde tillräckligt afses och mycken osanning måste insmyga sig. I några af dessa friförsamlingar, såsom stundom hos andra kretsar af väckta i landet, hafva ideer vunnit insteg, påminnande om det svenska kristendomsparti, som på sin fana skrifvit: »kom just sådan som

du är». Dessutom hafva i Norge likasom i Sverige metodister och baptister under senare åren mycket tilltagit i antal och betydelse; hvartill jemväl må läggas, att Plymouthbröderna, som väl till andan, men ej till namnet finnas hos oss, här hafva börjat uppträda mera offentligt. Måhända kan genom dem alla i vissa hänseenden ett helsosamt inflytande till större mångsidighet utöfvas på den af Hauge frambragta, strängt lagiska väckelsen; likväl tror jag ingalunda, att i Norge en fruktbar jordmån skall finnas för något af dessa samfund. Hos norrmännen råder nemligen, enligt alla sakkunniges vittnesbörd, jemte den varmaste frihetskärlek tillika en djupt inrotad tillgifvenhet icke blott för kristendomens evangelisk-lutherska form utan äfven för de statskyrkliga institutioner, under hvilkas hägn det norska folket växt upp till detta fria och lyckliga folk.

Denna förening af sant konservativ och sant liberal åskådning, som alltid lemnar den bästa menskliga borgen för fortvaron af en af Gud skänkt stilla lycka, finnes hos landets högsta kyrkliga auktoriteter ej mindre än hos menige man. Jag behöfver blott erinra om de högt aktade biskopliga namnen *Grimelund* och *Essendrop* eller om de gamle professorerna *Johnson* och *Caspari*, hvilka ännu med ungdomlig friskhet lika frimodigt som saktmodigt oaflåtligen arbeta på kyrkans och teologiens sunda framåtskridande. Såsom exempel på den anda, som råder hos de kyrkliga myndigheterna i Norge, må det beslut tjena, hvilket bland andra fattades vid det på regeringens befallning förra året hållna möte af landets samtlige biskopar: att till presterna låta utgå en uppmaning att till medhjelpare antaga lekmannapredikanter, hvilka vore villiga att verka efter vederbörande pastors anvisning och att hos dessa äfvensom hos öfriga församlingsmedlemmar göra sig underrättade om, huruvida det i församlingarna spordes något behof af ändring med afseende på absolutionsfrågan. Och i det sistnämnda ämnet har teologiska fakulteten, hvilkens betänkande kyrkodepartementet hade infordrat, enhälligt föreslagit en genomgripande förändring, hvarvid man har försökt att tillgodose personlighetens rätt med upprätthållande af för-

samlingens. Gifve Gud, att dessa svåra frågor, hvilka uti något vidgad form (såsom öfver hufvud omfattande hela den andliga lekmannaverksamheten och tillgången till den heliga nattvarden) äfven hos oss äro att anse såsom brännande, må erhålla en snar och så väl för samfundet som för individen nöjaktig lösning!

Innan jag slutligen öfvergår till betraktelsen af den danska kyrkans förhållanden, vill jag blott tillägga några ord om Norges yttre mission, ett område, der den norska kyrkan har räckt handen å ena sidan åt den svenska, å andra sidan åt den danska kyrkan. Väl har man icke här, såsom i Sverige, hunnit till bildandet af ett statskyrkligt missionssällskap; dock hafva de privata sällskap, hvilka med rätta betrakta sig såsom fria organ för landets kyrka, i intet hänseende visat sig ega mindre lifskraft än något af våra missionssällskap. Dels blomstrar i Sydafrika en norsk mission, till hvilken den unga svenska zulumissionen har anslutit sig, dels verka norska missionärer med stor välsignelse på Madagaskar; och för de sjömän, som någon tid uppehålla sig i främmande land, har Norge gjort mera än Sverige, dertill föranledd af sin talrikare handelsflotta. Synnerligen beaktansvärd är likväl den norsk-danska missionen hos Santalerna i Ostindien. Norrmannen *Skrefsrud* och dansken *Börresen* hafva nemligen utan allt understöd af menniskor bland detta djupt sjunkna folk grundat ett antal kristna församlingar, hvilka redan efter sex år räknade 600 à 700 kommunikanter och fortfarande befinna sig i frisk tillväxt. Såsom sidostycke till Duncans mission i Metlakatla framstår detta härliga, i Guds kraft utförda verk, inför hela verldens ögon afläggande ett ovedersägligt vittnesbörd om, att Herren äfven i våra dagar kan och vill begagna sig af det ringa och oansenliga för sina riksplaners genomförande.

I den gudomliga verldsordningen synes *danska* nationen, hvilkens höga, rika begåfning sätter henne i stånd att hos sig förena det kontinentala med det för Norden egendomliga, hafva erhållit till uppgift att slå en andlig så väl som en geografisk brygga mellan dessa yttersta

af de öar, om hvilka Esaia (42: 4) talar, och den europeiska kulturens centrala hemvist. Isynnerhet efter Kierkegaards mycket följdrika uppträdande har det evangeliskt religiösa väsendet blifvit mera fritt i Danmark än i de båda förut nämnda skandinaviska länderna, i det att här flere af de fäderneärfda formerna för det kristliga lifvet hafva bortfallit, än i Norge, ja äfven i Sverige är händelsen, hvarigenom visserligen faran för skrymteri minskats, men ock tillika vigtiga skyddsmedel för sjelfva detta kristliga lif gått förlorade.

I den danska kyrkan hafva under de sista åren inga större förändringar i dess yttre förhållanden förekommit; denna tid har för henne varit en sådan, hvarunder säden går upp och växer, utan att någon vet, *huru* det har skett. *Att* likväl så är, det är icke blott en i tysthet gjord erfarenhet, som från flere håll meddelats oss, utan derom vittna äfven synbara om ock ej i ögonen fallande telningar, framsprungna ur en kristlig lifsrot. I afseende på hednamissionen är väl det vigtigaste sagdt i och med berättelsen om Santalistan, ehuru danska missionärer äfven bland Tamulerna arbeta på Guds rikes upprättande; hvarjemte i Danmark, icke mindre än i det nordliga Skandinavien, en sjömansmission kommit till stånd under allmänhetens lifliga deltagande. Men företrädesvis har på det inhemska arbetsfältet mycket blifvit åvägabragt, som vittnar om ett verksamt kristligt lif.

I Köpenhamn och rundt omkring i landet hafva många kyrkor blifvit byggda eller restaurerade, mest genom frivilliga gåfvor. Ett nyligen utkommet, godt tillägg till den kyrkliga psalmboken, för hvilkets införande i en församling den betydande majoriten af två tredjedelar utaf de röstberättigade erfordras, har detta oaktadt blifvit antaget, på flere orter och redan såldt i mer än 100,000 exemplar. Diakonissaken går framåt: den vid stiftelsen anstälde pastor *Stein* har arbetat i skrift och handling för att göra densamma känd och älskad; ett växande antal af qvinnor hafva egnat sig åt denna för det qvinliga könet så passande kärlekstjenst; genom frikostiga bidrag har det äfven

blifvit möjligt för anstalten att i hufvudstaden få en egen kyrka, som med stor högtidlighet invigdes på årets sista dag 1876. För att hämma prostitutionens oerhörda onda hafva asyler för fallna qvinnor samt för sådana, som stå fallet nära, inrättats. Och framför allt är att nämna den hufvudsakligen på initiativ af jyllandske prester bildade S:t Stefansföreningen, hvilkens mål är att sätta alla fria krafter i rörelse, för att organisera dem till fyllande af tidens behof och till bekämpande af dess brister. Härigenom hafva de, som förvalta kyrkans embete, inbjudit samtliga öfriga kristna att gemensamt med dem utöfva det allmänna kristliga prestadömets pligter. Redan har mycket godt uträttats af denna förening och hvarje år upptager hon nya fält inom området för sin verksamhet jemte det allt flera personer ansluta sig till henne. Synnerligen välsignelserikt har det varit, att på detta sätt de så inflytelserika söndagsskolorna kommit under erfarna lärares ledning och stälts i organisk förbindelse med den i de allmänna folkskolorna meddelade religionsundervisningen.

Af de många kyrkan berörande frågor, hvilka stå på dagordningen, om än de politiska förhållandena, som tränga allt annat i bakgrunden, hittills hafva hindrat hvarje slutligt afgörande, må i första rummet framhållas det af de båda kultusministrarne *Hall* och *Fischer* inför riksdagen utan påföljd framlagda lagförslaget om skolväsendets ordnande, hvilket går ut på, att uppsigten öfver skolorna skulle öfverflyttas till särskilda, af regeringen tillsatta inspektörer. Mig synes, att Sverige har gifvit ett godt föredöme med afseende på lösningen af denna fråga, ity att der sådana inspektörer gemensamt med pastorerna utöfva uppsigten öfver folkskolorna, en anordning, genom hvilken både det religiösa och det humana intresset tillgodoses. En annan nu i Danmark mycket omtvistad fråga, som likaledes hos oss redan funnit en lycklig lösning, beträffar den fortsatta, årligen återkommande perikopföljden. Från flere håll anbefallas äfven här lifligt de två nya svenska serierna af kyrkliga perikoper, hvilka nära ansluta sig till de gamla. Såsom ett tredje, för den danska kyrkan egendomligt spörs-

mål är att bemärka frågan om presternas sjelfkommunion, hvilken under de sista åren ifrigt dryftats. Så aktningsvärd grunden för denna önskan än må vara, då eljest för mången endast sällan tillgång till den heliga nattvarden kan beredas, har det dock från andra håll med stort eftertryck blifvit betonadt, huru föga det anstår en protestantisk lärare, ja huru föga tilltalande det måste vara för honom att vid sakramentets åtnjutande komma i ett från de öfriga församlingsmedlemmarne så skildt läge.

Bland främmande protestantiska kyrkopartier hafva, utom de reformerte, blott de äfven här i tillväxt stadda metodisterna stiftat lagligt erkända församlingar. Derjemte lära under de sista åren Irvings anhängare hafva vunnit ett icke ringa insteg och desslikes svedenborgianismen något utbredt sig; hvaremot, enligt hvad det berättas, baptisterna i olikhet med förhållandet i Sverige och Norge aftaga. Detta är lyckligtvis i vida högre grad fallet med socialismen, som utan all rätt kallar sig kristlig: denna gjorde stort uppseende i landet och vann många vänner, tills dess ledare rymde till Amerika med den gemensamma kassan. Bland de evangeliskt religiösa rigtningarne åter intager fortfarande den grundtvigianska en framstående plats, ehuru dess betydelse något minskats. Orsaken till detta minskade anseende är tvåfaldigt. Först och främst ligger den i den allt för nära förbindelse, hvaruti redan dess stiftare satt religionen med det nationela och som fört detta senare till en allt större öfvervigt; derigenom har mycket orent kommit med, och detta har gjort de fromma misstrogna mot det hela. För det andra hafva den ofvan nämnde lärde Casparis fortsatta undersökningar lagt i dagen för allas ögon, huru osann grundtvigianernas förutsättning är, då de antaga symbolum apostolicum vara en från Herren sjelf till oss ordagrant öfverförd trosregel.

Detta Grundtvigs och hans efterföljares egendomliga antagande utgick från bemödandet att till hvarje pris finna ett skydd mot den rationalistiska teologiens godtyckliga bibeltolkning, hvilket dock, såsom väl kunde förutses, genom en så förtviflad utväg ingalunda lyckats. Också hafva

under de senaste åren flere begåfvade rationalister uppträdt i Danmark, bland hvilka kanske *Larsen* är att anse såsom den jemförelsevis grundligaste. Likväl har den danska rationalismen icke kunnat vinna någon större mängd anhängare på sin sida. Om också den storm var häftig, hvilken den berömde estetikern *Brandes*, som helt och hållet misskänner kristendomens ande, nyligen framkallade genom sitt hänsynslösa uppträdande, lade sig dess vågor dock snart åter, sedan upphofsmannen för någon tid vändt sitt otacksamma fosterland ryggen. Å andra sidan hafva de betydande kristligt teologiska arbeten, som nyligen utkommit, icke blott väckt stort uppseende, utan skola äfven otvifvelaktigt utöfva ett djupgående och varaktigt inflytande på det religiöst intellektuela lifvet i omfattande kretsar. Städse har Danmark inom tankens alla områden bevisat sig såsom en stormagt af första ordningen; inom teologien har dock ingen dansk, knappast någon skandinav, någonsin uppnått den höga ståndpunkt, som intages af den nuvarande sjællandske biskopen *Martensen*. Redan den år 1871 offentliggjorda första, allmänna afdelningen af hans Christelige Ethik visade den literära verlden, huru den redan tillförene för sin dogmatik berömde författaren hade utvecklat sig i positivt evangeliskt allvar och i sjelfständigt bruk af ett ovanligt rikt menskligt vetande; men den sistlidet år fulländade andra delen har satt kronan på verket. Hvad som isynnerhet utmärker detta arbete och gör det i bästa mening tidsenligt är, att här en man, hvilken sjelf såsom få besitter vår tids bildning och vet att uppskatta den till dess fulla värde, dock med den innerligaste öfvertygelses kraft lägger i dagen den tiden vidlådande brist på auktoritetstro och gemensamhetssinne, hvilken ovilkorligt påkallar snar och kraftig bot. Såsom naturligtvis de rationalistiskt sinnade måste taga anstöt af dessa en troendes öppenhjertiga yttranden, så har ej heller en skarp opposition uteblifvit mot den politiskt konservativa åskådning, hvilken författaren med samma frimodighet uttalat. Namneligen har biskop *Monrad*, genom hvilkens härliga, äfven på tyska öfversatta och i flere upplagor utkomna lilla arbete Fra Bønnens Verden

säkert mina åhörare likasom jag erhållit intrycket af den älskvärdaste personlighet, fört den moderna liberalismens talan icke utan häftighet och skärpa. Utur den för två år sedan hädangångne, så väl kyrkligt som politiskt liberale Köpenhamnsprofessorn *Clausens* qvarlåtenskap har för kort tid sedan det i flere afseenden förträffliga verket öfver Det evangeliske Kirkelivs Nutid og Fremtid blifvit fullbordadt. Så väl efter denne som efter tvenne andra med döden afgångne teologiska universitetslärare, den snillrike kyrkohistorikern *Hammerich* och den åt isagogiken sig företrädesvis egnande gamle *Scharling,* hvilkens son *Henrik* genom sin bok Menneskehed og Christendom gjort namnet kändt äfven utom Skandinaviens gränser, hafva unga krafter inkommit i fakulteten, hvilka gifva löfte om en oförminskad blomstring i ortodox anda. Dessa nya professorer hafva redan skänkt offentlighet åt utmärkta arbeten, bland hvilka förtjena nämnas *Nielsens* Romer-Kirken i det nittende Hundredaar och *Madsens* De Christnes aandelige Præstedømme. Men icke blott från högskolan, äfven ur det praktiska presterskapets midt framträda tid efter annan bokliga alster, som bevisa, hvad för ett friskt teologiskt lif inom den danska kyrkan föres: exempelvis vill jag anföra Matthæusevangeliets Opfattelse af Herrens Liv, fremstillet i Grundtræk af *Andersen*, samt *Glahns* nu medelst Trinitatistiden afslutade kärnfulla predikosamling. Två teologiska tidskrifter stå sida vid sida, nemligen Tidskrift for udenlandsk theologisk Litteratur, hvilken redan för en menniskoålder tillbaka påbörjad af Clausen efter dennes död fortsättes af Domprovst *Gude,* och Theologisk Tidskrift, utgifven af Skandinaviens målsman vid Evangeliska Alliansens senaste generalförsamling i Newyork D:r *Kalkar;* hvarförutom här likasom i de begge broderlanden en ständigt växande mängd af populära tidningar och smärre asketiska skrifter med olika tendenser utgifvas.

Redan är den tid ute, som blifvit mig beskärd för denna korta öfversigt af det nuvarande religiösa tillståndet hos de skandinaviska folken. Jag vill derföre blott såsom det totalintryck, hvartill jag vid noggrant öfvervägande af allt

kommit, uttala min öfvertygelse att ännu såsom af ålder det religiösa intresset utgör grundvalen för folklifvet i Skandinavien. Om än många af skotten på det gamla nordiska lifsträdet i våra dagar måste anses såsom vattenskott, så vittna de dock alla om en inneboende rikedom på saft och kraft, som låter oss hoppas, att, i den mån som den store örtagårdsmästarens visa hand får bortskära det onyttiga och skadliga, en skön framtid skall förestå vår kyrka. Visserligen tror jag icke, att den mångskiftande uppfattningen af kristendomen skall upphöra, hvilken snarare synes utgöra den historiska utvecklingens nödvändiga följd; utan derhän syftar min fröjdefulla förhoppning, att vi genom Guds nåd mer och mer skola i den kristliga mångfalden uppnå den enhet, om hvilken vår Herre och Frälsare talar, då han i sin öfverstepresterliga förbön säger till sin himmelske Fader: *Jag i dem och du i mig; att de skola vara fullkomne uti ett, och att verlden skall förstå, att du mig sändt hafver och älskade dem, såsom du ock mig älskade.*

K. H. Gez. von Schéele.

Adelaide Ristori i Sverige.

Det är nu ett par och tjugo år sedan en af Tysklands skarpsinnigaste dramatiska granskare, H. Th. Rötscher, om Adelaide Ristori, hvilken nyss förut med storm eröfrat parisarne, yttrade att hon syntes kallad att såsom legitim herskarinna intaga den tragiska sånggudinnans tron, som den stora Rachels tillbakaträdande lemnat ledig. Och denna samma Ristori — hvilken, oaktadt hon stundom för en tid sjelfvilligt dragit sig tillbaka, ännu, när hälst hon behagar, intager denna höga värdighet — har i höst för första gången gästat den skandinaviska Norden och dervid uppträdt i flere af Sveriges större städer, bland hvilka äfven de båda universitetsstäderna. I hufvudstaden särskildt gaf hon en rad af föreställningar, hvilka från mer än ett håll helsats såsom de inom sin art fullkomligaste företeelser, som någonsin här blifvit sedda. I det omdömet kunna vi ej fullt instämma, ty dels egde större delen af de uppförda skådespelen ej något högre konstvärde, dels fyldes birolerna i de samma sällan med tillbörlig jämnhet, och för att en scenisk företeelse med rätt skall kunna nämnas fullkomlig, kräfves dock uppfyllandet af båda dessa vilkor. Adelaide Ristoris konstnärskap är lika fullt i sig sjelf så stort och de verkningar, hon dermed uppnår, så omotståndliga, att det kan vara både upplyftande och lärorikt att söka för erinringen återkalla den stora skådespelerskans bild och bringa någon enhet i mångfalden af de öfverväldigande intryck, med hvilka hennes framställningar riktat oss.

Innan vi företaga denna återblick, tillåta vi oss likväl förutskicka den anmärkningen, att ingen må här vänta sig att på några få sidor erhålla en fullständig karakteristik öfver ett så omfattande konstnärskap, som Ristoris. Äfven om vår förmåga i öfrigt skulle räcka till för en så fordrande uppgift, känna vi likväl hennes förmågas verkliga omfattning och möjliga begränsning alldeles för litet, då vi endast sett henne i fyra roler och ett fragment af en femte och i allmänhet endast sett henne fylla dessa uppgifter en gång hvardera. Dertill kommer att Ristoris öfverväldigande kraft vid återgifvandet af de starkaste sensationer och de djupaste lidanden, äfvensom hennes hastiga öfvergångar från en affekt till en annan och stundom rent motsatt, i

början föreföllo litet främmande och derför kanske ej alltid kunde följas med nödig uppmärksamhet. Och slutligen tillstadde det främmande språket, som vi för första gången hörde från scenen i det reciterande skådespelet, naturligen ej den omedelbara och klara uppfattning af alla betoningens nyanser, som utgör ett bland de första vilkoren för bedömande af scenisk konst och af naturen är tillstädes, då saken gäller dramatiska alstringar på vårt eget eller ett dermed närslägtadt språk. Hvad vi här kunna gifva är således endast några drag af Adelaide Ristoris konstnärspersonlighet, sådana de för vår iakttagelse tedde sig under hennes uppträdande i hufvudstaden i sistlidne oktober månad.

Ett af de första, om ej rent af det första drag af Ristoris storartade skådespelskonst, som slog åskådaren, var den till naturalism gränsande sanning, som utmärker den samma. Hon kan genom sin stora naturtrohet derför understundom göra ett upprörande, ja, till och med ett ohyggligt intryck, såsom t. ex. i striden med Simon om dauphin i femte akten af Maria Antonietta samt i hela sista akten af Elisabetta; men aldrig ett osant. Öfver alt skådespelerskans görande och låtande på scenen ligger utbredt ett så lifligt sken af äkthet och ärlighet, att den mera naive åskådaren lätt glömmer att han befinner sig midt för en alstring af konst, och det låg derför en ganska stor portion sanning i det yttrande, vi hörde af en person, strax efter det han sett hennes Elisabetta. »Jag har sett många menniskor dö», sade han, »men jag har aldrig sett någon dö så naturligt».

Nära beslägtad med denna ärlighet mot naturen är hos Ristori hennes allvar med sin konst och hennes sjelfuppoffring för uppfyllandet af dess fordringar. Ristori hängifver sig med hela sin personlighet i hvart enda moment åt sin uppgift, hon gör ingenting till hälften och vet icke af någon klemighet vare sig med egna krafter eller med åskådarens nerver. Det hos de fleste andra, sceniska konstnärer vanliga och kanske nödvändiga sparandet af krafterna under vissa delar af dramat, för att under andra väsentligare kunna utveckla dem i dess rikare mått, finnes icke alls hos Ristori, som tyckes så rik, att hon platt icke behöfver spara. Intet moment af rolen, ingen sida af karakteren löper derför fara att blifva vårdslösad under hennes händer, och ju mera komplicerad hennes uppgift är, dess fullständigare lyckas hon i dess lösning.

Ett drag hos Ristori, som dock ej kan kallas individuelt för henne, utan som hon delar med alla i högre grad framstående skådespelare, är att hon i hvarje ögonblick vet hvad hon gör. Ingen kan i mindre grad än hon spela på slump, eller »på inspiration», såsom det äfven eufemistiskt plägar kallas. Hvarje hennes ställning, min, åtbörd och tonfall voro

nogsamt öfvertänkta och omsorgsfullt instuderade, och det sällskap, som stod under hennes ledning, fick också underkasta sig trägna öfningar, ehuru repertoiren omfattade endast fyra skådespel. Så t. ex. berättas att sista scenen med dess afslutningsgrupp af fjerde akten i Maria Antonietta på en repetition måste göras om fem gånger. Man får dock icke missuppfatta vår mening till den grad, som skulle enligt den samma tekniken betyda så mycket inom Ristoris konst, att inspirationen der icke egde något utrymme. Tvärtom. En rörligare känsla och en mera glödande lidelse än hos henne har man sällan sett, och de göra sig gällande med dess större frihet, just derför att hon är suverän herskarinna öfver alla sin konsts tekniska detaljer. Detta hör till hennes temperament, hvilket ytterst möjliggjort hennes sceniska storhet, och det är detta just, som man har rätt att kalla hennes snille.

Från denna egenskap är nästan oskiljbar en annan, den hon äfven delar med hvarje stor skådespelare, nämligen det fullkomligaste välde öfver de fullkomligaste framställningsmedel. I plastiskt afseende är hon kanske icke oupphunnen: stundom äro hennes rörelser i saknad af den frihet och det behag, som troligen i yngre år utmärkt dem, och en och annan åtbörd är måhända dels alt för ofta återkommande, dels alt för teatralisk. Särskildt torde den klass af åtbörder, som en dansk kritiker benämner de påpekande, icke alltid vara på sin plats. Han anför såsom exempel på de samma att, när Medea säger: »läppen log emot honom, mina ögon voro fästa på hans ansigte», lägger Ristori fingret på läpp och ögon, hvilken åtbörd icke kan vara ämnad för hennes åhörarinna på scenen, utan för åskådarne i salongen, hvilka dock icke få tänkas vara till för henne. Till skådespelerskans försvar kan emellertid sägas att hon, spelande för en publik, hvilken till största delen ej förstår hennes språk, söker understödja deras uppfattning äfven genom åtbörder, som annars blott tillhöra teckenspråket; ehuru erkännas må att illusionen lider häraf. Att Ristori eljest är väl hemma äfven på plastikens område fulltygar hon vid flere tillfällen, såsom t. ex. genom den åtbörd, med hvilken hon låter Medea vid sina barns lik utslunga det verldsberömda »Du» emot Jason, eller den, med hvilken hon i tredje akten af Maria Stuart triumferar öfver den förödmjukade Elisabeth, eller grupperna med barnen i Medea och likaså i fjerde akten af Maria Antonietta. Men kan också någon gång en viss tvekan uppstå rörande fulländningen af hennes plastik, så torde deremot ingen sådan hafva plats med hänsigt till ansigtsspel och deklamation. Dessa båda äro hos henne mönstergilla. Ristoris ansigte är ännu i dag det mest rörliga, och det underbaraste deri är dock icke de snabbt vex-

lande minerna, utan i ännu högre grad det vexlande ljuset. Vi hafva aldrig sett ett ansigte som, från att hafva varit hetäckt af den djupaste skugga• i ett ögonblick kan öfvergjutas af den mest strålande klarhet, hvilken har sin källa i en rik själ. Samma sällsamma ljusskiftningar eger också hennes stämma. Aldrig hafva väl kraft, klang och innerlighet funnits i högre grad förenade i en menniskoröst, aldrig har en sådan varit mera egnad att tolka vare sig den stormandé lidelsen eller den ömma känslan. Man vet ej, när man mest skall beundra denna tjusande och mäktiga stämma, om det är i Medeas hån mot Jason, i hennes hot mot Creusa eller i hennes smek med sönerne; om det är i Maria Stuarts bannor mot Elisabeth, i hennes resignation inför krucifixet eller i hennes jublande, äkta qvinliga triumf öfver sin fiendes förödmjukelse; eller om det slutligen är i den isande skräck, hvarmed hon beslöjad och stönande skälfver på den af samvetet qvalda sömngångerskans läppar. Nog af: den som hört Ristoris stämma i något af dessa moment. han har känt sig förstå hennes härliga språk, äfven om han aldrig förr läst eller hört ett ord deraf, och han skall med säkerhet aldrig glömma hennes klang och tonfall.

Att Ristori, i besittning af en så ojämförlig förmåga att gifva uttryck åt olika affekter och lidelser, just i djerfva motsatser mellan sådana skall söka sina största verkningar kan icke väcka förvåning. Mera glänsande visar sig knapt någonsin denna förmåga än i den scen i tredje akten af Medea, der denna skall välja en af sönerne att följa sig. För henne är ett sådant val omöjligt, och hon uppmanar i stället dem att välja, men bägge stå i början rädda och orörliga och sluta sig till Creusa. Då genomströmmar på några få sekunder en mängd af sinnesrörelser Medeas själ: väntan, öfverraskning, förkrosselse och smärta, och hvardera af dem får i sin ordning det klaraste uttryck i min och stämma. Motsatsen mellan den hycklade sorgen öfver verkställigheten af dödsdomen på Maria Stuart i andra akten af Elisabetta och den verkliga djupa förkrosselsen vid underrättelsen om Essex' afrättning i den fjerde är också af djupt psykologiskt intresse. Deremot händer det någon gång att den stora skådespelerskan låter sin förkärlek för kontrasternes effekt förleda sig att anbringa dem vid tillfällen, der de icke äro på sin plats. Till sådana tillfällen räkna vi t. ex. den samtidiga diktamen af de båda brefven i första akten af Elisabetta. Svaret på gref Leicesters bref dikteras med en kort och barsk stämma och med ett hårdt ansigtsuttryck, under det afvexlande dermed svaret på Shakspeares artigheter framsäges med sockersöt röst och en blid min. Och i öfverensstämmelse härmed verkställer hon också på helt olika sätt de båda underskrifterna. Detta sista förefaller

nog naturligt, men ej så en samtidig diktamen af tvänne saker gjord med så olika uttryck, ty en sådan göres i allmänhet på ett mekaniskt sätt och utan något afseende på innehållet. Nu verkar den oupphörliga vexlingen i uttryck mer tröttande och enformigt, än lugnet skulle hafva gjort, och de applåder, som följa denna scen, komma säkert ej från den mest finsmakade delen af publiken. Än mindre är den motsättning af affekter, som hon infört i slutscenen i Maria Stuart, på sin plats, hälst den står i bestämd strid mot skaldens intention. Såsom bekant har Legouvé qvickt yttrat att Ristori infört en ny person i Schillers drama, nämligen Marias krucifix. Detta spelar ock i sjelfva verket en stor rol och gör en obestridlig effekt, då hon i scenen med Elisabeth låter sin Maria endast med dess tillhjelp kufva sin stolthet och tvinga sig att böja knä för den hatade rivalen. Men att låta Marias sinnen, efter det vackra afskedet från omgifningen och den uppriktiga bikten, till den grad störas genom mötet med Leicester, att hon gifver lust åt hämndlystnad och vrede och endast kan återfå sin himmelska frid, derigenom att presten håller upp för henne krucifixet — det kommer oss att betvifla halten af den andliga bättring, som den olyckliga drottningen skall tänkas hafva genomgått, och beröfvar henne den resignationens gloria, med hvilken skalden i detta ögonblick vill hafva henne omstrålad. I hennes korta samtal med Leicester skola endast göra sig gällande en ädel resignation samt på en gång rättvist och sorgset förakt, hvilket dock icke får göra något afbräck i hennes upphöjda stämning, och den nya situation, skådespelerskan här infört, har således, såsom den ofvan anförda Rötscher redan anmärkt, ur konstnärlig synpunkt intet berättigande.

Och härmed hafva vi kommit på spåren den svaga sidan af Ristoris konstnärsskap, hvilket med all sin storhet likväl eger en sådan. Denna svaghet är så långt ifrån att vara en individuel egendomlighet för henne, att den fast mer säkerligen i högre eller lägre grad vidlåder nästan hvarje utöfvande konstnär, och det är derför mindre egnadt att väcka förvåning än smärta att icke ens en Ristori är fri derifrån. Denna svaghet består i förblandningen af en konstnärlig uppgifts subjektiva och objektiva betydelse: man gör mera afseende på det tacksamma i en rol än på värdet af dramat i dess helhet; ja, stundom till och med mera på den sceniska effekten än på skaldeverkets mening. Har ej en sådan uppfattning i viss mån varit för Ristori bestämmande, vore det oförklarligt huru man på hennes repertoir kan finna sådana machverk som Giacomettis historiska skådespel Elisabetta och det ändå vida klenare, Maria Antonietta, eller huru man kan få Schillers ädla drama, Maria Stuart, så förvan-

skadt, att det med skäl kan kallas för ett helt och hållet annat. Man har visserligen i tryck på svenska fått se äfven denna förvanskning på ett advokatoriskt sätt framhållen såsom ur historisk synpunkt berättigad; men då denna synpunkt, vid bedömandet af ett drama, endast är sekundär, och den poetiska åter den ovägerligt första, anse vi en uppfattning af hufvudkarakteren, som — den må i öfrigt i och för sig vara huru genialisk som hälst — står i strid mot skaldens bestämda mening, för poetiskt oriktig. Att den bild, Ristori gifver af Maria Stuart, sådan hon tänkt sig henne, är mästerlig, och att vissa scener i detta drama höra till hennes mest poetiska skapelser, är detta oaktadt naturligtvis långt ifrån oss att förneka.

På tal om Ristoris repertoir bör man dock komma ihåg att den måste väljas med alldeles särskild hänsyn till hennes egna konstnärliga krafter. Hennes sällskap är nämligen sammansatt af till en del rätt jämna skådespelare, såsom hrr Drago och Piacentini samt den lofvande Alina Fortuzzi, men ingen af dem förmår dock att uppbära en hufvudrol vid Ristoris sida. Förmodligen ligger häri orsaken till att Macbeth i sin helhet ej mera finnes på hennes spellista. Åtskilliga andra af de stycken, som förr haft sin plats på densamma, äro äfven numera uteslutna, såsom ej mera fullt öfverensstämmande med hennes ålder och yttre apparition. Det är nämligen icke möjligt att förneka att ej ens den snillets eviga ungdom, som Ristori i så hög grad besitter, förmår skänka en full illusion af lifvets vår eller sommar; och säkerligen känner ingen detta faktum djupare än den stora skådespelerskan sjelf, då hon i allmänhet utbytt framställningen af de vekare och ömmare affekter, i hvilken hon fordom lär hafva haft sin största styrka, mot den af starka lidelser och djupa lidanden, dem hon ännu i dag förmår att tolka som ingen.

Innan vi afsluta detta försök att förklara betydelsen af Ristoris konstnärsskap, sådant det under hennes uppträdande hos oss uppenbarat sig, tränger sig ovilkorligt på oss den frågan, huru vida man kan vänta eller hoppas att den på något mera märkbart sätt skall visa sig, äfven sedan hon lemnat oss, d. v. s. om våra tragiska skådespelare och väl äfven ledarne af vår stora scen skola visa sig hafva lärt något af hennes ovanliga förmåga i båda dessa afseenden. I det senare åtminstone anse vi att goda frukter borde kunna väntas, och äfven i det förra kunna väl knapt hennes hängifvenhet för sina uppgifter och hennes stränga naturtrohet undgå att verka såsom goda föredömen, om äfven individuella och kanske äfven nationella olikheter aldrig kunna eller ens böra upphöra att göra sig gällande. Äfven hos den teaterbesökande publiken tör man kunna vänta ett bestående inflytande af dessa betydande konstföreteelser derigenom att

de böra hafva ingifvit en större smak för det stora inom den dramatiska konsten. Men en mindre lycklig verkan af dem — af hvilken olyckligtvis något spår varit synligt — skulle det vara, om hennes storhet för våra blickar skymde det verkligen goda och erkännansvärda, som vår skådebana äfven på det tragiska området eger. För att detta må kunna utvecklas, fordras dock i första rummet kärlek och omvårdnad från allmänhetens sida, och det är vår egen skådebana, hvilken med oss står i närmaste vexelverkan och i många afseenden är förtjent deraf, som vi främst äro dem skyldiga.

Anders Flodman.

Literatur.

August Strindberg. *Röda rummet. Skildringar ur artist- och författarlifvet.* Stockholm, J. Seligmann & Comp. förlag. 360 s. Pris 3 kr. 50 öre.

Författaren till denna bok, e. o. amanuensen A. Strindberg, nu omkring trettio år gammal, har alt ifrån 1870-talets början arbetat på att eröfra sig en framstående plats i vår literatur. Fastän det ännu är för tidigt att anvisa honom en bestämd sådan plats, torde man dock med säkerhet kunna förutspå att han skall lyckas i sitt uppsåt, och hans senast utgifna arbeten ega så stora förtjenster, att både kritiken och allmänheten böra följa hans utveckling med en särskild uppmärksamhet. Förhoppningarna kunna med afseende på honom ställas så mycket högre, som det hittills röjt sig (i vissa fall åtminstone) ständiga framsteg i hans skönliterära författarskap — ett författarskap, som redan har att uppvisa fyra smärre dramatiska tidsbilder, en samling mycket originella småberättelser, ett stort s. k. idédrama (jemte »Dagvard Frey» det bästa skådespel som på länge frambragts här i landet) och, nu sist, en stor sammanhängande skildring, åtskilliga småsaker att förtiga.

»Röda rummet» är ingen roman, icke häller en novell. Författaren kallar denna bok »skildringar ur artist- och författarlifvet» (underförstådt: i Stockholm). Röda rummet är dock ej ens hvad det utgifves för att vara. Ty om äfven dessa skildringar kunde sägas vara hemtade uteslutande från det verkliga lifvet, är det likväl ej endast artisternas och författarnes lif som tecknas: nästan alt möjligt, som fins och försiggår i vår goda

hufvudstad, har gjorts till ämne för framställningen. Röda rummet är slutligen ej en objektivt hållen berättelse, under hvars läsning man glömmer författaren och delar sitt intresse mellan karaktererna och händelserna, utan fast hällre (det förefaller åtminstone så) en maskerad autobiografi, hvars upphofsman tager största delen af uppmärksamheten i anspråk för sin egen räkning. I Röda rummet kan man ej — äfven der verkligheten är som bäst afmålad — läsa mellan raderna: »Så går det till här i verlden» eller »Så bör det gå till», utan man tycker sig ständigt höra upprepas: »Så har det gått med mig, och så skall det gå med dig, om du går samma väg». Men Röda rummet är ej en vanlig sjelfbekännelse: man tycker sig höra en trotsig, till döden dömd orostiftare, som på sjavotten slungar ut, inför en lysten åskådarehop, ett ljungande strafftal mot sina bödlar, späckadt med fakta från en rik erfarenhet. »Jaså, I viljen hänga mig?», börjar han sitt tal, »Nå, då skolen I åtminstone få höra sanningen först». Och derefter kastar han dem i ansigtet det ena kapitlet efter det andra, rycker masken ifrån dem, svänger sitt gissel och slår hvar det bäst kan träffa, ropar stackare till *en*, hycklare till en annan, skurk till en tredje. Han dröjer icke länge vid hvar och en — ty annars skulle han nödgas hålla på i oändlighet, — och han yttrar sig i korta, kärnfulla meningar. Han flödar af qvickhet — men hvarje qvickhet är en pil, och en förgiftad. Han talar inspireradt — men bitterheten är den förnämsta ingrediensen i hans inspiration. Efter att sålunda hafva utgjutit sitt hjerta och — sin galla, ger han oss en revy öfver de senaste händelserna, lugnar sig derunder småningom och slutar ändtligen sitt tal med ungefär denna mening: »Se så, godt folk, låt nu bli med hängningen! Jag har inte menat så illa, ty i det stora hela bryr jag mig ej stort om hvarken er eller någonting annat. Mitt verldsförakt anlade jag som ett preservativ mot för mycken känslighet och skall nu bli spak som ett lam. Gören I som jag! Söken att glömma hela detta uppträde genom att slå er på numismatik eller kinesiska!»

Det är således ej underligt att Strindbergs nya bok väcktett ganska stort missnöje på flere håll. Men äfven den, som befinner sig helt och hållet opartisk gent emot densamma, torde känna sig pinsamt berörd af boken i dess helhet. Ja, om författaren ej egt denna koncentrerade, kraftiga, originella stil, om han ej varit outtömlig på dessa hvassa qvickheter, om han ej då och då gifvit mästerprof på sin skicklighet i psykologisk analys eller träffande karakteristik — något som ej bör förblandas med karaktersteckning — skulle det möjligtvis för en eller annan varit ganska motbjudande att läsa hans berättelse till slut. Orsaken dertill är likväl ej hans pessimistiska lifsåskådning (ty

värre pessimister hafva eröfrat en vida större läsekrets än han), utan felet är en svår — en mycket svår — brist i karakterstecknigen, hvaraf följden blifvit att alla bokens personager tillsammans förete ett fullkomligt virrvarr, så att nästan ingen bland dem kan för läsaren träda fram i fullt tydliga konturer. Nästan hvar och en af dessa personager tyckes visserligen vara tagen ur verkligheten, men så, att en bit blifvit tagen härifrån, en annan derifrån, utan att författaren bekymrat sig om att sammangjuta bitarna till ett organiskt helt. Man får ej något djupt intresse för dessa dimmiga figurer, som i brokig vexling och nästan utan sammanhang röra sig om hvarandra. Till och med Olle Montanus, hvilken jemförelsevis är konseqvent hållen, och Arvid Falk, den förnämste hjelten, förmå icke fängsla oss mer än för ögonblicket — så mycket mer att beklaga, som de bägge äro representanter för en stor och djup tankė hos författaren. Denna brist i karakterstecknigen är likväl ej beroende på oförmåga (något som framgår af en jemförelse mellan Röda rummet och Mäster Olof), utan har sin grund — möjligen ofta i nonchalans, men sannolikt förnämligast i bemödandet att undvika för noggrann porträttering. Ett sådant bemödande har troligen ock till en del orsakat, att dessa Strindbergs skildringar stundom slagit öfver till karrikatyr — jag säger stundom, ty i de flesta fall äro de gripna rakt ur lifvet, om än ifrån lifvets mörkaste vrå. En stor brist i Röda rummet är ock att ingen genomgående handling spänner intresset, att en konstnärlig gruppering knappast kan skönjas o. s. v., med ett ord: att boken ej uppfyller de vigtigaste fordringar man har rätt att ställa på ett *konstverk*. Jag anmärker likväl ej detta som ett klander, ty boken har ej utgifvit sig för att vara någon roman och gör ej anspråk på att vara en ästetiskt helgjuten bild. Men onekligen hade intrycket blifvit djupare, skildringarna värdefullare, så vida författaren hade gjort flere konstnärliga förberedelser och anordningar, innan han på detta sätt lät Stockholm passera revy. Strindberg har dock för denna gång — man bör hoppas att det icke sker oftare — föraktat konstnärstiteln och tyckt sig ega nog i att vara geni. Men ett geni torde han ega rättighet att kallas. Må vara ett oefterrättligt geni, ett som ej bryr sig om lagar och former och som fördenskull möjligtvis ej blir allt hvad det *kunde* blifva — men i alla fall ett geni, hvars ursprunglighet, hvars rika innehåll och hvars egendomligheter man i längden ej kan vara blind för. Oaktadt sina brister kan Röda rummet sägas utgöra ett verk af hög rang. Denna boks allra mest genomgående förtjenst är en glänsande stil, en stil som öfverallt har någonting friskt, någonting pikant, någonting qvickt i sig, ett slags fransk stil, som bjärt sticker af mot vår svensk-akademiska, tungt öfverlastade, tysk-beslägtade. Vidare kan Röda rum-

met skryta med en mängd skildringar, som ifrån början till slut äro mästerstycken i psykologisk analys, i natursann framställning, i träffande satir. Såsom exempel må nämnas de kapitel, som bära till öfverskrift »Herrar och hundar», »Från Nya kyrkogården till Norrbacka», »En själ öfver bord», »Sista brickan» och »Jesu efterföljelse». Det förstnämda kapitlet innehåller en så präktig skildring af en orgie, att man tycker sig se personerna lifslefvande framför sig, och rusets olika stadier analyseras der på ett sätt, värdigt Emile Zola. Begrafningsscenen på Nya kyrkogården har af flere blifvit framhållen såsom en perla i samlingen, och de vid grafven utsagda orden »Af ande är du kommen, till ande skall du åter varda!» gripa med en på samma gång förfärande och befriande makt — förfärande, när man tänker på den ritual, som de äro ämnade att ironisera. De naturskildringar, som förekomma i boken, torde räknas bland de allra bästa, som vår litteratur eger, ja tåla jemförelse med Turgénjevs eller J. P. Jacobsens. Om författaren ej älskar någonting annat, älskar han dock naturen — derpå kan ingen tvifla. Också gå hans angrepp ut på det onaturliga i den menskliga sammanlefnaden, på lögnen och skrymteriet i alla möjliga former. Detta ger hans bok en sedlig, djupt allvarlig prägel — något som det kan tyckas vara behöfligt att påpeka.

Röda rummet är således redan i sig sjelf ett märkvärdigt och förtjenstfullt arbete. Men äfven i literaturhistoriskt hänseende har det sin betydelse. Det utgör nemligen det första kraftiga beviset derpå att de mäktiga strömningar, som karaktesera vår tid, ändtligen trängt så djupt ned äfven i *vårt* andliga lif, att de kunna verka befruktande på literaturen. Genom Röda rummet har Strindberg hos oss banat väg för realismen och pessimismen — dessa uttryck för det sanningssträfvande, som går igenom tidsandan, och för det otillfredsstälda frihetsbegär, som ligger och sjuder på bottnen samt långsamt förbereder en religiös och social reformation. Med Dickens till sin förebild, med Ibsen till sin ledsven och med Zola som kamrat har han anstält forskningar inom en mängd områden, hvilka stå i sammanhang med det menskliga lifvet, studerat sig in i de flesta bland nutidens brännande frågor samt observerat, reflekterat, samlat. Äfven om man i allo ej kan sympatisera med den riktning, hvarpå han slagit in, bör man dock hålla honom räkning för, att han verkligen med allvar *slagit in* på någon riktning och derigenom bidragit till att höja vår literatur ifrån det utmattningstillstånd, hvari den f. n. befinner sig. Bättre att lefva ett friskt lif, om än det går till öfverdrifter, än att sitta hängsjuk och förslöas af brist på verksamhet! Nödvändigheten af den reaktion, för hvilken Röda rummet nu går i spetsen, må försona oss med öfverdrif-

terna. Skulle Strindberg verkligen taga steget fullt ut till naturalism och nihilism — nå, det torde här i landet ej hafva några menliga följder utom för honom sjelf. Men sannolikt är Röda rummet att betrakta som den explosion, hvarom det talas i slutet af boken — en explosion, som möjligtvis kommer att verka befriande på författarens egen uppfattning. Åtminstone skall man — genom att göra Strindberg sjelf till föremål för en psykologisk analys — göra den upptäckten, att han i grund och botten ej är så nihilistisk, som han utger sig för att vara och — som han kanske tror sig vara. Den som intränger i hans författar-individualitets allra heligaste (ty han är ej ogenomtränglig, som han påstår sin hjelte vara) finner helt visst, att hans jättestormning mot det bestående har sin förnämsta orsak i tillfälliga inflytelsers omotståndliga makt. Det kapitel, som handlar om föredraget i arbetareföreningen, ger en klar inblick i hans författaresjäl. Olle Montanus utfar der emot allt svenskt, på ett sätt som är värdigt en dårhuskandidat, blir genom ständiga afbrott upphetsad att säga vida mer än han ämnat och önskade, får slutligen stryk och köres ut, blir af en vän öfverbevisad om att han förgått sig och säger då: »Ja, det var sorgligt. Och jag tyckte att jag hade det så klart! Men det var skönt att få bränna till dem lite ändå.» Röda rummet gör intrycket af att vara i stort hvad nämda föredrag är i smått, och sannolikt är dess författare beredd att gifva samma replik som Olle. Strindberg har verkligen ibland, tyckes det, ansträngt sig med att karrikera sin omgifning — i den tron att han målat strängt efter naturen, och med att skrufva upp sig till en lifsåskådning, som i grund och botten ej är hans öfvertygelse. Det ligger deri en yttring af ett visst spelande-komedi-med-sig-sjelf, ett slags almqvisteri, som i längden kan blifva farligt nog och som utgör ett högst betänkligt kännetecken, om det förekommer hos den som uppträder i sanningens och den sanna frihetens tjenst. Skall Strindberg öfvervinna detta sjelfbedrägeri? Skall han blifva sann emot sig sjelf? Derpå beror till stor del hans framtid som författare.

B. M.

W. Bolin. *Shakspeares dramatiska arbeten* efter C. A. Hagbergs öfversättning med hänsyn till den sceniska framställningen och för läsning i hemmet bearbetade. Illustr. praktupplaga med öfver 600 illustrationer af Sir John Gilbert. 1 häft.: Romeo och Julia. Lund, Gleerup 1879. Pris 1 kr.—1, 50.

Det gifves en krets af Shakspeareläsare — säges i subskriptionsanmälan till detta arbete — hvilkas »anspråk hos andra folk längesedan blifvit tillgodosedda genom utgifvandet af s. k.

familjeeditioner af skaldens verk. Till denna krets höra de, hvilka vilja njuta af Shakspeares snilleverk, utan att i lärda kommentarer leta efter förklaringen på mera eller mindre dunkla anspelningar; de, som vilja läsa dem i hemmets cirkel utan att behöfva stöta något öra genom uttryck, i hvilka Shakspeare allt för mycket skattat åt sin samtids i vissa fall föga granntyckta smak, öfver hufvud de, hvilka med all aktning för det 16:de århundradets Shakspeare, dock egentligen hafva intresse för den *oförgänglige* skalden. I hufvudsaklig mån sammanfaller med dessa läsares anspråk äfven deras, hvilka älska att i boken återfinna samma Shakspeare, som de lärt sig att beundra på scenen. Sällan torde skaldens dramer numera gå öfver skådebanan i oförändradt skick. Vår tid är i fråga om sceniska vanor och fordringar i många stycken allt för olik drottning Elisabeths tidsålder för att något sådant rätt väl skulle låta sig göra. Vi hoppas att vår upplaga i fråga om vidtagandet af nödiga omjemkningar — t. ex. för undvikandet af allt för täta scenskiften — skall på samma gång visa allt önskligt tillmötesgående mot den moderna teaterteknikens kraf och derjemte röja den större pietet för skalden, som alstras af ett djupare inträngande i hans verk.»

Det kan ej nekas, att detta program i sin allmänhet innehåller mycket sant. I tillämpningen beror det emellertid på, huru vidsträckt man fattar och gillar dessa samtidens fordringar på att tillgodoses på bekostnad af forntiden. Vi tro för vår del, att man i kulturhistoriskt så väl som estetiskt intresse bör låta den senare, forntiden, få gälla alt hvad den kan och endast stryka bort hvad som är antingen för scenen outförbart eller för familjeläsningen outsägbart. Till den senare klassen höra utan fråga de många mustiga qvickheter, som Sh. i dialogen tillåter sig och hvilka icke gerna kunna uppläsas i en familjekrets utan att komma unga flickor att rodna. Det förtjenar erkännande, att bearbetaren ej blott uteslutit dessa utan äfven stundom, då det för sammanhanget varit nödigt, ganska fyndigt ersatt dem med andra, hvarpå som prof kan nämnas Mercutios svar till amman, då hon förvånar sig öfver att han helsar god afton i stället för god morgon (II, 3). Men ingen flicka behöfver rodna öfver, att Capulet talar om »liktornar» (Hagberg I, 5), och att ändra detta uttryck till »trånga skodon» (Bolin, I, 9) synes oss vara ett onödigt pryderi, som bevisar, att bearbetaren trots tvifvelsutan lofvärda afsigter icke haft mod att ställa sig på den bredare basis, som vi ofvan betecknat såsom den enda riktiga. Det är visserligen sant, att en grefve nu för tiden skulle finna det opassande att i en balsalong högt alludera på damernas liktornar, men lika säkert är, att det på Shaksperes tid *icke* var

opassande, och att det således utgör ett af de drag, hvarigenom skalden blir kulturhistoriskt lärorik och som icke böra försummas, så snart de icke i och för sig såra sedlighetskänslan. Att nämligen ur ett hyperaristokratiskt finfint konvenansintresse vilja mästra Shakspere är ett företag, som straffar sig sjelf med löjets vapen, åtminstone i alla förståndiga familjers ögon, och att skrifva för »les précieuses ridicules» lönar verkligen icke mödan. Är det bearbetarens mening att ersätta forntidens salongsseder med nutidens, så borde han för öfrigt konseqvent ej häller tillåtit Romeo och Julia att kyssas vid deras första möte, ja ej ens medgifvit Romeo att gå objuden på Capulets bal, hvilket nu för tiden anses som en betänklig brist på belefvenhet. Ändringar, alstrade af skuggrädd försigtighet, förekomma äfven i Bolins I, 5; I, 7; III, 4; IV, 3. Bearbetaren fasar för Capulets kraftuttryck: »i annat fall forslar jag dit dig på en kärra, jag. Du borde skämmas, bleka vaxbeläte!», hvilket likväl så förträffligt karakteriserar den brutale tyrannen. Julias utrop: »Englalika djefvul!» är bearbetaren för starkt, förmodligen emedan han icke kan lida att höra en ung fröken svära; hon bör, menar han väl, äfven i sin vildaste förtviflan uttrycka sig mera vårdadt, t. ex. »Englalika grymhet!» Motbjudande är att finna, hurusom han äfven ansett sig böra ändra Julias önskan: »Må alla pulsar brista och hvile han och jag i samma kista!» — ett uttryck, som dock är så rent poetiskt, att någon tanke på något anstötligt svårligen kan uppstå hos andra än dem orenom, för hvilka alt är orent. Julias undersköna monolog i början af samma scen är likaledes, mestadels i samma öfverdrifvet välvilliga syfte, ej obetydligt bortfuskad. Den glödande sinlighet, som här både för karakter och situation är alldeles nödvändig och som dess utom adlas genom oskuld och poetisk flygt, har af bearb. blifvit urlakad och afkyld, och han anser alldeles otillständiga sådana uttryck som: »Drag tätt sparrlakanet kring kärleks fröjder — Tills kärlek, nyss så blyg, blir djerf och ser, att trogen kärleks fröjd var idel oskuld — Ack, jag har köpt ett kärleksgods, men ej det tillträdt än, och sjelf jag är försåld, men ägarn än ej kommen.» Derigenom har han emellertid kastat ut barnet med badvattnet, och den kirurgiska knifven, som antagligen endast ville amputera cynismerna, har råkat taga med sig en del af både poesi och karakteristik. I ammans berättelse om Julias barndom har bearb. ändrat uttrycket »När du blir äldre faller du på ryggen.» Vi medgifva gerna, att detta ställe är svårt: en annan fråga blir, om det blifvit väsentligen förbättradt genom bearbetarens »När du blir äldre — gör du annorlunda», i synnerhet då dessa ord enligt hans uttryckliga scenanvisning ledsagas af ammans skratt. Men äfven om man här måste skänka

sin aktning åtminstone åt bearb:s välmenta afsigt, så kan man deremot ej inse behöfligheten af att utesluta den ganska oskyldiga berättelsen om huru Julia blef afvänjd, och rent af löjligt förefaller det, att amman ej ens får kalla Julia: »min pulla», utan: »min dufva»! Låt vara, att sådant är oväsentligheter, det kännetecknar likväl bearbetarens grundsatser, och det är blott i hoppet om att möjligen kunna beveka honom att i verkets fortsättning utvidga dessa till en något friare, naturligare och menskligare ståndpunkt, som vi velat med skärpa framhålla våra anmärkningar i denna del.

Bättre har bearb. lyckats i de öfriga uppgifterna: aflägsnandet af obegripligheter och den sceniska anordningen. Den förra kategorien har han ansett medföra skyldigheten att utesluta en del af de euphuistiska hyperboler och antiteser, i hvilka Sh. utan tvifvel skattade åt sin tids smak. Derom är mindre att säga, så snart dessa icke äro betecknande i något afseende, såsom t. ex. Capulets fraser i Hagbergs III, 5; ej så gerna se vi Romeos beskrifning på Rosalina (H. I, 1) afkortas, då euphuismen här är särdeles passande för denna hans fantasikärlek. Skickligast af alt bearb:s åtgörande är den sceniska omarbetningen verkstäld, der — utan försyndelse mot dramats väsen — noggranna anvisningar åt skådespelarne, koncentrering af rum och tid, sceners uteslutning eller omkastning m. m. blifvit med förstånd å väga bragta. En afgjord förbättring är ock att låta andra akten börja med Hagbergs II, 3, äfvensom den fjerde med H. III, 5; fjerde akten försiggår i följd häraf med rätta helt och hållet i Julias kammare. Vi känna icke i hvad mån bearb. härutinnan gjort sig till godo andras bearbetningar, hvaribland särskildt må framhållas tysken Ökelhäusers. Det enda vi ville anmärka är, att slutet blifvit väl mycket afklipt, äfvensom att bearb. borttagit flere muntrande scener (såsom H. I, 5 början, samt IV, 5 slutet), hvilka likväl äro så egendomliga för Sh. och dess utom hafva en bestämd, estetisk uppgift af »ein Ruhepunkt, eine Mässigung, wie Sh. gern dergleichen anbringt, um zu neuen grossen Eindrücken das Gemüth wieder fähig zu machen» (Tieck, jfr Hagberg, anm. till Macbeth). Inskjutningarna efter Göthe i femte akten finna vi öfverflödiga.

Illustrationerna äro i allmänhet goda och ega karakter. Dock äro ej alla lika framstående och särskildt den på sid. 37 misslyckad. Scener och sidor äro paginerade nedtill, spalterna upptill. Den typografiska utstyrseln är prydlig.

P. E. Bergstrand. *Grunderna för versskrifning*, lättfattligt framstälda. Stockholm, I. Hæggströms boktryckeri 1879. Pris 0, 75.

Denna lilla bok må här kortligen anmälas, såsom för flere af våra äfven bättre skalder en ej alldeles obehöflig fingervisning.

Utförligare än de i svenska språkläror förekommande föreskrifterna, inskärper denna bok särskildt nödvändigheten af cesur och incision, varnar för dåliga rim och beskrifver en del versformer, såsom hexameter, distichon, alexandrin, ottave rime, sonett, rondeau och triolett, hvartill gerna kunde ha fogats åtminstone terzin, canzon, redondilla och ghasel, äfvensom de antika alkaisk, sapphisk och asklepiadeisk strof. Ännu några anmärkningar! Betänkligt synes, att kalla versfötterna: *valdthorn som, tungfotad* o. d. för »daktyler». Väl strängt är att förbjuda rimmandet af *söner* med *kröner*, d. v. s. af en grav accent med akut, ett förbud som säkert ingen skald kommer att följa. Att *löjtnant* rimmar med *brödkant*, kan väl aldrig vara författarens allvar? Sedan förf. först beskrifvit »blankvers» under den riktiga rubriken »utan rim», talar han sedan om »rimmad blankvers», en contradictio in adjecto, ty det utmärkande för blankversen är just att den är orimmad (= ital. *verso sciolto*). Hypotesen om hexameterns likhet med fornyrdalag må stå för den »danske fornforskarens» räkning Föreskriften om sonettens slutterziners hopskrifning till sixain är raka motsatsen till det riktiga. — Vi tillåta oss slutligen anföra följande förf:s välmenta råd till nybörjaren: »Vill man åstadkomma något dugligt, så får man ej sätta sig vid skrifbordet med föresats att skrifva vers eller att efterbilda. Man skall känna sig stämd att sannt skildra något intryck eller någon händelse man upplefvat: Dertill knyter sig gerna någon melodi eller en erinran om något stycke ur en älsklingsskald, ur någon visbok, som man har på hyllan. Denna bok tager man fram och studerar noggrannare styckets form, dess versbyggnad, hvilken man sedan följer för att få form åt sina egna intryck. Man skall dervid söka att vara enkel, sann och tydlig. Man skall söka vackra tankar och tydliga, sanna bilder, men noga undvika granna ord. Lyckas man på denna väg, så blir man originel, blir skald. Misslyckas man, så vinner man dock alltid bildning och förädling samt renare smak, sundare omdöme och blygsamhet». — Gifve Gud, att förf. hade rätt! I alla fall innehåller ju rådet åtskilligt godt.

Byron. *Himmel och jord.* Mysterium, öfversatt af *W. af W—dt.* Stockholm, J. Seligmann & Comp. 1879. Pris 0, 75.

Om Byrons dikt »Heaven and Earth», som författades år 1821, strax efter »Cain», säger hans biograf Felix Eberty: »I »Himmel och jord» är syndafloden dramatiserad. Englarnes umgänge med menniskorna och slägtets undergång framställas deruti. Då för skildringen af sådana, utöfver det yttersta sig sträckande ting lord Byron egde det sanna mästerskapet, så kan man tänka sig, att här både de mest veka och de mest fruktansvärda ställen

möta oss och att enskilda bland dem hänrycka oss till högsta beundran. Men det hela rör sig dock för mycket utom fattlighetens gräns och förlorar sig i det måttlöst ohyggliga. Vi drifva på ett strandlöst, stormigt haf, och ångest och beklämning låta oss ej komma till någon njutning». — Ehuru vi måste instämma häri, räkna vi dock alltid för en vinst, när ett — äfven mindre betydande — verk af en stor skald införlifvas med vår literatur. Och öfversättaren har i denna uppgift lyckats särdeles godt, i synnerhet hvad beträffar blankversen, som är på en gång ledig och trogen. Att han icke bundit sig vid versradernas antal, förtänka vi honom lika litet här som i den rimmade versen, den vi likväl af ett annat skäl måste anse något mindre lyckad. Öfvers. har nämligen försummat originalets konstrikt slingrande rimflätning, hvilken i dylika hymniskt brusande, stroffria sånger ej obetydligt bidrager till den dityrambiska flygten. Såsom prof är det nog att anföra några rader från sid. 6, der öfversättarens rimschema är: a b b a a c c d d . . . ., originalets mera rikt och inveckladt: a b c c b c a a . . .; eller från sid. 49, der öfvers. har: a b a b c d d c e e f f . . ., Byron deremot: a b c b d e e d f c c f f . . . Språket är rent och metern god. Att öfvers. användt några tonlösa rim (outgrundli*ge*, evi*ge*, förbarman*de*) skulle vi klandra i ett svenskt origalpoem, men ej i en öfversättning från ett mönster, som sjelft öfverflödar af oegentliga rim.

Henry Gréville. *Väninnan.* Öfversättning af E. F. Lönnrot. Stockholm, J. Seligmann & Comp. 1879. 1, 75.

Få författarinnor torde på senare åren i så hög grad hafva inom kort tid vunnit en allmän och välförtjent popularitet som den, hvilken döljer sig under den manliga pseudonymen »Henry». Det är icke blott den angenäma stilen, icke blott den naturtrogna skildringen af så väl karakterer och själsrörelser som yttre scener och tilldragelser, hvilka åt henne förvärfvat detta rykte, utan det är må hända ännu mer den omutliga rättskänsla och den tro på det godas seger, hvilka framlysa i alla hennes arbeten och göra dem till en ej endast estetiskt underhållande utan äfven moraliskt stärkande läsning. Denna rättskänsla, som upprätthöll äfven de betänkligaste situationer i de ryska skildringar, hvilka under namnen »Raissas pröfningar» och »Sonja» nyss förut blifvit till svenskan öfverflyttade, stegrar sig i »Väninnan», der förf. förlagt handlingen till Paris, ända till en storartad sedlig indignation, hvilken med föraktets ironi brännmärker det fromma högmod, som under den kristliga vänskapens mask bemantlar en brottslig kärlek och i sin »fullkomlighet» ej ryggar för att låta egenkärlekens sofistik försvara sjelfva äkten-

skapsbrottet. Med poetisk hänförelse målar deremot förf. lyckan i ett harmoniskt familjelif; med en ifver som om det gält hennes egen sak — må hända har det så gjort — tager hon sina skyddslingar, makarne Paul och Claire, i försvar mot frätmasken, »väninnan» Camille, som väl förmått att störa deras sällhet men icke att rubba deras inbördes förtroende; och då den falska väninnan slutligen af den annars så vekhjertade Claire blifvit med förtrytelse bortjagad, låter förf. Paul, i känslan af sin återvunna frid, utropa dessa ord, som kunde sättas som motto på hela boken: »Något sannare och skönare än familjen finnes icke till här på jorden!» Mättad och lyckliggjord af det strålande solljuset från denna vackra tafla och särskildt från Claires präktiga figur (Paul är mera svagt tecknad), känner sig läsaren nu till och med uppfyld af medlidande med Camilles tomma och tröstlösa lif och vore böjd att få se henne slutligen förbättrad och förlåten. Men förf. straffar obevekligt. Hon låter Camille af purt högmod och trots skänka sin hand åt en man, lika ärelysten och verldslig som hon sjelf i grunden är och lika blottad på verkligt sedlig halt, en man, vid hvars sida hon således svårligen har att vänta någon förädling. Boken slutar med den maliciösa anspelningen, att Camille, som förut varit så pryd att hon ej tålde se barn, nu är på vippen att sjelf blifva hugnad med tvillingar. Detta är en blodig ironi, icke ett konstnärligt försonande slut (ty konflikten är för allvarsamt spänd för att kunna upplösas komiskt). Men förf:s mening har väl ej häller så mycket varit att åstadkomma ett konstverk, som fast mer att varna alla familjer, hvilka äro måna om sin lycka och endrägt, för de fariseiska parasiter, hvilkas uppgift i verlden synes vara blott att undergräfva denna endrägt. Och denna varning torde äfven i vårt land ej vara obehöflig. Ty det kan ej om H. Grévilles romaner sägas, hvad som med rätta yttrats om många andra franska berättelser eller teaterpjeser, nämligen att de skildra alt för specielt franska eller t. o. m. parisiska förhållanden, hvilka för oss äro okända. Tvärtom kan man nog i svenska kretsar litet hvarstädes återfinna en Camille; man behöfver blott öfversätta jesuitism med läseri, ja man kunde till och med bland de öfriga egenskaperna fråndraga Camilles *enda* dygd: sanningskärlek, och verkligheten skulle ändå icke blifva fattig på modeller.

A. L.

På Red:s bord äro ytterligare inlemnade:

H. Gréville. *Raissas pröfningar.* Öfvers. från franskan af C. G. Bergman.

Sonja. Öfvers. af E. F. Lönnrot. Stockholm, Seligmann.

G. Björlin. *Hertigen.* Historisk interiör i två akter. Sthm, Seligmann.

M. Höjer. *Konungariket Sverige.* En topografisk-statistisk beskrifning med historiska anmärkningar. H. 30—36.

H. Hildebrand. *De förhistoriska folken i Europa.* Sjette häftet. Sthm, Seligmann. Vi torde återkomma till dessa båda arbeten, när de blifvit afslutade. I det sist nämda förklarar förf. orsaken till afbrottet i utgifvandet och lofvar, att de två återstående häftena skola utkomma under årets lopp.

J. Verne. *De geografiska upptäckternas historia.* Öfvers. af C. A. Swahn. Auktoriserad upplaga. Med illustrationer och kartor. Sthm, Lamm. Den fantastiske reseberättaren har här öfvergifvit sagans och stält sig på verklighetens område. Detta arbete synes komma att blifva af värde.

Nials saga. Från fornisländskan af A. U. Bååth. Med ett tillägg: *Darrads-sången,* Sthm, Seligmann. — Ett blodigt sagubrott, som hufvadsakligen eger kulturhistoriskt värde, men ej häller saknar ett estetiskt, hvilket i synnerhet växer mot slutet.

E. Zola. *Fällan.* Öfvrrs. — **A. Daudet.** *Lilla parfvelns historia,* öfvers. Ernst Lundqvist. — **E. Marlitt.** *Schillingshof.* Öfvers. Sthlm, Bonnier.

Rudolf von Ihering. *Striden för rätten.* Öfversatt från femte tyska upplagan af Ivar Afzelius. Upsala. Lundeqviska bokh.

F. F. Carlson. *Sveriges historia under konungarne af Phalziska huset..* Femte delen. Carl XI. 4. — **C. Silfverstolpe.** *Historiskt bibliotek.* 1879. Andra häftet. — **H. Hamilton.** *Jacob Nils Tersmeden.* Sthlm, Norstedt & Söner.

R. Hjärne. *Från det förflutna och det närvarande. Minnen och tankar.* I. Teckningar från Upsala akademi på 1830- och 40-talen. Köping, Barkéns förlagsbokh.

Musik till C. M. Bellmans samlade skrifter genomsedd och ordnad af J. A. Josephson. Sthm, Bonnier.

Sv. Ad. Hedin. *Franska revolutionens qvinnor.* Sthm, Fritze.

Den oförändrade Augsburgiska bekännelsen; Om Kyrkotukten; Afslutandet af vår Frälsares arbetsår, öfversättningar. Sthm, Evang. Fosterl. Stift.

Frågan om byzantinernas historiska betydelse.

C. Paparrigopoulo. *Histoire de la civilisation hellénique.* Paris, Hachette et C:ie 1878.

Den ryske grefve Kostia i en bekant roman af Cherbuliez har gjort till sitt lifs uppgift att fördunkla Gibbon genom ett nytt, storartadt arbete öfver det byzantinska rikets historia, och för detta lofvärda ändamål har han tagit i sin tjenst en ung fransk lärd att göra utdrag ur »Louvre-upplagan» af de vanryktade sengrekiska krönikorna. Ty värr har den vetenskapliga verlden hittills gått miste om detta epokgörande *monumentum ære perennius,* förmodligen emedan hr grefvens amanuens, i stället för att odeladt egna sig åt tydningen af de föråldrade texteditionernas stundom något språk- och tankevidriga läsarter, råkat förälska sig i den täcka borgfröken, hvilket naturligtvis leder till en ödesdiger konflikt, som i romanen närmare förtäljes med stor stilistisk förmåga och med alla önskvärda detaljer.

Den engelska häfdateckningens mästerverk står således ännu i dag utan jemnbördigt motstycke. Men den historiska forskningen har likväl inom detta område såsom öfver allt annorstädes gjort betydande framsteg under det snart fullbordade århundrade, som förflutit, sedan *The Decline and Fall of the Roman Empire* utgafs. Vi skola icke trötta våra läsare med att uppräkna en mängd författarnamn och boktitlar, som kunna vara på sin plats i en kritisk och bibliografisk afhandling, men icke här, der vår uppgift endast är att meddela några allmänna antydningar om ett ämne, som icke torde alldeles sakna intresse äfven utom de egentlige fackmännens krets, enär det sammanhänger med åtskilliga ganska vigtiga nutidsproblem af politisk, etnografisk

och religiös art. En riktig uppfattning af byzantinismens historiska betydelse kan utan tvifvel sägas vara oundgänglig för att något så när inse, hvad »den orientaliska frågan», detta den nyare diplomatiens och publicistikens mest mångtydiga konstord, i sjelfva verket innebär. Deri ingå visserligen många andra faktorer än byzantinismen, men ingen lär dock kunna neka, att Konstantinopels fall ytterst har vållat det sekellånga sjukdomstillstånd, som i våra dagar har antagit en allt mera hotande karakter och påkallar snar och kraftig hjelp, om ej förvirringen skall gripa ännu vidare omkring sig. Detta samband mellan det närvarande och det förgångna framträder äfven allt tydligare för tänkande iakttagare, ehuru icke öfver allt med samma skärpa. Om också flere framstående vetenskapsmän i Frankrike och England, i Tyskland och Italien hafva sysselsatt sig med djupgående byzantinska undersökningar, är det likväl lätt förklarligt, att denna länge försummade sida af medeltidens kulturutveckling måste ligga östra Europas folk betydligt närmare, för hvilka i långliga tider Konstantinopel varit ungefär det samma som Rom för vesterlandet. Må hända är det icke så utan skäl, som den nyss omtalade romanförfattaren tillskrifvit just en ryss den gigantiska planen att göra om hela den byzantinska historien. Säkert är, att den ryska vetenskapen har att uppvisa många värderika bidrag till denna literatur. Med en viss stolthet håller man i Ryssland fast vid de byzantinska traditionerna, som till och med spela en roll inom pressens diskussioner af dagens spörsmål. I Moskva, »det tredje Rom», såsom man brukade uttrycka sig under de förste tsarerne, hände det omedelbart före det senaste, kolossalt tillämnade kriget, att en af de storslaviska anspråkens lärdaste och mest vältalige målsmän offentligen häfdade Rysslands rätt till hegemonien öfver stamfränderne, förnämligast på grund af det troget bevarade och förkofrade byzantinska kulturarfvet. Ja, det är icke långt ifrån, att man deri tycker sig ega rent af en underpant för framtida öfverlägsenhet till och med öfver oss vesterländingar, hvilkas »civilisatoriska mission» ju snart måste vara förbi. Dessa patriotiska drömmar må synas oss

något öfverspända. Men synpunkterna äro så olika, och historien har ännu icke fält sin dom.

Blygsammare och för oss fattligare ljuder numera talet från ett annat håll, från det moderna Grekland, som icke blott är den karrikaturartade parlamentarismens och de periodiskt återkommande ministerkrisernas förlofvade land, utan äfven en härd för ett i hög grad aktningsvärdt intellektuelt arbete. Det var en tid, för mycket länge sedan, då hela den bildade verlden följde det ädla grekiska folkets frihetssträfvanden med de varmaste välönskningar och de djerfvaste förhoppningar, stundom med något understöd i råd och dåd. Men sedan man lyckliggjort det samma med bayersk byråkrati och fransk konstitutionalism, sedan man insnört den unga statskroppen i en tvångströja af snäft tillskurna gränser, som hämmat dess friska blodomlopp och alstrat en sjuklig stockning af öfversvallande andlig kraft i dess hjerta, brännpunkten för hela levantens intelligens, sedan hafva de förre filhellenerna aldrig upphört att förvåna sig deröfver, att det återuppståndna Hellas icke fostrat några vederlikar till Perikles och Epaminondas, till Plato och Sophokles. De svärmiska sympatierna hafva slagit om i sin motsats, och för de europeiska kabinetten är det lilla oregerliga konungariket ett besvärligt styfbarn, som man skrämmer till tystnad med hårdhänd aga eller afspisar med några snålt och ovänligt tillkastade smulor från begrafningskalaset efter den ännu icke aflidne sjuke mannen. På sin höjd låter man det någon gång figurera i ett hörn på det diplomatiska schackbrädet, och en Gladstone eller en Waddington finner väl stundom sin räkning vid att smeka de athenske framtidsmännens hugskott för att sätta sina politiske motståndare i en tillfällig förlägenhet. Men dessa hugskott tager dock ingen sansad statsman på fullt allvar. Det måste ju också vara en barnslig dårskap att våga tänka högt om sin nationella uppgift, då man icke kan räkna kusinskap med en enda stormakt. Det båtar föga, om man kan hänvisa till en historia, kanske ärofullare än någon annan, till förfäder, utan hvilkas bragder den nutida odlingen vore helt enkelt otänkbar. En slik andryghet är i sig sjelf

en lyx, som endast den rike och mäktige eger tillåta sig; visar hon sig ändå hos den fattige, är hon icke blott löjlig, utan framkallar äfven lätt tvifvel på stamtaflans äkthet. Detta öde har naturligtvis vederfarits de vanslägtade nygrekerna. Den Fallmerayerska teorien om deras härkomst var enkom egnad att stäcka deras antikdyrkande beundrares ifver och tillika i vestra Europa bana väg för den moskovitiska uppfattningen af Balkanhalföns etnografi och politiska bestämmelse. Så mycket mera var detta fallet, som den tyske professorn, oaktadt alla sina öfverdrifter, i det väsentliga stödde sig på fullt bevisade historiska fakta, mot hvilka ingen vederläggning hade utsigt till framgång, så vida man godkände hans utgångspunkt, att det fysiska blodsbandet ensamt är det bestämmande för ett folks genealogi. Nygrekerna kunna utan tvifvel kallas »byzantiniserade slaver» med jemnt upp samma rätt, hvarken mer eller mindre, som fransmännen äro »romaniserade kelter», nordtyskarne »germaniserade vender», nordryssarne »slaviserade finnar». Man vet äfven, att paradoxmakeriet och nationalhatet hafva i rikt mått ockrat på dessa förment vigtiga upptäckter, hvad de sistnämnda folken vidkommer. Men dylika ensidiga och trångbröstade misstydningar hafva förr eller senare fallit i sär inför den sunda och af alla tiders historia bekräftade uppfattningen, att nationaliteten är ett väsen af *andlig* art, som skapas af generationers gemensamhet i kulturtraditioner, vare sig dessa nu bestå i språk, stat eller religion. Derför räknar sig den nutida fransmannen med fullt skäl såsom arftagare af det latinska väldet, om också hans köttslige stamfader kämpade mot de romerska legionerna vid Alesia. Den meklenburgske bonden är lika god tysk som sin landsman i Hessen, ehuru den förre må hända härstammar från en af Henrik Lejonets krigsfångar, och munken i Solovetsk kloster är närmare slägt med de helige männen i Kievs katakomber än med sina tjudiske förfäder i hednakumlen. På samma grunder måste vi obetingadt gilla den athenske tidningsskrifvarens anspråk att tillhöra samma folk som Aristophanes och Kleon; sjelfve

Themistokles och Thucydides voro ju så äkta hellener som trots någon, ehuru barbariskt blod flöt äfven i deras ådror.

Men det torde med rätta kunna förevitas nygrekerna, att de, mer än tillbörligt varit, gjort sig frändskapen med de klassiske hellenerne till godo och derigenom retat sina vedersakare till nedsättande jemförelser. Intet folk eger lof att liksom göra sig urarfva efter sina närmaste föregångare, för att i stället oskiftad återbörda en aflägsnare forntids ära. Sådana försök äro vittnesbörd om en ohistorisk romanticism, som icke anstår ett lifskraftigt och fullmyndigt folk. Tvenne årtusenden skilja Chæronea och Navarino, och om det är sant, att det helleniska folket har oafbrutet fortsatt sitt lif under denna långa tidrymd, måste det närvarande anses hafva omedelbart framgått ur den mellanliggande utvecklingen, icke vara endast en otymplig restauration af antiken. Det hedrar den uppblomstrande grekiska forskningen, att hon utan förbehåll intagit denna, den enda riktiga ståndpunkten för en verkligt nationell historieskrifning. Man har tröttnat att »röra upp dammet från Marathon» och egnat större uppmärksamhet åt senare perioder, hvilka man fordom brukade skära öfver en kam som hellenismens förnedringstid. Icke nog med att man efterspårat alla minnen från de nyare, på goda och dåliga företeelser så omvexlande frihetskrigen, man har äfven framdragit många illa skrifna, men i kritiskt afseende dyrbara krönikor och urkunder från de århundraden, då osmanerna och Venedig delade väldet öfver den förtrampade helleniska stammen, och slutligen har man frimodigt upptagit den handske, som Fallmerayer och hans eftersägare kastade den ömtåliga nationalkänslan i ansigtet. Den dubbla smädelse, som låg i benämningen »byzantiniserade barbarer», söker man numera afväpna, ej som förr genom eldiga patriotiska deklamationer och högtrafvande verser, utan genom att vetenskapligt påvisa de sofismer och antiqverade fördomar, som utgöra förutsättningarna för motståndarnes missunsamma polemik. Från grekisk sida hänvisas med stolthet till det obestridliga faktum, att blandningen emellan skilda stammar snarare stärker än försvagar en nations

dugliget för kulturens värf. Och man har lika djerft gått in på att göra sig solidarisk med byzantinerna, som af gammalt icke varit särdeles väl anskrifne hos oss. För några år sedan utkom i London på grekiska en afhandling, hvars författare, en förtjenstfull literatör, bekant på samma gång som statistiker och som Shakspere-öfversättare, med värme och skicklighet tog byzantinerna i försvar emot åtskilliga gångbara beskyllningar. Skriften väckte ett visst uppseende, öfversattes och kommenterades af framstående kännare på flere vesterländska språk och omnämndes med loford i lärda tidskrifter af högt anseende. Ett liknande syfte genomgår äfven det intressanta arbete, hvars titel vi tillåtit oss sätta ofvan denna lilla uppsats. Författaren, som är professor vid universitetet i Athen, har gjort sig fördelaktigt känd äfven i utlandet genom flere kritiska specialundersökningar i anledning af den Fallmerayerska tvisten och bland annat på sitt modersmål utgifvit en nyligen afslutad hellenisk historia i fem band. Den på franska öfversatta boken utgör ett mera populärt hållet sammandrag af det större verket och har liksom detta till ändamål att historiskt ådagalägga kontinuiteten i hellenismens utveckling från äldsta tider till våra dagar. Det är gifvet, att för ett sådant betraktelsesätt måste byzantinismen, som ensam för sig representerar ett mer än tusenårigt skede af denna utveckling, intaga ett ganska framstående rum i skildringen och bedömas från väsentligen andra synpunkter än de hittills vanliga.

För det mesta hafva eljes opartiske forskare uttalat afgjordt ogynsamma omdömen om den byzantinska odlingen och staten, som genom ett eget olycksöde råkat hafva många, äfven de mest olikartade, af senare tiders kulturriktningar emot sig.

Renaissancens idéer hafva länge beherskat de historiska vetenskaperna, som följaktligen bortom medeltidens förmenta mörker och barbari uppdrogo en idealiserad tafla af de klassiska folkens harmoniskt fulländade verld. Om redan det romerska kejsardömet för denna åskådning tog sig ut som en upplösningens och förderfvets tid, huru

mycket mera skulle icke detta vara fallet med den byzantinska monarkien, som dess utom stod så mycket fjermare det på Roms traditioner grundade nyeuropeiska statssystemet? Man kunde försona sig med de ociceronianska uttrycken hos de romerske juristerne, emedan desse ändå inom sitt eget område buro ett slags klassicitetens hallstämpel, men ingen sådan ursäkt gälde för det oattiska språket i byzantinernas lagsamlingar, hvilkas afvikelser från den ortodoxa romerska normen icke skärskådades under den historiska utvecklingens synvinkel, utan helt enkelt fördömdes såsom vanställande öfversättningsfel eller ologiska missförstånd af de ursprungliga rättsinstitutens grundtankar. Än värre utföll domen öfver den egentliga literaturen. De byzantinske kronisterna kunna i stilens jemnmått och elegans icke på långt när jemföras med Herodotus eller ens Polybius, den forngrekiska syntaxens finheter gå allt mer förlorade under deras klumpiga händer, barbariska låneord och egenheter, som från den klassiska grammatikens ståndpunkt måste anses rent af som språkfel, färga i allt ymnigare mått deras framställning, ju mer man närmar sig Konstantinopels eröfring. I poesien utplånas småningom medvetandet om de metriska lagarne, den entoniga versen bygges till slut helt och hållet på accenten som i de moderna tungomålen, och till och med rimmet gör sig på ett allt mer oroväckande sätt gällande. Den återuppväckta antikens målsmän gjorde icke en gång någon rättvisa åt de byzantinske skriftställare, hvilka tydligen vinnlagt sig om att ställa sig de klassiska mönstren till efterrättelse. Under det att man sjelf latiniserade reformationstidens historia med ett ängsligt och puristiskt undvikande af nyare termer och benämningar, förlöjligade man det alldeles analoga sträfvandet hos somlige byzantiner att använda forngrekiska ord och beteckningar för samtida företeelser. Deras försök att efterhärma Sophokles eller Lucianus i sjelfständiga stilöfningar bränmärktes som brottsliga förfalskningar till efterverldens förvillelse. Ja, filologernas förakt gick stundom så långt, att man icke ens ansåg det löna mödan att egna samma omvårdnad åt det korrekta

utgifvandet af en byzantinsk text som åt editionen af det obetydligaste fragment från den klassiska perioden. I sin otacksamhet emot Konstantinopels lärde, som dock ega den ovedersägliga förtjensten att hafva till oss bevarat spillrorna af den gamla literaturen, beskylde man dem att genom den trånga studiekrets, till hvilken de inskränkte läsningen i sina skolor, hafva orsakat undergången af de otaliga skriftalster, som icke ingingo i den blifvande klerkens eller notariens kurs, liksom ordnarne af ett lands undervisningsväsen vore skyldige att taga hänsyn till något annat än sitt eget folks och sin egen tids praktiska behof.

Äfven de, som höjde sig öfver filologernas småaktiga ordrytteri till en friare och humanare uppfattning, hyste endast ringa sympatier för byzantinismens än torrt nyktra, än svulstiga och oharmoniska literaturalster, för dess enformigt hieratiska helgonmåleri och tunga byggnadsstil, som hvarken eger det antika templets måttfulla afrundning eller de gotiska katedralernas djerfva och liksom himlastormande proportioner. Man kände sig tillbakastött af den byzantinska statens orientaliskt despotiska skaplynne, så bjert afstickande mot de republikanska reminiscenserna från Athens och Spartas stadssamhällen. Den rationalistiska upplysningen kunde icke finna behag i Konstantinopels mäktiga hierarki och stränga munkväsen, och sjelfve den mångsidigt bildade Gibbon har af sin ovilja mot den teologiska ortodoxien låtit förleda sig att framställa den grekiska kyrkans inre och yttre strider i en temligen skef dager. De väckelser, som romantiken gaf till en förnyad granskning af de häfdvunna historiska åsigterna, kommo lika litet detta *Bas-Empire,* såsom den ursprungligen i kronologiskt syfte använda, men efter hand af en viss ringaktning färgade beteckningen lydde, till godo inför den poetiskt sentimentala och i politiskt och religiöst afseende reaktionära medeltidskultens domstol. Hos byzantinerna fans intet riddarlif, om ej såsom en tillfällig och svag imitation af vesterlandet; deras ställning till korstågens svärmiska kraftprof var också något tvetydig. I deras byråkratiska statsförfattning fans intet utrymme för en feodalistisk bördsadel, som i den

europeiska orienten uppträder först i och med den frankiska invasionen. Ej heller stod den byzantinska monarkien, så omgifven af ståtliga ceremonier och så teoretiskt och praktiskt obegränsad hon än var, i full samklang med legitimitetens grundsatser. En stat utan erkänd dynastisk arfföljd, der högsta makten kan tillfalla en stalldräng med god lycka, der purpurskodde oduglingar skickas i kloster af sina generaler, måste alltid vara en styggelse för rättroende rojalister. Den österländska kyrkan, om hon också har utbildat och stadgat det katolska dogmsystemet, var dock alltid en härd för betänkliga kätterier, blef till slut sjelf schismatisk och upprorisk emot den ofelbare fadren i Rom, och i sin sataniska afund föredrog hon att, svikande Kristi sak, ställa sig i ett nesligt beroende af den verldsliga makten. Den minnesgoda papismen har aldrig kunnat förlåta henne detta fula spratt, som korsade Hildebrands så slugt uppgjorda beräkningar på ett kyrkligt verldsvälde. Än i dag finner man just hos katolske författare kanske de starkaste vredesutbrotten emot de byzantinske kejsarne och patriarkerna. Liberalismen å sin sida har ingalunda hållit dem skadeslöse derför. Hvarken religionsfrihet eller politisk sjelfstyrelse, åtminstone sådana dessa begrepp vanligen fattas, kunna upptäckas i den byzantinska samhällsbyggnaden, som ju hvilade på teokratiska grundvalar och härledde all offentlig myndighet från herskarens af konstitutionella garantier icke kontrollerade vilja. Byzantinismen har likaledes fått orätt emot en annan af vårt århundrades tidsmakter. De mer eller mindre »intressanta nationaliteter», som i våra dagar arbeta sig fram till sjelfständighet på Balkanhalfön, serber och bulgarer, rumäner och albaneser, hafva naturligtvis i sin förflutna historia sökt hemta stöd för sina anspråk, och för dem alla tala häfderna om täta sammandrabbningar med den forna helleniska stormakten, hvars hotande vålnad i mången patriots uppskrämda inbillning tyckes gå igen i det nutida konstantinopolitanska patriarkatet och de nygrekiska hetärierna. Den bekanta bulgariska kyrkofrågan, som i sin mån föranledde de senaste årens omstörtningar, framkallade också en polemisk li-

teratur, hvarigenom slaviske lärde ur medeltidens historia framletade allt, som kunde tjena till vapen emot det grekiska »förtrycket». Ryske och tjechiske professorer skrefvo vidlyftiga och citatrika afhandlingar för att ådagalägga, huruledes den slaviska folkpoesien, friheten och sedeenfalden förträngdes af byzantinsk förkonstling och grekiska laster. Till och med det turkiska eländet, som under den nuvarande »reformperioden» funnit sina försvarare, har stundom blifvit utmåladt såsom en välgörande uppfriskning af den föregående stagnationen eller såsom en himlens straffdom öfver Konstantinopels och dess beherskares synder. På samma sätt har islams första, delvis tillbakaslagna framträngande under araberna rättfärdigats genom hänvisande till den byzantinska ortodoxiens förföljelser emot kättarne. Venedigs och Genuas ränkfulla handelspolitik betraktas af italienske skriftställare som ett kulturhistoriskt framåtskridande i kampen emot det grekiska monopolet, fransmännen ställa sig gerna på Villehardouins naiva ståndpunkt i fråga om den latinska öfverrumplingen, och tyskarne se i de macedoniske kejsarne och Komnenerna förmätne och högfärdsgalne medtäflare till Ottonerna och Hohenstauferna, det heliga romerska rikets så ofta öfverskattade germanske återställare.

Så tyckes allt hafva sammansvurit sig för att i vesterlandet göra byzantinismens sak till en hopplöst förlorad. Sjelfva namnet har i månges mun öfvergått till en beteckning för allt lågt och föraktligt i literatur, konst och samhällslif. Det årtusende, som upptages af de byzantinske grekernas förtviflade strider emot fiender från alla möjliga håll, skildras som en långsam dödskamp i vämjelig och vanmäktig förruttnelse, och med en jemförelse. som i sig sjelf torde innebära en historisk oriktighet och en orättvisa äfven mot den asiatiska motbilden, har man talat om ett »europeiskt Kina», typen för stel och andefattig konservatism utan spår af lyftning till ett högre lif. Vidt spridda handböcker och läroböcker gifva dessa mörka åsigter kurs och kredit inför den allmänna bildningen eller affärda den grekiska medeltiden med några sarkastiska karakteristiker

och några nakna årtal och namn, temligen betydelselösa, då de ryckas ur sitt historiska sammanhang.

Det ligger en egendomlig frestelse i att uppträda som *advocatus diaboli,* när tadlet varder allt för enformigt och skrikande. De menskliga häfdernas betraktelse manar gerna till en viss skepticism, för hvilken de schablonmessigt uppritade konturerna och i synnerhet de svart i svart ifylda skuggpartierna synas motbjudande och vulgära. En sällsam, ironisk nemesis drifver sitt spel med de historiska företeelsernas afspeglingar i efterverldens omdömen; den skenbart ojäfvige domaren karakteriserar ofta omedvetet sig sjelf och sin egen tid genom öfverdrifter, som i sin ordning framdeles skola vändas emot sin upphofsman af senare, kanske föga fördomsfriare eller lyckligare granskare. Det är derför städse tryggare, liksom utom all fråga vetenskapligare, att söka *begripa*, innan man *fördömer,* till och med vid äfventyr, att man om sider finner sig föranlåten att blygsamt afsäga sig sin domsrätt. Det förefaller, som om många förebråelser emot byzantinerna, vore grundade på något missförstånd af deras historiska ställning, och det kan måhända icke skada att korteligen påpeka åtskilliga omständigheter, som man åberopat till deras försvar.

Ingenting har mera skadat byzantinernas anseende än jemförelsen med antiken. Denna jemförelse är så mycket orättvisare, som det österländska kejsardömets upprättelse i sjelfva verket betecknar inträdet af en ny historisk utveckling, grundad på nya och egendomliga lifselement och till en viss grad rent af brytande med det förgångna. Såsom allting annat i historien, fullbordades dock denna ombildning icke med ens; hon kastade sin skugga långt framför sig, men hon vardt icke uppenbar förr än efter flere århundraden. Det väldiga romerska riket, denna skapelse af en ojemförligt helgjuten och majestätisk statskonst, hade visserligen vuxit upp organiskt ur den forna republiken och bevarade ännu under imperatorerna spår af dess statsrätt. Men under tidernas lopp hade, i samma mån som den latinska nationaliteten utbredde och befäste sin tillvaro i de vestra medelhafsländerna, den monarkiska politiken gått ut

på att upphäfva de inre gränsmurar, som qvarstodo från den tid, då staden Roms medborgare gjorde anspråk på ett kollektivt envåldsherradöme öfver den underkufvade verlden. De särskilda folkegendomligheterna utplånades eller tillbakaträngdes, men i stället gjordes de enskilde undersåtarne, utan afseende på härkomst, delaktige i det väl ordnade statsskickets förmåner. Endast i östern bibehöll och förkofrade sig en med den latinska jemnbördig nationalitet, den helleniska, som, stödd på sin öfvermakt inom vetandets och konstens verld, å sin sida samverkade till utbildningen af en ny, verldsomfattande enhet. För denna sträfvan efter enhet måste också de forna, partikularistiska religionerna falla offer. Så väl kejsare och statsmän som tänkare och undergörande siare arbetade på olika vägar att sammansmälta eller försona de traditionella trosformerna i en gemensam gudsdyrkan, och ur den strid, som deraf föranleddes, framgick slutligen såsom segrare kristendomen, hvilken representerade en tredje, i religiöst hänseende framför andra begåfvad nationalitet, men, liksom den romerska staten och den grekiska kulturen, höjde sig till en kosmopolitisk betydelse.

Af dessa trenne verldsmakter var till Konstantin den stores tid den romerska statsidén den egentligen bestämmande, ehuru under städse växande svårigheter, som ytterligare ökades af barbarernas allt mera hotande anfall. Ej långt från Donau stodo germanernas starkaste härar, redan öfvade i striden mot romersk krigstukt och utrustning, vid rikets östra landamären hade en ny fiende, som troligen föreföll samtiden ännu farligare, uppstått i den persiska monarkien, som bekräftat de från Achæmeniderna ärfda eröfringsanspråken genom en romersk kejsares tillfångatagande. Redan Diocletianus hade förlagt sitt väldes tyngdpunkt till östern, dit så månge af hans föregångare hade känt sig dragne, dels af förkärlek för den helleniska odlingen, dels af begär att undslippa Roms aristokratiska minnen. Och när Konstantin grundlade »det andra Rom» vid Bosporen, måste det hafva varit hans afsigt att resa ett bålverk för kejsardömet, icke blott emot barbarerna, utan

äfven emot senaten och legionerna, hvilka i österlandet saknade ryggstöd hos de latinska traditionerna.

Men för att kejsardömet skulle vinna föryngrad lifskraft, var det icke nog med ett orientaliskt hofceremoniel, icke ens med en systematiskt genomförd organisation af den byråkratiska förvaltningen: det måste äfven helgas af något annat än den nakna styrkan, sedan successionen af det romerska folkets suveränitet öfvergått till en tom kanslifras, och man icke längre kunde göra intryck genom de lefvande eller döde herskarnes apoteosering. Denna helgd kunde endast nås genom anslutning till den i förföljelserna härdade kristendomen, som likväl åter måste uppfostras och disciplineras, för att kunna fylla sin nya bestämmelse såsom hela den menskliga samhällsordningens värn. Under Konstantin befinner sig kejsardömet ännu, så att säga, på indifferenspunkten emellan det nya och det gamla. Han tyckes fortfarande tro på möjligheten af en gemensam formel, i hvilken kristen och hednisk gudsdyrkan kunna förlikas, de religiösa ceremonierna vid den nya hufvudstadens invigning bära en tvetydig prägel, men derjemte sammankallar han det första allmänna kyrkomötet, och i det bekanta, omtvistade yttrande, som hans biograf Eusebius har bevarat, framskymtar teorien om den verldslige herskarens biskopskall. Motsatserna måste likväl utkämpa en afgörande strid med hvarandra. Sålunda följer, närmare trenne århundraden igenom, en hel rad af revolutioner, som höra till de betydelsefullaste företeelserna i verldshistorien och hafva qvarlemnat ännu i dag tydliga spår inom alla det menskliga lifvets områden. Medan forntidsdyrkarnes förtviflade restaurationsförsök tillbakaslås, arbeta alla tidens andliga och materiella krafter, midt under förhärjande krig med de frambrytande barbarerna, på det stora verket att uppbygga en ekumenisk kyrka. Man måste vara fången i triviala rationalistiska fördomar, för att i dessa storartade rörelser se endast teologiskt bokstafsgräl och en för samhällets verkliga intressen blind fanatism. Utan att tala derom, att religionen äfven under reformationens uppåtsträfvande tidehvarf och till och med i våra dagar utgör en

högst väsentlig driffjäder i staternas yttre och inre strider, uthärda dogmatikens födslovåndor säkerligen jemförelsen äfven med senare tiders *politiska* brytningar, hvad deras frukter för mensklighetens sanna framåtskridande vidkommer. Partinamnen homousianer, monofysiter, monoteleter o. s. v. förefalla nu mången underliga och nästan löjliga, men den tid torde komma, då våra slagord »höger», »venster», »center», nationalliberale, radikaler o. s. v. ej skola klinga stort bättre, och hvem vet, om det är tacksammare och värdigare att trotsa timlig fara och smälek för ett ministerielt eller oppositionelt program än för de båda naturerna i Kristo? Frågor voro åtminstone å bane, hvilka jäste i alla sinnen. Ofta har man efter Gregorius Nazianzenus upprepat det qvicka infallet, att »om man spörjer efter priset på ett bröd, så svarar bagaren, att sonen är lägre än fadren, och vill man veta, om badet är varmt nog, så genmäler uppassaren, att sonen är af intet skapad vorden». På torgen och hippodromens åskådarbänkar, i hofvets salar och härarnes läger afhandlades de brinnande spörsmålen, om ej med samma skarpsinne och lärdom, utan tvifvel med samma ifver som på de af den Helige Ande inspirerade mötena, någon gång förvandlade till »röfvaresynoder», och i Alexandrias eller Antiochias presterliga högskolor. Lidelsernas stormböljor svallade högt och uppväkte mycket skum och mycken smuts, såsom det plägar hända i slika perioder af kamp och omstörtning. Men icke kännetecknas tiden blott af eunukernas intriger, smidige hofpredikanters jagt efter kräckla och mitra eller gatupöbelns upplopp emot heresiarker och neoplatonske filosofer. Är det också ovedersägligt, att majoritetsbeslut ej hafva en hårsmån större utsigt till ofelbarhet eller konseqvens, äfven om de fattas af biskopar, så var dock nu fältet öppet för ett offentligt lif, sådant som verlden icke hade skådat sedan den romerska republikens dagar, och i dess stålsättande luft mognade karakterer, sådana som en Athanasius, ortodoxiens fader och sagohjelte, en Chrysostomus, den döpta hellenismens Demosthenes. På denna sida voro framtidshopp och kraft, icke hos den utlefvade hedniska

sofistiken eller orakelkrämeriet. Allt hvad som kunde räddas och vidare utvecklas af hellenisk filosofi, konst och poesi gick upp i den kristna läran och kyrkan. Samme Basilius af Cæsarea, som förädlade det i Egypten fostrade munkväsendet och derigenom skänkte den sanna tron en lifvakt af pålitlige kämpar, yrkade i en vida berömd skrift på ett allvarligt studium af de klassiske författarne. Afgudatemplen nedrefvos eller omvigdes, altareldarne släcktes, visdomslärarne utvandrade, men i Hagia Sophia främbars och signades ett nytt, oblodigt offer under hymner, som lånat välljud och harmoni från antiken, filosofien omkläddes till dogmer, och, fastän hedendomen nedsjönk till en föraktlig »bondtro», lefde de gamle gudarne upp igen såsom helgon, till hvilkas grifter vallfärder anstäldes, liksom fordom till Delphi eller Eleusis. Äfven om kristendomens stiftare knappast hade känt igen sig hvarken i gudstjenstens prakt eller i kyrkofädernas spetsfundiga systembyggnader, så hade likväl menskligheten åter fått något att lefva och dö för, och otrons vanmaktsbringande förtrollning var bruten. Detta var framför allt den i Asiens jordmån omflyttade och pånyttfödda, i Konstantinopel koncentrerade hellenismens verk. För denna makt måste sjelfva det romerska kejsardömet böja sig. Endast skenbart var det stundom herskarens vilja, som dikterade trossymbolerna; han måste lyda teologiens rådande riktning och fick nöja sig, om han lyckades mäkla mellan statens förgängliga kraf och Guds rikes förkofran. Hans verldsliga kall helgades genom att träda i trons tjenst. Hierarkien, sjelf genomträngd af hellenisk diplomati och romersk förvaltningskonst, aktade sig noga att visa statens öfverhufvud vanvördnad, men förklarade det vara »icke kejserligt att inskränka ordets frihet, och icke presterligt att dölja sin mening». Då som sedermera var »en fri kyrka i en fri stat» en utopisk, ofta vådlig dröm; man visste, hvad det betydde, när Donatus och hans mordbrännarskaror ropade: »Hvad har kejsaren med kyrkan att göra?» Den åsyftade enheten, om ock i yttre måtto mera omfattande, måste förslappas, i samma mån som dogmerna formulerades mindre strängt, och, på det hela taget,

vunno både stat och kyrka i energisk sammanslutning genom kätteriernas utrensning, ehuru söndringen för ögonblicket icke minskades. Å ett annat område togs skadan igen. Teologiens och predikans tungomål undanträngde latinet till och med i de kejserliga kungörelserna och vid legionernas kommando. Från början af det sjunde århundradet var sålunda riket, ehuru stympadt i vester och hotadt i öster af villoandarnes genstörtighet, vordet *ett* såsom principielt *ortodoxt* och *grekiskt*, men allt jemt under romerskt namn och med anspråk på verldsherravälde såsom arfvinge efter både Alexander af Macedonien och de romerske imperatorerna.

I denna amalgamationsprocess gick mycket ädelt och skönt, men bräckligt förloradt. Resultatet var dock en politisk-religiös skapelse, som i hårda och icke utan heder genomgångna prof rättfärdigade sin tillvaro. För den hotade kristenhetens försvarskraft var onekligen den illa beryktade »cæsaropapismen» vida gynsammare än den vesterländska splittringen emellan stat och kyrka. I Konstantins stad, hägnad af *Theotokos Hodegetria*, »väglederskan Guds moder», och ensam bland verldens metropoler aldrig sudlad af hednisk styggelse, tronade *autokrator,* »sjelfherskaren», *isapostolos,* »den apostlalike», invigd i sitt embete under ceremonier, lånade dels från gamla testamentet, dels från den presterliga ordinationen, dels från det fornromerska kejsardömet, och snart efter råd och lägenhet härmade af goternas, anglernas och frankernas nykristnade höfdingar. Vid kröningen besvor *basileus,* såsom den titelrike herskaren numera gemenligen kallades, de ekumeniska mötenas beslut såsom rikets grundlagar, och det var hans åliggande så väl att med teologisk sakkunskap främja synodernas förhandlingar och vid vissa högtider sjelf offentligen predika i Magnauras slottskyrka som att personligen föra befälet öfver de kämpande martyrerna och efter kejserlig rätt döma det Kristusälskande folket. Patriarken var hans närmaste man, ehuru på långt afstånd, och hans bud utfördes af ett talrikt andligt och verldsligt embetsmannastånd, som i sig upptog de yppersta förmågorna ur alla rikets klasser och

nationaliteter. Kommunala friheter, mer eller mindre oberoende lydfurstar och vasallrepubliker funnos visserligen, men utom byråkratien intet sjelfständigt deltagande i offentliga värf från undersåtarnes sida. Statsformen kan närmast definieras såsom ett lagbundet, demokratiskt envälde, i alla sina grader öppet för den tilltagsna talangen, utan afseende på börd och lefnadsvilkor. Ingen ärelysten var så lågt ställd, att ej ett ofta bekräftadt järtecken kunde lofva honom de purpurfärgade sandaler, som utgjorde den högsta värdighetens insignier, men det torde ej heller kunna bestridas, att bland rikets närmare hundra herskare funnos månge, som kommo det byzantinska kejsaridealet nära, och få, som historien måste förklara alldeles ovärdige sin lysande ställning. Saknaden af en verklig dynasti ledde visserligen ej så sällan till blodiga tronhvälfningar, men dels inträffade dessa efter långa mellanrum af jemförelsevis fredliga regeringar, dels voro de ingalunda åtföljda af värre gräsligheter än i andra medeltidsstater, såsom England och de nordiska rikena, för att ej tala om merovingerna och de ryske Rurikovitjerna. Öfver hufvud synes talet om byzantinernas sedliga förfall innebära den minst grundade af anklagelserna emot dem. Tvärt om torde deras af en nästan puritansk asketism färgade kristendom, hvars läror i orienten kanske vunno större spridning genom kyrkans uppmuntrande hållning emot de olika folkspråken, hafva i icke ringa mån bidragit att utrota eller åtminstone i mörkret tillbakatränga hedendomens laster, hvilka enligt de latinske korsfararnes i detta fall ojäfviga vittnesbörd frodades vida ymnigare och skamlösare inom islams område än under Komnenernas och Palæologernas spira. Ej heller kan med skäl påstås, att de byzantinska härarne ledo brist på tapperhet och militärisk duglighet. Den romerska krigskonsten icke blott vidmakthölls, utan förbättrades äfven genom tidsenliga uppfinningar och modifikationer, såsom den berömda grekiska elden och de till våra dagar bevarade krigsvetenskapliga afhandlingarna af kejsarne Mauricius och Leo VI utvisa. Det är endast en orättvis öfverdrift, då man tillskrifver de till antalet obetydliga främlingslegioner, som

byzantinsk diplomati och byzantinskt guld lockade till Konstantinopel, den förnämsta äran af de ofta segerrika fälttågen. Dessa vunnos af inhemske fältherrar med till ojemförligt största delen inhemska trupper, ehuru det är sant, att de senare icke bestodo uteslutande af egentligen grekiske soldater. Hellas i inskränkt mening var under medeltiden, om ock långt ifrån folktomt och ödelagdt, mindre betydande än rikets norra och framför allt dess asiatiska provinser, der visserligen helleniskt språk och kristen odling voro rådande, men utan våldsam undertryckning af de äldre folkstammarne. Öfver hufvud får man ej glömma, att nationaliteten i dessa tider ingalunda spelade samma roll som sedermera. Den konstantinopolitanske sjelfherskarens undersåtar kände sig likväl förenade till ett organiskt helt, men enhetsbandet var i synnerhet af religiös natur. För deu ortodoxa tron stred man, oaktadt många nederlag och till slut fullständig undergång, stundom med entusiasm, oftast med envist hjeltemod, som ej utan nödtvång uppgaf den anförtrodda posten. Från denna synpunkt blir den tusenåriga kampen ett i sanning upplyftande skådespel, och man måste rent af beundra det åldriga väldets lifskraft, som ofta reser sig på nytt med oanad spänstighet, då knappast mer än den stolta hufvudstaden har undgått barbarernas härjningar. Att det kunde hålla sig så länge, är förunderligare, än att det slutligen föll. Den byzantinska historien är liksom Spaniens och Rysslands, och det i ännu mera prägnant mening, ett enda fortsatt krig emot de otrogne, fördt både med andens och köttets vapen.

Det fattas icke glanspunkter i denna skiftesrika strid. När eldsdyrkarnes och judarnes fanatism hotar hela den österländska kristendomen med förderf, aflägger Heraclius sin kejserliga skrud i Sophiatemplet och drager under patriarkens välsignelse ut »för att färga sina krigarstöflar röda i persernas blod», och efter ett djerft och genialiskt fälttåg, mot hvilket Gottfrieds af Bouillon och Fredrik Barbarossas bedrifter försvinna nästan till obetydlighet, dikterar han en skymflig fred för motståndare, som Julianus affällingen med all sin krigskonst icke mäktat öfvervinna, och bär på egna

skuldror det återeröfrade »sanna korset» uppför Golgatha, medan nära nog samtidigt de hedniske avarernas anfall på det blottstälda Konstantinopel tillbakaslås genom befolkningens ståndaktighet. Den grekiska liturgien har intill denna dag bevarat minnet af dessa underbara tilldragelser, och till och med i den fornfranska hjeltedikten firades minnet af Heraclius, som i verkligheten utfört hvad den patriotiska legenden älskade att tillskrifva Karl den store: Jerusalems befrielse och de helgerånande hedningarnes näpst. Att hans och hans rikes uttömda krafter icke förslogo att alldeles tillbakatränga arabernas skaror, bör icke fördunkla den tidigare vunna äran, men väl har man honom och hans efterträdare, framför alla Konstantin Pogonatus och Leo Isauriern, fullt ut så mycket som Karl Martell, att tacka derför, att, enligt Gibbons ord, icke nu från våra predikstolar för ett omskuret folk förkunnas sanningen af Mohammeds uppenbarelse. Sträfvandet att på samma gång förtaga kraften af Islams polemik emot kristendomen och inskränka den öfverhandtagande monachismen alstrade den märkvärdiga bildstriden, en reformatorisk rörelse, ledd af statsmakten med det bildade episkopatets understöd och i flere afseenden bärande en, så att säga, modern prägel genom de öfverflödiga klostrens indragning, lagstiftningens ombildning i humant syfte och det första kända försöket att grundlägga ett offentligt undervisningssystem af fullkomligt verldslig art. Tiden var visserligen icke mogen för alla dessa genomgripande förändringar, men reaktionen kunde icke hindra, att det grekiska statsväsendet allt framgent bar djupa spår af de kätterske ikonoklasternes arbete. Deras närmaste efterföljares, de macedoniske kejsarnes regering (867—1057) är det byzantinska rikets mest lysande tidehvarf. De qvardröjande lemningarna af hedendomen utrotas till och med i sina sista smyghål på Peloponnesus, de inflyttade slaverna assimileras, byzantinsk kristendom utbredes bland deras stamfränder utom rikets gränser ända till Karpaterna och Finska viken, i Asien bibehålles och till och med vidgas väldet under täta strider emot islam, hvilka afspegla sig i samtida hjelteqväden af

en alldeles ny och ursprunglig karakter. På grekiska utfärdas den lagbok, som ännu ligger till grund för de österländske kristnes rätt, grekiska idéer utöfva inflytande äfven på vesterlandets politik, Johannes Zimisces slår ryssarne, och Basilius II firar efter ett trettioårigt krig emot bulgarerna sin fullständiga seger genom en tacksägelsegudstjenst till den heliga jungfrun i Athens Parthenon. Äfven under Komnenerna har förfallet ännu icke inträdt. De italienske normanderna, hvilkas fränder nyss med lätt möda underkufvat det germanska England, hejdas framför Thessalonika af stadens biskop, Homerusskoliasten Eustathius, och undanträngas af kejsar Alexius från Balkanhalfön, visserligen med Venedigs hjelp, men Venedig sjelft var länge en byzantinsk riksstad och hade vuxit upp till välstånd och makt under byzantinskt skydd. När den otacksamma republiken i förbund med förrädiska korsfararhopar hade begagnat sig af inre oroligheter för att stycka den grekiska monarkien, visade det sig, att det nyupprättade latinska kejsardömet var vida mindre egnadt att hålla sig uppe emot Europas gemensamme fiender. Efter ett halft århundrade återstäldes det byzantinska riket, och ehuru det aldrig återvann sin forna glans, hade dock kristenheten i dess tillvaro en borgen för sin säkerhet emot de otrogne. Först sedan Konstantin Dragases efter ett försvar, värdigt en arfvinge af det romerska kejsarnamnet, stupat inom sin hufvudstads stormade murar, kunde man vänta turkarne utanför Buda och Wien. Hvem vet, hurudant vår verldsdels öde hade blifvit, om de kunnat framtränga dit ett århundrade förut, innan de vesterländska staterna hunnit rusta sig med en starkare statsordnings och en bättre krigskonsts hjelpmedel?

Jemfördt med andra medeltidsstater, var det byzantinska riket före den latinska eröfringen otvifvelaktigt ett under af rikedom och odling. Konstantinopel, som i det tolfte århundradet torde hafva hyst omkring en half million menniskor, var medelpunkten för hela den österländska handeln och gaf den kejserlige skattkammaren ungefär sjettedelen af dess årliga inkomster. Huru stora dessa i sin helhet voro, derom kan man få ett begrepp af den uppgiften, att

Balduin af Flandern, som vid delningen 1204 fick på sin lott fjerdedelen af det ofantliga bytet, ansågs hafva en *daglig* inkomst af 30,000 guldsolidi, hvilket gör omkring 162 millioner francs om året. Beräknas sålunda det ostyckade rikets inkomster till omkr. 650 millioner francs, och tager man i betraktande, att myntvärdet vid denna tid var fyra eller fem gånger högre än nu, får man en summa, som öfverstiger hvilken nutida stormaktsbudget som helst (enligt senaste Alm. de Gotha belöper sig den franska budgeten till 2,359, den engelska till 1,936, den tyska till 1,397, allt millioner francs). Detta resultat, så otroligt det än kan låta, bestyrkes af andra uppgifter: så t. ex. efterlemnade kejsar Theophilus och hans gemål Theodora vid midten af det nionde århundradet en kontant behållning i statskassan af omkring 150 mill. fr., Basilius II år 1025 till och med 220 mill. fr., och ön Kerkyra (Korfu) ensam afkastade årligen 1,600,000 fr. Finanserna voro så mycket mer blomstrande, som inga utgifter behöfde göras för att betäcka räntor och amortering af statslån. Om statskassan af en eller annan orsak råkade att vara tom för tillfället, skickades kejsarens bordsservis och till och med kyrkornas klenoder till myntverket. Man nedlät sig aldrig före förfallets period till den under medeltiden så vanliga utvägen att försämra myntet; den byzantinske guldsolidus har, om man får tro den engelske, mot grekerna föga vänligt stämde historieskrifvaren Finlay, från Justiniani tid till Komnenernas oföränderligen samma skrot och korn och var derför en gemensam värdemätare för hela Europa, liksom den britiske sovereignen nu för tiden. Man kan lätt förstå den häpnad, som vid åsynen af Konstantinopels prakt betog icke blott den isländske väringen, utan äfven den franske baronen och den arabiske emiren. Från denna verldsstad hemtades dyrbara tyger, smycken och moder i klädedrägt. Äfven inom lifvets högre områden utöfvade byzantinismen ett bestämmande inflytande under större delen af medeltiden. Genom de kristne syrernas förmedling kom den grekiska literaturen arabernas unga kultur till godo, i de iriska klostren, hvilkas betydelse för vesterlandets utveck-

ling allt mer börjar uppdagas, studerades grekiske kyrkofäder och härmades byzantinska miniaturer, byzantinsk konst beherskade det italienska måleriet ända till Cimabues tid, grekiska helgonlegender, apokryfiska böcker och utdrag af klassiska myter dels öfversattes, dels bearbetades eller travesterades af vesteuropeiske skriftlärde och rimsmeder. Bildstormarnes motståndare, den helige Johannes af Damaskus, kan till och med sägas vara hela medeltidsskolastikens fader. Byzantinsk kanslistil och byzantinska embetsmannabenämningar inträngde icke blott hos serber, bulgarer och ryssar, hvilkas statsskick icke var stort annat än en svag skugga af Tsargrads majestät, utan äfven hos italienarne, frankerna och engelsmännen.

Den europeiska kulturverlden har genom det grekiska rikets undergång lidit en förlust, som icke uppväges af de räddade manuskripten och flyktingarnes pedagogiska verksamhet i Italien. För renaissancens blomstring var ej katastrofen i Konstantinopel en nödvändig förutsättning, men vårt statssystem har derigenom icke blott blifvit rubbadt, utan äfven stympadt. En högt begåfvad nationalitet, som syntes kallad till en stor roll vid sidan af de andra kristna folken, störtades i sekellångt barbari hufvudsakligen genom det katolska Europas afund och tvedrägt. Eftersom den historiska utvecklingen bestämmes af frihetslagar, icke af ett blindt, obevekligt öde, har man väl lof att våga det antagandet, att, *om* islams framfart i tid blifvit stäckt, så skulle det byzantinska väldet, i likhet med andra icke bättre ordnade medeltidsstater, hafva kunnat föryngras och i denna stund kunnat stå såsom den naturlige väktaren af Europas fred vid Bosporen, kanske såsom en jemnbördig ledamot i stormakternas råd. Huru vida felet i någon mån kan godtgöras, är framtidens sak. Så mycket är likväl säkert, att, skall äfven ingen ny *isapostolos* fira sin kröning i Hagia Sophia, har dock den europeiska vetenskapen en gammal skuld, som ej till fullo kan gäldas, förr än minnena af medeltidens helleniska odling frälsats undan orientalisk vanvård och okunnighet.

Harald Hjärne.

1881 års föreslagna svenska Spetsbergsexpedition.

Under de sista årtiondena har Sverige med stor offervillighet utrustat omkring ett dussin större eller mindre vetenskapliga expeditioner till de arktiska trakterna, och redan nu, innan Nordenskiölds och Palanders sista, med så spänd uppmärksamhet följda färd rundt om större delen af den gamla verlden blifvit afslutad, föreslås ånyo en stor expedition till Spetsbergen. Det torde vara af intresse att närmare skärskåda hvarför ett dylikt förslag just nu framställes och hvilka resultat med detsamma afses.

De färder som af de sjöfarande nationerna under det sextonde till och med det adertonde århundradet företogos till de arktiska farvattnen, utfördes hufvudsakligen för omedelbara handelsintressens skull. Antingen afsåg man att vinna en kortare väg till det rika Indien utefter Amerikas eller Asiens nordliga kuster eller sökte man åtminstone nya områden, der hvalarne och andra polarverldens späckrika djur kunde med fördel jagas. Först under det innevarande århundradet har det åskådningssättet allt mer gjort sig gällande att, om ock ej så påtagliga och ögonblickliga fördelar som de nyss påpekade kunde vinnas, de arktiska trakternas undersökning likvisst för den menskliga företagsamheten erbjuder ett fält, som är väl värdt det derpå nedlagda arbetet och som genom de medelbara resultaten äfven gifver materielt inbringande skördar. Det är icke blott det menskliga forskningsbegäret, som med kraft manar till utvidgandet af kännedomen om vårt jordklots svårtillgängligare nejder. Också det praktiska förståndet säger att utan den närmare kunskapen om dessa trakters naturförhållanden en mängd för det praktiska lifvet vigtiga frågor ej kunna

besvaras. Att likvisst äfven i våra dagar mera omedelbara handelsintressen kunna tillgodoses genom dylika expeditioner, derpå hafva vi i de sista Nordenskiöldska resorna färska exempel.

Nyssnämnda uppfattning om de arktiska färdernas betydelse gjorde sig dock endast småningom gällande. De geografiska spörsmålen hafva långt in på vår tid intagit det främsta rummet och, då för dessas bästa fullföljande enhet och hurtig raskhet i arbetet äro hufvudsaken, hafva endast undantagsvis vetenskapsmän tillåtits medfölja. De naturhistoriska samlingarna och de fysiska iakttagelserna hafva utförts af män, som ej hade dylika arbeten till sitt lefnadsmål och i hvilkas tankar dessa derför endast kunde förekomma i andra rummet. Ett par äldre enstaka expeditioner hafva visserligen på ett vackert sätt härifrån afvikit, hvaribland särskildt bör nämnas den franska med fregatten la Recherche 1838—40, uti hvilken äfven några svenskar tillätos deltaga. Men ett afgjordt framsteg uti de arktiska forskningarnes bedrifvande torde numera allmänt medgifvas hafva tagits genom de upprepade resor, som den ena gruppen svenska vetenskapsmän efter den andra alltsedan slutet af femtiotalet med få års mellanrum företagit till de arktiska trakterna. Om ock stundom äfven vid dessa den geografiska sidan mest framhållits af och inför den stora allmänheten, så framgår såväl af personalens och tillrustningarnes beskaffenhet, som af resultatens natur att, med undantag af de sista färderna till det Kariska Hafvet, de geografiska upptäckterna endast i andra hand afsågos och blott i sammanhang med de öfriga uppskattades. Dessa expeditioner hafva bedrifvits efter systematisk plan och med en sådan grundlighet och mångsidighet, att de nejder, som varit deras mål, torde vara bättre undersökta än många trakter, hvilkas invånare räknas till de civiliserade folken.

Under det sista årtiondet hafva expeditioner med god vetenskaplig utrustning från flera andra länder besökt de arktiska trakterna. Ledaren för en af dessa, löjtnanten i österrikiska marinen Weyprecht, gjorde sig efter hemkomsten till en kraftig målsman för ifrågavarande uppfattning

af sättet för arktiska forskningars bedrifvande. Detta förtjenar så mycket mera erkännande som Weyprecht sjelf är sjöman till yrket och som den af honom ledda expeditionen genom upptäckten af det nordliga Frans-Josefs Land på det geografiska området skördade måhända större resultat än de fleste polarfarare, under det att genom ständigt kringdrifvande bland isen och slutligen genom fartygets och samlingarnes förlust de andra väntade resultaten ej obetydligt reducerades. Weyprecht hade måhända ej, då han anträdde sin berömda resa, fullt klart för sig detta åskådningssätt och, då det under densamma med full kraft trängde sig på honom, kunna vi kanske deruti se en förklaring, hvarför han till en början ej fullt erkände hvad som i detta afseende redan förut icke blott var uttaladt, utan äfven upprepade gånger satt i verket. Om vi derför ej vilja medgifva det nya i den uppfattning, som han uti ett föredrag vid naturforskaremötet i Graz och uti cirkulärer till akademier och lärda sällskap betonade, nämligen att undersökningen af polarländernas naturförhållanden borde utföras utan att störas af jägtande efter geografiska upptäckter, så torde likväl det öppna och kraftiga uttalandet verkat ganska nyttigt för saken. Vigtigare var, att han på samma gång vågade på allvar föreslå utförandet af en tanke, hvilken nog hägrat såsom ett önskningsmål för hvar och en, som sysslat med fysikaliska arbeten inom polarnejderna, men hvilken genom sin storhet tyckts vara för djerf. Weyprecht påpekade att en mängd fysikaliska frågor ej kunde finna sin lösning, utan att man hade samtidiga iakttagelser från flera olika punkter inom och utom polarbältena. Han föreslog derför att flera länder skulle samtidigt utrusta vetenskapliga expeditioner, som skulle besätta orter, förut faststälda efter en noga öfvertänkt plan. På grund af medel, som stälts till hans förfogande af den frikostiga mæcenaten grefve Wilczek, hvilken äfven bekostade hans förra färd, kunde Weyprecht sjelf utlofva att dervid deltaga med en observationsanstalt på Novaja Semlia.

Efter att förut hafva omedelbart satt sig i förbindelse med personer och sällskap inom flera länder, utan att nå-

got bestämdt resultat ernåtts, vände sig Weyprecht och Wilczek med sin framställning till den i Rom sistlidne vår samlade internationela meteorologkongressen och begärde dess understöd. Då dels tidens knapphet under mötet ej skulle medgifvit tillräcklig diskussion af förslaget, dels de dithörande frågorna ansågos vara af så mångfaldig natur att de till stor del lågo utom ett meteorologmötes område, ansåg sig kongressen endast kunna, under uttalande af sina varma sympatier för förslaget, åt den af densamma valda ständiga internationela meteorologiska kommittéen uppdraga att vända sig till de för saken intresserade regeringarna och sällskapen och anmoda dem att skicka delegerade till en särskild polarkonferens. Denna sammanträdde sistlidne Oktober i Hamburg för sakens noggranna diskuterande. Kallelsen hörsammades från åtta länder, nemligen Tyskland, Österrike, Ryssland, Frankrike, Holland och de tre skandinaviska länderna.

På denna polarkonferens vitsordades enhälligt den stora betydelse, en dylik sammanslutning mellan flera länder skulle ega, och man ansåg att de resultat, hvilka med någon sannolikhet kunde förväntas, till fullo skulle uppväga det arbete och de omkostnader, som derpå kunde nedläggas. Jag skall längre ned söka antyda i hvilka rigtningar dessa resultat gå. Ett väsentligt vilkor för en gynsam utgång vore likvisst att anslutningen till företaget blefve allmänt och observationspunkterna inom de arktiska och antarktiska trakterna derigenom kunde läggas så nära intill hvarandra, att de fysikaliska företeelsernas förlopp kunde följas från den ena stationen till den andra. De närvarande ombuden kunde i allmänhet ej afgifva några för sina kommittenter bindande löften, men de instruktioner, hvarmed de voro försedda, talade om så mycket intresse för företaget, att all sannolikhet tycktes förefinnas, att det skulle kunna förverkligas på ett för vår tid värdigt sätt. Äfven från ett par icke representerade länder förelågo anbud om deltagande, särskildt från Nord-Amerikas Förenta Stater. Det om polartrakternas utforskande så väl förtjenta England lyste genom sin frånvaro, men af enskilda inflytelserika per-

soner derstädes gåfvos förhoppningar att, då saken en gång kom till utförande, äfven engelsmännen skulle deltaga, om icke annorlunda, så genom enskildt initiativ.

Med afseende på den tid, expeditionen skulle omfatta, ansågs, att den borde utsträckas till åtminstone så stor del af ett år som de klimatiska omständigheterna medgåfvo, och att den lämpligaste tidpunkten för expeditionens början skulle vara 1881 under norra halfklotets sommar. De svåra ekonomiska förhållanden, med hvilka alla de intresserade länderna under flera år haft att kämpa, talade visserligen mot ett så hastigt förverkligande af det storartade företaget, men bland andra voro följande tvenne skäl afgörande för polarkonferensens val af just denna epok, nemligen dels nödvändigheten att utföra saken så fort som möjligt, om det allmänna intresset för företaget ej skulle svalna och den kraftiga ansats, som från flera håll nu gjorts, skulle dö bort utan resultat, dels den omständigheten att det föreslagna året faller temligen nära tidpunkten för ett maximum af fläckar på solen, en tidpunkt som spelar en stor roll äfven för åtskilliga företeelser på vår jord, särskildt för de magnetiska. Tidigare än 1881 vore det omöjligt för de olika länderna att medhinna de nödvändiga förberedelserna och tillrustningarna, men till denna tid ansågs deremot att allt kunde medhinnas, om saken genast togs i öfvervägande. Svårast blefve det för dem, som skulle besöka det antarktiska området, der vid tidpunkten för de nordliga expeditionernas början full vinter vore rådande, men de länder, som förmodades skola vända sig dit, d. v. s. Tyskland och Frankrike, hafva så stora hjelpmedel, att äfven dessa svårigheter ej ansågos oöfvervinnerliga.

Sedan konferensen genomgått de iakttagelser, som under den ifrågavarande färden borde anställas, sökte den utreda, hvilka punkter inom polartrakterna som *till det minsta* borde besättas, för att ett tillfredsställande resultat skulle kunna ernås. Det vore af vigt dels att hafva stationer på ett ej alltför långt afstånd från hvarandra rundt om såväl nord- som syd-polen, dels att någonstädes hafva observationspunkter relativt nära hvarandra. Vid den sista synpunktens

beaktande framstälde sig helt naturligt såsom det lämpligaste det för såväl gamla som nya verldens meteorologi så vigtiga området norr om Atlanterhafvet. Dessutom vore det för undersökningen af jordmagnetismen och norrskenet af betydelse, att punkter besattes både norr och söder om det bälte, der norrskenen talrikast förekomma. Sedan platserna blifvit utsedda, upprättades förslag till deras fördelning på de olika nationerna. Skulle mot förmodan någon stat i sista ögonblicket uteblifva, måste naturligtvis omgruppering i någon mon ega rum. För de flesta staterna vore deras föregående forskningar på det arktiska området eller deras geografiska utsträckning afgjordt bestämmande för valet af operationsfält. Inom de arktiska trakterna föreslogos: Ostgrönland eller Jan Mayen för Tyskland, Finmarken för Norge, Spetsbergen för Sverige, Novaja Semlia för Österrike, Lena-flodens mynning med bistation på någon af Nya Sibiriens öar för Ryssland, Point Barrow på Amerikas nordkust för Nord-Amerikas Förenta Stater och Upernivik på Grönlands vestkust för Danmark, hvarjemte det påpekades såsom önskvärdt att någon punkt uti amerikanska arktiska archipelagen besattes af England, samt Ostkap vid Berings sund af Holland.

Uti de antarktiska trakterna äro svårigheterna att besätta lämpliga punkter betydligt större, dels derför att det är omöjligt att uppnå platser, som ligga lika nära polen, som i de arktiska nejderna, dels derför att det södra halfklotet är betydligt mindre undersökt och mera aflägset från de deltagande länderna. Såsom lämpligaste orter föreslogos Syd-Georgien, Kerguelens Land, Auckland- eller Campbell-öarne och Balleny-öarne, om de sistnämda äro tillgängliga. Det var hufvudsakligen Tysklands delegerade, som gåfvo förhoppning om att deras regering skulle låta besätta ett par af dessa punkter, då Tysklands intressen äfven i öfrigt för närvarande på södra halfklotet är ganska stora. Möjligt är ock att Frankrike, som för Venuspassagens iakttagande för några år sedan utskickade expeditioner till dessa nejder, nu ville intaga någon af dessa orter. Med kännedom om de engelska koloniernas på södra halfklotet lifliga intresse

för vetenskapliga arbeten trodde sig också konferensen från deras sida knnna påräkna kraftigt understöd för företaget genom iakttagelser t. ex. i Melbourne, på Van Diemens Land och Goda Hoppsudden m. fl.

Af stor betydelse för sakens befordrande och relativt lätt utfördt vore ock att samtidigt öfver hela den civiliserade verlden en större lifaktighet under det ifrågavarande året inträdde uti de meteorologiska och magnetiska iakttagelserna, dels derigenom att på de förut varande observationsplatserna iakttagelserna gjordes tätare och så samtidiga som möjligt, samt största möjliga antal sjelfregistrerande apparater sattes i verksamhet, dels nya platser inrättades, der förhållandena sådant medgifva och anslutningen till de arktiska och antarktiska trakterna derigenom fullständigades. Konferensen har ingått till den ständiga internationela meteorologiska kommittéen med anhållan, att den ville i denna riktning göra hvad i dess förmåga står.

Hvilka äro då de iakttagelser som under de ifrågasatta färderna skola anställas och på hvilka områden väntar man sig med största sannolikheten resultat, som uppväga de gjorda ansträngningarna? De observationer, som på en resa kunna anställas, äro antingen sådana, som i och för sig ega sitt värde, oberoende om *samtidigt* likartade utföras annorstädes, eller ock sådana, som först genom anslutning till andra liktidiga observationer finna sin fulla användning. För det förra slaget är det naturligtvis af ingen eller ringa betydelse, om ett internationelt företag, sådant som det här ifrågavarande, kommer till stånd eller ej. De kunna lika väl anställas under de spridda och isolerade färder som hittills varit brukliga och som naturligtvis äfven framdeles skola förekomma. Dylika färder äro lättare att åstadkomma såväl derför, att för dem de svårigheter bortfalla, som ligga deri att flera länder samtidigt skola vara i tillfälle att utrusta expeditioner och befinnas redo till den särskilda kraftansträngning, som för en dylik sammanslutning erfordras, under det att de fristående expeditionerna erbjuda en mycket större handlingsfrihet, hvarjemte deras rörligare och

efter omständigheterna mera obundet lämpade lefnadssätt verkar i högre grad lockande och tilltalande på deltagarne.

Till de iakttagelser, för hvilka samtidigheten ej är af betydelse, höra nästan alla naturhistoriska och en stor del fysikaliska, såsom bestämmandet af jordens form genom pendelobservationer eller gradmätningar, härledandet af medelvärden för de flesta fysikaliska företeelser, spektral- och refraktionsobservationer m. fl. Vid ett internationelt företag af föreliggande art intaga derför dessa iakttagelser det andra rummet, om ock naturligtvis så mycket uppmärksamhet kommer att deråt egnas, som tid och personal medgifva. Till det andra slaget af iakttagelser höra större delen af de meteorologiska och de magnetiska, äfvensom norrskens-observationerna. Vid polarkonferensen i Hamburg öfvenskoms derför af de intresserade nationerna att efter bestämd plan obligatoriskt anställa så många af dessa iakttagelser som möjligt enligt metoder, som kunna betraktas vara i vidare kretsar erkända såsom lämpliga. För några af de mest önskvärda samtidiga observationerna vågade konferensen ej att fastställa någon metod såsom obligatorisk, så t. ex. för uppmätande af de elektriska jordströmmarne, bestämmandet af afdunstningens storlek m. fl., emedan några metoder för dem ännu ej vunnit allmänt erkännande och det då kunde verka menligt för besvarandet af dessa spörsmål att söka genom föreskrifter binda de enskilda deltagarnes uppfinningsförmåga.

Betydelsen af ett samtidigt uppträdande för de meteorologiska frågornas besvarande är så allmänt uppskattad i våra dagar, då hvarje civiliseradt land med stora ekonomiska uppoffringar stält de telegrafiska ledningarne till denna vetenskaps förfogande, att ett närmare vidrörande häraf är obehöfligt. Då, såsom vi nu veta, väderlekens vexlingar på hvarje särskildt ställe står i det närmaste sammanhang med förhållandena på den öfriga delen af jordklotet och uppmärksamheten är i hög grad rigtad på upptäckandet af lagarne för de atmosferiska rörelsernas förlopp, är det uppenbart, hvilken stor vigt kännedomen om dessa rörelser inom de arktiska trakterna måste hafva för meteo-

rologiens hela utveckling och särskildt för de i polarcirkelns närhet belägna länderna. Såsom ett bevis på huru djupt detta samband kännes, torde kunna anföras det yrkande, som från praktisk sida nu allvarligt göres, att Island eller någon annan punkt i de arktiska trakterna nordvest om Storbrittannien skulle genom en telegrafkabel sammanbindas med det öfriga Europa, för att sålunda underlätta väderleksförutsägelser och stormvarningar. Trots de stora utgifter, som med ett dylikt företag vore förbundna, anses de materiela fördelar, som deraf skulle härflyta, mycket snart skola betäcka dem. Och jag tror mig ej vara för sangvinisk, då jag uttalar den öfvertygelsen, att många år ej skola förgå, innan förslaget blifvit realiseradt.

Det är dock icke blott luftrörelserna såsom sådana, som inom polartrakterna äro af intresse. För att rätt tillgodogöra sig de olikheter, som förhållandena derstädes erbjuda mot de hos oss vanliga, är det dock ej nog att se huru de gestalta sig på ett enda ställe, utan de måste kunna sättas i samband med den allmänna ställningen, som vid samma tidpunkt är rådande öfver en större yta.

För de magnetiska iakttagelserna och norrskensobservationerna är samtidighetens vigt och betydelse vida mindre känd och för de praktiska ändamålen ej i lika hög grad framträdande. Det är ofta fallet, att vetenskapen kraftigare befordras genom undersökning af abnormiteterna eller afvikelserna från de regelbundna företeelserna än genom diskussion af just dessa företeelser sjelfva. Då det låter sig göra, är derför det allmänna förfaringssättet inom de fysiska vetenskaperna att genom lämpliga *experiment* omändra det vanliga förloppet så, att den ena eller andra lagen kan härledas. Vi veta hvilken ny lifskraft den fysiska vetenskapen erhöll genom det klara inseendet och förverkligandet häraf under Galilei och hans samtida. Inom de discipliner, der vi ej hafva i vår magt att underkasta förhållandena dylika experiment, söka vi i dess ställe begagna oss af de olika sätt, hvarunder naturföreteelserna för oss uppträda och efterse hvari det gemensamma dem emellan består. Ofta är det just oregelbundenheterna, som lemna de bästa uppslagen.

Om vi tillämpa detta på här föreliggande ämne, finna vi lätt att, om vi ock med stor noggrannhet kände jordmagnetismens styrka och rigtning på en stor del af jordens yta, det likväl sannolikt skulle vara mycket svårt, om ens möjligt, att deraf komma till förklaring af jordmagnetismens upphof och natur. Ljusare äro utsigterna att vinna resultat, om vi vända oss till de oupphörliga vexlingarne, denna kraft visar, och iakttaga sambandet dem emellan från den ena orten till den andra, äfvensom deras beroende af andra krafter, t. ex. af dem, som äro verksamma i solens och jordens atmosfer. De mest oregelbundna af dem, de s. k. störningarne, lofva oss måhända den största skörden.

Den första, som insåg samarbetets betydelse på detta område var Anders Celsius, som, ungefär samtidigt med att han och Hjorter under medlet af förra århundradet i Upsala hade upptäckt dessa magnetiska störningars samband med norrskenen, vände sig till Graham i London och bad honom derstädes samtidigt iakttaga kompassnålens rigtning. Nålens afvikelser visade sig gemensamma för dessa båda från hvarandra så aflägsna orter. Ett par spridda försök i samma syfte gjordes visserligen senare, men först 1834—41 vidtogos kraftigare mått och steg, då Gauss och Weber lyckades intressera så godt som hela den civiliserade verlden att göra samtidiga iakttagelser hvar femte minut under vissa bestämda s. k. terminsdagar. Äfven Sverige deltog uti detta vackra arbete. Vigtiga uppslag vunnos, men af ännu större betydelse skulle dessa hafva varit, om iakttagelserna kunnat utsträckas öfver trakter, som uti magnetiskt hänseende varit hvarandra mera olika, än fallet var; specielt om de arktiska trakterna, störningarnes egentliga hemvist, kunnat i högre grad, än förhållandena då medgåfvo, indragas uti diskussionen. Sedan denna tid hafva visserligen under de talrika arktiska expeditionerna magnetiska iakttagelser gjorts i polarländerna och flera gånger öfverenskommelser träffats om gemensamma terminsdagar med något eller några af de fasta observatorierna i den tempererade zonen, men iakttagelserna hafva varit för isolerade. Särskildt gynsamma voro förhållanden 1872—73, då, samtidigt med den svenska öfver-

vintringen på Spetsbergen, Österrikarne hade en expedition vester om Novaja Semlia och Amerikanarne en vester om Grönland, men beklagligtvis kom något samarbete mellan dessa tre expeditioner ej på tal och i följd af de två sistas rörliga och äfventyrliga lif var ett dylikt knappast möjligt. Terminsdagar voro aftalade och iakttogos mellan Polhem på Spetsbergen, Upsala och Helsingfors, hvarjemte Kew kan räknas dit, då derstädes de magnetiska vexlingarna på fotografisk väg oupphörligt inregistreras. Ganska vigtiga resultater framgingo, men det visade sig äfven här, huru ytterst önskvärdt det vore att samtidigt erhålla data från flere väl afpassade ställen inom den arktiska zonen.

Afsigten är nu att 1881 i än större skala och med tillgodoseende af den då vunna erfarenheten upprepa, hvad den magnetiska föreningen under Gauss och Weber på trettiotalet utförde. Den 1 och 15 i hvarje månad skola alla observatörerna iakttaga jordmagnetismens såväl rigtning som styrka hvarje femte minut hela dygnet om. Under en bestämd af dygnets timmar skola iakttagelserna till och med utsträckas för en af de magnetiska komponenterna, t. ex. deklinationen, till ännu kortare mellantider, såsom hvar 20:de sekund eller åtminstone hvar minut. Stor vigt kommer att fästas vid tidens noggranna iakttagande och såsom gemensam tideräkning har den för Göttingen gällande blifvit vald, då inför Gauss' namn, hvilken der anstälde sina epokgörande iakttagelser och beräkningar, de olika nationernas anspråk på företräde för sitt lands tideräkning bör tystna. På ifrågavarande dagar skulle norrskenens uppträdande likaledes uppmärksamt följas. Observationsställena, särskildt inom de arktiska trakterna, äro valda så omsorgsfullt som möjligt, för att förhoppningar skola finnas att temligen noggrannt kunna följa de magnetiska störningarnes förlopp, kunna sluta till deras utgångspunkt och möjligen sätta dem i samband med de atmosferiska förhållandena åtminstone på utgångspunkten.

Men icke nog härmed; hvarje timma under hela året skola de magnetiska apparaterna afläsas, så att den årliga och dagliga regelbundna vexlingen må kunna åtminstone

för ett år erhållas från så många punkter som möjligt. Det har nemligen visat sig, att dessa äro i hög grad föränderliga under olika år, särskildt att de stå i nära sammanhang med talrikheten och storleken af de mörka fläckar, som på solens yta iakttagas. Äfven för dessa observationer är således samtidigheten af mycket stor betydelse.

Norrskenet har alltid i hög grad fjettrat menniskans uppmärksamhet. Den tid är visserligen förbi, då man trodde det vara regn af blod eller kamp mellan andar i luften o. d. samt ansåg det båda sorg och olycka för landet och individen. Men äfven i våra dagar är det icke blott beundran öfver den storartade och hänförande naturföreteelsen, som intager åskådaren, utan äfven om han annars ej synnerligen ofta ställer frågor till naturen, känner han sig manad att söka en förklaring på denna gåtlika företeelses upphof och förlopp. Vetenskapsmannen fäster minst lika mycken uppmärksamhet vid norrskenet som någon. Han vet att det står i samband med jordmagnetismen, han är öfverbevisad om att det är ett elektriskt fenomen i och ofvan luftkretsen, men ännu är det knappt mer än en eller annan flik som kunnat lyftas utaf den slöja, som hvilar öfver det hela. Några nya uppslag äro dock ej att vänta, förrän man genom samtidiga iakttagelser på flera håll lyckats att i någon mån närmare utreda, huru mycket som vid norrskenets uppträdande i de arktiska trakterna är lokalt och huru mycket som sträcker sig öfver vidare kretsar eller man genom goda parallax-mätningar bestämt dess höjd öfver jordytan. Norrskenet, som hos oss visar sig regelbundet och på stor höjd öfver marken och oftast öfver atmosferen, uppträder nemligen i de arktiska trakterna ytterst vexlande och ofta inom molnregionerna, när man ej till och med trott sig se det utstråla omedelbart från jordiska föremål. Man hoppas och har skäl att hoppas, att norrskenen och de egentliga jordmagnetiska företeelserna skola ömsesidigt bidraga till hvarandras förklaring.

Utom dessa på samtidigheten beroende iakttagelser, som jag sökt i mycket allmänna drag antyda, diskuterade polarkonferensen äfven åtskilliga andra deraf mindre beroende fysikaliska frågor och förordade flera af dem såsom synner-

ligen vigtiga att af de föreslagna expeditionerna med all möjlig omsorg behandlas. Såsom redan ofvan påpekats, behöfde naturligtvis ej för dem någon gemensam metod antagas, och förelåg ej behof, kunde ett reglementerande endast verka skadligt. På intet håll verka band och auktoritetstro skadligare än inom vetenskapen, der första satsen är att tvifla på allt, tills beviset är lemnadt. Dessa fysikaliska spörsmål och de så ytterst vigtiga naturhistoriska undersökningarna inom djur-, växt- och sten-riket äro så omfattande och deras betydelse så allmänt erkänd, att de ensamma för sig vore tillräckliga att motivera utskickandet af expeditioner till de arktiska nejderna. Det skulle föra mig för långt att ens i korta drag omnämna dem.

Svenska vetenskaps-akademien, som städse med vaket öga följer vetenskapens utveckling såväl inom som utom landet och alltid visat sig ega intresse för polartrakternas undersökning, har till fullo uppskattat den stora betydelse det ifrågavarande internationela företaget har. Hon har genom nedsättande af en kommitté, hvars medlemmar voro Professorerna Edlund, Lindhagen och Rubenson, sökt utreda hvad som kunde och borde göras från svensk sida. På grund af deras utlåtande har akademien ingått till Kongl. Maj:t med underdånig anhållan, att Kongl. Maj:t täcktes aflåta proposition till riksdagen om medels beviljande derför. Med kännedom om den storslagna uppfattningen hos såväl vår regering som vår riksdags båda kamrar om hvad som anstår Sverige i slika hänseenden, böra vi ej betvifla hvarken att en dylik proposition i sinom tid framkommer eller att den från kamrarnes sida röner ett gynsamt mottagande trots de stora svårigheter, som den ekonomiska ställningen för tillfället kan framte. Statsmagternas beslut i denna väg torde dock i någon mån underlättas genom de ljusare utsigter, som dagligen öppna sig för framtiden.

Det af akademien hos Kongl. Maj:t i underdånighet framstälda förslaget går ut på att något af flottans fartyg skulle beordras att till Spetsbergen uppföra och på det förut begagnade öfvervintringsstället Polhem i Mosselbay aflemna en skara af 10—13 man, hvilka skulle tillbringa vintern i det gamla, enligt uppgift ännu i godt stånd varande huset.

Proviant och bränsle skulle medtagas för tvenne år, för att man måtte vara tryggad för möjligen mötande motigheter. Personalen skulle bestå af tvenne fysiker, en zoolog eller botanist, en läkare, en officer eller underofficer ur svenska flottan och ungefär 8 man. Sedan fartygets besättning hjelpt dem, som skulle stadna qvar, att iordningställa byggnader m. m., skulle fartyget återvända hem. Först följande sommar skulle de öfvervintrande afhemtas.

Genom de framgångsrika arbeten, som Sverige utfört inom de arktiska trakterna, har Sverige hittills på detta håll väl häfdat sin plats bland de öfriga nationerna såsom medarbetare i sanningens och vetenskapens tjenst. Liksom den menskliga individen icke har rätt att sluta sig fullkomligt inom sig sjelf och vara likgiltig för hvad sig tilldrager i den yttre verlden, på samma sätt har den sjelfständiga nationen — om den vill göra sig förtjent af denna benämning — skyldigheten att verksamt ingripa i samtidens politiska och vetenskapliga frågor. Det är ett ålderdomstecken, då känslan häraf börjar slappas. Med glädje är det derför, vi hos det gamla Sverige förnimma hvarje dylik yttring af en ungdomlig, kraftig lifsverksamhet, och med stor tillfredsställelse skulle vi se, att Sverige deltoge i det stora internationela företag, som 1881 kommer att sättas i verket[1]).

Aug. Wijkander.

[1]) Under tryckningen af denna uppsats hafva från den internationela polarkommissionens ordförande cirkulär ankommit, som omförmäla att den danska riksdagen redan den 23 sisttidne Januari beviljat erforderliga medel för upprättandet af en fullständig meteorolisk och magnetisk station i Upernivik på Grönlands vestkust och att den norska regeringen framlägger för stortinget ett förslag att i 1880—81 års budget upptaga en summa af 9000 kronor för upprättande af en polarstation i Finmarken. Kostnaderna för det sistnämnda förslaget hafva anslagits till 32,000 kronor, hvilka fördelas på tre budgetterminer. Det senare cirkuläret omförmäler vidare att i år ytterligare ett krigsfartyg af tyska marinen skall gå till de antarktiska farvattnen för att på Syd-Georgien anställa rekognoseringar om möjligheten af en polar-stations upprättande och underhållande derstädes.

Om härtill lägges att redan förut äro anslagna medel till den österrikiska expeditionen under Weyprecht till Novaja Semlia och till den nordamerikanska till Point Barrow, samt att äfven från de öfriga på polarkonferensen representerade länderna underrättelserna äro goda, tyckes allt utveckla sig hastigt till företagets realiserande. *A. Wr.*

Den norska literaturen under år 1879.

(Korrespondens från Kristiania.)

I.

År 1879 har i literärt hänseende varit ett ymnighetsår hvad Norge beträffar. Alla våra författare af betydenhet hafva under årets lopp offentliggjort nya arbeten, och flere af dessa hafva ett så stort literärt värde, att man utan att vara sanguinisk kan spå dem en lång tillvaro i literaturen. Ett af dessa arbeten, Ibsens »Et Dukkehjem» har bragt ett lif i den offentliga och enskilda diskussionen, hvartill man hos oss förut svårligen sett maken; ett annat arbete, Björnsons »Leonarda», har också väckt en ovanlig uppmärksamhet hos vår publik, som eljes just icke är så synnerligen intresserad af literatur; ja så rikt har året varit, att ett så betydande arbete som Björnsons »Det nye System» har gått temligen obeaktadt förbi, emedan allmänhetens uppmärksamhet har varit så starkt upptagen, att hon icke fått tid till att sysselsätta sig med detta arbete så mycket som det förtjenar. Jonas Lie, Magdalene Thoresen, Marie Colban och Camilla Collet hafva alla under år 1879 lemnat intressanta och betydliga bidrag till literaturen, och om man slutligen lägger härtill, att året har flera framstående literära debuter att uppvisa (Kr. Elsters, Alexander Kiellands, G. A. Dahls), af hvilka en, Kiellands, till och med är ovanligt lofvande, så har man väl anfört tillräckligt många fakta, för att öfvertyga läsaren, om att året verkligen har varit ett ymnighetsår i literärt hänseende.

Det skulle nu i sanning vara en lika angenäm som lönande uppgift för en norsk kritiker, att söka meddela broderlandets publik ett fullständigt och pålitligt intryck af denna rika literära alstring, karakterisera de gemensamma kännetecknen så väl som de enskilda författarnes individuella egenheter, tidehvarfvets och nationalitetens så väl som författarepersonlighetens inflytelse o. s. v. Men denna uppgift tillåter, dess värre, icke den trånga plats, som jag här torde ega till min disposition, mig att fylla, och jag må derföre i detta och mitt nästa bref till »Ny svensk Tidskrift» åtnöja mig med att gifva en kort och flyktig öfversigt öfver det förflutna årets literära gröda.

Som vanligt intager lyriken styfbarnets plats i årets literära alstring. Den egentliga lyriken — stämningslyriken — är alls icke representerad, medan deremot den minst lyriska lyriken — den s. k. tankelyriken — karakteristiskt nog satt flere pennor i rörelse. Till denna kategori må först och främst räknas prof. *L. Dietrichsons* polemiska dikt »*Kivleslaatten*». Dikten är en ättling af Welhavens »Norges Daemring» och bär i många afseenden vitnesbörd om denna sin härkomst. Men å andra sidan är det äfven en i ögonen fallande skilnad mellan de två dikterna, nämligen den, att medan »Norges Daemring» klagade öfver kulturens fattigdom hos oss i allmänhet, vänder »Kivleslaatten» sig särskildt omkring konstens små vilkor här i landet, och medan Welhaven blott fordrade ett högre andligt lif i allmänhet, fordras det här, att man skall taga bestämda förhållningsregler för att få konsten att trifvas. Den med öfverbevisningens kraft och glöd skrifna dikten riktar sin polemik mot konstens värsta fiende: mot den hos oss så mäktiga pietismen och mot allmänhetens småsinnade och trånghjertade utilitarism, som i konsten icke ser något annat än en öfverflödig lyxartikel, hvilken man i sjelfva verket godt kunde undvara.

Dernäst förtjenar en liten diktsamling, »*Med Lyre og Lanse*» af *Kristofer Randers*, att nämnas. Den är ett nytt vitnesbörd om, hvilken ringa plats den egentliga lyriken intager i nutidens literära produktion, i det att nämligen författaren trots titeln nästan uteslutande för lansen, medan lyran spelar en mycket underordnad roll. Hr Randers, som här för första gången uppträder sjelfständigt i literaturen, förstår att framställa sina tankar, meningar och infall i en lätt, behaglig och korrekt form, men hvarken innehåll eller form utmärker sig för någon framstående originalitet.

Slutligen må jag också nämna, att den gamle psalmdiktaren, och folkvise-samlaren, prosten *M. B. Landstad*, har utgifvit sina »*Digte og Sange*» i en samlad upplaga, att en ny upplaga (den tredje) af *Henrik Ibsens* »*Digte*» har utkommit, som emellertid endast är ett aftryck af den andra, samt att en ny, tillökad upplaga af *Björnstjerne Björnsons* år 1870 utgifna »*Digte og Sange*» förberedes.

Medan lyriken således är styfmoderligt behandlad, står den episka alstringen främst i ledet i qvantitativt hänseende, utan att dock qvalitativt kunna mäta sig med den dramatiska. Att den i strängaste mening episka poesien icke blifvit odlad, kan icke förekomma någon besynnerligt i en tidsanda som vår, hvilken eger så litet af den naiva objektivitet, som är ett oundgängligt vilkor för all episk diktning. I våra dagar varder epikern berättare, och det är derföre äfven novellen och berättelsen som uteslutande lägga beslag på våra epikers krafter. Märkligt nog har

ingen af våra författare vågat sig i färd med romanen; flera af de under årets lopp utkomna berättelserna stå emellertid nära den gräns, der novell och roman sammanfalla.

Ett vackert arbete har *Jonas Lie* lemnat oss i *»Adam Schrader»*, som närmast utgör en lefvande skildring af lifvet vid en af de små norska kustbadorterna. Författaren, som med »Thomas Ross» öfvergaf den af honom odlade specialiteten af bondenovellen, för att vända sig till nutidens kulturlif, har i »Adam Schrader» gjort ett betydligt framsteg från detta mindre lyckade försök att skapa sig ett nytt område. Visserligen är icke heller denna berättelse något mästerverk, och specielt må man beklaga att den lider af en mindre tillfredsställande afslutning, men den låter sig dock läsas med mycket nöje, och de tre första fjerdedelarne äro verkligen förträffliga.

Marie Colban har i *»En gammel Jomfru»* lemnat oss en af sina sedvanliga, trots alla sina svagheter älskvärda småberättelser, under det att *Magdalene Thoresen* i *»Herluf Nordal»* har tecknat en temligen sorglig, till förra århundradet förlagd bild från den gamle hansestaden Bergen. Mot den historiska så väl som den lokala koloriten i denna berättelse skulle man för öfrigt kunna göra välgrundade invändningar.

Kristian Elsters »Tora Trondal» är denne författares första bok; emellertid har han redan tidigare förvärfvat sig aktning i den literära verlden genom flera fina småberättelser, som hafva sett ljuset i tidningar och tidskrifter. Så väl dessa som hans sista större berättelse röja en vacker talang, som med finhet och konstnärlig takt vet att behandla sina ämnen.

Af en helt annan karakter är årets andra debut på det novellistiska området: *Alexander L. Kiellands »Novelletter»*. Dessa öfverdådiga, raska skizzer, hvarest intet är fullständigt utfördt, men mycket är förträffligt antydt, äro skrifna med en talang, som förutspår ett gryende literärt mästerskap, och med ett sinne för det tekniska, som röjer den blifvande sanne konstnären. Specielt synas mig den uppsluppna bagatellen »Haabet er lysegrön», den obarmhertigt stränga lilla verklighetsbilden »Erotik og Idyl» och den skämtsamma humoresken »Slaget ved Waterloo» vitna om en lika rik som originell begåfning, medan ett par andra novelletter, såsom »En Balstemning», tyckas utvisa, att författaren ännu icke kunnat helt och hållet frigöra sig från sina franska förebilder. Hr Kielland, som är juris kandidat, omkring tretio år gammal och en längre tid har uppehållit sig i Paris, hvarest hans »Novelletter» skola hafva blifvit skrifna, har efter sin hemkomst äfven försökt sig på det dramatiska området — men med långt mindre framgång. Redan för ett par år sedan offentliggjorde han i den af historikern prof. J. E. Sars och egyptologen prof. Lieblein då för tiden utgifna »Nyt norsk Tid-

skrift» ett litet proverb, »Paa Hjemvejen», som var ovanligt rikt och originelt i tankegången, men hvars dramatiska form — så att säga — var söndersprängd af den fullvigtiga tankerikedomen. Sistlidne höst fick han ett lustspel i tre akter, *»Hans Majestets Foged»,* uppfördt på Kristiania teater. Stycket hade i titelfiguren en lika originell som dristigt tecknad figur, men led af en högst okonstnärlig bredd och formlöshet och upplefde i följd deraf icke mer än tre representationer. Ett betydligt steg framåt på den dramatiska banan har han emellertid redan tagit medels sitt andra proverb »Det hele er ingenting», som för kort tid sedan inlemnades till Kristiania teater och skall uppföras underloppet af innevarande månad. Det är en förträfflig liten studie i Alfred de Mussets manér och ådaga lägger att författaren också på det dramatiska området har en vacker framtid för sig.

Af nya, under årets lopp utkomna böcker kunna slutligen märkas en särdeles vacker och splendid publikation af *P. Chr. Asbjörnsens »Huldre- og Folke-eventyr»*, utstyrd med illustrationer af våra mest framstående konstnärer, samt en omarbetad (tredje) upplaga af *fru Collets* bekanta roman *»Amtmandens Döttre»*. Samma författarinna har också utgifvit en ny, temligen brokig samling af inlägg i qvinnofrågan, hvilken, dess värre, lider af samma ensidighet och fanatism, som utmärka allt hvad denna genialiska dam på de senare åren skrifver.

Kristiania 2 Febr. 1880.

Henrik Jaeger.

Literatur.

Illustrerad verldshistoria från äldsta till nyaste tid, utgifven af *Ernst Wallis.* Stockholm, Centraltryckeriets förlag.

Den allmänna verldshistorien är ett kunskapsämne, för verklig bildning så nödvändigt, att der hos något folk en någorlunda utförlig öfversigt af denna saknas, det då med rätta säges, att en betänklig lucka finnes i det folkets literatur. Det är härutinnan ej nog med att genom öfversättningar tillgodogöra sig frukterna af andra folks arbete. Ty på samma sätt som den enskilde genom sig sjelf känner andra och af den menniskokännedom, som han förvärfvat, ihågkommer och bevarar hvad som är lärorikt för honom sjelf, likaså har ock hvarje folk, allt efter arten af sin ställning och sina traditioner, sin egen uppfattning af hvad som i verldshistorien är vigtigt eller underordnadt. De arbeten, ur hvilka svenska allmänheten hittills hemtat en utförligare öfversigt af allmänna historien, hafva väl mestadels varit öfversättningarna af Beckers och Schlossers verk, hvilka, redan temligen föråldrade, gjort oss bekanta med verldshändelserna, sedda från tysk synpunkt, eller Veuillets och Césare Cantùs arbeten, som undervisat oss om de romanska folkens uppfattning deraf. Ett svenskt originalarbete i verldshistorien var för vår historiska allmänbildning lika nödvändigt, som för den enskilde individen en rock, som är gjord för hans kropp och icke för någon annans.

Genom »Illustrerad verldshistoria», som nu ligger fullfärdig framför oss, har denna brist också blifvit tills vidare någorlunda afhjelpt. Man kan trygt säga, att hon är det första svenska originalarbete, som omfattar *hela* verldshistorien. Att hon funnit och kommer att finna väg till månget bokskåp i vårt land, har sannerligen icke sin grund blott i illustrationerna, den goda yttre utstyrseln och det jämförelsevis billiga priset.

Det har blifvit sagdt, att på vetenskapens och kritikens närvarande ståndpunkt åstadkommandet af ett grundligare arbete, omfattande hela verldshistorien, är en uppgift, som öfverstiger en enda persons krafter. För ett försök i den vägen skulle erfordras en häfdatecknare af främsta rang och äfven för denne

skulle verket blifva i fullaste mening ett lifstidsarbete, hvars resultat möjligen genom grunduppfattningens ensidighet och sannolikt genom oförmågan att genomtränga och pröfva hela massan af detaljer skulle blifva mindre tillfredsställande. I känslan häraf har man i vårt land börjat att äfven i afseende på historieskrifningen tillämpa den »arbetets fördelning», som på åtskilliga andra områden visat sig välgörande. Flere olika författare hafva åtagit sig hvar sitt särskilda stycke, och de sammanfogade bitarne utgöra tillsammans det hela. På ett undantag när, hafva också författarne utarbetat hvar sitt stycke med tillbörlig omsorg och noggrannhet. Men ett företag af dylik art, på sådant sätt utfördt, är, äfven det, underkastadt ganska stora svårigheter. I hvad mening och omfång redaktörer (i början E. Wallis, sedan M. Höjer) och medarbetare lyckats öfvervinna dessa, skall här nedan kortligen antydas.

Af en »verldshistoria», som har anspråk på att vara ett nationalverk, kräfver man: korrekthet i uppgifterna, ett lättläst och någorlunda jämt framställningssätt, en klar, genomgående grunduppfattning, i hvilken de olika tidehvarfven ordna sig till ett sammanhängande helt och händelserna tillmätas sin rätta betydelse i förhållande till hvarandra, och slutligen att en särskild hänsyn fästes till det folk, inom hvilket boken kommer att hafva sin läsekrets, i den mening nämligen, att detta folks *verldshistoriska* handlingar eller åtminstone de omständigheter, som med dessa stått i sammanhang, utförligare belysas samt att större uppmärksamhet egnas åt de verldshistoriska händelser eller på verldshistoriens skådeplats uppträdande folk, som för dettas utveckling haft en framstående betydelse.

Hvad nu först angår uppgifternas pålitlighet, så har den blifvit genom den uppgjorda arbetsfördelningen främjad på ett sätt, som i allmänhet torde kunna sägas vara värdt allt erkännande; just häruti ligger egentligen, om någorstädes, arbetets starka sida. De män, åt hvilka uppdraget lemnats att skrifva de särskilda tidsafdelningarnas historia, hafva väl icke varit häfdaforskare af främsta rangen, ehuru äfven sådana hafva till arbetet lemnat värdefulla bidrag; men de hafva i allmänhet varit vuxne hvar och en sin inom behörigt omfång begränsade uppgift och de hafva samvetsgrant, hvar och en enligt sin uppfattning och på sitt sätt, pröfvat uppgifterna samt tillgodogjort sig forskningens nyaste och bästa resultat. Vanligen hafva de för sin framställning lagt erkändt goda, nyare specialverk till grund; en och annan, t. ex. Lieblein, Törnebladh och Hammarstrand, har trängt fram till sjelfva källorna och visat sig med dem fullt förtrogen. Den, som i verldshistorien blott vill se en samling af exakta, fullt pålitliga sakuppgifter, vederbörligen pröfvade af en regel-

rätt kritik, han har i det stora hela säkerligen inga egentligen graverande anmärkningar att göra mot »Illustrerad verldshistoria». Visserligen framträder på ett och annat ställe bolagsarbetets vanskiighet uti motsägelser mellan de olika författarne, men dylika oegentligheter torde vid ett arbete af dylik art ej böra alltför strängt klandras, ehuru man visserligen härutinnan kunnat af redaktionen kräfva ett mera uppmärksamt öga.

Af ett bolagsarbete, sådant som det ifrågavarande, kan jämnhet uti framställningssättet svårligen begäras. »Illustrerad verldshistoria» är ett galleri, uti sig upptagande arbeten af mästare med helt olika stil och värde. I *Liebleins* skildring af det gamla Egypten möter oss den fullmogne forskaren, som i enkla, manligt säkra drag meddelar oss resultaten af grundliga specialstudier. Derefter tecknar *H. Hjärne* med ungdomlig eld, ibland kanske något fyrverkeriartadt, den historia som rört sig kring Ninive och Babylon. På *Bellinders* så till form som innehåll rent af underhaltiga framställning af Greklands historia följer *R. Törnebladhs* med mästarehand uppdragna teckning af det romerska konungadömet och den romerska republiken. Prof. *Nyblom* har i en visserligen något färglös, men lätt, ledig och korrekt stil ordat om företeelserna på literaturens och konstens område. *J. Centervall* har beskrifvit den del af imperatorstidens historia, hvilken mera direkt hänför sig till cæsarernas personligheter; i hans framställning går det igen något af den store Cæsars enkelhet och klarhet; beklagligen är dock, såsom redan antydts, planen för detta vigtiga tidsskedes historia väl trångt fattad. I denna afdelning äro emellertid såsom episoder inväfda *H. Hildebrands* korta, men storslagna skildring af »Germanernas framträdande på historiens skådeplats», *F. Fehrs* med omsorg och pietet efter nyare kyrkohistoriska arbeten i kort sammandrag meddelade berättelse om kristendomens framträdande och kyrkans äldsta historia samt, till slut, en af *R. Geete* utförd, skäligen torr öfversigt af historien om munkväsendets uppkomst och den kristna kyrkans äldre lärostrider. Början af medeltidens historia till omkring år 600 är skrifven af prof. *S. F. Hammarstrand*; den lärde häfdaforskaren har här på ett för den stora allmänheten lättfattligt och tilltalande sätt meddelat resultaten af vidtomfattande källstudier och en skarpsinnig kritik. Det återstående af medeltidens historia är till största delen utarbetadt af *E. Wallis*, väl icke med någon lyftning i stilen, något djup i uppfattning och kombinering eller något anspråk på sjelfständig forskning, men tvifvelsutan med stor omsorg, reda och samvetsgrannhet. Denna fortgående berättelse är emellertid uppblandad med smärre bidrag af andra författare: om norden före år 1000 af *R. Tengberg*, om tiggarordnarne af Geete, om andra korståget

och om feodalväsendet af *Th. Westrin*, om de skandinaviska landen af prof. *Odhner*. I nyare tidens historia möter oss en ny rad af författare. *C. A. Zachrissons* framställning af Karl V:s tidehvarf fyller icke hvarken i personernas karakterisering eller i händelsernas gruppering och uppvisandet af deras yttre och inre sammanhang sin stora uppgift; aldraminst är Karl V sjelf tillbörligt uppmärksammad. Ett bland de läsvärdaste styckena i samlingen är deremot *M. Höjers* skildring af den katolska reaktionens tidehvarf; att det slår ett hjerta i historieskrifvarens bröst, är väl ej att klandra, helst då sträfvandet att undvika partiskhet också gör sig märkbart. Det ligger deremot i *O. Alins* berättelse om tretioåriga krigets tidehvarf något af kall precision, som sticker af mot Höjers värma; men den noggranna planmessigheten i hela framställningen, den klara utredningen af invecklade förhandlingar och andra krångliga frågor samt jämnmåttet i anförandet af detaljerna röja den utbildade historikerns säkra takt och skarpslipade kritik. Renässansens äfvensom rococotidens literatur- och konsthistoria är skrifven af Nyblom. Stödd på Macaulay, men pröfvande allt med sjelfständig forskning och moget omdöme, är *C. Annerstedt* en värdig tecknare af den engelska revolutionens historia. Tiden mellan Ludvig XIV och franska revolutionen är till en större del skildrad af lektor *T. Säve*, till en mindre af M. Höjer. Detta samarbete för ej med sig någon disharmoni, ty i fängslande, sympatetiskt anslående stil liksom ock i förmågan att beherska sitt ämne, likna tvifvelsutan de båda författarne hvarandra. Med en stil, som påminner om Mignet, hvilken också i ej ringa mon följts vid framställningen, har *S. J. Boëthius* berättat om franska revolutionen samt i teckningen af Napoleon hållet kurs mellan Thiers och Lanfrey. Tiden mellan 1814 och 1848 är tecknad af Wallis, den nyaste historien (till 1871) af Säve samt nutidens literatur- och konsthistoria af *C. v. Friesen*.

Om ett på detta sätt tillkommet verk haft till författare män, tillhörande samma historiska skola, då hade det varit en sannolikhet, att de spridda styckena varit uttryck af en gemensam, helgjuten grunduppfattning, hvilken som en röd tråd gått genom det hela. Så är emellertid nu icke förhållandet. De författare, som utarbetat »Illustrerad verldshistoria», hafva rätt skilda uppfattningar och åskådningssätt, hvilka ingen redaktion i verlden skulle kunna helt sammanjämka, emedan de, till stor del icke egentligen historiker, hafva hvar sitt fackstudium, i hvilket de lefvat sig in och hvilket de betrakta som ett helt för sig. Dertill kommer den ibland väl långt drifna sönderdelningen af arbetet. Den fornklassiske filologen Centervall, den »germaniska renässansens» härold H. Hildebrand och teologen Fehr hafva vid

skildringen af *samma* tidehvarf tre vidt skilda synpunkter. För en del af medeltiden företer denna sönderdelning rent af något mosaikartadt. Wallis berättar om det första korståget, Westrin om det andra, den förre med en naiv (i bättre mening sagdt), den andre med en mera reflekterande uppfattning af nämda händelser. För länsväsendets beskaffenhet redogöra Hammarstrand, Wallis och Westrin, således icke mindre än tre, till sin ståndpunkt temligen olika författare. Medeltidens literatur beskrifves af estetikern Nyblom, men universiteten, den vetenskapliga literaturens egentliga härdar, af Geete och i nära sammanhang med en kyrkohistorisk skildring af tiggarordnarne. För nyare tidens historia möter oss visserligen ett vida mindre söndersplittradt arbete. Vid teckningen af reformationstidehvarfvet ingifver oss Zachrisson sympati för spridda reformationsrörelser uppkomna på skilda håll, Höjer antipati för en omotiveradt brutal katolsk reaktion; den samhällsutvecklingens ledande tråd, som städse fasthölls af Karl V, har den förre ej sett, och den senare har derför ej heller kunnat framhålla huru den åter upptogs af Elisabeth och (i någon mon) Henrik IV. Literaturen, fattad som ett helt för sig och bedömd från estetisk, men icke från verldshistorisk synpunkt, har, just genom arbetsfördelningens art, blifvit ryckt lös från det nära och innerliga sammanhang, hvari den, synnerligen under nyare tiden, står med de politiska händelserna.

Under sådana förhållanden är det kanske förklarligt, att redaktionen icke började verket med en utredning af sjelfva begreppet verldshistoria samt en derur härledd antydning om dennas uppgift och mål. Först med hänsyn till en sådan uppgift, ett sådant mål kunna händelserna sägas hafva en större eller mindre vigt i förhållande till hvarandra samt uppställas uti ett inbördes sammanhang. Der sådant ej skett, måste alltid vara ett famlande i fråga om det verldshistoriskt nämnvärda och om händelsers betydenhet i förhållande till hvarandra. Så är ock fallet med »Illustrerad verldshistoria». Vid redogörelsen för romerska imperatorstiden upptages största utrymmet af berättelsen om cæsarernas för historien oftast rätt likgiltiga, ofta endast som sedebilder uppmärksamhet värda personer, men föga om den brygga som då slogs mellan den antika och moderna kulturverlden. Den äldre medeltidshistorien är en fortgående utredning af regentvexlingar, slägtskapsförhållanden, kronologi och annat, som kan utmana en skarpsinnig kritik; men det hela ordnar sig ej till någon totalbild af den nya, egendomliga insats, som genom det germaniska samhällets och kulturanlagets framträdande gjordes i verldshistorien. I Wallis' berättelse om medeltiden bestämmes ibland utförligheten icke så mycket efter företeelsernas olika vigt för samhälls- och kulturutveckling som efter det större

eller mindre mått af intresse författaren för egen del åt dem egnat; så upptager orleanska jungfruns historia fulla 20 sidor, under det Mediceernas tidehvarf och de italienska stadsrepublikernas historia endast antydes i trångt sammandrag.

Voltaire hade haft rätt i sin förkastelsedom öfver den byzantinska historien, om denna blott vore en förteckning på regenternas laster och brott samt på folkets lidanden; men den inbegriper ock historien om den kristna statskyrkans utbildning, om den lagskipning och förvaltning som skulle närmast efterträda feodaltidens, om de slaviska folkens första beredelse till europeiskt kulturlif, om förpoststriden till korstågen och om republiken Venedigs uppväxt till framtida storhet. Bättre hade varit om den byzantinska historien efter Justinianus helt och hållet uteslutits ur arbetet, än att den behandlats så som skett.

Om häfdatecknaren, äfven då han skrifver verldshistorien i hennes helhet, något utförligare belyser sådana ämnen, som röra hans eget folk nära, så är detta, under förutsättning, att han ej deraf förledes till partiskhet eller öfverdrift, endast en tillbörlig hänsyn för det egna fosterlandet. Hos oss har länge allmänna historien varit så affattad, som om norden, synnerligen Sveriges historia, vore ett helt för sig, i föga sammanhang med den öfriga mensklighetens. »Illustrerad verldshistoria» gör ett rätt vackert och berömvärdt afsteg från denna vana. Prof. Odhners framställning af de nordiska rikenas medeltidshistoria är nämligen ett af samlingens gedignaste och bäst utarbetade bidrag. Vid skildringen af 30åriga krigets historia äro Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna stälda på dem tillkommande hedersplatser. Sveriges påföljande storhetstid är också ej uteglömd. I sammandrag anföres äfven nordens senare historia. Karl Johans politik och hans bidrag till segern öfver Napoleon äro väl endast flyktigt relaterade, men dock hvarken sedda med franskt eller tyskt synglas. En annan fråga är, om den verkligt verldshistoriska betydelsen af åtskilligt, som tillhör Sveriges och i allmänhet den skandinaviska nordens historia, alltid blifvit med förtjent utförlighet framhållen och motiverad. Normandernas starka inflytande på det franska medeltidssamhället och konstblomstringen är blott hastigt och liksom i förbigående antydd. Hvad Knut den stores konungadöme uträttat för England, erkännes i fullare mått af engelsmännen sjelfva. Historien om svenskarnes färder i Östervåg och »Gårdarikets» äldsta öden är begynnelsen af den vidsträckta österns civilisationshistoria, der ett rikare innehåll sannerligen icke vore omotiveradt. Den svenska medeltidslagstiftningens fortgång och hennes afslutning med Magnus Erikssons landslag är blomman af den rent germaniska rättens utveckling under medeltiden och Sveriges mest storartade bidrag

till denna tids historia; det hade bort vederbörligen framhållas, så mycket mer, som det af utländska häfdatecknare ofta förgätes. Den folkrörelse, som gick fram under Engelbrekt, Sturarne och Gustaf Vasa, är genom hvad den räddade och hvad den utvecklade af större vigt för verldshistorien än Schweitzarnes frihetskamp. Den ordnade utskrifningen af en rent nationel här har i det nyare Europa införts efter svenskt föredöme. Ett starkare framhållande af dessa och andra sådana drag hade varit önskligt. Om en utländing får detta historieverk i sin hand, skulle han säkerligen vänta sig att der finna några upplysningar om det svenska kabinettets vigtiga inflytelse på de förhandlingar som hade till följd fredsslutet i Ryswick eller om de ännu mer vigtiga förhandlingarna i Stockholm 1811 och 1812, genom hvilka befrielsekriget mot Napoleon förbereddes.

Ett arbete af sådan art som det, hvilket nu anmälts, kan hafva, ja kan till och med svårligen undgå att hafva sina svagheter. Men »Illustrerad verldshistoria» har derjämte ovedersägligen betydande förtjenster, hvilka i vårt land skola erkännas med så mycket större tillfredsställelse, som en länge känd brist genom detta verk fylles.

Otto Sjögren.

J. R. Pallin. *Lärobok i Nya tidens historia för allmänna läroverkens högre klasser.* Förkortad upplaga. Stockholm 1879. P. A. Norstedt & Söner.

Hvad som redan vid en uppmärksam genomläsning af denna lärobok träder i dagen, är den synnerliga omsorg, med hvilken hon är utarbetad, och för den, som sätter sig ned att granska henne, framträder detta drag allt tydligare. Naturligtvis hafva vid bokens nedskrifvande de fordringar på en god lärobok, som kommissionen för undervisningen i historia och geografi uppstält, föresväfvat författaren; och dessa fordringar har han — så väl med afseende på ämnets urval och uppställning, på noggrannhet i uppgifter, oveld och kristligt sedlig uppfattning som med afseende på framställningssätt m. m. — med mycken framgång sökt att uppfylla. Utan att företaga en granskning sida för sida, vilja vi söka framhålla, hvad som synes oss vara för arbetet utmärkande, och tillåta oss att på samma gång framställa en och annan anmärkning.

Det torde icke vara lätt att finna något factum meddeladt, som icke väl försvarar sin plats; snarare skulle man kunna våga det påståendet, att det icke hade skadat, om litet flere sakförhållanden inrymts. Ja, det skulle kunna hända, att lärjungen längtar att få veta namnet på t. ex. en ort, som är omtalad, men ej namngifven, såsom namnet på »det ensliga kloster i Estre-

madura» (San Juste), i hvars skugga Karl V tillbringade sina sista dagar. Det omtalas icke, med hvilka sekulariserade stift Brandenburg förstorades i den vestfaliska freden, oaktadt frågan gäller en så vigtig stat, som Brandenburg var eller rättare blef. Äfven hade, enligt vår mening, namnen på de 13 nordamerikanska staterna, kärnan till den väldiga transatlantiska republiken, förtjenat att anföras, i synnerhet om utrymmet medgifvit, att något nämndes om deras uppkomst och olikartade skaplynnen. Inqvisitionen förekommer uti Portugals historia, men omtalas icke i sammanhang med Filip II:s sträfvanden. Äfven synes oss Jesuitorden hafva förtjenat en med afseende på dess anda och verkningssätt utförligare framställning, än i boken förekommer. Oldenbarnevelds död omtalas icke, oaktadt den bidrager att karakterisera en, om också mörk, sida i Hollands historia. Sydamerikanska fristaternas uppkomst omförmäles, men ej befriaren, Simon Bolivar. Detta allt hafva vi ansett oss böra påpeka; angående befogenheten af dessa anmärkningar kunna dock tankarna vara delade.

Medan fråga är om urvalet af det, som bör meddelas, kunna vi icke underlåta att framhålla såsom något i hög grad förtjenstfullt, att förf. fört sin historia fram ända till de sista tidernas händelser, hvarigenom lärjungen lär sig att fatta sammanhanget mellan det förflutna och det närvarande; och det sätt, hvarpå förf. löst sin uppgift att härvid meddela det väsentliga, är värdt allt erkännande. Äfven må uppmärksammas, att krigshistorien erhållit sin tillbörliga plats, men icke fått tränga framställningen af den inre politiska utvecklingen i bakgrunden; och särskildt bör framhållas, att sammanhanget mellan Sveriges historia och den allmänna historien vid gifna tillfällen är uppvisadt, en sak som oftast hittills uti läroböcker i allmän historia varit förbisedd.

Uppställningen utmärker sig genom klarhet och öfverskådlighet. Ämnets indelning är grundad på dess innehåll, och de vigtigaste händelserna äro framstälda under särskilda rubriker. Nya Historien — förf. använder detta uttryck i stället för den vanliga: nyare historien — är indelad i tre tidehvarf, 1500—1648, 1648—1789, 1789 — närvarande tid. Hvarje tidehvarf inledes af de »allmänna grunddrag», som utmärka detsamma, geografiska öfversigter lemnas öfver förhållandena 1650 och 1789, vid hvarje periods slut meddelas en öfversigt af »den allmänna odlingen», berörande de vetenskapliga, literära och konstnärliga framstegen, krigsväsendets och de fredliga yrkenas utveckling, lagarnas anda, tukt och sedlighet, missionsverksamheten m. m., och vid slutet af hvarje tidehvarf samlas hufvudhändelserna och deras följder, så att säga qvintessensen af tidehvarfvets innehåll,

i en väl afrundad återblick. Slägttaflor förekomma vid gifven anledning. Vigtigare årtal äro utsatta i kanten. Synkronistiska tabeller öfver hufvudhändelser och hufvudpersoner i de förnämsta landens historia underlätta öfversigten af samtida tilldragelser. Till sist äro regentlängder bifogade. Mot hela denna noga genomtänkta uppställning torde i princip och utförande intet finnas att anmärka.

På uppgifternas noggrannhet och riktighet kan man, så vidt vi hafva funnit, tryggt förlita sig; och vi frukta, att det skulle vara lönlös möda att jaga efter något fel i detta hänseende.

Äfven synes förf. kunna med fog göra anspråk på det erkännandet, att han med oveld tecknat händelser och personer, att han låtit detta vara detta och ej lockats af sympati eller antipati till orättvisa mot den ene eller den andre. Detta ådagalägges äfven af de karakteristiker, som förf. gifver öfver flere framstående personligheter. Härvid beröra vi ett område, der läseboken kan anses vidtaga, då läroboken väl icke lemnar utrymme för utförligare karakteristiker och skildringar. Med blicken fäst på läseboken, undertrycka vi derföre den anmärkningen, att Luthers storartade uppträdande på riksdagen 1521 icke kan sägas vara lifligt skildradt; men då flere personers karakter tecknats, kunna vi påpeka, att med några detta icke är förhållandet. Visst är, att en persons handlingar och hållning gifva en inblick i hans skaplynne; dock synes oss det karakteristiska uti Luthers personlighet hafva bort framhållas: förf. omtalar egentligen blott de själsstrider, som bildade honom till reformator. Ej heller äro Zvingli och Calvin karakteriserade, hvilket dock torde bero derpå, att lärjungen i kyrkohistorien får kännedom om dessa store män. Den ärlige Johan Fredriks af Sachsen och den lidelsefulle Filips af Hessen egenskaper tecknas lika litet som det skaplynne, hvilket utmärkte den rikt begåfvade, ärelystne Moritz af Sachsen. Ignatius Loyola, inkarnationen af den nylifvade katolicismen, framträder ej med sina markerade drag. På anekdoter är förf. rätt sparsam.

Sin opartiskhet ådagalägger förf. ej blott vid bedömandet af personers karakter och de politiska förhållandena, utan äfven vid behandlingen af religiösa frågor. Den sedligt kristliga anda, som herskar i hr P:s historia, hindrar honom ej att påpeka de goda verkningarna af upplysningsliteraturens inflytande. Dock kan anmärkas, att förf. ej målat nog mörk den bakgrund, mot hvilken upplysningstidens författare afteckna sig, och som bidrog dertill, att åtminstone flere af dessa män kämpade i skymning och, i sin ifver att föra menskligheten framåt, med sina hugg ej blott träffade missbruk och orättfärdighet utan äfven menskligheten dyrbaraste andliga arf.

Språket är ytterst vårdadt, och det torde vara lika svårt att finna något språkfel i boken som någon oriktig uppgift; det förefaller, som hade förf. vägt hvarje ord på guldvigt, omsorgsfullt format hvarje period, innan något definitivt nedskrifvits. Materialet är smält och gjutet eller smidt, och ofta liknar förf:s framställning en lätt löpande kedja, hvars länkar noggrant äro infogade i hvarandra. Tilläggas bör, att händelsernas orsaker och verkningar tydligt framhållas.

Vid bokens utgifvande är noggrann hänsyn tagen till de vinkar i afseende på en läroboks utstyrsel, som historisk-geografiska kommissionen gifvit, och sålunda inbjuder den redan genom sitt yttre till närmare bekantskap. Och sviken blifver icke den, som gör en sådan bekantskap. Han finner ett verk af ovanlig gedigenhet och delar mångas tacksamhet mot förf., som egnat så mycken möda åt ett arbete, hvilket bör utöfva på den historiska undervisningen synnerligen godt inflytande.

Historisk läsebok för skolan och hemmet af *Otto Sjögren*. Andra omarbetade upplagan. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag 1877.

Så väl skolan som hemmet böra vara Herr S. tacksamma för detta arbete, hvilket utmärker sig genom flere framstående egenskaper. Också har dess andra upplaga kommit ut. Redan den omständigheten, att boken är ett svenskt originalarbete, bör göra den välkommen för svensk skola och svenska hem, äfven om något skulle kunna med fog anmärkas med afseende på dess hållning såsom en bok äfven för mognande, ännu icke mogen, ungdom. Andan i boken är förträfflig. Förf. har blick för det goda, i hvilken form, i hvilken tid och hos hvilket folk det än uppenbarar sig, och det storartade i företeelserna gifver stilen lyftning. Det går, så att säga, genom arbetet en åder af poesi, som framväller, då förf. är gripen af en händelses eller karakters storhet, men äfven träder i dagen derigenom, att han vid lämpliga tillfällen inflickar utdrag af skaldestycken, såsom Iliaden, Aeschylos', Horatii, Vergilii, Camoens', Tegnérs m. fl. verk. Men författarens håg att blicka djupt ned i historiens strömfåra gör, att han på ett eller annat ställe torde få till intresserade följeslagare, snarare hemmets vuxne medlemmar än skolgossarne. Vi vilja dermed icke säga, att framställningen är dunkel; men den torde stundom föra gossen utom gränserna för den horisont, som är för hans ålder normal och inom hvilken han egentligen kan röra sig. Fängslande berättelser saknas visst icke — vi nämna blott berättelserna om slaget vid Thermopylæ och Salamis samt skildringarna från romerska republikens sista tider och från franska revolutionen —; men författaren synes oss sjelf mest till-

talas af det kulturhistoriska och historiskt-filosofiska. Det är dock möjligt, att vi härutinnan misstaga oss.

Förf. ådagalägger stor förmåga att i raska drag teckna en persons karakter, hvarvid han dock stundom öfver berömde män gjuter en förklarande glans: Karl V förefaller temligen idealiserad. Särskilda biografier egnar förf. åt framstående personligheter: åt krigare, statsmän och skalder. Att han utförligt nog skildrar den ädle Lanjuinais' lefnad, synes oss vara betecknande för de grundsatser, efter hvilka han väger historiska personers värde.

Emellertid, då förf:s intresse för det i kulturhistoriskt afseende märkliga framlyser, öfverraskar det, att de i detta hänseende så märkvärdiga hinduerna fått träda i skuggan. Att för öfrigt luckor förekomma, är icke blott naturligt, utan berättigadt. Dock skulle vi gerna sett den ädla drottning Louise af Preussen och fosterlandsvännen Andreas Hofer omtalade.

Några af de meddelade uppgifterna torde vara, minst sagdt, omtvistade. Vi anföra följande. Ahriman blifver slutligen, säges det, god; enligt andra källor förgås han. Årtalet för Lycurgus uppgifves vara omkr. 900; rättare är väl omkr. 800. Förrädaren vid Thermopylæ kallas Epialtes i st. f. Ephialtes. Tiberius Gracchus började sin verksamhet såsom folktribun enligt den vanliga uppgiften 133, icke 134. Vi hafva icke förut hört de kalifer, som regerade efter Muhammeds död, kallas Fatimider; de härstammade ju icke från Fatima. Ett tryckfel är, att Fredrik I Barbarossa säges hafva regerat 1252—90 (1 del. s. 322).

Arbetet är försedt, om också icke så rikt, med illustrationer. I allmänhet äro dessa goda; men på den tafla, som föreställer den grekiska gudaverlden, te sig icke gudarne såsom ideal af skönhet, hvilket dock de flesta borde vara.

Utan tvifvel hade det ökat bokens värde, om förf. accentuerat namn, om hvilkas uttal lärjungen kan vara tveksam. Den är ju ock ämnad för sjelfstudium. Äfven öfver ett och annat i texten torde lärjungen behöfva förklaring. Ord, sådana som »innebörd» (del. 1, s. 208), synas oss vara ännu för ovanliga för att vara populära.

Hvad vi hafva anmärkt, kan emellertid icke i någon väsentlig mån förringa bokens värde. Med nöje skall den, som lemnat skolåldern bakom sig, genomgå densamma, och den uppväxande ungdomen skall utan tvifvel genom densamma få en stärkande näring för det intresse, som blifvit väckt af undervisningen i skolan.

Z.

M. G. Schybergsson. Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625. Helsingfors 1880. 114 sidor utom bilagor.

Det är oss kärt att för våra läsare anmäla detta arbete, utgånget från en välkänd ung finsk häfdatecknare, som här med framgång sökt att sprida en ny belysning öfver ett af de vigtigaste skiftena i Gustaf Adolfs och det trettioåriga krigets historia. Mycket är visserligen redan skrifvet och tvistadt om de försök, som under åren 1624 och 1625 gjordes för att samla de protestantiska staterna till ett kraftigt uppträdande gent emot den segerrikt framträngande katolska reaktionen, men trots alt arbete har man ännu ej lyckats alldeles aflyfta den slöja, som hvilat öfver underhandlingarna, och fullt klart uppvisa, hvarför de stora planerna slutligen skrumpo tillsammans till en tarflig verklighet. Det var därför en lycklig tanke af författaren att vända sig till detta tidskifte; hans forskningar i svenska och utländska arkiv hafva ock satt honom i stånd att ställa i en klarare dager åtskilliga sidor i detsamma, som förut varit mindre kända eller skeft behandlade.

Huru mycket som återstår att göra för Gustaf Adolfs tidehvarf, det visar sig bäst däraf, att G. Droysens i många afseenden så utmärkta arbete oupphörligt tarfvar och får rättelser i den mån forskningen fortskrider. Själfve sysselsatte med denna tid upptäcka vi dagligen något nytt att hos honom rätta eller tillägga, utan att därför ett ögonblick glömma den stora tacksamhetsskuld, i hvilken vi stå till den tyske häfdatecknaren. Det har gått herr Schybergsson på samma sätt; han har i Droysens arbete haft den yppersta vägledning för öfversikten af tidens politiska förvecklingar, men hans egna självständiga forskningar hafva fört till nya upptäckter, som i åtskilliga, icke ovigtiga punkter gifva andra resultat än dem till hvilka Droysen, Opel m. fl. kommet. Utrymmet tillåter oss blott — att i samband med en kort öfversikt af hufvuddragen i de underhandlingar författaren tecknat — påpeka några af dessa.

Redan såsom protestantiska furstar hade Gustaf Adolf och Kristian IV all orsak att djupt intressera sig för den väldiga strid, som 1618 bröt ut i tyska riket. Såsom själfständiga konungar och hittils ensamme herrar i Östersjön kände de sig än starkare berörda af striden, i den mån denna antog större proportioner och hotade ej blott Europas jämvigt utan särskildt de nordtyska staternas själfständighet och därmed Östersjöns frihet. På sitt sätt var Gustaf Adolf redan invecklad i striden, ty hans krig med Polen var, såsom han själf alltid betonade, en kamp mot den katolska reaktionens högra flygel. Solidariteten mellan Sveriges och öfriga protestantiska staters intressen hade därför

länge stått lefvande för hans blick, men lika stor som konung, statsman och fältherre glömde han aldrig, att hans första plikt var omsorgen om Sveriges intressen och att endast den politik är stark, som vet hvad den vill och som icke lemnar något åt slumpen. Äfven Kristian IV, ehuru i början mindre omedelbart berörd af striden, önskade lifligt att i den taga del, ej minst för att ej se sig öfverflyglad af Gustaf Adolfs för hvarje dag stigande rykte och växande makt; redan år 1621 hyste han en stark åtrå att träda in i striden, men tvangs af många förhållanden att därifrån afstå. Och lika förgäfves sökte Gustaf Adolf att 1623 intressera Holland för sin plan att drifva det polska krigets våg mot Österrikes gränser och på den vägen häjda reaktionen. Så länge den makt, som ännu var det protestantiska Europas naturliga hufvud, nämligen England, icke rörde på sig, syntes en evangelisk allians vara otänkbar.

Först när England 1623 brutit sina spanska förbindelser och följande år tagit initiativet till ett evangeliskt förbund, började nya förhoppningar röra sig och själfva planerna att taga en fastare form. Och här få vi af förf. en ny och vigtig upplysning. Han uppvisar nämligen att Jakob I affärdade sina sändebud till Sverige och Danmark *samtidigt** och icke såsom man hittils sagt först till Danmark och sedan till Sverige efter att hafva på förra stället misslyckats. Vidare meddelar han oss, att Jakobs afsikt var att indraga bägge i ett förbund, som, med omsorgsfullt undvikande af hvarje religiös anstrykning, endast skulle afse återställande af den politiska jämvigten i Tyskland d. v. s. egentligen möjliggöra återeröfringen af Pfaltz åt Jakobs måg, den olycklige Fredrik V. Planen strandade. Kristian IV hade visserligen intet emot att uppträda, men hans riksråd höll honom tillbaka; och Gustaf Adolf, som ögonblickligen var beredd att med hela sin kraft kasta sig in i striden, formulerade ett stort anfallsprogram af helt annan art, än den engelske konungens dimhöljda och inskränkta förslag. Han fordrade en *evangelisk* allians, fast knuten och med bestämda bidrag; själf skulle han ensam taga den militära ledningen i sin hand. Redan härigenom var det engelska förslaget trängdt åt sidan; det var för öfrigt, som Droysen visat, omöjligt af det enkla skäl, att, liksom Sverige icke ville veta af Danmarks deltagande, så ville icke häller detta hafva med Sverige att göra.

Denna Gustaf Adolfs tanke att angripa Österrike i spetsen för ett förbund af alla protestantiska stater fick plötsligen ett

* Ej fullt klart synes oss, om, som förf. säger s. 28 not 8, bägge instruktionerna voro af samma dag. Gardiner (I. s. 83) uppgifver, att Anstruthers instruktion är odaterad. Att i hufvudsak förf. har rätt, synes oss i öfrigt otvifvelaktigt.

oväntadt understöd, då vid Berlinerhofvet det protestantiska partit fick öfverhand och dess förnämste medlem, den utmärkte K. v. Bellin, afsändes till de nordiske konungarne för att verka i samma anda. Hos Kristian IV rönte han ingen uppmuntran, men så mycket mera hos Gustaf Adolf, hos hvilken han inträffade i September 1624, några veckor blott efter att denne uppkastat sin nyss omnämda plan. Med verklig beundran såg Bellin den storhet i uppfattning och den klarhet i planer, med hvilken de europeiska angelägenheterna bedömdes af svenska regeringen. Inför denna nya situation togo Gustaf Adolfs tankar en ännu dristigare flykt. Det var ej längre fråga om att föra kriget genom Polen mot Österrike; det skulle förflyttas direkte till Tyskland och med både Östersjöns och Nordsjöns kust till operationsbas föras i den mest storartade skala. Hans militära fordringar syntes hans samtid öfverdrifna, men de voro, såsom erfarenheten sedan visade, nödvändiga vilkor för att upptaga kampen med säker utsikt till framgång. Att han förbehöll sig direktoriet var redan ur militärisk synpunkt förklarligt och riktigt; men däri låg äfven en antydan om, att han ej ville veta af något danskt ingripande. Och man behöfver blott erinra sig vår förtviflade strid med Danmark 1609—1613, den fortfarande af bägges geografiska och politiska läge framkallade ömsesidiga spänningen och oviljan och att kriget mellan bägge några månader före Bellins ankomst hängt på ett hår, för att förstå, hvarför Gustaf Adolf ej ville hafva med Danmark att göra. Planen hölls ock hemlig för Kristian IV, under det Bellin i början af Oktober lemnade Sverige för att i Berlin, Haag och London arbeta för dess antagande *.

Man har visserligen antagit, såsom äfven Droysen senast gör, att denna plan korsades därigenom, att Kristian IV, så fort han om densamma fått kännedom, skyndat att förekomma Gustaf Adolf genom att bjuda England sitt förbund, nästan på hvad vilkor som hälst. Det är visserligen sant, att denna öfvertygelse var rotfäst hos Gustaf Adolf och hans statsmän och ytterligare bidrog att skärpa deras bitterhet mot Danmark, men det är författarens stora förtjänst att hafva nästan med visshet utredt, att så ej är, utan att Kristian, innan han ännu hade någon kännedom om Gustaf Adolfs nya plan, i Januari 1625 återupptagit den af England om sommaren 1624 inledda underhandling, som han ej helt och hållet visat ifrån sig. Och likaså inhemta vi hos författaren, att engelska regeringen redan i princip godkänt Gustaf Adolfs förslag, men vid första underrättelsen om positiva anbud från Kristian skyn-

* Förf:s framställning af Bellins underhandling såväl i Sverige som annorstädes bekräftas fullständigt af dennes och S. v. Götzes bref till Axel Oxenstjerna, af hvilka prof. Hammarstrand välvilligt stält afskrifter till vårt förfogande.

dade att kasta den svenska planen med dess betungande vilkor öfver bord, för att antaga det billigare danska förslaget.

Dock är af alt klart, att äfven om Kristians nya anbud icke framkallats genom upptäckten af Gustaf Adolfs plan, skulle en dylik upptäckt, långt ifrån att hålla honom tillbaka, snarare äggat honom därtill; hans senare uppträdande bär därom tydligt vittne. Det var emellertid händelsernas snabba utveckling i Tyskland och de förnyade ihärdiga och positiva anbuden af engelska gesanten, som förmådde honom att i Januari 1625 öfvergifva sin förra tillbakadragna ställning, och han möttes villigt af de engelska statsmännen, hvilka under trycket af en finansiell förlägenhet, som författaren klart skildrar, voro glade att komma ifrån för godt pris. Det lättsinne och den politiska inskränkthet som de visade i hela denna fråga kommer betraktaren att med blidare ögon bedöma Kristian IV:s visserligen i öfrigt föga lysande statskonst. Han var nu indragen på en bana, som ovilkorligen förde till hans nederlag, därför att kan kastade sig in i striden, utan att hafva beräknat dess vidd eller försäkrat sig om de medel, som voro nödvändiga för att segra.

För den omfattande evangeliska alliansen fans emellertid härefter ringa utsikt. En hvar som kände förhållandena anade, att Gustaf Adolf ej skulle finna sig i ett danskt direktorium. Ja man fruktade, att sakernas nya vändning skulle föra därtill, att han icke toge någon direkt del i tyska kriget, men ingen kunde dölja för sig betydelsen af att den protestantiska saken skulle gå miste om bistånd från en furste, hvars militära snille och krigiska resurser redan voro allmänt erkända. De holländske statsmännen hoppades undvika denna fara genom att föreslå, att de bägge nordiske konungarne skulle uppträda oberoende af hvarandra i spetsen för hvar sin här och dela mellan sig de förbundnes understöd. För Kristian IV var redan detta att fästa för mycket afseende vid Gustaf Adolf. För den senare åter var det för litet och framför alt för obestämdt; han tog ej del i striden utan fortsatte sitt krig med Polen. Hans samtid klandrade honom, anseende att han af afundsjuka öfvergifvit den sak han omfattat. Men för den, som i sitt sammanhang och efter handlingarnas vittnesbörd öfverskådar Gustaf Adolfs hela uppträdande i denna fråga, ter sig saken annorlunda. Han hade, då ingen annan vågade träda fram, genast och utan omsvep förklarat sig färdig att låna protestantismens sak sitt goda svärd och uppgjort en fullständig krigsplan. Så kommer Danmark, som förut hållit sig undan, och förstör utsikterna för hans plan. Äfven om både han och hans kansler icke varit fullt öfvertygade, att Kristians uppträdande endast afsett att omöjliggöra den svenska planen, kunde de aldrig gå in på några förslag, hvilkas otillräcklighet

ur militär synpunkt för dem låg aldeles klar. *De trädde för öfrigt icke tillbaka i hastigt mod.* Tvärtom höllo de stadigt fast vid sitt anbud, ja, de gingo äfven in på att *jämte Danmark* träda upp till protestantismens räddning. Kanske hade författaren kunnat något starkare betona detta, att, så fort Gustaf Adolf och Oxenstjerna öfvertygat sig, att Danmark ej trädt emellan blott för att korsa Sveriges planer och sedan lemna den tyska saken i sticket, hade de intet emot att taga del i striden. Att så ej skedde, kom icke däraf, att de sågo Danmark draga svärdet; det var icke de som trädde tillbaka, utan de öfriga staterna, som, ej förstående situationens allvar, vägrade att gå in på de vilkor, vid hvilka Gustaf Adolf och Oxenstjerna, som bedömde alt med verkliga statsmäns klara pröfvande blick, måste fasthålla.

För Kristian IV var det ej ovälkommet, att Gustaf Adolf lemnade rum åt honom. Han kunde aldrig fatta de stora synpunkter, ur hvilka denne såg frågan, ty han insåg ej och ville ej inse, att han utmanade katolicismen till en strid på lif och död och att man därför måste möta den med starka vapen. Den framställning man ej sällan möter, att Kristian i förskräckelsen öfver, att Gustaf Adolf ville draga sig tillbaka, på fullt allvar erbjudit honom att hällre mot ersättning af kostnaderna öfvertaga den armé som nu sammandrogs i Danmark, är såsom författaren söker visa mindre riktig. Det var blott en manöver af Kristian för att inbilla verlden, att han var färdig att köpa sämjan med Sverige till hvarje pris. Däremot är af flere bevis klart, att han icke utan oro förnam möjligheten af att Gustaf Adolf skulle aldeles taga sin hand från saken. Något dylikt hade han ej tänkt sig som resultatet af sin politik, och hvart hän denna i öfrigt bar, det började han kanske snart att erfara. Redan innan det kommit till strid, då han om sommaren 1625 sammandrog sina trupper i Neder-Sachsen, öppnades hans ögon för ställningens faror. Bellin, som här besökte honom, skrifver, att han bittert beklagade sig öfver sitt öfvergifna läge och att det såg ut som om han, därest icke Sverige räckte honom sin hand och de öfrige kraftigt togo honom under armarne, skulle sluta fred på hvad vilkor som hälst. Och dock var hans afundsjuka mot Sverige så stor, att han äfven midt i denna nöd fann de anspråk Gustaf Adolf stälde på öfriga stater, innan han ville draga svärdet, vara altför höga*.

Denne hade nämligen, som vi ofvan omnämt ännu icke visat ifrån sig tanken på att taga verksam del i striden, ehuru Dan-

* Bellin t. Ax. Oxenstjerna, Lüneburg-Zelle $^{29}/_{8}$ (g. st.) 1625 bland prof. Hammarstrands förut omnämda bref.

mark korsat hans första plan. Af hänsyn till Generalstaterna men framför alt af intresse för protestantismens sak, som han hvarken kunde eller ville öfvergifva, ej minst därför att den tillika var Sveriges, uppgjorde han en ny plan. I Tyskland ville han ej uppträda, naturligtvis mest därför att det ej kunde ske utan sammanstötningar med Danmark. Men han förklarade sig villig att med provinsen Preussen till operationsbas föra kriget i och genom Polen mot Österrike, dock endast på det vilkor, att de förbundne gingo in på de fordringar för kriget som han uppstälde. Ty han var icke den man, som lät af några förespeglingar locka sig in i vidtutseende företag, för att sedan öfvergifvas. Den som går till tidens källor känner sig slagen af den motsats, som de svenska statshandlingarna med deras klara utredningar och detaljerade förslag erbjuda emot lösligheten och oklarheten i öfriga staters uttalanden. Redan i denna skarpa beräkning af de militäriska och finansiella resurserna skönjer man tydligen olikheten mellan Gustaf Adolf och Kristian samt förklaringen af den motsatta utgången af deras företag.

Vid detta sitt anbud fasthöll Gustaf Adolf, äfven sedan han, efter fåfäng väntan på öfriga makters svar, gått öfver till Livland, för att kämpa sin egen strid med Polen. Men icke ett jota skänkte han efter i de militära fordringar, som han ansåg vara oundgängliga. Huru rätt han härutinnan handlade, därpå blef Kristian IV ett lefvande exempel, då denne förblindad af afundsjuka och bländad af en äregirighet, som såg hvad den hoppades och blundade för hvad den ej ville se, inlät sig i striden, utan att hafva beräknat eller försäkrat sig om medlen. Englands bidrag dels dröjde dels uteblefvo, och kongressen i Haag om hösten 1625 öppnade hans ögon. Författaren visar oss, med hvilken hänsynslöshet Danmarks intressen här behandlades af de engelska statsmän, som mest af alla arbetat att draga Kristian i striden. Han lemnades så godt som ensam att utkämpa en strid, som han icke var på något sätt vuxen. Förblindelsen stod honom dyrt, ty kriget undergräfde hans politiska ställning och afgjorde i motsatt riktning den fråga om Sveriges eller Danmarks öfvermakt i norden, som han hoppats just genom kriget lösa till Danmarks förmån. Det var den hämnande vedergällningen för en politik, som ville vara stor och i viss mån ej häller saknade ansatser därtill, men som i djupet var kortsynt, inskränkt och småaktig.

Vi hafva hunnit till slutet af författarens arbete och lägga det ifrån oss med tacksamt erkännande af det nya bidrag, hvarmed han riktat vår historia. Några anmärkningar hafva vi vis-

serligen funnit, men ej af synnerlig vigt*. Däremot gläder det oss att se den opartiskhet, med hvilken han sökt teckna de handlande personerna, och den klara anslående form, i hvilken han klädt sin framställning. Visserligen sätta vi i ett historiskt arbete forskningens grundlighet främst bland förtjänsterna, men när därtill kommer, att en författare äfven förstår både att beherrska öfversikten af ämnet och ledigt teckna händelsernas utveckling, så ökar detta hans förtjänst och stegrar än mera läsarens tacksamhetsskuld. — Man kan ej annat än glädjas öfver de nya löften för den finska häfdaforskningen, som författarens arbeten innebära.

Claes Annerstedt.

H. *Noveller.* Tredje Samlingen. Stockholm 1879. P. A. Norstedt & Söner.

Claës Lundin. *Gamla Kort. Bilder ur verkligheten.* Stockholm, Jos. Seligmann & C:is förlag.

Gustaf Björlin. *Elsa, en berättelse från hexprocessernas tid.* Stockholm, Jos. Seligmann & C:is förlag.

Vi hafva i de trenne novellistiska arbeten vi här sammanfört representanter för tre olika arter inom novellistiken. Det först nämnda tillhör den psykologiska novellen, som grundligt genomför teckningen af en enskild karakter, det andra utgöres af med lekande hand utkastade skizzer ur det dagliga lifvet omkring oss, medan det tredje åsyftar att gifva en historisk tidsbild. Alla tre äro arbeten af förtjenst. Det högsta konstnärliga värdet måste onekligen tillerkännas H:s novellsamling. Dock äro Claës Lundins »bilder ur verkligheten» alster af en ovanligt lycklig berättargåfva, som vet att upptäcka mycket karakteristiskt både på och under ytan, och »Elsa» är ett ingalunda obetydande bidrag till vår temligen knapphändiga historiska novell-literatur.

Den författarinna, som döljer sig under märket *H.*, är redan sedan åtskilliga år tillbaka väl känd och uppskattad af Sveriges

* Se t. ex. s. 59, där man läser »Augusti och Sept.» för »Juli och Augusti. — s. 67 där vi ej kunna finna, att de i not 12 anförda uttrycken bevisa. att Rutgersius ej fått del af svenska regeringens plan. — s. 99 not 6, där förf:s anmärkning mot Droysen kan vara riktig i form, men i vår tanke knappast i sak, ty G. Adolf var fortfarande ifrig för sin plan, såsom talrika bref visa, ehuru han ej längre kunde direkt söka de andra staterna, utan måste, som han själf säger, låta dem söka honom. — Mot författarens med anföringstecken omgifna citater vilja vi ock anmärka, att de stundom något fritt återgifva den egentliga texten och på ett par ställen (s. 9 och 84) missuppfattat densamma. För det förra kan han dock åberopa en sådan auktoritet som Geijer, och för öfrigt anför förf. nästan öfveralt i noterna själfva textens uttryck.

bildade allmänhet. Det är hufvudsakligen genom Ny Illustrerad Tidning, som denna fått stifta första bekantskapen med hennes noveller, hvilka hon sedan samlat och utgifvit i bokform och hvaraf den tredje samlingen föreligger. Vi erinra från de förra samlingarna om *En madonna af Tizian* (den första i N. I. T. meddelade af H., tryckt 1871), *En barmhertighetssyster*, *Lamungen*, *Grefve Kurks äfventyr* m. fl. Tredje samlingen innehåller fem noveller: *Lucia*, *En natt under jagttiden*, *Paul Erlings lustfärd*, *Efter tio år* och *Minne från en badresa*.

Det utmärkande för H:s författarskap är att hon i likhet med Paul Heyse (med hvilken mästare hon ej är så litet befryndad och hvilken hon i sina bästa skildringar kommer nära — om imitation kan ej blifva fråga —) vanligen till hjelte eller hjeltinna (det senare företrädesvis) väljer en person med rik begåfning och med egendomligt utveckladt själslif, hvilket i alla sina skiftningar framlägges för läsaren i en rad af fängslande, lifsvarma, med fin konstnärlighet utförda taflor. Se Lucia i novellen af samma namn, Ava i »Efter tio år», fru Kerner i »Minne från en badresa», äfvensom Ivar i »En natt under jagttiden». Skulle en eller annan läsare äfven mot H. vilja anmärka en väl mycket herskande salongsmessighet, ligger orsaken härtill merendels i den sfer der de handlande personerna röra sig, och tröttar sådant än understundom, så har man rik ersättning i de fina karaktersteckningarna, den ovanligt målande och lifliga, men likväl så lugna stilen och, framför allt, i de ypperliga naturskildringar, som litet emellan förekomma. I sådana skildringar är H. verkligen en mästare. Vi kunna ej neka oss nöjet att här anföra en sådan ur »En natt under jagttiden».

»..... det började lida mot aftonen. Det hade varit en stilla och mild dag med mulen himmel. Emot den violettgrå, regnfulla luften stodo de mångfaldiga trädbevuxna landtungorna längs med sjön i fina silfvergrå toner som på ett kopparstick. Sjön var spegellugn, och sönderslitna lätta skyar sväfvade utan vind fram öfver himlen. Björk och enbuskar doftade starkt, såsom då man väntar åska, och en gång på eftermiddagen började verkligen stora gråvioletta skyar att samlas vid horisonten och ett svagt mullrande långt i fjärran genomlöpa dem, men äfven de upplöstes och drefvo undan, och solen sjönk ned under ett kort, ljumt regn, hvarefter allt igen vardt stilla».

Det är knappast möjligt att kunna måla bättre med ord.

Öfverallt hos H. märker man den tänkande konstnären och det hvilar öfver hennes berättelser, trots enskilda sceners dramatiska liflighet, ett äkta episkt lugn som en klarblå himmel öfver ett skönt sommarlandskap. Också är den stämning de väcka i läsarens själ en mild, harmonisk.

Sågo vi i H. en andlig själsfrände till Paul Heyse, så återfinna vi i författaren till »Gamla kort» en nära slägting till vår egen ovärderlige August Blanche. Det är samma goda lynne, samma lifliga, underhållande berättargåfva i dessa skizzer, som lånat form och bititel från författaren af »Bilder ur verkligheten». Om också stilens blixtrande qvickhet och förmågan att i slående korthet gifva en hel karakteristik frångå den förre, återstå i alla fall i många aktningsvärda egenskaper: den fina iakttagelseförmågan, den raskt, men säkert gjorda konturteckningen af karaktererna, den verkligt förträffliga, spirituella stilen, som vi föröfrigt sedan länge varit vane att finna hos märket C. L., och slutligen den tendens, som genomgår arbetet, den äkta frisinthetens och humanitetens, som ofta med direkta utfall vänder sig mot det myckna dåliga och förvända i det nu varande samhällslifvet, men detta på ett sätt, som passar fullkomligt in med det resonnemangsartade i berättelsernas ton för öfrigt, aldrig styltar upp sig till predikan och derför ingalunda står i strid med det hufvudsakligen konstnärliga intresset. Läsaren finner sålunda här ämnen både att roa sig åt och att, om han det vill, anställa allvarliga betraktelser öfver, och om han ej är allt för belåten med verlden, sådan hon nu är, bör han kunna uppriktigt glädja sig åt de satirens pilar, som här måttas åt mer eller mindre lumpna representanter för skilda samfundselement.

»Elsas» författare, hr Björlin, har med denna berättelse »från hexprocessernas tid» tagit ett ytterligare steg på den bana han beträdde med romanen »Carl Svenske», ett afgjordt steg framåt, enligt vårt förmenande. Skildringen af denna i andligt afseende så upprörda tid är inom de inskränkta gränser ämnet angifver lyckligt utförd och lemnar ett lefvande intryck i läsarens bröst. Det är också det berömvärdaste i boken. Ty med karaktersteckningen af de förnämsta handlande personerna har förf. lyckats vida mindre och vi finna knapt någon bland dessa, som träder fullt klart fram som lefvande person — onekligen en brist i förf:s poetiska fantasi, som måste anses vara af betänklig art, då han eljest synes vara rätt säker i formgifningens konst och man sålunda näppeligen kan skylla på de svårigheter, på hvilka en nybörjare plägar stupa. En och annan obetydlig biperson har lyckats förf. bättre, men detta kan knapt anföras till beröm, då en lätt utkastad skizzering ej erfordrar någon högre grad af talang. På grund af de icke få verkliga förtjensterna i hans bok hoppas vi emellertid att författaren måtte fortgå på den bana han kan sägas med framgång hafva beträdt. Svårigheterna äro många, få om ens någon kan öfvervinna dem alla, men den fosterländska dikten behöfver förstärkning och ingen dugande talang får sky att offra sina bästa krafter på den plats der de bäst behöfvas.

Herman Sätherberg. *Blomsterkonungen. Bilder ur Linnés lif.* Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag. 1879.

»Ges andra segrar ej för skalden att besjunga,
Än på ett blodsköljdt fält, der krigets åskor ljunga?»

På denna fråga, om hon framställes, gifver den diktkrans, vi nu gå att anmäla, ett jakande svar. Sjelf sjunger dess författare om sin hjelte:

Väl mången kung, som gyllne krona bar,
För mindre dater blifvit mer besjungen.
Högt äras krigarn för sitt hjeltemod,
Då utan tvekan han mot döden drager;
Men skönare dock blommar ärans lager
I *ljusets* strid och utan brödrablod.
(*Epilog.* 1:sta strofen);

och om det än måste medgifvas att diktaren, den episke såväl som dramatiske, i allmänhet måste gripa sina ämnen och hjeltar ur ett friskt och rörligt, handlingskraftigt lif och derföre, om än aldrig så aktningsfullt, vanligtvis måste vandra studerkamrarne förbi, är dock å andra sidan Linnés lif ingalunda fattigt på sådana händelser och situationer, som göra honom lämplig att bilda medelpunkten i ett skaldeverk. Och då författaren valt att skildra detta lif i dess helhet, var en romansföljd onekligen den lämpligaste, att ej säga den enda lämpliga form för behandlingen. Ett poetiskt helt i strängare mening utgör denna lefnadsteckning på vers icke; »blomsterkonungens» egen personlighet bildar enda sambandet mellan de särskilda »bilderna», af hvilka hvar och en tecknar en situation ur hans lefnad af mer eller mindre ingripande beskaffenhet. »Samtliga sångerna hvila på *verkliga* händelser», säger författaren; han har alldeles afhållit sig från att tilldikta några mer eller mindre »intressanta episoder», något hvarför vi af hjertat hålla honom räkning, i synnerhet som han så väl visat sig förmå afvinna ämnet i sin enkelhet en ofta varmt innerlig poesi.

»Blomsterkonungens» egen gestalt träder läsaren till mötes ur dessa sånger i all sin älskliga blidhet, i allt sitt djerfva mod, med all sin lågande hänförelse för sitt lifs arbete, icke blott ett af de största snillen, men äfven en af de största karakterer bland menniskor, som lefvat på jorden. De sånger, som skildra hans barndomsår, sätta vi i poetiskt värde nästan högst och bland dessa åter *Modern och Gossen*, ett af den skäraste ingifvelse genomandadt stycke, erinrande om Franzéns bästa diktningar i denna art. Den fine naturskildraren återhelsa vi med glädje på många ställen. En viss enformighet har i följd af ämnets beskaffenhet svårligen kunnat undvikas och gör här och

der onekligen ett tröttande intryck. Mot formen skulle ibland befogade anmärkningar kunna framställas och tvänne dikter i cykeln måste vi afgjordt stämpla såsom särdeles svaga både till form och innehåll: *Docenten och Adjunkten* samt *Blomsterkonungen på sin herskaretron*. Den förra är krönikeartadt tråkig utan en gnista af poesi och den senare framställer några af de sämsta hexametrar vi sett på vårt språk. Då den kronologiska ordningen sångerna emellan eljest iakttagits, synes oss äfven dikten *Mellan lif och död* böra föregå *I blomstergården*, då den förra ju handlar 8 à 10 år före den senare. — I sin helhet bildar »Blomsterkonungen» ett af de intressantaste originalarbeten, som förra året utlemnat i bokhandeln, och det är utan all fråga sin författares bästa verk af större omfattning.

Boken är rikt illustrerad med teckningar af artisten Carl Larsson, af hvilka flera äro fint poetiskt tänkta; hon är derjemte prydd med det bekanta porträttet af Linné vid 30 års ålder i lappdrägt och med en afbildning af Kjellbergs Linné-staty. Den typografiska utstyrseln är särdeles fin och det hela ett verkligt praktverk af svensk boktryckarkonst.

R.

O. C. Sylwan, en olärd artillerimajor. *Vetenskapens evangelium eller Det medvetnas filosofi.* Stockholm, Looström & Comp.

Denna märkvärdiga bok öfverträffar, såsom pecorale betraktad, sjelfve dr Anton Nyströms »Positivismen», hvilket vill säga ganska mycket. Man skulle visserligen kunna göra den anmärkningen, att den komiska inspirationen ej sällan stagnerar i sterila ödemarker, eller fastnar, ungefär som när en artilleriträng fastnar i ett sumpträsk. Men på vissa punkter höjer sig åter författarens fantasi långt, långt — åtminstone långt öfver hans förstånd — och skapar »mästerstycken i det alldeles rasande», hvilka på ett befriande och välgörande sätt tilltala läsarens diafragma. Det skulle vara en svår försyndelse mot denna tidskrifts uppgift, om hon icke åtminstone genom några utdrag sökte göra allmänheten bekant med en så underbar kulturföreteelse; att vi icke ingå i någon sammanhängande redogörelse, har sin grund dels deri, att vi ej mäktat i boken uppdaga något sammanhang, dels deri, att en dylik redogörelse skulle förefalla våra flesta läsare nog arbetsam, enär författarens rika diktargåfva skapat nya och utan tvifvel fullkomligare tydningar på nästan alla vanliga metafysiska och psykologiska begrepp.

Det är i psykologien och den språkliga härledningen som förf. visar sig vara starkast. För det förra behöfves egentligen intet annat bevis än den grundliga sjelfkännedom som förf. lägger i dagen. Denna sjelfkännedom röjer sig redan på titelbladet,

der förf. kallar sig sjelf »En olärd» (först i baken på boken får man veta, att den olärde heter Sylwan och är artillerimajor), och densamma visas äfven genom åtskilliga sanningar, dem han troligen af blygsamhet insatt i helt andra tankeföljder, men hvilka lämpligast tillämpas på honom sjelf. Till exempel följande: »Omdömet kan vara en reflexverkan af de retningar som åstadkomma föreställningarna, liksom hostning af en retning i strupen» (s. 16). »Det är farligt att försöka sig i språkets filosofi, då man ej har en redigare tankegång än författaren till ifrågavarande afhandling. Det är som att plöja med Aietes' tjurar och så draktänder. Deraf uppstå väldiga lögngestalter, som vända sig mot såningsmannen, så framt han ej har den vises sten att kasta in bland dem; ty i så fall vända de sig mot och förgöra hvarandra» (s. 25). »— — ingen kan förstå ett högre tillstånd än det, hvari han sjelf befinner sig» (s. 32).

På författarens språksnille och spekulativa skarpsinnighet lemnar följande mästerliga syllogism ett öfvertygande bevis: »Då det sanna icke kan förgå eller bortfalla, och vi måste kalla den *falsk*, som faller eller har benägenhet att falla, likasom vi kalla den glömsk som glömmer eller har benägenhet att glömma, den dolsk som döljer, hätsk som hatar o. s. v., så måste vi säga, att det sanna är icke falskt eller icke fallande. Det icke fallande är nu antingen stående eller hängande, liggande, sittande m. m. Då nu vidare det sanna afser innehållet i en företeelse och vi kalla en sådan sann oafsedt den form, i hvilken hon ter sig för oss, eller det som hänger, sitter eller ligger på henne, blott hon för oss alltid står qvar, så kunna vi för att begränsa det sanna och derom få begrepp säga, att *det sanna är det som står*, hvilket alltid måste vara varande eller blifvande, emedan en företeelse icke kan på en gång både stå och falla, samt vi måste dela företeelserna i anseende till deras befintlighet i *varande* och *icke varande*, af hvilka de sednare måste vara antingen *blifvande* eller *fallande*. Det som för tillfället finnes tillägga vi i allmänhet egenskapen verklig, men då detta ord måste beteckna något som är likt ett verk eller tillhör ett sådant och således förutsätter en verkmästare, så kunna vi ej säga, att det verkliga är varande, utan det måste vara antingen blifvande eller fallande. Det verkliga kan nu ej vara stående, ty då skulle det ju kallas sant och måste derför tillhöra det icke stående. Dit måste äfven *lögnen* höra, emedan vi alltid med detta ord beteckna något som icke är sant. Härmed kunna vi dock ingenting afgöra om lögnens blifva eller falla. Sammanfatta vi det ofvan sagda angående betydelsen af orden sann, falsk och verklig, hafva vi således:

»Det sanna är det som står och är varande eller blifvande.
Det falska är det som faller eller det fallande.
Det verkliga är icke sant och antingen blifvande eller fallande» (s. 33—4) —.

Sedan vi sett, huru förf. tolkar det sannas filosofi, vilja vi nu äfven något litet tentera honom i det skönas. Som bekant har utfinnandet af rätta ursprunget till begreppet »tragedi» varit underkastadt svårigheter. Bah! — tänker den tappre artillerimajoren — det måtte väl inte vara värre än att kommendera ett batteri eller afbrösta en kanon! Och dermed ger han sig i elden, sålunda: »Tolka vi ordet tragedi, som ju kommer af *tragos* bock och *ode* sång, efter orden, så bör det betyda bockens sång. Egenskapen tragisk bör då tilläggas den, som har benägenhet för bocken, eller lyssnar till och låter sig ledas af bockens sång. Då nu vid Dionysosfesterna i Grekland, från hvilka skådespelen sägas leda sitt ursprung, maskering och annan förklädnad, hvaribland insvepande i bockhudar, begagnades, så torde man kunna betrakta bocken såsom symbol af den, som idkar förklädnadens eller förställningens konst, d. v. s. af den falska känslan eller ormen, för hvilken grekerna voro mycket utsatte och som ofta framträder i deras skalders gudagestalter» (s. 408). Förf. glömmer att omtala, huruvida han anser sig sjelf för en tragisk figur. Att han har benägenhet för bocken, bör man icke betvifla, sedan han i det föregående stångat i hjäl en mängd filosofiska skrifter, alt ifrån Grubbes filosofiska sedelära ända till Sjöberg & Klingbergs lärobok i logiken. Och att han idkar förklädnadens eller förställningens konst, visar han ju genom att leka kurra gömma med läsaren, i det han först på slutet talar om hvem han är — den glada skälmen!

Men alt det anförda är emellertid bara projektiler från futtiga mörsare och lättare fältpjeser. Först på slutet affyrar majoren sitt fjerrskjutande, svåra positionsartilleri. Så här gnistrar han och sprakar i apokalyptiskt rus: »Sedan jag genom de indiske filosofernas byggnad blifvit upplyftad till himlen och der i idéverldens förgård, begreppsverlden, krossat det odjur, som kallas menskliga tänkandet, hvilket bevakat idéen om vetenskap, som der hållits fången, löst henne ur hennes fjettrar och blifvit med henne förmäld, liksom Perseus med Andromeda, samt med henne vid min sida genomflugit idéernas och skönhetens verld; så sänder jag härmed från mitt fäste i himmelens sky neder till jorden det barn, som blifvit oss födt under färden, och som derför kan sägas vara en menniskas son, som kommer ur himmelens sky».

Denna tirad ger, som man finner, ändtligen åt den nyfikne läsaren lösningen på hela arbetets gåta. Huru förf. sedan skå-

dar vetenskapen sitta på sin härlighets tron att döma öfver »alla lifsvilkor», samt huru han slutligen låter de fyra fakulteterna dansa på lina, derom må man taga kännedom på ort och ställe.

A. U. Bååth. *Dikter.* Stockholm, Seligmann & Comp.

En rätt ungdomlig fläkt genomgår dessa dikter och blåser frisk ur ett bröst med lifliga känslor för fosterland och natur. Lyckade äro framför alt skildringarna från sydskånska slätten, hvilka äro gjorda med en doft och åskådlighet, som nästan erinra om Bellman. Sin största betydelse torde likväl boken komma att få såsom bidragande till att bryta ban för en mera nationel versform än den, som under sekler förherskat i vår poesi. Att låta trestafviga versfötter rikligen komma till heders till omvexling med de evinnerliga trokäerna och jamberna, är ej blott i sig en vinst, utan öfverensstämmer äfven med andan så väl af vårt språk som af den fornnordiska dikten, hvilken hos oss alt för länge varit utträngd af sydeuropeiska versformer. Visserligen tro vi icke mycket på möjligheten att i dess renhet återupplifva det gamla fornyrdalag; men ett fritt användande af de utmärkande dragen för detsamma, dess rytm och alliteration, anse vi vara ett verkligt önskningsmål, som säkert skulle verka befruktande på vår tynande poetiska fantasi. Dermed skall icke nekas, att det ständiga allitererandet lätt urartar till reflekteradt manér och här verkligen äfven så gjort på många ställen.

A. Ahnfelt. *Bevingade ord.* Våra allmännaste citat, efter utländska och svenska källor samt under medverkan af flere fackmän redigerade. Stockholm, Seligmann & Comp.

Detta arbetes stora intresse behöfver icke ens påpekas. Så utförliga granskningar af detsamma hafva redan i tidningarna varit synliga, att det är svårt att göra någon efterskörd. Vi torde alt så få åtnöja oss med att här omnämna den i sitt slag egendomliga boken, öfvertygade, att den talar för sig sjelf.

F. Berndtson. *Dramatiska studier och kritiker.* Helsingfors, Edlund.

En historik öfver Helsingfors' teatrar, jämte en samling af ej mindre än 175 kritiker af den dramatiska literatur, som bildat den väsentliga delen af dervarande svenska teaters repertoar under en följd af år. En stor del af dessa kritiker äro väl alt för flyktiga för att böra bevaras i bokform. Men andra åter — t. ex. Kungarne på Salamis, Dagvard Frey, Samhällets stöd, Köpmannen i Venedig — äro genomförda estetiska afhandlingar af mycken förtjenst (ehuru förf. mot Dagvard Frey varit alldeles

för elak). Öfver hufvud karakteriseras boken af en sund, estetisk ståndpunkt och ett brinnande nit för gedigen dramatisk konst.

Jonas Holmer (*Herman Annerstedt*). *Mitt sjömanslif.* Stockholm, Seligmann & Comp.

Denna resebeskrifning är »etwas derb», som tysken säger, men är man ej alt för svårt bekajad med fördomar, så måste man ovilkorligt tilltalas och uppfriskas af dess fullständiga frihet från all konventionalism. Längder och torra ställen saknas visserligen icke, men i ersättning bjuder förf. på andra partier af djerf originalitet och klar åskådlighet. En egenhet hos förf. är hans — som det synes — fullkomliga otillgänglighet för erotiska känslor. Deremot har han öppet sinne för naturen, och vissa tropiska naturskildringar, t. ex. kap. XXI, kunna i yppig prakt jämföras med det bästa i den vägen ur Humboldts Kosmos eller Camoens' Lusiaderna.

J. Bailey. *Lustiga historier från Danbury.* Öfvers. af J. A. S. Stockholm, Seligmann & Comp.

Ett bättre urval hade kunnat träffas bland dessa historier, af hvilka en stor del äro dels för obetydliga, dels en omtuggning af ett och samma ämne. Men de bästa af dem äro onekligen ypperliga profbitar på den egendomligt öfverdådiga, moderna amerikanska komiken. Särskildt äro barnens lif och själsrörelser, äfvensom de husliga trakasserier, som uppstå genom flyttningsstök, rengöringar o. d., tecknade med kostlig satir och drastisk sanning. Under läsningen af boken har flere gånger det så mycket omskrikna »Röda rummet» af Strindberg fallit oss i minnet, och vi kunna ej underlåta att här i parentes anmärka en sak, som detta arbetes många bedömare hittills alt för mycket förbisett, nämligen att förebilden för Strindbergs stil är — *icke* Zola, den vi tro oss veta, att han vid nedskrifvandet af sin bok ej ens kände till — utan Dickens och amerikanarne. Detta bevisas icke blott deraf, att t. ex. »embetsverket för utbetalande af tjenstemännens löner» är direkt kalkeradt på Dickens' »omsvepsdepartement»; utan hvarje opartisk jämförare måste, utan att derför taga »Röda rummet» såsom konstverk i försvar, erkänna, att det obestridligen eger åtminstone *en* i någon mån försonande egenskap, som Zola saknar ända till sista skymten, nämligen humor.

A. L.

Försvarsfrågan inför 1880 års riksdag.

Den svenske härens stamtrupper utgöra för närvarande *på fredsfot* omkring 34500 man. I händelse af krig får dock styrkan af de samma icke beräknas så högt. Alltid skola vakanser finnas vid de olika truppafdelningarna, alltid äro några stamsoldater rekryter, andre af ålderdom eller sjuklighet mindre krigsduglige. Dess utom kunna icke heller de öfrige utan undantag afses för den opererande hären i fält. Någon del af dem måste nämligen afskiljas för depoterna, der ersättningsfolket utbildas. Det torde också kunna ådagaläggas att, i händelse af svenske härens mobilisering under nu varande förhållanden, högst 24000 man af olika vapenslag kunna beräknas såsom tillgänglig stam för hären i fält. Nu har det emellertid länge ansetts såsom ett axiom, att den krigshär, som Sverige vid krigsutbrott förmår uppställa och utan större svårighet underhålla i fält, kunde, oräknadt ersättningstrupper, uppgå till 100000, man. De Abelinska härordningsförslagen, 1869 och 1871, samt 1875 års, lika väl som landtmannapartiets 1878 framlagda härordningsförslag upptaga alla en lika stor om ej större krigsstyrka af de stridande i fält. Efter Sveriges nu varande folkmängd skulle också en krigshär af denna styrka icke utgöra mer än 2,1 procent af befolkningen. Under Carl XI:s tid uppgick stamtruppen allena till minst 3,2 procent af rikets samtida folkmängd, under frihetstiden, 1730—1740, till minst 2,6 procent o. s. v. Operationshären i fält beräknas vanligen i främmande land till 3 procent af befolkningen. Med sina ersättningstrupper har den samme till och med hos fosterlandsälskande folk, såsom det preussiska under befrielsekriget mot Napoleon, uppdrifvits ända till 5

procent af befolkningen. — För att kunna öka den svenske hären till full krigsstyrka kräfves alltså 76000 man förstärkningsmanskap, tillgängligt i samma stund mobiliseringsordern utfärdas.

Enligt nu gällande beväringsförfattning finnas, såsom kändt, fem åldersklasser allmän beväring. De två yngste af desse, hvilka under större delen af året icke äro fullöfvade, — ordet taget endast relativt till vår beväringsförförfattning — samt dess utom i kroppsligt hänseende de minst duglige att uthärda krigarlifvets vedermödor, hafva, åtminstone under senare tider, alltid ansetts böra afses till ersättningstrupper, att sålunda vid krigsutbrott varda inkallade till depoterna, samt der vidare danade för kriget. De tre återstående klasserna uppgå, sedan sjöbeväringen fråndragits, icke till mer än högst 55000 man. Det skulle alltså uppstå en brist af 21000 man förstärkningsmanskap, om man ville uppbringa hären endast med de tre äldre beväringsklasserna till 100000 man. Till fyllande af denna brist finnes ingen annan utväg, äfven om några tusen man afskedadt stammanskap kunde inkallas, än att uttaga ytterligare en åldersklass af den krigsdugliga befolkningen.

Med kännedom om detta förhållande, föreslog Kongl. Maj:t, i den nu förkastade värnpligtslagen, att vår nu varande beväring skulle ökas med en åldersklass och sålunda komma att utgöras af sex åldersklasser, hvilka skulle kallas *beväringens första uppbåd*. Liksom med den nu varande beväringen är fallet, skulle detta uppbåd kunna inkallas af konungen, då han kunde finna det behöfligt för landets försvar, samt användas jemte stamtruppen äfven utom de förenade rikenas gränser.

Kriget kan vara längre eller kortare. Det kan afgöras inom några veckor och det kan fylla månader, ja år med sina olyckor och lidanden. Ju längre det varar, dess flere ersättningstrupper tarfvar det. De beräknas för vanliga förhållanden inom utländske härar till 40 % af fälthärens styrka. Alltså skulle för vår, till 100000 man uppgående, krigshär, de två yngste åldersklasserna, hvilka utgöra omkring 40000 man, tillräckligt fylla behofvet af ersättningsfolk vid krigets

utbrott. Men detta gynnsamma förhållande kan lätt ändras. Bryter fienden öfver gränsen och besätter vissa landsdelar, lyckas han vidare afskilja andra från deras förbindelser med hären, kan den beräknade tillgången af ersättningsfolk och depoter ganska ansenligt varda minskad. Inseende de svårigheter, som i sådant fall skulle uppstå för härens ledning, föreslog Kongl. Maj:t, i nu förkastade värnpligtslag, att beväringen skulle ökas äfven med ett *andra uppbåd*, omfattande alle vapenföre män mellan 27 och 32 års ålder. Desse skulle likväl icke af konungen vid krigsfara inkallas, förr än han statsrådet hört och, så vida riksdagen ej vore samlad eller inom tretio dagar skulle sammanträda, riksdagskallelse låtit utfärda. Beväringens andra uppbåd skulle icke, utan riksdagens medgifvande, få föras utom de förenade rikenas gränser.

I allmänna folkrätten har den grundsatsen på senare tider gjort sig gällande att endast den bör anses såsom krigsman, hvilken enligt det krigförande folkets lagar har rätt eller pligt att bära vapen mot fienden, samt att hvarje annan af dess medlemmar, hvilken sätter sig till väpnadt motvärn, kan straffas som vore han en simpel mördare och saklöst nedskjutas. För att bereda svenske män, som i händelse af krig vilja gripa till vapen mot fienden, folkrättsligt skydd, och på samma gång i fredstid förbereda det, icke minst i vårt folkfattiga och vidsträckta land, viggtiga ortförsvaret, föreslog Kongl. Maj:t, i nu förkastade värnpligtslag, dess utom, att hvarje svensk man mellan 20 och 40 år, hvilken icke tillhörde hären eller flottan, skulle vara skyldig att deltaga i den landstorm, som kunde inom de olika landskapen varda uppbådad. Landstormen skulle endast tjenstgöra under krig och till hemortens försvar, efter af konungen derom i statsrådet fattadt beslut, samt ej få föras utom eget och tillgränsande regementes område.

I det föregående nämda stadganden skulle endast hafva verkat i krigstid. De skulle icke hafva pålagt vårt folk någon ökad börda i fredstid, än mindre öfvat någon hämmande inverkan på fredens värf. Helt säkert skola de varda konungs och riksdags första beslut, om så olyckligt

hände, att vårt land, i sitt nu varande oförberedda försvarstillstånd, anfölles med krig. Ty, såsom Hans excellens statsministern, friherre De Geer yttrade under remissdebatten i Andra kammaren, skulle krig utbyta, »*torde väl ingen tvekan uppstå, om vi böra anlita de tillgångar af vapendugligt folk, som vi ega, för att försvara oss.*» Förmodligen skall heller ingen svensk man tåligt underkasta sig en fiendes godtycke, utan att först hafva pröfvat vapenskiftet med honom. Men lika säkert som det är, att det obändiga sinnelaget hos vårt folk skulle, under krig inom våra egna gränser, gifva anledning till många hårda utpressningar, månget vedergällningens blodsdåd från fiendens sida, lika säkert är att det skall mana det samma att, enligt fädernesed, i talrika flockar skynda till härens understöd, då konungens bud kallar. Men dessa hjelpskaror äro icke blott oöfvade, utan sakna äfven hvarje tillstymmelse till ordning. Äfven om riksdagen vid krigets utbrott skulle godkänna de strängaste lagbud för deras uppkallande, skola de på långt när icke kunna tillföra hären den styrka, som han skulle hafva vunnit, om hvarje vapenför medborgare redan i fredstid varit påräknad och mönstrad samt haft sin post anvisad, der han skulle strida. Bestämmelsen att hvarje svensk man mellan 20 och 40 års ålder skulle vara pligtig att värna sitt fosterland, har, genom värnpligtslagens förkastande, ty värr ännu icke fått sitt rum i svensk lag. Förr än detta skett kan vårt folk icke klaga, om krigets olyckor skulle krossa det, förr än detta skett eger det icke rätt att yfvas öfver fäderneärfd frihet, hvilken det synes så föga sätta värde på.

En annan vigtig fördel hade genom denna bestämmelse vunnits, en fördel, så mycket mer värd vår uppmärksamhet, som han karakteriserar, kan man säga, hela värnpligtssystemet. Nu för tiden händer det nämligen icke sällan, att våra värfvade soldater kapitulera endast för några få år i sänder. Månge bland dem förnya icke heller sin kapitulation, då de uttjenat sin tid, utan återgå till det fredliga förvärfvet. Antalet sådane fullt krigsbildade soldater, som finnes inom befolkningen, är svårt att noggrannt

bestämma, men torde kunna, mellan åldersgränserna för den föreslagna beväringspligten, uppgå till minst 7,000 man. Vid fylda 26 år är en hvar bland dem fritagen från hvarje skyldighet, att i händelse af krig gagna staten med den färdighet i vapnens bruk, som han inhemtat och hvilken kostat betydande summor. Om deremot värnpligtslagen antagits, skulle desse 7,000 krigsbildade soldater vid mobilisering kunnat påräknas såsom en väl behöflig förstärkning af vår fåtaliga stamtrupp, en förstärkning så mycket mer värd att taga vara på, som den skulle hafva vunnits *utan uppoffring från statens sida.*

Det har ty värr kommit så långt i vårt land att den allmänna värnpligten, i stället för att vara ett åliggande, icke blott *de jure* utan äfven *de facto* för alla vapenföre medborgare, nästan är vorden ett godtycke. Vill den krigstjenstskyldige ynglingen undandraga sig vapenöfning, lär nämligen ingen, så vidt han bär sig någorlunda förståndigt åt, antasta honom derför. Han går, strax innan han fyller 21 år, till pastorn i församlingen och skaffar sig af honom ett utflyttningsbevis till *obestämd* ort. Hvar finnes han sedan? Hvad hjelper det, att han, enligt Kongl. Kungörelsen om den allmänna beväringen, kan bötfällas för uteblifvandet, hvad hjelper det att kungörelsen stadgar, att han i händelse af visad tredska till och med kan varda hemtad till öfningen på egen bekostnad? Ingen kan säga hvar han finnes, ingen har heller skyldighet att veta det! Lagstiftaren har sålunda stadgat straffpåföljder, som lagskiparen saknar medel att tillämpa. Det är verkligen fara för handen, att om icke bättre ordning och skarpare kontroll å väga bringas, i afseende på vår allmänna beväring, den *ytterst ringa* tillstymmelse till värnpligtsbegrepp, som för närvarande finnes nedlagdt i vårt folks medvetande, helt och hållet skall försvinna. Sjelfsvåldet har nämligen under de senare åren vunnit häpnadsväckande utbredning. År 1877 voro således icke mindre än 16748 mönstringsskyldige värnpligtige (äfven af äldre åldersklasser) *utan laga förfall* frånvarande vid mönstringarna, och årliga medeltalet *olagligt* uteblifne utgjorde för åren 1870—1879 om-

kring 13,000, det vill med andra ord säga omkring en fjerdedel af de mönstringsskyldige.

Inseende vigten af att detta missförhållande snart måtte varda afhjelpt, föreslog Kongl. Maj:t i nu förkastade värnpligtslag, att riket skulle delas i särskilda områden, inom hvilka hvarje värnpligtig, tillhörande beväringens tolf åldersklasser skulle vara mönstrad och rullförd. I särskild proposition äskade Kongl. Maj:t desslikes, att 50000 kronor måtte af Riksdagen anvisas till arvoden åt de personer, som det skulle åligga att föra beväringsrullorna. Af ekonomiska och administrativa, lika mycket som af militäriska skäl ansåg Kongl. Maj:t att dessa personer lämpligast borde väljas bland arméns befäl. I beväringsrullorna skulle antecknas bland annat hvarje beväringsmans bostad samt den truppafdelning, till hvilken han i händelse af mobilisering skulle inkallas. Flyttade han från det område, der han var rullförd, till ett annat, ålåg det honom att derom »göra anmälan», vid vite af fem kronor, hos vederbörande befäl.

Utom det att flere tusen värnpligtige, om denna bestämmelse gjorts till lag, icke, såsom nu är fallet, kunnat utan laga förfall hålla sig undan från vapenöfning, skulle lösdrifveriet helt säkert derigenom hafva minskats och således en vigtig social fördel på samma gång hafva vunnits. Derjemte skulle *härens mobilisering i betydlig mån hafva underlättats*. Detta är en så stor och vigtig fördel, att det kan väcka förvåning, att den samma så litet vardt framhållen under öfverläggningen i kamrarna. Och mobiliseringen skulle icke blott hafva underlättats derigenom att antalet och beskaffenheten (yrken, lämplighet för träng o. s. v.) af härens förstärkningsmanskap på förhand kunde beräknas, utan ock genom möjligheten af dess snabbare inställelse. Skulle under nu varande förhållanden krigsfara hota och beväringen med anledning deraf uppbådas, skulle nämligen, åtminstone i allmänhet taget, detta uppbåd endast kunna ske genom kungörelse i kyrkorna. Flere veckor komme derför sannolikt att förflyta innan beväringsmanskapet skulle hinna inställa sig vid vederbörande depoter, för att derstädes klädas, väpnas och, så långt tiden medgåfve, krigsbildas. Un-

der tiden kunde fienden redan stå i landet. Men äfven om han dröjde med sitt infall, voro ju dessa veckor onödigtvis förspilda, och äro de dyrbara för väl krigsbildade härar, huru mycket dyrbarare skola de icke vara för en här med så ringa daning för kriget som den svenske! Jag går så långt att jag bestämdt påstår, att hvarje dag, som förflyter sedan krigets utbrott med säkerhet kan förutses, utan att *alla krafter* samlas på beväringens krigsbildning, är ett lidet nederlag, hvilket ej under krigets lopp skall kunna ersättas.

Om deremot beväringen är rullförd under fredstid, om befälet kan inkalla beväringen genom omedelbara order, som ständigt, äfven under djupaste fred, hållas i beredskap, kunna, åtminstone i de fleste orter, veckorna förkortas till dagar. En hvar, som eger den ringaste fantasi, bör lätt kunna fatta, hvilken ängslan och oro, som man härigenom kan spara befolkningen vid krigstillfälle. Ty de känslor, som skulle genomströmma vårt folk, om det, efter sjuttiårigt fredslugn, plötsligt anfölles med krig och såge vecka efter vecka förflyta, utan att dess största krafter kunde samlas, under det att fienden i hvarje ögonblick väntades, skulle helt säkert komma den mest liknöjdes hjerta att darra. En hvar, som *då* kastade blicken tillbaka på gången, lugnare tid, skulle också helt säkert vidgå, att den ministèr, som rådde vår konung att, redan under fredstid och medan lugn var, afhjelpa orsaken till ett dylikt försvarslöshetens tillstånd, handlade af *klok förtänksamhet om fäderneslandets framtid.*

I det föregående är redogjordt för värnpligtslagens hufvudsakliga syfte, äfven som de sannolika skälen för hans framläggande. Det öde han rönte bland våra lagstiftare skall nu täljas.

Redan vid remissdebatten kunde motstånd anas från landtmannapartiet. Af Hans excellens statsministern, friherre De Geer's kraftiga anförande vid samma tillfälle kunde man äfven sluta till att ministèren gjorde lagens antagande till en kabinettsfråga. Förslaget remitterades till lagutskottet. Det skulle föra oss för vida, om vi inginge i en närmare granskning af de ändringar, som utskottet ansåg

sig böra vidtaga i det samma. Så mycket torde dock kunna med fog sägas, att icke voro dessa ändringar synnerliga förbättringar, och icke torde de kunna utgöra någon fullgiltig ursäkt derför, att utskottet uraktlät att äfven kalla den *militära* erfarenheten och fackkunskapen till sina rådslag. I dess ändrade skick ansåg emellertid Kongl. Maj:t att lagförslaget fortfarande var förtjent af riksdagens bifall. Vi skola derför skärskåda de skäl, som anfördes mot lagens antagande under de långvariga öfverläggningarna inom kamrarne.

Det väsentligaste skälet från motståndets män torde hafva varit rädslan för att indelningsverket, genom lagens antagande, skulle än hårdare »fastläsas», samt att utvecklingen af vår försvarsfråga derigenom skulle varda under lång tid omöjliggjord. Detta skäl försvinner dock vid starkare belysning. Intet härordningsförslag, grundadt vare sig uteslutande på allmän värnpligt eller på stam med beväring, stammen må nu vara indelt, värfvad eller utlottad, skall kunna undvara det lagbud, som stadgar att hvarje vapenför svensk man är skyldig att under större delen af sitt lif värna sitt fosterland. Vidare skall heller ingen härordning kunna undvara den noggrannare redovisning af beväringen, som i lagen var föreslagen. Om de båda statsmakterna lyckligt enats om detta så att säga neutrala område, på hvilket en hvar härordning bör grundas, hade derför den stora frågan, huru de enskildes uppoffringar skulle jemnas och fördelas, i förhållande till den framstälda härordningens kraf, om de skulle äskas uti skatter eller såsom personligt åliggande eller i bådadera, genom lagens antagande gjorts friare och lättare att afgöra. Landtmannapartiet ansåg emellertid, att, all den stund yttranden i kamrarne under 1878 års försvarsdebatt kunde möjligen tolkas derhän, att en dylik utjemning icke från regeringens sida vore att vänta på annat vilkor än att *utlottad* stam sattes i stället för den indelte, så vidt icke uteslutande värnpligt infördes, icke ens grunden borde utstakas, innan planen för den byggnad, som derpå i framtiden skulle uppföras, vore till sina minsta enskildheter faststäld. Derför

sades lagförslagets antagande »fastläsa» indelningsverket. Det är icke första gången under försvarsfrågans historia, som olika meningsströmmar af misstron grumlats och åtskilts från hvarandra, i stället för att inför sitt vigtiga mål, *som är fäderneslandets försvar*, sammanflyta till en allt renare och kraftigare ådra!

Ett annat skäl, som anfördes mot värnpligtslagen, var att han skulle våldföra sig på knektekontrakten. Dessa kontrakt, sade man, fritogo rust- och rotehållare för everdliga tider, vare sig att de köpt eller ärft sin jord, från alla utskrifningar. De borde följaktligen äfven frikalla dem från beväringspligten. Att utskrifning och allmän värnpligt vore samma sak, ansågs nämligen alldeles påtagligt, icke minst derför att ordet utskrifning till och med användes i den föreslagne lagen. Vore emellertid rustningsbrefven och knektekontrakten af den art, att de icke kunde annat än genom godvilligt aftal med en hvar af deras innehafvare uppsägas, eller med andra ord vore de af *privaträttslig natur*, skulle visserligen dessa skäl äga en viss betydelse, när en ny härordning komme att tillämpas. Vidkommande deremot de förändringar i *nu stadgad* beväringspligt, som äskades, skulle de dock, som längre fram skall visas, svårligen i något fall kunna tillmätas något värde. Deras upptagande till granskning och vederläggning i utskottets utlåtande var derför opåkalladt och kunde endast hafva till följd, att såren efter redan utkämpade strider lättare upprefvos på nytt, i stället för att de hade bort med största omsorg undvikas.

Det har så mycket talats och skrifvits om dessa i sitt slag allenastående kontrakts rättsliga betydelse att något nytt uppslag för uppfattningen om de samma ur denna synpunkt icke torde kunna framställas. De kunnige män, som utförligare behandlat denna fråga, hafva alla varit af den åsigten att knektekontrakten icke kunna tillmätas privaträttslig natur. Endast några allmänna hållpunkter skola derför här framställas.

Uti § 20 af 1719 års och § 25 af 1720 års regeringsform gåfvo ständerna sin stadfästelse åt indelningsverkets

fortfarande bestånd, med uttryckligt förbehåll för Kongl. Maj:t och Riksens ständer att när de sådant kunde nödigt finna ändra detsamma. Då vidare 1741 års ständer beslöto att vargering skulle upprättas för hela indelningen, »*på hvilket sätt krigsmakten till lands och vatten skulle fördubblas*», ansågo de sig icke heller hindrade af knektekontrakten. Uppfattningen var densamma äfven i början af detta århundrade. Konstitutionsutskottet vid 1809 års riksdag yttrade sålunda, i sitt utlåtande om sättet huru beslut borde fattas i fråga om ändringar i roteringen: »Bör indelning och rotering ega rum eller ej, är onekligen ett allmänt mål, till hvars afgörande fordras endast tre stånds pluralitet och konungens sanktion. Bör den förändras eller ökas är ett beskattningsmål, som måste handteras efter R. F. § 69. Huru detta skall verkställas är en bevillningsfråga, hvars behandlingssätt § 71 föreskrifver.» Det torde af det anförda framgå, att knektekontrakten, åtminstone i forna tider, icke ansetts vara, hvad några under senare tid påstått, af privaträttslig natur.

Men äro de det icke, kunna Konung och Riksdag gemensamt ändra eller upphäfva dem, återstår likväl att tillse, om de i sitt närvarande skick anses kunna tillförsäkra sina innehafvare och deras folk frihet från beväringspligtens fullgörande eller med andra ord, om redan tvånget för desse att, liksom landets öfrige vapenföre män mellan 20 och 25 år, ingå i hären är en olaglighet, som fortlefvat sedan äldre tider och som derför med det första bör afskaffas. Såsom nämdt beslöto Riksens ständer vid 1741 års riksdag, *med stöd af gällande regeringsform*, att vargeringsmanskap skulle upprättas, med hvilket icke blott afgången inom hären skulle *ersättas,* utan rikets krigsmakt *fördubblas.* Vargeringsmanskapet vardt också sedermera användt icke blott såsom ersättningsmanskap utan äfven såsom förstärkningsmanskap, senast under 1808 års krig, då det bildade sjelfständiga bataljoner. Större delen af Sveaborgs garnison utgjordes sålunda af vargering.

Vargeringen vardt med tiden en tung börda för rust- och rotehållarne och visade sig derjemte otillräcklig såsom förstärkning åt hären vid krigstillfälle. När Sverige vintern

1808 öfverraskades af Rysslands anfall, utfärdades derför, den 14 Mars 1808, en Kongl. Kungörelse, om inrättandet af ett *landtvärn* för hela riket, i hvilket hvarje man mellan 18 och 25 år, som ej var soldat, båtsman eller vargeringskarl, skulle inskrifva sig och hålla sig redo till krigstjenst. Det var den allmänna värnpligtens idé, hvilken med franska revolutionens lära om medborgerliga rättigheter och pligter vunnit sin tillämpning genom konskriptionssystemet efter klasser uti flere land, och hvilken sålunda gjorde sitt intåg äfven i Sverige. Ehuru de 27000 man, som under den följande vintern utgingo i landtvärnet, till stor del omkommo, vare sig genom brist af kläder och föda eller dålig omvårdnad i öfrigt, till följd hvaraf ett allmänt missnöje uppstod i landet, afgaf likväl Kongl. Maj:t den 31 Oktober 1809 till riksdagen en proposition om uppsättandet af en nationalbeväring, i hvilken alle krigsduglige män mellan 20 och 30 år, utan åtskilnad af stånd och börd skulle ingå. Rust- och rotehållare skulle deremot befrias från skyldigheten att hålla vargering samt att rekrytera i krigstid. Denna proposition rönte emellertid i bondeståndet, der landtvärnets sorgliga öde var i friskt minne, kraftigt motstånd och återtogs af regeringen. Bondeståndet uttryckte dervid ingen afvoghet mot sjelfva den grundsats, från hvilken försvarets organisationstanke utgick, än mindre den åsigt, att den föreslagna beväringspligten icke kunde åläggas rust- och rotehållarne eller vore en rättskränkning med hänsyn till deras rustningsbref och knektekontrakt.

Vargeringsinrättningen qvarstod alltså. Riksens ständer ingingo derför, den 30 Mars 1810, eller dagen efter den, då skrifvelsen om privilegiernas jemkning beslutats, till Kongl. Maj:t med anhållan om vargeringens afskaffande. De föreslogo emellertid härmed afskaffandet af en inrättning, som visserligen, med hänsyn till sin ojemt tryckande börda, borde afskaffas, men som dock hade den stora förtjensten att kunna, när behofvet kräfde, tillföra hären talrikt och nästan på siffran påräkneligt förstärkningsmanskap. Något annat medel att vinna denna förstärkning måste derför väljas i stället för den samma, om icke rikets krigs-

makt i betänklig grad skulle varda minskad. Också aflät Kongl. Maj:t redan följande dag sitt svar. I det samma framstäldes den frågan, »huru riket skulle försvaras och om den nuvarande krigsmakten dertill ansåges tillräcklig». Riksens ständer afgåfvo sitt svar härpå först den 28 April. Under vilkor att all privilegierad jord blefve extraroterad, för att vid krigstillfälle uppsätta manskap, afsedt till de ordinarie regementenas förstärkande, gåfvo de Kongl. Maj:t rätt att uti riket utskrifva högst 50000 man *förstärkningsmanskap* till arméns komplettering och förstärkande, hvaremot all vargering och fördubbling borde upphöra. Riksens ständer utgingo härvid från den enkla och naturliga grundsatsen: *»att hvarje medborgare i staten, som dertill eger krafter och förmåga, ovilkorligen är pligtig, att utan allt slags afseende på stånd, börd eller vilkor gemensamt bidraga till ett älskadt fosterlands värjande, enär det af fienden hotas eller anfalles»*.

Missnöjet med förstärkningsmanskapets uttagning vardt emellertid mycket stort i de fleste delar af landet. Det uttogs nämligen medelst lottning, men med rättighet för den utlottade att lega annan man i sitt ställe, hvadan pligten i viss grad kom att förvandlas till penningeskatt och tyngden af bördan sålunda att falla på den fattige. Kongl. Maj:t framlade derför vid urtima riksdagen i Örebro förslag till en »ny inrättning af förstärknings- eller *bevärings*manskapet». Med några obetydliga ändringar vann detta förslag riksdagens bifall, som dervid med stor enhällighet uttalade sitt uttryckliga gillande af grundsatsen om allmän personlig krigstjenstskyldighet, utan afseende *på stånd, börd, vilkor eller egande jord.* Särskildt bör nämnas att i beväringsförfattningen infördes, på riksens ständers särskilda yrkande, det stadgandet, som ännu finnes qvar, att beväringsskyldig rust- och rotehållare skall ega rättighet att sjelf inträda i krigstjenst för sitt rusthåll eller rote, med frihet för honom att afgå efter beväringstidens slut, — och torde detta stadgande allena vara fullt afgörande bevis derför, att rust- och rotehållarnes under senare tider förmenta frihet från allmänna beväringspligten icke, vid den tid då

samma pligt första gången stadgades, var i svensk statsrätt erkänd.

Ofvan är visadt huru beväringen trädde i stället för förstärkningsmanskapet. Beväringen var afsedd för samma ändamål som detta, om den än iklädt sig allmänna värnpligtens modernare former. Vidare är nämdt att förstärkningsmanskapet kom i stället för vargeringen. Beväringen var sålunda afsedd att, liksom denna senare, icke blott *ersätta* luckorna inom hären utan jemväl att *förstärka* honom. Beväringen antogs vidare på samma vilkor som förstärkningsmanskapet, eller att den privilegierade jorden skulle extraroteras och rust- och rotehållarnes rekryteringsskyldighet i krigstid upphöra. Man torde derför, utan fara för misstag, kunna påstå, att vår nu varande allmänna beväring verkligen kommit i stället för den, allra först år 1741 och sedan vid åtskilliga tillfällen, till *härens förstärkande* påbjudna vargeringen. Rust- och rotehållare fingo alltså fullt vederlag mot allmänna beväringspligten, bestående icke blott deri att deras rekryteringsskyldighet under krig upphörde utan äfven deri att de icke längre voro tvungne att hålla ända till tvänne soldater för rusthållet eller roten. Att den allmänna beväringen verkligen ansågs hafva trädt i stället för vargeringen bevisas också deraf att, under kriget 1813 i Tyskland, af det *hemförlofvade* beväringsmanskapet i Sverige frampå hösten *utvaldes* ett visst antal af det samma, hvilket sändes öfver till hären och införlifvades med honom. — Det torde alltså af det föregående få anses bevisadt att rust- och rotehållare icke på grund af sina rustningsbref och knektekontrakt kunna anses mera frikallade än andre rikets inbyggare från den i lag stadgade beväringspligten. Men äro de det icke nu, kunna de icke varda det mera derför att värnpligtsgränserna utsträckas. Ty är icke pligten i och för sig en rättskränkning, varder hon det icke mera om hon förlänges.

Det man icke kan trotsa sig till, kan man emellertid ofta lätt nog vinna genom tillmötesgående från motpartens sida. Det torde sålunda vara en temligen allmän uppfattning att, om öfningarna för hären förlängdes, om de indelte solda-

terna derigenom skulle komma att varda längre tid frånvarande från sina torp, om deras rekrytering deraf fördyrades, hvarigenom det ursprungliga syftet med indelta armén verkligen komme att ändras och förryckas, både rättvisa och billighet skulle fordra, att indelningsverket i motsvarande mån blefve lindradt, ja med tiden till och med blefve helt och hållet afskrifvet. Detta skulle också vara i full öfverensstämmelse med den allmänna utvecklingen af vår krigsförfattning. Den första lindring som kom rust- och rotehållarne till del var rättigheten för dem att få »försvara» mera folk på gårdarne. År 1739, eller två år innan vargeringen påbjöds i lag, fingo de således rätt att utom det antal hjon som var bestämdt i 1686 års tjenstehjonsstadga, behålla hemma en son och en dotter. År 1789, eller året innan vargeringen för andra gången påbjöds, fingo de på samma sätt rättighet att »försvara» så mycket folk dem fördelaktigt syntes. Lindringarna vid beväringsmanskapets införande äro i det föregående nämda. Men äfven sedermera hafva de fortgått. Från äldre tider ålåg det innehafvare af roterad jord att förse soldaten med beklädnad. Snart mildrades detta stadgande derhän, att kronan skulle sörja för anskaffandet af den s. k. lifmunderingen, mot det att rotarna lemnade *släpkläder* till bruk under tjenstgöringen i hemorten. Genom Kongl. Förordningen af den 30 Dec. 1819 frikallades emellertid rotehållarne äfven från detta åliggande, mot erläggandet af ett s. k. beklädnadsbidrag, utgående med 3 Riksdaler 24 sk. Banko årligen, för att slutligen äfven detta, genom kongl. kungörelsen den 23 Mars 1858, »tills vidare» skulle efterskänkas. Från äldre tider ålåg det vidare rotehållarne att underhålla soldaten under möten och mönstringar. Vid 1812 års riksdag beslöto emellertid ständerna, att arméns underhåll vid dylika tillfällen skulle ske medelst passevolans, på det sätt att hvarje rote årligen skulle gälda derför åtta Riksdaler Banko. Genom Kongl. Kungörelsen den 23 Maj 1841 befriades de äfven från erläggandet af detta bidrag. — Rusthållet har likaledes, under tidernas lopp, vederfarits åtskilliga lindringar. Såsom sådana kunna nämnas befrielsen från fourage-

passevolans-afgiften och kostnadens för exercis-ammunitionen bestridande, hvilket nu mera sker från allmänna anslaget till de årliga vapenöfningarna.

Har sålunda den allmänna utvecklingen af vår krigsförfattning gått i riktningen mot indelningsverkets afskaffande och hafva, allt sedan 1873 års märkliga kompromiss-skrifvelse, indelningsverkets bördor ansetts med tiden böra aflyftas och en på annan grund uppförd härordning införas, kunde likväl en dylik lindring icke gerna sättas i fråga i samband med den nu förkastade värnpligtslagen, då denne, såsom nämdt, icke påbjöd den ringaste ökning af beväringens öfningar eller den ringaste ökad tunga för rust- och rotehållare. Stadgandet att hvarje vapenför svensk man, mellan 20 och 40 år, skulle i händelse af krig tjenstgöra i hären eller landstormen, kan nämligen svårligen nu mera sägas öka tyngden af rustnings- och roteringsbördan, då rust- och rotehållare icke längre äro skyldige att rekrytera i krigstid.

Vi hafva ofvan sökt bevisa att de, som med stöd af knektekontrakten motsatte sig värnpligtslagens antagande, icke hade orsak dertill, hvarken ur rättens eller billighetens synpunkt.

Ett tredje skäl mot mer omnämde lag torde äfven böra upptagas till granskning. Några reservanter till lagutskottets utlåtande ansågo nämligen att tolf åldersklasser beväring skulle varda en krigsmakt af icke mindre än 350000 man, och sålunda mycket större än landets behof kräfde. Under sina beräkningar hade de likväl gjort sig skyldige till tvänne misstag, *det första,* att antaga den yngsta åldersklassen allt för stor, *det andra* att icke taga någon hänsyn till afgången inom de äldre åldersklasserna. Den första åldersklassen af vapenföre värnpligtige uppgår nämligen högst sällan, här som i andra land (om öfningsskyldige af äldre åldersklasser frånräknas), till mera än *en half* procent af befolkningen. För Sveriges närvarande folkmängd skulle det varda omkring 22500 man, hvilket äfven är med verkliga förhållandet öfverensstämmande. Efter afdrag för sjöbeväringen alltså 21000 man. Tolf

klasser skulle alltså uppgå, icke till 350000, utan högst till 250000 man.

Men tolf åldersklasser af vår beväring uppgå icke ens till denna siffra. Afgången inom klasserna kan minst uppskattas till 7 procent för första klassen och 2,5 procent för de följande. I Danmark räknas afgången inom första klassen till 7 procent, i Norge till 18,25 procent, i Belgien till 11 procent; enligt kostnadsberäkningarna till särskilda utskottets utlåtande vid 1878 års riksdag, rörande det af landtmannapartiet framlagda härordningsförslaget, antogs afgången inom första klassen till 7 procent och inom de äldre klasserna till 2,5 procent. Räknas endast med dessa *låga* afgångsprocenter skulle, om första åldersklassen utgjorde 21000 man, tredje, fjerde, femte och sjette klasserna under Juli månad hvarje år uppgå till samman till en styrka af 74000 man, hvilket med den för hären i fält tillgängliga delen af stamtruppen skulle göra bortåt 100000 man, eller den styrka, som, enligt hvad i början af denna uppsats är nämdt, på senare tid alltid ansetts vara den som Sverige borde och kunde mobilisera vid krigsutbrott. Ersättningstrupperna, de två yngste klasserna af det första beväringsuppbådet jemte hela det andra beväringsuppbådet, skulle vid samma tid på året komma att uppgå till omkring 139000 man; hvadan alla tolf klasserna icke skulle räkna, hvarken 350000 eller 250000, utan endast omkring 213000 man.

Utom dessa skäl mot lagens antagande anfördes äfven af motståndsmännens lätta förtrupper åtskilligt löst tal, hvilket det vore ogrannlaga mot deras förnuftigare hufvudflock att kalla skäl. De ordade sålunda vidt och bredt om kaderns otillräcklighet, läggande i dagen, med förlof sagdt, en fullkomlig okunnighet om vår nu varande organisation. De ordade vidare om den tilltagande utvandringen. Sveriges kraftfullaste söner skulle fly till främmande land för att undandraga sig pligten att *må hända* i framtiden nödgas kläda skott för fosterlandet! När landtmannapartiet år 1878 föreslog samma värnpligtslag, men hvilken då jemväl upptog beväringens öfningar ökade ända till 90 dagar och dess utom förutsatte en nästan orimligt ökad beskattning för

stammens ständiga vidmakthållande, hördes icke ett ord om rädsla för värnpligt eller om utvandring i massa. Det torde derför icke få anses alldeles sakna grund, hvad man från åtskilliga håll hört påstås, att hade landtmannapartiet icke börjat att förskräcka sina »komitenter», icke hade »komitenterna» förskräckt landtmannapartiet.

Dylika skäl som de sist anförda skulle också saklöst kunna förbigås, om de icke tydligare än alla de andra pekade på sjelfva kärnen af motståndet. Denne var nämligen af fullkomligt politisk art och beskaffenhet. Man skall också vara mycket litet hemmastad på det militäriska organisationsfältet, om man vill med *vetandets vapen* anfalla de enkla och nyttiga bestämmelser, hvilka den förkastade värnpligtslagen innehöll. Nej, värnpligtsfrågan vid 1880 års riksdag var uteslutande en politisk fråga. Den ministèr, vid hvilken landtmannapartiet våren 1875 knöt så varma förhoppningar, hade icke under de fem åren lyckats förverkliga dem till partiets belåtenhet. Både grundskatter och indelningsverk voro ännu qvar och efter 1878 års riksdag, då man inom partiet sades misstänka regeringen, att denna icke längre vore sinnad att qvarstå på grunden af 1873 års kompromiss, utan först mot införandet af *utlottad* stam skulle biträda indelningsverkets afskrifning, gingo också »konjunkturerna» mot ett ständigt nedan.

Vi nämde här ofvan att värnpligtsfrågan vid 1880 års riksdag uteslutande var en politisk fråga. Detta borde hon dock icke vara. Ordnandet af vårt lands försvar är alltid och i främsta rummet en fosterländsk fråga. Det ligger derför en sällsam motsats mellan de tvänne märkligare tilldragelser, som senast timat i vårt land: Värnpligtlagens fall och Vegaexpeditionens mottagande! Medan det svenska namnet med Vega gör sitt triumftåg kring Europa, medan på främmande tungomål såsom ärofullt och storslaget prisas det svenska folkets stora offervillighet för fäderneärfd frihet, medan man oupphörligt, på gator och gränder, i tal och skrift, hör det svenska namnets ära lofsjungas, hänskjuta våra folkombud frågan om vårt lands sjelfständiga tillvaro

åt en oviss framtids tillfälligheter. Hvarken pest eller dyrtid hemsöka våra bygder, inga oerhörda skatter krama lifsmusten ur arbetets drifkrafter, ingen hänsynslös fiende har bragt grundvalarne för vår framtida bergning att vackla. Nej, under snart sju årtionden har vårt folk, ostördt af yttre och inre skakningar, fått spara sin kraft åt fredens värf. Samfärdsmedlen hafva derunder ökats, jordbruket, handeln och näringarna hafva derunder nått en otrolig utveckling. När derför det rådande partiet bland våra folkombud icke ville medverka till stärkandet af vår otillräckliga försvarskraft, utan vägrade sin medverkan dertill, oaktadt det som äskades var så ytterst ringa, torde återhållsamheten hos dess män icke kunna tydas såsom rädsla för allmän ekonomisk undergång. Nej, det är med dem som med flertalet af vårt folk. Den långa fredstiden har fråntagit orden en del af deras betydelse. Stora ord om offervillighet i farans ögonblick få derför icke alltid tolkas som vore de sprungna ur ett klart medvetande om hvad faran innebär och om de offer hon kräfver, eljest skulle helt visst behofvet af mindre uppoffringar redan nu och under lugn tid lättare och allmännare inses. Derför kunna vi också påstå, att värnpligtsfrågan, trots alla protester, icke var en fosterländsk fråga vid 1880 års riksdag utan blott en *partipolitisk.*

Det skulle likväl å andra sidan vara orättvist, om man påstode, att den *svenske bonden* icke, liksom andra landets inbyggare, skulle älska sitt fosterland. Häfderna tälja motsatsen. Men han sjelf och ännu mer hans förtroendemän vid riksdagen hålla före att en *fullkomlig likhet* först bör införas, i afseende på de olika samhällsklassernas skyldighet att skatta till det allmännas behof, innan något ökadt offer må utkräfvas för landets försvar. Med försvarsfrågan till häfstång vilja de bryta sig väg till denna jemlikhet och de vilja, efter öflig partised, bryta sig väg med ens. I detta förhållande bör orsaken till frågans fall vid 1880 års riksdag sökas. Genom bifall till Kongl. Maj:ts förslag trodde de sig komma att mista en förmånlig ställning, i hvilken de kunde fortfarande förfäkta sina sträfvan-

den. Derför var förslagets öde, hvad på dem vidkom, redan aftaladt innan ännu ett enda skäl hunnit framställas till dess förmån. Och då afgörandets voteringssedlar funnos på *deras* pulpeter, kunde utgången endast medföra ett afslag.

Må hända skall detta afslag icke af kommande slägten räknas vår tid till last! Må hända skola tvärt om de skördar som nu sås på den inre politikens fält gro i brytningen af en ny dag för gamla Sverige!

Gustaf Björlin.

En tafvel-historia.

Vid en bläddring i den gamle grekiske sofisten, Filostratos' d. ä:s skrifter, hvilka utgöra en vigtig källa för vår kännedom om den antika målarkonsten, öfverraskades vi af en beskrifning på en tafla af — Rubens, hvilken nu förvaras i Nationalmuseum i Stockholm.

Det är sammanhanget mellan denna tafvelbeskrifning från omkring år 200 e. Kr. och den fjorton århundraden senare, af den flamske mästaren målade, taflan som vi vilja berätta *.

Filostratos d. ä. var en af de många grekiska vishetslärare under det romerska kejsardömets tid, hvilka drogos från sitt hemland till kejsarrikets och den bildade verldens dåvarande medelpunkt, Rom. Han kom till och med en tid i gunst vid sjelfva hofvet och tillhörde Septimii Severi gemåls, den sköna och finbildade Julia Domnas lärda umgängeskrets. Allra minst för en man i hans ställning gick det an att pröfva sin talarkonst på politikens, historiens eller till och med religions-filosofins farliga ämnen, och det var utan tvifvel ett lyckligt grepp af honom att under den lika nya som harmlösa formen af beskrifningar öfver mytologiska och genre-artade målningar meddela ungdomen sina moraliska betraktelser och lefnadsregler. Det var en ny form för den antika grundsatsen *utile dulci,* en form som sedan upptogs af hans egen son, den yngre Filostratos. Så sammanskref han ett sirligt arbete i två böcker under titeln »Bilder» (»Eikones»), hvilket innehöll en utförlig beskrifning och utläggning af 64 målningar.

* Detta sammanhang, funno vi sedan, antydes redan i förteckningen öfver Rubens' artistiska qvarlåtenskap och är i sina hufvuddrag bekant för flere nyare författare.

Om dess uppkomst berättar Filostratos sjelf följande. Han vistades någon tid hos en gästvän i Neapels omgifning. I grannskapet låg en i präktigt marmor-arbete uppförd kolonnadbyggnad (porticus), som vette åt vester med utsigt öfver golfen. Hit stälde han så mycket hällre sina steg, som väggarne pryddes af en vald samling målningar af olika mästare. Värdens son, en lärgirig gosse på en tio år, hvilken såg den grekiske sofisten ofta betrakta dessa målningar, bad honom förkara deras innehåll, och F. tog sig då för att hålla föredrag öfver dem för gossen och på samma gång för de ynglingar, som han träffade i gästvännens hus.

Bland dessa 64 målningar, hvilka behandla dels heroiska ämnen såsom Antigone, Filoktet, Kassandra, Jason och Medea, Perseus, Ariadne och Bacchus, Akilles, Minervas födelse, Herkules' strider, m. m., dels scener från palästran och från jagten, dels också sjöstycken, landskap och till och med hvad vi kalla Stillebenstycken, bland dessa säga vi, fästa vi oss vid en tafla, som Filostratos kallar »Eroter» (kärleksgudar). Ty den grekiske sofistens beskrifning finnes nästan drag för drag återgifven på Rubens' duk (Nationalmusei katalog nr 599). Och med denna för ögonen eller i minnet kunna vi tillåta oss att upprepa F:s beskrifning. Den lyder i hufvudsak som följer.

»Du ser kärleksgudar plocka äpplen i en trädgård. Undra icke på, att de äro många; de äro nymfernas barn, och så talrika äro de som menniskornas önskningar och begär..... Behagliga gångar ser du slingra sig mellan träden, och svällande gräsmattor inbjuda till hvila; men röda och guldgula äpplen locka de små bytingarne högt uppe i trädens kronor. Sina gyllene bågar och pilar ha de hängt upp på grenarne och svärma nu lösa och lediga omkring; på marken ha de lemnat sina brokiga kläder, och det lockrika håret vajar fritt i vinden, — annan hufvudbetäckning behöfva de ej. Deras vingar skimra i blått, purpur och guld, och då dessa fladdra, klingar det som musik. Af karneol, smaragd och perlor äro de korgar, säkerligen arbeten af Hefaistos, i hvilka de samla äpplena. Stegar behöfva de icke för att klifva upp i träden, deras vingar bära dem. Somliga springa och hoppa, andra sofva, ännu andra äta äpplen. — Två par af de vackraste Eroterna stå på ett afstånd från de andra. Det ena paret kastar boll med äpplen; de två öfriga skjuta på hvarann med pilar, ej i vredesmod eller förrädiskt, tvärtom, de öppna bröstet för skotten, att pilarne riktigt skola träffa. Jag tror, att målaren häri velat ge en vacker bild af

vänskapen eller kärleken. Det första paret betyder den vaknande kärleken; derföre kysser den ena Eroten äpplet, innan han kastar det, och den andra står beredd att uppfånga det med bägge händer; tvifvelsutan för att sedan kyssa det och så kasta det tillbaka. Det andra paret, som skjuter pilarne, föreställer den redan trofasta kärleken. — Men hvad betyder månne uppträdet derborta? Här äro två Eroter i slagsmål. Den ene har bakifrån rusat på den andre och klämmer honom så hårdt, som ville han qväfva honom. Denne står dock på sig och bänder upp en finger på motståndarens hand, så att han måste släppa taget. Men då nu angriparen i ilskan — tvärtemot kampens lagar — biter i den andres öra, väcker detta de kringstående små Eroternas förtrytelse, och de kasta äpplen på förbrytaren. — Ej häller må haren undgå oss, som Eroterna jaga derborta. Han satt nyss i god ro bland träden och åt af de nedfallna äpplena, då han blef uppjagad af en yr Erotflock med buller, rop och skratt; somliga kasta sina kläder efter honom, andra springa, andra flyga efter honom; men haren kilar undan dem, och i villervallan faller en raklång på ryggen, en annan på magen. Men ingen begagnar pilar, ty man vill fånga honom lefvande och skänka honom som ett välbehagligt offer åt Afrodite. Ty se! här framför grottan, hvarur den svala bäcken flyter fram, står gudinnans egen stod, formad af nymferna utaf tacksamhet för, att hon gjort dem till mödrar för talrika kärleksgudar. En silfverspegel samt förgylda sandaler och spännen ses upphängda bredvid, och en inskrift säger dem vara nymfernas skänker åt gudinnan. Sjelfva ropa de högt, att de äro Afrodites tjenarinnor, och Eroter frambära äpplen till henne som offer, bedjande, att hon alltid ville skydda deras vackra trädgård.»

Så långt Filostratos. Har han gjort denna skildring (denna och de öfriga) efter en verklig tafla? Man har tvistat derom. I saken sjelf ligger dock ingenting omöjligt. Han kan altför väl ha sett en dylik tafvelsamling vid Neapel och deri en tafla sådan som den beskrifna.

Antaget således, att taflan verkligen funnits till, huru såg den ut? Ty säkert är, att den i mycket skilde sig från en flamländsk duk på 1600-talet.

Man har ända till senaste tid varit altför benägen att underskatta värdet af det antika måleriet. Förlåtligt nog. Ty då flere af arkitekturens och skulpturens äfven allra yppersta mästerverk hunnit fram till oss, må vara i ruiner, samt, särskildt hvad skulpturen beträffar, tallösa och delvis förträffliga repliker gifvit oss en ganska åskådlig bild af denna konstarts blomstring, har den obevekliga tiden förstört nästan till sista spåren de grekiska målarnes förgäng-

liga verk. Efterverlden eger icke i behåll någon enda tafla målad af de många berömda målare, som de antika skriftställarne omnämna, ja med några få undantag ega vi inga målningar af så pass sjelfständig konstnärlighet, att målaren derå utsatt sitt namn, än mer — bland de öfver 2,000 antika målningar vi dock ega i behåll, kan man icke ens med säkerhet uppvisa någon kopia utaf de talrika i skriftställarnes arbeten omnämnda och prisade verken.

Och dock kan man numera med största sannolikhet påstå, att de store grekiske målarnes verk, om de sute för våra ögon, af oss måste räknas till något af det mest fulländade i alla tiders målarkonst, ja att desse målare förtjena större pris än sjelfve arkitekterna och skulptörerna, så till vida, som de förmådde utveckla sin konstart från en mycket ofullkomligare början (i Orienten) än de senare, och att desse målare för första gången i verldshistorien skapat en *verklig målarkonst.* Det må vara sant, att det plastiska sinnet var det öfvervägande hos grekerna, och att detta satte en viss gräns för deras målningskonst, en gräns som först de moderna folken från och med 1400-talet öfverskridit. Det må vara sant, i alla fall sannolikt, att de i viss grad saknade den moderna blicken för det *atmosferiska lifvets* skönhet och i allmänhet för den fullt pittoreska effekten, att de i tekniskt hänseende kanske stodo efter de nyare i en fullt korrekt återgifning på den målade ytan af verkligheten o. s. v. Men slagordet »målad plastik» räcker för ingen del till som rubrik för det antika måleriet. Det kan man redan finna deraf, att detta måleri omfattar snart sagdt alla slags ämnen, som fantasin kan uttänka eller det verkliga lifvet kan ställa för ögonen — såsom till god del synes redan af Filostratos' ofvan antydda »räsonnerande katalog» —; och det framgår ovedersägligt också af de många beskrifningar vi ega från de grekiska och romerska skriftställarne — dessa fina konstkännare! —, hvilka tilldela målarne fullt ut lika rikliga loford som skulptörerna.

Hvad vi ännu ega af antik målarkonst, är ej litet till antalet, ej häller till värdet, och dock tillhör det i hufvudsak blott den romerska kejsartiden, således en tid långt

aflägsen från det grekiska måleriets blomstringstid, hvilken slutar med Alexanders samtida Apelles. Till och med de original, af hvilka de äldre af dessa väggmålningar torde vara efterbildningar, tillhöra tiden efter Alexander. Och hvad som väger tyngst för omdömet, nästan alla ännu bibehållna målningar äro, *icke* verkliga artisters verk, utan mer eller mindre handtverksmässiga dekorationsarbeten, alster af en ofri konstindustri. Och dock eller just derföre vittna de så kraftigt om förträffligheten hos de fria konstverk, som varit deras mer eller mindre direkta förebilder och förutsättningar.

Som bekant utgöras dessa alster af dekorationsmåleri till största delen utaf väggmålningar uppgräfda ur Roms- och de Campaniska småstädernas, i synnerhet Pompejis ruiner. De Filostratska målningarne voro verkliga taflor infattade i pelargångarnes väggar, troligen vid någon af de präktiga landtvillor, för hvilka den herrliga Neapolitanska kusttrakten redan och i synnerhet då var beryktad, och icke långt från dessa olyckliga städer, hvilka sedan mer än ett sekel tillbaka lågo nedbäddade under Vesuvii lava. Emellertid kunna dessa Pompejanska m. fl. väggmålningar, som först i senare tider kommit och altjemt komma i dagen, ge oss en viss föreställning om de målningar, som sutto i Filostratos' tafvelgalleri, och nu särskildt om »Eroterna».

Sjelfva ämnet: Kärleksgudarne och deras upptåg tillhör senantiken. Först efter Alexanders tider uppträda de små Eroterna (Amorinerna), d. v. s. den mångdubblade Eros, i den antika konsten. På väggmålningarne i Pompeji och Hercullaneum och Stabiæ anträffas de i mängd och ofta just i sådana skalkaktiga scener som här. Vi påminna t. ex. om två af de mera bekanta och intagande bilderna: »Erot-boet» (Pompeji) och »Erot-försäljningen» (Stabiæ) hvilken senare förer tanken direkt på Thorvaldsens vackra relief: »Kärlekens åldrar». De ega dessa bilder en renhet och grazie i formbehandlingen, en mild harmoni i färgen och en trots all uppfattningens liffullhet lugn skönhet i framställningen, som är specifikt antik. Säkerligen skulle vi i Filostratos' Eroter i stegrad grad återfinna alla dessa egenskaper, hvilka på samma gång afgjordt skilja dem från

Rubens'. Tilläggom, att efter samma befintliga målningsprof vi kunna föreställa oss »Eroterna» tumla om uti ett leende trädgårdslandskap i ett klart och jämnt fördeladt dagsljus under en ren och blå himmel. — Landskapsmåleriet var den enda nya art, som skapats efter Alexanders tid och den grekiska blomstringsepokens slut. Nu, under kejsartiden, idkades det flitigt; visserligen inom sina redan antydda gränser. Den intima naturskönheten, stämningsfullheten, sådan den moderna tiden älskar, får der icke sökas. Knappt att den ännu träffas hos Rubens. Med få undantag skildra de antika landskapsbilder, vi känna, en mer dekorativt uppfattad, ljus, glad och kultiverad natur såsom här i »Eroterna».

Vi förflytta oss nu med ens ej mindre än tretton århundraden fram i tiden.

Vesuvius lemnade visserligen Neapel och villorna utanför dess murar i fred. Men hedniska och kristna barbarer ödelade de antika konstlemningarna så mycket säkrare. Och då högrenässansen var inne, och man började på fullt allvar gräfva i ruinerna och samla ihop de antika spillrorna, var det hufvudsakligen i Rom man kunde påträffa antika målningar. Det var då Rafael och hans lärjunge Giovanni da Udine afteknade i de underjordiska rummen af Neros »Gyllene hus» under ruinerna af Titi Termer de grotteska väggmålningar, som de sedan efterbildade i Vatikanens Loggier (och hvilka i sin tur numera äro till god del förstörda af tiden). De och deras samtida sågo då visserligen der och bland de öfriga ruinerna af det gamla Rom många väggmålningar, som under den derpå följande tiden förstörts. Men dem undgingo å andra sidan många målningar, som först vår tid bragt i dagen (i synnerhet på Palatinen), och framför allt den stora massan af väggmålningar i de Campaniska städerna. Hvarje år väfde då en ny gräs- och blomstermatta öfver den stora grafkullen, och minnet förvarade icke ens namnet på de städer, som här ännu i mer än tvänne sekler lågo gömda under myllan. Bättre tillgång hade man på antika arbeten af marmor och brons. Mäktiga och rika

konstvänner samlade med passion antik skulptur ifrån de största stoder till de minsta reliefer och gemmer, och de samtida målarne studerade dem i kapp med skulptörerna.

Men bättre än tempel och palatser, stoder och reliefer af sten och metall hade de gamle skriftställarnes arbeten stått emot tidernas ödeläggelse, tack vare icke minst den fristad och vård många af dem hade funnit i medeltidens klosterceller. Och då nu de nyuppfunna tryckpressarne sattes i gång, blef offentliggörandet af de klassiska handskrifterna en af boktryckarnes förnämsta omsorger. Hos de italienska humanisterna, dessa själsfränder till den romerska kejsartidens grekiska sofister, gick som bekant det ästetiska intresset hand i hand med det teoretiska, och så studerade de, likasom de egentliga skalderna och konstnärerna, med begärlighet de liffulla och yppiga taflor som Catullus, Ovidius och de andra antika poeterna upprullade i sina diktverk, men derjämte också de beskrifningar af verkliga taflor som Pausanias, Lukianos, Filostratos och andra meddelade. Och der mäcenaterna och konstnärerna sjelfva ej voro så belästa eller ens förstodo de döda språken, hjelpte humanisterna dem att ur dessa källor hemta ämnen till de artistiska beställningarne. Så, för att blott nämna ett par exempel, begagnade sig en hel rad af italienska och tyska målare på 1400- och 1500-talen, bland dem S. Botticelli Rafael och A. Dürer, utaf Lukianos' utförliga skildring af Apelles' stora allegoriska målning »Förtalet»; och efter samme Lukianos' beskrifning på Aëtions berömda tafla »Alexander och Roxanes bröllop», målade flere renässans-målare liknande bilder, bland hvilka Soddomas herrliga tafla i Villa Farnesina i Rom torde vara den förnämsta. Äfven Filostratos' skildringar anlitades, exempelvis af Giulio Romano och Tizian, och den sistnämnde målade en ännu befintlig tafla just efter »Eroterna». Men härom må vi berätta något utförligare. Vi få då tillfälle att beröra några anmärkningsvärda sidor af renässansens konstlif, på samma gång vi fullfölja tråden i vår berättelse.

En bland de mera beryktade fursteätterna från denna tid är familjen Este i Ferrara. Dess historia är i flere hän-

seenden typisk för de smärre italienska renässanshofvens. Å ena sidan ett lifligt deltagande i den yttre politikens ändlösa förvecklingar, å den andra de blodigaste misshälligheter inom familjen sjelf; jämte allt detta det lifligaste intresse för den högre bildningen och konsten i förening med ett storartadt mäcenatskap. Här såsom öfverallt i renässansen de bjertaste motsatser förenade: råhet och lättfärdighet i seder hand i hand med verklig själsodling och en förfinad smak.

Hertig Alfonso, som nu i början af 1500-talet herrskade i Ferrara (från 1505), var en äkta son af sin tid och sin ätt. Han var en kraftig men lidelsefull och hetblodig karaktär; i detta och annat erinrande om påfven Julius II. Hans gemål var den beryktade Lucrezia Borgia (i hennes fjerde gifte). I de politiska strider mellan Frankrike, påfven och Venedig, som då söndersleto Italien, var han såsom den venetianska republikens vasall naturligtvis på det lifligaste invecklad. Dessa strider höllo på att kosta honom hans krona, likasom de utblottade statskassan, och inom hans eget land hotades både hans krona och hans lif genom ett uppror af två hans egna bröder. Det stäcktes dock, och bröderna sattes i fängelse på lifstid. Då emellertid lugnare tider inträdt, fick Alfonso tillfälle att egna sig åt det intresse för vitter och konstnärlig bildning, hvilket utmärkte honom så väl som de flesta medlemmarne af familjen Este. Redan i början af sin regeringstid hade han börjat utvidga och försköna sitt »kastell» i Ferrara, hvilket än i dag reser sina mörka murar öfver slottsgrafvens slammiga vatten. I dess ena sida låg det fängelserum, der Alfonso höll sina rebelliska bröder fångna, och i dess närhet hans egen skrif- och studerkammare («studio»), som han låtit dekorera genom den utmärkte målaren Dosso Dossi (1514), och som han nu beslöt att pryda med taflor af ryktbare mästare. Sådana artister voro den tiden ej sällsynta. Men Alfonso ville anlita de allra yppersta. Han vände sig bland andra till Rafael samt till Tizian, hvars arbeten han redan förut lärt känna och värdera i Venedig.

Den första tafla, hvarpå Tizian fick beställning (1516), var en »Offring åt Venus», hvilken han hade färdig 1518. Denna är ingen annan än just en framställning af Filostratos' »Eroter». Ämnet och beskrifningen fick han med all sannolikhet genom någon af de lärde herrarne vid Alfonsos hof, ty sjelf kunde Tizian — efter hvad man har anledning att tro — icke grekiska och latin. Måhända meddelades de honom af Ariosto, som var en af skyddslingarne vid hofvet och sjelf porträtterades af sin broder i Apollo, Tizian. — Då den store venetianske mästaren många år derefter dog (1577), anbringade målargillet i Venedig bland flere bilder vid hans katafalk en, der man såg Alfonzo i sitt hof åhörande en föreläsning af Ariosto, under det att Tizian sitter och målar vid sitt staffli. Osannolikt är icke, att denna bild var hemtad direkt ur verkligheten.

Samma år Tizian fick sin »Offring åt Venus» färdig (1518), fulländade han sin undersköna altartafla »Marias himmelsfärd» (»Assunta»), ett af renässansens och målarkonstens sublimaste verk, hvilket ock skapade mästarens stora rykte; och samma år fick han af Alfonso beställning på en »Bacchanal», således åter ett ämne hemtadt ur den antika idékretsen. Denna tafla uppsattes i Alfonsos »studio» liksom »Offringen åt Venus»; och dessa taflor ha alltsedan delat samma öden. Till och med kopiorna af Rubens' hand sitta än i dag i hvarandras närhet uti Nationalmuseet i Stockholm. Då vi i det följande berätta den först bestälda taflans öden, skola vi derföre äfven behålla kamraten i sigte.

Så länge familjen Este innehade Ferrara, bibehöllos ock konstskatterna på sin plats i Alfonsos »studio». Men den påfliga stolen kom med tiden i besittning af hertigdömet. Den dåvarande egaren afträdde Ferrara med vilkor att få undantaga slottets rörliga egendom. Men påfvens lika mycket konstälskande som litet samvetsgranne ombud — dylika konstälskare var det den tiden ej ondt om! —, kardinallegaten Aldobrandini, lät hemligen föra de bägge taflorna ur slottet (1598) och vägrade sedan att utlemna dem. De kommo altså till Rom*. En liflig beundran väckte de i

* Då den redan omnämnda förteckningen öfver Rubens' qvarlåtenskap anger, att äfven denna bild är hämtad från Filostratos, beror detta på ett

den romerska konstverlden. Paduanaren Varotari målade vackra kopior af dem (nu i Bergamos galleri), och Albano sämre och godtyckligt förändrade, hvilka senare en gång tillhörde den svenska drottningen Kristinas samlingar. En ännu ryktbarare mästare gjorde som bekant andra fria kopior af dem, hvarom mera nedan. Och G. A. Podesta från Genua gjorde (1636) ett kopparstick efter »Offringen åt Venus» *. Enligt en sägen, som låter fullt trolig, skall Dominichino ha gjutit tårar vid underrättelsen, att denna tafla bortskickats från Rom.

Den stannade nemligen ej länge i Rom. Ej blott denna tafla utan bägge två flyttades ur palazzo Ludovisi af dess egare kardinal Ludovisi, hvilken sände dem som present till konungen af Spanien Filip IV, genom spanske vicekonungen grefve Monterey (1680). Man eger ännu i behåll en skrifvelse från det dåvarande engelska sändebudet i Madrid Sir Arthur Hopton hvari han inberättar till sin regering huru Monterey i egen person till konungen öfverlemnat »Tizians Bacchanal». Så pass vigtig ansågs tilldragelsen vara vid dessa tiders konstälskande hof.

Men innan vi här lemna Tizians tafla, hvilken vi sålunda följt från slottet i Ferrara till palazzo Ludovisi Rom, och derifrån till Escorial i Madrid, kan det förtjena att taga den något närmare i betraktande.

Först ämnet och dess fattning. Detta var likasom »Bacchanalens» ett rent antikt ämne af spelande sinlighet, mestadels harmlös men här och der (mest i Bacchanalen) gränsande till det djuriska. I första ögonblicket kan det väcka någon förvåning hos »Assuntas» målare. Men förklaringen ligger korteligen sagdt deri, att Tizian var en son af renässansen, ja man kan gerna säga en af dess representerande män; representant således för en tid, som mäktig af de högsta religiösa ingifvelser icke dess mindre gjort ett visst skäl för benämningarne verldslig och hednisk.

---

missförstånd. F. beskrifver visserligen en målning »Ariadne», som har vissa motiv lika med Tizians tafla, men kompositionen i sin helhet är en annan.

* Nationalmuseum eger af Bacchanalen en gravyr, som förmodligen är utförd af G. Mitelli från Bologna (1634—1718); enligt meddelande af amanuensen G. Upmark.

Renässansen uti Italien var icke, såsom mestadels ofvan Alperna, blott ett lärdt studium och en själlös härmning af antikens skrift- och konstverk utan en verklig pånyttfödelse (renaissance) af dess anda. Men mer än det. I sin helhet fattad, betecknar den ett nytt skede i den moderna odlingens utveckling. Medeltidens andliga odling var strängt kyrkligt-religiös. Den stränga enheten i dess verlds-åskådning möjliggjordes genom dennas trånga begränsning. Förr eller senare måste den stund komma, då en mängd åsidosatta lifsintressen, en större andel af lifvets mångfald kräfde berättigande. Men den fria och glada blicken på lifvet, den allsidiga, andliga och sinliga bildningen, var just i antikens anda. Derföre gick från första stund en nyväckt sympati för antiken hand i hand med kampen mot medeltidsbarbariet och medeltids-tvånget. Och den moderne italienaren kände sig så mycket lättare hemmastadd i den antika tiden, som han deri såg sitt eget lands förgångna storhetstid. Altnog, den hedniska konstens formverld blef honom förtrogen i en grad, hvarom vi, det nittonde seklets nordbor, ha svårt att göra oss en rätt föreställning. Och den hedniska mytologien blef i kraft både af sin sinnrikhet och sin skönhet ett allmänt bildspråk i konsten, äfven då det gälde att uttrycka de högsta religiösa ämnena; men framför alt uppträdde de hedniska gudarne, enligt Burckhardts uttryck, såsom skyddsgenier för den nya öfversvallande glädjen öfver verlden och dess njutningar, hvilken nu aflöste den medeltida asketismen. Det var den epikureiska kejsartidens mytologi, Ovidii yppiga gudaverld, som åter kom i gunst.

Att då lifsintressenas mångfald ökades, utan att tillräckligt motsvaras af den sedliga halten, lifsuppfattningens enhet här och hvar skulle försvagas att icke säga brista, är begripligt, emedan det är menskligt. Och häraf de många oförsonade motsatser, denna brokiga blandning af godt och ondt, kristendom och hedendom, fin bildning och grof sinlighet, som så ofta möta oss hos denna tids menniskor, och som vi redan i det föregående haft anledning att påpeka. Men lättast var försoningen i fantasins

rike, och ingenstädes träder oss denna försoning till möte så fullständigt, ingenstädes är harmonien så genomförd som i de store målarnes verk, en Rafaels, en Michel Angelos och Tizians.

Till exempel just i Tizians »Asunta». — Men lärorikt är att här lägga märke till, hurusom de små englarne, som kretsa kring den till himlen sväfvande Maria, ega en alldeles omisskänlig frändskap med sina årsbarn, de stojande bytingarne i Venus-trädgården. Och dessa åter voro ju, som vi sett, ej annat än moderniserade grekiska Eroter. — Så pass »hedniska» äro vi emellertid sjelfva än i dag i konsten. Ty de englar och genier, som våra konstnärer någon gång framställa, ega samma ätteledning som Tizians, i fall de icke annars härstamma just från dessa. Så pass allmängiltiga former präglade en gång den grekiska fantasin.

De Tizianska kärleksgudarnes modernisering visar sig i synnerhet i en yppigare formgifning, sådan som renässansmästarne i allmänhet och i synnerhet Venetianarne älskade, — en yppighet, som stegrades under barock-tidehvarfvet, till dess en ny renässans (på 1700-talet) med en trognare anslutning till antikens förebilder återgick till smäckrare former, ja stundom öfverdref dem ända till magerhet.

För öfrigt har Tizian, såsom redan är antydt, tämligen troget återgifvit Filostratos skildring; dock med en viss frihet, som bland annat visar, att han fäste sig mindre vid den grekiska sofistens allegoriska vinkar än vid det rent pittoreska i bilden. Omgifningen är snarare ett fritt landskap än en trädgård. »Slagsmålet» är förvandladt i en harmlös lek, och både denna och harjagten försvinna nästan bland mängden af små episoder i det lifliga hvimlet. Venus sjelf och offringen åt henne spela ingalunda en hufvudroll i taflan. Endast två nymfer uppträda, stormande fram med sina gåfvor bredvid gudinnans stod i nästan bacchantisk yra.

Hufvudsaken är den ystert lekande barnskaran sjelf i dess vexlande form- och färg-spel. Och den sinligt uppsluppna scenen är målad med en lust och ett lif, som visa, att, om målaren fick ämnet sig förelagdt af beställaren ur en antik skriftställares verk, han dock på intet sätt fann

någon svårighet att fullt lefva sig in deri. Hans frändskap med antiken visar sig särskildt i hans förmåga att skildra en drastisk scen utan att pruta af något på framställningens skönhet och grazie. Deri är Tizian mera antik än de fleste af hans samtida.

Men fullt modern är han i färgen, som hos den venetianske mästaren är framställningens hufvudmedel. Utan tvekan torde man kunna sätta hans kolorit högtöfver äfven den störste grekiske målares; så mycket säkrare som Tizian häri öfverträffar de allra fleste ej blott af sina samtida utan äfven af senare moderna målare. Behandlingen i taflan* är mindre bred och fri än i Tizians senare verk, t. ex. äfven i »Bacchanalen», och dock mera koloristisk än i de tidigare. Hela scenen, säges det, badar i ett mildt harmoniskt ljus, hvilket likasom böljar i fina vågor från skugga till renaste klarhet. I mellanplanet stå dunkelgröna träd fram mot den solbelysta gräsmattan, och i bakgrunden faller ljuset på ett torn framför en hög bergskedja. Något till venster ser man resliga trädstammar med frukter hängande bland de lummiga grenarne; mellan träden ett hus, längre bort träd och en klar blå himmel, öfver hvilken hvita molntappar segla. —

En sådan rik och poetisk landskapsbild är för oss, 19:de seklets menniskor, ingenting ovanligt, men den var det då; man kunde svårligen anträffa dess motstycke utom Venedig om icke möjligen hos någon enstaka flandrisk mästare. Och alldeles säkert är, att det icke fans i antiken.

Men vi återtaga vår berättelse, och gå då några år tillbaka, från Madrid till Rom i allra första början af 1600-talet.

Det italienska måleriets högsommar var förbi. Längst räckte den i Venedig. Men stormästaren, hundraåringen

* Då förf. ej sett taflan annat än i fotografi och gravyr, måste han för koloriten anlita andras auktoritet, främst Tizians förträffliga biografer Crowe & Cavalcaselle, hvilka äfven meddela taflans historik. Julius Lange i sin förträffliga uppsats, »Rubens's Framstilling af Mennesket» (Nordisk Tidskrift 1880 h. I) gör äfven jemförelse mellan Rubens och Tizian.

Tizian var nu längesedan död (d. 1577), döda voro äfven hans förnämste efterföljare, en Paolo Veronese, Tintoretto m. fl. I det öfriga Italien började just nu en helsosam reaktion mot den allmänt rådande manierismen genom de sinsemellan motsatta grupperna, eklektikerna och naturalisterna. Caracciernas skola kunde genom sitt lärda studium af de stora mästarne för en tid hejda förfallet, om också icke gifva impuls till en verkligt lifaktig konst. Den italienska naturalismen åter införde genom sitt omedelbarare förhållande till verkligheten en ny insats i konstlifvet, hvilken dock först senare i lifskraftigare konstskolor skulle komma till full utveckling.

Just i denna brytningstid, sjelfva året 1600, kom till Italien en tjugutvåårig flamländsk målare, hvilken i den europeiska målarkonstens följande öden skulle spela en af de mest ingripande rollerna. Den unge målarens namn var Peter Paul Rubens. Son i en ansedd borgarfamilj i Antwerpen, hade han fått en mycket vårdad uppfostran och i likhet med adliga ynglingar då för tiden till och med varit anstäld som page i ett furstligt hus. Men då hans ovanliga konstnärsanlag togo ut sin rätt, fick han åtnjuta undervisning hos några Antwerpen-mästare. Den siste af dem var den berömde Othon van Veen, som invigde honom i de då öfver hela Europa gällande italienska konsttraditionerna. Äfven den literära smaken i Rubens' eget hem motsvarade den rådande italienskt-klassiska smaken i måleriet. De i dessa traditioner utbildade målarne åtnjöto hemma i Flandern det högsta anseendet; t. ex. Fr. Floris, hvilken skall ha räknat ej färre än 126 lärjungar i sin atelier. Och äfven i utlandet t. o. m. söder om Alperna vunno flere af dessa målare ett visst rykte och fingo anställning vid hofven, såsom t. ex. Paul Bril Spranger och Pourbus d. y. Till Italien stod derför naturligen hvarje ung målares håg. Och de spanska Nederlänedrnas artister stälde så mycket hällre sin kosa dit, som Spanien denna tid som bekant äfven var en inflytelserik italiensk makt.

Altnog, vi finna som nämdt den unge Rubens i århundradets första år uti Italien, der hans målar-talang i förening

med hans verldsmannabildning samt Albrekts och Isabellas ampla rekommendationsbref snart skaffade honom en anställning hos den konstälskande Vincent Gonzagua i Mantua, Tassos beskyddare. Dit flyttade han från Venedig, som betecknande nog, var den första ort han uppsökt uti Italien, och der han under flitiga studier uppehållit sig det första halfåret. Han fick nu för hertigens räkning kopiera italienska målares arbeten och användes för öfrigt vid hofvet som ett slags konstråd. Hofven voro som bekant denna tid medelpunkter af den mest ingripande betydelse för hela det sociala och artistiska lifvet. Vid hofven gjorde de unga männen ur de högre klasserna likasom konstnärerna merendels sin uppkomst. I deras tjenst grundlade de förstnämnde sin samhällsställning och fingo de senare de beställningar, som skaffade dem bröd och rykte.

Vi finna Rubens nu än i Madrid, än i Venedig, Milano, Bologna, Florenz, Genua, än i hertigens följe, än ensam, ständigt kopierande, tecknande, målande, än för sin herres än för egen räkning. Längre tider åren 1601, 1606—1607, 1608, fick han arbeta i Rom. Här trifdes han bäst och dröjde, så länge han kunde. Ty här egde han de rikaste tillfällena till det, hvilket naturligtvis gälde för honom sjelf som hufvudsaken med hans vistelse i Italien, nämligen att få se och lära utaf de store mästarnes verk.

Endast få sjelfständiga kompositioner af hans hand hör man omtalas, men så många fler kopior. Den otroliga arbetsförmåga, som tillhörde honom och som gjorde honom till den kanske alstringsrikaste artist i hela konsthistorien, utmärkte honom redan nu. Alla de stora mästarne beundrade och studerade han. Man känner från denna tid kopior efter Rafael, Correggio, Lionardo da Vinci m. fl. Men mera befryndad kände han sig med sådana mästare som Michel Angelo och ändå mera med venetianarne såsom Paolo Veronese och Tintoretto, och allra mest synes han känt sig dragen till Tizian. Upplysande är att se det sätt, hvarpå dessa senare mästare funnos representerade i hans rika tafvelsamling under senare år. År 1625 sålde han till hertigen af Buckingham 13 dukar af Veronese, 17 af Tinto-

retto och 19 af Tizian. Och dock egde han qvar vid sin död (1640), bland 319 taflor (de flesta naturligtvis målade af honom sjelf (93) och samtida Nederländare), 6 dukar af Veronese, 6 af Tintoretto och 10 af Tizian. Men dessutom funnos bland hans artistiska qvarlåtenskap ej färre än 20 porträtt samt några stora figurtaflor kopierade efter Tizian. Bland dessa sistnämnda anträffa vi nu vår gamla bekanta: »Offringen åt Venus», likasom också »Bacchanalen«.

Vid försäljningen af Rubens' konstsamling, uppträdde Europas mest lysande konstälskare som köpare, kejsaren af Tyskland, konungen af Polen, kurfursten af Bäjern, kardina Richelieu m. fl. och främst konungen af Spanien. Högst sannolikt är, att Filip IV, hvilken två år förut, såsom vi sett, fått de två Tirianska original-taflorna i present från Rom, nu från Antwerpen förvärfvade de Rubenska efterbildningarne. Säkert är, att de under Carl III (1759—88) funnos i Madrid, der de befinna sig än i dag. Om sättet hvarpå de sedermera kommit derifrån till vår hufvudstad känna vi intet med bestämdhet. Man vet, att de egdes af marskalk Bernadotte. De gingo sedan i arf till konung Carl XV, som redan under sin lifstid förärade dem till vårt nationalmuseum.

Af befintliga data framgår emellertid, att Rudens sett och kopierat Tizians bägge taflor i Rom, just under den åtta-åriga studietid (1600—8) i Italien, vid hvilken vi derföre dröjt. Icke i Spanien; ty vid Rubens första resa dit (1603—4) funnos de icke der ännu, men ej häller vid hans andra besök derstädes (1628—9). Icke häller i Italien senare än 1608, ty han kom aldrig mer dit.

De tillhöra således Rubens' första utvecklingsperiod. Och deras stora intresse ligger deri, att de göra oss till vittnen i en täflingsstrid mellan den störste flamländske och den störste italienske färgkonstnären. Ty Rubens, taflor äro inga trogna kopior eller rättare icke kopior alls utan, som man träffande sagt, fria öfversättningar*. Och de bära så afgjordt sin mästares stämpel, att den som lärt känna Rubens' målningssätt, här svårligen kan misstaga sig på hans

* F. Sander, Nationalmuseum, IV.

pensel, äfven om här och hvar rent italienska drag och typer träda i dagen. Dessa efterbildningar stå ej i detta hänseende ensamma. Tvärtom, hans fantasi egde redan under denna hans ungdoms- och studie-tid ett så utpräglat skaplynne, och så snart han satte penseln på duken eller ritstiftet på papperet, trängde hans individuela uppfattning med sådan makt i förgrunden, att det tycktes vara honom nästan omöjligt att blott återgifva, hvad han såg. Men att denna sjelfkänsla tillika var fullt medveten redan hos den ännu icke trettio-årige mästaren, synes t. ex. af ett bref till hertigens af Mantua sekreterare, deri han fäller det stolta yttrandet: «Jag har alltid haft till grundsats att ej sammanblanda (confondre) mig med någon annan mästare, hur stor han än må vara». Midt under det trägna studiet af de store Italienarne, hvilka han vördade och af hvilka han lärde sig så mycket, kände han sitt eget snilles vingar växa. Det saknas ej yttranden af honom från denna tid, som visa, att han i sin obemärkthet ansåg sig fullgod med flere då beryktade mästare; och de Tirianska efterbildningarna bland andra tvinga oss att ge honom rätt. Man kan i dem utan svårighet röja den kraftiga hand, som just höll på att rycka målarkonstens herskarspira ur italienarnes händer och för en tid flytta dess högsäte till norden.

Inför Rubens' bägge taflor märka vi, att vi ytterligare ett stycke aflägsnat oss från antiken; samma vägstycke nämligen som skiljer flamländaren från italienaren och barocken från högrenässansen. Kompositionen är i hufvudsak densamma, men detaljerna och hela karaktären förändrade. Konturerna äro mindre rena, modelleringen mindre fast, formerna äro ännu yppigare och mera likasom upplösta i färgspelet, hvilket som från Tizians varma, mättade toner börjar drifvas upp i den höga Rubenska ljusskalan. Framställningen är en grad mindre plastisk, en grad mera koloristisk; hela scenen en grad mera yster och uppsluppen. I synnerhet märkes detta i Bacchanalen. I alt detta igenkänner man den store flamländske färgkonstnären, sådan han förblef ända till sin död och sådan han visar sig i så godt som alla de omkring 2,000 målningar, man tror sig känna

från hans hand. — Men visserligen står han i dessa ungdomsarbeten ännu icke på mästerskapets högsta höjd.

I våra dagars ästetiska analys gör man sig förklaringen af de historiska företeelserna stundom altför lätt, då man helt kategoriskt påstår, att konstverket blott är ett direkt uttryck eller till och med rent aftryck af den inre menniskan. Ur denna förklaringsgrund blir det svårt att förstå, hur Rubens, som ofta är bullrande och öfverdådig, till och med rå, stundom banal i form och uttryck, kan vara denne fint bildade, af sjelfbeherrskning och jämnmod utmärkte, sobre och huslige, ömsinte, till och med på *sitt* vis religiöse man som han i verkligheten var. Mycket förklaras af hans flamländska lynne, och flamländskt är som man vet än i dag hos grannfolken liktydigt med hvad Tyskarne kalla »das Derbe, Massige und Ungenirte». Mycket förklaras också af tiden, som tålde en god portion råhet i sed och fantasi samman med hög själsodling, — man erinre sig Rubens' samtida: Shakspeare.

Men man får ej häller glömma, att den bild-skapande fantasin är ett element för sig hos menniskan, hvilket följer sina lagar och lifsvilkor och ofta i stor frihet lyder böjelser, som leda åt andra håll än menskans i öfrigt. Ofta ligger derföre konstverkens psykologiska intresse icke i öfverensstämmelsen med utan tvärtom i (den relativa och partiela) motsättningen till konstnären-menniskan. Och just i detta fantasins lif på egen hand är barock-tidehvarfvet särskildt märkligt. Ämnena i konsten voro allmänt gifna: kristliga och antikt-mytologiska; men oftast rådde ett mycket tillfälligt förhållande mellan ämne och bild. Och sjelfva de antika ämnenas art gjorde konsten hvarken folklig eller nationel i vår tids mening.

I alt detta var barocken en fortsättning på renässansen, men den dref splittringen ett steg längre. Barocken bildar genom den fantasins suveränitet, som den gjorde gällande, en motbild till nyromantiken, fast den förras inbillningskraft var mera plastisk, och hela riktningen mera naiv. Fantasin tumlade om i sin verld i en obundenhet, ja ett sjelfsvåld, som ofta kränkte både ämnets fordringar och konstens la-

gar. Historiskt sinne, historisk trohet, »lokalfärg» får man hos dessa barockmålare lika litet vänta som en djupare och innerligare själsskildring. Men så mycket säkrare renässansens öfversvallande fröjd öfver sinneverldens skönhet i form och färg med ett tillskott af lust för rörelse och affekt till hvad pris som hälst, och särskildt hos Rubens och hans efterföljare en sympati för det liffulla, svällande och gigantiska, hvilket verkar dubbelt kraftigt genom deras skärpta natursinne och bländande kolorit.

Och här kommo dem de antika ämnena väl till pass, dem likasom renässansens målare, Rubens likasom Tizian; ehuru naturligtvis, såsom vi redan antydt, den anda, hvari de framstäldes, blef ännu en grad mindre antik.

Rubens var som nämndt en fint bildad man enligt den tidens skick, hvilket framför allt fordrade en förtrogen kännedom om den klassiska forntiden, dess literatur och konst. I klassisk belägenhet öfvergick han säkerligen Tizian. Den frejdade flamländaren, hvilken då han satt vid stafflit plägade låta Seneca, Plutarkos eller annan klassisk författare föreläsas för sig, kan altförväl sjelf ha gjort bekantskap med Filostratos, åtminstone i latinsk öfversättning. Han icke blott förstod utan talade äfven latin. Hvad man i alla händelser godt kan förstå, ja hvad man med egna ögon kan se är, att, då han målade sin duk efter Tizians' framställning af den Filostratska Amorin-trädgården, han skildrade en verld som för honom ingalunda var främmande, fast han tolkade den efter sitt eget hufvud.

Åter gå vi ett stycke fram i tiden, från början af 1600- till slutet af 1700-talet och början af vårt sekel, från Rom och Antwerpen till den lilla tyska staden Weimar. Barockens och rococons tidehvarf hade gått till ända, och ännu en gång var man i färd med en förnyelse (renässans) af antiken för att derigenom, som man ville, pånyttfödda konsten, — och ännu en gång kommo de Filostratska beskrifningarne på tal.

Betecknande för tiden och för landet (Tyskland) är, att väckelsen utgick från skriftställarne, hvilka både snillrikt och lärdt bedrefvo sin propaganda, under det att det myckna talet ej på länge följdes af nämnvärd konstnärlig handling, i synnerhet icke i måleriet. Först sent började Carstens och Schinkel sin fruktbärande verksamhet. Men hvad betyda väl målarne Tischbein, Hackert, Heinrich Meyer, ja äfven Rafael Mengs och Angelica Kaufmann emot de samtida skriftställarne Winckelmann, Lessing och Goethe? Denne siste, Ifigenias skald, som genom sin italienska resa (1786—8) grundligt arbetat sig ur sin Sturm- und Drang-period och blifvit den varmaste entusiast för antikens bildande konst, blef sedan outtröttlig i att verka för den moderna konstens hellenisering. I förening med den nämnde Meyer utgaf han i detta syfte (från och med 1798) den berömda tidskriften »Die Propyläen» samt skref i samma anda en mängd andra uppsatser om antikens bildande konst. Hans plan var att med »en successiv bearbetning af Pausanias, Plinius och i synnerhet Filostratos, far och son, tillhandagå målarne». Bland dessa afhandlingar fästa vi oss vid en med titeln »Filostrat's Gemälde». För att rätt tillgodogöra målarne dessa den äldre Fil:s beskrifningar klassificerar han dem efter ämnena och afsöndrar i sin öfversättning de rent retoriska beståndsdelarne, så att blott det i bild framställbara qvarstår. Här återse vi bland andra bilder våra bebekanta »Kärleksgudar» eller »Offringen åt Venus». Dock nedskrifver Goethe sin uppsats i ett visst missmod. »Konstvännerna i Weimar», säger han, »hade flitigt öfvat sig på dessa Filostratska skildringar och skulle hafva utgifvit en följd af dem i kopparstick, om blott verldens och konstens öden i någon mån hade gynnat företaget; men de förra voro för hårda och konsten för veklig», och så afstannade det hela.

Efterverlden torde knappt kunna instämma i denna den store skaldens klagan. Snarare kan man förundra sig öfver den lifliga hyllning, han kunde egna sådana svaga och manierade målningar och teckningar, som dem man ännu från denna tid eger af Tischbein och Meyer eller af andra

numera alldeles bortglömda, men då af »de Weimarska konstvännerna» prisbelönta artister. Någon framställning af Filostratos' »Kärleksgudar» ha vi ej lyckats påträffa eller ens sett omtalas. Utan orättvisa kan man väl påstå, att dessa Goetheska reformsträfvanden, ehuru välmenta i sin syftning till en idealare uppfattning och renare formgifning, dock misskände den moderna målarkonstens natur och kallelse. De dåtida målarne saknade alltför mycket den friska och omedelbara uppfattning, som gör Tizians och Rubens' antika bilder till något annat och mer än svaga efterbildningar. Och det nya måleriet har gått helt andra vägar än artisterna i Weimar.

Skulle vi till slut inom vår egen allra nyaste målarskola vilja uppsöka några motbilder till Tizians och Rubens' kärleksgudar, kunna vi stanna inför Julius Kronbergs »Amorin» och de små genierna, som tumla omkring »Våren». Om Filostratska Eroter erinra de ej mycket, men så mycket mer om Rubenska Amoriner. Lätt nog skulle de kunna tagas för skalkaktiga bytingar bortflugna från dennes Venusträdgård.

G. Göthe.

Den norska literaturen under år 1879.

(Korrespondens från Kristiania).

II.

På det dramatiska området finner man de mest betydande literära alster, som året har att uppvisa, i det man här möter namnen Henrik Ibsen och Björnstjerne Björnson samt arbeten sådana som »Et Dukkehjem», »Leonarda» och »Det nye System».

Tragedier skrifvas, som bekant, icke längre hos oss. Sedan det norska historiska dramat, hvilket frambragt så ädla frukter som »Kongsemnerne», »Haermaendene paa Helgeland», »Fru Inger till Østråt» och »Sigurd Slembe», aftynade, har icke framkommit en enda tragedi af så mycket värde, att den förtjenat uppföras på Kristiania teater. Två unga författare hafva visserligen under de senare åren debuterat i literaturen som tragedidiktare, men den enes arbete var blott en reminiscensprodukt utan märg, hopgjord efter det norska historiska dramats mönster, och det andra var ett förstlingsarbete, som nog vittnade om talang, men på samma gång var alltför ungdomligt för att kunna tillmätas någon betydelse.

Misstager jag mig icke allt för mycket, så äro orsakerna till tragedins försvinnande från vår literatur desamma som gjort lyriken till den norska diktningens styfbarn — dock på detta intressanta spörsmål bör jag icke här inlåta mig.

Ännu sorgligare, om än icke till sina orsaker, dock till sina verkningar, är det faktum, att det icke heller nu för tiden skrifves något lustspel hos oss. Sedan »De Unges Forbund» utkom år 1869, hafva vi icke fått ett enda lustspel, och detta förträffliga arbete, som bär i sig möjligheten till att blifva medelpunkt för en hel uppspirande lustspelsliteratur, tronar derför hittilldags i ensam höghet. Huru sorgligt detta är, fattar man först, när man inser, att det icke fins någon diktart, som vi för ögonblicket i så hög grad behöfva, som just lustspelet Vårt samhälle med sina talrika löjligheter och skröpligheter skulle utgöra en riktig guldgrufva för en lustspelsdiktare, och ingen uppgift skulle vara tacksammare än den, att skaffa oss löjets fri-

görelse från den småsinthet och trivialitet, som nu med ogräsets frodighet håller på att växa oss öfver hufvudet.

Men härtill hafva våra skalder för ögonblicket hvarken tid eller lust. Nutidsdramat, denna arfvinge efter det förra århundradets *tragédie bourgeoise* och *comédie larmoyante*, med sin blandning af borgerlig hvardaglighet och halft sentimentalt patos, lägger uteslutande beslag på deras krafter. Ibsen skrifver nu uteslutande nutidsdramer, Björnson har uppgifvit all produktion på lyrikens och novellistikens område och skrifver blott nutidsdramer; alla de yngre uppspirande krafterna, såsom Alex. Kielland, G. A. Dahl, Carsten Kielland, skrifva också hufvudsakligen nutidsdramer — korteligen idel nutidsdramer på alla kanter. Det ligger naturligtvis något mycket glädjande i detta, eftersom ju nutidsdramat med sitt nära förhållande till verkligheten är den naturligaste och bästa utgångspunkten för en modern dramatisk literatur så väl som för en scenisk konst. Men å andra sidan saknar det icke sin fara: för det första är vår sociala jordmån långt ifrån så upparbetad af novellen och romanen, att ett nutidsdrama i längden kan trifvas deri; för det andra skall denna ensidiga dyrkan lätt kunna utpina jordmånen i den grad, att den kommer att ligga i träde; och för det tredje lägger denna förkärlek för nutidsdramat beslag på krafter, som skulle kunna arbeta med långt större resultat på andra områden. I detta afseende kan man alltså utan öfverdrift tala om offer för det moderna dramat.

Ett sådant offer är enligt mitt ringa förmenande vårt lands näst störste skald, *Björnstjerne Björnson*, som ju redan under de sista åren åter har utvecklat en storartad produktivitet. Björnsons stora begåfning ligger så afgjordt innanför novellistikens och lyrikens gränser, att han icke kan öfverskrida dem utan att begå en orättvisa mot sig sjelf. Just de många utmärkta egenskaper, som göra honom till en mästerlig novellist och en framstående lyriker, lägga oöfvervinneliga hinder i vägen för honom, när han vill dikta dramatiskt. Jag tillstår öppet, att dessa hans senare ofullkomliga arbeten äro mig personligen kärare än hans bondnoveller. När dessa nu synas oss mindre sanna och tilltalande, så har detta emellertid icke sin grund i någon brist hos hans begåfning, men uteslutande i den lifsuppfattning, hvaraf de voro utsprungna och den konståskådning, som växt ut ur denna hans lifsuppfattning. Deremot är det uteslutande begåfningens skaplynne, som bär skulden för hans nutidsdramers konstnärliga svagheter.

»*Leonarda*» och »*Det nye System*» — för att här blott nämna hans under år 1879 offentliggjorda arbeten — äro båda uppfylda med en rik och svällande poesi och bära på hvar enda

sida vitnesbörd om Björnsons genialitet — men dramer äro de icke, och då de icke äro det, hvad de till följd af sin form skulle vara, äro de alltså icke konstverk. Det sätt, hvarpå stoffet är ordnadt och genomarbetadt, är fullständigt novellistiskt. Medan i dramat åskådaren är de uppträdande personernas förtrogne i ett och allt, och den dramatiska spänningen blott frambringas dermed, att personerna inbördes icke känna, erkänna eller förstå hvarandras karaktärer, motiv eller handlingssätt, håller Björnson som en äkta novellist äfven åskådaren i ovisshet och gör honom delaktig i personernas begränsning. Om Leonarda veta vi t. ex. icke mer än biskopen vet, och sakna derföre förutsättningarna för att se hans uppfattning och uppträdande i deras fulla ljus. Här finnas öfverraskningar, språng i utvecklingen, meddelanden af händelser i stället för handlingar, alldeles som det bör vara i en god novell — och som det alldeles icke bör vara i ett drama. Huru förträfflig skulle icke den sista akten af »Leonarda» hafva varit, om den blott blifvit *berättad*; den skulle då stått minst lika högt som slutet af »Faderen», med hvilken denhar flera yttre likhetspunkter. Huru plastiskt och huru äkta episkt skulle det icke hafva varit, om detta slutkapitel hade börjat sålunda: »Sent en höstqväll inträdde Leonarda i biskopens rum. Hon hade samma dag uppsatt ett gåfvobref på allt hvad hon egde och ville anförtro det i biskopens händer», och om det hade fortsatts och afslutats i samma stil! Då skulle vi hafva förstått henne, som vi förstå »Faderen»; nu kunna vi första gången vi se stycket icke återkomma från vår förvåning. Huru berättigadt skulle icke det mindre än skizzerade sätt, hvarpå förhållandet mellan Leonarda och Hagbart är behandladt i de två första akterna, hafva varit i en novell, och huru oberättigadt är det icke i ett drama! Ett tankstreck som detta, hvilket afslutar första akten af »Leonarda», kan säga mycket i en novell, men i ett drama är det ett oting.

Det ligger utanför denna öfversigts gränser att gifva en kritik eller analys af de här nämda arbetena; men jag har dock icke velat underlåta att lemna dessa antydningar, emedan jag tror, att de innehålla en central och opartisk uppfattning, som det varit väl, om kritiken både i brödraländerna och här hemma hade gjort gällande. Hvar och en, som betraktar saken med lugn opartiskhet, skall nämligen icke kunna neka, att kritiken ej har behandlat dessa arbeten med den fördomsfrihet, som man har rätt att fordra af densamma, utan dels med en af partihänsyn betingad blindhet för deras svagheter, dels med den af Welhaven så djupt föraktade »terrorism, som proskriberar efter antipatier, i stället för att döma efter sakförhållanden». Som bekant, hafva ju de, som icke sympatisera med skalden och hans

åsigter, framdragit de i ögonen fallande svagheterna och öfverdrifvit deras betydelse i den grad, att det har fått utseende af, att dessa arbeten vore fullständigt misslyckade och blott borde uppfattas som ett vitnesbörd om skaldens stora tillbakaskridande — men detta är lika orättfärdigt, som det å andra sidan är oriktigt, när enskilda af skaldens anhängare alldeles förbise bristerna och höja dessa upp till skyarne som fullgångna konstverk. Riktigt uppfattade, ådagalägga de blott, att Björnson nu som förut är stor som diktare, men svag som dramatiker.

Det märkligaste och mest helgjutna arbete, som under 1879 skådat ljuset, är utan jemförelse *Henrik Ibsens »Et Dukkehjem»*. Det kan sägas mycket både för och emot detta arbete, och man har ju också sagt mycket — väl mycket. Men två punkter torde alla, som hafva literärt förstånd, vara ense om, och det är, att stycket är formadt med en dramatisk virtuositet, hvartill vi här i norden aldrig sett maken, och att det är buret och genomandadt af en hög, äkta Ibsensk idealitet. När derför en bekant norsk teolog frånkänt stycket all idealitet, så vända sig hans ord blott mot honom sjelf. Ty lyckligtvis är åtminstone en del af vår publik alltför upplyst för att fördraga en inskränkthet, som anser sin egen personliga mening för den enda ideella och saliggörande, och som i denna glada tro med salvelse lyser bannstrålen öfver alla annorlunda tänkande och fördömer dem till idétomhetens helvete. Ju mer man sysselsätter sig med stycket, dess klarare inser man att dess hufvudfel är så långt ifrån brist på idealitet, att det tvärt om lider af en altför absolut idealitet. Likasom Brand, hyperidealisten, det absoluta ideala krafvets obeveklige sakförare, till slut hamnar högt uppöfver menniskolifvet, i den stora iskyrkan mellan fjällen, på samma sätt slutar också »Et Dukkehjem» i en idealitetens iskyrka, hvarest allt lif stelnar, och i hvars kalla, förtunnade luft man icke kan andas. På grund af författarens ideala uppfattning af äktenskapet har slutet blifvit styckets fryspunkt, och det låter icke förneka sig, att huru mycket man än beundrar dramat, och huru villig man än kan vara att biträda Ibsens uppfattning, så frysa vi dock vid densamma.

Förutom de här omtalade skådespelen samt de i förra artikeln omnämda arbetena af Alex. Kielland, har året på det dramatiska området också att uppvisa ett debutarbete, som synes mig mycket lofvande. *»Eva»*, skådespel i fyra akter af den unge författaren *G. A. Dahl*, är naturligtvis äfven ett nutidsdrama och röjer mer än något annat norskt nutidsdrama genrens franska härkomst. Specielt synes den s. k. »école du bon sens» och derinom dess förnämste författare Émile Augier hafva varit hr Dahls förebild. Styckets idé, att låta en lättsinnig, otrogen hu-

stru räddas genom sin kärlek till sin dotters älskare och brudgum, har nog också uppstått hos författaren under hans studier öfver det andra kejsardömets dramatiska literatur; ty hos oss äro de i stycket framstälda förhållanden alltför sällsynta, för att författaren skulle finna tillfälle till att göra omfattande verklighetsstudier. Har Dahls bekantskap med det franska nutidsdramat förorsakat, att hans skådespel gör mera intryck af att vara genom läsning inhemtadt än verkligen genomlefvadt, så har samma bekantskap å andra sidan också gifvit hans arbete ett företräde, som det är sällsynt att finna hos en så ung författare, nämligen en icke ringa säkerhet i den dramatiska tekniken. Stycket är — för att vara en debut — ovanligt väl uppbygdt, scenerna äro mycket förståndigt formade och replikbehandlingen, kanske arbetets bästa sida, är mycket liflig och naturlig. Jag hyser intet tvifvel om, att författaren, när han först hunnit något frigöra sig från sina förebilder, skall komma att intaga en respektabel plats bland våra dramatiska författare.

Kristiania i Mars 1880.

Henrik Jaeger.

Literatur.

Et Dukkehjem. Så lyder, såsom för hela den mera bildade och för samtidens literära skapelser intresserade allmänheten torde vara bekant, titeln på den julgåfva, hvarmed Ibsen, den på dramatikens område så högt frejdade norske skalden, sistlidne jul hedrade Nordens folk. Man är sedan en längre tid van att städse med begärlighet och spänd förväntan motse hvarje nytt alster af författaren till Brand, Kongsemnerne och Hærmændene på Helgeland, hvilkens originela åskådning och finhet i kompositionen i allmänhet vunnit lika stort och berättigadt erkännande, som hans sällsporda begåfning såsom dramaturg, denna hans förmåga att genom en aldrig hvilande, aldrig domnande *handling* hålla intresset vaket, tillvunnit hon om ett odeladt bifall.

Naturligt var således, att också detta arbete, hvars titel redan för den oinvigde klingade något mystisk, skulle med ifver och nyfikenhet emotses, och det har äfven, då detta nedskrifves, ej blott flera gånger gått öfver de nordiska skådebanornas tiljor, samt i alla vittra kretsar blifvit läst, utan ock länge varit ett allmänt och med mycken liflighet afhandladt samtalsämne.

Det torde derföre, då vi nu gå att i korthet framlägga resultaten af en närmare granskning deraf, vara lämpligt att, med underlåtande af att lemna ett mer eller mindre vidlyftigt sammandrag af dess innehåll — hvilket vi nemligen förutsätta vara kändt — här endast framställa såväl vår uppfattning af nämnda verk i dess helhet, som ock de erinringar vid särskilda delar deraf, som måhända kunna göras.

Den dramatiske skriftställaren kan, såsom allbekant är, frambringa ej blott sådana konstverk, vid hvilka den estetiska konstnjutningen är det enda, som afses, och hvilkas såväl mål som form således blifva — ifall arbetet annars är lyckadt — i fullaste mått öfverensstämmande med den rena estetikens lagar, utan han kan äfven i sin dikt inlägga kraftigare eller svagare, mer eller mindre bjert framhållna, praktiska syften, ja dessa kunna till och med blifva hans mål, hvilket den estetiska omklädnaden endast får tjena såsom medel.

Att det förstnämnda slaget, till hvilket, för att nämna ett exempel, Ibsens Hærmænd höra, obetingadt måste ur konstkritisk och poetisk synpunkt ställas i första rummet, derom äro alla ense, likasom man å andra sidan villigt erkänner, att det praktiska motivet ofta kan verka lifvande, samt till och med någon gång, ifall skaldens afsigt är *god* och utförandet svarar mot syftet, gagneligt. Blir deremot en dikt med praktisk tendens antingen ej så utförd, att den fullt tydligt framställer, hvad den är ämnad att framställa, eller blir densamma på grund af andra orsaker af publiken missförstådd, då kunna sannerligen dess följder blifva betänkliga och visserligen andra, än skalden afsett.

Hvad nu »Et Dukkehjem» beträffar, så torde väl knappast någon betvifla, att ju ett praktiskt syfte ligger till grund för detta drama, ett syfte af tillräckligt utpräglad beskaffenhet för att otvetydigt beteckna arbetet såsom tendensdikt.

Men hvilket är då detta syfte? Jo, enligt vår tanke har författaren velat, genom att för oss upprulla en, tyvärr, i sina flesta drag alltför naturtrogen bild ur det alldagliga lifvet, sådant det flerestädes gestaltar sig, särskildt lägga sin samtid på hjertat nödvändigheten att rätt uppfatta äktenskapet i hela dess sannt idéela betydelse, samt påpeka den falska ställningen inom sådana äktenskap, der hustrun blott för sin man har betydelsen af en rodocka till tidsfördrif på lediga stunder, men det inbördes förtroendet och den ömsesidiga aktningen makarne emellan saknas. Att detta varit författarens afsigt, sluta vi ej mindre från arbetets innehåll i allmänhet och dess, såsom oss för öfrigt synes, mindre lyckligt valda titel, än äfven från kännedomen om de i författarens öfriga arbeten ej sällan förekommande hänsyft-

ningar i en sådan rigtning. Och detta är ju ett vackert mål, en ganska förtjenstfull afsigt!

Men, fråga vi, hurudan är i verkligheten den bild författaren för oss tecknar? Motsvarar den till fullo sitt ändamål, och är den till *alla* delar naturtrogen och sann? Äro de lärdomar, som denna dikt borde gifva, nog tydligt belysta, så att den moraliska behållningen deraf lätteligen står enhvar tillbuds, eller kan behållningen måhända varda omoralisk? Låtom oss tillse detta.

Må vi då först kasta en blick på det sällskap, hvars julfirande vi af författaren inbjudas att bevista. Det är ju hyggligt folk allesamman, icke sannt? Här se vi advokat Helmer, hvardagsmenniskan, »en hederlig karl» i ordets vanliga bemärkelse, en man med i verldens ögon oförvitliga och i flera afseenden också verkligt aktningsvärda seder och grundsatser, men derjemte en sjelfvisk man, en man, som, ytterligt rädd om skenet och utan högre vyer, delar all sin tid och sina intressen mellan sina affärer, dåraktigt pjoller med sin hustru och — festtillställningar. Vidare möter oss Nora, den unga frun, dramats egentliga hufvudperson och kanske i somligas ögon — hjeltinna. Det är den af henne i lättsinne och för vår samtid nästan ej rätt fattlig okunnighet företagna förfalskningen, som utgör den hufvudintrig, kring hvilken det hela vänder sig, och som, till följd af hennes barnslighet och i grunden goda afsigt, är egnad att genom de konflikter, till hvilka den gifver upphof, tillvinna henne vårt deltagande. Men se vi närmare till, hurudan hon är, denna oskuld, så finna vi hennes karakter utgöra en blandning af ytlighet, flärd, sjelfviskhet och koketteri. Härtill kommer visserligen, såsom sagdt, en del barnslig naivetet och åtskilliga goda, naturliga instinkter, men äfven en genomgående benägenhet för lögnen så i det stora som det lilla, hvilken endast i någon mån torde kunna urskuldas genom de omständigheter, i hvilka hon finner sig försatt.

Doktor Rank visar oss i sin person en olycklig, af sjukdom tärd stackare, som, vacklande på grafvens brädd och medveten derom, endast har tankar för att analysera sin sjukdom och, så vidt det är honom möjligt, hängifva sig åt materiela njutningar.

Fru Linde, som nästan synes göra anspråk på att vara ett slags dygdeexemplar, har brutit sin ungdoms tro för att sälja sig åt en man, som hon icke älskade, har derefter naturligtvis pröfvats af motgångar och sorger, tills hon slutligen blifvit i stånd att för oss framställa en fulländad bild af den personifierade tråkigheten, ett »nypon»,* som, lyckligen befriadt från all,

* Bilden lånad från Ibsen, »Kjærlighedens Komedie».

till och med den minsta, återstod af poesiens blomsterdoft, är ädelmodigt nog att, såsom en offergärd åt gamla minnen, sjelfmant vilja falla i sin bedragne, förre älskares famn.

Denne sistnämnde, hvilken — mirabile dictu — villigt antager det gjorda anbudet, har visserligen, såsom vi erfara, varit invecklad i åtskilliga, mindre vackra affärer, men tyckes dock, blott man på hans förhållande lägger lämplig måttstock, efter omständigheterna ej handla så illa, man af honom kunde vänta, och till och med vara i stånd till verkligt ädelmod.

Så ungefär te sig för oss de handlande hufvudpersonerna i »Et Dukkehjem»; och vi torde väl kunna säga, att, om också det hela ej just gör synnerligt skäl för den benämning stycket erhållit, samt, såsom vi skola visa, i vissa delar ej är fullt naturligt, det dock i allmänhet taget gifver oss en både gripande och varnande bild ur lifvet, sådant det, tyvärr, i många »hyggliga» hem gestaltar sig, trivialt, tomt och innehållslöst.

Eller är det ej för den uppmärksamme granskaren uppenbart, att den pestsmitta, som finnes på djupet hos alla de nämnda personerna och upplösande och förstörande mägtigt ingriper uti deras lif, är brist på ädla grundsatser, samt först och sist brist på *religion?* Det är likväl ganska betecknande att se de tankar och sträfvanden, som under de stora högtidsdagar, inom hvilkas ram dramat är förlagdt, uteslutande lägga beslag på det så kallade dockhemmets innebyggare och gäster, att aktgifva på, hurusom den enda gång någon af dem synes egna en tanke åt högre ting är, då uti sista akten Helmer, försökande att afvända sin hustrus förtviflade beslut, rådvill utropar: »Har du icke religionen»? (såsom vägledare), och hon svarar: »Jag vet ju alls icke rigtigt, hvad religionen är»! och vidare: »Jag vet ju icke annat än hvad presten Hansen sade, då jag gick och läste. Han berättade, att religionen var det och det. När jag kommer bort från allt detta här och blir ensam, så vill jag undersöka den saken också. Jag vill se, om det var rigtigt, som presten Hansen sade, eller i alla fall, om det är rigtigt för mig».

Såväl genom framställningen i öfrigt, som särskildt genom det nu anförda har författaren, om också ej med fullt medveten afsigt och egentligen på ett mera negativt sätt, gifvit en antydan derom, att det är religionslösheten, eller den *religiösa ytligheten*, som fräter det menskliga lifvets rot, omintetgör en idéel uppfattning deraf och inom sig bär fröet till allt materielt och lågt.

Detta synes oss vara just den lärdom, vi säga den synnerligen vigtiga lärdom, enhvar borde hemta från »Et Dukkehjem», men vi erkänna tillika, att, för att komma till detta resultat, det fordras att djupare tänka sig in i frågan, än måhända de fleste

gifva sig tid till, och vi tro, på grund af ofvan anförda skäl, att skaldens hufvudsynpunkt varit en annan och mera sekundär, samt äro öfvertygade, att, till följe af framställningens delvisa beskaffenhet, åtminstone somliga, mera för känslointryck tillgängliga än klart tänkande individer af arbetet kunna hemta falska och skadliga lärdomar.

Dock — innan vi närmare angifva de delar af stycket, som härtill möjligen kunna gifva anledning — låtom oss undersöka, om skaldens teckning kan erkännas vara, blott såsom sådan betraktad, *i allo* fullt naturenlig. Detta torde väl svårligen kunna medgifvas af den, som noggrannare öfvervägt förhållandena. Vi tvingas tyvärr af utrymmets knapphet att endast i korthet och antydningsvis påpeka, hvad som synes oss mest fela mot natur och sannolikhet och således i sin mån äfven bidraga att åstadkomma en skef uppfattning.

Först och främst måste vi anmärka, att doktor Rank är tecknad på ett sätt, som lyckligtvis torde finna få motbilder i en författares fantasi — knappast någon i verkligheten. Allt det för honom karakteristiska, hans kuriösa sjukdomstillstånd, hans upprepade sjelfanalyser och hans anmälande af sitt förestående dödsfall på natten efter champagnefesten kan visserligen framkalla ett vidrigt intryck, men är tillika något så onaturligt, att man utan tvekan måste anse honom mera såsom en bild af misslyckadt effektsökeri än såsom en ur det verkliga lifvet hemtad karakter. Vi ha, ehuru han är en biperson, ej kunnat underlåta att påpeka detta, men erinra äfven, att, hvad stycket i sin helhet beträffar, denna anmärkning har mindre vigt, just emedan Rank der synes vara af en underordnad betydelse. Vi tro till och med, att han hellre bort vara borta än på detta sätt framställd.

Vigtigare är deremot förhållandet med hufvudpersonerna, emedan af dessas framställning ju totalintrycket af arbetet beror. Tecknandet af dem är i allmänhet godt och naturligt uti skådespelets båda första akter, då deremot några icke oväsendtliga anmärkningar med fog torde kunna göras rörande den delvis allt annat än naturliga teckningen uti tredje akten.

Om någon möjligen skulle tycka, att vi uti det föregående trott oss böra se Helmer i en jemförelsevis ljus färgton, så är anledningen att söka just deruti, att vi, vid uppfattandet af karakterens totalitet, bortsett från några onaturligheter, som i den sista akten framträda i strid med både konseqvens och logisk utveckling. För det första tro vi, att, huru sjelfvisk man än må tänka sig en person, måste dock Helmers uppfattning af Rank, sådan den i denna akt framställes, anses till den grad raffineradt sökt och lumpen, att den strider både mot konseqvensen af hans karakter i öfrigt och — rent ut sagdt — mot

naturen. Eller kan väl någon inbilla sig, att det faller någon menniska i verkligheten in att umgås med och i sitt hus se en »vän», för att uti dennes lidande och ensamhet liksom hafva en lämplig »bakgrund för sin egen solljusa lycka»? Vi tvifla på möjligheten häraf, om vi också erkänna, att andra dåliga bevekelsegrunder kunna finnas.

Vidare — och härmed beröra vi sjelfva kärnpunkten i dramat — kan väl svårligen sägas, att upplösningen är nog motiverad och fullt naturlig? Att Helmer efter upptäckten af förfalskningen rasar, kan vara rigtigt, och, om han än gör detta på ett väl sjelfviskt och hänsynslöst sätt, bör man dock ej förglömma, att vid ett dylikt tillfälle ju åtskilligt mera kan blifva sagdt, än vederbörande i lugnare ögonblick vill stå till svars för, och äfven härutinnan kan således teckningen vara berättigad, men naturligt kunna vi ej anse det vara, att han genast är färdig att planlägga sitt förhållande till Nora för framtiden: »Du blir alltså fortfarande här i huset» etc. Här föreligger tydligen ett psykologiskt misstag, liksom öfver hufvud taget utvecklingen från den stund Helmer fått veta hemligheten och till dramats slut, men isynnerhet till hans förstörande af reversen, jagar fram väl hastigt och derföre ej heller nog motiveradt.

Att det, ur synpunkten af att åstadkomma den starkaste möjliga dramatiska effekt, varit för författaren serdeles frestande att låta stycket sluta så, som sker, med Noras öfvergifvande af man och barn, äro vi de förste att medgifva, och vi kunna, då hänsyn tages härtill, knappast undra öfver, att han ej kunnat motstå denna sceniska effekt, men konseqvent och naturlig är den icke. Vi hålla före, att *ingen* qvinna, som dock såsom Nora under en längre tid verkligen älskat sin man och sina barn, *kan* handla på detta sätt. Hennes kärlek till mannen kan, om denne på ett hänsynslöst sätt visar sig för henne sakna ömmare och verkligt kärleksfulla känslor, få en mycket svår knäck, den kan till och med möjligen så småningom dö, men *på detta sätt* slocknar den icke, och framför allt, hon springer icke under likartade förutsättningar åstad så, som författaren låter henne göra. Ett sådant förfarande är öfver hufvud af en qvinna i hennes samhällsställning knappt tänkbart; skulle det ske, så vore det i öfverilning och uppbrusning, och hon vore då efter några timmar inom dörren igen.

Dessutom måste man ej förglömma, att, äfven om ett dylikt beteende under slika förutsättningar vore från qvinnans sida tänkbart, och alltså i vissa fall naturenligt, det, när mannen är närvarande och tages med i räkningen, är otänkbart att sakerna så kunde utveckla sig, snart sagdt under antagande, att hans

karakter vore hvilken som helst, men isynnerhet då man antager densamma vara sådan, som Helmers är framställd.

Man behöfver ju blott ihågkomma, att Helmer under åtminstone skenbart lyckliga förhållanden varit gift i åtta år, att de strider och lidanden, som Nora de sista dagarne genomgår, och hvilka för läsaren eller åskådaren åtminstone i någon mån förbereda och förklara hennes beteende, äro *för honom* alldeles okända, att, med ett ord, så som saken för honom måste ställa sig, det är efter en tio minuters, låt vara ganska allvarlig, ordvexling vid hemkomsten från en bjudning, hvilken makarne gemensamt bevistat, som Nora, efter åtta års äktenskap i frid och sämja, genast, midt i natten springer på dörren för att ej mera återvända, utan i sin hembygd »sätta sig och tänka» och »söka blifva menniska», och man skall klart inse, att hvilken man som helst under dylika förhållanden måst antaga, att hans hustru blifvit sinnesrubbad, samt på inga vilkor kunnat låta henne *så* lemna huset. Detta först och främst; men vidare är det ju omöjligt, att en man, så rädd om skenet som Helmer, äfven om han i annat afseende kunnat finna hennes beteende rigtigt eller förklarligt, icke skulle, på grund af sin rädsla för verldens omdöme, hafva hindrat sin hustru att lemna hemmet på detta sätt. Till osannolikheterna räkna vi äfven fru Lindes frieri till Krogstad, samt i ännu högre grad hans antagande deraf.

Härmed hafva vi anfört de vigtigaste erinringar, som enhvar mot detta drama måste göra blott ur synpunkten af konseqvens och natursanning. Och stränghet i sådant hänseende har man väl rätt att göra anspråk på hos en dikt, som just med full realism vill framställa en bild hemtad från lifvet?

Och nu till sist ytterligare några ord om tendensen af det hela. Vi ha i det föregående, såsom vi tro på goda grunder, sagt, att författaren synes ha haft ett godt mål för ögonen, nemligen att kämpa för en, serskildt från mannens sida, rätt idéel uppfattning af äktenskapet, vi ha vidare visat, att, om också det närvarande arbetet ej lyckats att på ett tillfredsställande sätt utveckla denna idé, det dock ganska väl är i stånd att lemna den uppmärksamme aktgifvaren en annan vigtig lärdom af en väsendtligen primär beskaffenhet, den nemligen, att, der ej sann gudsfruktan finnes, är lifvet, så inom som utom äktenskapet, tomt, förfeladt, en väfnad af lögn och motsägelser; och vi ha slutligen ådagalagt, hurusom, då alla andra synpunkter lemnas åsido och man blott ser på, i hvad mån handlingens utveckling kan erkännas vara natursann, medgifvas måste, att serskildt tredje akten härutinnan lemnar åtskilligt öfrigt att önska.

Nu vilja vi endast tillägga, att detta sista i och för sig likväl skulle vara af mindre betydenhet, såvida ej på grund af dramats

hela tendentiösa anläggning en nära till hands liggande möjlighet förefinnes att, måhända just ur några af de delar, hvilka vi hafva betecknat såsom ej fullt natursanna, draga moraliska slutsatser, som helt enkelt blifva *omoraliska*. En sådan — och tvifvelsutan den sämsta af alla —, men som dock hos en ytlig och känslosam uppfattning lätt nog torde vinna insteg, vore, om någon menade att, då den ena maken af en eller annan anledning finner sig ha ingått ett äktenskap, som i idéelt hänseende ej kan motsvara måhända helt berättigade förväntningar, han eller hon skulle ha rättighet, ja kanske till och med skyldighet, att bryta ett sådant äktenskap. Vi tro visst ej, att författaren velat göra sig till profet för en dylik, lika lättfärdig och ytlig som samhällsvådlig lära, då ju, om man än aldrig så mycket, och detta med rätta, framhåller den stora vigten af en verkligt idéel uppfattning, detta förnuftigtvis ingalunda kan innebära ett förbiseende af trohetsprincipen såsom det sanna etiska äktenskapliga förhållandets förnämsta hörnpelare.

Men fastän vi ej vilja tro detta, äro vi dock ingalunda blinda derför, att på grund af det skick, hvaruti författarens arbete med alla sina skarpa, om ock ej i allo natursanna, effekter föreligger, fara är för handen, att en dylik uppfattning hos en mindre reflekterande allmänhet kan göra sig gällande och måhända vinna bifall, hvarföre vi äfven kännt oss manade, att, ej mindre ur åtskilliga synpunkter närmare belysa meromnämnda drama, än äfven serskildt påpeka vådan af tendensdigtning, när tendensen antingen är dålig, eller, såsom vi här anse förhållandet vara, så dunkel, att den i grund kan missförstås.

E. G. R.

Victor Hugo och det nyare Frankrike. *En studie af P. A.* Stockholm, Centraltryckeriet. Första och andra delen 1879, tredje delen 1880. Pris 8 kr. 25 öre.

Under denna titel har nyligen offentliggjorts ett svenskt originalarbete af vidlyftiga dimensioner öfver den franska romantiska skolans äldste och främste skald, Victor Hugo. Det är med glädje vi helsa detta monografiska arbete, som inom den svenska literaturen är temligen allenastående, då den literära monografiens genre hos oss ännu ej vunnit den plats, som den visserligen förtjenar. För att kunna rätt uppfatta och i en bild skåda literaturens stormän fordras något mera, än att ha läst en större eller mindre del af deras arbeten och att med hjelp af någon literaturhistoria ha lärt sig att inrangera dem på deras rätta plats bland deras samtida; det fordras nämligen äfven

en sådan intim bekantskap med deras personliga förhållanden, deras karaktärsutveckling och gången af deras yttre och inre lefnadshistoria, som af en vidsträcktare krets endast kan ernås under ledning af någon dertill kompetent person, som särskildt gjort detta till föremål för sina forskningar och sin framställning. Det är en uppgift af denna art ofvannämda arbete är afsedt att fylla, och vi våga påstå, att det äfven i en ganska aktningsvärd grad fyller densamma.

Förf. — vi begagna denna i bokens företal använda förkortning, då vi ej med visshet veta, huru ordet rätteligen bör afslutas — förf. har med lofvärd ifver och värma gripit sig an med sin svåra uppgift, som kräfde så mycket mera ihärdigt arbete, som äfven inom Frankrikes literatur förarbetena för densamma ännu endast delvis äro undangjorda. Mycket har visserligen i hans eget fosterland skrifvits och meddelats om Victor Hugo, men ingen har der ännu satt sig det mål före, som vår förf. valt, nämligen att i en sammanhängande skildring framställa hans lefnad och verksamhet, karakterisera hans arbeten och införa läsaren i de olika kretsar, som under skilda perioder utgjort det medium, i hvilket han rörde sig. Om man dervid påminner sig, att Victor Hugo ovanligt tidigt vann literärt rykte och ännu, nära 70-årig, ej nedlagt pennan, att han ej blott är literatör, utan äfven som politiker spelat en roll i sitt lands historia, att han mer än flertalet, äfven bland mensklighetens störste, varit utsatt för obegränsad beundran och obegränsadt hat och förakt, att hans lifliga, och obändiga ande under olika skeden fört honom från den ena ytterligheten öfver till den andra; så inser man lätt, att det för en trogen och fullt afslutad skildring af hans lifsgerning fordras ej blott vidlyftiga och samvetsgranna förstudier och ett ärligt bemödande att hålla sig fri från all partiskhet för eller mot, utan äfven en klar och skarp blick att uppfatta alla förhållanden i deras rätta dager, att säkert skilja mellan det väsentliga och det underordnade och att med van hand kunna sammanfatta allt i en helgjuten totalbild.

Att af en förf., som i företalet till sitt verk sjelf erkänner sig sakna literär erfarenhet, fordra alla dessa egenskaper förenade, vore tydligen orimligt, och arbetet lemnar äfven åtskilligt öfrigt att önska; man saknar der också särskildt den erfarne literaturhistorikerns skarpa blick och säkra sammanfattande omdöme, men detta hindrar dock icke, att det är ett godt och läsvärdt arbete, af hvilket den bildningssökande allmänheten kan inhemta mycket af intresse, som ej från andra håll står den till buds. Förf. har nämligen under synnerligen gynsamma yttre förhållanden samlat material för sitt arbete och derigenom kommit i tillfälle att rikta detsamma med en hel mängd data och

fakta, som deråt skänka en lifligbet i detaljbilderna, hvaraf läsaren så mycket angenämare tilltalas, som arbetet är skrifvet med verklig talang och vittnar om en nästan entusiastisk kärlek till sin uppgift. Af denna senare egenskap, som dock efter vår mening är en förtjenst, i synnerhet då det gäller att skildra en känslomenniska sådan som Hugo, finnes t. o. m. snarare för mycket än för litet, ty man kan ej alltid frikänna förf. från det felet, att trots sin uppriktiga vilja att iakttaga fullkomlig oväld stundom ha satt sin hjelte på en t. o. m. för Hugo alltför hög pjedestal. Till sitt försvar kan dock förf. icke utan fog anföra den omständigheten, att man på senare tiden börjat ensidigt framhålla Hugos fel och svagheter, under det att man nästan glömt bort hans stora betydelse för den franska diktkonsten och ej gerna vill erkänna det stora och högstämda i hans personlighet, hvarföre det särskildt nu torde vara berättigadt att med kraftigare relief framhålla hans förtjenster än hans brister. En vacker och sympatisk bild ger oss förf. af den ryktbare mannen, som äfven af Tyskar erkännes vara »den störste af Europas nu lefvande skalder», och vi tro äfven, att den i sina hufvuddrag är trogen och rätt tecknad.

Ett verkligt missgrepp tyckes oss förf. deremot ha begått med sina väl långa redogörelser för Hugo's särskilda arbeten, hvilka stundom trötta; isynnerhet gäller detta hans lyriska dikter, af hvilka de betydelsefullaste väl snarare bort i korthet framhållas än fullständigt analyseras. Arbetet hade äfven derigenom vunnit i måttfull anordning och öfverskådlighet, hvilket torde varit ganska afsevärdt, då det nu genom sin vidlyftighet riskerar att få färre läsare, än det i sjelfva verket förtjenar.

Att förf. är en talangfull och för sitt ämne lifligt intresserad dilettant, som dock ännu ej hunnit förvärfva den vane fackmannens säkra kritik och mångsidiga beläsenhet, framträder på flera ställen; särskildt vilja vi framhålla åtskilliga faktiska misstag, som vi varit i tillfälle att kontrollera. År 1600 offentliggjorde Malherbe sitt ode till Maria de'Medici; hans samlade lyriska dikter utgåfvos först efter hans död. Af det sammanhang, hvari I s. 3 talas om Delille, som för öfrigt genom den meddelade anekdoten karakteriseras väl strängt, ledes man att tro, att han tillhörde 1600-talets skalder; s. 11 är han dock införd på sin rätta plats. I s. 42 hedras El Empecinado med epitetet »folkupplysningens mäktigaste chef», hvilket torde vara i möjligaste måtto oförtjent. Att, såsom förf. det gjort I s. 183, sammanställa den romantiska skolans ballader med dem från den italienska och franska diktkonstens äldre tider, är att förvexla sak och namn, ty dessa båda diktarter ha endast namnet gemensamt. År 1829 fans inom den Franska akademien ingen med namnet

Legouvé, hvarföre detta namn I s. 260 bör utbytas mot något annat; hvilket våga vi ej afgöra. II s. 291 tyckes förf. alldeles ha förgätit, att Corneille hade skrifvit Le Cid 2 år före Ludvig XIV's födelse, och att han var 42 år gammal, då Fronde-oroligheterna utbröto. Den III s. 288 gifna karakteristiken af Petrarca såsom en lugn och harmonisk ande vittnar om fullkomlig obekantskap med denne allt annat än harmoniske skald, en obekantskap, som förf. dock tyckes dela med Victor Hugo sjelf. Hvad förf. i början af första delen yttrar om den romantiska skolans och särskildt Hugos förhållande till den klassiska skolans metrik, är visserligen ej alldeles oriktigt, men antyder dock en ganska ytlig bekantskap med det franska språkets verslära. I detaljerna af Hugos lif ha vi ej varit i tillfälle att kontrolera de rikhaltiga uppgifterna, men ha allt skäl att förmoda, att förf. med all nödig samvetsgrannhet begagnat tillfället att samla säkra sådana.

Hvad stilen angår samt valet af ord och konstruktioner, kunde vi ha mycket att anmärka, ty förf. behandlar det svenska språket med vida större ledighet än säkerhet och precision, hvartill kommer, att öfversättningarne från franskan ofta äro vårdslösa och stundom rent af oriktiga. Till bevis härför vilja vi endast anföra några få exempel: »sina» för »deras» och »sitt» för »hans» o. s. v. förekommer på flera ställen; »1600-talet» för »16:de seklet» I s. 261; »styffar» för »fosterfar» och »styfdotter» för »fosterdotter» II ss. 23 och 129; »finkänsliga strofer» II s. 66; »idealet om en sådan framtid» III s. 321; »hjertana» upprepade gånger; »demoiselle» öfversatt med »fjäril» i st. f. med »dagslända» I s. 179; »fatalitet» i fransk bemärkelse men ej i svensk II s. 51; »Spuller läste vid tvenne repriser» III s. 313. Interpunktionen är vidare mycket ojemn, hvilket väl står i sammanhang med en vårdslös korrekturläsning, hvarigenom otaliga tryckfel vanställa arbetet; särskildt gäller detta de franska citaten.

Om således arbetet ur flera synpunkter ingalunda är oantastligt, anse vi det dock vara vår angenäma pligt att för dess många förtjensters skull rekommendera detsamma åt den läsande allmänheten, som deri skall finna en lättläst och lärorik lektyr; på samma gång vi uttrycka den förhoppning, att förf. ej efter detta, som vi förmoda, förstlingsarbete, nedlägger pennan, utan med vidgad erfarenhet och kritisk omsigt fortsätter sin så talangfullt började verksamhet på den literära monografiens område.

P. A. G.

F. F. Carlson. *Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset.* Femte Delen. Carl XI. 4. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 406 ss. 8:o.

Samma egenskaper, som utmärka föregående delar af hr Carlsons stora verk, möta läsaren äfven i detta femte band af det Pfalziska husets historia: ett enkelt och värdigt, stundom vältaligt språk, en klar, öfverskådlig framställning, som förråder icke endast den lärde forskaren, utan äfven den i statsvärf förfarne mannen, ett noga afpassadt förhållande mellan detaljerna, hvilka icke få växa ut till någon oproportionerlig bredd, sist men icke minst en oveld och ett lugn i omdömena, som gör den angenämaste verkan.

Det är de sista åren af Karl XI:s regering hr Carlson här skildrar, en tid af lugn, åtminstone relativt, efter skakande inre brytningar, efter en den farligaste omkastning i hela det utrikes systemet, en tid, då konungen med fog kunde reda sig till att skörda frukterna af ett mångårigt, mer än vanligt mödosamt regentarbete — för att bortryckas af en hastig död. Är det sålunda icke den gripande skildringen af ett högättsväldes fall hr Carlson här får uppdraga eller framställningen af den lysande skicklighet, med hvilken Sveriges diplomati lotsade statsskeppet genom farliga bränningar in i nya alliansers trygga hamn, är likväl äfven denna skildring utaf fredsåren rik på intresse. Äfven nu möta oss politiska konflikter af betydelsefullaste slag, äfven nu fängslas blicken af företeelserna på den inre förvaltningens, den andliga odlingens område och vid horisonten till den af medgångens sol belysta himmelen ser man redan afundens, missnöjets och hatets olycksdigra skyar samla sig.

Som vanligt äro de utrikes förhållandena med mästerskap af hr Carlson behandlade. Med särskildt intresse dröjer man vid framställningen af dessa årens underhandlingar, enär det är fråga om Sveriges sista betydande insats i Europas politiska lif före det stora nordiska kriget. Hur hade icke förhållandena ändrat sig på ett årtionde! Vid det allmänna fredsverket 1679 hade de svenska sändebuden skäl att beklaga sig öfver verklig missaktning från Frankrikes sida, och Ludvig XIV kunde sätta i fråga vid förhandlingarna om ett nytt subsidieförbund att med förbigående af den svenska regeringen direkte utbetala underhållspenningar till de svenska trupperna i Tyskland. Några år senare hade Sverige glidit ur det beroende, hvari det hållits af Frankrike och var en af de första makter, som förenade sig att stäcka vingarne på det franska öfvermodet; när det stora kriget 1688 utbröt, var Sverige en från alla sidor ifrigt eftersökt bundsförvandt. Det hette snart, att Karl XI var Europas skiljedomare, att han kunde diktera fredsvilkoren för Frankrikes fiender. Man skulle hafva trott, med blicken fäst på Sveriges närmaste politiska föregåenden, att dess utrikes politik hade varit tämligen bestämd. Sådant var dock icke förhållandet. Väl fans det ej längre

något Riksråd, der förfäktarne af olika politiska system kunde med flödande svada bekämpa hvarandra. Kring den enväldige konungens person fortgick i stället alt framgent ett dunkelt intrigspel mellan Frankrikes anhängare och motståndare, hvars ränker, tyvärr, till ej ringa del bestämdes af utländskt guld, hvars inflytande icke ens konungen förmådde undandraga sig, ehuru han, mera främmande för politiken, sjelf kanske var omedveten deraf. Det fans, sade man, till konungen hemliga kanaler, hvilkas verksamhet, dold för de flesta, röjde sig i snabbt omkastade beslut och ändrade planer. En bland de märkvärdigaste episoderna i detta intrigspel anknyter sig till Nils Bielke. Denne lysande ädling, om hvars syften hr Carlson meddelar ett antal mindre kända och högst intressanta upplysningar, trodde sig om, stödd på sin konungagunst, att kunna förändra Sveriges hela politiska system, ja »länka de europeiska angelägenheterna efter sina tankar». Det var en tid, då det franska sändebudet i Stockholm meddelade Bielke alla depescher från sitt hof, inhemtade hans råd i alla vigtiga fall. Bildandet af ett mellanparti i Europa, som skulle föreskrifva de stridande lagar, vänskap med Danmark på bekostnad af Holstein och Brandenburg, tändandet af ett nytt krig uti norden voro delar af de djerfva planer, med hvilka han sjelf, vida öfverskridande måttet för en undersåtes befogenhet och närmande sig förräderiets gränser, gräfde sitt eget fall. I sina intrigers nät trodde han sig hålla hela norra Europa, men han skulle finna till sin egen ofärd, att han icke vetat i rätta stunden draga in sina af medgången fylda segel. I December 1692 annullerade Karl XI, nu underrättad om hans förehafvande, i en onådig skrifvelse till Bielke alla föregående nådeförsäkringar, han gifvit honom, och Bielke måste med tungt hjerta återställa bevisen derpå. Hans gamle motståndare, den grånade kanslipresidenten Bengt Oxenstierna hade ännu en gång segrat.

Som den röda tråden uti Karl XI:s politik under alla dessa år framstår tanken att medla mellan de stridande. Tidigt väckt just af samme Bielke, fasthölls den sedermera troget af konungen. Efter upprepade förslag började 1694 uti Stockholm en formlig underhandling mellan de svenska statsmännen och det franska sändebudet. Ehuru vid sidan af denna offentliga underhandling inom kort hemliga och måhända vigtigare underhandlingar öppnades mellan de krigförande sjelfva, har denna den svenska konungens af kärlek till freden förestafvade hållning, liksom hans ständiga yrkande på återställande af de vestfaliska och nimvegiska frederna, helt visst väsentligen bidragit både till det stora krigets lokalisering och till den utgång, fredsunderhandlingen omsider fick. Hr Carlson ger en öfverskådlig bild af de olika faserna, som dessa medlingsförsök under årens

lopp genomgingo, och han har derunder både fullständigat och beriktigat framställningen af dessa händelser hos utländske författare. Omsider mottog Karl XI det officiela uppdraget att medla mellan de stridande och det föll derigenom onekligen — det hade till och med satts i fråga att förflytta hela underhandlingen till Stockholm — glans öfver aftonen af hans korta lefnadsdag. Den var dock icke utan sina skuggor. Förhållandet till sjömagterna hade af åtskilliga anledningar, förnämligast af den alt större benägenhet, man trodde sig hos Sverige skönja för Frankrike, blifvit spändt, Dertill kom, att den olyckliga holsteinska tvisten med Danmark åter lefde upp, en tvist, som Karl XI med den halsstarrighet, som äfven hos honom altför ofta framlyste, yrkade att få löst i öfverensstämmelse med Holsteins intresse, men hvartill han icke lyckades vinna sjömakternas biträde. Här var ett af de stridsämnen, som kort efter hans död med andra sammanstötte i det stora nordiska kriget och beredde Sveriges ofärd.

Vid sidan af de stora underhandlingarna pågingo andra med Danmark, hvilkas resultat bilda en väsentlig länk i den kedja af traktater, genom hvilka de europeiska makterna sökt skydda de neutrales rätt under krig. Konventionerna med Danmark af 1691 och 1693 ledde åtminstone delvis till målets vinnande för denna gång och manade andra makter till efterföljd. De tagna svenska fartygen återstäldes, skadeersättning gafs för det plundrade godset.

I korta drag skildras de svenske statsmän, som ledde eller inverkade på den utrikes politiken: Oxenstjerna, som alltid sades insjukna, då ett politiskt nederlag träffade honom för att, när konungen besökte hans sjukbädd, ostörd af andra kunna återvinna sitt inflytande, Wallenstedt, en man af sällsynt omutlighet, som sjelf underrättade konungen, när penningar bjödos hohonom, Gyldenstolpe, Bielke och andra. Den gamle kanslipresidenten, som sjelf gifvit Sveriges utrikespolitik dess nya riktning, fick med grämelse se, huru hans inflytande alt mera rubbades, huru konungen alt oftare lyssnade till andra rådgifvare. Det hade dock hetat en tid, att ingen framgång i Sverige var möjlig utan honom. I sitt ämbete qvarstod han emellertid ännu vid konungens död.

Vi måste här lemna skildringen af den utrikes politiken för att äfven egna några ord åt hr Carlsons framställning af de inre förhållandena och af den andliga odlingen.

Den stränga efterräkningen med förmyndarestyrelsen, reduktionens skonslösa ändring af egendomsförhållandena, de märkliga riksdagarne, på hvilka under ständigt mattare motstånd ur de gamla obestämda samhällsformerna envåldet utvecklade sig och

för ständerna endast en kringskuren bevillningsrätt lemnades öfrig, har hr Carlson i de föregående delarne skildrat. Vid sidan af en öfversigt af det andliga lifvet och verksamheten inom kyrkan, fullföljer han vidare i det sista bandet en kortfattad framställning af de återstående reduktionsarbetena inom och utom Sverige, samt ger en öfversigt af åtgärderna på handelns och näringarnes område.

År 1689, året för Altonafördraget, året för den exempellösa riksdagsskrifvelse, i hvilken ständerna gåfvo konungen makt att tillintetgöra alla de protokoll, skrifter och handlingar, som stredo emot den myndighet honom var af Gud förlänad, betecknar förf. med skäl såsom höjdpunkten af Karl XI:s regering. Träffande skildras ställningen i allmänhet och enväldets verkningar, svårigheten, ja, omöjligheten för konungen att sjelf begränsa sin makt, att stanna på sin väg, att omsider försonligt samla omkring sig samhällets söndrade klasser; vidare de betydelsefulla förändringarna i hans omgifning, försvinnandet af *statsmän* i ordets egentliga mening, uppkomsten af en *ämbetsmannaklass* med hela sin verksamhet inskränkt till förvaltningen, detta senare icke den minst olyckliga frukten af enväldet.

Denna konungens oförmåga att begränsa sig sjelf röjde sig ingenstädes bättre än i den altjämt fortsatta reduktionen. Man läse förf:s skildring af det efter den stora reduktionsberättelsens afgifvande, efter reduktionskollegii och reduktionskommissionens upplösning, altjämt fortsatta reduktionsarbetet, af de reduktionstitlar, som oupphörligt framletades. Intet aftal, intet köp kunde skydda mot kronans anspråk. Och när köpe-, byte-, pante- och donationsgods ej längre räckte till, då kom man på den tanken att göra en efterskörd, der Gustaf I med sin kyrkoräfst gått fram — med hvad framgång är lätt att tänka sig; då satte man i fråga att lägga hand på de millioner, som i Vestfaliska freden blifvit tillerkända krigshären, ehuru äfven detta befans omöjligt. En jämförelsevis ringa årlig ränta inflöt genom dessa små reduktionstitlar, någon gång ej mer än ett par tusen daler, tillsammans efter 1687 blott omkring $^1/_2$ million. Icke desto mindre voro dessa titlar rika på anledningar till förtrytelse och harm, till oro och farhågor, till nöd och klagan. Ofta måste resultatet af undersökningarna icke ha motsvarat det ofantliga arbete, som nedlades; den ekonomiska vinsten för det allmänna var säkerligen mer än en gång långt ifrån att kunna uppväga missnöjet, förbittringen och förlusterne för de enskilda.

Man tvekar mer än en gång i sitt omdöme öfver Karl XI:s regering. Man kan ej annat, för att använda förf:s ord, än med en känsla af djupt medlidande nalkas taflan af den förstörelse, som öfvergick de förut maktegandes välstånd, af all den förö-

delse, bitterhet och förtviflan, som måste ha spridts i vida kretsar, och hvarom enstaka faktiska exempel gifva en bättre föreställning än sifferuppgifterna på den årliga ränta, hvarmed kronans inkomster ökades. Det måttlösa i räfsterna, den fiskaliska strängheten, rätthafveriet stöta ifrån; den servilitet i ordalagen, som uppammades, är nästan vidrig. »Ju mer vi öka konungens makt och myndighet», hette det ju 1693, »desto lyckligare äro vi sjelfve och samtlige rikets innebyggare». Man ser lycksökeriet och egennyttan frodas i enväldets skugga. Men den hårda dom, man står i begrepp att fälla, hålles tillbaka, när man tänker på, huru det under denna tid likväl arbetades för århundraden, hur försvarsverket ordnades, statsskulden afbetalades, bondeståndets eganderätt och frihet betryggades, kyrkoorganisationen omdanades, och ett oaflåtligt krig fördes mot missbruk och oreda, hvarhelst de i förvaltningen visade sig. Det är sant, att aristokratien icke krossades, utan att detta medförde en verklig förlust för det nationela lifvet, svaghet och osäkerhet uti ledningen af statens högsta angelägenheter. Men derigenom att Karl XI verkligen gick till botten med sin räfst, ha kanske ännu svårare sociala omstörtningar besparats vårt land. Äfven Ludvig XIV sökte förlama adelns makt, men på hvilket olika sätt och med hvilken olika påföljd! För jämförelsen med Frankrikes lysande envåldskonung behöfver ej den samtida i Sverige blygas. Trots all sin sträfhet, sin obevekliga rättskänsla, som närmade sig hämdlystnad, sin halsstarrighet och sina högt spända föreställningar om sin kungliga värdighet, gör dock den svenske konungen, som mognat till man under de mest pröfvande omständigheter, som sedan använde mannaålderns bästa år till det outtröttligaste arbete, sådant ingen konung före eller efter honom underkastat sig, i det hela ett sympatetiskt intryck. Rörande är den skildring förf. gör i 6 kap. af konungens förhållande till sin gemål, den milda Ulrika Eleonora, af hans sorg vid hennes död och af hennes begrafning. Han hade icke sedan dess haft en lugn natt, sade man.

Anslående äro de sammanträngda skildringar, hr Carlson ger af arbetet inom kyrkan och af verksamheten inom vetenskapen och vitterheten. Här kan blicken med oblandadt välbehag och intresse hvila vid de vördnadsvärda gestalterna af Svebilius, Spegel, Svedberg, Gezelius på den ena sidan, vid Olof Rudbeck, Sveriges största eller enda universalgeni, å den andra. Väl var det redan före Karl XI:s regering, som de olika vetenskaperna fingo medborgarrätt i Sverige. Den aristokrati Karl XI krossade har om denna vetenskapernas gryningstid i vårt land förvärfvat sig odödliga förtjenster. Men det vore orättvist att icke erkänna den uppmärksamhet och den ynnest, Karl XI lät komma veten-

skaperne och deras idkare till del, äfven om han, som var van att lägga sig i alt, befalde den ene att hålla inne med vidare disputerande, uppdrog åt kanslikollegium att granska och approbera de andras vetenskapliga polemik. Om hela denna tidens andliga arbete sammanfattar förf. sitt omdöme i följande ord: »det är ett upplyftande skådespel att se ett land ännu i det yttre så ofullständigt uppbrukadt, och öfver hvars inre odling så många töcken hvilat, utveckla ett vetenskapligt lif, som friskt och kraftigt arbetar sig fram på nästan alla fält; att se personerna icke bryta sig såsom på det politiska området i skarp strid mot hvarandra, utan sträfva i stilla mödor att hvar för sig bereda fäderneslandet en varaktig vinning — — —. Hvad denna tid har tänkt och diktat hör lika mycket till dess lif, som hvad den handlat och lidit och har ej sällan öfvat en starkare inverkan på efterverlden».

Vi återkomma ännu en gång till reduktionen, om hvars utsträckning i de eröfrade landskapen inom och utom Sverige förf. lemnar intressanta uppgifter. Dess välgerningar ha senare åldrar fått åtnjuta. Dess bittra frukter började redan mogna under upphofsmannens lifstid. I ett sammanhang redogör förf. för reduktionens gång i landskapen på andra sidan Östersjön, först och främst uti Lifland, der den ensamt inbragte $^1/_2$ million daler silfvermynt i årlig ränta, nära lika mycket som i Sveriges alla andra utländska provinser tillsammantagna, ungefär lika mycket som i moderlandet under åren 1687 till 1697, men dessa penningar köptes med förlusten af lifländarnes tillgifvenhet. Hela den inre motsägelsen i reduktionen, som isynnerhet här uppenbarade sig, uttalar förf. på ett ställe i följande ord: »indelningsverket genom så outsäglig möda framgånget ur reduktionen och krigsförfattningens sålunda vunna yttre kraft kämpade med svårigheter, som hade sitt upphof i den af samma reduktion uppsprungna inre fiendtligheten, och blefvo slutligen, oaktadt en underbar tapperhets oförgätliga bedrifter, underlägsna i striden. Hvad som var ämnadt att utgöra fäderneslandets styrka och storhet beredde dess fall».

Huru dermed tillgick är förbehållet kommande delar af det Pfalziska husets historia att visa. Att det blefve förf. förunnadt att med dem fullborda sitt stora verk, önskar hvarje vän af den svenska häfdaforskningen.

Ed.

Th. Strömberg, *Laurentius Andreæ.* En minnesteckning. Strengnäs 1879.

Detta arbete är ursprungligen meddeladt som föredrag vid prestmötet i Strengnäs i Augusti 1879, då i begynnelsepunkten för den svenska kyrkoreformationen en vård restes till minne af

den man, om hvilken denna reformations utmärkte historieskrifvare, Anjou, yttrar, att »han har den förtjensten att först hafva inledt den svenska kyrkans reform, och inledt den på den bana af sans och måtta, hvarpå den, ehuru under fortgående strider, till mesta delen framskridit». Teckningen är varmt hållen och författaren har synbarligen bemödat sig att sammanföra och till en totalbild sammangjuta hvad man känner — ty värr är det icke mycket! — om konung Gustafs förste vägledare på reformationens bana. Med afseende på det sätt, hvarpå författaren användt sina källor, skulle dock den anmärkningen kunna göras, att en noggrannare forskning i Hans Brasks brefvexling och i konung Gustafs registratur kunnat lemna ytterligare några bidrag till teckningen, — visserligen ej betydliga, men då man känner så litet om Laurentius Andreæ och hans verksamhet, är äfven det minsta bidrag värdefullt, om det nämligen hemtas ur en *fullt säker och pålitlig* källa. Deremot strider det helt och hållet mot den kritiska historieforskningens lagar att t. ex. till stöd för en upgift om Laurentius Andreæs föräldrars förmögenhetsvilkor, hvarom inhemska källor intet förmäla, åberopa en sådan auktoritet som »Dictionnaire Historique par M:r L'Abbé L'Advocat, Paris 1767», — så mycket mer som den omständigheten, att sonen kunde hafva tillfälle att studera vid främmande universitet och företaga temligen vidsträckta utländska resor, synes intyga, att deras vilkor voro helt andra, än den ifrågavarande källan uppgifver. En visserligen inhemsk, men icke desto mindre tvetydig källa är äfven Hallmans arbete om bröderna Petri, hvilket det torde hafva varit bäst att alldeles lemna å sido. Åtminstone borde det hafva citerats med reservation, och för ingen del borde det hafva kommit i fråga att ur en sådan källa meddela någon uppgift utan citat: så har dock här skett, då förf. (sid. 10) meddelar, att d:r Nils i Strengnäs »upptog med synnerlig ifver karmeliter-confessorn Magni Birgeri klagomål från Örebro mot bröderna Petri för deras »kätterska» förfarande vid deras faders begrafning», — en uppgift, som saknar hvarje annat stöd än ifrågavarande skrift. Ett annat bevis för att förf. ej rätt bedömt källornas olika värde ligger i den omständigheten att, sedan han ej i handlingarna funnit något bevis för att Laurentius Andreæ burit kanslerstiteln, åtnöjer han sig ej med att konstatera detta faktum, utan uprepar den gamla upgiften om mäster Lars' kanslersvärdighet och citerar såsom källa Stjernmans rådslängd, hvilken vid de samtida urkundernas tystnad ej torde kunna gälla som auktoritet.

I sammanhang med talet om Laurentius Andreæs egenskap af kansler påpekar förf. mångfalden af de göromål, hvarmed han såsom sådan haft att taga befattning. Det kan dock vara osä-

kert, huru mycket af de nämnda sakerna verkligen ålegat mäster Lars att sköta; och försigtigare hade det utan tvifvel varit att åtnöja sig med att meddela de ärenden, vid hvilka hans namn med visshet är fäst. Äfven vid framställningen af Laurentius Andreæs betydelse för sjelfva reformationsrörelsen synes förf. en och annan gång hafva gått längre än källorna föranleda. Luthers sak finnes 1518 »bevisligen» vara i Sverige känd *endast* genom Petrus Magnis bekanta bref, och ingen samtida källa uppgifver, att Laurentius Andreæ före Olaus Petris hemkomst 1519 derom känt mera än andre bland kyrkans främste män; vill man taga hänsyn till hvad våra enda sagesmän i denna fråga, Johannes Magni och Peder Swart, hafva att förmäla, så var det först genom Olaus Petri som mäster Lars erhöll någon egentlig kännedom om Luthers läror. Hvad åter angår den frågan, huruvida Laurentius Andreæ egentligen var den, som verkstälde den 1526 utgifna öfversättningen af Nya testamentet, så kunna vi ej derom inlåta oss i någon diskussion; vi vilja endast anmärka, att de utdrag förf. lemnar ur företalet till detta arbete alldeles icke synas oss bevisa, att Laurentius Andreæ mera än t. ex. Olaus Petri har varit öfversättaren.

Å andra sidan har förf. underlåtit att påpeka den för reformationsrörelsens fortgång synnerligen vigtiga ställning, som Laurentius Andreæ intog såsom archidiaconus i Upsala, sedan ärkebiskopsstolen genom Johannes Magnis flykt åter blifvit ledig och förvaltningen af de angelägenheter, som det tillhörde dess innehafvare att sköta, sålunda hufvudsakligen hvilade i hans händer. Det heter också, att det var »på ärkebiskopssätets vägnar» — icke, såsom författaren yttrar, i egenskap af konungens ombud — som Laurentius Andreæ förde ordet vid kyrkomötet i Örebro 1529.

Laurentius Andreæs minnestecknare kan omöjligt undgå att beröra konung Gustaf. Utrymmet medgifver oss tyvärr ej att ingå i någon granskning af författarens uppfattning af denne konung i det hela, men vi kunna med anledning af det sätt, hvarpå förf. behandlar frågan om konung Gustafs ställning till rättegången mot Laurentius Andreæ, icke underlåta att anmärka, dels att den vördnad för den store konungens minne, som förf. här låter påskina, stämmer föga öfverens med den teckning han för öfrigt lemnar af hans åtgärder, och att konung Gustafs förtjenster om fäderneslandet äro af den art, att, huru än en undersökning af den ifrågavarande saken må utfalla, så stå de oförminskade qvar, — men framför allt, att man illa uppfattat historieforskningens uppgift, om man tror, att *något* minne är så stort, att det får skymma sanningens ljus. — För öfrigt förråder förf:s yttrande å sidan 32 om »Riks-contot och konungens eget»

bristande kännedom om sättet för den finansiela förvaltningen under denna tid, likasom påståendet, att Gustafs förhållande till Hans Brask är en »oupphörlig vexling» af undergifvenhet och myndighet vittnar om en ej fullt noggrann undersökning af handlingarnas innehåll. Betänkligare är dock ett annat af förf. anfördt »bevis» på konungens dubbelhet: han upprepar nämligen den flere gånger vederlagda upgiften, att Gustaf skulle hafva 1523 utfärdat ett bref, hvari han vid lifsstraff förbjudit läsning och spridning af Luthers skrifter. Detta »bref» är dock, såsom alldeles ovedersägligt framgår af urkunder, hvilka finnas meddelade i det bekanta verket »Handlingar rörande Skandinaviens historia», T. XVII, s. 158 och T. XIII, s. 46 f. och s. 58, endast ett af Johannes Magni uppsatt *förslag*, som aldrig blifvit utfärdadt. Detta förhållande har också blifvit påpekadt af Geijer (1834) och Anjou (1851), hvilket dock ej hindrat utgifvaren af Gustaf I:s registratur, dr Granlund, att såsom autentisk låta aftrycka handlingen bland de af k. Gustaf utfärdade brefven (1861). Visserligen meddelade dr Granlund bland rättelser och tillägg till första delen af registraturet, att den ifrågavarande handlingen »synes blott vara ett concept af biskopen» (dock icke af Hans Brask!), men olyckan var nu en gång skedd, och Reuterdahl förklarade (1866) i fjerde delen af »Svenska kyrkans historia »brefvet» vara »fullkomligen trovärdigt». Sedan intogs bland »rättelser och anmärkningar» till den 1874 utgifna upplagan af Geijers »Svenska folkets historia» en fullständig upplysning af rätta förhållandet, men ändock har i dr Strömbergs arbete den falska upgiften å nyo kommit i dagen. Vi betvifla ej heller att den, sedan den en gång fått stöd af en sådan auktoritet, som »Gustaf I:s registratur» kan göra anspråk på att vara, trots alla vederläggningar ännu skall flere gånger lefva upp.

Åtskilligt vore ännu att tillägga för att vår granskning skulle blifva något så när fullständig, men vi hafva redan i alltför hög grad tagit tidskriftens utrymme i anspråk. I en sak äro vi emellertid fullt eniga med författaren, nämligen deruti, att Laurentius Andreæs minne är ett af dem, på hvilka vi böra noga taga vara, och vi tro äfven, att en kommande tecknare af detta minne skall i mera än ett afseende kunna draga nytta af det arbete, dr Strömberg nu lemnat oss.

O. A.

E. Wallis. *Historisk lektyr*, månadsskrift. Stockholm, Hæggström.

Denna tidskrifts ändamål är att genom öfversättningar och bearbetningar göra läsaren bekant med den nyaste historiska literaturen. Utgifvarens namn borgar för att denna vackra och värdiga uppgift kommer att väl fyllas, hälst om tidskriften något

afviker från den från början inslagna vägen, som föreföll oss väl mycket utmynna i småplock. — Det nyss utsända andra häftet ger ej anledning till denna anmärkning; det är synnerligen läsbart och särskildt förtjenstfullt genom den deri påbörjade »krönikan för år 1880». Senast utkomna häfte innehåller bl. a. en intressant uppsats om nihilismen i Ryssland samt forts. af Kinas historia.

Sanningsökaren. *Nordisk månadsskrift för förnuftstro och praktisk kristendom;* tredje årgången 1879.

Om man genomgår denna tidskrifts tvänne första årgångar och jämför dem med den nu senast afslutade tredje, kan man ej undgå att finna, att tidskriften i och med denna sistnämda årgång undergått en förändring till det bättre. Ståndpunkten är väl i det hela oförändrad, men dels blifver denna ståndpunkt i den senaste årgången i *viss mån* bättre motiverad, dels har tidskriften varit lyckligare och mångsidare i sitt val af ämnen.

Tidskriften säger sig själf vara en månadsskrift för förnuftstro och praktisk kristendom och egnar i enlighet därmed en mycket stor del af sina spalter åt religiösa frågor. Beklagligen är denna del af tidskriften den, i hvilken den ofvannämda förbättringen, om den ej alldeles uteblifvit, dock minst kan spåras. Vi måste som vår åsigt uttala, att hon i detta afseende utöfvat och ännu utöfvar en rent af skadlig inverkan på sin läsarekrets. Vi fästa oss i detta afseende företrädesvis vid sakens, om vi så få uttrycka oss, mer formella sida, hvilken sannerligen ej är den minst vigtiga. De religiösa frågorna äro i sanning allt för vigtiga för att göras till föremål för ytligt prat och flacka kannstöperier. Vinna dylika spridning och anklang, bidrager detta lätt till att förytliga icke blott tankekraften, utan hvad värre är, själfva det religiösa sinnet. Lätt van att ställa låga fordringar på sig själf, då man går att söka göra sig reda för dessa frågor, glömmer man allt för snart, att de äro icke blott de vigtigaste, utan jämväl de svåraste, som menniskotanken kan göra till föremål för sitt begrundande. Och den, som så vant sig att i människolifvets vigtigaste frågor tänka ytligt, för honom är vägen gen till att äfven börja känna ytligt och — hvad som är värst af allt — vilja ytligt.

Den riktning, hvars talan Sanningsökaren för, är visst icke den enda, mot hvilken en dylik förebråelse kan riktas. Se vi oss litet omkring, finna vi nogsamt, att de misstag, som framträda jämväl inom andra läger, hafva sina rötter i samma grundfel, och, så vidt som ingen af dem kan sägas hafva fattat tidens kraf, må man väl säga, att det mer eller mindre vidlåder dem alla utan undantag. Ett religiöst sinne måste i våra dagar också

verkligen vara satt mer eller mindre på svältkur, ty det kan ingenstädes finna en sund och mättande näring. Minst af alla kan Sanningsökaren och dess anhängare räcka det en sådan, ty hvad han bjuder, det är egentligen *intet*. Med allt skäl kan om Sanningsökaren sägas detsamma, som blifvit yttradt om målsmannen för en annan religiös riktning i vårt land, att han icke har någon »position» i religiösa frågor; »ty att säga nej, nej, det är icke att intaga någon viss position». Oupphörligen ordas om de »förnuftsödande dogmerna», och man får veta, att blefve man engång qvitt dessa, så skulle nog allt blifva godt och väl. En sådan negativ ståndpunkt frestar till ytlighet, och Sanningsökaren har betänkligen fallit för denna frestelse. Ensidighet och ofördragsamhet blifva följder däraf, tvärtemot de *försäkringar* om motsatsen, som upprepade gånger förspörjas. Att dessa dogmer, i årtusenden omfattade och ännu omfattade af millioner människor, dock kunna vara uttryck för något religiöst behof, något religiöst intresse, har aldrig fallit Sanningsökaren in att tänka. Om hvarje försök i den vägen heter det, att här har det »praktiskt religiösa intresset trädt i bakgrunden för ett teoretiskt», och att den, som företager sig något sådant, den räknar tidskriften till sina »afgjorda motståndare». Den, som icke »vill låta påtvinga sig valet emellan» de för flera århundraden sedan utnötta fraser, dem tidskriften förkunnar, och ett qvarstående på den gamla ståndpunkten, hans åsigt kännetecknas såsom »halfhetens». Hvarje angrepp emot kyrkoläran, det må föras med vapen, hämtade ur hvilken rustkammare som hälst, får tidskriftens loford: hvarje försvar stämplas såsom misslyckadt, blott därföre att det är ett sådant.

Men nog gifva vi tidskriften rätt däri, att det är »till en omgestaltning ej af dogmerna och teologien, utan af lifvet, som vår tid tränger». En religiös kris är synbarligen nära förestående. Det är åtminstone ej i främsta rummet några nya lärosatser, som skola framställas, för att denna skall föras till ett lyckligt slut. Detta måste fasthällre ske på den religiösa erfarenhetens väg, men resultatet måste vara af *positiv* natur. Det är ett nytt lifsmoment i Jesu lära eller rättare ett nytt moment i hans eget lif i mänskligheten, som denna mänsklighet måste upplefva och personligen tillegna sig. Har detta engång skett, så skall man nog lära sig att göra rättvisa åt frukterna af förflutna århundradens religiösa utveckling.

Tidskriften egnar emellertid äfven sin uppmärksamhet åt andra frågor än de religiösa, företrädesvis allmänna humanitetsfrågor och sociala frågor, enär de med den religiösa stå i ett nära samband. Ingen rimlig invändning synes oss kunna göras häremot, och detta så mycket mindre, som de framsteg vi villigt

erkänna, att tidskriften på senaste tiden gjort, väsentligen bero därpå, att åt dessa frågor numera egnas vida större uppmärksamhet än förr. Att flera tänkvärda uppsatser i dessa frågor influtit i den årgång, som nu föreligger oss, bör ej förnekas, äfven af den, som ej kan i allo gilla det resultat, hvartill tidskriften i många fall kommer. Till dessa frågor hör den om *dödsstraffet*. Utan att här vilja inlåta oss på frågan om riktigheten af de där uttalade åsigterna, påpeka vi blott, att den i en af dithörande uppsatser förekommande framställningen och kritiken af prof. Nyblæi åsigter i frågan hvimlar af så grofva missförstånd om dessa och om den Boströmska straffteorien och rättsfilosofien i allmänhet, att vi måste känneteckna den som i hög grad vilseledande. En tidskrift, som låter dylikt inflyta i sina spalter, borde afhålla sig från alla omdömen om denna filosofi. *Socialismens* läror behandlas flerstädes i artiklar, af hvilka några utmärka sig för att vara både intressanta och instruerande. Att tidskriften till frågan intager en något sväfvande ställning, må förlåtas, om man besinnar, att vi här hafva för oss kanhända samtidens svåraste problem. — Beträffande *äktenskapet*, så verkar tidskriften med värma och nit för en friare och mer personlig uppfattning af detsamma och har härutinnan inlagt en ej obetydlig förtjänst. Denna förtjänst minskas dock i en ej så ringa mån af den slapphet i grundsatser, som tidskriften härutinnan röjer. Sedan, och det med allt skäl, den döda formens anspråk på moralisk hälgd blifvit tillbakavisade, har man ej syn på, att den förbindelse makar emellan, som skall erkännas vara af sedlig art, måste fotas väl ej på tvång, men på en lifsprincip, som omöjliggör all tanke på skilsmessa, och att hvarje annan sådan förbindelse är osedlig. Låt nu vara, att denna osedlighet beror på ett *själfbedrägeri*. Osedlighet är det i alla fall, och att framhålla detta måste vara af vigt för enhvar, som sysselsätter sig med dylika ämnen, särskildt i våra dagar, då lättsinnigt ingångna förbindelser äro allt för vanliga, och då man måste befara, att om formen slappas utan att ersättas af lifvet, dessa skola blifva ännu vanligare.

Med allt erkännande af de aktningsvärda bemödanden, tidskriften på senaste tiden gjort, kunna vi dock ej underlåta att till sist uttala vårt beklagande af, att ett öfver hufvud taget så föga meriteradt tidskriftsorgan fått röna den vidsträkta spridning och den uppmuntran, som kommit Sanningsökaren till godo bland annat från flera tidningsorgan för att icke tala om den uppmuntran af än mer reell natur hvarmed han hugnats. Man må i religiösa och sociala frågor hysa hvilka åsigter som hälst — glömma får man ej, att ingenting skadar en sak mera än ett flackt och ytligt försvar. Genom att slå omkring sig med vackra fraser om »förnuftsödande dogmer» och pocka på jämlikhet och

frihet, uträttar man egentligen ingenting annat än att bidraga till förytligande af sig själf och andra. Och skänker man uppmuntran åt slika företag, blir följden blott, att man i tänkande människors ögon förringar värdet af denna uppmuntran likasom i allmänhet af sina loford och sin mecenatiska frikostighet. Använder man dessa i slika ändamåls tjänst, kan man ej undgå att draga öfver sig själf ansvaret för utbredningen af flack ytlighet bland Sveriges folk.

L. H. Å.

Spiritismen såsom religion.

Några reflexioner med anledning af Allan Kardecs arbete »Evangelium enligt spiritismen».

Att taga till ordet i fråga om spiritismen är nu för tiden att inlåta sig på en af de brännande frågorna för dagen. Orsaken dertill är emellertid icke att söka deri, att denna fråga just nu är så alldeles ny. Spiritismen räknar tvärtom, äfven under sin nuvarande form, redan årtionden af tillvaro, fenomen, väsentligen liknande de spirististiska, hafva äfven åberopats, inom alla de mystiska läror, som allt ifrån den franska materialismens dagar i förra århundradet och vid sidan af denna framträdt både inom Frankrike och annorstädes, och slutligen torde, om man närmare studerar menskligbetens historia särskildt ur denna synpunkt, likartade företeelser befinnas förekomma hos hvarje folk och under hvarje tidehvarf. Men under föregående tider har allt dylikt städse insvepts i ett mystiskt dunkel, och dess målsmän hafva, undvikande all beröring med ljuset och vetenskapen, nöjt sig med att i mörkret vinna anhängare och rykte för sina underbara prestationer. Deras hemlighetsfulla och med fantasiretande apparat anordnade séancer besöktes egentligen endast af antingen absolut troende eller sådana, som af naturen kände en stark dragning till det mystiska och underbara. På ett väsentligen likartadt sätt tedde sig den moderna spiritismen i sitt första framträdande. Hvem minnes ej borddansens och psykografernas första period, då experimenterandet med dessa företeelser bedrefs

inom slutna aftoncirklar, hvilkas medlemmar öfvervägande tillhörde det täcka könet och i de spännande andefenomenen funno en förströelse än mera pikant och »rysligt» intressant än de förr så omtyckta spökhistorierna vid aftonbrasan. Och äfven sedan konsten gått framåt och bragt det till sammanhängande samtal med andar genom s. k. medier, har den länge älskat att framträda inför en sluten publik, som genom hemlighetsfulla hviskningar fått reda på séancen och med väl förberedd fantasi smugit sig dit samt efteråt, lik ett slutet ordensförbund, endast inom sig ordat om de häpnadsväckande resultaten. Så länge spiritismen framträdt på detta sätt, har den visserligen kunnat hos mången väcka det spännande intresse, som det underbara ju alltid har för oss menniskor, den har äfven kunnat bereda en viss ryktbarhet och kanske än reelare fördelar åt sina mästare, men den har hvarken önskat eller varit berättigad att vinna vetenskapsmannens uppmärksamhet eller att såsom en fråga för dagen göras till föremål för den offentliga diskussionen.

Men efterhand har ställningen betydligt förändrats, tack vare dels vår tids rastlösa benägenhet att pröfva och undersöka fenomen af alla slag, dels dess ej mindre karaktäristiska ifver för att inom literaturen framlägga och diskutera resultaten af de gjorda undersökningarna. I stället att, såsom förr, antingen helt och hållet ignorera eller med lärdt förakt bemöta de spiritistiska företeelserna, hafva åtskillige vetenskapsmän i våra dagar ansett för sin pligt att söka närmare granska och kontrollera dessa fenomen, som ju dock egde åtminstone ett visst sken af verklighet för sig och af i alla hänseenden aktningsvärda sagesmän förklarades för obestridliga fakta. Ur denna enligt vår åsigt riktiga bevekelsegrund framgingo de nu mera allmänt kända undersökningar, som nyligen med mediet Slade och hans prestationer gjordes i Leipzig af professorerne Zöllner, Fechner, Weber m. fl. Desse gjorde till sin uppgift att med, så vidt möjligt var, vetenskaplig noggrannhet undersöka, om de märkvärdiga företeelser, som Slade påstod sig med andras tillhjelp kunna framkalla i materiens verld, voro

sanna och verkliga fenomen eller om blott ett sken af verklighet förlänades dem genom vanliga eller snarare mer än vanligt fulländade taskspelarkonster. De utgingo nämligen från den grundsatsen, att det framför allt vore af vigt att *konstatera fakta;* först sedan detta skett och dessa befunnits verkliga, vore tiden inne att söka åt dem finna en förklaring, vare sig ur naturens lagar eller öfvernaturliga väsens ingripande. Som bekant, blefvo de ofvan nämda naturforskarne, om hvilka dock ej torde kunna förnekas, att de i förväg kände en viss benägenhet att varda »troende», samtlige öfvertygade om de Sladeska experimentens ärlighet och hafva sedan sysselsatt sig med försök att åt dem finna en vetenskaplig förklaring; deremot vardt filosofen Wundt, som äfven var med om några af dessa undersökningar, ej öfvertygad, utan har fortfarande, i en häftig polemik mot Zöllner, stält sig skeptisk gent emot desamma. Den striden är ännu ej afslutad, och det tillkommer naturligtvis ej oss att här fälla något omdöme om, hvem som i den synes komma att varda segrare. Önskligt vore emellertid, att en vida större mängd spiritistiska séancer än hittils finge ega rum under fördomsfria vetenskapsmäns kontroll, enär dels i allmänhet en vetenskaplig dom ej fälles på grund af ett enda eller några få enstaka fakta, utan på grund af en mängd sådana, dels särskildt en mängd försvårande omständigheter vid dessa fenomens kontrollerande förefinnas, såsom nödvändigheten att bibehålla sin plats vid bordet, det oftast rådande dunklet i rummet, den mystiska stämningen och annat, som förvillar eller förminskar kraften hos det klara omdömet. Först genom ett fortsatt experimenterande kan, synes oss, visshet vinnas härutinnan, och en sådan visshet är grundvilkoret för, att något verkligt intresse skall kunna väckas för försöken att förklara spiritismen eller för densammas möjliga konseqvenser.

Spiritismens egne *verklige anhängare* tillägga emellertid en sådan undersökning liten eller ingen betydelse. Vår lära, säga de, måste *kännas,* ej *bevisas.*

För den, som ej på sig sjelf erfarit densammas sanning och följaktligen är genomträngd deraf, kan ingen bevisning

hjelpa; den åter, som sjelf känt andarnes inverkan, behöfver ingen sådan. Antingen är man utom periferien och kan då aldrig komma i någon beröring med hvad derinom finnes eller är man inom densamma och har då en visshet starkare än alla verldens bevis. Dessutom anse de verklige spiritisterne de fenomen, som kunna af yttre undersökning åtkommas, för ytterst låga och betydelselösa; möblers flyttande, den mellan två hopslagna skiffertaflor skrifvande griffeln, föremåls försvinnande, materiens genomträngande, det hastiga uppenbarandet af enstaka kroppsdelar — allt detta kan enligt deras mening vara verkligt eller icke, utan att spiritismens stora sanning deraf rubbas, och det är i alla hänseenden verk af låga, föga utvecklade andar. De högre företeelserna, de stora andarnes talande genom mediernas mun, äro nästan aldrig förenade med några yttre manifestationer och hafva intet annat kriterium än sin egen inre sanning.

Genom att inslå på denna väg har spiritismen afstått från alla anspråk på att ega direkt vetenskaplig betydelse, men i stället framträdt såsom *religion*. Den är ju nu tydligen för sina anhängare en *troslära*, som ej behöfver underkastas bevisföringens pröfning, utan, framgången ur en mystisk uppenbarelse, gör anspråk på att *kännas* och med *tro* omfattas. Och denna ståndpunkt innebär ju i och för sig ingen orimlighet, då det ju ej torde kunna bevisas, att den nuvarande *kristendomen* nödvändigt är den högsta och sista formen för mensklighetens religiösa uppfattning. Men äfven en uppenbarad religions *sanning* kan undersökas, om ock ej vägas på den matematiska bevisningens vågskål; och då en ny religion framträder med anspråk på att »vara en fullkomning af Kristi lära, liksom denna var det af Moses'», så har den tänkande menskligheten både rätt och pligt att på densamma använda de kriterier, som vid bildandet af hennes religiösa öfvertygelse stå henne till buds. Sålunda gör man äfven i fråga om den spiritistiska religionen med rätta följande frågor: hvad och hurudant är det nya i densamma? Tillför det menskligheten ett nytt och högre religiöst element? Och, om så är, är detta sådant, att en

ny, särskild andeuppenbarelse nödvändigt behöfts för att i menskligheten införa detsamma? Först om dessa bägge sista frågor besvaras jakande, kan spiritismen uppträda med anspråk på att vara en *ny religion*.

Det arbete — Evangelium enligt Spiritismen, af Allan Kardec —, som vi lagt till grund för följande korta framställning, utgör en sammanfattning af den spiritistiska religionen, sådan den på särskilda tider och ställen af framstående andar uppenbarats. Den innehåller till en stor del direkte efter andarnes diktamen nedskrifna meddelanden; företalet är författadt af »Sanningens Ande», och bland de förnämste medarbetarne i öfrigt må nämnas Augustinus, Ludvig den helige och Fénélon. Den börjar med att framställa spiritismen såsom en fortlöpande länk i den menskliga religionens utveckling; Moses, Kristus och Spiritismen äro denna utvecklings trenne hufvudstadier, den sista är dess högsta slutstadium, till hvilken de föregående, liksom äfven den grekiska filosofien hos Sokrates och Plato, utgjort förberedelser. Att spiritismen just i våra dagar framträdt, beror, enligt andarnes uppenbarelser, derpå, att just nu en märklig kris i menskligheten historia förestår, ett jättesteg framåt, hvarigenom en bättre och sällare tid snarligen skall inträda här på jorden. För att förbereda detta hafva nu andar börjat träda i direkt förbindelse med vissa utvalda menniskor; andarne äro dock mångahanda, stundom bedrägliga, stundom obetydliga, hvarför noggrann kontroll, bestående i jämförelse mellan olika meddelanden och granskning af deras inre värde, måste utöfvas. De märkligaste bland här meddelade, sålunda kontrollerade andemeddelanden äro de, som röra sjelfva kärnan af den spiritistiska uppenbarelsen, läran om menniskoandens inkarnationer och reinkarnationer i olika verldar under fortlöpande utveckling. Denna lära finnes sammanfattad i ett särskildt kapitel, i spetsen för hvilket blifvit satta Kristi trösterika ord: »i min Faders hus äro många boningar». Menniskoanden är, enligt denna lära, stadd uti en fortlöpande utveckling från ett tillstånd af djurisk råhet, der kroppens gröfsta begär herska, till ett lycksaligt tillstånd, der anden med full harmoni bor i en fort-

farande verklig, men förfinad och i allo honom underdånig kropp. Denna andens utveckling är att förlikna vid en skola; han flyttas från verld till verld, liksom från klass till klass, han kan äfven flere gånger reinkarneras i samma verld eller ock flyttas från en högre verld till en lägre, om hans gerningar det förtjenat. Då han lemnar en verld, kommer han för en tid i fritt tillstånd, mer eller mindre lyckligt, allt efter som han varit beskaffad vid skilsmessan från kroppen; under detta tillstånd träder han inför den evige domaren för att göra räkenskap för sitt förflutna lif, får då sin dom till en annan verld eller ett nytt lif med kropp i samma verld, der han förr varit. För detta kommande lif kan han då sjelf få välja sig ett särskildt prof att fullgöra; har han, t. ex., i en föregående existensform dukat under för vällust eller girighet, kan han för den nästa få välja en ställning och ett lif, som gifva honom tillfälle att öfvervinna just dessa laster. När han sedan inträder i ett nytt tillstånd med ny kropp, har han visserligen glömt sitt förra lif och de föresatser, han i fritt tillstånd fattade, men han födes dock till det nya lifvet med de krafter och tendenser, han i föregående tillstånd vunnit. Om också stundom en återgång till en sämre verld varder för anden nödvändig, går han dock i det hela och med säkerhet framåt, och allt utvecklas under tidernas lopp mot det sköna mål, som den eviga kärleken satt. De verldar, anden sålunda kan hafva att genomlöpa, indelas efter deras tillstånd och bestämmelse på följande sätt:

1. Primitiva verldar, afsedda för menniskosjälens första inkarnationer.

2. Verldar för försoning och pröfning, i hvilka det onda är förherskande.

3. Verldar för förbättring, i hvilka de själar, som ännu hafva något att försona, hemta nya krafter, i det de hvila sig efter kampen.

4. Lyckliga verldar, i hvilka det goda är förherskande.

5. Himmelska eller gudomliga verldar, vistelseorter för renade andar, och i hvilka det goda regerar enväldigt.

Om tillståndet i de *primitiva* verldarna kan man göra sig en föreställning genom att tänka sig deras innevånare i jämförelse med jordens vildaste och mest barbariska folkslag. Liksom dessa äro de på visst sätt rudimentära; de hafva mensklig gestalt, men ingen skönhet; främmande för alla finare känslor och utan kunskap om det rätta och orätta hafva de den råa styrkan till sin enda lag. Dock äro ej heller de af sin gudomlige Skapare öfvergifna; på botten af deras i mörker höljda förnuft döljer sig, mer eller mindre utvecklad, en dunkel aning om ett högsta väsende. Denna känsla är tillräcklig att höja den ene öfver den andre och att förbereda deras utveckling till ett fullkomligare lif, ty de äro icke vanslägtade varelser, utan barn, som förkofra sig.

Af verldarne för *försoning* och *pröfning* är vår jord en, och vi kunna derföre göra oss en föreställning om tillståndet i dessa verldar genom att blicka oss omkring i vår egen. De på jorden inkarnerade andarne äro af tvänne väsentligen olika slag. Till det första höra de s. k. vilda folkslagen; desse äro ofullkomliga andar, som blifvit skickade till jorden för att der uppfostras och utvecklas genom beröringen med mera framskridna sådana. Hit höra äfven de halfciviliserade folkslagen, som äro samma andar, återkomna till jorden för att här fortsätta sin utveckling. Den andra klassen åter består af sådana andar, som blifvit hit förvisade för att försona på andra verldar begångna fel och undergå pröfning för uppflyttning till en bättre verld. De förra äro, så att säga, jordens infödingar, de senare af en exotisk natur. Samma förhållande eger äfven rum i alla andra, eljes i oändlighet varierande försoningsverldar. Alla hafva de sina urinnevånare, men alla äro de äfven förvisningsorter för andar, som på något sätt förbrutit sig mot Guds lag. Dessa hafva att kämpa både mot en hård natur och mot vrångheten hos de lägre andar, som på dessa verldar uppfostras, och utveckla under detta mödosamma arbete både sitt hjerta och sin intelligens. Så bereder dem Gud i sin oändliga godhet tillfälle att mogna för en högre fullkomlighet.

Förbättringsverldarne bilda en öfvergång mellan de förra och de lyckliga verldarne. De äro hviloplatser för ångerfulla själar, som der fullborda sin rening. Väl lyder anden der ännu materiens lagar, och ännu finnas menskliga känslor och begär; men de tygellösa passionerna, högmodet, afunden, hatet äro försvunna, och allas sträfvan är att genom kärlek och rättvisa närma sig till Gud. Ännu är dock menniskan sinlig och underkastad materiens vexlingar; ännu är det ondas ande mäktig, ett fall är möjligt och har till följd en återgång till försoningsverldarne, der i sådant fall nya och förskräckligare prof vänta.

I de *lyckliga* verldarne lefva andarne ett visserligen kroppsligt, men från alla med materien förknippade olägenheter och lyten frigjordt, eteriskt lif. Kroppsformen är den menskliga, men förskönad och renad; ur allas anleten stråla intelligens och lif. Kropparnes tyngd är så ringa, att de ej behöfva, såsom här, släpa sig fram på marken, utan blott genom viljans användande sväfva i rymden, »såsom man framställer englarna eller såsom de gamle tänkte sig skuggorna på de elyseiska fälten.» De yttre sinnena äro finare och deras förnimmelser i alla afseenden fullkomligare; sjukdomar och lidanden finnas icke. Lifslängden är vida större än på jorden, och döden har intet af upplösningens fasor. Mot denna kroppsliga fullkomlighet svarar i dessa verldar äfven det moraliska tillståndet. Frid och endrägt herskar, ståndsskilnad finnes icke, då inga andra företräden gälla än de moraliska och intellektuella, men väl egendomsskilnad, dock så att ingen brist och nöd finnes. Det från all skugga fria solljus, hvari lifvet här förflyter, hafva vi jordebarn svårt att fatta och följaktligen kunna andarna knapt beskrifva det för oss. »Den frigjorda själen», säger Augustinus (Paris 1862), »skall då spana kring alla horizonter; då skola inga materiela och grofva sinnen vidare finnas, utan endast sådana sinnen, som tillhöra en ren och himmelsk perisprit, hvilken inandas Guds egna emanationer i den doft af kärlek, som utbreder sig kring Honom».

Tillståndet i de *himmelska* verldarne kan af oss endast ex analogia anas, och är heller aldrig i någon andeuppenbarelse vordet beskrifvet.

Under det således verldarna, hvilkas otaliga myriader vi se kretsa i stjernerymden, äro vistelseorter för dessa otaliga variationer af andar och skådeplatser för deras utveckling, utvecklas de småningom äfven sjelfva och gå från ett ursprungligt rudimentärt tillstånd till allt högre och högre fullkomlighet, så att en ursprungligen primitiv verld öfvergår till en försoningsverld o. s. v. Så är äfven förhållandet med vår jord. Den har, enligt samma Augustini meddelande, just nu hunnit en af sina förvandlingsperioder, då den från en verld af försoning skall blifva en verld af förbättring.

Detta är, i korthet sammanfattadt, det dogmatiskt nya i Allan Kardecs spiritistiska religion. Vi finna här tvänne läror, som icke öfverensstämma med den kristna kyrkans ortodoxa dogmatik: en utförd, detaljerad själavandringslära och läran om hela andeverldens slutliga fullkomnande till ett saligt tillstånd. I öfrigt ansluter sig den spiritistiska religionen, hvars nyss nämda läror röja en ej obetydlig frändskap med den katolska skärseldsläran, ganska nära till den kristna och betraktar sig, såsom ofvan sagts, endast såsom en fullkomning af denna. Olikheten är dock ganska väsentlig, i synnerhet om man gör klara för sig de konseqvenser, hvartill de ofvan anförda afvikelserna leda. I ännu en väsentlig fråga är den spiritistiska religionens ståndpunkt åtminstone ganska sväfvande, nämligen i frågan om Kristi gudom. Ehuru ej bestämdt förnekande denna, framställa andeuppenbarelserna öfver allt Kristus såsom en mycket hög ande, högre än alla andra, som haft en särskild mission på jorden, men ej såsom stående i något specielt närmare förhållande till Gud.

Äro nu dessa nya dogmer sådana, att en särskild andeuppenbarelse med nödvändighet kräfts för deras framträdande i dagen? Hafva de kommit såsom en ny insats i det menskliga medvetandet först genom de senaste spiritistiska meddelandena? Bägge dessa frågor kunna vi ej annat än nekande besvara. Att hypoteser, liknande dessa, kunna utan särskild uppenbarelse uppställas af det menskliga förståndet och ytterligare utföras och utsmyckas af den mensk-

liga fantasien, bevisas helt enkelt deraf, att de i verkligheten framträdt långt före spiritismen och utan att omgifva sig med dess mystiska apparat, helt anspråkslöst såsom filosofiska teorier. Och hvad äro väl de älsta folkens själavandringslära, utbildad hos Egyptierna, hvad pytagoreernes inkarnationsteorier, gnostikernes emanationslära och medeltidskyrkans skärseld annat än samma tanke, framträdande i skilda tider och under skilda former. Hvad åter angår läran om all tings slutliga fortgång till fullkomlighet, så har spiritismen i och med denna endast upptagit en åsigt, som redan den förutan i våra dagar framträdt både på filosofiska och religiösa områden. Vi behöfva endast påpeka den opposition mot läran om de eviga straffen, som från filosofisk ståndpunkt fördes af Boström och egt flere andra målsmän inom den nyare filosofien. Äfven bibeltrogne teologer hafva i våra dagar börjat betvifla, att bibelns stafflära verkligen afser *eviga* straff i den mening ultra-ortodoxien tagit dem, och framstält den åsigten, att visserligen bibeln stannar vid en slutlig *dom*, medförande antingen belöning eller straff, men att det ingalunda är säkert, att icke äfven bibeln tänkt sig en historia, en utveckling *efter* denna dom, och att en sådan tanke vore mest förenlig med Guds både kärlek och rättvisa. Ännu har man visserligen ej på forskningens väg kommit på det klara med dessa vigtiga och svåra frågor; man kan sålunda på långt när ej yttra sig om dem med den visshet, som spiritismen anser sig genom andarnes meddelanden ega; men det nya hos spiritismen inskränker sig, som vi se, till en yttre säkerhet, grundad på en ej a priori bestyrkt auktoritet. Men denna auktoritet skulle ju hafva sin grund just i nyheten och värdet af sina läror; då nu dessa egenskaper bero just på auktoritetens värde, är den spiritistiska religionens försök att på detta sätt dokumentera sig, uppenbarligen inne i en kretsgång af det betänkliga slag, som kallas *circulus in demonstrando.*

Härpå kan emellertid svaras, att en uppenbarelses sanning ej kan bevisas, utan måste tros och att en religiös tro ej väckes genom bevisföring för dogmerna, utan genom religionens *moraliska* kraft att genomtränga och fylla person-

ligheten. Detta är sant. Ingen varder en kristen genom en på bevisföring grundad åsigt om uppenbarelselärornas sanning, men väl derigenom att dessa lärors sedliga höghet öfverväldigar personligheten och låter denna genomströmmas af en religiös hänförelse. För att bedöma den spiritistiska religionens värde måste vi derför undersöka dess moraliska halt och se till, hvilken ny och stor betydelse dess etiska grundsatser kunna hafva för menskligheten. Äro dessa sådana, att de kunna gifva personligheten ett nytt sedligt innehåll af högre art än hittils, då bär denna religion inom sig fröet till en viss seger och skall segra i trots af allt motstånd; äro de åter antingen de samma, som redan finnas gifna af kristendomen, eller ock abstraktare, lägre och ytligare än kristendomens, då innebära de också den nya religionens egen vederläggning. Man har rikt tillfälle till att pröfva detta i det Allan Kardecs arbete, som vi lagt till grund för närvarande lilla undersökning, enär af bokens 364 sidor ej mindre än 300 sysselsätta sig med etiska frågor och framställa spiritismens sedelära i jämförelse med och såsom en utveckling ur kristendomens. Det vore orätt att förneka denna sedeläras etiska renhet. Anknytande sig dels till Kristi bergspredikan, dels till andra, märkliga uttalanden af Honom framställer den, dels genom sammandrag af andarnes lärdomar, dels genom direkt meddelande, sådana föreskrifter om dygder, bland hvilka ödmjukhet, barmhertighet och mildhet i omdömen främst betonas. Härom är ej annat än godt att säga. Men deremot måste vi på det bestämdaste förneka att vi för vår del i denna sedelära funnit något, som ej *lika* klart och *lika* oförtydbart ingår i Bibelns lära och uttalats otaliga gånger af kristna predikanter här på jorden. Ja, vi hafva till och med hört dem uttalas med mera kraft och enkelhet än af andarne, hvilkas retoriska ståt starkt påminner om den franska predikotonen och ofta nog kommer oss att tänka på Bossuets och Fénélons tidehvarf. Man hör t. ex. följande uttalande af anden Lacordaire (Constantine, 1863) om högmod och ödmjukhet: »O! du rike, när du skyddad för köld slumrar under dina förgylda paneltak, vet du icke,

att millioner af dina bröder, lika goda som du, ligga på halm? Den olycklige, som hungrar, är icke han din like? Vid detta ord uppreser sig ditt högmod, jag vet det väl. Du går in på att räcka honom en allmosa, men att broderligt trycka hans hand, aldrig. »Hvad», säger du, »jag som stammar af ädelt blod, jag, som är så stor på jorden, jag skulle vara en like till denne trasige usling! Tomma utopier hos sig så kallande filosofer! Om vi vore lika, hvarföre skulle väl Gud då stält honom så lågt och mig så högt?» — Det är sant, att edra kläder icke äro lika, men om I aftagen dem, hvari ligger väl då skilnaden mellan eder båda? I det ädla blodet, säger du, men kemien har alldeles icke kunnat upptäcka någon skilnad mellan patricierns och plebejens blod, mellan herskarens och slavens. Hvem säger dig, att icke äfven du varit lika usel och olycklig som han, att icke du begärt allmosor, att icke du en gång skall tigga just af honom, som du nu föraktar». (Här är visserligen ett nytt motiv infördt, sammanhängande med de spiritistiska inkarnationsideerna, men ej ett sedligt, utan ett groft sinligt sådant). »Är rikedomen kanske evig och tager den icke slut med denna kropp, din andes förgängliga omhölje? Ack, vänd en ödmjuk blick på dig sjelf, kasta dina ögon på det verkliga i denna verld, på det, som bereder storhet och ringhet i den andra. Tänk på, att döden icke skonar den ene mer än den andre, att dina titlar icke skola skydda dig derför, och att den kan drabba dig i morgon, i dag, om en timme. Och om du nedstiger i grafven med ditt högmod, ack, då beklagar jag dig, ty då skall du blifva värd medömkan». Eller följande retoriska praktstycke af »Carita, martyriserad i Rom» (Lyon 1861): »Jag heter barmhertighet, jag är den hufvudväg, som leder till Gud; följen mig, ty jag är det mål, dit I alla bören syfta. Jag har denna morgon gjort min vanliga rund och med blödande hjerta kommer jag för att säga Eder: ack, mina vänner, huru mycket elände, huru många tårar och huru mycket för Eder att göra, innan I kunnen aftorka dem alla! Förgäfves har jag sökt trösta arma mödrar; jag hviskade till dem: mod! goda hjertan vaka öfver eder; I

blifven icke öfvergifna! Gud är här; I ären Hans älsklingar, Hans utvalde. De tycktes förstå mig och vände mot mig stora, stirrande ögon. Jag läste på deras eländiga ansigten, att deras kropp, denne andens tyrann, var hungrig, och att, om än mina ord något hugnade deras hjerta, så fylde de dock ej deras mage. Jag upprepade ännu en gång: mod, mod! Då tog en fattig, helt ung moder, som ammade ett litet barn, detta i sina armar, räckte det ut i tomma rymden för att bedja mig beskydda den arma, lilla varelsen, som från ett utsinadt bröst blott hemtade en otillräcklig näring. — På andra ställen, mina vänner, såg jag arma ålderstigna utan arbete och snart utan husrum, rof för nödens alla lidanden, blyga öfver sitt elände och ovana att tigga, icke våga anropa de förbigåendes medlidande. Med hjertat fullt af medömkan började jag då tigga för dem, jag, som sjelf eger intet, och jag gick åt alla håll för att sporra välgörenheten och för att ingifva ädelmodiga och deltagande hjertan goda tankar. Det är derföre jag kommer till Er, mina vänner, och säger: der nere finnas olyckliga, hvilkas lår är utan bröd, spis utan eld och säng utan täcke. Jag säger Eder icke hvad I bören göra, utan lemnar initiativet åt Edra goda hjertan. Om jag åt Eder anvisade Edert handlingssätt, skullen I icke hafva någon förtjenst af Eder goda gerning. Jag säger Er blott: jag är barmhertigheten, och jag sträcker mina händer mot Er för Edra lidande bröder. — Men om jag begär, så gifver jag ock mycket. Jag inbjuder Eder till en stor bankett, och jag bringar den gran, från hvilken I kunnen mätta Eder alla. Se, huru skön den står der, lastad med ljus och frukter. Gån, gån, plocken, tagen allt på detta sköna träd, hvars namn är välgörenhet. I stället för de qvistar I tagen, skall jag ditfästa alla de goda handlingar I gören, och jag skall bära detta träd upp till Gud, att han må lasta det på nytt, ty välgörenheten är outtömlig. Följen mig således, mina vänner, på det jag må räkna Eder bland dem, som tagit värfning under mitt banér. Jag skall leda Eder på frälsningens väg, ty jag är barmhertigheten».

Man kan väl svårligen påstå, att genom dessa och liknande moralpredikningar något väsentligen nytt blifvit lagdt till kristendomens enkla lära, och det torde med fog om den spiritistiska religionen kunna sägas, att det sanna i den icke är nytt och det nya icke (åtminstone bevisadt vara) sant. Och hvad dess väsentligaste nyhet — läran om omedelbara andeuppenbarelser — beträffar, hvilken lära ansetts skola varda ett kraftigt medel mot vår tids materialistiska riktning, så gäller nog äfven om den och dess nytta de kända orden i evangelium: »Tro de icke på Moses och profeterna, så tro de icke heller, om någon af de döda uppstode».

Af hvad nu i korthet anförts, synes följa, att den spiritistiska religionen, ännu åtminstone, icke företett några kriterier på, att den är »af Gudi» samt att hufvudintresset, hvad spiritismen angår, fortfarande ligger i ett samvetsgrant och opartiskt undersökande af de egendomliga fenomen i den *yttre* naturen, som man påstått kunna framkallas och hvila på spiritistisk grund.

C. v. Frn.

Satser i Svensk Verslära.

Öfverblickar man de försök, som hittills gjorts, att uppställa teoretiska regler för svenska språkets behandling i vers, så finner man, att dessa försök oftast anknutit sig vid den antika metriken. Visserligen hafva äfven oberoende af antiken föreskrifter gifvits i versifikation. Så redan 1651 af Arvidi, hvars »register på the mäste manlige och quinlige rijmord» var en föregångare till Manderströms rimlexikon. Senare hade Dalin och hans efterföljare (Brunjeansson, Rudin, Ristell) mycket att klandra i de s. k. »poetiska tillåteligheter», såsom t. ex. att för versradens förkortning eller förlängning skrifva *pin'* för *pina*, *grymmer* för *grym*, m. m. Ehuru vi nu för tiden kunna le åt vissa denna smakskolas påståenden, såsom att »alla trestafviga ord, hvilka ej börjas med *be* eller *för*, undantagande *gudinna* och *grefvinna*, böra förkastas» — så måste vi dock medgifva, att andra föreskrifter äro mycket befogade, ej blott för sin tid utan äfven för vår. Så syndar Snoilsky ännu i dag mot den vigtiga regeln att »låta örat och icke ögat dömma om rimsluten», då han rimmar *blommar* med *sommar* (Epilog i Marseille) eller *hon* med *ton* (Till Fredrik Sander), hvarutinnan han dock uppenbarligen tagit till mönster Tegnér, hvilken tillåter sig ej blott dessa båda rim, utan äfven *bröst* — *klöst, svart* — *art*, *förgås* — *oss, kram* — *lamm* o. d. — Alla dessa regler — så sanna de än kunna vara — framkommo emellertid i tämligen osystematisk form; mera utförliga och fullständigt ordnade versläror, ej direkt utgående från antiken, finnas, så vidt jag känner, ej flere än två: Svenska akademiens i dess språklära af år 1836 samt R. v. Kræmers af 1874. Den förra innehåller en mängd prosodiska och metriska iakttagelser, som ega den stora förtjensten att vara

gjorda på det lefvande språket och skaldernas bruk; men de äro uppstälda fullkomligt empiriskt, utan försök till angifvande af några rationella lagar. Det senare arbetet är bygdt på den riktiga grundvalen af musikens rytmik och lofvar särdeles mycket; men det är ännu ofullbordadt, enär endast första häftet utkommit, hvilket ej ens hunnit fram till den moderna verskonsten.

Vända vi oss åter till de teoretiker, som behandlat versläran mer eller mindre med antiken till utgångspunkt, så möta oss först Stjernhjelm och Lagerlöf. Den senare bestred — enl. Wieselgren — »Buræi och Stjernhjelms behandling af metrisk vers i svenska språket efter de klassiska språkens positionslagar och tog derigenom ett tungt ok af sångmöns hals». Med Stjernhjelms position var det väl dock icke så farligt. Positionslagarna förfäktades åter nära ett sekel senare, af Palmfeldt och Nicander; »the Latiners reglors sätt — menade den förre — hafva våra skalder

Icke så granliga följt: ty som the voro the förste,
Mödde the sig blott om, thet versen hade sitt ordprång — — —
Fast spondæus i bland blef kort och dactylus ofatt».

Det visade sig emellertid i dessa metrikers egna öfversättningar, ja redan i anförda verser (hvarför är pron. *the* i första raden lång, i andra kort? här är ju ingen position!), huru omöjligt det är att konstruera vårt språk efter latinska regler. Också öfvergafs positionslagen snart, och hos Adlerbeth spelar den ingen annan roll än den indirekta och af välljudet i allmänhet betingade, att örat bör skonas för misshaget af alltför hårda konsonantmöten i daktylerna. Men ej ens qvantiteten i antik mening fick nu vara orubbad: Adlerbeth tillåter uttryckligen att i hexameter blanda spondäer och daktyler med trokäer, och detta oklassiska bruk har i sjelfva verket varit iakttaget af *alla* skalder, äldre och nyare, hvilka försökt att på svenska göra hexameter. Och före Adlerbeth hade Regnér uppstält accenten såsom »svenska metriska versens enda rättesnöre». — Först på senare tider, i anledning af Spongbergs öfversättning af Ajas 1866, har den antika qvantitetsläran å nyo i större

stränghet framhållits. »De åsigter, man nu synes vilja göra gällande i afseende på versbyggnaden, utgå egentligen på borttagandet af allt godtycke eller iakttagande af sträng följdenlighet i fråga om stafvelsers användning såsom långa eller korta. Så vill man göra de enstafviga orden till sin qvantitet fullkomligt bestämda, dock med förbehåll för den förändring i uttalet, som den oratoriska accenten kan medföra, och ungefär enahanda bestämmelser vill man tillämpa på åtskilliga sammansatta substantiva» (Törnebladh, Några anmärkningar i svensk verslära, 1869). Emellertid har denna åsigt om en oföränderlig stafvelseqvantitet ej blott väckt starka betänkligheter till och med hos klassiske filologer (Törnebladh i nyssnämda arbete och Häggström i Svensk literaturtidskrift 1867, h. 3), utan äfven blifvit grundligen vederlagd af J. A. A. (Bidrag till svenska språkets qvantitetslära, 1874).

Efter denna korta öfversigt af några vigtigare insatser i frågan behöfver undertecknad endast med några ord motivera sin ståndpunkt. Utgående från Häggströms riktiga yttrande, att »för att åstadkomma en vetenskaplig svensk versbyggnadslära torde det först och främst vara nödigt att genom ett omsorgsfullt studium af hela vår vitterhet, äfven den äldre, utransaka i hvilka former den hittills rört sig, hvilka former den försökt men afkastat, hvilka friheter den tillåtit sig och möjligen sedan öfvergifvit o. s. v.» — skall jag försöka att ur vår svenska *originalpoesi*, sedd i dess ursprung och sammanhang, således icke ur mer eller mindre abstrakta *öfversättningar*, analysera fram några grundlagar, hvilka torde kunna göra anspråk på att gälla åtminstone såsom ett försök, bidrag eller uppslag till lösningen af den svenska verslärans problem.

Det är ett ofta upprepadt påstående, som visserligen äfven är sant, att mängden af vår svenska poesi har ingenting att skaffa med den fornnordiska. Likväl får man ej fatta detta så, som skulle all metrisk öfvergång mellan båda hafva saknats. En sådan märkes full väl både i folkvisan och i den från 1200:talet ända in i reformationstidehvarfvet förherskande knittelversen. Skilnaden är, att man skref

långvers i st. f. Eddans korta halfvers, att man allmänt använde rim — som dock äfven fans i runhendan och dessutom var tydligt förebådadt i assonansen * — och att man ej regelmässigt använde alliterationen. Den senare förekommer dock esomoftast, hvarjämte friheten i accenters plats och stafvelsers antal är densamma som förr. Derför se t. ex. några rader ur den bekanta sången om Engelbrekt, sålunda uppstälda:

Han fäktade fast
forvtan flerd
oc ther til var han nöddir,

alldeles ut som en hälming ur Eddans lióðaháttr. I knittelversen kan specielt iakttagas brytningen mellan den fornnordiska traditionen och den nordfranska versform, som man vid denna tid sökte inympa på vår poesi. Taga vi som exempel följande rader ur sången om Flores och Blanzeflor, hvilken sannolikt är direkt öfversatt från franskan (se K. R. Geete, Eufemiavisorna, s. 54 ff.):

*Tha the*ra *thing* varo *red*hæ,
blanzaflor loot sik in ledhæ
ther konungin siælfuer inne var,
flores in medh hænne gar —

så återfinna vi här i första versraden en visfjerding ur Eddan med sina fyra betoningar och tre rimstafvar samt sitt fria accentläge. Då emellertid äfven den franska originalversen har fria accenter och ofta fyra sådana, så utgör detta intet fel mot urformen; äfvenså är, såsom synes, det parvisa rimmandet iakttaget. Men i tredje raden visar anförda strof, att man ännu ej förstod sjelfva det väsentliga i den franska formen, som är stafvelseräknandet. Den franska fyrfotade versen har alltid jämt åtta stafvelser, knittelversen åter bevarar härutinnan ännu den fornnordiska versens obestämdhet. Först i Stjernhjelmska tidehvarfvet, då ett större antal sydeuropeiska versformer (alexandrinen, sonetten, ottave rime m. m.) odlades, bestämde sig de svenske skalderne för att räkna stafvelserna; *men* på samma gång *afstodo de från*

* Denna assonans eller s. k. »hending» anses af Fr. Leffler (Nord. Familjebok, art. Assonans) vara en sjelfständig nordisk bildning.

accentfriheten, och dermed bröto de ej blott med fornyrðalag, utan äfven med de romanska folkens versbehandling, för hvilken ännu i dag accentfriheten är så fullständig, att deras vers i detta afseende föga skiljer sig från prosan (så kan t. ex. i den italienska endecasillabo accent falla på hvilken stafvelse som hälst utom den femte, nionde och elfte, hvaremot man som bekant i svenskan liksom i tyskan fordrar accent på endast jämna stafvelser i s. k. jambisk och på endast udda stafvelser i s. k. trokaisk rytm o. s. v.)*. Den så bestämda, *på en gång* stafvelseräknande och likformigt accentuerande versen blef nu i tvänne århundraden, ja till och med ända tills dato nästan oinskränkt herskande i den svenska konstpoesien. Frågar man sig, hvar något föredöme finnes till denna likformiga accentuering, hvilken både i Tyskland och Sverige blef gällande, utan att hafva stöd vare sig i forngermanska eller romanska egendomligheter, så finnes blott ett svar: i medeltidens latinska hymnik.

Nå väl — hör jag någon antikvurm utropa — der ha vi altså ett tillräckligt skäl, hvarför vår verskonst bör bindas just af den latinska prosodiens och metrikens lagar! — Ja, detta vore alldeles riktigt, *om* det kunde visas, att medeltidens latinska vers behandlades i enlighet med antikens. Men detta är så långt ifrån fallet, att den tvärt om var något helt annat. En blick på några populära medeltidshymner skall visa detta.

Hvar finnes i antiken någon förebild för strofbyggnaden i »Dies iræ» eller »Stabat mater»? Hvar finnes någon stymmelse till motsvarighet mot den konstrika rimflätningen i »Rosa rorans bonitatem»? Ingenstädes. Och lika litet som verssystemet är grundadt på antiken, lika litet är den enskilda versen detsamma. Betraktom t. ex. Dies iræ, dies illa! »Denna vers är en diameter trochaicus» — skall man kanske säga. Långt derifrån; den skulle i så fall vara så felaktig, att knapt den sämste versmakare i antiken skulle vilja sätta sitt namn derunder. Det två gån-

* Att — såsom ofta sker — tala om femfotade »jamber» i de romanska språken är således ett fullkomligt nonsens.

ger återkommande *dīēs* är nämligen en spondä, och sådana få väl ersätta trokäerna i slutet af dipodierna, men icke (utom hos komiker) i början af dem. Men äfven om man skulle medge, att nämda vers kunde vara gjord (ehuru slarfvigt) i antik form, så är deremot följande strof helt enkelt omöjlig ur denna synpunkt:

Tŭbă mirum spargens sŏnŭm
Per sepulchra rĕgĭonum
Coget omnes ante thrŏnŭm.

Denna strof ersätter nämligen trokäerna ej blott på oriktigt sätt med spondäer, utan äfven fyra gånger med *pyrrhichier(!)*, hvilket totalt strider mot den antika verslärans hela skaplynne. Men hvad är det då som berättigar orden tuba, sonum etc., att gälla såsom trokäer och deras första stafvelse, ehuru kort, att gälla för lång? Ingen annan förklaring är möjlig, än att skalden tänkt, icke på deras qvantitet, utan på deras accent. Och af huru rent fonetisk eller musikalisk natur denna nyuppfunna accentuering är, synes bäst deraf, att den ej ens alltid sammanträffar med ordaccenten, utan kan träffa en stafvelse, som i prosa *hvarken* är lång eller accentuerad, såsom i följande vers af Nicolaus Hermanni:

In vall*e* miseriæ.

Den epokgörande omflyttningen af verskonstens princip från qvantiteten till accenten har således försiggått, genom ödets ironi, redan i ett antikt språk, ehuru visserligen icke på antikens tid. I sjelfva verket finnas i den latinska medeltidspoesien redan alla element gifna till den moderna germaniska verskonsten: icke blott tonvigten i allmänhet såsom princip; utan äfven, som vi sett, möjligheten att metriskt betona en prosaiskt obetonad stafvelse samt att metriskt försvaga tonen på en prosaiskt betonad sådan — saker, som visserligen äfven i antiken gingo för sig, men blott derför, att accenten der var något underordnadt och oväsentligt, under det den sedermera hos oss blifvit ensam herskande och bestämmande versens rytm, ej blott i enlighet med den begreppsmässiga tonvigten, utan äfven, fonetiskt, vid sidan af denna. Att bevisa detta senare påstående

kan icke falla mig in, emedan det är ett faktum, som af hvar och en, hvilken behagar taga kännedom om den svenska poetiska literaturen, omedelbart skall inses. Fakta bevisar man icke; min uppgift kan här derför endast blifva att *ur* fakta deducera några allmänna omdömen, hvilka enligt vanlig logik måste ha en så att säga retroaktiv verkan på samma faktiska material, så vida annars i vetenskapen analys måste föregå syntes och sedermera bestämmas af denna.

Den versmeter, som således, efter medeltidslatinska mönster, inkom och blef gällande i svenska poesien, bestod i en likformig omvexling af betonade och obetonade stafvelser, och detta så, att mellan tvänne betonade fordrades en eller två obetonade. De versfötter, som sålunda uppstodo, har man med antika benämningar kallat i förra fallet trokäer eller jamber, i senare fallet daktyler eller anapäster, och ehuru dessa benämningar — som nyss visats — äro oegentliga, må de likväl här bibehållas, eftersom de äro korta och allmänt vedertagna, endast vi ihågkomma, att de moderna trokäerna m. m. äro accentuerande och icke, såsom de antika, qvantiterande. Den likformiga omvexlingen blef absolut i de flesta trokaiska och jambiska versformer, hvilka i allmänhet voro af romanskt ursprung och således stafvelseräknande; deremot tilläts i de daktyliska och anapästiska versformerna utbyte mellan daktyler och trokäer samt mellan anapäster och jamber, hvarigenom dessa former blefvo något friare och (med undantag af de antikiserande, såsom hexametern m. fl.) närmade sig till folkvisan och den äldre poesien samt ofta fingo en mera nationel färg än de förra (jfr J. A. A., anf. a., s. 182, och R. v. Kræmer, anf. a., s. 37). De förra formerna bilda emellertid det långt öfvervägande flertalet inom svenska literaturen; och huru ingrodd likformigheten i accentvexling och stafvelseantal i sjelfva verket blifvit i våra skalders instinkt, bevisas bäst af det sätt, hvarpå fornnordisk vers behandlats t. ex. af Tegnér i Rings drapa eller Scholander i Fjolners saga. Så jämnflytande verser, som dessa:

*Sit*ter i *hö*gen
*hög*ättad *höf*ding,
*slag*svärd vid *si*dan,
*sköl*den på *arm*,

äro sällsynta i Eddan, hvarest man deremot kan få se tätt efter hvarandra än två starkt betonade stafvelser; *menn meins*vara ok morðvarga, än tre eller flere obetonade: *Stjär*nor ðat nè *vis*so, o. s. v. Likväl ha i närvarande århundrade äfven de äldre formerna kommit till sin rätt; så har Vitalis med lycka behandlat den så orättvist föraktade knittelversen, och Gödecke har i sin öfversättning af Eddan återstält fornyrðalag i dess renhet (jfr med de nyss anförda följande exempel ur denna öfversättning: Då slog *Tor till* — En *sal ser* hon — *stjär*norna ej *vis*te etc.).

Jag har nu sökt att i korthet uppvisa förutsättningar och föregåenden till den metriska teknik, som i och med Stjernhjelmska tidehvarfvet blef den herskande i vår poesi och som ännu i dag bestämmer lagarne för de — med nästan försvinnande undantag — allra flesta formerna af densamma. Dessa lagar voro i början endast i sina ofvan angifna grunddrag tydliga, hvaremot i tillämpningen naturligt nog mycken vacklan måste förekomma, som först småningom kunde stadga sig derhän, att alla nedanstående teser kunnat ur materialet utdragas. Innan jag dock går att uppställa dem, kan det vara af intresse att först uppkasta frågan, huru i den accentuerande poesien det omedelbara rytmiska medvetandet tänkt sig stafvelsernas *qvantitet* eller tidsutdrägt i förhållande till hvarandra. Då versen är uteslutande bygd på accent, kan denna qvantitet icke utfinnas ur sjelfva versbehandlingen såsom sådan, och en nyare tids påstående, att qvantiteten är beroende af accenten (så att betonad stafvelse vore = lång, obetonad = kort), kan svårligen bevisas vara bindande för den ursprungliga, naiva versinstinkten. Westphal besvarar med afseende på tvåstafvig takt frågan på följande sätt (Theorie der neuhochdeutschen Metrik, s. 10—11): »In einem gedicht aber, dessen Takte in der oben bezeichneten Weise durchweg zweisilbige sind, lässt sich diese verschiedene Zeitdauer der betonten

und unbetonten Silben nicht bemerken, vielmehr erscheint hier, sofern nicht das dem ausdrucksvollen Vortrage eigenthümliche Retardiren oder Acceleriren eintritt, die schwächer betonte Silbe des Taktes *gleich lang* wie die stärker betonte; wir werden also dies Taktmaass als ein gleichzeitiges zu bezeichnen haben: der als Hebung stehende Takttheil hat dieselbe Ausdehuung wie der als Senkung stehende Takttheil». Jag tillstår att detta påstående i förstone slog mig med häpnad och tvifvel, men den undersökning jag företog för att kontrollera detsamma visade, att det i de flesta fall håller streck. Denna undersökning grundar sig på den sanningen, att i ingen konst kan tidsqvantiteten så bestämdt uppmätas, som i musiken; låtom oss altså se efter huru versen behandlats i musik, och n. b. icke i den högre konstmusiken, utan i enkla, naiva, syllabiska melodier, sådana som t. ex. folkvisans, koralsångens och — Bellmans!

Om i en trokä de båda stafvelserna tänkas på antikt vis (— ◡) eller den första dubbelt så lång som den andra, så blir summan tre enheter eller, musikaliskt uttryckt, en trippeltakt, t. ex. $^3/_8$, uttryckta genom $^1/_4$ och $^1/_8$: ♩ ♪; tänkas de åter på modernt vis enligt Westphal, eller lika långa, så blir summan två enheter eller, musikaliskt, ett jämt taktförhållande, t. ex. $^2/_8$: ♪ ♪. Med daktylerna förhåller det sig alldeles tvärt om; den antika daktylen (— ◡ ◡) utgör fyra enheter, således jämn takt, den moderna, tänkt med lika långa stafvelser (◡ ◡ ◡ eller — — —), tre enheter, således trippeltakt. Det gäller således att efterse, huru många daktyliska och huru många trokaiska poem (=anapästiska och jambiska) äro satta i vare sig jämn eller trippeltakt. Härvid kunna endast användas de melodier, som äro syllabiska samt ej röra sig med för många notvärden eller invecklad rytmik; vidare äro uteslutna sådana, der redan i versen rytmen är blandadt trokaisk och daktylisk utan tydlig öfvervigt för någondera. Med dessa inskränkningar blifver resultatet af pröfningen på melodierna i Ahlströms 300 nordiska folkvisor, Häffners koralbok och Bellmans Fredmans epistlar följande: *Allra största delen af daktyliska vers äro satta i*

trippeltakt, *ojämförligt största delen af trokaiska vers äro satta i jämn takt.* Dermed är altså gifven den raka motsatsen till antikens förfaringssätt, och Westphals teori är i regeln bekräftad.

1. Det är redan nämdt, att den allmänna grundsatsen för den vanliga svenska versbygnaden är: *betonade och obetonade stafvelsers omvexling på så sätt, att en eller två af de senare ställas mellan två af de förra.* Denna grundsats är rent musikalisk och sammanfaller med de enklaste förhållandena inom tonkonsten, hvarest äfven endast två- eller tretaktiga rytmiska leder äro möjliga, i det fyrtakten alltid upplöser sig i två plus två, femtakten i två + tre, o. s. v. Vore nu på en gång språkets medgörlighet och skaldernas virtuositet oändliga, så behöfdes ingen vidare grundlag än den nämda, och det gälde då blott att anbringa orden i en sådan ställning, att deras naturliga, prosaiska accenter komme att falla i ofvan nämda ordning. Men ehuru sådana verser visst icke saknas, kan dock ingen skald låta sig nöja med *blott* dylika; han skulle då exempelvis i trokaiskt versmått aldrig kunna använda vare sig sådana ord som »missfoster» o. d. — hvilka ju i prosa hafva första stafvelsen starkt, den tredje alls icke betonad — eller sådana som »älskade» o. d. — hvilka ju prosaiskt hafva endast en accent. Hans språk skulle med andra ord blifva på en gång ytterst torftigt och ytterst konstladt. Intet språk i verlden har häller tills dato nöjt sig med blott prosodiska lagar i metriken. Antiken gjorde det allraminst (ictus sammanfaller ju långt ifrån alltid med ordaccenten och äfven i qvantiteten tillätos förändringar: stĕtĕrunt, rē-ligio, alterĭus, puēr, sideraquē), och det gör derför ett eget intryck att höra en antikkännare uttrycka sig sålunda: »Är en vers riktigt bygd, så *får* den icke sin bestämda rytm genom att föredragas efter ett gifvet schema, utan *har* denna rytm genom de efter hvarandra ställda stafvelsernas egen beskaffenhet; i annat fall skulle allting blifva vers» (Häggström). Detta påstående, så skenfagert det kan låta, innebär ett misskännande af versens egendomliga natur. Det är visserligen sant att »samma grundlag, som genomgår

det vanliga uttalet, måste äfven i vers blifva den bestämmande normen», men detta medför icke nödvändigt, att den skall vara den *uteslutande* bestämmande normen eller att icke en annan norm skall kunna tänkas vid sidan af den förra och *modifierande* densamma. »Det folk, för hvilket man skrifver», skall också, om det icke är dess mera öfvadt i deklamation, vid uppläsningen af ett poem snarare förfalla i det felet att rytmisera altför maskinmässigt, än i det motsatta att läsa versen såsom prosa — hvilket bevisar, att, »ett gifvet schema» fordras redan af sjelfva instinkten. Jag vill visserligen icke förorda ett maskinmässigt rytmiserande såsom det riktiga, men tror, att schemat dock såsom en halft genomskinlig grund måste ligga under deklamationen, på samma sätt som taktaccenten ligger till grund för den musikaliska rytmen utan att likväl mekaniskt framhäfvas i det lediga musikaliska föredraget. Jag vädjar till alla våra nu lefvande skalder att afgöra hela vidden af den fruktansvärda revolution som skulle uppstå, i fall de förbjödes att någonsin i den metriskt betonade halffoten i trokaiskt eller jambiskt versslag anbringa en stafvelse, som i prosa måste läsas obetonad, eller tvärt om att metriskt försvaga en prosaiskt betonad; ja man skall inom hela svenska literaturen endast kunna visa mig ytterst få poem, der ettdera ej någon gång i någon mån skett. Att vid lagstiftning i vers gå spekulativt och konstruktivt till väga, är alldeles afvita. När J. A. A. i blott *fyra* strofer af Runeberg finner ej mindre än 59 (säger femtionio) fel, så kan detta rimligtvis ej betyda annat än att, om någonting är felaktigt, så är det just granskarens egen princip. Lika gerna kunde man stryka all svensk poesi och säga, att vi slätt aldrig egt någon metrisk form. Men detta vore ungefär detsamma som om någon, på den tiden, då den bekanta flogistonteorien visades ej kunna förklara vissa naturföreteelser, hällre skulle strukit bort naturföreteelserna än öfvergifvit flogiston.

De metriske puristerne skulle verkligen kunna ha ett sken af rätt, om den specifika verslag, som ofvan kallats den modifierande, hade alls intet föredöme i eller samband med det prosaiska uttalet. Men tvärt om tror jag mig

kunna visa, att den redan i detta uttal finnes antydd. En verslärare, som synes hafva en bestämd föreställning om nämda förhållande, är Törnebladh, hvilken i den anförda broschyren sid. 15 säger: »Det synes oss i sjelfva verket, som om äfven i prosa uttalet omedvetet sökte åstadkomma en viss numerus, som i många fall uppstår just genom åtskilliga stafvelsers egenskap att med en föregående eller efterföljande låta förena sig till en versfot af ett eller annat slag. I svenskan, der betoningen är allt, har örat svårt att fördraga alltför många tonlösa stafvelser efter hvarandra, hvarföre vårt språk, om en följd af stafvelser, som icke behöfva och till en del ej kunna betonas, ifrågakommer, vill hafva en lättare tonvigt lagd på den af dessa, hvilken i förhållande till de öfriga möjligen kan erhålla en sådan.» Detta är ett erkännande af en musikalisk eller fonetisk rytmik redan i prosan, der man annars vanligen endast vill låta begreppsaccenten gälla. Om det emellertid kan vara svårt att uppvisa tillvaron i prosa af en dylik stafvelserytmik *i allmänhet*, så är den likväl alldeles tydligt för handen på ett *särskildt* språkgebit, nämligen i flerstafvigt sammansatta ord. Som bekant grundar sig betoningen i svenskan i allmänhet på det tillfälligtvis för begreppet vigtigaste eller det individuella, och detta är i sammansatta ord den föregående leden i förhållande till den efterföljande. Taga vi således ordet »hänge» såsom allmänt begrepp och vilja specificera det såsom ett hänge för örat, så sker detta, såsom en hvar vet, genom att framför ordet sätta stafvelsen *ör*, hvilken då får den starkare tonen: **ör***hän*ge. Vilja vi nu ytterligare specificera örhänget genom att nämna dess material, så kunna vi exempelvis framför detta ord sätta stafvelsen *guld,* som då begreppsenligt får en ännu starkare ton, så att hela ordet, teoretiskt taget, skulle få följande utseende: **guld***ör*hänge, eller mera praktiskt, med angifvande, utan nyanser, af endast de båda starkaste tonerna: *guldör*hänge. Men ingen menniska uttalar ordet på detta sätt, utan alla säga *guld*ör*hän*ge, en betoning, som är rent fonetisk och alldeles begreppsvidrig, eller rättare sagdt borde beteckna ett helt annat begrepp, nämligen icke ett örhänge af guld,

utan ett hänge för ett guldöra. Ännu argare framstår samma irrationella bruk i sådana ord som: misshushållning, öfverståthållare, självförebråelse, ovedersäglig, arbetsinrättning, hvilka begreppsmässigt borde få följande tvådelning och hufvudbetoning: *miss-hus*hållning, *öf*ver-*ståt*hållare, *själs-fö*rebråelse, *o-ve*dersäglig, *ar*bets-*in*rättning — men faktiskt af alla uttalas: *miss*hus*håll*ning, *öf*verståt*håll*are, *själs*före*brå*else, *o*veder*säg*lig, *ar*betsin*rätt*ning, hvilket tyckes gifva en alldeles vansinnig sönderdelning, ty hvad begreppen »misshus», »öfverståt», »självföre», »oveder» och »arbetsin» äro för något, lär ingen kunna förklara oss.*) Saken är den, att svenska språket såsom allmän lag i flerfaldigt sammansatta ord fordrar betoningens läggande på första och sista sammansättningsleden; hvari nu än förklaringen till denna egendomliga lag må ligga, så mycket är tydligt, att den är af fonetisk, icke begreppsmässig natur, och att denna fonetik medför förstärkning af begreppsenligt svagare, liksom försvagande af begreppsenligt starkare stafvelser — således just detsamma, som skalden stundom tillåter sig — visserligen i ännu större utsträckning — då han har att bringa en längre följd af stafvelser i likformig rytmisk ordning. Försvagandet kan gå så långt, att en ursprungligen starkt betonad stafvelse kan sjunka till nästan ingen ton, såsom hvar och en kan pröfva på det vanliga uttalet af den första mellanstafvelsen i ordet »guldörhänge». Å andra sidan går förstärkandet stundom så långt, att en ursprungligen tonlös stafvelse får starkaste tonen, såsom man kan se i vissa med prepositioner början, sammanskrifna men såsom sammansatta behandlade ord, t. ex. *till*freds*ställ*a, *ur*akt*lå*ta, hvilka allmänt hafva detta uttal i st. f. det mera begreppsmässiga: till*fredsställ*a, ur*aktlå*ta.

2. Jag har gått undersökningen något i förväg blott för att visa, *huru* mycket Häggströms yttrande betyder,

* K. H. Brandts försök (Afhandling i svensk prosodik) att logiskt förklara alla betoningar och matematiskt afväga deras inbördes styrka, måste jag betrakta såsom förfeladt, ehuru han för öfrigt yttrar åtskilligt beaktansvärdt.

hvilket jag likafullt anser mig oförhindrad att upptaga såsom andra grundsats för versbildningen: *Samma grundlag, som genomgår det vanliga uttalet, måste äfven i vers blifva den bestämmande normen.* Hvilken denna grundlag är, har jag redan antydt då jag sagt, att betoningen i vanliga uttalet beträffar det individuella, tillfälliga eller i motsats stående, till skilnad från det allmänna och motsatslösa; i enkla ord träffar den vanligen stamstafvelsen, i sammansatta ord första leden o. s. v. Alt detta kan här ej närmare utvecklas, det må inhemtas ur någon lärobok i svenska språkets prosodik. Här vill jag blott varna för några gängse fördomar, såsom att alla tvåstafviga ord nödvändigt skulle ha minst en accent, och att de enstafviga skulle i accentueringen vara beroende blott af den ordklass de tillhöra, så att verb och substantiv oföränderligen måste betonas, de flesta pronomen, hjelpverb, prepositioner och konjunktioner deremot icke, så vida de ej ega s. k. oratorisk accent. J. A. A. har i anförda arbete uppvisat, hurusom orden för sin qvantitet äro beroende ej blott af ordklassen utan äfven af ställningen i satsen; jag tager hans utredning i anspråk äfven för accenten och anför några exempel, hvilka tala för sig sjelfva: *Än*gen stạ̊r *grön*. I går *af*ton. *Två* mărkĕr *smör*. *Karl* skrĭfvĕr *bref*. Tjŭgŭ *sju*. Sălĭg *far*. — Så betonar man i »det vanliga uttalet», och derför kunna redan ur detta — utan hjelp af någon annan lag — försvaras sådana verser som dessa;

Han for *vi*da som *ja*gande *falk* (Tegnér, Vikingabalk).
I *kå*pa af *sam*met med *två* fingers *bräm* (Lenngren, Juliana).
Hugg då *till* du med *li*en — jag *hård* är som *sten*en —
Tappa *blo*det ur *pul*sen och *döf*va mitt *hjer*ta (Wadman, Svart och hvitt).

Äfven om man föreställer sig att allt detta är prosa, skall det icke falla någon in att vid läsningen betona orden »for, fingers, hugg, tappa». Svenska akademien har i sin verslära en paragraf »om accentens förlust». Det vore önskligt, att metrici äfven i våra dagar ej glömde bort huru föränderliga både accent och qvantitet verkligen äro. Man skulle derigenom ej riskera att, såsom Spongberg gjort, nödgas behandla *samt* såsom långt, men *och* såsom kort, ett för-

farande, för hvilket det är svårt att söka någon annan grund än den, att det förra ordet intager större bredd på papperet — så vida man ej får antaga, att det är den gamla positionslagen, som går igen och spökar.

Men om nu många verser kunna förklaras redan ur det prosaiska uttalet, så kunna det, som sagdt, icke alla, i följd af språkets omedgörliga och i sig orytmiska natur. Då emellertid äfven det prosaiska språket ej saknar tendenser till en viss rytmik och då — enligt hvad vi sett — detsamma ofta till och med i strid mot begreppsenligheten går de musikaliska fordringarna till mötes, så kan det omöjligen med vetenskapligt fog klandras, att den moderna versifikationen, hvilken ju är till sitt väsen musikalisk, i musikaliskt eller fonetiskt intresse något *utsträcker* de accentförändringar, hvilka dock redan i det prosaiska språket finnas antydda och förebildade. Jag kan derför icke med Häggström antaga, att i vers »betoningen *älskade*, *vindarna* ovilkorligen stöter hvarje bildadt öra», så vida jag ej vill insinuera, att alla svenska originalskalder utan ett enda undantag varit obildade. Den som yttrar något dylikt, har säkerligen icke betänkt: först och främst, att denna betoning är så ofantligt både allmän och oundviklig i svensk poesi, att dess förbjudande vore detsamma som att väsentligen inskränka begagnandet af den trokaiska och jambiska, således den utan jämförelse mest använda versformen i vårt språk; vidare, att betoningen af ändelser ingalunda behöfver af deklamatorn starkt framhäfvas, utan endast hör till det af instinkten anade och fordrade schemat — i enlighet med hvad ofvan är nämdt; slutligen, att äfven i antiken ictus ju var olika stark, nämligen starkare i början än i slutet af dipodierna — hvarförutan också hela dipodisystemet vore ett blott sken (jfr v. Kræmer § 77). Men visserligen får den blott metriska betoningen icke anbringas för ofta, ej häller godtyckligt hvar som hälst; äfven den följer vissa — naturligtvis fonetiska — lagar, och dessa lagar går jag nu att framställa.

3. *En obetonad stafvelse kan få metrisk ton, om den står mellan tvänne obetonade.* Den rytmiska känslan, som

ej gerna uthärdar tre obetonade stafvelser efter hvarandra, söker bland dessa ett stöd, en biton, och lägger helt naturligt denna ton på den mellersta af dem. Äro de fyra, så träffar tonen någon af de mellersta; äro de ännu fler, förlägges accent på passande ställe med iakttagande af grundsatsen 1, att hvarje accents verksamhetssfer ej sträcker sig längre än öfver högst tvänne stafvelser utom dess egen. Detta i full analogi med musiken: här betonas nämligen i $^2/_4$ och $^3/_4$ takt första fjerdedelen; i $^4/_4$ takt första och tredje fjerdedelen; i $^5/_4$ takt första och tredje, eller första och fjerde fjerdedelen; i $^6/_4$ takt första och fjerde, eller första, tredje och femte fjerdedelen, o. s. v. Exempel:

Fuller af ångst och tvijk, huru *han* sitt lefverne böria (Stjernhjelm, Hercules).
Sårgset *i* min störste lust (Lucidor, Iris).
I början *af* min tid, at *jag* dock finge se (Dalin, Svenska friheten).
Och då, gudomlig*a* Spastara (Lidner, Spastaras död).
Tumma*de* sin blanka nyckelknippa (Lenngren, Den glada festen).
På *hen*nes kinder, *dem* jag älska*de* så högt (Almqvist, Svangrottan).
Då kom jag *till* sirenernas kust (Sjöberg, Enslingens sång).
Och räcka vänligt afto*nens* pokal,
der glömskan *af* det jordi*ska* sig blandar (Stagnelius, Martyrerna).
Hvi blickar *hon* mot höjden
så knotan*de*, så kallt?
Hvad egde *hon* att fordra,
då skapa*ren* gaf allt (Runeberg, Till en fågel).
Att *åt* min själ, som väg till himlen, dana
försakel*ser*nas bana (Bäckström, Elegi).
Men *när* han hungerrasan*de* slår klon (Rydberg, Prometeus och Ahasverus).
Vinkan*de* sig sänka ljusa
hjeltevålna*der* ur skyn (Snoilsky, Rosersberg).
När en jordisk brud i lycka
ung jag *till* mitt bröst fått trycka,
kom hon, *då* min älskling sof,
till den skymman*de* alkov (Wirsén, Skyddsmagt).
Lifvets fullhet *vill* jag famna
i en strålan*de* minut (Östergren, Rosa).

Det är onödigt att vidare hopa exemplen, hvilka under mer än två hundra år snarare ökats än minskats för hvarje nytt skifte. Till det anförda blott några erinringar! Om den metriska betoningen i versens början, se nedan. Profven lemna talrika bevis på förstärkandet af tonlösa slut-

stafvelser; som ett slående försvar för denna anfäktade punkt vill jag ytterligare nämna, att ensamt i *ett* poem af den formfulländade Malmström, »Odalisken», förekomma ej mindre än 12 sådana slutstafvelser, nämligen i orden: klagan*de*, fukta*de*, glittran*de*, gråna*des*, sofvan*de*, yran*de*, himmel*ska*, skönhe*tens*, lyckli*ga*, herska*re*, tiggan*de*, qvinnor*na*. För mina öron — och säkert äfven för skaldernas — stöta dylika betoningar långt mindre, när de någon gång användas för att inuti versen gifva rytmen omvexling, än när de, såsom i Spongbergs och Alexanderssons öfversättningar skett, konseqvent kastas ut i slutet på versen, hvarigenom en olidlig enformighet uppkommer:

— husdjur såsom män misshandlan*de* —
Sjelf dofva suckar, tjuren likt, frambrumman*de* — (Ajas).
Alltså till murens tinnar samt tornportar*ne* —
På spaning äfvenleds jag sändt kunskapa*re* —
Mot staden utländsk krigarmakt framföran*de* — (De sju mot Thebe).

När dessa verser förekomma i sådan utsträckning, att Törnebladh räknat dem till $^1/_5$ af hela versantalet, så gör detta svårligen ett mycket bättre intryck än de tonlösa *rim*, som ännu på Kellgrens tid voro vanliga:

Så var det kring den tjugon*de*
december — Ja, min läsa*re* —
Och Phœbus, denne herrska*re*
utöfver ljus och rimma*re* —
I nordiske klimater*ne* —
I mörkret nyss af händel*se*
råkt taga felt om fickor*ne* (Ljusets fiender),

men hvilka sedan allt mera borttagits, emedan man insett att till rim — som alltid fordra *stark* betoning — dylika ändelser visserligen icke äro lämpliga, en insigt, hvilken emellertid ännu ej är så allmän, att icke förseelser härutinnan ännu förekomma:

Du vet han spred med sina upprorsmän —
Och leka så oss in i himme*len*. —
Stånd trampas der af stånd och klass af klass —
Är viss derom att öfverväldi*gas* (Rydberg, Ahasverus och Prometeus).

4. *En betonad stafvelse kan bli metriskt obetonad, om den står mellan tvänne betonade.* Denna sats är, som man finner, lika enkel som den förra och utgör endast en ren

omvändning af denna. Schemat är är t. o. m. ännu simplare än förut: eftersom den rytmiska känslan icke tål tvänne betonade stafvelser bredvid hvarandra, så blir regeln kort och godt den, att af flere tätt på hvarandra följande betonade stafvelser undertryckes tonen i hvarannan. Lättast är naturligtvis detta undertryckande gjordt i andra stafvelsen af tvåstafviga sammansättningar, hvilken redan i prosan uttalas med svagare tonvigt än den första; några exempel följa här, hvari de beträffande stafvelserna äro utmärkta (den som förlorat tonen, tecknas med spärrad stil):

A) Then andras *o*färd *ej* haar kunnat *grååt*löös *see* (Lagerlöf, Grafskrift).
Der arghet icke mer på *o*skuld *hem*ligt lurar (Nordenflycht, Ensligheten).
Ty han var *vind*ögd, *stac*kars karl (Kellgren, Dumboms lefverne).
*Sol*bränd, *tyst* och tvär (Bellman, Fredm. Ep. 49).
Ja mången tår på hennes *psalm*bok *rin*ner (Franzén, Landtlifvet).
Har *röd*kam *ro*pat; det är tid att nu (Atterbom, Lycksalighetens ö).
*Miss*trons *svar*ta moln smalt bort derinne (Tegnér, E. Rosenblad).
Fallen han med *kors*prydt *hjel*tesvärd (Böttiger, Förlusterna).
Till hemmet åter en *maj*frisk *vår* (Bäckström, Förr och nu).

Denna företeelse är mycket vanlig och har ej häller blifvit bestridd. På sin höjd har man från det antika lägret — hvarest detta med antik terminologi kallats »att utbyta trokäer eller jamber mot *spondäer*» — uttalat den önskan, att sådant utbyte måtte ske i öfverensstämmelse med antikens bruk, nämligen endast i början af de jambiska eller i slutet af de trokaiska dipodierna. Denna önskan må vara berättigad vid öfversättningen af antik vers, men har naturligtvis ingen betydelse i originalpoesien, för hvilken det antika dipodisystemet är ett alldeles främmande begrepp. Man skulle begå ett svårt misstag, om man i ofvanstående vers af Lagerlöf ville se en jambisk senar och på denna grund klandra spondäen *löös see*, såsom hafvande oriktig plats (i sjette foten i st. f. femte); versen är nämligen en alexandrin, och dessa hafva snarare tripodisk än dipodisk rytmik. Lika oriktig vore förblandningen af den moderna 11-stafviga versen med den latinska jambicus trimeter catalecticus, och Franzéns »Ja mången tår på hennes psalmbok rinner» har icke det bittersta gemensamt med Horatii »Mea renidet

in domo lacunar». Tydligast framstår skilnaden mellan nämda antika och moderna verser i cesurens olika plats: Den antika senaren har oftast sin hufvudcesur efter femte hufvudstafvelsen, alexandrinen deremot alltid efter sjette. Den antika katalektiska trimetern har likaledes vanligen cesuren efter femte stafvelsen, men den moderna 10—11-stafviga versen har densamma oftast antingen efter den sjette, såsom i italienskan, eller efter den fjerde, såsom i franskan (och äfven tyskan, åtminstone hos Göthe och Schiller); i svenska blankversen är visserligen cesuren tämligen obestämd, dock har jag efter en undersökning af åtskilliga representativa skalder endast hos en (Tegnér) funnit en afgjord förkärlek för den femte stafvelsen, hvaremot t. ex. Runeberg och Börjesson föredraga den sjette, Kellgren, Atterbom, Stagnelius och Wirsén återigen den fjerde.

B) Kraftigare blir accentens undertryckande, när det sker i stafvelser, som i prosan hafva ungefär lika stark tonvigt som sin närmaste omgifning. Äfven här hafva emellertid alla tiders skalder stundom tillåtit sig detsamma, hvarför det ej kan möta någon betänklighet och ej tarfvar andra kommentarier än några exempel:

Kongliga *Våld,* Macht, *Pracht,* Guld, *Vett,* är altzinte mot Hälsan (Stjernhjelm, Hälseprijs).
Hans lågor tändes *upp,* ack *brun*no i mitt sköt (Creutz, Atis och Camilla).
En bjelke ramlar — *Nåd!* — Gud! — *Nåd!* — hon krossas kan (Lidner, Spastaras död).
Är allting *klart:* klart *strål*ar Febi sol (Tegnér, Epilog).
Tror jag mig höra en *röst,* doft *hvis*kande: furste! en afgrund (Stagnelius, Wladimir).
Då denna visa aldrig *slöts,* brast *so*nens tålamod (Runeberg, Sven Dufva).
Hans *näbb* trår *djerft* till hennes körsbärsmund (Snoilsky, Leda).

C) Vi komma nu till en ytterst vigtig punkt. Vi ha nyss sett, att två starktoniga stafvelser ega makt att försvaga en mellan dem stående, likaledes starktonig. Men om den sista af de båda omgifvande skulle blott vara halftonig (t. ex. andra stafvelsen i en tvåstafvig sammansättning), hur går det då? Har jag rätt att exempelvis betona »svår missväxt»: *svår* miss*växt?* De antikiserande öfversättarne synas besvara denna fråga jakande, att döma af Spongbergs

vers: »Men när *Zeus*' magt*slag*, när dig lidelsefullt», hvarest ordet magtslag fått jambisk betoning i st. f. trokaisk, som det har i det naturliga uttalet. Denna betoning var i synnerhet under Stjernhjelmska tidehvarfvet tämligen vanlig:

a) Renlig i drächt, sniö*hvijt*, af silfver-blänckiande klädnat (Stjernhjelm, Hercules).
Ett rågadt dryckekar brädd*fullt* med bittra droppar (Dahlstjerna, Kungaskald).

I de följande tidehvarfven försvinner nästan alldeles denna betoning, troligen emedan man kände det vågade deri. Ehuru den icke strider mot ofvanstående grundsats 4, kan ej häller jag gilla den, emedan den modifikation af det vanliga uttalet, som deri innebäres, enligt ofvan uttalade grunder endast då får företagas, när densamma är alldeles oundgänglig för ordets inpassande i versen; men så är här icke fallet, ty tvåstafviga sammansättningar utan ändelse kunna utan dylik modifikation mycket väl inpassas i hvilken vers som helst. Stjernhjelms nyss anförda hexameter vore till och med lätt rättad genom en enkel omkastning sålunda: »*Sniö*hvijt, renlig i drächt, af silfverblänckiande klädnat». Säkerligen är det antikdyrkan, som föranledt nämda förbiseende af accenten för den blotta qvantiteten eller af en i modernt språk vigtigare lag för en mindre vigtig, liksom det är samma dyrkan, som kommit O. Lange (i Deutsche Poetik, Berlin 1865) att prisa en tysk hexameter sådan som denna:

Als ringsher pechschwarz aufstieg graundrohende Sturmnacht,

ett beröm, hvari jag icke kan instämma.

b) Helt annorlunda ställer sig deremot saken, om de båda sammansättningslederna åtföljas af en tonlös stafvelse i samma ord. Man måste då, för att kunna intvinga ordet i jambisk och trokaisk vers, betona antingen ensamt den mellersta stafvelsen eller ock de båda yttersta. Nu för tiden skall säkert ingen skald tveka om hvilketdera bör hafva företrädet, utan alltid föredraga modifikationen snö*hvi*ta framför *snö*hvi*ta*. Så tyckte också veteranerna från Stjernhjelmska tiden:

Den seglar föga trygt, som ei Styr*man*nen har ombord (Lagerlöf, Kärleken).
Som mäd skiäl dyrck*vär*dig är (Lucidor, Iris).
Min Tro miss*trö*sta ej; men var i Gudi trägen (Frese, Åhr 1716).
Bär städs en van*vyrd*nad stor (Triewald, Satir).

Redan i Gunno Dahlstjernas öra hviskade emellertid någon fåfänglighetens demon, att det kunde gå an att betona »fåfänga» på andra sättet, således: *få*fän*ga*. En och annan följde sedan exemplet, t. ex. Anders Odel med: *o*dyg*den*. Dioskurerna Creutz och Gyllenborg utgjorde dock länge ett bålverk mot detta tilltag; ja Creutz undviker till och med fullständigt att *ens använda* något ord af i fråga varande slag — en sjelfförnekelse, som vitnar om alldeles oerhörd både försigtighet och skicklighet. Men med Gustavianerna var gärdet upprifvet, och nu rasade den nya betoningen ohejdadt. Det är tillräckligt att anföra ur Kellgrens Ljusets fiender orden: *sol*stån*det*, *or*sa*ken*, *vårds*lö*sa*, *elds*vå*da;* ur Leopolds Eglé och Annett: *hals*du*kar*, *älsk*vär*da*, *umgän*g*et*, *trä*går*dar;* ur fru Lenngrens Pojkarne: *o*skul*den*, *ör*fi*len;* ur Franzéns (till denna skola hörande) Emili: *prest*går*den*, *af*fäl*ling*, *få*fän*gan*, *snö*hvi*ta*, *o*skyl*dig*, *qvick*silf*ret*, *hög*sin*ta*, *väl*lus*ten*, *väl*vil*jan*, *år*sti*den*, *landt*mä*tarn*, *eld*ku*lor*, *å*sy*nen*, *in*bill*ning*, *irr*gån*gar*, *mar*kat*tor*, *last*vag*nar*, *sång*mör*na*, *mid*som*marn*. Den motsatta betoningen var nu ytterst sällsynt och förekom nästan endast då ordet började en jambisk vers. Men redan med Wallin vände sig bladet igen — ensamt i Dödens engel har han: larm*trum*mans, lust*van*drar, dags*ver*ket, af*li*da, ran*sa*ken — och hos de följande skalderne, vare sig romantiker, göter eller neutrer, är den ursprungliga betoningen liksom med ett slag återstäld. * Utvecklingen har således i denna fråga gjort en kretsgång.

Denna intressanta upptäckt framställes här, så vidt jag vet, för första gången. Att den icke förr blifvit gjord, förefaller fast obegripligt och utgör ett bevis för, till hvilken grad det formella studiet af våra skalder blifvit för-

* Detta hindrar naturligtvis icke, att dyningar efter den förra betoningen fortfarande förekommo, t. ex. Tegnérs *Nord*stjer*nan*, Beskows *ur*sin*nigt*, *o*ly*ckan*, *af*grun*den* m. m.

summadt. Frågar man nu efter anledningen till det stötande intryck den Gustavianska betoningen gör på oss, så måste jag naturligtvis svara: anledningen är den, att denna betoning strider mot *bägge* de ofvan uppstälda grundsatserna 3 och 4: ordet »snöhvita» t. ex. kan icke få den prosaiskt betonade stafvelsen »hvit» metriskt nedtryckt, emedan följande stafvelsen »a» är prosaiskt obetonad; ej häller kan det få den prosaiskt obetonade stafvelsen »a» metriskt förstärkt, emedan den föregående stafvelsen »hvit» är prosaiskt betonad. Altså är *snö*hvi*ta* i dubbel mening oriktigt. Deremot kan den prosaiskt (om ock något svagare) betonade stafvelsen »hvit» snarare ega kraft att metriskt nedtrycka den föregående, likaledes prosaiskt betonade stafvelsen »snö», förutsatt att sist nämda stafvelse begränsas af likaledes en prosaiskt betonad sådan äfven i näst föregående ord, såsom i denna vers: *Se* snö*hvi*ta lammen etc. På ett så enkelt sätt förklarar sig ur mina, på de ursprungligaste musikaliskt-rytmiska förhållanden grundade regler en företeelse, den antikifrarne säkerligen icke skola underlåta att tillskrifva den ökade kännedomen om den grekisk-latinska versbyggnaden. Det finnes dock i hela vår literatur intet enda säkert bevis på, att de antika öfversättarne inverkat på originalskalderne, utom i fråga om behandlingen af antik vers och särskildt hexametern. Men att t. ex. Adlerbeth skulle inverkat på några andra former och särskildt i här i fråga varande omkastning af betoningen *snö*hvi*ta* till snö*hvi*ta, detta göres så mycket mindre troligt deraf, att Adlerbeth sjelf gör sig skyldig till den oriktiga, Gustavianska betoningen: *miss*fo*ster*, *af*fäl*lig*, *full*följ*de* (Ingiald Illråda). Sannolikt var nämda omkastning orsakad af den närmare bekantskapen med tyska poesien, hvilken, delvis redan före men afgjordt först i och med Nya skolan, såsom förebild efterträdde den franska. Ty att det var den bedröfliga härmningen af franska språket — med dess betonande af ändelser på bekostnad af stamstafvelser —, som föranledde så väl hopandet af de tonlösa slutrimmen (händel*se*, läsa*re* etc.) som ock öfver hufvud den nyss omrörda, krystade betoningen af sammansatta ord (*snö*hvi*ta*, *full*följ-

de etc.), detta är i mina ögon en alldeles odisputabel sak, hvilken i det följande skall ytterligare belysas derhän, att det påståendet icke skall synas alt för djerft, att ***det Gustavianska tidehvarfvet i metriskt hänseende var ett baksteg från det föregående***, åtminstone sådant detta sist nämda representeras af dess störste mästare, Gustaf Filip Creutz.

c) Af det föregående framgår de i fråga varande ordens rätta behandling i tvåtaktig (jambisk, trokaisk) vers, en behandling, som, nu mera allmänt vedertagen, utgör resultatet af en tydlig literaturhistorisk utveckling. Nästa fråga blir: huru skola samma ord behandlas i tretaktig (anapästisk, daktylisk) vers? Det lika enkla som konseqventa svaret lyder: alldeles på samma sätt! Hvarje daktyliskt (anapästiskt) versslag kan ju nämligen utbyta en del af sina daktyler (anapäster) mot spondäer eller trokäer (jamber), och dermed är behandlingen gifven. Ordet »snöhvita» t. ex. fördelas på tvänne versfötter sålunda, att gränsen mellan dem kommer att ligga i daktylisk vers sålunda: snö|*hvi*ta, i anapästisk vers sålunda: snö*hvi*|ta, således i bägge fallen med samma betoning, som nyss visats vara den riktigaste Emellertid betraktas dessa ord i tretaktig vers mycket ofta såsom daktyler (*snö*hvĭtă), hvilket visserligen medför den fördelen, att »snö» får behålla sin prosaiskt starka ton, men derjämte också den olägenheten, att »hvit» beröfvas sin halfva ton utan att ha stöd i någon följande tonstafvelse, hvilket strider mot våra regler. Detta bruk förklaras naturligtvis lätt derigenom, att man, då man saknar öra för olika betoningsnyanser, låter halftonig stafvelse gälla för tonlös, och detta icke blott i fråga om andra stafvelsen af sådana ord som »snöhvita» (hvilka vi med antik benämning kunna kalla palimbacchier) utan äfven i tredje stafvelsen af sådana som »ögonblick» (hvilka vi kunna kalla kretiker). För att visa, huru allmänt detta bruk varit i äldre och nyare tider, vill jag anföra dylika »daktyler» ur ett antal poem, nämligen: ur Stjernhjelms Hercules: *grå*håren, *blin*de gull(vingade), *all*städes, *men*lösa, *all*varsam, *grund*val är, *kåt*karlar, *e*nahand, *tak*lösa, *mors*qvedet, *dyg*delös, *gä*stebud, *tre*fotad, *saft*lösa, *qvar*lefda; ur Dalins Tan-

kar om Guds försyn: *o*reda, *rot*fasta, *all*magtens, *vin*gelös; ur Lidners Spastaras död: *svaf*velregn, *in*elfvor, *grund*valar, *tor*dönen, *eld*töcknar, *åsk*viggar, *eld*kulor, *blod*skurar; ur Lenngrens Grefvinnans besök: *kok*vett vörd-, *ståt*lig väl-, *lång*koft af, *fram*farna, *års*helg kom, *prest*frun så, *glad*lynt i, *öd*mjukt fram-, *hög*borna, *un*derdån', *ned*låten, *dill*köttet, (be)*röm*de ost-, *ät*tehög, *mål*tiden, *plan*tor sol-, *kors*lagda, *fram*bjöd hon, *väl*taligt, *an*ständig, *näs*duken, *prest*folkets; ur Franzéns Studentvisa: *klock*slag ej, *mun*skänken, *brud*stolen, *jul*klapp bland, *upp*syn i; ur Wallins Hemsjukan: *öf*verflöd, *lyst*mäte, *tids*fördrif, *sol*skenets, *stjern*strödda, *a*ningsfull; ur Atterboms Rosen: *änd*lösa, *lif*klädnad, *sol*strålen, *väl*lustens, *brud*qvällsmu(siken), *en*formig; ur Geijers Vikingen: *skägg*lös och, *sjö*konung, *sak*ören, *ed*gång och, *vår*vindar, *fram*tiden, *med*gång som, *döds*sång de, *skepps*brutne; ur Tegnérs Sång till solen: *bår*täcke, *natt*lampa, *sor*ghuset, *ned*blickar, *ut*tröttad, *o*sedda, *guld*gula, *vin*gskjuten, *for*domdags, *lång*varig; ur Lings Gylfe: *storm*vinden, *blom*rika, *ny*födda, *tår*ögd på *ätt*högen, *Troll*hättans, *mjöd*hornets, *ljung*växta, *fjäll*stormen, *hafs*bräddens, *snö*hvita, *him*melsblå, *norr*skenet, *mor*gondagg, *berg*spetsen, *fot*pall på, *ax*fyllda, *is*fjällar, *hand*slag som, *sköld*mö hon, *vålds*mannen, *två*höfdad, *nord*fjällens, *blod*färgad, *gull*röda. Den omständigheten, att dessa oegentliga daktyler äro synnerligen talrika i den götiska skolans poesi, skulle åt dem kunna gifva det försvaret, att de stode på gränsen till en friare, den fornnordiska eller folkliga liknande, versbehandling (ett område, inom hvilket våra satser icke göra anspråk på giltighet). Borttages åter denna förutsättning, så måste de ogillas, såsom alt för tunga och den likformiga rytmen störande, enligt hvad hvarje öfvad och tänkande versifikatör skall nödgas medgifva, huru mycket han än användt eller fortfarande känner sig frestad att använda dem. Oumbärliga äro de endast i sådana flerfaldigt sammansatta ord, som ej på annat sätt kunna inpassas i metern, såsom t. ex. Malmströms Östersjö*våg*, Bååths Östersjö*brus*, Wirséns *el*fenbens*horn*et, och der denna betoning äfven öfverensstämmer med det vanliga uttalet (jfr de ofvan citerade

orden *öf*verståt*hål*lare, *ar*betsin*rätt*ning m. fl.). I andra fall både böra och kunna de undvikas (åtminstone då man icke *med afsigt* vill gifva metern en viss tyngd), och ehuru utvecklingen i nu afhandlade punkt c) icke är så tydlig som i den föregående punkten b), tror jag mig likväl hafva märkt en sådan utveckling i den angifna riktningen på senare tider. Säkert är, att jag i *samtliga* dikter af en bland våra yngre skalder, C. D. af Wirsén, icke lyckats upptäcka mer än tre felaktiga daktyler, hvilket naturligtvis betyder detsamma som inga. Vill man åter skylla äfven denna utveckling på en inverkan från antiken, så svarar jag liksom förut, att en dylik inverkan möjligen kan medgifvas i antika versslag, men icke i moderna, hvilket bevisas deraf, att flere bland våra bästa hexametrici tydligen bemöda sig att undvika falska daktyler i sin hexameter, men alls icke sky dem i moderna versarter. Så har Runeberg i hela »Elgskyttarne» (öfver 1,900 vers) knapt ett tiotal oegentliga daktyler, under det han ensamt i det lilla poemet »Flyttfåglarne» (blott 44 vers) har fyra dylika; Stagnelius' »Wladimir den store» (1,170 vers) kan knapt upvisa fem falska daktyler, men hans lilla »Flyttfåglarne» (63 vers) eger ej mindre än nio; och i Malmströms *samtliga* disticha finner man endast omkr. tio slika daktyler, deremot ensamt i hans 76-radiga moderna poem »Midsommarnattsdröm»: åtta.

Jag har nu berört de vigtigaste punkterna och skall för det återstående fatta mig summariskt. Det torde vara öfverflödigt att anmärka, det i alla tider undantagsvis fel begåtts mot satserna 3 och 4, och några arter af dessa fel äro redan påpekade. Ofta kunna sådana fel betydligt öfverskylas af den deklamerandes föredragningssätt; svårast och nästan omöjliga att öfverskyla äro de, då de på en gång bryta mot båda lagarne, emedan de då alldeles förrycka antingen det prosaiska uttalet eller den metriska rytmen. Ett praktexemplar af dålig vers är följande af Wadman, der ett prosaiskt uttal skulle fordra betoningen: »Blir mitt *hjer*ta *varmt*, sätter *jag* mig *öf*ver *hjer*nan», men der den anapästiska rytmen kräfver denna barocka skandering:

Blir mitt *hjer*ta varmt, *sät*ter jag *mig* öfver *hjer*nan.

En dylik slarfvig accentuering var i synnerhet vanlig under Stjernhjelmska och — skulle man tro det? — Gustavianska perioden; i den förra betecknar den konstens barndom, i den senare skulle den väl betyda fransysk ledighet och älskvärdt sjelfsvåld, men med det ledsamma resultat, att Kellgrens vers »Det *var* i *mör*kret *en* klar *sak*» varder icke en bit bättre än Lagerlöfs »Han *är* et *fä*ste *för* vårt *lif*, mot *dö*den *en* stark *bom*»; Kellgrens »Som — *gan*ska *hederlig* karl *an*nars» ej bättre än Rosenhanes »Ar*be*ta*re*nas *lön*, nyt*tig*ste *ting* i *boo*»; Leopolds »Brunt *hår*, högt *bröst*, frisk *hy*, blått öga, *svarf*vadt *ben*» ej bättre än Rosenhanes »Alt *silf*ver *till* hvit *Kalk*, hårt *Järn* til *blö*ta *dy*»; Leopolds »Nu *da*mas*ter*, nu *dräll*, här *la*kan *och* der *du*kar» ej bättre än Lucidors »*Til* digh, *min* sol, *län*ker». Dessa exempel torde till fylles bestyrka hvad ofvan sagts om Gustavianernas metrik; hos det föregående tidehvarfvets koryfeer har jag ej kunnat uppspåra så fula verser, om ej i fru Nordenflychts tidigare skede: »*Der*för — *fly*, kärlek, *med* din *bå*ga». — Härmed har jag icke velat neka Gustavianernas onekliga formfulländning i *allmänhet*, utan blott visa, huru långt den olyckliga franskhärmningen stundom kunde förirra dem.

I två fall måste emellertid åt versifikatören undantagsvis lemnas full frihet att förrycka rytmen. Det ena fallet är — enligt hvad de fleste verslärare äro ense om — i versens början, då rytmen kan anses ännu ej hafva stadgat sig; på denna grund försvaras sådana verser som Tegnérs »*Jord* som mig *fos*trat *har* och *fä*drens *a*ska *göm*mer» och Hagbergs »*Al*drig kom *gift* från *så*dan *ljuf*lig *ort*», hvilka börja med en trokä, i strid mot den för öfrigt jambiska rytmen. Det andra fallet inträder, då skalden vill kursivera ett ord och, just för att dess bjertare framhålla det, med afsigt inpassar det på svag taktdel; på denna grund försvaras Tegnérs »Och allt var gladt och tryggt vid tanken, att *han* fanns» och Kellgrens »Emellan esse och *non* esse». Här viker nämligen den metriska accenten för den oratoriska, och fenomenet är detsamma som i den musikaliska rytmen betecknas med namnet »synkop».

För att ytterligare bestyrka ofvanstående teoriers praktiska företräde vill jag ur ett af de senaste årens ostridigt mest formfulländade arbeten, »Dikter af C. D. af Wirsén» (Stockholm, Seligmann 1876), anföra *samtliga* de förseelser, som ur någon synpunkt mot samma teorier blifvit gjorda:

Till de im*pro*duktiva företagen (sid. 10).
Om på en*tre*prenad du saken tar (s. 11).
Hon småler, hon beder (s. 22).
Om gudars afund. *Har* du hört dess röst? (s. 75).
Men kastas på jernvåg de stängers skatt (s. 147).
Hän till bergets gömda kamrar, *till* uråldrig moders bröst (s. 172).
Vår själ blir ödmjuk *på* en gång och fri (s. 185).
Hur tiderna gingo, en fästman hon fick (s. 212).
Och mildt Han nattvard *med* de trogne firar (s. 220).

Detta är allt (vi räkna icke sådana ord, som redan i det prosaiska uttalet äro vacklande, t. ex. »odödligt», »omsluta»). I sanning ett försvinnande fåtal på en samling af inalles 83 dikter eller 301 sidor eller 3,908 vers eller 16,548 metriska tonstafvelser! Detta fåtal synes bevisa, att skalden, om ock omedvetet och instinktlikt, verkligen följer de ofvan angifna lagarne och endast tillfälligtvis, genom en förlåtlig lapsus calami, kränker dem. Man kunde invända, att dessa lagar äro alt för liberala och att man med större stränghet skulle finna flere fel. Naturligtvis! Men man skulle då också riskera att icke få någon skaldekonst alls. För att blott nämna ett exempel, skulle, om förstärkandet af tonlösa slutstafvelser absolut förbjödes, Wirsén i nämda diktsamling ej mindre än *168* gånger hafva felat härutinnan, ett antal, fullt tillräckligt för att alldeles störta honom ned från den svenska parnassen.

* * *

De här framstälda satserna äro endast den utdragna konseqvensen af sanningar, som långt förr blifvit — ehuru mera aningsvis — uttalade. Så yttrar redan Palmblad i Phosphoros 1811 följande märkliga ord: »Till och med i en Sapphisk ode har Voss nyttjat »durch», ja »die» långstafviga. Förmodligen kan böjningsstafvelsen af ett fler-

stafvigt ord (Konungar*ne*) på detta sätt inrymmas i hexametern. — Och månne en sådan trimeter som »Han lofva*de* förbättring *och* bedrog sig sjelf» verkligen har något stötande? Det är klart att härvid skall iakttagas, att i thesis icke får inrymmas en lång stafvelse —». Härmed är icke blott möjligheten af »förlängda» (= förstärkta) slutstafvelser erkänd, utan äfven föreskrifvet, att »förlängningen» får ske endast under det vilkor, att »thesis icke är lång» (= att de arsis eller den metriska tonstafvelsen omgifvande stafvelserna äro obetonade, hvilket är detsamma, som innehålles i ofvanstående sats 3). — Genom uppfinningen af s. k. »medeltidiga» stafvelser (mittelzeitige Sylben) har man äfven i viss mån gått ofvanstående teori till mötes, och Törnebladh synes vara böjd att underskrifva de föreskrifter för behandlingen af dessa, som gifvas i Heyses deutsche Schulgrammatik, ss. 468—469. Med öfverflyttande af qvantitetsbegreppet på accenten, påstår jag nu emellertid (och skall, om man så vill, med hundratals exempel ur den lefvande literaturen visa det), att *alla* stafvelser kunna i vers blifva »mittelzeitig» i den meningen, att deras accentförändringar äro beroende af deras omgifning. Och huru otillräckliga Heyses föreskrifter äro för tysk verskonst, derom kan enhvar öfvertyga sig genom att slå upp snart sagdt hvilken sida som hälst i hvilken tysk skald som hälst. Jag har på måfå uppslagit Chamissos dikter och genast inom mindre än en sida påträffat följande verser:

Was ist geschehn? — Nichts! nichts! hinweg
Noch hält auf uns der Zwingherr seine Hand —
Der reinste, heilig*ste* von allen Trieben —

hvilka *icke* kunna förklaras ur Heyses teorier, men deremot förträffligt ur mina. — H. S. B.

Adolf Lindgren.

Några anmärkningar om Darwinismen

af

T. THORELL.

(Ur hans svenska manuskript till *»Études Scorpiologiques»*).

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Af hvad jag förut yttrat framgår redan, att jag är en afgjord anhängare af läran om arternas ursprung och utveckling ur hvarandra, eller af den så kallade Descendens- eller Evolutions-teorien. Enligt denna teori stå den nuvarande skapelseperiodens alla djur och växter i ett genetisk sammanhang med de förutgångna tidsperiodernas: alla härstamma från ett större eller mindre antal ytterst enkla organismer, som under loppet af tal-lösa generationer utvecklat sig till den nu existerande djur- och växtverlden. Det är *Darwins* odödliga förtjenst att hafva på ett så klart och öfvertygande sätt framlagt bevisen för denna lära, att det nu mera knappast finnes någon vetenskapligt bildad naturforskare, som tror, att de nu lefvande djur- och växtarterna från begynnelsen varit sådane, de nu äro — en förtjenst, som ej blifver mindre, äfven om det skulle visa sig, att *Darwin* tilldelat vissa på organismernas successiva förändringar inverkande omständigheter en större betydelse, än de i verkligheten äga. Af de många skäl, som tala för descendensteorien, är *ett* för mig af afgörande vigt, det nämligen, att man endast med denna lära kan förklara uppkomsten af sådana djur, däggdjuren till exempel, som för sin existens äro beroende af andra individer af samma art. Ingen lärer antaga, att ett så högt organiseradt djur, som ett däggdjur, kunnat uppstå fullt utveckladt och i stånd att sköta sig

sjelf, så vida han nämligen ej tror på underverk; men för underverk finnes inom naturvetenskaperna ingen plats: naturforskaren kan ej erkänna något inom sinneverlden fallande faktum för oförklarligt mer än det enda, att en sinneverld finnes till. Hvarje däggdjursart måste således nödvändigtvis under en följd af generationer ha genomlupit utvecklingsstadier, under hvilka det för sin näring varit oberoende af ett moderdjur, hvilket det nu icke är; och på dessa stadier af sin utveckling måste det ha haft en byggnad, som hänvisat det till helt andra, *lägre* grupper. — Om de ursprungliga formerna varit en, få eller många, derom kunna meningarne vara delade; troligast är väl, att då de oss obekanta förhållanden inträdt, som betingade de första lefvande väsendenas spontana uppträdande på vår jord, en stor mängd individer samtidigt uppstått, men att, då dessa förhållanden väl ej öfverallt voro liktidiga och identiska, på olika ställen uppstått något olika former, som bildat utgångspunkter för talrika, olikartade serier af organismer.

Men ehuru jag är öfvertygad om arternas föränderlighet och successiva öfvergång till nya arter, kan jag dock icke obetingadt antaga den hypotes, som *Darwin* och *Wallace* uppstält för att *förklara* denna utveckling, den så kallade *Selections-teorien.* Det är visserligen ej något tvifvel underkastadt, hvarken att en mer eller mindre häftig konkurrens eller »kamp för tillvaron» i allmänhet äger rum mellan de i hvarje tidsmoment existerande individerna och arterna, ej heller att de, som äro bäst organiserade för att under förhandenvarande förhållanden finna sin utkomst, segra i denna kamp, lefva längre samt fortplanta sig och de egendomligheter i deras organisation, som satte dem i stånd att bestå i täflingen, under det att de svagare och mindre väl utrustade duka under och så småningom utdö. Att det »naturliga urvalet» (»natural selection»), hvarmed man betecknar denna de lämpligare organiserade formernas seger öfver och utträngande af de för omständigheterna mindre passande, spelar en mycket stor rol i naturen, och i väsendtlig mån bidragit att gifva djur- och växtverlden det utseende, som den inom hvarje tidsperiod äger, kan derföre ej med fog

bestridas. Men att detta naturliga urval är *grunden* till de förändringar, som de särskilda organismerna undergått, är dermed ingalunda gifvet. Genom det naturliga urvalet *utgallras* endast de svagare eller för förhållandena mindre passande individerna och arterna, så att de bättre organiserade ensamt stå qvar; de olikheter i organisationen, hvarpå segern eller nederlaget berodde, ha ej åstadkommits af det naturliga urvalet, ty dessa olikheter måste ju funnits till, *innan* »natural selection» kunde börja verka. Med lika skäl, som att det naturliga urvalet är orsaken till de modifikationer, hvarigenom de qvarlefvande formerna utmärka sig framför de utdöda, skulle man kunna påstå, att en epidemi, genom hvilken alla i ett visst afseende underlägsna individer blifvit utgallrade, är orsaken till de företräden i de öfverlefvandes organisation, som betingat dessas förmåga att motstå sjukdomen; hvilket tydligen vore oriktigt. Väl har det påståtts, att organismerna variera lika mycket åt alla möjliga håll, och att det således är det naturliga urvalet, som ensamt ger utslaget och bestämmer, hvilka variationer blifva beståndande och vidare fortplantas. Men att en dylik, fullkomligt obestämd variabilitet någonsin äger rum inom den organiska naturen, har icke blifvit bevisadt, hvaremot allt häntyder på, att de variationer, som kunna utvecklas och fortplantas, äro riktade åt vissa håll och inskränkta inom bestämda gränser, inom hvilka spelrummet för det naturliga urvalets verkningar är inskränkt.

Det torde således vara bland *orsakerna till individernas variationer*, vare sig att dessa orsaker äro inre eller yttre, som man har att söka orsakerna till *arternas* föränderlighet. Också torde väl numera de flesta anhängarne af *Darwins* lära komma öfverens om det antagandet, att de särskilda variationerna, genom hvilkas fortfarande summering åt ett visst håll de olikheter slutligen uppstått, som åtskilja olika arter, slägten, familjer o. s. v., ha sin grund i många, oss till en stor del ännu obekanta *yttre omständigheter*, och att man således i dylika omständigheter, och *icke* i en inneboende tendens att utveckla sig i en bestämd riktning, har att söka hufvudorsaken till arternas fortgående förän-

dring och till hela den underbara mångfald och harmoni, som den organiska verlden företer. Det är derföre mot *denna* form af selections-teorien, som jag här vill framställa några anmärkningar.

Att yttre förhållanden i vissa fall inverka modifierande på organismen, och att dylika modifikationer kunna gå i arf och fortfarande ökas, kan icke nekas. Ett organ, till exempel, som under en följd af generationer icke fungerar, atrofieras så småningom, blir rudimentärt eller försvinner. Men de yttre omständigheternas verkan torde inskränka sig dertill, att de dels åstadkomma ett *tillbakagående* i utvecklingen, dels *påskynda* och *underlätta* utvecklingen af modifikationer, som redan inträdt, eller låta dessa åter framträda, om de af andra omständigheter blifvit undertryckta. Att de kunna skapa något nytt, t. ex. ett nytt organ, vet jag ej, att man hittills iakttagit. Tydligen äro i de flesta fall de yttre omständigheterna icke *grunden* till de förändringar, som de synas åstadkomma, utan utgöra blott de nödvändiga *vilkoren* för, att den i organismen inneboende tendensen till förändring må kunna träda i verksamhet. En viss temperatur är t. ex. nödvändig för, att ett hönsägg skall kunna utveckla sig till en kyckling; men icke är värmen grunden till utvecklingen, utan denna beror ytterst på en i ägget inneboende tendens eller *kraft;* och på en analog kraft beror utan tvifvel den utveckling, genom hvilken en mera högt organiserad art framgår ur en lägre. Endast i förening med denna åsigt förtjenar descendens-läran namnet *evolutions*-teori, och dess anhängare namnet »evolutionister»; ty i begreppet *utveckling* innebäres med nödvändighet, att det, hvartill något utvecklar sig, potentielt eller till anlaget redan finnes i det, hvarifrån utvecklingen utgått: så t. ex. *utvecklar* sig ett ållon till en ek derföre, att eken redan till anlaget finnes i ållonet. En förändring, som endast beror på yttre orsaker, kan endast i oegentlig eller figurlig mening kallas utveckling.

Det är, som bekant, en nödvändig följd af selections-teorien, en följd med hvilken denna står eller faller, att endast de modifikationer bibehållas och fixeras genom det

naturliga urvalet, hvilka äro af *nytta för individen* i dess kamp för tillvaron, under det alla öfverflödiga eller skadliga nybildningar småningom bortelimineras och försvinna. Kunde man nu uppvisa, att modifikationer verkligen uppstått, som, oaktadt de ej varit af någon nytta för individen, dock fortfarande under loppet af en mängd generationer summerats och slutligen uppträdt såsom organer, hvilka alls icke hafva någon betydelse för de individer, som äga dem, men i stället t. ex. äro nyttiga eller nödvändiga för *slägtet* eller för *andra* individer, så vore, såsom *Darwin* sjelf erkänner, selections-teoriens otillräcklighet att förklara de nya och högre formernas framträdande ur de lägre derigenom ådagalagd; och man skulle då drifvas till antagandet af en i organismen inneboende *tendens* att utveckla sig just i denna bestämda riktning. Men det vill synas, som vore det långt ifrån svårt att påpeka dylika, med selections-teorien oförenliga fakta. För att blott anföra ett par, må det frågas: af hvad nytta kunna väl rudimenterna till *generationsorganer* ha varit för de individer, hos hvilka de först uppträdt, eller för dem, hos hvilka de så småningom, genom en mängd generationer, utvecklat sig, innan de började fullgöra sina funktioner? Tydligen ej till någon nytta alls; hvaremot dessa organer spela en så vigtig rol i den organiska skapelsens utveckling — hvilken ju är för individernas välbefinnande fullkomligt likgiltig — att dem förutan den högre växt- och djurverlden aldrig skulle kommit till stånd. Och huru skall man med selections-teorien kunna förklara uppkomsten af sådana organer, som däggdjurens lifmoder och mjölkkörtlar, hvilka uteslutande gagna *ungarne*? Huru många generationer måste ej hafva följt på hvarandra, innan de första anlagen af dessa organer kunnat utveckla sig derhän, att de kunde börja functionera; och oaktadt de under hela denna tid ej kunde vara af den ringaste betydelse för de individer, som ägde dem, undgingo de att elimineras och försvinna, utvecklade sig tvärtom parallelt med hvarandra, och blefvo slutligen organer, som ömsesidigt förutsätta hvarandra! Mig synes det oförklarligt, huru man gent emot sådana fakta kan förneka uppkomsten och

utvecklingen af organer, hvilka *icke* varit individen till nytta i kampen för tillvaron och derföre *icke* låta förklara sig genom selections-teorien — hvilka kommit till stånd icke till följd af, utan *till trots af* det naturliga urvalet.

Men om selections-teorien ej räcker till att förklara djur- och växtverldens *organisation*, så synas mig svårigheterna att med denna teori förklara de olika formerna och yttringarna af organiskt *lif* vara ännu större. Då vi se det blott vegetativa lifvet i ett ägg småningom förändra sig till animaliskt lif, till förnimmelse- och fri rörelse-förmåga, hos menniskan och med till sjelfmedvetande, så kunna vi ej förklara detta annorlunda än genom att antaga, att förnimmelse-förmågan och sjelfmedvetandet, det animala och det förnuftiga lifvet, redan funnits *till anlaget* i ägget, och så småningom *utvecklat* sig ur dettas vegetativa lif. Ty i annat fall skulle t. ex. sjelfmedvetandet antingen blifvit i ett visst ögonblick infördt i menniskan utifrån, hvilket förmodligen ingen naturforskare nu för tiden vill medgifva, eller ock skulle det ha uppkommit af intet — men af intet blifver intet. Om nu djuren och menniskan härstamma från mycket enkla, blott med vegetativt lif utrustade organismer, så måste af alldeles samma skäl de högre former af lif, som vi iakttaga hos de högre organiserade afkomlingarne, också till anlaget ha funnits hos de ursprungliga, lägsta organismerna, och så småningom, under en följd af generationer, ha *utvecklat* sig ur deras lif; * yttre omständigheter och naturligt urval kunna här ej haft något annat inflytande än att afgifva de *vilkor*, under hvilka utvecklingen kunnat försiggå eller måst uteblifva.

* Det är lätt att förstå, att t. ex. de molekyler af kol, syre, väte, fosfor, jern, etc., hvaraf en lefvande kropp består, också måste vara lefvande; men hade de ej i någon mån ägt lif från början och innan de inkommo i organismen, så hade de aldrig kunnat erhålla det. Inom organismen väckes blott deras slumrande lif, och ingår såsom moment i dennas. Man inser lätt, att evolutions-teorien, såsom jag fattar den, konseqvent leder derhän, att *all* kraft till sitt väsende är lif och sjelfmedvetande, och alla väsenden således i någon mån lefvande och förnuftiga; hvaremot de, om selections-teorien vore riktig, skulle reduceras till mer eller mindre komplicerade maskiner.

Mångfaldiga andra, lika välgrundade anmärkningar kunna framställas och ha blifvit framställda mot selections-teorien; men det nu sagda torde vara nog för att förklara, hvarföre jag, i likhet med *Nägeli* och andra, anser organismernas successiva utveckling från i allmänhet lägre till högre former ej kunna begripas utan antagandet af en i dem inneboende, i en bestämd riktning verkande kraft. Det synes mig, som borde man så mycket mindre kunna hysa betänkligheter mot en sådan förklaringsgrund, som man ju måste antaga en liknande kraft för att förklara, huru en individ kan utveckla sig från ägg till fullt utbildadt djur, och vi också ofta se denna kraft verka genom en hel serie af högst olika organiserade individer, såsom fallet är i de företeelser, som äro bekanta under namn af generations-vexel.

Förestående betraktelser kunna emellertid endast ha någon bevisningsförmåga för dem, som i likhet med mig äro öfvertygade om det andligas eller lifvets sjelfständiga verklighet. Ganska många af nutidens naturforskare förneka denna verklighet, och se i lifsfenomenerna endast yttringar af kemiska och fysiska krafter. * I allmänhet ha de väl blifvit ledda till denna öfvertygelse genom insigten af det ohållbara i hvarjehanda allmänt gängse föreställningar rörande Guds egenskaper, skapelsen, underverk m. m., och den oupplösliga dualism, hvartill dessa föreställningar leda;

* Vore detta riktigt, så skulle lifvet, medvetandet, kunna upplösas i eller visas vara sammansatt af s. k. oorganiska krafter; men detta låter sig ej göra, ty blott det, som är sammansatt, kan upplösas i enklare element och finna sin förklaring genom dem; lifvet är deremot icke summan eller multipeln af kroppens krafter, utan en dem beherrskande enhet, i hvilken de ingå såsom moment, ungefär som organerna ingå i en organism, hvilken tydligen är något annat och *mera* än summan af organerna. Ej heller kan t. ex. sjelfmedvetandet ha uppkommit genom en mångdubblad intensitet af den sinliga förnimmelseförmågan, eller denna genom en potentiering af det vegetativa lifvet, ty en lägre form af lif eller kraft förändrar ej natur derföre att den tänkes mångdubblad eller mångdubbelt förstärkt. Det lägre och ofullkomliga kan endast begripas, om det fattas såsom en *inskränkning af det högre och fullkomliga;* hvarföre i sjelfva verket ingen ändlig kraft är tänkbar annars än under förutsättning af ett absolut fullkomligt, medvetet och personligt väsende.

en och annan torde ha omfattat samma åsigter till följd af en klar insigt i bristerna hos de förherrskande idealistiska filosofemerna, der man t. ex. finner det absoluta väsendet tänkt såsom sig utvecklande, följaktligen föränderligt och ofullkomligt, principium contradictionis upphäfd, o. s. v. De anse sig nu ha öfvervunnit dessa svårigheter och kommit sanningen på spåren genom att förkasta tron på sjelfständiga andliga väsenden, och mena sig i materien och de i henne verkande kemiska och fysiska krafterna ha funnit den enda och sanna verkligheten. Att, med denna åsigt, dualismen mellan kraft och materia qvarstår lika oöfvervunnen, är emellertid alldeles obestridligt;* hvart den leder i praktiskt hänseende, är nogsamt bekant. Vore det verkligen så, att denna åsigt (enligt hvilken materien har sjelfständig realitet) medgåfve en klar insigt i kraftens och materiens enhet, så måste dess anhängare vara i besittning af en särskild förmögenhet för vinnandet af sann kunskap, som andra menniskor sakna, och all discussion med dem skulle naturligtvis i sådant fall blifva utan resultat. De flesta menniskor äro innerligt öfvertygade derom, att deras verkliga *jag* är något annat än deras kropp: de kunna alltid skilja mellan detta jag, som känner njutning och smärta, som tänker och vill, och de företeelser i de kroppsliga organerna, som beledsaga de olika förnimmelserna; lika visst som de finna, att den viljeyttring, genom hvilken de t. ex. kröka en arm, är något annat än armens rörelse, eller att den smärta, de erfara, om de hålla ett finger i elden, är något annat än de materiella förändringarne i den brända lemmen, lika visst skulle de

* Icke lär man ha gjort förhållandet mellan kraft och materia begripligare dermed, att man säger, att »kraft och materia äro ett och detsamma», ej heller (såsom *samme* författare i *samma* arbete gjort, utan att inse motsägelsen) genom att påstå, att kraften är en »egenskap» hos materien! Hvarföre icke lika gerna, att materien är en egenskap hos kraften? Likaväl, som att tala om en materia, som har kraften till egenskap, d. v. s. en kraftig (andlig) materia, eller en materiell kraft, kan man tala om en trekantig cirkel eller en cirkelformig triangel. Och likväl skola dessa fantasier vara af den betydelse, att de inledt en ny kulturperiod, den »monistiska», i motsats mot de föregående, »dualistiska» perioderna! — Jfr *Hæckel*, Generelle Morphologie der Organismen.

skilja mellan t. ex. en tanke å ena sidan, och de rörelser och förändringar i hjernans molekyler å den andra, som utan tvifvel beledsaga denna tanke — förutsatt att dessa förändringar redan nu vore oss bekanta. För flertalet menniskor finnes det ingenting, hvarom man äger en sådan, omedelbar visshet, som att man är till egentligen derigenom, att man känner, tänker och vill: de kunna tvifla på allt, utom på existensen af sitt jag såsom den medvetna, personliga enheten af deras förnimmelser. Mellan detta jag å ena sidan samt deras kropp och den öfriga sinneverlden å den andra är, så länge materien tänkes äga sjelfständig verklighet, för dem ett svalg befästadt, som icke genom några sofismer kan fyllas. — Anhängarne af den motsatta, »mekaniska» eller materialistiska åsigten påstå sig deremot klart inse, att organismerna ej äro annat än maskiner, att alla företeelser inom dem kunna förklaras rent »mekaniskt», att känslor, tankar, sjelfmedvetandet ej äro något annat än rörelser af hjernans molekyler, o. s. v., och de måste således, såsom sagdt, anse sig vara utrustade med en förmögenhet, genom hvilken de kunna fatta enheten af två slag af fenomen, som presentera sig för oss andra såsom motsatta och oförenliga. De likna i detta fall de s. k. naturfilosoferna i början af detta århundrade, hvilka påstodo sig vara i besittning af en högre, dem ensamt tillhörande, förmåga, »den intellektuella åskådningen», genom hvilken de kunde fatta enheten af objekt och subjekt, natur och ande; ett påstående, som naturligtvis snart visade sig vara grundadt på sjelfbedrägeri. Och vi tro oss ha visat att materialismen, när den är ärlig, förutsätter en analog förvillelse. Men så mycket torde få anses för afgjordt, att det ej finnes något privilegieradt sätt för vinnandet af sann kunskap, och att ensamt det konseqventa tänkandet leder till allmängiltiga resultat.* De åsigter, som förutsätta ett annat organ

* Att tänkandet alltid leder till riktiga slutsatser, om premisserna äro riktiga, är den nödvändiga förutsättningen för all vetenskap, all discussion, och visar sig verkligen också vara fallet, så snart premisserna äro fullt klara, hvilket de dock endast äro, då de äro abstrakta, t. ex. inom matematiken. Att man i religion, politik o. s. v. kommer till så skilda resul-

för sanningens vinnande, än det hvaraf alla i intellektuellt hänseende normalt utrustade menniskor äro i besittning, eller som fordra upphäfvandet af en tankelag, t. ex. att hvarje följd har en grund och att derföre en yttersta grund måste finnas, * ha redan derigenom uppgifvit anspråket på allmängiltighet, d. v. s. sanning.

Naturforskaren utgår alltid från antagandet af sinneverldens realitet; ** men han kan ej undgå att märka, att utom den sinliga erfarenheten, som lemnar materialet för naturvetenskaperna, det också finnes en annan erfarenhet, vunnen genom iakttagelser på menniskans själs-lif. Logik, psychologi o. s. v. äro också på erfarenhet grundade vetenskaper. Att då, för en förutfattad verldsåskådnings skull, helt enkelt ignorera eller förneka denna sednare erfarenhet, eller förvränga dermed sammanhängande fakta, kan ej öfverensstämma med dens pligt, som, likt hvarje vetenskapsman, gjort sig sanningens sökande till mål för lifvet. Naturvetenskaperna lemna, lyckligt- eller olyckligtvis, inga be-

---

tat, beror hufvudsakligen derpå, att dessa ämnen äro så konkreta, d. v. s. innehålla en sådan mångfald af sidor och bestämningar, att det är svårt, ofta omöjligt, att förvärfva sig en fullgod kunskap om dem alla. Då nu dessa sidor kunna användas såsom utgångspunkter eller premisser för slutsatser, och då den ena menniskan företrädesvis om ej uteslutande fäster sig vid vissa af dessa sidor, under det att en annan fäster sig vid andra, så kunna naturligtvis slutsatserna ej undgå att blifva ganska olika.

* Att hvarje verkan i tiden har sin orsak i tiden, och att man således ej på *denna* väg kommer till en yttersta grund, som tanken dock med nödvändighet fordrar, bevisar blott att denna grund ej är i tiden, utan är ett väsende, för hvilket tid icke finnes.

** Det tillhör filosofien, vetenskapen om de yttersta grunderna för allt gifvet, och icke naturvetenskaperna, att söka förklara förhållandet mellan ande och natur, kraft och materia (= utsträckning i rummets tre dimensionér). Då rum, tid, rörelse innebära för tanken olösliga motsägelser, så är det gifvet, att de (och dermed äfven hela den s. k. yttre verlden) endast kunna äga en relativ realitet, d. v. s. de äro endast verkliga för oss, och för så vidt vi äro sinligt förnimmande. Att vi, *om* någonting verkligen existerade *utom* oss, aldrig derom skulle kunna erhålla den ringaste kunskap, är tydligt deraf, att vi i vår kunskap aldrig kunna likasom gå utom våra egna förnimmelser och jemföra dem med en på sidan om dem liggande verklighet.

vis för eller emot vare sig materialism eller idealism. Äger naturforskaren en öfvertygelse, hvarigenom motsatsen mellan det andliga och det materiella låter sig förmedlas, så är detta lyckligt för honom; hvarom icke, så gör han bäst i att för sig sjelf ärligt erkänna denna sin oförmåga, och att tillsvidare söka finna sig deri. I alla händelser bör han veta att motstå frestelsen att göra våld på fakta inom sin egen vetenskap för att få dem att passa in i ett visst filosofiskt system. Och minst af alla, äfven ur rent teoretisk synpunkt sedt, torde materialismen förtjena ett sådant offer.

Materialismen utgår nämligen från tvenne förutsättningar, som båda äro lika ohållbara. Den ena är, att *sinnena* äro medlen för erhållandet af sann kunskap; den andra, att allting är sammansatt af odelbart små kroppar, *atomer*, som sålunda äro det sannt varande eller absoluta, ur hvilket allt kan förklaras. Men odelbara kroppar äro lika otänkbara som delbara andliga väsen: huru liten man än föreställer sig en kropp, består den alltid af delar, och kan delas in infinitum — man kommer aldrig på denna väg till något enkelt, något, *som ej förutsätter ett annat*, hvilket åter är det, som all filosofi söker. Föröfrigt har ingen sett dessa atomer, och om ingenting annat existerar, än det som kan med sinnena iakttagas, så existera ej atomerna. — Att vi erhålla sann kunnskap genom sinnena, är så långt ifrån händelsen, att sinnena ej kunna förskaffa oss någon som helst kunskap, utan blott materialet dertill: hvarje kunskap måste nämligen ha formen af ett omdöme, hvilket åter med nödvändighet förutsätter ett dömande subjekt, således ett andligt väsende.

Föregående anmärkningar torde, oaktadt sin flygtighet och ofullständighet, antyda min ståndpunkt i förhållande till de i »Darwinismen» ingående lärorna, descendens- och selections-teorien, äfvensom till materialismen. Säkert skall man här fråga: men hvad hafva då alla dessa quasi-filosofiska utgjutelser att göra med »Skorpiologiska studier»? — Gerna må det medgifvas, att sambandet mellan dessa anmärkningar och ämnet för sådana studier icke är *mycket* intimt, åtminstone vid första påseendet; det existe-

rar dock, ty frågan om skorpionernas och öfriga arachniders »stamträd» leder osökt till en och annan reflexion öfver *Darwins* selections-teori, som å sin sida förutsätter materialismen — hvilket ej alla torde ha klart för sig, men hvilket med någon eftertanke lätt nog kan inses. För öfrigt har man så ofta tagit Monerer och Spongier etc. till anledning att predika materialistiska åsigter, att man gerna för en gång skull kan låta andra djur — och hvarföre då ej skorpioner? — göra tjenst såsom utgångspunkt för några anmärkningar *mot* nämnda åsigter.

Hufvudanledningen till nedskrifvandet af dessa rader har emellertid varit den, att jag önskat uttala min öfvertygelse i en fråga, som på det djupaste upprör den nu lefvande generationen af naturforskare, och att jag ansett detta tillfälle vara lika lämpligt dertill, som något annat, som stått mig till buds. Den tid är lyckligtvis förbi — och derför hafva vi åter förnämligast *Darwin* att tacka — då zoologer och botanister knappast ansågos ha att befatta sig med annat än att beskrifva och klassificera, och då särskildt specialisten ej ansågs äga hvarken rätt eller orsak att blicka ut öfver de trånga råmärkena för hans lilla vrå af vetenskapen. Numera torde det vara erkändt, att likasom hvarje speciell gren af en vetenskap erhåller sin rätta betydelse först när den fattas i sitt sammanhang med vetenskapen i sin helhet, och denna åter i sitt förhållande till andra grenar af menskligt vetande, likaså får ingen naturforskare vara likgiltig för de stora naturvetenskapliga och filosofiska frågor, som röra sig inom hans samtid: han bör veta sin plats i striden och icke tveka att uttala sin mening, äfven om han ej vågar hoppas att dermed kunna uträtta något af betydenhet.

Literatur.

Carl Gustaf Malmström. *Sveriges politiska historia från K. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772.* I—III. Stockholm, L. J. Hiertas förlag, 1855—1870. IV—VI. Stockholm, Klemmings antiqvariat, 1874—1877.

Tidehvarfvet 1718—1772 af vår historia utgör ej längre en *terra incognita*, såsom för några årtionden sedan, då allmänheten var allt för benägen att i denna tid blott se »splitets dar, som allt försökt och ingenting fullkomnat» och hvarom det derför knappast ansågs mödan värdt att taga närmare kännedom. Sedan E. G. Geijer genom sin »teckning af Sveriges tillstånd och af de förnämsta handlande personer under tiden från konung Carl XII:s död till konung Gustaf III:s anträde af regeringen» äfven här med rask hand röjt obruten mark, har denna tid varit föremål för så grundliga forskningar, att knappast någon annan afdelning af vår historia nu ligger klarare för efterverldens blickar, och resultatet häraf har blifvit, att hvad som förut tedde sigsåsom en ointressant ödemark nu visar sig hafva varit ett synnerligt vigtigt skede i vårt folks politiska utveckling. Ehuru flere forskare — vi behöfva blott påminna om namnen A. Fryxell, R. M. Bowallius och N. Tengberg — bidragit härtill, är det dock *Carl Gustaf Malmström*, som man i främsta rummet har att tacka för att ett dylikt resultat blifvit vunnet. Under mer än 20 år af sin kraftigaste mannaålder har herr Malmström varit sysselsatt med utarbetandet af denna tids historia, och under åtta år har han odeladt egnat sina krafter deråt. Att detta kunnat ske, är emellertid i väsentlig mån den svenska riksdagens förtjenst, som genom statsanslag understödt arbetet, derigenom gifvande ett tillbörligt erkännande af den tacksamhetsskuld, hvari fosterlandet häftar till ett tidehvarf, som, ehuru sjelft ofta vilsefarande och sönderslitet af förderfliga strider, dock kanske mer än något annat bidragit till framträdandet af det mogna samhällsskick, under hvars skyddande hägn vårt folk nu i 70 år njutit en sällspord lycka och trefnad. Sedan arbetets fullbordan hafva snart trenne år förflutit, och det har derför redan mer än en gång hunnit omtalas af den periodiska pressen, men då både ämnets vigt, innehållets gedigenhet och

sjelfva sättet för tillkomsten med skäl kunna sägas upphöja det samma till ett *nationalverk*, har ej heller denna tidskrift velat underlåta att egna sin uppmärksamhet deråt. Att någon detaljerad granskning ej här kan ega rum, är emellertid en naturlig följd både af verkets storlek och af tidskriftens egen karaktär och begränsade utrymme. Vi inskränka oss derför till några allmänna betraktelser, hvartill det samma närmast synes gifva anledning.

En utmärkande egenskap hos herr Malmström såsom historiker är hans oveld, och denna egenskap kan ej nog värderas, då frågan är om en tid, som just genom sin stora betydelse för vår statsrättsliga utveckling lätt utsätter betraktaren för frestelsen att låta sig påverkas af politiska sympatier eller antipatier. Också hafva ej alla lyckats undgå denna klippa. Så torde man utan orättvisa kunna påstå, att N. Tengberg i sina för öfrigt värdefulla afhandlingar öfver Frihetstiden allt för mycket varit benägen att nedsätta den samma i jämförelse med det föregående och efterföljande tidehvarfvet och den man, som jämte herr Malmström kan göra anspråk på att framför andra räknas såsom *Frihetstidens historieskrifvare* A. Fryxell, är ej blott lika ensidig i sin förkärlek för denna tid, utan har äfven så fullkomligt gått upp i mösspartiets åskådning, att man stundom nästan känner sig frestad att tro, det någon af 1760-talets riksdagsprostar och ej en historieskrifvare 100 år derefter fört pennan. Från dylika ensidigheter har det lyckats herr Malmström att gå fri. I främsta rummet röjer sig hans objektiva hållning med afseende på den omtvistade frågan om Frihetstidens författning. Då han i första delen af sitt arbete redogör för den samma, sådan den framträder i sjelfva grundlagarna, afhåller han sig både från pris och tadel, men undersöker i stället de förhållanden, som gifvit anledning till dess uppkomst. Och detta är utan tvifvel det riktiga betraktelsesättet, ty denna författning var mer än de flesta en produkt af sjelfva tidsförhållandena; den led, såsom det sedermera visade sig, af svåra brister, men att på grund häraf uttala en sträng förkastelsedom öfver 1719 och 1720 års »riksfäder», vore i hög grad obilligt. Trenne faktorer: *konungamakten*, *rådet* och *ständerna* hafva sedan den nyare tidens början varit bestämmande för det svenska statsskicket. Rådsaristokratiens öfvergrepp och egennytta framkallade det karolinska enväldet; efter de erfarenheter man gjort under Karl XII:s senare år var åter detta fullkomligt ohållbart. Men då både rådsvälde och envälde sålunda gjort sig förhatliga — det förras återupplifvande var dessutom i följd af reduktionen en omöjlighet — voro ständerna i sjelfva verket den enda myndighet, som för tillfället med oförbrukade krafter qvarstod i samhället, och till dem måste derför, då bestämmandet af statsskicket i följd af tronföljdens obestämdhet nu helt och hållet blef fol-

kets sak, maktens tyngdpunkt sjelfmant flytta sig. Man beginge derför äfven en orättvisa, om man påstode att 1719 års förändringar skapat ett statsskick utan sammanhang med den föregående historiska utvecklingen. Det är tvärtom tydligt, att de män, som då skulle bestämma formerna för vårt folks politiska lif, allvarligt önskade att bygga på nationell grund, och då det i den första riksdagskallelsen efter Karl XII:s död heter, att man nu skulle »sätta riksens styrelse uti dess gamla skick och väsende igen, såsom ifrån förra tider hafver varit så lycksaligt», var detta säkerligen uppriktigt menadt; ja man kan i sjelfva verket påstå, att 1719 års lagstiftare långt ifrån att drifvas af blind omstörtningslust, öfvervägande leddes af ett *konserverande* intresse, ty en ej oväsentlig grund till missnöjet med enväldet var den omstörtning, hvarmed detta under Karl XII:s senare år hotat de gamla förvaltningsformerna, på hvilka utan tvifvel flertalet af den tidens politici ansågo fäderneslandets »lycksalighet» i hög grad vara beroende. Att de för att för framtiden förebygga dylika omstörtningar och i allmänhet freda riket från olycksbringande skakningar ansågo sig så mycket som möjligt böra öka riksdagens myndighet, var visserligen en ensidighet, men var dock från deras ståndpunkt ursäktligt, ty *de* hade ännu ej erfarit, att enväldiga riksdagspartier kunna vara lika farliga för rikets lycksalighet som en öfverdrifven rådsmakt eller en oinskränkt konungamakt. Den ensidiga karaktär, som statsskicket genom regeringsmaktens fullständiga underordnande under ständerna erhöll, var för öfrigt ej uteslutande lagstiftarnes fel, utan äfven i väsentlig grad den mans, i hvars hand spiran under det nya statsskickets trenne första årtionden hvilade. I följd af konung Fredriks lojhet, yttrar förf., »förvärfvade svenskarne, d. v. s. det officiela Sverige, embets- och riksdagsmän, vanan att betrakta konungavärdigheten såsom en tom prydnad af ringa nytta; under det att allmogen efter att i tjugu år hafva haft en konung, som aldrig var hemma, nu fick sin konungskhet under trettio år förslöad genom en konung, som aldrig ådagalade någon herrskarkraft, som föga brydde sig om landets angelägenheter och om hvars lefnad och seder mången styggelse försspordes».

Härmed hafva vi kommit in på frågan, huru Frihetstidens statsskick i tillämpningen gestaltade sig. Det resultat hvartill man vid studiet af herr Malmströms arbete med afseende härpå kommer, synes oss vara, att detta statsskick, så länge Arvid Horn stod i spetsen för styrelsen, ingalunda kan sägas hafva medfört några förderfliga följder för vårt land; men är detta riktigt, så följer häraf, att skulden till de följande olyckorna i väsentlig mån var deras, som efter honom fingo den bestämmande makten. I sjelfva verket visar det sig också, att det var det ensidiga och hänsynslösa partiregemente, som 1738 tog sin början, hvarigenom

landets inre välstånd undergräfdes och dess nationella sjelfständighet slutligen sattes på spel. Äfven vid bedömandet af dessa partiförhållanden intager förf. en fullkomligt objektiv ståndpunkt. Visserligen skulle man på grund af den aktning, som röjer sig i hans uppfattning af Arvid Horn, och det deltagande, hvarmed han efter dennes fall följer hans partis kamp mot hattarnes öfvergrepp, till en början kunna känna sig frestad att äfven i honom ana en »mössa», men denna misstanke försvinner fullkomligt, då man ser honom med samma obevekliga stränghet, hvarmed han förut beifrat hattarnes politiska synder, äfven blotta de partiutsväfningar, hvartill mössorna, sedan de 1765 åter kommit till makten, nu i sin tur gjorde sig skyldiga. Ovilkorligt kommer man härvid att tänka på Macaulays ord om en af 1600-talets engelska statsmän, lord Halifax: »Hvarje parti ådrog sig hans tadel, då det med öfvermod och hämdlystnad begagnade sig af sin seger, och hvarje besegradt och förföljdt parti fann i honom en beskyddare.» En dylik uppfattning är i sjelfva verket, såsom Macaulay också anmärker, just det utmärkande för den äkta historikern. Ty det är en af dennes skönaste men också ansvarsfullaste uppgifter att låta efterverlden skipa rättvisa, der samtiden förblindad af partilidelser ej varit i stånd dertill. Det är också tydligt, att herr Malmström djupt fattat detta ansvar. De domar han fäller, vare sig öfver de maktegande eller de undertryckta, grundar han aldrig blott på samtida mer eller mindre grumliga partiskrifter eller memoarer. Dylika källor har han visserligen ej lemnat obeaktade, men hvad som för honom gält såsom *bindande* bevisningsmedel har i allmänhet blott varit de *offentliga* urkundernas ojäfbara vitnesbörd. Det är denna objektivitet och denna noggranna pröfning som oaktadt framställningssättets nästan puritanska flärdlöshet gifva åt studiet af hans arbete ett så egendomligt behag. Man känner dervid en trygghet, som är mera värd än alla vältalighetsblomster.

Om sålunda skulden till Frihetstidens olyckor i väsentlig mån var att söka hos dess handlande partier och personligheter, så är det dock klart, att detta äfven förutsätter fel i sjelfva författningen, ty utan sådana skulle det politiska ofoget ej så ohejdadt hafva kunnat bedrifva sitt spel. Att dylika fel funnos är också redan antydt och förf. döljer dem ej, ty om han med rätta afhållit sig från alla på förhand uttalade doktrinära förkastelsedomar öfver det statsskick, hvars historia skulle blifva föremålet för hans arbete, så blottar han i stället med så mycket obevekligare skärpa dess bristfälligheter, så ofta dessa vid sjelfva tillämpningen träda i dagen, och derigenom att skälen sålunda utgöras af fakta, som ej kunna bortresoneras, blir den kritik, som på dem grundas, så mycket mera mördande. Till belysning häraf vilja vi anföra några exempel. Såsom bekant

tillhörde den lagstiftande makten under Frihetstiden uteslutande ständerna. Det var detta som möjliggjorde framträdandet af den förvända grundsatsen, att lagstiftaren står öfver lagen och att ständerna ej ens af sina egna beslut kunde bindas. Förf:s framställning lemnar talrika exempel på den med en sann frihet oförenliga rättsosäkerhet, som häraf blef följden, en rättsosäkerhet, som visar sig i sin mest upprörande gestalt, då dessa lagstiftare genom ständernas kommissioner äfven uppträdde såsom domare. En annan anomali i författningen var den godtyckliga myndighet, som med tillbakasättande både af regeringen och stånden kunde utöfvas af sekreta utskottet. Det var detta, som möjliggjorde det hänsynslösa partiregemente, som utmärkte det långa hattväldet 1738—1765, en partiregering som med »sekretessens» tillhjelp störtade riket i en äfventyrlig krigspolitik, och genom ett hejdlöst och ofta egennyttigt slöseri med bankens och statens medel undergräfde dess ekonomiska välstånd. Det onda förvärrades ytterligare genom bristen på pressfrihet, och skildringen af det sätt, hvarpå denna undertrycktes, hör till de intressantaste och mest beaktansvärda partierna i förf:s arbete. Vill man dessutom se bilden af ett byråkratiskt samhällsskick i all dess prydno, bör man studera denna Frihetstid, som af dem, hvilka nu mest klaga öfver byråkratiens makt, vanligtvis plägar prisas såsom en sann politisk guldålder. De *maktegande* ständerna, till hvilka bönderna svårligen kunde räknas, utgjorde nämligen knappast något annat än sammanfattningen af rikets militära, civila och ecclesiastika embetsmannakårer, och då å ena sidan regeringen var fullständigt underordnad dessa ständer och å andra sidan tryckfrihet och kommunal sjelfstyrelse saknades, blefvo embetsmännen i följd häraf frigjorda från all kontroll både uppifrån och nedifrån. Det var under sådana förhållanden, som åsigten, att embetena äro till för innehafvarens och ej för statens skull, ej blott kunde vinna hemliga anhängare, utan äfven taga sig offentligt uttryck i det mest oförsynta schackrande med accord och tjenstebyten; det var då som tjensteåldern upphöjdes till uteslutande befordringsgrund, och det var slutligen då, som vår embetsmannakår hemföll under en korruption, som det först i senare tid lyckats en förstärkt regeringsmakt i förening med en fri press att fullständigt utrota. Den vederstyggligaste frukten af tidens embetsmannaregering framträdde dock under krigen, då man såg officerarne, försummande sina militära skyldigheter, till lägret öfverflytta riddarhusets politiska intriger eller rent af öfvergifva sina fanor för att vid riksdagen egna sig åt det beqvämare och mera inkomstbringande lagstiftarekallet. Huru svåra dessa missförhållanden än voro, skulle de dock kanske äfven utan en genomgripande författningsändring med tiden kunnat botas, men hvad som slutligen gjorde det omöjligt att endast

hoppas på framtiden, var det för fosterlandets sjelfständighet hotande inflytande, som ständernas makt öfver den yttre politiken beredde Sveriges illasinnade grannar.

Då Katarina II, sedan hon tagit mösspartiet i sin sold, var på väg att förvandla Sverige till ett ryskt lydland, fans ej någon annan utväg än att genom en författningsändring upprycka det onda med roten. Naturligtvis häde det varit önskligt, om detta kunnat ske på författningsenligt sätt, och 1769 såg det verkligen ett ögonblick ut som om detta kunnat blifva möjligt. Förf. meddelar ett förslag till ny regeringsform, som då utarbetades i hattarnes och hofvets hemliga råd, och hade denna kunnat vinna ständernas bifall, skulle man utan våldsamma omstörtningar redan nu erhållit en författning, som möjligen lika väl som 1809 års statsskick hade kunnat bereda vårt folk en fri och sund samhällsutveckling. Det gynsamma ögonblicket gick dock förloradt. Hattarne ville eller vågade ej framkomma med detta förslag, och då de obetydliga förändringar, som de i stället framlade, äfven blefvo förkastade, var det tydligt att på författningsenlig väg ej någon räddning stod att vinna. Berättelsen om denna utgång, som sannolikt beredde åt vårt folk ytterligare 40 års mer eller mindre osunda samhällsförhållanden, är i hög grad tänkvärd. Saken var i främsta rummet ett verk af en samvetslös partigängare — den sorgligt bekante Pechlin — som dermed blott åsyftade sin egen fördel, men med honom följde en talrik skara, som utan att förstå eller *vilja* förstå, hvad frågan egentligen gälde, blott lät sig bestämmas af några fraser om att friheten vore i fara. Det är dylika »frihetsvänner», som alltid varit den verkliga frihetens farligaste fiender, och med fullt skäl kan äfven på dem tillämpas det Geijerska yttrandet: »det är detta slägte som mognar revolutioner — och förvånas öfver dem».

Mycket mera vore ännu att tillägga, men vi nödgas nu sluta. Förf. yttrar i inledningen till sin sista del, att under frihetstidens partistrider »skärptes och klarnade begreppen om samhällets väsen och det allmänna välståndets grundlagar»; vi äro öfvertygade, att det samma äfven skall blifva följden af ett rätt studium af förf:s arbete, och på grund häraf hoppas vi, att det samma bland vårt folk måtte finna månge läsare och begrundare.

S. J. Boëthius.

Anders Fryxell. *Berättelser ur svenska historien,* 46:te delen, Stockholm 1880.

Med den nu utkomna 46:te delen af »Berättelser ur svenska historien» har den åldrige häfdatecknaren fullbordat den uppgift, som han satt sig före. Vid 28 års ålder utgaf han 1823 första delen; då den sista utkom, hade han nyss firat sin 85:te födelsedag. Här föreligger nu således ett lifsverk, åt hvilket

han egnat sin mannaålders kraft och en verksam ålderdoms länge oförtröttade ihärdighet. Innehållet i dessa 46 delar utgör, med förtjenster och fel, ett nationalverk, som för nutida och kommande slägtens fosterländska bildning tvifvelsutan eger den största betydelse. Med de mödor som det kostat, de strider som det fört med sig och det inflytande som det öfvat, är Fryxells verk i fullaste mening en fosterländsk bedrift, hvars syfte höjer värdet af dess förtjenster, hvilka hvarken samtid eller efterverld lär kunna misskänna, och i någon mon mildrar det hårda omdömet öfver dess fel och ensidigheter.

Fryxells digra historieverk har sjelf sin historia, hvilken nära sammanhänger med den vördade författarens egen lefnadssaga. De skiften, som arbetet genomgått, påverkadt af och påverkande hans egen lifsutveckling, må här, åtminstone flyktigt, återkallas i minnet.

Skolläraren, presten och häfdatecknaren blefvo i Fryxells person tidigt förenade. Som medellös student ämnade han lemna universitetet för att blifva prest på landet: omständigheterna fogade så, att han i stället ingick som lärare i en enskild skola, hvilken förestods af A. A. Afzelius, sagohäfdernas författare, samt till lärare hade sådana män som Sondén, Dahlgren och Cnattingius. Umgänget med dessa och andra skriftställare närde hans vetenskapliga håg: han reste åter till Upsala, der Geijer snart såg honom bland sina »glada lärjungar». Sedan han tagit magistergraden, inträdde han i Stockholm såsom lärare vid Djurgårdsskolan och lät samtidigt i Karlstad viga sig till prest. I skolan arbetade han under en följande tid (från 1822) såsom kollega vid Maria lärdomsskola, blef rektor, först vid Nya Elementarskolan (1827) och sedan vid Maria skola. Som skolman blef han snart omtyckt och bemärkt; redan 1822 erhöll han af sällskapet »Pro fide et christianismo» belöning som utmärkt skollärare.

Det fans hos Fryxell en åder af poesi, hvilken ej qväfdes af lärarekallets metodiska enformighet, men väl räckte till att deråt gifva värma och lyftning. »Vermlandsflickan» beredde åt den unge pedagogen ett rum bland våra vittra författare. Kärleken till fosterbygden omfattade äfven hans store landsman Tegnér, åt hvars kamp mot fosforisterna han egnade lifligt deltagande. Men hand i hand med vitterhetsidkaren gick den duglige praktiske mannen. Som läroboksförfattare intog han en ej oansenlig plats: hans svenska språklära användes en tid allmänt vid våra läroverk. I sällskapet för vexelundervisningens befrämjande var han en verksam ledamot; i 1826 års komité för öfverseende af rikets undervisningsverk deltog han äfven. Samtidigt var han en af Stockholms nystiftade sparbanks första principaler. Midt under sådana bestyr och förrättningar utgaf han (1823) den första och (1826) den andra delen af sina »Be-

rättelser». De voro, såsom på titelbladet angafs, ämnade »till ungdomens tjenst», och, såsom i företalet antyddes, utgifna för att fylla behofvet af en biografisk läsebok i fäderneslandets historia. Kongl. Uppfostringskomitén, som vitsordade arbetets »rediga anordning och enkla, tydliga framställningssätt» ansåg det »blifva så mycket mera användbart, som en hittills med skäl öfverklagad brist på läroböcker i fäderneslandets historia, afpassade efter den spädare barndomens fattningsgåfva derigenom blifvit undanröjd.» Ett doft af blyg fägring och osökt behag hvilar öfver denna hans historieverks förstling. Det kunde väl ej begäras, att ett arbete med sådant syfte som detta skulle gifva nya uppslag åt forskningen. Imellertid är det Fryxell, som ur vår historia först utstrukit den »fornjoterska» ätten, hvilken ännu spökade hos Lagerbring.

Under åren 1828—31 utkommo tredje, fjerde och femte delarna, behandlande historien om Gustaf Vasa och hans söner. Planen är redan här betydligt utvidgad; det är ej blott för »den spädare barndomens fattningsgåfva», som arbetet är beräknadt; det gör nu anspråk på att läsas och begrundas af skolans och gymnasiets mest försigkomna lärjungar, det bygges som grundval för universitetsstudier, det är beredt äfven för en fullvuxen läsekrets utom skolan, det är en folkbok för hela Sveriges bildade allmänhet. Läseboksförfattaren är stadd på öfvergång till häfdatecknare. För ett arbete af sådant innehåll och omfång hade han inga andra föregångare än Dalin och Rühs; ty Lagerbrings större arbete sträcker sig ej ens till unionstidens slut och Geijers utkom först 1832. Han började derför ransaka sjelfva källorna, för såvidt nämligen dessas innehåll kunde göras njutbart, om ej för den »spädare», åtminstone för den mognare ungdomen samt stod tillsammans med det ännu fasthållna biografiska framställningssättet. Riksarkivets acta historica anlitades flitigt; äfven de på åtskilliga adelsgods ännu förvarade familjearkiven öppnades till en del för honom samt begagnades med förkärlek. En följd häraf var, att han såg Vasakonungarne, synnerligen Karl IX, i en helt annan belysning än Geijer, som mera höll sig till de officiela handlingarne i registraturen, och att han egnade en större sympati åt adelsslägternas framstående medlemmar.

Geijers lärjunge hade sålunda växt upp till hans föregångare, om icke i ämnets behandlingssätt, dock i tiden för utgifvandet. Fryxells förtjenster erkändes ock så af allmänheten, som af regeringen, hvilken genom den honom tilldelade professorstiteln höjde honom upp på den akademiska rangskalan. Genom statsanslag betryggades ock utgifvandet af arbetets fortsättning och till forskningsresor i främmande land bereddes honom tillfälle. Sjelf gaf också professor Fryxell liksom en rangupphöjelse åt sitt verk, hvilket nu afgjordt växer ut från skolbok

till professorsverk. Den sjette delen, Gustaf Adolfs historia, hvilken utkom 1833, framter väl icke egentligen något försök att intränga i de schakt, som Hallenberg bröt och öfvergaf; den lemnar historien om rikets inre utveckling och tillstånd väl ej helt och hållet ur sigte, men tillmäter den ett ganska snäft utrymme. Historien om Gustaf Adolfs politik var ännu ej upparbetad; deremot är Fryxell så mycket omständligare i skildringen af krigshändelserna. För en sådan behandling egnade sig också hans otryckta källor: riksarkivet (mest acta historica), Palmsköldska samlingarne samt åtskilliga slägtarkiv såsom det Bondeska på Säfstaholm, det Falkenbergska på Brokind, Oxenstjernska samlingarne på Tidö (nu införlifvade med riksarkivet), Sackska handskrifterna m. fl.; flere utländska författare äro äfven använda. Till sitt innehåll begränsadt inom kretsen för den uppväxande ungdomens intresse, gjorde dock sålunda arbetet anspråk på uppmärksamhet äfven från den vetenskapliga lärdomens sida.

Sedan Fryxell blifvit ledig från skolgöromålen och år 1836 tillträdt Sunne pastorat i Vermland, kunde han egna vida mera tid än förut åt historisk forskning, helst som han ibland för fullbordandet af sitt historiska arbete åtnjöt tjenstledighet från pastoralgöromålen. Kristinas historia (delarne 7—10), hvilken utkom åren 1838—42, är också utförligare behandlad än af någon föregående historieskrifvare. Geijers teckning af hennes historia var nu utkommen och kunde af Fryxell begagnas. Men de båda häfdatecknarnes skaplynne och åskådningssätt voro alltför olika: medan Geijer med filosofisk blick sökte det inre sammanhanget, lefde Fryxell med sitt åt den konkreta verkligheten riktade sinne hufvudsakligen i »partikulariteterna»; medan den förre i Sverges historia såg dess konungars och dess af konungarne skyddade allmoges, men ej ville veta af några »mellanmakter» mellan dessa, hade Fryxell af sina forskningar i adelsarkiven, sin ställning inom kyrkan och sin förkärlek för det biografiska elementet förts till en stigande förkärlek för just dessa »mellanmakterna», adeln och kyrkan, samt deras mest framstående personligheter. Mer och mer hade hos denne utbildats den öfvertygelsen, att den föregående häfdateckningen öfver höfvan upphöjt konungarne och nedsatt adeln. Han hade nu ett kanske välkommet tillfälle att förhärliga svenska adeln vid skildringen af dennas mest lysande tidskifte och på samma gång teckna såsom konungamaktens representant denna snillrika, men lättsinniga och sjelfviska drottning, hvars fel erbjuda rikt tillfälle till framläggande af breda skuggpartier. Karl X Gustafs historia, hvilken utkom i 2 delar 1843, skrefs i ungefär liknande anda: större skuld lades på konungen, och aristokratien togs i försvar mot beskyllningar, som Fryxell ansåg orättvisa eller öfverdrifna.

Uti sina »tre föreläsningar» framlade Geijer i sammanträngd öfversigt sin grundåskådning af historien. Här betecknar han

folkungatiden som »det kyrkliga och adliga, det aristokratiska Sverige», hvars »inre historia är ohygglig». Han antydde sedan, hurusom »kungsarbetet i svenska historien» begynner med Gustaf Vasa och huru Karl IX i kamp mot aristokratien »åter befäste rikets grundvalar och tände det svenska mod, som förde Gustaf Adolfs vapen». Han beklagade, att Kristina »af svenska historieskrifvare hårdt blifvit behandlad» och tillade: »Hon är bättre än hon synes; man kan ej säga det samma om den aristokratiska faktion, ur hvars hand hon i sjelfva verket ryckt Sveriges spira för att trycka den i en starkare hand än hennes egen». Det pfalziska husets synvidd var, tillägger han, inskränktare än hennes, dock äunu stor nog hos Karl Gustaf, som »utbytt Gustaf Adolfs europeiska politik för en skandinavisk».

Denna uppfattning var långt ifrån Fryxells. Han bemötte den (1845) med sin skrift »om aristokratfördömandet». Åt folkungatidens aristokrati gifver han äran för lagstiftningsarbetet och på konungarne lägger han skulden för den inre historiens ohygglighet. »Allt för stor artighet mot Karl IX!» utropade han. I det om Kristinas historia fälda omdömet såg han en till sig direkt kastad stridshandske, hvilken han upptog, och sökte å sin sida styrka, att just »aristokraterna äro bättre än de synas». Geijers »Svar till professor Fryxell» (1846) är affattadt med en öfverlägsenhet i tonen, som särskildt yttrar sig i hans förklaring att han i det historiska fältet ej vill se »en lekvall för oskyldig barnaro.» »Terrängen», säger han, »bestämmes här af svenska historien i sitt sammanhang, men i detta sammanhang synes professorn (Fryxell) mindre stark än i berättelserna om vår historias intressanta partikulariteter». Han antyder i stora drag medeltidsaristokratiens syndaregister och tillägger om kungsarbetet under Gustaf Vasa: »Hvad *detta* varit för ett arbete, derom synes hr F. ej ha något redigt begrepp, emedan han oupphörligen förebrår mig att i Sveriges historia ha företrädesvis framstält detta sammanhang på aristokratiens bekostnad». Han vidhåller sin uppfattning af Karl IX såsom grundad på officiela källor (riksregistraturen), då Fryxell hemtat sin ur de olycklige herrarnes egna berättelser (acta historica och privata samlingar). »Det är möjligt», säger han, »att jag begagnat dessa källor för litet; sannolikare är, att hr F. begagnat sina källor för mycket». Aristokratiens för konungamakt och folkfrihet vådliga planer under Kristinas tid, hvilka planer Fryxell synes undanskymt, framhållas af Geijer med bjärt färgläggning. Med anledning af Fryxells uppfattning af Karl Gustafs politik yttrade han blott: »Äfven jag ämnar skrifva Karl Gustafs historia». I sitt »Återsvar till prof. Geijer» vidhöll sedan Fryxell ännu skarpare sin uppfattning och förnekade sig hafva blifvit vederlagd; han tillade ett skarpt klander öfver den mot aristokratien afvoga framställ-

ningen af Karl XI:s historia uti Rühs' historieverk och uti Jakob Ekelunds läroböcker.

Denna strid blef ej utan inverkan på hållningen i Fryxells följande arbete; han hade växt under brottningen med Geijer. Begåfvad med riddarhusmedaljen, öfvertygad om sin uppgift att häfda »mellanmakternas» rätt och freda aristokratien från orättvist misskännande, intog han, sedan pennan fallit ur Geijers hand, plats som nationens af medvetna grundsatser ledde häfdatecknare. Karl XI:s historia utkom i 6 delar åren 1846—54. Fryxells forskning omfattar nu alla tillgängliga källor, om än sättet för deras begagnande ibland bär prägeln af brådska, ibland kanske ock af förutfattad mening. Den öfverdrifna sägnen om Karl XI:s försummade uppfostran är vederlagd och hans förmyndareregering ställd i ett vida fördelaktigare ljus, än man förut vant sig att se den uppfattad. Deremot är den med bred utförlighet och i alla detaljer utförda berättelsen om reduktionen en hård anklagelseakt mot Karl XI och hans »gunstlingar». Som den anklagades sakförare har ännu ingen af våra häfdaforskare uppträdt; de digra och krångliga handlingarne i målet faller det sig heller ej så lätt att noga ransaka. De måste dock en gång undergå en revision. Ett exempel blott! Den lifländska reduktionen, af utländska författare, hufvudsakligen efter de Patkulska skrifterna, utmålad i den svartaste färg och med de blodigaste beskyllningar mot Sveriges styrelse, har af Fryxell, hufvudsakligen med ledning af Wernichs bombastiska panegyrik öfver Patkul, framställts nästan som en handling af plundring och våld; den skefva och alltigenom öfverdrifna berättelsen derom har nu blifvit en trosartikel i ej mindre grad än fordom öfverdrifterna i berättelsen om Karl XI:s försummade uppfostran och förmyndarestyrelsens uselhet. Carlson har uti detta tidskiftes historia framställt sin ibland afvikande uppfattning med diplomatisk försigtighet och i sväfvande uttryck.

I senare delen af Karl XI:s historia har deremot rikshushållaren, reformeraren, landsfadren fått ett äreminne, som hör till de vackraste styckena i vår litteratur. Karl XI blir för Fryxell en dubbelgestalt, i reduktionen afskräckande mörk, i den öfriga inre styrelsen en ljusbild med få fläckar. Här röjer ock författaren sitt varma hjerta icke blott för den kyrka, som han tjenar, utan ock för den allmoge, bland hvilken han som själasörjare länge verkat.

Karl XII:s historia, hvars 9 delar utkommo under loppet af 4 år, 1856—59, bar ett storartadt vitnesbörd om Fryxells oerhörda arbetsförmåga; endast under året 1856 utkommo ej mindre än tre delar. Att han ej alltid kunnat genomarbeta sina källors oerhörda material, är här, om någonsin, ursäktligt, då

han i detta historieverk mödosamt brutit en ny bana för häfdateckningen. Hittills hade man på detta fält så uteslutande fäst sig vid Karls sagolika krigsbedrifter, att man nästan glömt bort detta Sverige, från hvilket hans härar rekryterades; det är just detta ämne, som Fryxell belyser, och skenet, som derpå faller, är hemskt. Äfven mot Karl XII är han en sträng anklagare, ehuru han både erkänner och framhåller de goda och förebildliga sidorna i denne konungs personlighet. Arbetet väckte öfverallt stort uppseende. Det öfversattes på främmande språk och anlitas ofta af utländska historieskrifvare som källa. Fryxell hade växt upp till *europeisk* ryktbarhet som häfdatecknare.

Om hans aristokratvänlighet redan i någon mon stämt sinnena mot honom, så blef detta ännu mer fallet, då man såg honom nedsätta hjeltekonungen Karl XII, helst som han tycktes begärligt och ibland ur något grumliga källor söka skuggdragen till dennes karaktärsbild. Protester från svenska allmänhetens sida förnummos snart och till slut högljudt. Den med arbetets afslutning nästan samtidiga underrättelsen om Pultavafesternas bibehållande i Ryssland föranledde i Sverige beslutet om resandet af Karl XII:s bildstod på hela svenska folkets bekostnad; det torde kanske häri legat en opinionsyttring lika mycket mot Fryxell som mot Pultavafesterna. Den Karl XII-litteratur som utkom samtidigt med bildstodens aftäckande (1868) bär vitne derom. Redan 1866 utkom i svenska akademiens handlingar Beskows »Karl XII i Altranstadt», på hvilken Fryxell svarade uti den 1868 utkomna nya upplagan af Berättelsernas 21 del. Samma år utkom Beskows »minnesbild» af Karl XII. Här var det vältalaren, som i täflan med bildhuggaren reste Karl XII:s ärestod, det var derjämte ock skyddsvakten, som sökte värja ärestoden mot allsköns åverkan af nedsättande omdömen. Lewenhaupts, Gyllenkrooks, Fabric'es och de la Motraye's trovärdighet underkännes. I motsats mot Fryxells uppfattning framställes den polska afsättningsfejden som grundad på en djuptänkt statsmannaplan att i ett sjelfständigt Polen dana en motvigt mot Ryssland, tåget till Ukraine försvaras som välbetänkt, Pultavas belägring antages vara en krigslist för att locka fienden till fältslag, det långa dröjsmålet i Turkiet försvaras, Sveriges utarmade tillstånd vid Karl XII:s död bestrides, rådets och »byråkratiens» förhållande tecknas i mörka färger. I fråga om polska afsättningsfejden, rådets och byråkratiens förhållande samt nöden i riket fälde följande året (i Svensk Tidskrift) Malmström sitt domslut mot Beskow. Senare (1877) har Fryxell (i Historiskt bibliotek) riktat ett i flere fall dräpande svaromål mot Beskows påståenden i de öfriga punkterna. Att han ibland »begagnat sina källor för mycket», varsnar man dock, då han ej blott på anförda skäl obetingadt godkänner de ofvannämnde af Beskow

jäfvade författarnes berättelser, utan ock hemtar bevis mot denne från de af Loenbom utgifna bref, hvilkas tillförlitlighet Beskow sjelf omotsagd och på goda grunder bestridt.

Vidlyftigast har Fryxell behandlat frihetstidens historia, hvilken, upptagande 17 delar, utgör mer än tredjedelen af hans stora verk. Medan Malmström begränsat sin uppgift inom den *politiska* historien, har Fryxell sökt omfatta alla till historien hörande yttringarne af detta märkliga tidskiftes rika lif; om utvecklingen af frihetstidens ekonomi, konst, litteratur och sociala förhållanden, kortligen om dess *kulturhistoria* hemtar svenska allmänheten förnämligast sin kunskap från honom. I frihetstiden ser han icke den mörka natten mellan storhetstidens och det Gustavianska tidehvarfvets ljusperioder; fastmera lyser här för hans blick middagssol, om än delvis molnhöljd, öfver ett tidsskede, ur hvars gryning storhetstidens morgon stormig framgick, och åt hvilket det Gustavianska tidehvarfvets skuggor, af honom ingalunda förminskade, bilda qvällskymningen. »Mellanmakterna», som bundit konungadömet och undanskjutit allmogen hafva här kommit till sin fulla rätt, ja, äfven enligt *hans* erkännande, till mer än sin rätt, och visa i flerfaldiga riktningar prof på hvad de förmå; i samhällsutvecklingen finner han en stegrad fortgång till frihet, välmåga och upplysning. Till konungamaktens inskränkning söker han skulden hos konungarne sjelfva, Karl XII först, Fredrik I och Lovisa Ulrika sedan. I det sista, nyss utkomna häftet, hvilket innehåller en sammanfattad öfversigt af Sveriges inre tillstånd och samhällsutveckling under frihetstiden, uttrycker han denna uppfattning, hvilken han i fortfarande strid mot sin samtids traditionella föreställningar sökt göra gällande, sålunda: »Den historiska uppfattning, som blifvit förestafvad först af Gustaf den tredje och hans skriftställare och sedermera af den politiska restaurationens anhängare, fosforisterna, har nu under en tid af hundrade år oupphörligen beskrifvit ifrågavarande tid så, som skulle folkets ombud hafva med obillig regeringslystnad och på obilligt sätt angripit konungamakten och bortryckt den ena efter den andra af dess rättigheter, och man har nästan uteslutande på undersåtarne kastat skulden till flere af dåtidens obehagliga uppträden». Tvärtom vill han visa, »att de ojämförligt flesta gångerna var det konungamakten, som, mot aflagda eder angrep det fria statsskicket och sökte frånrycka nationen de rättigheter, denna hade sig till skydd och försvar förbehållit, och att det sålunda vanligtvis var konungamakten sjelf, som genom sina anfall framkallade de stundom hårdhändta och än mer maktinskränkande åtgärder, genom hvilka ständerna sökte att ytterligare mot nya sådana tilltag betrygga sin frihet».

Af Malmströms arbete öfver frihetstiden, hvilket i forskningens grundlighet och noggrannhet saknar motstycke inom vår

historiska litteratur, hade de två första delarne utkommit, innan Fryxell började behandla detta tidskiftes historia; derimot har den senare kommit före med historien om tiden efter 1742. I afseende på grunduppfattning af ämnet stämma de båda häfdatecknarne i hufvudsak öfverens, om den ock hos Malmström uttalas försigtigt och noga afvägdt, hos Fryxell med mindre hänsyn och stor öfverdrift. Mot den förres objektiva lugn står den senares lifliga subjektivitet, som öppet tager parti för och emot. Liksom Malmström begränsat sin uppgift, så har han ock med yttersta omsorg sofrat och siktat sitt rika material och endast meddelat uppgifter, som stödja sig på fullt pålitliga källor; Fryxell, angelägen att uppspåra de krafter, som drifvit spelet äfven *bakom* kulisserna, har från skilda håll framdragit åtskilligt, hvars tillförlitlighet han sjelf stundom, andra oftare måste ifrågasätta eller lemna derhän. Mot hvarandra hafva de båda häfdatecknarne icke uppträdt; de hafva med ömsesidig aktning stillatigande arbetat på samma fält vid sidan af hvarandra och nu åt häfdateckningens utställning lemnat hvar sin lösning af samma uppgift, af den ene fattad trängre och noggrannare genomarbetad, af den andre fattad vidsträcktare och kanske i följd deraf med mindre konstnärlighet löst.

Mot den åsigten, att frihetstiden var en, hvad den litterära produktionen beträffar, torftig tid har Fryxell vid flere tillfällen protesterat; den nu utkomna 46:te delen innehåller ett vidlyftigt utförande af frihetstidens meritlista härutinnan, och det är en lång lista på gedigna meriter. I både denna och föregående delar har han åt frihetstiden vindicerat äran af åtskilliga skapelser, dem man ofta nog plägat annektera för det Gustavianska tidehvarfvets räkning. Dit höra i främsta rummet flertalet af Bellmans dikter. Den omilda medfart, som han lät vederfaras den af många afgudade diktaren, framkallade inom Stockholmspressen och i brochyrlitteraturen hetsiga uttryck af en förtrytelse, som visserligen ej torde varit alldeles oberättigad till sin anledning, men dock tvifvelsutan kunnat gifva sig luft på ett värdigare sätt.

I öfverensstämmelse med Fryxells uppfattning af frihetstiden står hans missuppfattning af Gustaf III:s revolution, hvars politiska betydelse han nästan alldeles underkänner och som hvars sociala resultat han synes antaga räddandet af ämbetsmännens och adelns privilegier, hvilka skulle varit svårt hotade genom bondeståndets angrepp. Vådorna af frihetstidens korruption förtiger han väl icke; men icke kan man just säga att han framhåller dem synnerligen bjärt.

»Till ungdomens tjenst» var arbetet från början utgifvet och har, ej utan skäl, bibehållit dessa ord på sitt titelblad, äfven sedan dess innehåll vidgat sig utöfver ungdomens synkrets. Ej

utan skäl, sade vi; ty ej blott framställningens förtjenster utan äfven innehållets sedliga grundton och fosterländska anda skola i alla tider verka lika anslående som förädlande på ungdomen. Det har lyckats få literaturverk att bland den stora allmänheten vinna en så vidsträckt spridning, hvilken snarare befordrats än motverkats af de i flere fall nya och egendomliga åsigterna samt de anfall, som dessa haft att möta; så mycket hafva vi ännu qvar af vikingasinnet, att vi älska det orädda modet och den manliga öppenheten i förfäktandet af en öfvertygelse, vore än den öfvertygelsen ej vår egen. Inom den vetenskapliga forskningens läger har arbetet mötts och skall väl städse mötas »med blandade känslor», hvartill den väsentliga orsaken torde vara att söka i varseblifvandet af bristfälligheterna i en forskning, som, brådskande att öfverfara de ofantliga vidderna, ej alltid hunnit att noga pejla djupen. Men om än Fryxells lifsverk delar lika öde med andra menniskoverk, ett stort, betydelsefullt och fosterländskt verk har det blifvit; och då det nu framträder fulländadt, må, åtminstone för tillfället, kritikens smågnat öfverröstas af den välförtjenta erkänslan.

Otto Sjögren.

Arvid Ahnfelt. *Ur svenska hofvets och aristokratiens lif.* I. Stockholm, Oskar L. Lamms förlag. 184 s. Pris 2,75.

I den anmälan, som förläggaren låtit åtfölja ofvannämda arbete, förklarar han, att det skall utgöra början till en större serie memoarverk, och uttalar sin förhoppning att arbetet såväl genom »materialiernas rikhaltighet» som »genom ämnets pikanta beskaffenhet» skall kunna fängsla allmänhetens intresse. Äfven vi anse det lyckligt, om vår allt annat än rika memoarliteratur genom allmänhetens uppmuntran kunde erhålla förstärkning, men vi hoppas, att detta ej skall behöfva vara beroende blott af det »pikanta» i innehållet, ty hvad som gifver dylika publikationer ett verkligt värde är ej den rafflande inverkan, de kunna utöfva på en blaserad smak, utan den belysning de kunna sprida öfver förgångna tiders politiska, literära och sociala förhållanden. Arbetet synes oss ej heller, oaktadt utgifvaren genom sina innehållsförteckningar gjort allt som kunnat göras för saken, infria löftet om ett pikant innehåll. Såväl v. Rööks memoarer som »mosaikerna ur Askelöfs och Wallmarks portföljer», »Värdarne på Beckaskog», minnena af detroniserade och »karaktärsdragen af Gustaf IV Adolf» — hvarför de sistnämda ej kunnat få inrangeras under det förra kapitlet, hafva vi något svårt att förstå — synas oss tämligen beskedliga och obetydliga. I afdelningen »Värdar på Beckaskog» väntar man sig dock något verkligt »pikant», då man läser rubriken: »Excellensen Toll i trångmål», ty hvar och en, som känner denna märkliga personlighets förmåga

att reda sig under de mest kinkiga förhållanden, måste ovilkorligen finna sin nyfikenhet kittlad af löftet att få se den fyndiga excellensen i en verklig knipa. Denna väntan upplöser sig dock i intet, då man vid läsningen finner att hela trångmålet bestod deri, att Toll vid ett tillfälle haft att herbergera och bespisa en ganska stor mängd gäster på Beckaskog, en uppgift som säkerligen ej erbjöd den minsta svårighet för en man, hvilken gifvit ett så lysande prof på sin organisationsförmåga som utrustandet af den svenska flottan till 1790 års kampanj. Det enda »pikanta» blir således här det sätt, hvarpå läsaren finner sin väntan besviken. I minnena af detroniserade ger utgifvaren ett prof på sin förkärlek för »mosaiker». Hans egentliga uppgift är här att meddela tvänne af framlidne professor Cronholm gjorda arkivafskrifter rörande drottning Kristina, men större delen af uppsatsen utgöres af hopplockade utdrag ur andra arbeten ordnade på ett sätt, som gör att det hela blir tämligen oredigt, och af de nämda afskrifterna meddelas endast några korta utdrag. Om utgifvarens åsigt håller streck, att historiska urkunders värde bestyrkes deraf, att en »så framstående forskare som Abr. Cronholm ansett mödan värdt att afskrifva» dem, synes det oss hafva varit lämpligare att meddela dem in extenso. I allmänhet tro vi att herr Ahnfelt skulle göra den historiska forskningen en större tjenst genom att meddela de urkunder, han befordrar till trycket, ostympade än genom att ur dem meddela godtyckliga utdrag eller referat. Men förmodligen anses detta nödvändigt för att göra innehållet mera anslående. Den enligt vår åsigt vigtigaste delen af arbetet utgöres af Marianne Ehrenströms dagboksanteckningar. Vi finna dock ej heller dessa synnerligt »pikanta», men lyckligtvis i stället så mycket mer intressanta. Hvad man här lär känna är ej blott en rikt begåfvad och ryktbar qvinnas utvecklingshistoria utan ock synnerligt beaktansvärda interiörer ur hof- och författarelifvet under Gustaf IV Adolfs regering. För denna publikation anse vi att man äger skäl att vara utgifvaren särdeles tacksam.

S. J. Boëthius.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. Tidskrift, utgifven på uppdrag af landsmålsföreningarne i Upsala, Helsingfors och Lund genom J. A. Lundell. I: 1—6. Stockholm. Samson & Wallin.

I sammanhang med språkvetenskapens nyare framsteg har dialektforskningens vigt allt tydligare trädt i dagen. Sedan man lärt sig inse, att vi äfven för de äldsta kända språk ej äga rätt att antaga en utveckling beroende på krafter af annat slag än de, som verka i hvarje ännu taladt mål, är det ej mer blott de

ålderdomliga drag, hvilka munarterna bevarat, och hvilkas betydelse för språkhistorien tämligen länge stått klar, som väcka forskarens intresse. Studiet af t. ex. Sveriges ännu lefvande munarter, hvilkas utvecklingsgång vi jemförelsevis lätt kunna följa, enär de i det stora hela utgå från den för oss bekanta fornsvenskan, lemnar de vigtigaste lärdomar rörande utbildningen af andra språk, om hvilkas forntid vi endast genom slutsatser kunna göra oss en föreställning.

Oaktadt det myckna aktningsvärda arbete, som i vårt land redan blifvit nedlagdt på dialektforskningens fält, återstår ännu mycket, innan vi äga en någorlunda fullständig kännedom om svenska språkets talrika munarter. För många landsmål finnes ingen redogörelse, och af de uppteckningar, som vi äga, sakna flere den fullständighet och den noggranhet i detaljer, som nu måste anses önskvärda. Men vill man godtgöra hvad som försummats, måste det ske snart, ty af välkända orsaker hålla landsmålen just i våra dagar på att förlora många af sina egendomligheter, så framt de ej rent af undanträngas af riksspråket. Ett i hög grad tidsenligt företag var derför bildandet bland den akademiska ungdomen af landsmålsföreningar, hvilka satte till sitt mål att från glömska rädda de svenska dialekterna äfvensom de, som det synes, nu i snabbt utdöende stadda folksägner, plägseder o. d., hvilkas betydelse för en riktig kännedom om svenska allmogens lif äfvensom ofta nog för lösningen af ännu mer vidtgående kulturhistoriska spörsmål måste anslås mycket högt. Om rikedomen och vigten af materialet för dessa föreningars samlingsarbete erhåller man en hög föreställning genom den tidskrift, som på deras uppdrag börjat utgifvas genom J. A. Lundell under medverkan af vetenskapsidkare i Upsala, Helsingfors och Lund med uppgift att främja kännedomen om svenska folkets andliga lif, sådant detta lif yttrat och yttrar sig så väl i de olika skiftningarna af dess tungomål som ock öfver hufvud i folkets uppfattning af den inre och yttre verld, som faller inom dess synkrets, i seder och bruk, ordspråk, sägner, vidskepelse, visa och melodi m. m. dyl. Det hittills utkomna häftet innehåller isynnerhet betydande bidrag till kännedomen om landsmålen. Efter Djurklous inledningsord, som lemna en öfversigt öfver den svenska dialektforskningens utveckling och sluta med ett varmt erkännande af C. Säves förtjenster om svenska språket och dess munarter, följer häftets omfångsrikaste såväl som vigtigaste beståndsdel, hufvudutgifvarens uppsats om landsmålsalfabetet. Till tidskriftens uppgift hör att verka för en noggrannare uppfattning af munarternas ljudförhållanden. Detta med fullaste rätt. Såväl för studiet af ljudlagarne som för bestämmandet, huruvida en språklig företeelse beror på ljudlag eller på orsaker, som tillhöra de talandes själslif, kräfves främst en

noggrann kännedom om språkets ljud. För en fruktbärande jemförelse dialekterna emellan fordras ock en gemensam beteckning, som förmår återge alla väsentliga ljudskiftningar. Utgifvaren, som fått i uppdrag att utarbeta en dylik för de svenska munarterna, framlägger här sitt »landsmålsalfabet», sådant det af landsmålsföreningarnas samfälda utskott i Upsala efter inhämtande af de särskilda föreningarnas yttranden blifvit gilladt. Det innehåller ej mindre än 89 bokstäfver; af de dermed betecknade ljuden förekommer naturligtvis blott en del inom hvarje särskild dialekt. Till grund ligger närmast det förslag, som framstälts af C. J. Sundevall 1856 i afhandlingen, Om phonetiska bokstäfver, ehuru med betydande tillägg och förbättringar. Tecknen äro med det vanliga alfabetet till utgångspunkt så bildade, att det ej bör möta större svårighet att sätta sig in i deras användning, på samma gång de medge en hög grad af skärpa i ljudens återgifvande. Genom understöd af Letterstedtska Föreningen ha de nya prydliga typerna kunnat förfärdigas. — Uppsatsen innehåller dessutom en mängd högst värdefulla uppgifter rörande de svenska språkljudens bildningssätt samt deras topografiska utbredning, en frukt ej blott af studier i den tryckta literaturen, utan ock af omfattande undersökningar i första hand från författarens sida. En dylik sammanställning äger utom annat sin stora betydelse genom de bidrag, den kan lemna till besvarande af den visst icke i alla fall lättlösta frågan, hvad som beträffande uttal skall anses för svenskt »riksspråk».

Härpå följer A. Noreens redogörelse för det särdeles med afseende på ljudförhållanden ganska märkliga målet i Dalby socken af öfre Älfdalen i Värmland, en afhandling utmärkt genom samma skärpa i iakttagelse och stränga reda i uppställning, som man vant sig att finna i andra dialektbeskrifningar af samme författare.

Ytterligare må nämnas skildringen af ett julkalas från Färs härad i Skåne, på landsmål samt i öfversättning, äfvensom en samling Helsingesägner (på riksspråk), berättade af V. E.

Tidskriften skall utgifvas i minst sex tryckark årligen, i ett eller två häften; hvarje häfte säljes särskildt. — Önskligt vore, att detta vackra företag, till hvilket inom samma område svårligen ett fullt värdigt motstycke kan uppletas i något annat land, erhölle den uppmuntran, det i hög grad förtjenar.

M. L—n.

Hermann Lotze's lära om rummet *.

Få äro de föremål, som hafva att glädja sig åt en så ihärdig uppmärksamhet inom den lärda verlden, som rummet eller rumsåskådningen; och i vår tid mer än någonsin står detta ämne på den vetenskapliga diskussionens dagordning. Här mötas metafysik och psykologi, ty för båda gäller det med afseende på rummet spörjsmål af genomgripande vigt och betydelse. Psykologien, som inom detta område finner sig invecklad i en mångfald af mycket speciella frågor, söker stundom hjälp till deras besvarande hos fysiologien. Slutligen hafva för icke länge sedan äfven från de matematiska vetenskapernas sida alldeles nya och oväntade synpunkter blifvit införda i diskussionen om rummet. Under sådant förhållande, då undersökningar, som uppbäras af och fullfölja vidt skilda intressen, så att säga, råkas i en punkt, är det naturligt, att följden häraf skall varda mycken förvirring och meningslös polemik, så länge man ännu icke lärt sig att med tillräcklig stränghet hålla isär och mot hvarandra begränsa de olika problemen. För den skull är det redan en icke ringa förtjänst hos *Lotze*, att han i detta afseende går till väga med mera omsorg och större skärpa än de flesta andra. Altigenom originell är han endast i sina rent psykologiska undersökningar rörande rumsåskådningen. Här uppställer han en egen teori om s. k. »lokaltecken», hvilken så småningom vunnit altmera beaktande och hvilken, visserligen mer eller mindre troget, accepterats af bland andra

* *Medicinische Psychologie oder Physiologie der Seele.* Leipzig 1852. — *Mikrokosmus. Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit.* Dritte Auflage. Leipzig 1876—80. — *Metaphysik. Drei Bücher der Ontologie, Kosmologie und Psychologie.* Leipzig 1879.

Dessutom finnes i *Th. Ribot's Revue philosophique* Novemberhäftet 1877 en af *Lotze* själf gjord sammanfattning af hans »teori om lokaltecknen».

Helmholtz och *Wundt*, tvänne af den »fysiologiska psykologiens» främste målsmän i Tyskland. Från början var det vår afsigt att redogöra förnämligast för denna psykologiska rumteori. Af flere lätt begripliga skäl kunde vi likväl icke underlåta att först beröra de öfriga problemen med afseende på rummet för att angifva L:s ställning äfven till dem. Men svårigheten att i dessa omtvistade ämnen fatta oss kort utan fara för altför stor knapphändighet och däraf föranledd otydlighet har vållat, att hvad som ursprungligen ämnats att utgöra blott en inledande öfversigt, under författandet vuxit ut till en längd, som icke höfves en inledning; och derför framträder nu denna uppsats uttryckligen såsom en framställning af L:s hela lära om rummet. Då vi således icke längre vilja uteslutande eller öfvervägande fästa oss vid någon särskild af de synpunkter, hvarifrån han filosoferar öfver rummet, sönderfaller denna framställning otvunget i *trenne delar*, hvaraf den *första* sysselsätter sig med den från matematiken utgångna rumspekulationen, för så vidt densamma kan sägas beröra filosofiens område och på grund häraf af L. upptagits till granskning, den *andra* skärskådar dennes behandling af det metafysiska problemet om rummets objektiva eller blott subjektiva (fänomenella) betydelse och den *sista* skall redogöra för hans nyss nämda psykologiska undersökningar.

Genom den sålunda utvidgade planen för vår uppsats hoppas vi, att densamma vunnit icke blott i omfång. Hvad särskildt beträffar det psykologiska området, hvartill vi sålunda sist hinna fram, hoppas vi att genom det föregående hafva banat oss en väg till detsamma, som förskaffar oss en bättre utsigt däröfver, än som på någon annan väg varit möjligt att erhålla. Och detta i dubbelt hänseende. Ty redan för att förbereda en fullt klar och bestämd uppfattning af det egendomliga problem, som L. anvisar åt den psykologiska forskningen, synes det vara ändamålsenligt att först tillse, huru han successive frånskiljer hvad han icke anser höra dit. Men äfven om det sätt, hvarpå han löser denna uppgift, eller om det slutliga resultatet af dessa hans psykologiska undersökningar gäller det, att detsamma för

att kunna till sin fulla betydelse fattas och bedömas måste betraktas i sammanhang med hans filosofi i hennes helhet och med hänsyn till sin plats inom denna. Ty om vi nyss haft anledning att erinra om vådan af att sammanblanda olika vetenskapliga problem, så har meningen naturligtvis icke varit, att sådana städse kunna eller böra isoleras från hvarandra. Tvärtom är det ju en bekant sak, att skilda vetenskaper på mångfaldigt sätt beröra och genom sina resultat sprida ljus öfver hvarandra. Endast ligger där makt uppå, att icke deras egendomliga uppgifter och metoder förvanskas, så att de utan åtskilnad eller fasta gränser flyta öfver i hvarandra.

Med afseende på uppsatsens syfte må ännu en anmärkning förutskickas. Detta syfte är icke egentligen kritiskt. En uttömmande kritisk värdering af L:s åsigter om rummet skulle nämligen med nödvändighet komma att omfatta nästan hela hans filosofiska verldsåskådning, hvaraf dessa åsigter utgöra en mycket väsentlig beståndsdel. Men härtill äro vi åtminstone för närvarande icke beredda. Fast mera har vårt bemödande hufvudsakligen gått ut på att i en i möjligaste måtto objektiv och öfverskådlig framställning sammanfatta hvad hans skilda skrifter innehålla rörande rummet eller rumsåskådningen. Och endast vid redogörelsen för hans egen enligt vår uppfattning orättvisa kritik af Kant hafva vi nödgats afvika från detta förfaringssätt så till vida, att vi i förbigående sökt att äfven i vår ordning antyda några kritiska synpunkter. För öfrigt skola vi anse oss rikligt lönade för vårt arbete, om vi lyckas att hos en och och annan väcka intresse för en närmare bekantskap med Lotze, som i sitt hemland af mången anses såsom den främste, af andra åtminstone såsom en af de främste bland nu lefvande filosofer, — ett anseende som han äfven i vår tanke förtjänar på grund af sin grundliga och ovanligt omfattande lärdom, sitt obestridliga skarpsinne och sin lugna självständighet gent emot en lika mångfrestande som flack modefilosofis allehanda ansatser och skiftande hugskott.

I.

Af ålder har geometrien icke blott utgått från det i omedelbar åskådning oss gifna rummet eller från hvad hon funnit utgöra dess enklaste element (linier, vinklar, ytor), utan hon har äfven fortgått och rört sig helt och hållet inom denna åskådning, i det hon nämligen på mångfaldigt sätt kombinerat dessa element och medelst axiom och bevis utvecklat de nödvändiga konseqvenserna af dessa kombinationer. Sålunda har hon sökt och vunnit en alt klarare och fullständigare insigt i denna rumsåskådnings beskaffenhet, hennes inre oföränderliga struktur. Däremot har geometrien icke betraktat såsom sitt åliggande att undersöka, hvarifrån denna rumsåskådning eller hennes elementära faktorer ytterst leda sitt urspung (om de äro hemtade *ur* den yttre erfarenheten eller med anledning af denna *a priori* konstruerade). Ännu mindre har hon funnit sig manad och befogad att redogöra för, genom hvilka medel eller i hvilken ordning människan så småningom bildar och utvecklar sin uppfattning af rumligheten och rummet, och allra minst att afgöra, huru vida eller i hvad mån detta rum, som breder ut sig för åskådningen och hvarom geometrien handlar, bör tillerkännas objektiv verklighet eller betraktas såsom ett subjektivt fänomen, d. v. s. såsom en i människans ändlighet grundad ofullkomlig uppfattningsform af en i sig själf af all rumsbestämdhet oberoende verklighet. Dessa och dylika frågor hafva städse tillhört de filosofiska disciplinerna (psykologi, kunskapsteori, metafysik), och om en matematiker sysslat därmed, har han vetat, att han filosoferat öfver sin vetenskap och så till vida varit mera än blott matematiker.

Den uppgift, som vi sålunda angifvit och begränsat, börjar man emellertid att finna för trång för den matematiska vetenskapen. Det i vår åskådning gifna rummet är ett i trenne dimensioner i oändlighet likformigt utsträckt continuum. Men för den moderna matematiken, som vill emancipera sig från alla hänsyn till hvad som för människan är möjligt eller icke att åskåda och svinga sig upp i en rymd, där hon opererar med rena begrepp, förefaller bland

andra bestämningar detta tretal såsom en tillfällig inskränkning. Forskare af så framstående rang som *Gauss*, *Rieman, Helmholtz* m. fl. hafva för den skull subsumerat det geometriska eller äfven så kallade »euklideiska» rummet såsom ett specialfall under generellare begrepp om rum med ett obestämdt antal dimensioner, i det de nämligen uppstält hypotesen om väsenden med rumsåskådningar af annan art än människans. * Härigenom har den matematiska forskningen kommit i flerfaldig, mer eller mindre nära, beröring med filosofiska spörjsmål. Ett filosofiskt intresse synes oss denna matematiska spekulation erbjuda redan därför, att hon röjer en tendens att bryta med den dogmatiska tron på det matematiska vetandets strängt objektiva giltighet, eller med andra ord med den åsigt, enligt hvilken tingens geometriska egenskaper utgöra dess »qvalitates primariæ», — en åsigt som af ålder varit den rådande bland de fysikaliska vetenskapernas målsmän, och som äfven förfäktats af filosofer sådana som *Cartesius* och *Locke*, hvilka med afseende på öfriga sinliga egenskaper till fullo insett och yrkat, att de ega blott sekundär eller fänomenell betydelse. Att denna tendens likväl icke inom det matematiska lägret hunnit tränga igenom till en klar och bestämd öfvertygelse om all rumsåskådnings fänomenalitet, visar sig bäst däri, att en sådan tanke kunnat uppstå som den, att det rum vi skåda möjligen utgör ett för oss tillgängligt fragment af ett absolut eller transcendent rum med fyra eller flere dimensioner. Denna tanke har nyligen af prof. *Zöllner* i Leipzig blifvit framstäld och utförd såsom ett försvar för den spiritistiska humbug, som märkvärdigt nog kunnat gripa omkring sig i vår tid. Enligt dennes förmenande vistas nämligen andarne (»spirits») gemenligen i detta för oss oåtkomliga flerdimensionala rum, hvarifrån de likväl, mer-

---

* *Gauss: Disqvisitiones circa superficies curvas.* 1828. *Rieman: Ueber die Hypothesen welche der Geometrie zu Grunde liegen.* Göttingen 1867. *Helmholtz'* hithörande undersökningar publicerades först i *Göttinger gelehrte Nachrichten* och *Heidelberger Jahrbücher*, i båda 1868, hvarjämte hänvisas till hans *Populäre wissenschaftl. Vorträge* III samt till hans sista skrift *Die Thatsachen der Wahrnemung*. Berlin 1879.

endels nödgade därtill genom någon mystisk inflytelse från ett s. k. »medium», företaga utflygter i våra vanliga tre dimensioner och sålunda blifva för oss förnimbara och gripa in i vår verld.* Då dessa äfventyrliga fantasier väckt icke ringa uppseende och vunnit anklang äfven hos ansedda vetenskapsmän (hvaribland vi jämte flertalet naturforskare äfven finna en känd filosof**), så innebär redan denna omständighet en tillräcklig uppfordran till filosofien att göra sig reda för deras inre möjlighet och vetenskapliga värde. Men därtill kommer, att den tillfällighet, som man sålunda förmenat vidlåda vissa af det geometriska rummets grundförhållanden, äfven blifvit använd såsom ett argument emot den så ytterst vigtiga filosofiska läran om vår rumsåskådnings aprioritet.*** Den moderna matematiska spekulationen öfver rummet kan altså ingalunda betraktas såsom likgiltig för filosofien. Också finna vi, att mer än en filosof ex professo blandat sig i striden därom.†

Vi gå att sammanfatta det väsentliga af Lotzes anmärkningar vid och betraktelser öfver den påstådda möjligheten af rum af annan natur och specielt med flere dimensioner än det enda hittills för oss tillgängliga och för geometrien bekanta.†† Och vi anse det så mycket mindre för spild möda, om vi nödgas härvid gå till väga någorlunda utförligt, som dessa betraktelser erbjuda åtskilligt af omedelbart filosofiskt intresse, då han nämligen får anled-

---

* *Zöllner: Ueber die Natur der Cometen.* Leipzig 1872; sista bandet af hans *Wissenshaftl. Abhandlungen* m. m.

** Professor *Ulrici* i Halle, som under förra året med anledning af Zöllners redogörelse für mediet Slade's experiment vexlade öppna sändebref med prof. *Wundt* i Leipzig öfver »Spiritismen, en vetenskaplig fråga.»

*** *Benno Erdmann. Die Axiome d. Geometrie.* Leipzig 1877.

† Bland dessa må ytterligare nämnas *Drobisch: Berichte über die Verhandl. d. Königl. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch.* 1876 och *Otto Liebmann: Ueber die Phænomenalität des Raumes,* tryckt först i *Philos. Monatsh.* B. VII och sedan införd i hans verk *Zur Analysis der Wirklichkeit.* Strassburg 1880.

†† Dessa Lotze's betraktelser återfinnas förnämligast under rubriken »Deduktionen des Raumes» *Metaphysik,* 2:tes Buch 2:tes Kapitel.

ning att närmare fixera sitt begrepp om en åskådningsform, att utveckla och belysa de fordringar han ställer på en sådan.

För att illustrera tanken om ett flertal dimensioner plägar ofta hänvisas till det sätt, hvarpå vi sammanfatta våra rent qvalitativa sensationer af värme, färg, o. s. v., men företrädesvis till tonverlden, hvars rikedom af differenser och förhållanden kunna bestämmas och ordnas med hänsyn till tonstyrka, tonhöjd, klangfärg och harmonisk slägtskap. Sådana hänvisningar finner L. föga upplysande. Därvid anmärker han först, att tonskalan eller gradationer af tonstyrka endast *symboliskt* och högst oegentligt kunna betecknas såsom linier eller »dimensioner» (med afseende på klangfärger och harmoniförhållanden torde icke ens detta vara möjligt). Och klart är, att tonerna och deras differenser såsom rent intensiva storheter aldrig (för så vidt de ej genom association bindas vid andra förnimmelser) ordna sig eller kunna bringas i egentlig mening *bredvid* eller *utanför* hvarandra, hvilket dock utgör all rumlighets första och specifika karaktär. Vidare fäster han, likaledes mera i förbigående, uppmärksamheten vid den väsentliga skilnaden mellan sådana symboliska konstruktioner af färg- eller tonriket och det egentliga rummet, att under det vi i det sistnämda se tingen oupphörligt flytta sig och ändra läge, de förra däremot afse att åt hvar och en af de qvalitativt skilda sensationerna en gång för alla anvisa en fast *systematiskt* plats i förhållande till de öfriga. Ingendera af dessa invändningar träffar emellertid den punkt, som man egentligen afsett att belysa med den förevarande analogien, — ty att det endast kan vara fråga om en sådan, bör ligga i öppen dag. Men just i den punkten visar sig analogien vid närmare granskning vara fullkomligt obrukbar och intetsägande. Grunden härtill finner L. däruti, att de olika slagen af musikaliska egenskaper (tonstyrka, tonhöjd o. s. v.) äro alldeles olikartade och inkommensurabla samt följaktligen icke sinsemellan stå i några förhållanden, som låta sig ens symboliskt konstruera i rummet annorlunda än rent godtyckligt. Närmare utfördt innebär detta, att de serier af

tonqvaliteter, som skulle motsvara rummets dimensioner och i likhet med dessa korsa hvarandra, från hvarje punkt, så att säga, löpa ut i skilda verldar, och att följaktligen, äfven om man vill försöka att föreställa sig dessa förhållanden under bilden af vinklar, man icke i sakens egen natur kan finna någon som hälst ledning för att bestämma dessa vinklars storlek. Men i sådant fall är det tydligt, att hela frågan om ett bestämdt antal dimensioner förlorar all betydelse. Ty låter man den bestämningen fara, att dessa skola skära hvarandra i *räta* vinklar (för att i stället tala i största allmänhet om »af hvarandra oberoende variabler»), så måste man visserligen obetingadt erkänna den vanliga rumsåskådningens öfverlägsenhet i förevarande afseende, alldenstund intet hinder längre finnes att tillägga densamma precis så många dimensioner, som man själf för tillfället behagar, ända till ett oändligt antal sådana.

Att det s. k. »tonrummet» egentligen icke är något rum, borde knapt behöfva att särskildt påpekas, ehuruväl L. har anledning att framhålla vådan af ett sådant oegentligt uttryckssätt såsom egnadt att alstra och underhålla oklara föreställningar. Af mera intresse är, att Lotze, som (in abstracto) medger möjligheten af andra än rumliga åskådningar, icke ens erkänner, att detta »tonrum» med fog kan kallas en (enda helgjuten) åskådningsform; för så vidt nämligen enligt honom med detta ord måste förstås ett inom sig *altigenom* sammanhängande system af tomma platser, hvilkas lägen sinsemellan äro *fullständigt* bestämda oberoende af det vexlande och mer eller mindre olikartade innehåll, som däri upptages och ordnas. Ty det är lätt att inse, att det första vilkoret för möjligheten af ett sådant ordningssystem är, att de enkla förhållanden, hvilka skola utgöra dess primära beståndsdelar — de må föröfrigt vara verkliga rumsförhållanden eller icke — öfveralt äro af samma art och kunna mätas med samma mått*. Med andra

* Detta har för öfrigt *Rieman* till fullo insett, då han i sina undersökningar om de möjliga måttförhållandena i en mångfaldighet af *n* dimensioner utgår från den förutsättningen, »dass die Linien unabhändig von der Lage eine Länge besitzen, also dass jede Linie durch jede messbar ist». *Ueber die Hypothesen* etc.

ord kan samma fordran uttryckas sålunda, att hvad hälst man än må vilja beteckna såsom systemets eller åskådningsformens dimensioner, så måste dessa nödvändigt vara så beskaffade, att den ena utan vidare kan bytas ut mot den andra.

Men lemnom alla onyttiga analogier, ty frågan gäller uttryckligen, huru vida *rumliga* åskådningar äro möjliga, hvilka till sin inre bygnad skilja sig från det kända, »euklideiska» rummet. Vi kunna här lemna utan afseende de misslyckade försök, som inom filosofiska skolor blifvit gjorda att ur abstrakta begrepp deducera fram detta egendomliga bredvid eller utanför hvartannat, som vi kalla rumlighet. Ty faktiskt måste all geometri förutsätta detsamma såsom gifvet åtminstone i några elementära grundformer, och endast genom att utveckla de följder, som dessa medgifva och fordra, kommer hon till begreppet om ett rum såsom ett omfattande helt och till kännedomen om dettas beskaffenhet. Såsom vi redan framhållit, har den gamla geometrien härvid gått till väga sålunda, att hon aldrig lemnat åskådningens fasta mark, d. v. s. endast fullföljt sådana kombinationer, som denna gifvit vid handen såsom möjliga. Men sedan man lärt sig att i aritmetiska formler uttrycka rumliga måttförhållanden, har man vant sig att räkna med dessa utan omedelbar hänsyn till hvad som åter låter sig omsätta i åskådning eller icke, och sålunda har den tanken uppstått, att man på denna väg kunde konstruera nya rumsformer, som i och för sig väl vore möjliga att åskåda, ehuru icke för människan, antingen i följd af någon hennes åskådningsförmågas immanenta gräns eller emedan hon i sin erfarenhet saknat tillräcklig anledning att fullständigt utbilda densamma. Den närmaste anledningen till dessa försök att utvidga den geometriska vetenskapen ut öfver hvad som är gifvet eller möjligt för den mänskliga åskådningen har varit, att man trott sig upptäcka en lucka i det strängt nödvändiga sammanhanget inom den euklideiska geometrien, i det man nämligen börjat betvifla den axiomatiska giltigheten af det s. k. parallelaxiomet (hvarmed på det närmaste sammanhänger den sats om en triangels vinkelsumma, hvarpå

den vanliga trigonometrien helt och hållet hvilar) samt misströstat om att kunna bevisa detsamma. Kunde det visas, att en af det euklideiska rummets vigtigaste egenskaper vore rent tillfällig, så låge det visserligen nära till hands att antaga, att detta rum icke vore det enda möjliga. Att närmare inlåta oss på en redogörelse för den moderna spekulationen om paralleler och om trianglar, hvilkas vinkelsumma vore större eller mindre än tvänne räta, detta skulle — äfven om vi därtill vore fullt kompetenta — ligga utanför denna afhandlings gränser*, så mycket hällre som L. själf betecknar henne såsom en inre angelägenhet för geometrien. Endast några antydningar om den synpunkt, hvarifrån han bedömer densamma, må här finna sin plats.

Denna synpunkt hemtar han från sin allmänna ståndpunkt i logiskt och kunskapsteoretiskt hänseende. Hans bemödande går nämligen hufvudsakligen ut på att visa, att den moderna geometrien uppträder med öfverdrifna anspråk med afseende på strängheten i sitt eget förfaringssätt, hvilka anspråk den filosofiska logiken icke kan gilla**. Genom diskursiva bevis, erinrar han, kunna vi aldrig frambringa någon sanning utan endast finna henne. All sakkunskap beror, såsom han uttrycker sig, däraf, att vi göra oss till godo syntetiska omdömen, d. v. s. innehållsrika satser, hvilka, då de icke kunna härledas ur några rent formella tankelagar eller finnas blott med tillhjälp af sådana, måste på något sätt hemtas från lefvande åskådning. Detta innebär dock ej, att alt kunskapsinnehåll är empiriskt eller aposterioriskt och såsom sådant mer eller mindre tillfälligt, utan enligt L. finnes äfven en apriorisk åskådning, som är lika evident och följaktligen lika allmängiltig som t. ex. princ. identitatis. På sådant sätt är enligt honom — såsom vi framdeles få tillfälle att närmare utföra — rummet omedelbart gifvet med hela mångfalden af sina inre förhållanden, och visserligen i en enda odelad åskådning. Och om icke rummet vore oss på detta sätt gifvet, skulle vi aldrig kunna

* Vi hänvisa i detta afseende till *Benno Erdmann's* skrift: *Ueber die Axiome d. Geometrie,* hvars 1:a kapitel har till öfverskrift: »Zur Entwicklungsgeschichte des Axiomensystems».

** Se närmare härom L:s *Logik. 3 Bücher vom Denken, v. Untersuchen u. v. Erkennen.* Leipzig 1874.

frambringa detsamma genom att logiskt sammanbinda några orumliga eller ens rumliga moment. Utan att vid hvarje steg lära af denna åskådning skulle geometrien i själfva verket icke komma ur fläcken. Ty äfven hennes enklaste, elementäraste satser, hvilka stundom vid första påseendet förefalla såsom rent af identiska, visa sig vid närmare granskning förutsätta och hvila på denna åskådning af rummet eller uttrycka enligt L:s terminologi i och genom denna gifna synteser. Detta söker han att styrka och belysa genom exempel. »Att additionen af tvänne linier af en längd *a* gifver en linie af längden $2a$, synes vara en enkel användning af en aritmetisk sats, och dock lär oss aritmetiken egentligen intet vidare, än att vid denna addition framkommer summan af tvänne linier af längden *a*, likasom föreningen af tvänne äpplen af 1 lods vigt gifver blott summan af dessa båda, men icke *ett* äple af dubbla vigten. Möjligheten att förbinda den ena linien med den andras ändpunkt så, att den förra bildar en oafbruten fortsättning af den senare och bådas längder addera sig till en enda, följer endast ur åskådningen af rummet, inom hvilket denna sammanfogning skall försiggå». Och vidare, «om mellan *a* och *b* en rät linie och mellan *a* och *c* en likadan är möjlig, så följer likväl af dessa båda isolerade prämisser ännu icke, att det samma kan och måste ega rum mellan *b* och *c*; från *a* kunde de båda linierna löpa ut i skilda verldar, utan att deras banor stode i något som hälst förhållande till hvarandra. Detta göra de emellertid. Åskådningen ensam lär oss att känna vinkeln *v*, visar oss att mellan båda linierna finnes rum, som tillåter att sammanbinda punkterna *b* och *c* genom en linie af samma art som *ab* och *ac*; hon lär tillika, att samma möjlighet består för alla punkter å *ab* och *ac*, och frambringar sålunda det tredje elementet i vår rumsåskådning, planet» o. s. o. o. s. v. All geometrisk demonstration tjänar enligt L. endast till att uppvisa vissa förhållanden mellan ett antal godtyckligt fixerade punkter såsom betingade af det helas (d. v. s. det i omedelbar åskådning gifna rummets) natur. Härvid »må det höra till framställningens elegans att till det minsta möjliga antalet af omedelbart evidenta grundförhållanden återföra alla de öfriga,

men fruktlöst skall det alltid blifva att antaga färre af hvarandra oberoende grundsatser, än sakens natur fordrar, och oriktig är den förutsättningen, att denna icke nödvändiggör ett flertal». Med en sådan uppfattning af den geometriska vetenskapens föremål och uppgift finner nu L. striden om parallelaxiomet sakna all anledning. Han formulerar detsamma sålunda: »parallela kalla vi de båda räta linierna *a* och *b*, som hafva samma riktning i rummet, och riktningens identitet pröfva vi enligt det kriteriet, att *a* och *b* med en tredje linie *c* i samma plana yta och åt samma sida bilda samma vinkel». Detta är visserligen icke något axiom i betydelsen af en identisk sats, men L. finner ingen svårighet vid att erkänna detsamma såsom ett omedelbart evident och nödvändigt *syntetiskt* omdöme, eller med andra ord såsom ett af den aprioriska rumsåskådningens grundförhållanden, hvilka hvarken behöfva eller kunna bevisas.

För att karaktärisera den ställning, som L. intager till hit hörande räsonnemang må det vara nog att tillägga, att han såsom »logiskt barbari», såsom »en bländande lek med tvätydigheter» betecknar alt tal om »en rät linie, hvilken såsom hemlig cirkel med oändlig diameter återvänder i sig själf utan att hafva förändrat sin riktning», — likasom om paralleler, som skära hvarandra på ett oändligt afstånd. «De skära hvarandra på intet ändligt afstånd, och då hvarje afstånd, om man tänkte det såsom uppnådt, åter skulle blifva ett ändligt, så träffas de öfverhufvud på intet afstånd. Men fullständigt otillåtligt är det att vända om denna negation till det positiva påståendet, att det i oändligheten funnes en ort, hvarest detta sammanträffande egde rum». Han betviflar icke, att dylika fiktiva beteckningssätt ju kunna med fördel användas inom vissa gränser, men varnar för att genom att öfverskrida dessa rekommendera rena motsägelser.

Så mycket om den ifrågavarande spekulationens anledning och utgångspunkt. Härefter vilja vi med L. kasta en granskande blick på de nya rumsformer, hvilkas möjlighet man velat antaga. Här möta oss sådana uttryck som sfäriska, pseudosfäriska, elliptiska rum. Med afseende på dessa är det hans hufvudanmärkning, att desamma närmast icke beteckna något annat än antingen särskilda bilder (figura-

tioner) *i* rummet eller ock vissa regler för konstruktionen af dylika, och att det hvilar på en förvexling, om man därmed tror sig hafva infört nya slag af rum eller rumliga åskådningsformer, hvilka såsom sådana vore koordinerade med det s. k. euklideiska rummet. Ty för så vidt ett sfäriskt rum ej skall helt enkelt betyda ett rum, som består eller utgöres af en kulyta, hvad kan därmed rimligtvis menas, om icke möjligen ett rum, som tänkes uppstå — eller rättare efteråt konstrueras — sålunda, att man låter en minimal kulyta allsidigt utbreda sig? Härigenom skulle en kulvolym erhållas, som man antingen kunde godtyckligt begränsa eller låta växa i oändlighet. Men icke följer häraf, att det rum, som fyller denna kulvolyms inre, skulle i något afseende vara af någon egendomlig beskaffenhet. Detsamma »består icke fortfarande och ensidigt af dessa isolerade kulskal, hvaraf det i vår föreställning uppstått, och öfvergången från en punkt till en annan behöfver icke i något afseende respektera det sätt hvarpå vi låtit det hela uppkomma». Föröfrigt opponerar sig L. annorstädes mot alla försök att deducera ett rum med tillhjälp af rörelse. »Man kan lika litet genom rörelse frambringa en linie, utan endast fullfölja henne, ty att beskrifva en bakom oss *qvarblifvande* väg kunna vi icke åsyfta utan föreställningen om ett rum, som lemnade plats därtill, och hvarje bestämd linie skulle vi i detta rum kunna frambringa, endast om i hvarje punkt, som vi genomlöpa, äfven den riktning, som vi vidare ville inslå, vore gifven för vår åskådning».

Att man i självfva verket rör sig endast med bilder eller konstruktioner *i* rummet, hvilka icke med fog kunna kallas egendomliga *rum* i betydelsen af självständiga och fullständiga åskådnings*former*, visar sig emellertid allra tydligast i fråga om de s. k. elliptiska rummen. Dessa skola nämligen skilja sig såväl från det vanliga som från de sfäriska och psevdosfäriska rummen därigenom, att enligt den analytiska terminologien de förras krökningsmått icke är konstant, eller geometriskt uttryckt sålunda, att ingen figur däri kan flytta sig eller byta läge utan att tillika ändra form. Men nu är enligt L:s uppfattning ett olikformigt rum en flagrant motsägelse. Han gör nämligen gällande, att det

ligger redan i det allmänna begreppet om en åskådningsform, att densamma skall vara en *opartisk* bakgrund eller skådeplats för de mångfaldiga förhållanden, som förekomma inom det innehåll, som däri upptages och ordnas*, och att följaktligen omkring hvarje punkt alldeles detsamma måste kunna inträffa och hända som omkring hvarje annan. En »utsträckt mångfaldighet» med lokala olikheter visar sig för den skull just härigenom vara icke den allmänna utsträckningen själf utan en speciell bildning i denna.

Slutligen är det enligt L. så långt ifrån att man genom några sfäriska eller dylika system kan komma ut öfver den euklideiska rumsåskådningen, att de tvärtom alla hafva denna till sin allmänna och gemensamma förutsättning. Detta framgår allra bäst däraf, att redan föreställningen om en kroklinie med nödvändighet involverar föreställningen om en afvikelse från den räta riktningen af hennes tangenter, och att en bestämd kroklinie endast genom mätningen af denna afvikelse kan noggrant fixeras. På grund häraf finner han det oegentligt att tala om räthet och krokighet såsom koordinerade arter af riktning, utan begreppet riktning bör fast hällre fullständigt sammanfalla med begreppet rät linie. Väl är det möjligt att omvändt uppfatta den räta linien såsom ett gränsfall i en serie af kurvor likasom att konstruera den plana ytan såsom tvänne sfärers skärningsyta. Men man härleder sålunda det enklare ur det mera komplicerade. Och ehuru äfven detta stundom kan vara af värde under förloppet af vetenskapliga undersökningar, får man aldrig glömma, att man därvid i grunden gör sig skyldig till en cirkel.

Det återstår att pröfva, huru vida det är tänkbart, att den vanliga rumsåskådningen, utan att hennes struktur i öfrigt ändras, tillåter en sådan utvidgning, att till hennes tre dimensioner fogas ytterligare en eller flere. Med afseende härpå erinrar L. först och främst, att då en åskådningsform måste betraktas såsom ett helgjutet och lagbundet helt, så följer häraf, att hennes inre organisation måste vara helt och hållet gifven och bestämd redan i och med

* Jmfr s. 286.

hennes första eller enklaste element, — för så vidt nämligen alt hvad som ligger i dessa eller hvad de tillåta fullständigt utföres. Vidare söker han att i största allmänhet bevisa, att inom hvad slags eller huru beskaffad åskådning som hälst aldrig mera än tre dimensioner äro möjliga, emedan en fjärde skulle sammanfalla med någon af de föregående, — detta naturligtvis under de nödvändiga förutsättningarne, att alla dimensioner skola vara fullständigt likartade och, äfven om de ej utgöras af verkliga rumliga linier, till hvarandra stå i förhållanden, som motsvara perpendikulariteten mellan sådana. Vi måste emellertid tillstå, att vi icke funnit detta tämligen utförliga bevis bindande, måhända emedan vi icke fullt förstått detsamma. Men då L. själf icke synes hysa stort förtroende till dess öfvertygande kraft, må det tillåtas oss att här lemna detsamma i sitt värde. Här är det ju närmast fråga om rummet, hvars elementära faktorer äro verkliga linier och vinklar. Att ett fyrdimensionalt rum icke kan af någon människa förnimmas i lefvande, d. ä. omedelbar och konkret, åskådning, torde ingen vilja bestrida*. Däremot har man velat göra troligt, att detta skulle bero däraf, att människan i sin erfarenhetsverld saknar eller hittills saknat tillräcklig anledning att allsidigt utveckla sin rumsåskådning. Denna tanke har Helmholtz sökt att belysa genom att fingera vissa väsenden, hvilka i detta afseende skulle befinna sig i ett läge, som vore analogt med människans, ehuru ännu ofullkomligare än detta. Dessa väsenden låter han lefva och röra sig endast i en, antingen sfärisk eller plan, yta utan förmåga att mottaga något intryck, som vore hemtadt utanför denna yta, men i öfrigt begåfvade med samma själsförmögenheter som människan. Och endast i följd af denna brist i deras receptivitet skola enligt Helmholtz dessa väsendens rumsåskådning ständigt förblifva inskränkt till tvänne dimensioner, eller med andra ord deras geometri skall icke

* Då Helmholtz i sin sista skrift: *Die Thatsachen d. Wahrnehmung* bemödar sig att ådagalägga, att dessa rum af annan och fullkomligare art än det vanliga verkligen äro åskådliga, så använder han härvid ordet åskådning i en så utvidgad och hittills för all psykologi så främmande betydelse, att detta begrepp fullständigt förvanskas.

kunna höja sig öfver planimetriens ståndpunkt. Gent emot Helmholtz gör nu L. gällande, att dennes analogier halta. Hvad först beträffar särskildt de väsenden, som skulle lefva i en sfärisk yta, söker han nämligen ådagalägga, att deras planimetri förr eller senare skulle inveckla sig i odrägliga motsägelser, som endast kunde lösas genom att konstruera den tredje dimensionen, — något som äfven måste anses möjligt för dessa ytväsenden, för så vidt enligt förutsättningen deras ofullkomlighet i förhållande till oss skall bestå endast i bristande receptivitet eller erfarenhet. Annorlunda, menar L., är det med vår vanliga euklideiska geometri, inom hvilken ingen motsägelse kan uppvisas, hvarigenom den samma skulle visa ut öfver sig själf. Det slags väsenden åter, som endast i ett plan kunde röra sig och mottaga intryck, skulle visserligen sakna *hvarje* anledning att misstänka ofullständigheten af sin planimetri; men sådant är däremot icke längre förhållandet med oss i afseende på vår geometri, sedan det myckna talet om en fjärde dimensions möjlighet väl borde utgöra en tillräckligt stark uppfordran till att med fantasiens tillhjälp söka i vår åskådning realisera denna möjlighet. Då detta icke desto mindre hittills ej lyckats — och väl aldrig skall lyckas — så kan L. icke se annat, än att hindret måste ligga icke i någon brist på yttre anledningar eller impulser, utan i sakens egen natur. Och härmed synes honom frågan vara afgjord till förmån för den euklideiska tredimensionela rumsåskådningens fullständighet, — så mycket hällre som han icke finner något skäl vara anfördt, som kunde tala för ett sådant yrkande, att alla kombinationer af måttförhållanden, som låta sig uttrycka i analytiska formler och vid räkning konseqvent genomföra, därför äfven måste återfinnas eller kunna konstrueras i någon — mänsklig eller öfvermänsklig — rumsåskådning.

Sedan vi sålunda till slutet följt L. i hans granskning af den moderna spekulationen öfver rummets inre geometriska natur, kan det icke förundra oss, att han betecknar densamma såsom »en stor och sammanhängande villfarelse». Detta yttrande bör likväl uppfattas försigtigt eller så, att man aktar sig för att däri inlägga för mycket. Helt visst kan

det icke vara hans afsigt att tadla den analytiska geometrien därför, att hon i sina abstrakta kalkyler icke stannar vid sådana formler, som endast hafva afseende på det i åskådningen gifna rummet eller uttrycka inom detta möjliga förhållanden, utan äfven rör sig och, så långt ske kan, räknar med sådana, som i detta afseende icke kunna få någon tillämpning, eller därför att hon subsumerar de förra så väl som de senare under ännu generellare formler (och sålunda t. ex. talar om ett obestämdt antal *n* dimensioner). Alt detta har utan tvifvel sitt intresse i rent matematiskt hänseende; och så länge det blir därvid, har filosofien intet att säga. Annorlunda blir förhållandet först då, när man uttryckligen påstår, att flere slags rum äro möjliga att *åskåda*, eller argumenterar för probabiliteten af att andra rumsåskådningar än den »euklideiska» finnas, — vare sig att de förläggas till kommande lifsformer eller hänföras till helt andra väsenden än människan, vare sig att den verklighet, som däruti skall upptagas, säges vara densamma som eller en annan än den, som vi på vårt närvarande sätt åskåda. För sådana påståenden och argumentationer kan filosofien, af skäl, som framhållits i uppsatsens början, icke vara likgiltig; och endast härpå syftar, om vi icke altför mycket misstaga oss, L:s ogillande omdöme. I alt fall vilja vi för vår del icke utan denna reservation däri instämma. För öfrigt uppmanar L. samtidens filosofer att inom detta gränsområde mellan matematik och filosofi icke låta någon falsk blygsamhet afhålla sig från att fritt och oförbehållsamt uttala sina betänkligheter. Själf ville han gärna utsätta sig för att tadlas för missförstånd, om hans anmärkningar skulle lyckas att framkalla en afgörande och grundlig vederläggning.

Till sist må med hänsyn till det sätt, hvarpå denna geometriska rumsspekulation af *Zöllner* m fl. missbrukats till stöd för metafysiska svärmerier, här endast i korthet erinras därom, att de skäl, som nödgat filosofien att åt det i vår åskådning gifna rummet tillerkänna endast subjektiv betydelse, skulle gälla lika mycket med afseende på alla andra verkliga eller fingerade rumsåskädningar, altså äfven

emot försöket att i spiritismens tjänst hypostasera ett fyrdimensionalt rum. Ty dessa skäl äro icke hämtade från några sådana speciellare egendomligheter i rummets beskaffenhet, om hvilkas allmängiltighet man tvistat, utan de referera sig städse till sådant, som måste anses ligga redan i det allmänna begreppet af utsträckning eller rumlighet. Med denna metafysiska fråga om rummets subjektivitet eller objektivitet hafva vi att närmare sysselsätta oss, i det vi nu öfvergå till nästa afdelning af denna uppsats.

2.

Att göra reda för rummets inre bygnad var, såsom vi sett, geometriens säregna uppgift. Vi öfvergå med L. till metafysikens spörjsmål med afseende på rumsåskådningen, hvilket han formulerar sålunda: »hvad slags verklighet hafva vi att tillägga rummet, sådant som vi måste föreställa oss detsamma, och hvilket förhållande till de verkliga ting, som vi tro oss påträffa i detsamma*?» I våra dagar utgör detta spörjsmål mindre ett tvisteämne *inom* filosofien än ett sådant mellan filosofien å ena sidan och å den andra den mäktiga strömning i kulturlifvet, som beherskas af naturforskningen och inom denna gängse föreställningssätt. Ty bland naturvetenskapernas målsmän torde den åsigten ännu vara herskande, — ehuru visst icke undantagslöst**, — enligt hvilken ej mindre rummet än en däri utsträckt eller detsamma fyllande materie skall ega en objektiv, d. ä. af hvarje förnimmande medvetande oberoende, tillvaro, och denna åsigt återfinnes i vexlande modifikationer i åtskilliga från dessa vetenskaper utgångna och vid deras förutsättningar fasthängande naturfilosofiska spekulationer***, under det att däremot de allra flesta af samtidens egentliga fackfilosofer äro eniga i att antaga, att rum och rumlighet endast äro subjektiva fänomen, d. v. s. finnas till endast i och

* Den följande framställningen stöder sig hufvudsakl. på L:s *Metaph.* ss. 193 etc. Motsvarande ställen i *Mikrokosmus* äro lätta att finna med ledning af det utförliga innehållsregistret. ** Bland undantagen må i främsta rummet nämnas *Helmholtz*. *** *Fechners* m. fl:s.

för ett ändligt medvetande eller utgöra ett sådant medvetandes inadäqvata sätt att förnimma en verklighet, som i och för sig är höjd öfver all rumsbestämdhet. Till denna sistnämda, idealistiska, åsigt om rummet bekänner sig äfven L. obetingadt, men hans originalitet visar sig däri, att han icke finner sig tillfredsställd med det sedan Kant häfdvunna sättet att bevisa densamma, utan under polemik häremot vill på en egen väg komma fram till samma allmänna ståndpunkt.

L:s opposition mot Kant och kantianismen framträder redan i hans inledande anmärkning, att ett svar på den föreliggande frågan om »rummets metafysiska värde» icke kan gifvas eller ens förberedas genom några psykologiska betraktelser öfver vår rumsåskådnings aprioritet eller aposterioritet, utan att densamma kan besvaras endast och allenast genom en undersökning därom, huru vida denna rumsåskådning, som vi nu en gång faktiskt ega och icke kunna komma ifrån, låter förlika sig med våra tankar om en af vårt medvetande oberoende verklighet, eller om hon, omedelbart eller fullföljd i sina konseqvenser, är härmed oförenlig. Denna anmärkning utgör hos honom en speciell tillämpning af en allmän metodologisk grundsats. Enligt honom gäller det nämligen om alla mänskliga förnimmelser, att vi med hänsyn till deras sanning eller objektiva giltighet icke kunna (utan vidare) sluta något från deras psykologiska ursprung eller utvecklingshistoria. Ty detta vore möjligt blott under den förutsättningen, att vi om det föremål, till hvilket vår förnimmelse skall referera sig (med andra ord om »tinget i sig»), redan på förhand egde tillräcklig kännedom för att därigenom öfvertyga oss om, att denna förnimmelse genom det sätt, hvarpå densamma hos oss uppkommer och utbildas, måste närma sig till detta föremål eller fjärma sig därifrån. Och naturligtvis finge denna på förhand gifna kännedom om förnimmelsens föremål icke vara en sådan, hvars egen objektiva giltighet vore oviss och behöfde i sin ordning pröfvas genom en psykologiskt-kunskapsteoretisk undersökning, emedan man sålunda skulle komma in i en ohjälplig cirkel. Att vilja på rent psyko-

logisk väg fullständigt lösa problemet om den mänskliga kunskapsförmågans omfattning och gränser, och dymedelst äfven afgöra om metafysikens vara eller icke vara, anser L. vara en oriktig metod och en omöjlig uppgift, därför att tvärtom all psykologi ovilkorligen måste, med eller utan afsigt, utgå ifrån och hvila på några metafysiska eller ontologiska förutsättningar, och in specie, såsom vi sett, därför att hon utan sådana förutsättningar aldrig kunde med fog uttala något som hälst, vare sig jakande eller nekande, omdöme om den sukjektiva förnimmelsens förhållande till sitt (transcendenta) objekt, om hvilket sistnämda hon strängt taget icke ens hade rätt att tala. För så vidt altså någon full visshet om objektiv sanning någonsin skall varda möjlig för människan, måste denna visshet ytterst grunda sig på någon omedelbart gifven »tänknödvändighet» eller närmare utfördt, hon måste alltid i sista instansen härledas från sådana allmänna ontologiska grundsatser, fordringar, förutsättningar, som med oemotståndlig kraft tränga sig på det tänkande förnuftet och tilltvinga sig dess förtroende, så snart de med tillbörlig skärpa fattas i sigte och redan innan vi veta något om deras psykologiska bildning eller alldeles oberoende af vår mer eller mindre ofullständiga kunskap härom. Nu finnes enligt L. en mångfald af sådana omedelbart evidenta och följaktligen fullt vissa och allmängiltiga satser (af ontologisk natur, icke blott några rent formella eller blott subjektivt nödvändiga tankelagar). Och visserligen är det tydligt, att desamma måste ursprungligen eller a priori tillhöra det mänskliga förnuftet så till vida, att de icke kunna hemtas *ur* någon särskild erfarenhet, utan endast med anledning häraf framträda och utvecklas i medvetandet. Men hvad han vill göra gällande är, att detta deras aprioriska ursprung ensamt lika litet kan utgöra ett hinder som en borgen för deras objektiva giltighet, utan att fast mera vår visshet om deras sanning måste grunda sig uteslutande på deras karaktär af tänknödvändighet.

Dessa i vårt förnuft inneboende fordringar eller för detsamma nödvändiga förutsättningar, hvilka utgöra alt mänskligt vetandes yttersta och högsta principer, måste enligt L.

betraktas såsom bildande ett sammanhängande helt, såsom yttringar af en »enhetlig tendens». Att gå tillbaka till dem, bringa dem till full klarhet och i systematisk ordning utreda, hvad de innebära, detta är den uppgift, som han anvisar åt metafysiken och närmast åt hennes första grundläggande del, som han benämner ontologi. Denna uppgift — hvilken han äfven betecknar såsom en «kritik af fördomar» — anser han kunna och böra fyllas sålunda, att man beslutsamt griper sig an med bestämda (ontologiska eller metafysiska) problem, hvarvid ett ärligt bemödande att lösa de motsägelser, hvari man ovilkorligen inverklar sig genom oriktiga förutsättningar, skall så småningom leda därhän, att man får syn på de riktiga såsom de enda för tanken tillfredsställande. Endast på denna väg, menar han, kan metafysiken hoppas att, om ock styckevis och långsamt, vinna sitt mål. Ty åt den psykologiska analysen vill han icke inrymma någon plats såsom inledning eller utgångspunkt för den metafysiska spekulationen ens i den meningen, att den förra vore ett tjänligt medel att upptäcka och katalogisera den senares i och genom sin egen evidens vissa principer — eller kunde gifva vid handen någon »ledtråd» härtill. Han sammanfattar sin åsigt om det rätta förhållandet mellan metafysik och psykologi sålunda, att den senare aldrig kan utgöra den förras, men väl den förra den senares grundlag. Och härvid vänder han sig särskildt mot den inom samtidens filosofi vidt utgrenade nykantiska riktningen, hvars exklusiva och anspråksfulla sysslande med psykologiskt-kunskapsteoretiska betraktelser han finner lika ofruktbart som beqvämt, liknande detsamma vid den i längden ledsamma sysselsättningen att oupphörligt slipa en knif, hvarmed man aldrig företager sig att skära något.

Det var nödvändigt att redogöra för, huru L. häfdar metafysikens självständighet och prioritet i förhållande till all psykologisk analys, emedan detta sprider ljus öfver hans sätt att behandla icke mindre det metafysiska än det psykologiska problemet rörande rumsåskådningen, och särskildt emedan därigenom den från den vanliga afvikande ordning rättfärdigas, i hvilken han och vi med honom upptaga dem

till behandling. Innan vi inlåta oss på hans eget försök till lösning af det förstnämda af dessa problem, hafva vi att tillse, huru han fullföljer sin polemik mot Kant. Men då denna polemik synes oss vara i mer än en punkt obefogad, kunna vi icke underlåta att i vår ordning till densamma foga några kritiska anmärkningar.

Af det föregående framgår, att hvad Kant i sin »transcendentala ästetik» lärt om rumsåskådningens aprioriska ursprung, för L. icke gäller såsom ett giltigt bevis för den ofvan karaktäriserade, idealistiska, åsigten om rummets blott fänomenella natur. Tills vidare hindrar ju intet, att denna a priori gifna subjektiva åskådning kunde »såsom kunskapsbild» motsvara och likna ett utanför medvetandet existerande rum. L. synes hålla före, att detta räsonnemang äfven i grunden öfverensstämmer med Kants uppfattningssätt, och han menar för den skull, att det afgörande motivet till dennes yrkande, att rummet finnes till *endast och allenast* såsom en subjektiv uppfattningsform, hvarmed den objektiva eller reala verkligheten, som måste förutsättas, har ingenting gemensamt, bör sökas annorstädes än i den transc. ästetiken, nämligen i »det rena förnuftets antinomi», d. v. s. i de motsägelser, hvari det mänskliga förnuftet nödvändigt inveckIar sig vid försöket att med förutsättningen om rummets objektiva existens förlika sina tankar om verldsaltet och om dess sista beståndsdelar. Mot denna tolkning af Kants egen uppfattning nödgas vi inlägga en gensaga. Ty den lära om »rummets transcendentala idealitet», som han sjelf — om med eller utan fog, må här lemnas därhän — fastslår såsom resultatet af sin transc. ästetik, innebär enligt hans uttryckliga och upprepade försäkringar, ingalunda blott, att rummet *är* en »ren åskådning», utan tillika, att det är *ingenting mera*, att det har ingen betydelse för ett »ting i sig», att »hvad som åskådas i rummet är intet annat än företeelser, d. ä. blott förnimmelser, hvilka så som de förnimmas, såsom utsträckta väsenden, hafva ingen i sig grundad existens utanför våra tankar» o. s. v.*. Visserligen inför han sedermera denna transcendentala idealism

* *Kant. Kritik d. reinen Vernunft*, herausgeg. von v. Kirchmann 3:te Aufl. s. 407 m. fl. st.

såsom en »nyckel till den kosmologiska dialektikens upplösning» och anmärker i detta sammanhang, att äfven omvändt den sistnämda kan tillgodogöras för att därmed indirekt bevisa den förra, »om någon tilläfventyrs icke hade nog af det direkta beviset i den transc. ästetiken».* Men icke har man rätt att fatta detta yttrande så, som om han själf ansåge sin transc. idealism icke vara höjd öfver alt tvifvel genom det direkta beviset, utan ytterligare behöfva stödet af det indirekta, hvilket sålunda blefve det afgörande.

Att en sådan tolkning vore förhastad och oriktig, blir så mycket tydligare, om man besinnar, att den kosmologiska antitetiken, långt i från att egentligen eller närmast åsyfta att indirekt bevisa rummets (och tidens) idealitet, fast mera kommit till för att tjäna ett helt annat ändamål, nämligen för att ådagalägga omöjligheten af *all* rationell kosmologi och dymedelst bidraga till att skingra det metafysiska skenet. Ty K:s utlofvade upplösning af denna antitetik består i hufvudsak däri, att han förklarar, att då tingen i rummet (och tiden), för så vidt de betraktas såsom subjektiva fänomen, äro underkastade vilkoren för människans ändliga förnimmande, så kan den kosmologiska ideen om en verld, som vore en absolut totalitet, d. ä. egde inom sig alla vilkoren för sin existens, icke hafva någon användning med afseende på dessa fänomenella ting, annorlunda än såsom ett problem, som aldrig kan fullständigt lösas, — eller såsom han äfven uttrycker sig, den nämda ideen är icke en »konstitutiv princip», hvarigenom vår kunskap om sinneverlden kan utvidgas ut öfver all möjlig erfarenhets gränser, utan den kan endast tjänstgöra såsom en regel, hvarefter vi förfara för att fortsätta och utvidga denna erfarenhet så långt som möjligt. Men för honom innebär detta *eo ipso*, att den kosmologiska ideen (i likhet med alla öfriga förnuftskategorier) saknar *all* konstitutiv användning i teoretiskt hänseende, emedan enligt hans ursprungliga (dogmatiska) förutsättning all kunskap måste referera sig till något i (den sinliga) erfarenheten gifvet eller åtminstone för detsamma möjligt föremål och följaktligen förutsätter sinlig (rums- och tids-) åskåd-

* Anf. st. s. 418.

ning. I det K. sålunda frånkänner det mänskliga förnuftet eller dess nödvändiga fordringar *all* ontologisk eller metafysisk — eller om man hällre vill »transcendent» — tillämpning och giltighet, kommer han härigenom i en egendomlig ställning till den fråga med afseende på rummet, som här föreligger. Ty så som densamma formulerats, är hon obestridligen af ontologisk eller metafysisk natur, och en rent negativ ståndpunkt i metafysiskt hänseende måste därför konseqvent genomförd kräfva, att man afhölle sig från hvarje, äfven negativt, svar på denna fråga. Med andra ord, då K. förklarar, att »noumenet», för så vidt öfverhufvud ett sådant finnes, är *alldeles* oåtkomligt för mänsklig kunskap, så skulle det visserligen hafva bäst öfverensstämt med denna förklaring, om han aldrig inlåtit sig därpå, huru vida detta noumen i och för sig har något att skaffa med ett rum eller icke. Helt annorlunda gestaltar sig däremot saken för Lotze, som hyser oinskränkt förtroende till hvad förnuftet fordrar äfven i ontologiskt afseende, och som från denna ståndpunkt underkastar Kants kosmologiska antinomier en genomgående kritik endast i syfte att utröna, huru vida de äro dugliga eller icke att bevisa något med afseende på den mera nämda frågan om rummets metafysiska betydelse. Må vi för den skull skärskåda hufvudpunkterna af denna kritik, lemnande därhän, hvilken plats de nämda antinomierna i öfrigt intaga inom K:s filosofi och hvilken vigt af honom själf tillmätes eller rätteligen borde tillmätas dem, — något som måhända redan för länge tagit vår uppmärksamhet i anspråk.

Kants första kosmologiska antinomi med afseende på rummet kan i korthet uttryckas sålunda, att om man vill tänka sig verkligheten i rummet såsom en verld i betydelsen af ett fullständigt och inom sig slutet helt, denna tanke — som vore oafvislig under den gifna förutsättningen af rummets, och därmed äfven tingens i rummet, objektiva existens — kommer i strid med rummets karakter af gränslöshet eller negativ oändlighet. Rummet är nämligen en oändlig storhet i den meningen, att dess natur tillåter och nödgar oss att ut öfver hvarje gifven gräns i oändlighet fullfölja detsamma. Häruti är L. fullkomligt ense med K.

Nu är det tydligt, att den enda utväg, som kunde försökas för att med denna rummets egenskap förlika det nämda verldsbegreppet vore att låta universum (»die Welt der Dinge») fritt sväfva i ett detsamma omgifvande tomrum. Men sålunda skulle enligt K:s argumentation icke blott ett förhållande finnas mellan tingen *i* rummet, utan äfven ett deras förhållande *till* rummet uppkomma, hvilket åter vore liktydigt med intet förhållande, på grund däraf att rummet, som självt icke är ett ting, icke häller kan vara korrelat till ett sådant.* Mot denna argumentation anmärker L., att den svårligen kan bevisa omkull någon, som ställer sig på det vanliga föreställningssättets ståndpunkt, ty detta »betraktar rummet, just i det att det uppfattar detsamma såsom en för sig bestående omfattningsform för *möjliga* ting, ingalunda såsom en form, som blott kan häfta vid tingen såsom deras bestämning, ingalunda såsom ett rent intet, utan såsom ett något af egen gåtfull art, som visserligen icke är ett ting lika som andra ting, men som har sitt egendomliga tillvarelsesätt, och med afseende hvarpå följaktligen först måste bevisas, att det saknar förmåga att bilda den reala verklighetens gräns». Korteligen, den satsen, att ett ting står i förhållande till rummet, hvilken K. utan vidare finner meningslös och orimlig, denna sats måste för det populära föreställningssättet, som likväl här först skulle bekämpas, förefalla såsom innehållande något mycket naturligt. Densamma säger i självfva verket hvarken mer eller mindre än det vanliga talet om att ett ting är i rummet; och vore det blott klart, menar L., hvad detta sistnämda uttryck innebure, då funnes icke längre någon svårighet vid att antaga, att tomrummet vidtoge någonstädes, där tingen eller den reala verkligheten upphörde. Det kan icke nekas, att K. i någon mån träffas af denna kritik, nämligen så till vida, att det bör erkännas, att han altför knapphändigt affärdar spörjsmålet om tingens förhållande till det tomma rummet. Och det skall därför icke häller nekas, att L. har någon anledning till att vid denna punkt anknyta sina egna mera uttömmande betraktelser, i det han nämligen, såsom vi framdeles

* Anf. st. ss. 361—363.

skola se, särskildt till besvarande upptager den frågan, huru vida det är möjligt att inlägga någon förnuftig mening i det nämda talet om att tingen äro i rummet. Däremot tro vi icke, att han, äfven om han riktigt angifvit en svag punkt hos K., härigenom lyckats att beröfva den framstälda antinomien all egen vigt och betydelse; utan det vill synas oss, som om det vore lätt att ersätta dennes såsom otillfredsställande klandrade argumentation med en annan, som vore bindande oberoende af den nämda af L. framkastade frågan. Till det fulla begreppet om verlden hör nämligen utan tvifvel, att densamma omfattar all existerande verklighet. Erkännes detta, så blir det skäligen likgiltigt, om man vill hedra rummet eller icke med sådana benämningar som ting, realitet o. d. Hufvudsaken är, att detsamma enligt förutsättningen skall ega objektiv existens. Ty detta vore alldeles tillräckligt för att äfven rummet skulle utgöra en beståndsdel af verlden, men sålunda skulle tydligen det förras karaktär af gränslöshet äfven tillkomma den senare, hvilket är orimligt. Eller omvändt, för så vidt med verlden måste förstås sammanfattningen af alt verkligt, så följer häraf omedelbart, att det icke kan finnas något *utanför* densamma existerande tomrum.

Vi öfvergå till den andra af Kants rumliga antinomier, hvilken består däri, att förnuftets ovilkorliga fordran, att alt sammansatt måste ytterst förutsätta enkla beståndsdelar, om densamma skall tillämpas på den rumliga eller materiella verkligheten, strider mot rummets oändliga delbarhet. Denna svårighet vill Lotze reducera till samma punkt som den föregående, d. v. s. till frågan om tingens förhållande till det tomma rummet. Vore det blott begripligt hvad det öfverhufvud betyder, att ett reale intager ett rum, så skulle vi efter hans förmenande icke förundra oss däröfver, att detta reale »genom sin natur såsom enhet af bestämd art intoge en bestämd volym och icke tilläte dennas delning», eller med andra ord intet hinder skulle då längre finnas för att antaga, att materiens sista beståndsdelar vore rent enkla eller till sitt väsende och icke blott för våra medel odelbara, oaktadt det rum, som de intaga, bibehölle sin geometriska delbarhet. Må vara, vi lemna därhän hvad som vore

möjligt att antaga, *om* detta förhållande vore begripligt, hvad det äfven enligt L. icke är. Men visserligen synes oss dennes hänvisning till en närmare undersökning härom öfverflödig och mindre på sin plats här än vid den föregående antinomien. Oss synes det nämligen redan på förhand vara tillräckligt klart, att en sådan undersökning, huru den än må utfalla, aldrig skulle kunna rubba vårt förtroende till K:s räsonnemang, att — alt naturligtvis under förutsättning af rummets objektivitet — det, som är i rummet, måste bestå af lika många delar som det rum det intager,* eller vederlägga den satsen, att en i rummet utsträckt materie måste dela all utsträcknings allmänna öde att vara delbar i oändlighet. Det är oss visserligen icke obekant, att man inom den nyaste filosofien mer än en gång möter den tanken, att en mångfald af ursprungligen eller hvar för sig rent enkla och öfver all utsträckning eller rumsbestämdhet höjda väsenden, »immateriella atomer», i och genom sina förhållanden till hvarandra på något outransakligt sätt bilda rumfyllande massor, eller med andra ord i sin inbördes vexelverkan sätta sig och hvarandra i rummet eller rent af frambringa ett sådant, och att alt detta skulle försiggå icke blott i och för en sinlig åskådning, utan *objektivt* i detta ords ofvan fixerade betydelse. Men en dylik spekulation har alltid förefallit oss såsom en hållningslös halfmesyr, en misslyckad kompromiss mellan idealism och realism, som i strängt vetenskapligt afseende förtjänar långt mindre beaktande än den klara och oblandade materialismen. Det skulle föra oss för långt att närmare utveckla, huru som enligt vår åsigt hvad som tänkes ursprungligen eller till sitt väsende vara oberoende af all rumsbestämdhet aldrig kan komma i något rum — annorlunda än så, att det under rumlighetens form förnimmes af ett ändligt medvetande. Vi nöja oss därför med att framhålla, att *den* åsigt, som Kant förefann och mot hvilken han vänder sig med sin lära om rummets transcendentala idealitet, betraktade utsträckningen såsom en väsentlig egenskap (en »qvalitas primaria», ett »attribut») hos den kroppsliga substansen. Ty så mycket är åtmin-

* Anf. st. s. 367.

stone visst, att en sådan åsigt icke kan komma ifrån materiens oändliga delbarhet, och att den samma följaktligen måste anses vederlagd genom det argument, som innehålles i K:s andra kosmologiska antinomi och hvartill han själf visst icke är upphofsmannen.

Att Kants rumliga antinomier ensamt icke räcka till för att bevisa omöjligheten af rummets objektiva existens, detta framgår slutligen enligt Lotze äfven däraf, att de svårigheter, som däri framställas, långt ifrån att varda fullständigt aflägsnade genom K:s egen motsatta åsigt om rummet, tvärtom återkomma oförminskade vid hans lära om dess »empiriska realitet». Då nämligen den empiriskt gifna materien — för att här endast fästa oss vid hvad som rör den sist afhandlade af rummets egenskaper — enligt K. kan delas i oändlighet, så synes det, menar L., följa häraf, att den noumena realitet, som måste antagas ligga till grund för detta empiriska fänomen, äfven är, ehuru på ett orumligt sätt, i oändlighet delbar; »ty hvarje del af den sönderfallande rumbilden måste, då han för oss visar sig i en annan punkt af rummet än hvarje annan, äfven bero af ett realt element, som är för sig och på sitt orumliga sätt i något afseende skiljer sig från hvarje annat». Det är nämligen, såsom L. framhåller,» helt och hållet otillåtligt att (såsom i synnerhet de populära framställningarne ur K:s skola formligen frossa i denna tanke) fatta tingen i sig såsom alldeles främmande för de former, i hvilka de likväl skola te sig för oss; för de bestämda orter, gestalter och rörelser, hvilka vi se fänomenen i rummet intaga, bibehålla och utföra, utan att vi kunna efter vårt behag ändra dem, måste det finnas bestämningsgrunder inom tingens i sig rike». Vi skola icke uppehålla oss med att söka reda dessa nya svårigheter. Ty väl må L. hafva rätt däruti, att K. icke på ett tillfredsställande sätt besvarat dessa och dylika spörjsmål eller ens fått full syn på dem, emedan han öfverhufvud föga reflekterat öfver noumenverldens förhållande till fänomenverlden. Men oafsedt att denna uraktlåtenhet har sin fulla förklaring i hans åsigt, att noumenet aldrig kan blifva föremål för mänsklig kunskap, kunna vi icke instämma i L:s påstående, att densamma »äfven trycker hans afgörande öfver den

rumliga antinomien». Ty ett indirekt bevis kan vara fullt bindande och giltigt, äfven om det, som därmed skall bevisas, härigenom icke blir till sin egen möjlighet fullt begripet eller höjdt öfver alla svårigheter. Och för öfrigt, vore det icke så, kunde L:s argumentation lätt vändas mot honom själf. Ty äfven han — må denna antecipation af den följande framställningen ursäktas! — vill *indirekt* bevisa rummets blott fänomenella natur, och likväl, då det blir fråga om, hvarpå det beror, att en i sig orumlig eller »intellegibel» verklighet af människan uppfattas såsom rumlig, tvekar han icke att förklara denna fråga vara fullkomligt omöjlig, men tillika onödig, att besvara och måste fördenskull inskränka sig till att i allmänna ordalag tala om själens egendomliga natur (»ein besonderer Zug in der Seele» o. s. v.)* Vi kunna icke inse, hvarför icke Kant med lika mycket fog kunde förklara de frågor Lotze framkastar såsom omöjliga att besvara eller åtminstone såsom onödiga med hänsyn till det föreliggande problemet, eller hvarför icke äfven den förstnämde skulle hafva rätt att skylla på någon i själens djup förborgad gåtfull egendomlighet, i följd hvaraf hvad som i och för sig utgör ett bestämdt antal af rent enkla eller odelbara väsenden i och för vår åskådning ter sig såsom en i oändlighet sammansatt eller delbar massa.

Vi hafva redogjort för Lotzes polemik mot Kant och sökt att däröfver bilda oss ett självständigt omdöme. Detta omdöme kan i korthet uttryckt sägas hafva utfallit sålunda, att ehuru vi medgifvit, att den förres anmärkningar stundom äro riktiga, vi likväl icke kunna erkänna rättmätigheten af hans slutpåstående, att den senares rumliga antinomier icke äro dugliga att bevisa någonting med afseende på rummets blott subjektiva natur. Detta skall emellertid icke hindra oss ifrån att med intresse följa den nya bevisföring för samma sak, som han vill sätta i stället för den af honom förkastade. Själf betecknar han såsom ett framsteg ut öfver Kant, att han i sin behandling af problemet inför allmännare synpunkter än denne. »Icke först försöket att använda den rumliga åskådningen på verldsaltet eller på dess sista element upp-

* Jmfr *Med. Psych.* s. 41.

täcker hennes objektiva ogiltighet, utan denna röjer sig fastmera, om vi uppställa följande tvänne allmännare frågor: 1) huru kan öfverhufvud åt rummet, så som det nu en gång tänkes och måste tänkas, det må för öfrigt vara fyldt eller tomt, en *egen* verklighet tilläggas, hvarmed det föregår sitt möjliga fyllande, och 2) huru kan det, som kallas *tingens vara i rummet*, begripas, lika mycket om detta dess besättande med realitet träffar dess hela oändliga utsträckning eller blott en begränsad del däraf?»*

Innan han direkt inlåter sig på dessa frågor, varnar han för hvarje försök att till deras besvarande på förhand underlägga rummet en annan natur än den, som det faktiskt eger. Det slags verklighet, som vi skola tillskrifva en föreställnings innehåll, måste nämligen vara i öfverensstämmelse med det, hvarför detta innehåll själft ger sig ut. Så vore det t. ex. orimligt att åt något, som vi tänkte såsom egenskap, tillägga en självständighet, som endast tillkomme egenskapens bärare. Först af alt kräfves altså en fördomsfri och grundlig undersökning därom, med hvilka egendomliga anspråk rummet, sådant det en gång är oss gifvet och utgör självfva declarandum, uppträder. Af L:s betraktelser häröfver har det varit oundvikligt att i det föregående antecipera ett och annat. Och vi kunna därför här inskränka oss till en kort sammanfattning af hvad som är nödvändigt för att förstå det sätt, hvarpå han formulerat sina nyssnämda frågor och sedan vid deras besvarande argumenterar. Att börja med, menar han, bör så mycket åtminstone kunna tagas för gifvet, att vi icke betrakta rummet såsom ett ting, utan skilja det från de däri rörliga tingen, och likaså, att visserligen mången *i* rummet möjlig bestämning men aldrig rummet själft kan gälla såsom egenskap hos dessa ting. Men vidare betecknar han äfven såsom misslyckade alla de gjorda försöken att definiera rummet såsom tingens gräns eller form, såsom en ordning eller ett förhållande dem emellan o. s. v. Dessa och dylika definitioner röra sig alla i själfva verket i cirkel, emedan rummet fast mera är just »den princip, som först möjliggör otaliga former, ordningar, förhållanden och

* Jmfr ofvan s. 296.

såsom en alldeles oföränderlig bakgrund icke lider något af dessa bestämningars vexel och öfvergång i hvarandra». Nu kunde det vid första påseendet synas, som om rummet i detta afseende liknade hvarje abstrakt genusbegrepp, ty äfven ett sådant »bär ingen af de bestämda gestalter, som tillkomma dess underordnade arter, men det innehåller en regel, som beherskar de mångfaldiga förbindelserna af kännetecken hos dessa, lemnar valet öppet mellan vissa kombinationer och utesluter andra såsom omöjliga».* Och dock är rummet icke häller något genusbegrepp. Ty rumlighetens karaktär tillåter oss icke att uppfatta de särskilda rumliga bilderna såsom sinsemellan isolerade arter eller exemplifikationer af det allmänna rummet, utan tvingar oss att sammanbinda dem alla med hvarandra på samma sätt eller under samma vilkor, hvarunder i hvar och en af dem punkter äro sammanbundna med punkter. Tänka vi oss denna fordran såsom uppfyld, så blir rummet »en totalbild, som icke blott med sin naturs lagenlighet är närvarande i hvarje särskildt begränsadt rum, utan tillika omfattar dem alla såsom sina delar, visserligen oöfverskådligt såsom ett helt, lika som en integral, som vi erhålla, om det förhållande, som förbinder tvänne punkter, utsträckes till ett oändligt antal möjliga punkter». Det är lätt att finna och erkännes uttyckligen af L. själf, att detta sätt att fixera rums*åskådningens* skilnad från alla begrepp, härstammar från Kant. Sammanhålla vi detta, att rummet är oss gifvet icke såsom en abstrakt regel utan såsom ett omfattande helt, med hvad som nyss framhållits, att detsamma väl möjliggör en mångfald af vexlande förhållanden mellan tingen i detsamma, men självt icke beröres af denna vexling, så kunna vi sammanfatta båda dessa bestämningar sålunda, att vi säga rummet vara ett helt eller ett system af tomma platser, hvilka sinsemellan stå i fullt bestämda och oföränderliga förhållanden. Meningen är icke, att detta skall vara en uttömmande definition af rummet, men det må gälla tills vidare såsom en tillräckligt noggrann beskrifning af dess *faktiskt* gifna beskaffenhet.

---

* Närmare utföres detta i hans *Logik.*

Vi behöfva ej här uppehålla oss med någon utförligare framställning däraf, huru L. åt det sålunda fattade rummet ytterligare vindicerar kontinuitet, likformighet och negativ oändlighet, om hvilka egenskaper vi redan haft tillfälle att tala. Hvad som på den punkt, där vi nu befinna oss i våra undersökningar af rummet, framför alt är af vigt att fasthålla för att till fullo förstå L:s sätt att räsonnera, det är att rum*met* såsom sådant för honom är liktydigt med tomrummet. Äfven i detta hänseende ansluter han sig till ett yttrande af Kant, att »man kan aldrig göra sig en föreställning därom, att intet rum är, ehuru man väl kan tänka sig, att inga föremål däri anträffas».* Och för att rättfärdiga detta uppfattningssätt hänvisar han bland annat till tingens erkända rörlighet i rummet såsom ett tillräckligt bevis därför, att vi tänka och måste tänka oss möjligheten af ett fullkomligt tomt rum äfven då, när vi betrakta rummet såsom faktiskt fyldt af en »real» verklighet. Men denna oundvikliga föreställning om ett tomrum, som icke får eller kan helt enkelt bortförklaras, innebär tydligen, att rummet eger en viss grad af självständighet åtminstone i förhållande till de ting, som vi föreställa oss såsom varande i det samma, eller med andra ord, att det på något sätt eger en tillvaro, »hvarmed det föregår sitt möjliga fyllande». Och det afgörande spörjsmålet måste följaktligen hänföra sig till betydelsen eller arten af detta (det tomma) rummets tillvarelsesätt. *Hvar* finnes det samma? Enligt det populära föreställningssättet har det en »egen verklighet», det existerar *objektivt*, d. ä. utanför och alldeles oberoende af hvarje medvetande, och tingen likasom vi själfva synas icke blott, utan *äro* verkligen i det samma. Den idealistiska filosofiens yrkande däremot är, såsom vi mer än en gång framhållit, i korthet detta, att rummet är till *endast* i och för ett ändligt medvetande, såsom en subjektiv uppfattningsform af en i sig orumlig verklighet. Detta är tvistepunkten. L. döljer icke för sig svårigheten att genom diskursiva betraktelser om dess egen inre orimlighet öfvertyga ett föreställningssätt, som i hvarje ögonblick bildar sig ånyo under det öfverväldigande intrycket

* *Kr. d. r. V.* s. 75.

af en omedelbar åskådning, och som dessutom gärna undviker hvarje vederläggningsförsök genom att aldrig noga definiera hvad det menar. Men han erinrar därom, att all åskådning och således äfven det åskådade rummet med alt hvad däruti är närmast är oss gifvet blott såsom subjektiva förnimmelser, och att det följaktligen är den *filosofiska vetenskapens* plikt att icke på god tro antaga deras objektiva giltighet, utan att först pröfva densamma.

En sådan pröfning vill L. anställa, och därvid söker han först att visa, huru föga vi under den vanliga förutsättningen af rummets fullt själfständiga eller objektiva existens äro i stånd att begripa dess egenskaper, »hvilka vi lätt förstå, om vi uppfatta detsamma endast såsom en af vår åskådning alstrad och blott för den samma förhandenvarande bild». Härvid utgår han ifrån och stöder sig på sin genom den föregående analysen vunna insigt i rummets *faktiskt* gifna beskaffenhet. Hvad slags verklighet vi än må finna oss befogade att tillskrifva det tomma rummet, samma slags verklighet, menar han, måste vi äfven tillägga hvar och en af dess punkter, »ty lika mycket om vi tänka oss detsamma såsom en summa af punkter eller såsom en produkt af deras kontinuerliga sammanflytande i hvarandra, i hvarje fall kunde det icke vara, om dessa icke vore». Vidare finna vi, att hvarje punkt är fullkomligt lik hvarje annan, så att det vore alldeles likgiltigt, om den ena kunde bytas ut mot den andra. Men tillika är ett sådant utbyte alldeles omöjligt, ty, såsom vi sett, hör äfven väsentligen till rummets vara, att alla dess punkter stå i fasta och orörliga förhållanden till hvarandra, och att dessa för ett par af dem, icke äro desamma som för ett annat. Under den förutsättningen, att rummet existerade för sig eller oberoende af hvarje medvetande, vore det nu nödvändigt att antaga, att de tomma punkterna, genom något slags attraktion och repulsion, själfva bestämde dessa sina inbördes förhållanden. »Ty blott om punkter eller element, som man tänkte sig fördelade i ett redan bestående rum, kunde man åtminstone försöka det påståendet, att de utan att själfva göra något därvid helt enkelt *äro* på bestämda orter och befinna sig

i åtnjutande af de relationer, som redan bestå mellan dessa orter»; men de punkter, hvaraf det tomma rummet själft skulle bestå, kunde man ju icke vidare tänka sig lokaliserade i ett annat rum, och om dem måste det för den skull gälla, att de endast i följd af hvad de själfva äro eller göra kunna stå i bestämda förhållanden till hvarandra och sålunda bilda rummet såsom ett helt. Naturligtvis behöfde man härvid icke betrakta denna de tomma rumpunkternas inbördes vexelbestämdhet såsom i minsta mån likartad med den af fysiska krafter betingade vexelverkan, som eger rum mellan tingen i rummet. Man behöfde icke ens fatta den under formen af en tidlig process, hvarigenom till äfventyrs rummet i sin helhet först skulle uppstå, utan man kunde lika väl försöka att tänka sig densamma såsom en ständigt förhandenvarande och oföränderlig spänning mellan dessa punkter. Men vare sig att man vill under formen af en process konstruera fram rummet eller föredrager att blott erkänna detsamma såsom gifvet, så länge den gifna förutsättningen bibehålles, enligt hvilken det tomma rummet med hela mångfalden af sina inre förhållanden skall ega objektiv existens, blir det tydligen omöjligt att alldeles komma ifrån denna fordran, att dess punkter själfva måste på något sätt i kraft af sin egen inneboende natur sätta eller bibehålla sig i bestämda och för hvarje par af dem olika relationer. Men uppenbart är, att denna fordran är oförenlig därmed, att dessa punkter äro hvarandra fullkomligt lika. Denna likhet måste tvärtom oundvikligen medföra, »att tvänne punkter p och q aldrig kunna betinga något annat förhållande sinsemellan än tvänne andra punkter hvilka som hälst» o. s, v. Vi skola icke upptaga utrymmet med att föja L., då han söker att utförligt belysa denna och därmed sammanhängande svårigheter med särskildt afseende på de olika, mer eller mindre fantastiska, konstruktioner af rummet, som möjligen kunde försökas. Sedan vi angifvit den allmänna tankegången i hans bevisföring, hvilken såsom vi funnit, alldeles såsom hos Kant, löper ut i en rumlig antinomi, må det här göra till fylles att i korthet antyda, huru som denna antinomi enligt hans åsigt med lätthet löses genom det

motsatta antagandet af rummets blott fänomenella natur. I detta fall får nämligen det mänskliga medvetandet öfvertaga den roll, som eljes måste tillfalla de tomma rumpunkterna själfva, utan att likväl kunna af dem utföras. Närmare gestaltar sig detta för L. så, att då detta medvetande i följd af en i dess natur inneboende apriorisk nödvändighet ordnar sina sinliga intryck i ett rumligt bredvid hvartannat och sedan icke blott erinrar sig denna ordning, utan därvid äfven kan abstrahera från de vexlande sinliga qvaliteterna och fasthålla endast den allmänna formen af deras inbördes ordning, så uppstår först på detta sätt för detsamma eller bildar det sig först sålunda en föreställning om ett tomt rum, hvars punkter altså icke få någon annan betydelse än den, att de beteckna olika bestämda platser inom detta ordningssystem, — hvilket icke hindrar, att de äro hvarandra fullkomligt lika, nämligen i den meningen att hvar och en af dem kan i sin ordning göras vare sig till utgångspunkt eller slutpunkt för en alldeles likadan följd af öfvergångar eller relationer som hvarje annan. — Och härmed anser han den första frågan, som beträffade arten af det tomma rummets verklighet, vara besvarad i enlighet med idealismens yrkande.

Nu frågas vidare för det andra: hvad mena vi, då vi säga, att tingen äro i rummet och där intaga bestämda platser? För den som tilläfventyrs genom det föregående låtit öfvertyga sig därom, att ett rum icke kan finnas annat än inom oss själfva, såsom en form och tillika i viss mening en produkt af vår egen sinliga åskådning, för honom är det visserligen i och med detsamma redan gifvet, att äfven de synliga eller sinliga tingen i rummet med hela mångfalden af sina förhållanden, till rummet icke mindre än däri till hvarandra — att alt detta är till *endast* såsom ett subjektivt sken, ehuru såsom sådant oundvikligt eller psykologiskt nödvändigt, en fänomenverld, som på sin höjd i objektivt hänseende motsvaras af en af all rumlighet oberoende, »noumen» verklighet och af orumliga eller »intelligibla» förhållanden inom denna. För honom blir altså det kortaste och närmast till hands liggande svaret på den fram-

stälda frågan detta: egentligen eller i och för sig äro tingen icke als i rummet, utan de synas endast så för oss. Men han kunde äfven uppfatta henne så, att hon innebure en uppfordran till närmare reflexion däröfver, huru vi hafva att tänka oss den förutsatta objektiva eller noumena verklighetens förhållande till det endast i vår subjektiva åskådning gifna rummet. Och i detta hänseende kunde han då, åtminstone tills vidare och i största allmänhet, svara ungefär så: om de noumena tingen tänkas i enlighet med sina intelligibla förhållanden verka på vårt sinliga medvetande, hvilket åter på sitt egendomliga sätt ordnar och sammanfattar sina intryck, så blifva dessa intelligibla förhållanden sålunda lika som öfversatta på den subjektiva åskådningens språk och framträda här såsom relationer i (eller till) rummet. Och hvad han förstår med en sådan »öfversättning» eller omsättning af förhållanden, detta kunde han vidare belysa genom en från ett annat område hemtad analogi, i det han hänvisade till hvad äfven de fysikaliska vetenskaperna bekänna och bevisa med afseende på färger, toner o. dyl. sinliga qvaliteter. Äfven här menar nämligen den populära föreställningen, att vi endast behöfva öpna våra sinnen för att genast erhålla fullt trogna och tillförlitliga förnimmelser af en oss omgifvande verld, sådan densamma existerar redan före och oberoende af vår uppfattning. Hon tror helt naivt, att färgerna lysa, att tonerna klinga i rymden o. s. v., och att de skulle så göra, äfven om vi tillslöte våra ögon och tillstoppade våra öron och alla andra förnimmande väsenden gjorde detsamma. Ty hon känner icke, eller åtminstone glömmer hon oupphörligt ånyo, något som likväl för längesedan varit en afgjord sak inom dessa vetenskaper, att hvad som af oss senteras såsom färg eller ton, ljus eller ljud, i den yttre verlden (hvilket här är liktydigt med i objektivt hänseende) eger sin motsvarighet i eterdallringar och luftvågor. Och ännu mindre vet hon något om de mångfaldiga, fysiologiska och psykologiska, processer eller funktioner, hvilka vetenskapen, huru ofullständigt hon än må begripa eller kunna beskrifva dem, dock måste postulera såsom förmedlande öfvergången från dessa

eterdallringar eller luftvågor till våra deremot svarande subjektiva sensationer. Korteligen, om färger, toner etc. gäller det otvifvelaktigt och erkännes, i trots af den omedelbara åskådningens motsatta vittnesbörd, af hvarje vetenskapligt bildad människa, att de ega blott fänomenell eller *sekundär* betydelse. Den filosofiska idealismen vill endast göra detsamma i alldeles samma mening gällande äfven med afseende på tingens geometriska bestämningar och förhållanden. Men hävid får densamma till motståndare icke blott ett oreflekteradt allmänt föreställningssätt, utan äfven en af naturforskare och filosofer i mer eller mindre vetenskaplig form utpräglad materialism. Hvad L. nu åtager sig att ådagalägga är, att materialismen (förutom de motsägelser, hvarmed den i öfrigt laborerar och hvaraf en del här ofvan påpekats) invecklar sig i nya svårigheter därigenom, att den i fullkomligt bokstaflig bemärkelse talar om tingens vara i rummet, svårigheter hvilka kunna öfvervinnas endast genom att omfatta det nyss i korthet karaktäriserade idealistiska uppfattningssättet.

Förutsatt altså, att rummet eger en egen existens och att tingen äro i detsamma, eller närmare bestämdt att ett visst realt element π i ett sådant rum intager en viss punkt p, hvilken förnuftig mening kan man inlägga i ett sådant tal? Något slags förhållande mellan π och p måste det väl innebära. Såsom vi erinra oss, syntes ett sådant förhållande Kant vara orimligt redan därför, att rumpunkten p icke kan betraktas såsom ett ting. Men L., som icke funnit detta skäl tillfredsställande, söker att utförligare uppvisa denna orimlighet. Härvid utgår han därifrån, att ett förhållande mellan tvänne objektivt existerande verkligheter — lika mycket om de, en eller båda, kallas ting eller icke — icke är tänkbart annorlunda än så, att de samma stå i inbördes vexelverkan eller åtminstone en af dem på något sätt inverkar på eller bestämmer den andras beskaffenhet. Men huru är det i detta afseende med π och p? Då han för att utröna detta, sin vana likmätigt, analyserar det föreställningssätt, som han vill kritisera, finner han, att enligt detta hvarken det reala elementet π i något afseende till sin be-

skaffenhet bestämmes eller förändras därigenom, att det befinner sig på en viss ort i rummet eller byter ut denna mot en annan, och icke häller rumpunkten *p:s* egen natur i minsta mån beröres däraf, huru vida den samma är fyld eller icke vare sig af π eller något annat »reale». Det förhållande, som skulle uttryckas sålunda, att »π är i *p*», kunde altså icke genom något, som härigenom vederfores vare sig π eller *p*, skiljas från det i och för sig lika möjliga förhållandet, att π vore annorstädes, t. ex. i punkten *q*, — hvilket tydligen är orimligt. Att tala om ett förhållande, i hvilket relationslederna endast *befunne sig*, utan att någondera af dem häraf erfore något som hälst inflytande, och följaktligen utan att de skulle hafva den ringaste känning däraf, om detsamma upphörde eller förändrades, detta är tydligen fullkomligt intetsägande — under den gifna förutsättningen nämligen, att ett sådant förhållande likväl skulle ega objektiv existens. Ty däremot blir detsamma begripligt, om det förlägges endast inom ett förnimmande medvetande. I detta fall behöfver man ju endast antaga, att detta medvetande å ena sidan har någon grund att från hvarandra skilja punkterna *p* och *q*, — och huru man kunde tänka sig detta, har nyss blifvit antydt, — och vidare å den andra att det icke blott har en förnimmelse af π utan äfven någon särskild anledning att i ett visst tidsmoment associera denna förnimmelse med den ena och icke med andra af dessa punkter. Meningslösheten af det mera nämda talet om att ett ting (*objektivt*) är i en viss ort eller punkt af rummet, blir ännu påtagligare, om vi ånyo påminna därom, att alla sådana punkter äro af alldeles samma natur. Ty däraf följer icke blott, hvad som redan framhållits, att de kunna skiljas från hvarandra endast i och för ett medvetande som i rumlig form ordnar sina egna förnimmelser, utan däraf framgår lika omedelbart, att hvarken i deras egen eller i det reala elementet π:s beskaffenhet någon rimlig grund eller anledning kan finnas därtill, att det sistnämda någonsin skulle företrädesvis dragas till eller själf föredraga någon viss af dessa punkter. För idealismen åter möter det åtminstone ingen principiell svårighet att förklara, huru detta är möjlgt, ehuru

det visserligen qvarstår såsom ett ganska inveckladt psykologiskt problem att närmare utreda, huru det tillgår därvid, eller såsom L. formulerar detta problem, genom hvilka hjälpmedel det blir möjligt för människosjälen att i sin, ur hennes egen natur a priori framgångna och utvecklade, rumsåskådning noggrant »lokalisera» sina sensationer. — För hans egen teori med afseende på denna »topologiska» fråga skall i enlighet med uppsatsens plan närmare redogöras i dess nästa och sista afdelning.

Vi hafva angifvit hufvudpunkterna af hvad Lotze anför till svar på de af honom själf framstälda frågorna för att dymedelst indirekt bevisa sin åsigt om rummets och den rumliga verldens blott subjektiva betydelse. Vilja vi kasta en sammanfattande blick tillbaka på denna bevisföring, så finna vi, att den samma altigenom hvilar på en noggrann analys af rummet, sådant det är oss gifvet såsom ett *faktum*, hvilket kräfver sin förklaring, här särskildt från den synpunkten, att dess ontologiska eller metafysiska *betydelse* skall fastställas. Såsom hufvudsumman af sin uppfattning af detta faktum och dess »egendomliga anspråk» vill han fastslå, att rummet är oss gifvet såsom »en omfattningsform för *möjliga* ting», »en princip, som först möjliggör otaliga former, ordningar, förhållanden», »en oföränderlig bakgrund» eller en »*opartisk skådeplats* för tingens vexlande förhållanden».* Dessa uttryck beteckna i grunden ett och detsamma. Det sistnämda torde vara det prägnantaste. Ty däri ligger å ena sidan tydligen uttaladt, att rummet icke får uppfattas såsom något, som blott »häftar vid» tingen eller den reala verkligheten. Men å andra sidan antydes åtminstone äfven därigenom arten af den kritik, hvilken L. underkastar den häremot motsatta (mindre reflekterade, men likväl enligt L:s förmenande mindre oriktiga) föreställningen om ett tomt rum, som egde en egen eller fullt själfständig tillvaro. Ty hans bemödanden i detta hänseende gå ut på att visa, att en sådan tom skådeplats just i följd af sin fullständigt opartiska likformighet först och främst för sig betraktad blefve någonting altför formlöst och obestämdt för att kunna ega be-

* Jmfr ofvan ss. 292, 303, 308.

stånd i sig själf; och vidare med hänsyn till tingen, som skulle uppträda på denna skådeplats (d. ä. vara i rummet), att densamma icke häller kunde erbjuda dem hvad som erfordras, nämligen *bestämda* hållpunkter för *bestämda* relationer och icke blott en oändlig mångfald af abstrakta möjligheter. Sedan sålunda den inre orimligheten och därmed den vetenskapliga ohållbarheten af hvarje realistiskt uppfattningssätt blifvit fullständigt uppvisad, återstår enligt L. endast att omfatta idealismens åsigt om rummet och rumligheten.

Här vore nu ett tillfälle att afsluta vår redogörelse för L:s metafysiska spekulation öfver rummet. Men vi skulle bibringa våra läsare en altför ofullständig föreställning om hans sätt att filosofera och om den rikedom af originella tankar, hvaröfver han förfogar, om vi icke — oaktadt vi redan starkt anlitat tidskriftens utrymme — åtminstone omnämde ännu några af de synpunkter, hvarifrån han söker att vederlägga materialismen och närmare utveckla sin egen idealistiska verldsåsigt. Att lika som rummet självt icke är något annat än en väfnad af tomma punkter och deras ömsesidiga förhållanden, äfven den rumliga eller materiella verkligheten består af idel rent yttre relationer, och att man inom densamma förgäfves skall söka något annat, — detta tal om rummets och materiens genomgående relativitet är visst ingenting nytt, och icke häller den tanken, att denna relativitetens verld med nödvändighet förutsätter en mångfald af självständiga och följaktligen immateriella väsenden. Men L. uttrycker sig i detta hänseende mycket originelt och träffande, då han betecknar materien såsom »en dunkel kärna i ett nät af genomskinliga relationer» och det fysikaliska vetandet såsom en »cognitio circa rem», som visar ut öfver sig själf eller som han — med all aktning för dess storartade praktiska användbarhet och dess på mätning, vägning och räkning grundade »exakthet» — icke kan erkänna såsom ett afslutande eller i sista instansen tillfredsställande uppfattningssätt af verkligheten. På ett alldeles motsatt sätt förhåller det sig med vår egen ande; ty denna är oss omedelbart gifven såsom ett föremål för en

»cognitio rei», d. v. s. såsom en verklighet, hvars eget inre är oss uppenbart och betydelsefullt, under det att däremot dess »yttre formella fattning» är i mer än ett afseende dunkel. Hvad det betyder att känna och sträfva, att älska och hata o. s. v., detta veta vi genom den omedelbaraste och fullaste inre åskådning, och öfverhufvud är intet af hvad som utgör själslifvets egentliga halt förborgadt eller gåtfullt i och för sig; ehuru det visserligen icke är någon lätt uppgift att angifva lagarne för, huru de olika psykologiska funktionerna gripa in uti och betinga hvarandra, och ehuru denna »psykiska mekanism» — ett uttryck som L. gärna använder, men som hos honom icke får tagas i vanlig naturvetenskaplig mening — svårligen kan blifva föremål för en i fysikalisk bemärkelse »exakt» kunskap. Emellertid är människoanden den enda verklighet, hvars eget inre väsende och betydelse vi fullt begripa, och redan häraf följer enligt L., att vi måste söka att fatta alla andra »reala» väsenden i analogi med honom, d. v. s. såsom förnimmande, sträfvande och kännande varelser.*

Vid dessa betraktelser vilja vi anknyta ett räsonnemang, hvarvid L. fäster mycken vigt och med förkärlek uppehåller sig, men som här endast kan i sina allra väsentligaste grunddrag antydas. Den innersta grundtanken däri innehålles i en sats, som han gör gällande under polemik mot Herbartianismen, — den satsen nämligen, att alla *yttre* relationer, af hvad slag de vara må, alla förhållanden *mellan* ting eller (enligt Herbart »an sich völlig beziehungslose») reala väsenden äro fullkomligt otänkbara. Alla relationer existera fast mera enligt honom *såsom sådana* blott i och för och inom ett medvetande, som jämför, sammanfattar, ordnar sina egna förnimmelser. Vill man åter nödvändigt fördela dem på tvänne eller flere väsenden, så kunna de endast utgöras eller rättare motsvaras af rent inre bestämningar, tillstånd eller förändringar, hos och inom dessa väsenden själfva. I detta sammanhang förkastar han såsom oegentligt uttrycket »intelligibla förhållanden mellan väsendena», hvilket han förut nytjat endast »tillsvidare». Icke häller kan

* *Med. Psych.* ss. 55—65.

han beqväma sig till att, i likhet med Leibnitz, antaga en prestabilierad harmoni såsom ersättning för deras fysiska vexelverkan. Han ledes i stället till det antagandet, att alla ändliga väsenden i grunden äro immanenta i Gud, eller utgöra hans tillstånd, momenter i hans lif, eller med andra ord att de i detta Gudomsväsende »lefva, röras och hafva sin varelse» och sålunda äfven »mediante Deo», ehuru i en annan mening än hos Leibnitz eller på rent *inre* sätt, stå i förhållanden till och bestämma hvarandra. * †

Ännu en synpunkt må här anföras, den sista och i viss mening den högsta, hvarifrån L. häfdar idealismens — eller

---

* I all sin utförlighet genomfördt upptager det här skizzerade räsonnemanget nästan hela L:s »Ontologi». — *Metaph.* 1:es Buch. Jmfr för öfr. *Mikrokosm.* I, ss. 426—37, III ss. 482—8, 505—13 m. fl. st.

† Ingen, som något känner den svenske filosofen *Boströms* metafysik, kan undgå att finna, att i denna punkt en slående likhet råder mellan honom och Lotze, — en likhet, som blir så mycket mera öfverraskande, om man känner, huru vidt skilda bildningsvägar dessa båda tänkare tillryggalagt. Denna likhet sträcker sig för öfrigt till nästan alla sådana punkter i deras respektive metafysiska lärobygnader, som stå i något närmare samband med deras gemensamma åsigt om rummets ontologiska betydelse. Men också föga längre. Ty L. skiljer sig principielt icke mindre från Kant än från B. i sin uppfattning af tiden, hvilken han tillägger objektiv betydelse och obetingad giltighet i ontologiskt afseende. Då han sålunda fattar äfven Guds lif under tidlighetens form, så innebär hans lära om människoandens immanens i Gud endast, att han är ett föränderligt moment i det Gudomliga lifvet, under det att däremot B. kallar honom »en lefvande idé hos Gud», hvarvid han med idé förstår en öfver all tidsbestämdhet höjd, evig och oföränderlig tanke. Här är icke platsen att närmare utföra, hvarthän L:s empiriska åsigt om tiden ledt honom själf eller öfverhufvud måste leda. Vi vilja endast i förbigående och särskildt med afseende på frågan om de ändliga väsendenas förhållande till Gud fästa uppmärksamheten därpå, att man icke för den i ögonen fallande likheten mellan L. och B. må förbise den väsentliga olikhet, som äfven här finnes dem emellan. Enligt vår åsigt ligger i all empirism åtminstone ett frö till *panteism*. Nu är L. visserligen icke panteist; men väl synes oss läran om »den ändliga mångfaldens substantiella väsensgemenskap i det oändligas enhet», sådan densamma framträder hos honom, i någon mån tendera åt det hållet. För öfrigt kommer han ifrån panteismen endast därigenom, att han ej tvekar att antaga, att människosjälen uppstått en gång i tiden genom en gudomlig skapelseakt, hvaremot han af moraliska skäl är benägen att tillägga henne odödlighet a parte post. (*Mikrok.* I, ss. 437—42, *Medic. Psych.* ss. 163—4).

enligt tyskarnes vanliga terminologi »spiritualismens» — företräde framför materialismen. Enligt honom är det nämligen en i vår egen förnuftiga ande inneboende oafvislig fordran, att all verklighet beherskas af *värdefulla ändamål* och att densamma bildar ett efter en *betydelsefull plan* ordnadt helt. För L. själf är denna teleologiska eller, såsom den äfven betecknas, »ästetiska» synpunkt visserligen umbärlig i förevarande afseende, så till vida som han redan »af rent teoretiska skäl» är öfvertygad om idealismens nödvändighet. Men eljes framhåller han med mycken bestämdhet, att den nämda teleologiska vuen öfver verlden är minst lika berättigad som den andra förutsättningen om en genomgående och undantagslös (mekanisk) lagbundenhet, hvarpå all naturvetenskap, medvetet eller omedvetet, hvilar. Den förra är lika berättigad som den senare att inverka bestämmande på vår *vetenskapliga* verldsåsigt, ty L. bekänner sig fullkomligt sakna sinne för det slags »dubbla bokföring», som inom vetenskapen hyllar en princip och vill hålla sig skadeslös för dess tröstlöshet genom att i tron omfatta en annan däremot motsatt, — ett förfaringssätt, som synes honom innebära »en ovärdig söndersplittring af våra andliga krafter». Men måste altså det teleologiska betraktelsesättet erkännas såsom oafvisligt äfven inom vetenskapen, så blir det vidare lätt att visa, huru som detsamma kräfver, att all verklighet uppfattas såsom besjälad och andlig, eller med andra ord att i grunden ingenting är dödt, utan öfveralt är lif och medvetande, endast i skilda grader af fullkomlighet. Ty ändamål, plan, värde, betydelse — alt detta är ju sådant, som icke kan existera eller tänkas annorlunda än i och för och med afseende på lefvande, d. ä. förnimmande, sträfvande och (enligt L. framför allt) kännande varelser.*

* * *

Må dessa torftiga antydningar af några bland grundtankarne i Lotzes metafysiska spekulation tjäna såsom en anmälan af hans egna skrifter, där de finnas närmare utförda med en rikedom af intressanta detaljer, som gör läsningen af dessa skrifter lika lärorik och »anregend», som den är an-

* *Metaph.* ss. 17 etc.; *Med. Psych.* s. 36; *Mikrok.* I ss. 405—10, m. fl. st.

genäm och underhållande tack vare en framställningskonst, som förenar en utsökt elegans med den lifliga öfvertygelsens sig meddelande värme.

Innan vi för denna gång nedlägga pennan, är det för oss ett behof att uttala den förhoppningen, att uppsatsens onekligen mycket abstrakta innehåll icke må altför mycket hafva tröttat våra läsare. Denna förhoppning stödja vi på vår öfvertygelse därom, att idealismens sekelgamla strid mot materialismen aldrig kan upphöra att påräkna deltagande och intresse äfven utanför fackmännens krets, emedan utgången af denna strid är i eminent mening en lifsfråga icke blott för filosofien utan för all högre kultur öfverhufvud och icke minst i religiöst och moraliskt hänseende.*

* Skulle för öfrigt någon särskild anledning behöfvas för att i en för en större allmänhet beräknad tidskrift rättfärdiga ett inlägg från idealistisk ståndpunkt i frågan om rummets betydelse, så kunde en sådan anledning finnas däri, af proff. *Blomstrand* och *Gyldén* i föredrag, som hållits vid det skandinaviska naturforskaremötet i Stockholm d. å., öppet proklamerat, den förre mera allmänt, att han ställer sig »på den materialistiska filosofiens mark», den senare specielt, att han antager rumsåskådningens objektivitet — för så vidt man väl måste sätta tro till tidningsreferaten i de punkter, där de icke beriktigats.

(Slutet följer).

K. R. Geijer.

Våra allmänna läroverk.

(*Steen*, Sveriges højere skoler, en reiseberetning. Kjbn 1880.)

Då en ombildning af de allmänna läroverken helt nyligen blifvit genomförd och en annan mera genomgripande blifvit vid riksdagen ifrågasatt, torde ej vara ur vägen att framställa en kort öfversigt af dessa läroverks närvarande ställning och i sammanhang dermed en antydning om deras närmaste behof. Vitnesbörden i den ofvan angifna skriften, utgifven af en dansk skolman, som satts i tillfälle att taga närmare kännedom om några bland våra förnämligare lärdomsskolor, skola dervid sammanställas med läroverksprogrammens uppgifter och betraktelser för de båda senaste läsåren. I någon mån torde ock dessa raders författare, hvilken vid olika tider skött rektors, lektors, adjunkts eller kollegas tjenst samt undervisat på läroverkets alla stadier, från det, hvilket leder upp till universitetet, till det, hvilket mottager folkskolans alumner, tillåtas stödja sina reflexioner på egen erfarenhet.

De förhållanden, hvilka här komma att belysas angående läroverkens organisation beröra frågor om lästiderna, lärobokslitteraturen, öfningsämnena samt om lärare och lärjungar.

Den nu gällande skolstadgan af den 1 november 1878 uppställer som läroverkens ändamål att »meddela (högre) *medborgerlig* bildning, som ock att grundlägga de *vetenskapliga* insigter, hvilka vid universitetet eller högre tillämpningsskola vidare utbildas.» Det är det klara uttrycket för den tanke, som länge sedan tagit gestalt uti sammanförandet af de båda bildningslinierna, den reala och den klassiska, vid samma läroverk. Två bröder, undervisade vid samma lärosäte och af samma lärare, skola sålunda kunna

afgå, den ene fullbildad för det praktiska lifvets verksamhet, den andre för inträdet i den vetenskapliga forskningen.

Uppgiften är vacker, men alla vackra uppgifter äro icke utförbara. Den »lärde» brodern genomgick nog tidigt «latinliniens» alla klasser, tills han fullbordat sin studentexamen, som gaf honom tillträde till det akademiska studielifvet; möjligen fick han der erfara, att undervisningen på läroverkets latinlinie måst afbryta spetsen af sin vetenskapliga skärpa för att ej synas rent af stå i stridsposition mot reallinien liksom ock på reallinien den praktiska tillämpningen försvagas genom inflytelsen af latinliniens undervisnings metoder. Hvad som blifvit af den praktiske brodern, är ej så lätt att säga; han fann realliniens klasser alla fast sammanlänkade, ingenstädes en afslutningspunkt, förrän i öfversta klassen, der afslutningen blefve en studentexamen. Men han behöfde ej så mycken lärdom och såg för sig faran att genom ensidig utbildning i läskunskap gå miste om just denna praktiska färdighet, som, äfven den, behöfver utbildas under uppväxtåren. Kanske uttalades ock farhogor härutinnan, och man fick till svar, att skolans syfte vore lika litet att meddela ett kunskapsförråd, som att bibringa färdigheter, utan det vore att utveckla lärjungens förmögenheter så, att han sedan blefve skicklig att tillegna sig så kunskap som färdighet; men frasen motsades af läroverkets hela arbetsordning, som med lexförhörande, examina, kunskapsbetyg och flyttning efter dem tydligt nog visade sig först, om ej uteslutande, främja kunskapsförrådets inhemtande. Nåväl, han tog raskt sitt parti och lemnade skolan i den klass der han tyckte sig någorlunda inhemtat hvad han behöfde. Han ämnade sig kanske för ett handtverk och öfvergaf då skolan redan i 2:dra eller 3:dje klassen, för att i rättan tid kunna ernå den behöfliga utbildning, som endast kan vinnas i verkstaden; kanske ämnade han sig i handel och då genomgick han ännu ett par klasser, för att sedan fortsätta sin utbildning i butiken eller på kontoret; för inträdet på den lefnadsbana, som han valt, afbidade han möjligen blott uppnådd konfirmationsålder och lemnade skolan på det stadium, der han då befann sig.

Vid öfverräkning uppdagade efter en tid höga vederbörande, att det just var *det stora flertalet* af de i läroverken inskrifna lärjungarne som på det sättet utgingo i förtid och att dessa voro icke blott realliniens alumner, hvilka afgingo dit de ämnat sig, utan ock latinliniens, hvilka gifvit de »vetenskapliga insigterna» på båten eller ingått på latinlinien utan att då hafva haft sin blifvande lifsuppgift klar för sig. Sedan riksdagen förut gifvit en påstötning förklarade också ecklesiastikministern 1872, att läroverket måste organiseras »med hänsyn till studier som skola afbrytas.» Genom kursregleringarne af 1873 och 1875 anordnades derför tre särskilda afslutningsstadier. Det första, omfattande de tre lägsta klasserna, gifver ett minimum af helgjuten läroverksbildning åt de lärjungar, som med sådant ämna låta sig nöja, samt gifver de öfriga tid att besinna sig, på hvilken af de båda banorna, den vetenskapliga eller den praktiska, de ämna välja; här är tyskan »det grundläggande språket», den historiska undervisningen är inskränkt till fäderneslandets historia, den mathematiska till aritmetik och »åskådningslära», den naturvetenskapliga till en öfversigt af djur- och växtriket. Det andra, omfattande fjerde och femte klasserna, skiljer sig i klassisk linie med latinet och reallinie med engelskan som hufvudspråk; franskans inlärande vidtager i femte klassen, men hinner der icke någon egentlig afslutning; den historiska undervisningen omfattar en kort öfversigtskurs af allmänna historien, den mathematiska geometri och algebra, den naturvetenskapliga grunddragen af läran om jorden och himlakropparne samt öfversigt af djur- och växtriket; för reallinien var ursprungligen äfven föreskrifven en kurs i fysik och kemi, från hvilken man dock måst afstå, då man ej kunnat anslå de för denna undervisning nödiga lärotimmarne. Det öfversta stadiet omfattar egentligen fyra klasser; ty de båda »afdelningar«, i hvilka så väl sjette som sjunde klassen äro delade, hafva ej blott skilda läsrum, utan så skilda kurser, att de väl kunna kallas olika klasser. Här beredes lärjungen för studentexamens afläggande, så på klassiska som reala linien. Man har sålunda i dessa tre afslutningskurser liksom tre skilda jordlager, af hvilka de

två öfversta äro genomskurna af en långsgående remna, som öfverst danar skiljegräns mellan två fält; på det ena fältet skall uppspira en »hortus academicus», på det andra skola nyttighetsväxter uppdrifvas för »praktisk användning».

För att se hvad genom denna anordning vunnits och förlorats må vi åter tänka oss de två bröderna. Den ene, »den lärde» brodern är kanske icke så alldeles belåten. Det lärdomsideal, till hvilket han skall sträfva är fortfarande det samma, men vägen dit går icke »linea recta». Han finner den slingrad och krökt af hänsyn dels för odeciderade kamrater, dels för brodern på reallinien. Vägen till klassisk språkkunskap går genom tyskan. Först i fjerde klassen börjar han med latin, men öfverfar det helt flyktigt, ty en ny »afslutning» skall ega rum i femte klassen, hvarifrån han, pröfvad både i formlära och syntax, tar sin afgångsexamen. Han får sedan, så att säga, börja omigen uti sjette klassen och sedan ostörd fortgå till abiturientexamen. Latinet, som inträdt så sent, måste upptaga så mycket fler undervisningstimmar (8 timmar i veckan) och det sker på öfriga ämnens bekostnad; intet läroämne utom latin och grekiska upptager från femte klassen mer än 4 timmar i veckan; latin och grekiska upptaga i 6:te och 7:de klasserna nästan lika lång tid som de öfriga ämnena tillsammans. Det gör att grundläggningen af »vetenskaplig insigt» i andra ämnen måste blifva mera knapphändig, än om latinet under de sista åren behöft mindre drifvas. Beredelsen till de tre särskilda afgångsexamina gör ock, att hans vetande inhemtas vida mer lexmessigt än fordom. Brodern på reallinien finner det deremot i viss mon bättre ordnadt för sig. Han kan nu, allt efter olika lefnadsuppgifters kraf fullborda sin kursafslutning i tredje klassen eller i den femte, från hvilken senare han kan mottagas vid handelsinstitutet eller i slöjdskolan; han kan fortsätta klasserna igenom för att sedan fullkomna sig vid högre tillämpningsskolor. * Men

* I de båda öfversta klasserna är realisternas antal vanligen mycket litet. Vid Göteborgs högre läroverk, det största i riket, undervisade förf.

nöjd blir han ändå i längden icke. Under förutsättning, att undervisningen verkligen varit anlagd på ett för reallinien praktiskt sätt, skulle han visserligen hafva fått grundlagd en god *borgerlig* bildning; han skulle ju i sådant fall kunna felfritt uttrycka sig i tal och skrift på sitt modersmål, samtala med en tysk handelsresande, skrifva ett engelskt affärsbref, lätt röra sig med allahanda räkneoperationer och väl äfven till någon del ega de matematiska och naturvetenskapliga förstudier, som behöfvas för att sätta sig in i åtskilliga yrken. Men huruvida skolans löfte att meddela *medborgerlig* bildning blifvit infriadt, derom får snart nog den blifvande medborgaren sina dubier. Hans hit hänförliga vetande består i en öfversigt af vårt lands samt äfven andra lands historia och politiska geografi. Men om det medborgerliga lifvet och våra inre samhällsförhållanden känner han i det hela föga eller intet. Han kan sannerligen lätt nog komma i kollision med strafflagen, utan att veta det; de juridiska och administrativa formerna äro honom obekanta; om sitt yrkes ställning i förhållande till andra, om sitt lands tillstånd och behof vet han föga. Om då hans medborgerliga »opinion» lånar partifärg och hemtar sin mer eller mindre tillförlitliga kunskapsgrund från det dagblad, som han läser, är sådant ej att undra öfver. *Så länge ej vid läroverket en omfattande undervisning meddelas uti fäderneslandets lagar och statskunskap, lägges der ej grund till någon medborgerlig bildning.*

Den klassiska linien behöfver blifva mera klassisk, den reala linien behöfver blifva mera real. Halfheten hos dem båda grundar sig på deras tvångsförening. Remnan mellan de båda linierna måste vidgas till en klyfta och den olika växtlighet som skall spira upp ur »afslutningskursernas» tre lager ej vårdas af samma trädgårdsmästare. Från 1873 har också en början gjorts till upplösandet af föreningen mellan linierna. Två läroverk, Sundsvall och Vestervik, äro fullständiga endast på reallinien; 10 läroverk

år 1874 i de båda till en klass sammanslagna afd. af 7:de klassen, som bestod af — 2 lärj., en i hvardera afdelningen.

äro ämnade att vara fullständiga endast på klassiska linien. Några af dessa senare, t. ex. Halmstads, hafva åt sig utverkat tillstånd att äfven på reallinien meddela en högsta eller till den högsta sig närmande afslutningskurs; men det har skett af hänsyn mera för målsmännens omständigheter än för undervisningens behof. I Stockholm har nu en mera komplett skilsmessa kommit till stånd mellan de båda linierna, i det från detta läsår två fullständiga latinläroverk, det ena på Norrmalm, det andra på Södermalm, äro i verksamhet, liksom ock realläroverket på Södermalm nu hunnit blifva fullständigt. I Göteborg har ock med detta läsårs inträde samma skilsmessa börjat komma till stånd, enär äfven der ett realläroverk blifvit upprättadt, hvilket med tiden blir fullständigt som sådant, hvaremot det förut der befintliga högre läroverket blir fullständigt endast på latinlinien.

I afseende på *undervisningstiden* var före 1856 i allmänhet »eftermiddagsläsningen» rådande. Läsningen fortgick vanligen kl. 7—9, 10—12 eller 11—1 och 3—5. Med 1856 års skolstadga följde vid flere läroverk införande af »förmiddagsläsningen», då lästiden vanligen var kl. 7—9, 11—2. Så kommo efterhand klagomålen öfver »mångläseri» och »öfveransträngning». Till den senare ville man finna en af orsakerna uti den concentrerade undervisningstiden, hvarför ock en del läroverk vidblefvo den gamla eftermiddagsläsningen eller återgingo till den. Vid Göteborgs högre läroverk togs 1872 initiativet till en förening af båda systemen, på det sätt, att förmiddagsläsning infördes i 6:te och 7:de klasserna, men eftermiddagsläsning behölls för de fem lägre; man utgick dervid från den förutsättning, att de högre klassernas lärjungar skulle ega så väl mera utvecklade krafter, hvilka kunde utan men uthärda arbetet under en concentrerad lästid, som ock mera intresse och behof att för sitt hemarbete med studierna taga i anspråk en samlad ledighetstid. Åtgärden vann bifall på högre ort. I anförande till statsrådsprotokollet 1873 rekommenderade chefen för ecklesiastikdepartementet den till genomförande vid rikets alla högre läroverk. Bestämmelserna i skolstadgan af 1878 afse också att framtvinga en sådan anordning af lästiden. Der stadgas

nämligen, att endast i klasserna öfver den femte tre lästimmar må följa på hvarandra, och att två eller tre timmars fortsatt arbete på lärorummet skall efterföljas af minst två timmars ledighet från skolgång. Den ofvan nämda lästiden är också vid rikets flesta läroverk vedertagen. Till förmon för läroverken i Stockholm är dock genom särskildt medgifvande undantag gjordt, så att undervisningen här äfven för de lägre klasserna fortgår kl. 8—11, 1—3.

Eftermiddagsläsningens återinförande har ingalunda helsats med bifall. Då i sammanhang med den nya kursregleringen lästimmarnes antal minskats, så att det i allmänhet blott utgör 30 timmar i veckan (för 6:e latinl. 32) för 1 kl. blott 24 timmar) och således den dagliga lästiden blir 5 timmar i stället för 6, var en ej ringa lättnad beredd och möjliga olägenheter af förmiddagsläsningen i sjelfva verket borttagna, enär man nu kan låta tre på hvarandra följande lästimmar föregås eller efterföljas af två timmars ledighet. Tre på hvarandra följande förmiddagstimmar med sådan undervisning, som nu för tiden med delas,medföra äfven för en bortklemad gosse ingen uttröttande ansträngning. Långt ifrån att gossarne under den sista af de tre timmarne slappas, har man snarare erfarenhet af, att de då visa sig jämförelsevis mera lifliga, enär själskrafterna då hunnit väckas till full verksamhet; det var derför ett onödigt försigtighetsmått, då vederbörande tilläto ett läroverk (Norrköpings) att äfven för de lägre klasserna låta tre lästimmar följa på hvarandra med vilkor att lättare öfningar såsom välskrifning o. d. förlades till den *sista* (förlägg hellre sådant till den *första*). Deremot käns det för gossen rätt påkostande att — kanske direkt från middagsbordet — begifva sig till eftermiddagsläsningen i skolan och hvarje lärare, som under dessa eftermiddagstimmar undervisat, vet, att arbetet aldrig går så trögt som då. Äfven för lärarne medför denna eftermiddagsläsning kännbara olägenheter. I sin årsredogörelse för 1879 yttrar rektor Centervall i Söderhamn: »Huruvida en sådan föreskrift varit af behofvet påkallad eller ej, är här ej platsen att undersöka; säkert är, att den på många håll både hos lärare, som träffats deraf, och hos föräldrar

väckt bekymmer. De förra se sig derigenom beröfvade möjligheten att få en samlad tid till arbete för egen räkning; de tro, att följden af detta stadgande skall blifva, att det för läraren blir ännu svårare än förut att genom studier bevara den vetenskaplighet, som, vare sig på lägre eller högre skede, torde få anses som den hufvudsakligaste grunden för en god undervisning. Föräldrarne frukta, att skolarbetets anordning skall ännu mera störande än nu ingripa i hemmets regelbundna vanor och så vidga det afstånd, som olika tider för arbetet och hvilan redan nu åstadkomma mellan gossen och hans familj. På intet håll tyckes man anse, att någon fördel för lärjungarne deraf skall uppstå. Man föreställer sig isynnerhet i Norrland, att olägenheten af, att just de yngsta skolgossarne skola blifva tvungna att gå till skolan i morgonkylan och derifrån i aftonkölden, ej skall motvägas af den lättnad, som en delad arbetstid medför».

En annan synpunkt må härvid framhållas; och det är den synpunkten, som ger denna timfördelningsfråga ett ej blott pedagogiskt utan rent af medborgerligt intresse. Lärjungen är under sin uppväxttid icke till för skolan blott; hans utveckling blir ovilkorligen ensidig, om skolan ensam lägger beslag på den samma. Under den långa eftermiddagsledigheten användes gossen med fördel i verkstaden, i butiken, till uträttande af ärender och till deltagande i de husliga bestyren; han kan då öfvas i slöjd och invigas i det borgerliga lifvets värf. Under den tiden har *hemmet* tillfälle att utföra sitt vigtiga uppfostringsvärf, särskildt för hans praktiska utbildning, liksom skolan på förmiddagen utför sitt för hans teoretiska. Får gossen under eftermiddagsledigheten onyttig drifva omkring, då har hemmet brutit sin pligt och bär sitt ansvar. Kastas gossens hela utveckling på skolan, då får hemmet finna sig i, om denna utveckling inskränker sig till bokvett.

Angående *undervisningen* får man ibland läsa och höra utgjutelser, hvilande på förutsättningen, att den pluggmetod, som användes, då nu lefvande äldre män voro skolgossar, ännu skulle vara i bruk. Ingen beskyllning kan

vara orättvisare, om man nämligen afser hvad härutinnan är regel och ej räknar blott undantagen. De lexor, som inläras, äro af läraren på förhand muntligt genomgångna, »preparerade» på lärorummet; förhöret är kort, men pröfvande; någon utanläsning eller »upprabbling» kommer icke i fråga. Visserligen syftar undervisningen afgjordt på inpräglande af ett kunskapsmaterial, som kan duga för »uppvisning» i en examen, och i detta syfte drifves för öfrigt skolans arbete af hennes öfversta förmän, ja väl äfven af lärjungarnes målsmän, hvilka, så de ena som de andra, nästan blott vid examenstillfällen besöka henne samt då bedöma lärarens duglighet och skolans halt efter, huru examen »gått». Men helt visst är arbetet redbart och beräknadt på, att lärjungen skall säkert, om än långsamt, utveckla sig; »visst kommer man på detta sätt», säger Steen, »icke rätt långt mången timme, men desto fastare sitter hvad som är genomgånget; också gäller, att hvad som förloras i tid, det vinnes i kraft». Främjandet af lärjungens sjelfverksamhet är dock ett önskemål, om än ej ett uppnådt syfte. »Preparationen» skulle kanske kunna brukas dertill, om blott läraren befunne sig bland ett mindre antal lärjungar, så att han mera kunde sysselsätta sig med hvar och en särskildt; nu måste han ofta taga klassen som en kollektiv enhet, deri individualiteterna försvinna, något som till och med ibland inpräglas i den unge lärarekandidaten som ett bud af pedagogisk visdom. Preparationen tjenar då mest till underlättande af lärjungens arbete och till svårigheternas aflägsnande. Derigenom vinnes väl, att en någorlunda korrekt redogörelse blir att hoppas vid det följande förhöret, men ingalunda utvecklas sjelfverksamhet, arbetskraft och ihärdighet. Hvad läraren nu utför på lärorummet, gjordes fordom i hemmet af »informatorn», hvars verksamhet, numera inställd, dock torde varit ur flere synpunkter så gagnande, att den väl bort, om än reformerad, bibehållas.

I fråga om undervisningen i de särskilda ämnena kan vara af intresse att höra den opartiske utländingens omdöme. Angående kristendomsundervisningen vid våra läroverk anser Steen, att »en del formalia meddelas som icke

kunna vara af så stor betydelse, men för öfrigt meddelas en icke ringa positiv kunskap, som icke fås hos oss (danskar), men visst nog är lämplig till danande af en sjelfständig uppfattning hos lärjungen». Om latinet yttrar han: »Den förändring i latinets ställning, som vi längesedan infört under Madvigs auspicier, har varit flere svenska lärare mycket ovälkommen, och ett stort tillbakagående i latinkunskap spås som följd deraf». Han fruktar dock, att detta tillbakagåeude skall inträffa i alla fall såsom följd af andra fordringar, som ställas på skolan, och af den utveckling, som de nyare språken fått. Hvad de nyare språken angår, finner han undervisningen väl grammatikaliskt grundligare, men ingalunda så praktiskt anlagd som i Danmark. Undervisningen värnar om modersmålet, anser han »med den betydelse andra läroämnen hafva att gifva stoff till bearbetning, med den vigt, som i Sverige allmänneligen lägges på formen, med sträfvandet att vid undervisningen i allmänhet mera meddela positivt stoff än att väcka med allmänna eller »aandrige Betragtninger», som barnet för det mesta låter gå in genom det ena örat och ut genom det andra». Den historiska undervisningen finner han i mellanklasserna något skematisk (hvilket den också är *afsedd* att vara); i de öfversta klasserna deremot »uppnås rätt ordentliga resultat, dock mest på latinlinien». I matematisk undervisning anser han i allmänhet taget de svenska läroverken stå efter de danska; här finner han emellertid, såsom man kunnat vänta, reallinien i jemförelse med latinlinien öfverlägsen; »under fremragende Læreres Ledelse fremkommer der godt Udbytte», synnerligen i räkneundervisningen. Bristerna, som han fann vid afhörande af en lektion vid höstterminens början, tillskrifver han de långa sommarferierna; man kunde ocktillägga, att de svenska läroverken genom större tillopp af lärjungar arbeta under svårare förhållanden än de danska. På undervisningen i geometri anser han, att den skolastiska metod, som följer med bruket af Euklides, lägger en något förlamande tyngd. Undervisningen i naturvetenskap finner han deremot ganska god, för så vidt han varit i tillfälle att taga notis om henne; särskildt berömmer han undervisningen i botanik och fysik. Man måste dock härvid erinra, att

denna undervisning genom det fåtal af lärotimmar, hon har åt sig anslaget, icke är utvecklad så, som hon under gynsammare förhållanden kunde blifva.

Den reform, som genom skolstadgarna af 1856 och 1859 genomfördes, sträckte sig uti sina följder äfven till *läroboks-litteraturen*, hvilken tillväxte genom nya läroämnens införande och gallrades genom undervisningsmetodens förändring. De läroböcker, som den tiden begagnades, äro nu afskaffade, med undantag af Norbecks dogmatik, Euklides' elementa, Zweigbergks aritmetik och Björlings algebra. På skolreformen följde inom lärobokslitteraturen närmast en öfversättningarnes och »bearbetningarnes» period. För att tillgodose det växande behofvet måste man till en början hemta hvad som fans brukbart från utlandet (isynnerhet Tyskland) samt för skolans närvarande kraf omstufva äldre inhemska eller nyare utländska läroböcker. En tredje period, en tid af nationel frigörelse, har inträdt på denna litteraturs område, och frigörelsen är nu i det närmaste fullbordad. Flertalet af läroböckerna utgöres numera af svenska originalarbeten, till största delen af ypperlig beskaffenhet samt väl lämpade för undervisningen, såsom den i vårt land bedrifves. Åtskilliga bland dem hafva emellertid befunnits något vidlyftiga för användning inom läroverk, der den för hvarje särskildt ämne bestämda undervisningstiden är dyrbar och knappt tillmätt. Sträfvandet att genom hushållning med utrymmet och uteslutande af det öfverflödiga åstadkomma *korta* läroböcker har derföre på senaste tiden märkbart framträdt; det är kännetecknet på läroböckerna af den sista generationen. Som exempel må anföras den historiska lärobokslitteraturen: Jakob Ekelunds läroböcker voro minnen från den äldre tiden; sedan kommo Pütz' läroböcker, först öfversatta, sedan »bearbetade» från tyskan, samt åtskilliga »bearbetningar» af Ekelunds böcker; det inhemska och gedigna arbetets period representeras sedan af Odhners och Pallins läroböcker, något förkortade i sina nyaste upplagor. På sträfvandet till större korthet gifva läroböckerna i Tyska ett exempel: Lyth efterträddes af Flach, denna af den ännu mer kortfattade Calvagen. Af sådan anledning är det också som Nyströms räknebok i någon mon börjar

undanträngas af Phragméns, Palmblads geografi af Dahms och Roths.

En ny lärobok kan naturligtvis ej på en gång införas i alla klasserna utan införes successive uti en klass i sender. Deraf kan blifva följden, att, medan en utdömd lärobok ännu står qvar i öfversta klassen, har en nyare lärobok fattat fast fot i klassen derunder, och i närmaste klass derunder har kanske en lärobok af aldra nyaste snitt börjat göra sitt intåg. Med den raska verksamhet och snabba utveckling som inom denna art af författarskap varit rådande, har ett sådant förhållande, hvilka olägenheter, pedagogiska och ekonomiska, det än i enskilda fall kan hafva medfört, varit ofta nödvändigt, i alla händelser förklarligt. Den barnsliga beskyllningen, att lärarekollegierna genom ombyten af läroböcker haft för afsigt att bereda vinst åt förläggare och författare, borde åtminstone aldrig hafva framkommit.

Genom de senare årens reformer och en mera praktisk uppfattning af skolans mål har undervisningen uti *öfningsämnena* gymnastik, musik och teckning ansenligt utvidgats och omgestaltats. Länge voro dessa ämnen mera ett slags tolereradt bihang till undervisningen än någon integrerande del af densamma, hvarföre de ock så af lärjungar som lärare ringaktades; de hafva nu för lärjungens praktiska utbildning en djupt ingripande betydelse, hvilken allmänt är förstådd och erkänd. Gymnastikundervisningen omfattar ej blott den »pedagogiska» gymnastik, som af ålder drifvits; den har genom ett närmare samband med de fria lekarne fått en tillsats af något merafriskt och hurtigt; så omtalas flerestädes bollspel, brottning, kapplöpning samt skridsko- och kälkåkning under lärarens uppsigt och i sammanhang med den öfriga gymnastikundervisningen. Utfärder af flerahanda slag anställas både för lek och för kroppsöfning: man ser af läroverksprogrammen, huru dessa utfärder göras på skidor utåt de norrländska snöbackarne, på skridskor öfver Mälarens eller Venerns is, i roddbåtar på våra fjärdar och åar samt till fots till historiskt märkvärdiga ställen eller till rymliga lekfält.

Åt leken, ett länge förbisedt hjelpmedel för gossens fysiska, ja väl äfven för hans andliga utveckling, har man på senare tider egnat en större uppmärksamhet. Men man

känner ej vårt lands ungdom, om man tror, att den ej *kan* leka; efter Stockholms läroverk med deras trånga lekplatser och blaserande hufvudstadsvanor får man lyckligtvis ej bedöma förhållandena i det öfriga landet, der ungdomen, omgifven af en friskare lifsluft, lefver ett hurtigare lif. Man känner illa vårt land, om man tror sig afhjelpa den förmenta bristen genom införande af utländska lekar, såsom fotbollspel, spjut- och pilkastning (med spjut och pilar direkt importerade från England!), cricket, croquet m. m.; en sådan lek som fotbollspelet förutsätter ett helt annat uppfostringssystem än vårt, och lekar, till hvilka höra en kostsam apparat och komplicerade grepp, utbilda i »snobbery» mera än i »sport». Den som vill instruera ungdomen i lekar, må först lära sig lekarne — af ungdomen sjelf, framför allt af vår *svenska* ungdom. Han skall då finna, huru den, allt efter olika årstiders beskaffenhet, roar sig med »hoppa hage», «peta boll» (och en mängd andra bolllekar), »röfvareleken», »jägare och hund», »hök och dufva», »kurra gömma», »trissa», snöbollkastning, snöhusbyggande och andra dylika lekar, lämpade för vårt lands klimat, för vårt folks lynne och vanor. Vill man slutligen befordra »fria lekar», må man akta sig för att göra dem till *ofria* lekar, som ske efter kommando och under lärarens befäl, hvilket skall, såsom nyligen på rektorsmöte yrkades, *föras å tjenstens vägnar.* Under sådana förhållanden blir det ej längre fri lek, utan ofri dressyr. Lärarens ställning uti denna sak är mer grannlaga än så; trycket af skolans myndighet får ej tynga på leken, som dock bör följas af lärarens uppmärksamma öga, uppmuntras af hans bifall, hållas inom sina rätta gränser af hans uppsigt samt, då så är behöfligt, utvecklas och omvexlas genom hans vänliga upplysningar och råd. Det är just i leken, i den *fria* leken, som ungdomen får sin första uppfostran till sjelfstyrelse.

Med gymnastikundervisningen sammanhänger nära de de militäriska öfningar, hvilkas införande i våra läroverks öfversta klasser äro en helsobringande frukt af den nyaste tidens värnepligtsrörelse. Man får nu se, huru dessa ynglingar i slutna led och med geväret på axeln göra långväga fältmarscher eller utföra invecklade infanterimanövrer.

Dervid följer den exercisreglementet, hvilket inhemtas enligt lärarens muntliga anvisning eller ock på lediga stunder inläres genom öfverläsning. Skjutöfningarne börja med salongs- och fortsättas med målskjutningsgevär; stnndom förekomma större skjuttäflingar, dervid pris ütdelas. I florettfäktning och sabelhuggning öfvar sig äfven ungdomen af hjertans lust. Ännu torde väl i allmänhet dessa krigsöfningar ske mera mekaniskt och rekrytmessigt. Men de kunna utvecklas till något högre genom att sättas i samband med den teoretiska undervisningen. I det cirkulär, hvarigenom deras införande anbefalles, är också uttalad en tanke ditåt genom antydningen af det önskliga i, att »vid undervisningen i mathematik, fysik och kemi särskild uppmärksamhet af lärarne fästes på dessa läroämnens tillämpning äfven för praktiskt militära ändamål, såsom distansers mätning och beräkning, kaströrelser, explosiva blandningars och föreningars egenskaper och verkningar m. m.» På denna väg kan för grundläggning af en mer utsträckt krigsbildning åtskilligt uträttas; men då behöfves ock, att militärinstruktören skall sätta sig i närmare förbindelse medan lärarne i dessa ämnen och ett samarbete dem emellan ordnas. Läroverkens vuxna lärjungar äro icke blott soldatämnen; de kunna så utbildas, att man, om nöden det kräfver, äfven bland dem kan söka och finna befälsämnen.

Teckningsundervisningens stora betydelse i praktiskt hänseende har först på senaste tiden börjat vid våra läroverk allmänneligen uppfattas. Den har väl i det hela ingalunda varit vansköttt; man måste tvärtom erkänna, att den, trots en bristfällig metod och en osäker anordning, vid flere läroverk lemnat ganska vackra resultat. Men den fattade sitt syfte för trångt, då den som mål egentligen satte att bilda konstnärer. Sedan ynglingen nödtorftigt öfvats i linear- och konturteckning, började han vanligen med att teckna landskap och öfvergick sedan till djurstycken, derpå till menniskoansigten och ansågs till slut som ett litet mästareämne, om han felfritt aftecknat ett antikt hufvud eller exponerat en färglagd tafla för den examensbesökande allmänheten. Mot denna uppfattning har en stark reaktion inträdt; från konstens ideala höjder har undervisningen allt

mera vändt sin blick till det praktiska lifvets reala grund. Geometrisk projektions- och konstruktionsteckning drifves allt flitigare; ornaments-, byggnads- och maskinritningen antar ett allt större omfång. Öfvad i frihandsteckning, öfvergår lärjungen till teckning efter gipsmodeller, ståltrådsfigurer eller klotsar, någon gång får han ock försöka sig i teckning af föremål efter naturen. Genom kongl. cirkuläret af den 1 November 1878 har denna undervisning blifvit till sin progressiva metod fastare ordnad. Första kursen omfattar linearteckning, hvilken öfvas i början på linieradt eller punkteradt papper efter lärarens företeckning på skoltaflan, senare på hvitt papper efter väggtaflor eller plana gipsmodeller; till andra kursen hör teckning af klotsar och fristående föremål i allmänhet samt de första öfningarne i skuggning; den tredje kursen omfattar teckning och skuggning af ornament, figurer, konstindustriella och naturvetenskapliga föremål efter gipser eller efter verkligheten. Den mathematiska teckningen inöfvas af läraren i mathematik och står i sammanhang med hans undervisning. Vid den geografiska undervisningen förekommer flerestädes under ämneslärarens ledning öfningar i kartritning; det vore tvifvelsutan ej illa, om äfven dessa kunde sättas i något närmare sammanhang med teckningsundervisningen.

På *lärarne* hvilar tyngst ansvaret för skolans verksamhet, på deras arbete beror ock framgången af densamma. På deras ekonomiska omständigheter beror till stor del, om de kunna »arbeta med fröjd och icke med suckan». Om också i detta hänseende lärarnes ställning ej är mera betryckt än många andras, fullt tillfredsställande är den emellertid icke. En lektor hvars lön successive stiger från 2500 till 4500 kronor, torde väl, åtminstone utan familj, kunna, i städer der lefnadskostnaderna ej äro för högt uppskrufvade, anses hafva sin ordentliga bergning. Adjunkternas lön börjar med 1500 och kan successive höjas till 3500 kronor. I dessa lägre lönegrader kan lärarens ekonomiska ställning vara rätt svår, helst som han oftast ej utan skuldsättning kan afsluta sin långa universitetskurs och genomgå sitt profår. Om dock statsverkets små tillgångar ej för närvarande skulle tillåta några större uppoffringar till lärare-

kårens bästa, skulle, utan någon nämnvärd uppoffring, en väsendtlig förbättring göras om adjunkternas eller kollegernas nedersta lönegrad bortskures, så att en adjunkt började sin tjenstgöring med 2000 kronor i lön, och om för dem ännu en lönegrad tillades· så att en lektor i högsta lönegraden uppbar 500 kr. mer än högst aflönade adjunkt eller kollega. För rektorerna vid de femklassiga och fullständiga läroverken borde dock finnas en högre lönegrad af 4,500 till 5,500 kronor; hvarjämte ock 2,000 kronor kunde blifva det regelmessiga arvodet för vikarier och extra lärare.

Men, invänder man, då skulle ju den sociala åtskillnaden mellan lektorer och adjunkter minskas. Ja, det är just denna åtskillnad som inom de fullständiga läroverken kan åstadkomma så mycken ond blod, vålla så mycken otrefnad, alstra öfvermod på ena sidan och ett sammanpressadt missmod på den andra. Den följde af gymnasiets afsöndring från trivialskolan och hade tillika med denna afsöndring bort upphöra. I afseende på sjelfva undervisningen har redan en utjämning börjat inträda. Att undervisa i 6:te och 7:de klasserna tillkommer ej numera uteslutande lektorerna; många, ja till och med de flesta af adjunkterna hafva en större eller mindre del af sina undervisningstimmar i dessa klasser; förlidet läsår skötte 15 adjunkter eller kolleger, med eller utan förordnande, lektors tjenst, och, omvändt, undervisade äfven lektorer nedanför 6:te klassen. Också är denna likställighet i sjelfva undervisningen helt naturlig, då lektorn och adjunkten, båda graduerade, måste anses uti sina hufvudämnen ega tillräckliga *kunskaper* för att bestrida undervisning inom hvilken som helst af läroverkets klasser; och hvad *pedagogisk* skicklighet beträffar, så är adjunkten eller kollegan visst icke den underlägsne, enär denna skicklighet vida mera pröfvas och uppdrifves under arbetet att successivt utveckla de ännu ouppodlade kunskapsanlagen hos de lägre klassernas elever än att undervisa de försigkomne ynglingarne, af hvilka man med mindre möda gör sig förstådd, med mindre svårighet tillvinner sig intresse, med mindre ansträngning förskaffar sig hörsamhet. Det går derför lätt nog att från studentlifvet och fackstudierna direkte inträda i lektors tjenstgöring, hva-

dan också lektorerna till stor del utgöras af helt unge män. För adjunkten kräfves det en större kraftansträngning, om han skall vid sidan af en långvarigare, på kroppens och själens krafter mera slitande undervisning tillika underhålla och öka sitt vetande; i vetenskaplighet och literär verksamhet torde väl ändå adjunkten eller kollegan icke alltid stå så djupt under lektorn som det ibland på vissa håll påstås. Då klyftan fylts mellan gymnasiets och trivialskolans lärjungar, torde det väl derför icke vara så orimligt att fylla den äfven mellan deras lärare.

Antalet *lärjungar* vid våra allmänna läroverk är omkring 14,000, af hvilka mer än två tredjedelar tillhöra de fullständiga läroverken. Störst bland läroverken äro de i Göteborg, Lund, Upsala, Jönköping samt Stockholm (latinläroverket på Norrmalm), som hvardera hafva öfver 500 lärjungar; de minsta bland de fullständiga läroverken, Luleå och Strengnäs ha ej fullt 100 lärj. Latinliniens lärjungar äro ungefär dubbelt så många som realliniens; de sistnämndes antal har emellertid på de senare åren varit i successiv, om än långsam, tillväxt. Bland latinliniens lärjungar är antalet af dem, som läsa grekiska, ungefär lika stort som antalet af dem, som icke läsa detta språk.

Antalet af dem, som på grund af underhaltigt kunskapsmått ej uppflyttas ur klassen vid läsårets slut, utgör i medeltal ungefär $^1/_6$ eller $^1/_7$ mot de uppflyttades antal. Det vida öfvervägande flertalet af dessa »qvarsittare» tillhör de tre lägsta klasserna.

Det hemarbete, som skolan kräfver af lärjungen, tyckes att döma af läroverksprogrammens uppgifter upptaga: i de nedersta klasserna 1 à 2, i mellanklasserna 2 à 3, i de öfversta klasserna 3 à 4 timmar. Läroverksprogrammen innehålla i detta ämne utförliga specialuppgifter, för hvilkas samlande och åsyftade kontrollerande man gör sig rätt mycket besvär. Det är dock ett temligen fruktlöst besvär, ty intet ämne kan mindre än detta egna sig för statistiskt tabellväsen.

De synnerligen från vissa håll i Stockholm utgående klagomålen öfver de svenska läroverkselevernas »öfveransträngning» och »vanvård» (minst befogade just *der*, hvarest

lärokurserna i allmänhet äro inskränkta inom minimum och den fysiska omvårdnaden mest öfvas) togo sig enligt tidskriften Hygiea (Dec. 1877) ett starkt uttryck i dervarande läkaresällskaps förhandlingar, då man beklagade att »ingen rationel omvårdnad åt gossens fysiska utveckling kunde åstadkommas; ingen tid funnes öfrig för vistandet i det fria; inga lekar med kamrater, ingen kälk- eller skridskoåkning kunde förekomma annat än under ferierna». Mot beskyllningen protestera icke blott de rymliga, snygga, väl ventilerade läroverkshusen, de för ungdomens helsa och krafter afpassade lästiderna med tiominuterslof mellan hvar timme, den för en hvar sig erbjudande anblicken af gossarnes lekar äfven under terminerna (och äfven i Stockholm) samt anställningen af aflönade läkare för hvarje läroverks ungdom, utan ock sjelfva det faktiskt konstaterade helsotillståndet bland denna ungdom, i det årsredogörelserna, oftast stödda på läkarens intyg, med få undantag vitsorda, att tillståndet bland denna ungdom varit »godt» och »tillfredsställande». Undantagen vållas vanligen af smittosamma epidemiers härjande inom staden; ofta kan då emellertid vitsordas, att läroverkets ungdom mindre hemsökts än ungdom utanför detsamma, eller ock, att smittan, genom ändamålsenliga anordningar af skolans läkare och af rektor, begränsats eller utestängts. Att kälk- och skridskoåkning under lästermin i flere afseenden måste inskränkas och vid flere tillfällen förbjudas har sin grund i det ansvar skolan då bär just för ungdomens lif och helsa, uti hänsyn till gällande ordningsstadgar samt till föräldrars och målsmäns uttalade önskningar.

»Regeln är, att i de svenska skolorna herskar god tukt och god anda, en sak af ovärdeligt värde för undervisningens goda framgång», yttrar Steen. Om också detta utländingens erkännande kan i sig innefatta ett öfversende med åtskilliga brister, tyckes det dock antyda, att det sträfsamma, ihärdiga arbetet för skolungdomens bästa icke skett alldeles förgäfves.

Otto Sjögren.

Den gula dominon.

Interiör af

Ernst Lundquist.

Personerna:

Grefve Hugo Liljenfeldt.
Hildegard, hans hustru.
En betjent.
En kammarjungfru.

Elegant salong hos grefven. Fond- och sidodörrar. Ofvanför en soffa ett porträtt i olja af Hildegard.

Grefven (i fonddörren, talar utåt): Det är bra; kom sedan tillbaka och hämta den stora kappsäcken, så är allt klart (kommer fram på scenen). Låt se, är ingenting glömdt? (ser sig omkring, blir varse porträttet) Porträttet der! — Hvad det är likt henne! (tar ned taflan). Det skulle åtminstone ännu kunna vara likt, om det vore taget i baldrägt. Om jag kunde taga det med mig! Nej, — hon skulle sakna det — och hvad skulle hon tänka om mig? Nå ja, men det är ju mitt; jag fick det af henne på vår första lysningsdag. Nej, det vore en omanlig svaghet. Jag måste ju nu sopa igen alla spår efter denna qvinna i mitt lif (hänger upp porträttet).

Kammarjungfrun (från venstra sidodörren med en hvit domino öfver armen).

Grefven (ännu sysselsatt med porträttets upphängande; för sig): Någon kommer — det är som om jag gjorde något ondt. (högt) Jaså, det är Annette. Är grefvinnan hemma?

Kammarjungfrun. Ja, men hon håller på att göra toalett.

Grefven. Hon ämnar sig således bort?

Kammarjungfrun. Ja, på militärsällskapets maskerad.

Grefven. Säg henne, att jag anhåller om några ögonblicks samtal, innan hon far.

(Kammarjungfrun går in till venster, kommer strax derefter tillbaka och går ut i fonden).

Grefven. Således på bal till och med den sista qvällen! Nå ja, hon vet ju inte, att jag skall resa. I alla fall, om jag bad henne stanna hemma, jag undrar om hon gjorde det? Knappast troligt. Men hon *måste* gå in på att försaka denna bal; jag kan inte lemna henne för alltid, innan jag åtminstone sagt henne *hvarför* jag gör det.

Betjenten (inträder från fonden).

Grefven. Har ännu intet bref kommit från kammarjunkaren?

Betjenten. Nej.

Grefven. Besynnerligt. — Har du allting i ordning?

Betjenten. Ja, det fattas bara att spänna igen den sista kappsäcken. Är det ingenting vidare, som skall packas ned i den?

Grefven. Nej — jo, låt se. (Paus). Du kan packa ned porträttet der, som hänger öfver soffan, men försigtigt! (Betjenten tar ned taflan och går till höger). Hon må säga hvad hon vill, men — jag *kan* inte lemna det qvar här.

Hildegard (från venster i baldrägt). Du har bedt om ett samtal, men som du ser är det omöjligt — så vida inte du kan fatta dig kort. Om tio minuter kommer min kammarjungfru tillbaka med min domino, som jag nyss måste skicka till sömmerskan; dessa tio minuter är allt hvad jag kan skänka dig.

Grefven. En hel vecka har jag förgäfves sökt att få träffa dig i och för en sak af största vigt, men baler, spektakler, visiter och Gud vet hvad ha alltid varit angelägnare för dig — och nu bjuder du mig tio minuter. Tio timmar skulle knappast räcka till för hvad jag har att säga dig.

Hildegard. Så farväl då — men jag säger dig på förhand, att tio timmar å rad är en uppoffring, som inte ens den mest idealiska hustru skulle åtaga sig. Och jag —

Grefven. — är ingen idealisk hustru, menar du kanske. Du gör dig sjelf orätt, Hildegard. Du är i qväll åtminstone idealiskt vacker.

Hildegard. Det var väl inte för att säga mig detta, som du kallat mig hit.

Grefven. Nej, sådant vet jag nog att ljufvare stämmor än min i qväll skola tillhviska dig — så vida inte du föredrar att bevilja min bön, den första jag stält till dig under detta år: att stanna hemma.

Hildegard. Men jag förstår dig inte, Hugo — vet du med hvem du talar? Det är ju bara jag — det är ju ingen annan än Hildegard, din hustru.

Grefven. Än sedan?

Hildegard. Och med mig vill du ha ett samtal — och ett långt samtal? Vi bruka ju aldrig talas vid.

Grefven. Just derför måste vi nu göra det.

Hildegard. Måste? Jag har lofvat att följa generalskan och mina kusiner till maskeraden och kan således omöjligen stanna hemma —

Grefven. — hos mig och ha tråkigt, nej, det är nog ingen liten uppoffring, jag begär af dig. Men uppriktigt sagdt, Hildegard, har du inte under detta sista år druckit så djupt ur nöjets bägare, att du känner längtan efter någonting annat? *Kan* du då inte bli blaserad? Kunde du inte — för ombytes skull — blott för en enda gång pröfva på hvad det vill säga att försaka ett nöje för att göra en annan till viljes? Hvem vet, kanske vore det pikant nog.

Hildegard. Jag vill göra dig uppmärksam på att du nu endast har fem minuter qvar af den beviljade tiden.

Grefven. Nåväl — vill du taga plats? (De sätta sig). Du är ju en fullkomligt fördomsfri qvinna, Hildegard — inte sant?

Hildegard. Kan väl hända. Somliga finna mig till och med alltför fördomsfri.

Grefven. Är du rädd för skandaler?

Hildegard. Åh, om de endast röra andra —

Grefven. Men om de rörde dig sjelf?

Hildegard. Hvad menar du?

Grefven. Du, som lefver med i stora verlden, har nog hört talas om någonting, som passerat der i år; jag menar skilsmessan mellan baron Falkenhjälm och hans friherrinna?

De lefde, som du vet, inte väl tillsamman. En vacker dag reste baronen ur landet i sällskap med en utländsk kafésångerska och i dessa dagar har laglig skilsmessa afkunnats mellan makarne.

Hildegard. Ja, det är ju en gammal historia.

Grefven. Vet du händelsevis huru friherrinnan uppfattat saken, som en skymf eller som en befrielse?

Hildegard. Jag träffade henne på Amaranthen härom dagen, och nog såg hon då särdeles befriad ut. De lefde ju dessutom så olyckligt. Men det lär också ha varit ett resonnemangsparti från början.

Grefven. Du är således fullkomligt af hennes mening: hellre bära skandalen af en skilsmessa än lefva som hustru åt en man, som man inte älskar?

Hildegard. Ja, detta vore ju värre än döden, det vore lifstidsfängelse vid vatten och bröd. Men låt oss lemna sådana obehagliga samtalsämnen — de förderfva alldeles mitt goda lynne.

Grefven. Du har rätt; ingen sky får förmörka baldrottningens panna. Låt oss således tala om annat. Hvad jag egentligen hade att säga dig i afton var att jag i morgon bittida anträder en längre resa.

Hildegard. Nå ja, det är ju ingenting ovanligt.

Grefven. Min väg kommer troligen att gå öfver Köpenhamn, Dresden och Paris.

Hildegard. Så mycket bättre! Då skall du köpa mig hos Adolphe, boulevard des Italiens 15, en sådan *toilette de neige* som madame Talleyrand's och Adelina Patti's.

Grefven. För öfrigt har du således ingenting att säga om denna resa?

Hildegard. Visst inte — jag förmodar, att du inte tänker ha någon kafésångerska till ressällskap?

Grefven. Inte precist. Men det hindrar inte dig från att begära skilsmessa, om du så vill.

Hildegard (reser sig hastigt upp; efter en lång blick på grefven): Är *detta* afsigten med din resa?

Grefven. Ja, att lemna dig tillfälle öppet att slippa lifstidsfängelset, om du önskar det. (Paus).

Hildegard (går till fonden och drar på en klocksträng). Min domino, som inte kommer.

Grefven (för sig). Hon kan tänka på sin domino i ett sådant ögonblick.

(*Kammarjungfrun* inkommer med dominon).

Hildegard. Se der är den ju. Jag började bli otålig. Men hvad vill det säga? Jag sade, att min gula domino skulle garneras — och detta är ju den hvita!

Kammarjungfrun. Förlåt, men till mig sade grefvinnan den hvita.

Hildegard. Men jag menade den gula. Byt genast om, gå sedan ned till mamsell Sofie med min gula domino och bed henne garnera den som jag sade åt dig. Säg till henne att hon skrifver ut räkning åt mig med det samma.

(Kammarjungfrun går).

Grefven. Man har sagt mig, att du är lättsinnig, Hildegard, men detta öfverstiger dock alla gränser. Du ämnar således fortfarande gå på maskerad?

Hildegard. Jag har lofvat det. Tack vare min domino har du ju dessutom ytterligare en qvarts timme på dig att tala med mig om — din resa.

Grefven. Jag gör kanske orätt i att förvåna mig öfver den köld, hvarmed du åhörde mitt förslag. Ett äktenskap sådant som vårt kan du ju se upplösas utan den ringaste smärta. Men en skilsmessa är dock en allvarlig fråga, som bör behandlas med takt och finkänslighet. Ditt beteende nyss var, tillåt mig säga det, sårande för alla mina begrepp om det passande. Om du inte anser dig behöfva skona mig, så borde du åtminstone tänka på hvad du är skyldig konvenansen.

Hildegard. Konvenansen! Detta ord nämndt *nu* är kanske lika sårande som — (paus).

Grefven. Du har ännu inte sagt mig hvad du tänker om mitt förslag? Det heter visserligen, att hvad Gud förenat skola menniskorna ej åtskilja, men —

Hildegard. — men oss har inte *Gud* förenat; ja, det har du rätt i. Hvad ditt förslag beträffar, gillar jag det fullkomligt.

Grefven. Jag visste det. Jag skulle naturligtvis inte ha framstält det, om jag inte trott, att det uttalade din egen innersta önskan.

Hildegard. Såå? Och sjelf har du ingen önskan, intet intresse att bevara här vid lag? Då är en af mina trosartiklar osann.

Grefven. Hvilken då?

Hildegard. Att männen äro egoister.

Grefven. Jag har hört dig säga detta en gång förut. Det var under det samtal, jag hade med dig på vår bröllopsdag och som aldrig blef afslutadt. Vi ha sedan dess inte talat vid hvarandra annat än i societet.

Hildegard. Du har inte sökt något samtal med mig.

Grefven. Huru vet du det? Du har ju aldrig varit hemma. Många gånger har jag tänkt återknyta detta samtal, men du har alltid varit på bal — figurligen taladt.

Hildegard. Om vi skulle upptaga det nu? Det passar ju bra: den första och den sista dagen af vårt äktenskap. Mellantiden kunna vi ju låta vara glömd.

Grefven. Nej, den är inte glömd.

Hildegard. Må så vara; jag undrar hvem som förlorar mest på detta. Hvar var det nu vi slutade det der samtalet? Du föreslog mig, att vi skulle komma öfverens i godo: vi hade begge två gift oss utan kärlek, endast af egennyttiga bevekelsegrunder, men vi kunde ju försöka att göra hvarandra bojan så lätt som möjligt — var det inte så?

Grefven. Så var det. Min far hade öfvertalat mig att begära din hand. Jag var den tiden inte svår att öfvertala. Jag befann mig i den period, som jag tror regelbundet återkommer i hvarje ung mans lif, då man är olyckligt kär, läser Heine och inbillar sig att hela verlden är en likgiltig.

Hildegard. Åtminstone var *jag* dig grundligt likgiltig, det vet jag nu.

Grefven. Då man är i denna sjukliga sinnesförfattning, kastar man lätt bort sig sjelf och sin framtid, — fastän sätten kunna vara olika.

Hildegard. Och du kastade bort dig åt mig.

Grefven. Först på bröllopsdagen sade mig min far skälet, hvarför han just valt dig till sin sonhustru. Din slägt var, ehuru fattig, en af landets äldsta och ädlaste, som medlem af den skulle jag ha bättre utsigter på min diplomatiska bana.

Hildegard. Följden blef, att du slog diplomatien ur hågen. Det var stolt och manligt handladt.

Grefven. Det var romaneskt, om du så vill, men jag ångrar det inte.

Hildegard. Något senare berättade mig din mor, hvarför *hon* å sin sida hade utsett mig till sin Hugos moitié i den enformiga kadrilj, som kallas lifvet: jag hade ett klingande namn, kunde talangfullt leda en konversation, valde mina färger med smak — och man talade om mig i salongerna.

Grefven. Min far sade mig också, att tanken på vårt giftermål utgått från din mor, som af ekonomiska skäl behöfde en allians med vår slägt, och att det var hon, som så godt som friat för din räkning.

Hildegard. O, det är skändligt! Men detta visste jag inte af, jag bedyrar dig det.

Grefven. Naturligtvis — nu tror jag det ej längre. Du hade endast lydt din mor, och hon hade aldrig sagt dig, att kärleken är en nödvändig faktor i äktenskapet. — Der ungefär afstannade vårt samtal på bröllopsdagen. Följande morgon förvånades jag och hela verlden genom den upptäckten, att du plötsligt försvunnit — du hade rest till en väninna i landsorten, som jag sedan fick veta.

Hildegard. Och du, som har en afgud vid namn konvenansen, du dömde mig om möjligt hårdare än alla andra.

Grefven. Jag respekterar konvenansen såväl som alla andra former, så snart de äro uttryck af en berättigad idé. Du glömde dessutom vid detta tillfälle, att det namn, öfver hvilket ditt excentriska beteende kastade en nyans af löjlighet, tillhörde din make — och dertill en make, som för dig nästan var en främling.

Hildegard. Jag inser nog, att du har rätt, och jag ber så hjertligt om din förlåtelse, men — jag hade just den

tiden en stor sorg och — jag var knappast tillräknelig för mina handlingar. Jag kunde inte visa mig för verlden — minst för dig.

Grefven. En sorg? Denna måtte i så fall ha gått mycket snart öfver, och detta bekräftar återigen en af *mina* trosartiklar: att qvinnorna äro ytliga och fåfänga.

Hildegard. Hvaraf drar du dessa slutsatser?

Grefven. Af den i sanning exempellösa energi, hvarmed du vid din återkomst kastade dig in i nöjenas virfvel. I salongerna hyllades du som om du varit skönhetsgudinnan sjelf, men — jag har sett aktningsvärda personer höja på axlarne, då du visade dig.

Hildegard. Och du gjorde sjelf på samma sätt?

Grefven. Nej, jag kunde endast beklaga dig, ty jag visste, att du hade anlag till någonting bättre än till baldrottning.

Hildegard. Hvaraf visste du det?

Grefven. Af de få samtal, jag hade med dig före vårt bröllop.

Hildegard. Dessa baltriumfer — de voro dig således emot? Din mor sade mig motsatsen.

Grefven. Om du hade frågat mig sjelf, skulle jag ha sagt dig *min* tanke om den saken.

Hildegard. Jag tyckes vara född till misstag. — Men hvarför hejdade du mig inte i tid? Du hade kunnat göra det med ett enda ord.

Grefven. Verkligen? Du glömmer, att du sjelf förbjudit mig att tala till dig annat än vanligt salongsprat.

Hildegard. Det är sant. Fortfar.

Grefven. Ja, du vet sjelf, hurudant vårt lif varit. Långa tider förgingo utan att jag såg dig annat än då vi i societeten ex officio uppträdde arm i arm. Slutligen blef du för mig nästan som ett slags otydlig drömbild — ett hvitt moln af flor och spetsar, hvarur framblickar ett ansigte med ett par ögon gnistrande af en bacchantisk glädje.

Hildegard. Och denna glädje, föll det dig aldrig in, att den kunde vara konstlad?

Grefven. Jo visst, ofta. Jag kände dig nog för att veta, att du hvarken var tillräckligt barnslig eller tillräckligt lefnadsmätt för att så der lägga in hela din själ i denna andefattiga lek. Du har för mig varit en gåta, som vållat mig mycket hufvudbry och som jag ännu i denna stund ej mäktar lösa. Vill du inte, innan vi skiljas åt, gifva mig nyckeln till den?

Hildegard. Nej.

Grefven. Kanske skulle detta göra, att vi skildes som bättre vänner, än vi nu kunna göra.

Hildegard. Säg mig en sak, Hugo. Då jag återkom från min resa, väntade du då, att jag skulle slå mig ned vid hemmets härd hos dig och försöka genom husliga dygder försona mitt fel att vara dig likgiltig?

Grefven. Jag ansåg, att ett konvenansäktenskap, om det bygges på ömsesidig aktning, ej *behöfde* vara så olyckligt som vårt.

Hildegard. Det höres, att du är en verldsman, för hvilken blotta ordet lidelse har något oskönt och frånstötande.

Grefven. Och du — hvad är du?

Hildegard. Jag är en qvinna. För mig är kärleken allt. Jag kan inte begagna konvenansen eller den praktiska klokheten som en regulator för mina känslor. Jag följer min natur; spärrar man in mig i tvångströja, så är det något inom mig som brister.

Grefven. Jag börjar tro på den sorgen du talade om. Det var olycklig kärlek — inte sant?

Hildegard. (svarar icke).

Grefven. Du svarar inte; det är din rättighet. Men vill du i ett ögonblick komma mig att glömma alla bittra tankar, jag hyst mot dig, vill du för alltid ur mitt minne utplåna de sorgliga, ensamma aftonstunder, jag tillbragt i vårt så kallade hem, så kan du det nu genom några minuters förtrolighet. Skulle det inte kännas lugnt att vara fullkomligt qvitt med en person, från hvilken man skall skiljas för alltid?

Hildegard. (efter en paus). Hugo, hvad har du egentligen för tankar om mig? Är jag en dålig qvinna?

Grefven. Nej, *den* tanken har jag aldrig hyst, det bedyrar jag. Du göts kanske ursprungligen af det finaste guld, fastän omständigheterna och — jag vet inte hvad — förtagit glansen. Du har själens adel medfödd, det har jag alltid anat. Och det har smärtat mig djupt att inte ha rättighet att taga dig vid handen, då du var stadd på afvägar.

Hildegard. Skulle det göra dig något nöje att kunna högakta mig?

Grefven. Det vore den bästa gåfva, du kunde gifva mig till afsked.

Hildegard. Nåväl —

Betjenten (inträder i fonden med ett bref på en silfverbricka). Ett bref till grefven. (lemnar det och går).

Hildegard. Genera dig inte för mig; medan du läser ditt bref, skall jag gå in till mig och kasta öfver mig en morgonrock; här är kallt.

Grefven. Skall jag säga till om en brasa?

Hildegard. Nej; dessutom vill jag inte, att ditt sista intryck af mig skall vara det af ett hvitt moln, hvarur ett bacchantansigte framskymtar (går till venster).

Grefven. Från kammarjunkaren — ändtligen (ögnar igenom brefvet). Så är då den saken klar. Men gör jag rätt mot flickan att på detta sätt påtvinga henne mitt sällskap? Bah, det är ju en sådan der eländig varelse, som inte längre har något rykte att bevara.

Hildegard (från venster med en hvit morgonrock öfver baldrägten). Ännu ingen domino! Generalskan lär hålla vackra loftal öfver mig vid det här laget. — Så du betraktar mig! Du tyckes knappast känna igen mig.

Grefven. Jag har aldrig sett dig i morgonrock förr.

Hildegard. Inte behöfver du begagna en sådan elegisk tonart för att säga den triviala sanningen. A propos — din tillkommande hustru, henne har du väl aldrig sett som en sådan där hvit sky af flor och spetsar? Hon uppbär väl sin sammetsrob värdig som en romersk matrona?

Grefven. Min tillkommande hustru?

Hildegard. Ja, du ämnar naturligtvis gifta om dig?

Grefven. Jag? Huru kom du på den idéen?

Hildegard. Jag vet inte — Jo, kanske derför att jag har tyckt, att du sett så kär ut på den sista tiden.

Grefven. I så fall har du sett fullkomligt rätt. Jag har verkligen den sista tiden varit kär — mot min vilja, nästan utan min vetskap.

Hildegard. Jag har då anat rätt. — Och du vågar inte för andra gången fresta din lycka? Nå ja, jag medger att din första erfarenhet af äktenskapet varit afskräckande, men om du nästa gång gifter dig af kärlek, så blir nog utgången bättre.

Grefven. Jag upprepar ännu en gång: jag ämnar inte gifta mig.

Hildegard. Är hon dig inte värdig?

Grefven. Jo. Men hon är redan gift.

Hildegard (halft för sig). O Nemesis!

Grefven. Hvad sade du?

Hildegard. Och denna qvinna — besvarar hon din kärlek?

Grefven. Nej. Jag ämnar resa verlden omkring för att försöka glömma henne.

Hildegard. Det skall nog lyckas, tänker jag. Du är en man — och hvad äro väl vi qvinnor för er? Ett tidsfördrif, medan man väntar på soupern, eller i bästa fall några stackars dufvor, hvarpå ni pröfva edra skjutvapen, innan ni våga er ut i lifvets strid. Reserv för något bättre eller trappsteg till något högre — ingenting annat. Att offras är alltid vår lott.

Grefven. Talar du af egen erfarenhet?

Hildegard. Nej, jag tänkte närmast på en stackars flicka af mina bekanta, en fattig sömmerska, som jag lärt känna på den sista tiden och hvars öde mycket intresserar mig.

Grefven. Ja, det är sant, du lär vara alla fattigas och sörjandes skyddsängel.

Hildegard. Hvad denna flicka beträffar, är det ett särskildt förhållande med henne. Hon har blifvit förledd och öfvergifven af en förnäm herre, åt hvilken hon för sin kärleks skull offrat allt. Nu är hon sjuk af sorg och skam.

Jag har träffat henne någon gång hos min sömmerska, som är hennes slägting. Annars är jag visst ingen barmhertighetssyster; det är egentligen dessa kärlekens martyrer, som tilldraga sig mitt intresse.

Grefven. Derför att du sjelf på ditt sätt är en sådan?

Hildegard. Kanhända.

Grefven. Känner jag honom?

Hildegard. Hvem? Annas förförare?

Grefven. Nej, den som ödelagt din egen lycka.

Hildegard. Ja, du känner honom — åtminstone något litet. Det var så godt som ett barndomstycke, ehuru han väl knappast märkte, att jag fans till, förr än då vi bägge voro fullvuxna. Jag höll honom mycket kär.

Grefven. Och han?

Hildegard. Omständigheterna fogade det så att vi fördes tillsamman. Jag hade alla anledningar till den tron att han älskade mig. Några dagar räckte denna villa. Jag trodde mig ej lefva qvar på jorden — jag vågade knappast andas af fruktan att det var en skön dröm, som skulle försvinna vid minsta rörelse. Men — det var i alla fall en dröm.

Grefven. Han svek dig?

Hildegard. Nej, han hade aldrig älskat mig. Alltsamman var mitt fel, ehuru jag inte insåg det då. Jag tänkte inte på, att en man af verld har andra intressen, andra bevekelsegrunder för sina handlingar än att lyda sitt hjertas röst. Så gick det till att jag en tid nästan hatade honom.

Grefven. Du är alltid ytterlig i dina känslor.

Hildegard. Är väl detta mitt fel? Emellertid var taggen djupt intryckt. Du, som är man, vet ej hvad det vill säga att skämta och le, medan hjertblodet droppe för droppe sipprar bort. Men det är en konst, som vi qvinnor måste lära oss. Undrar du ännu på om glädjen ibland blef något bacchantisk?

Grefven. Arma Hildegard! Och bättre medel hade du inte att döfva smärtan med?

Hildegard. Nej. Mitt barndomshem hörde inte till de gudfruktiga. Jag hade alltid fått vänja mig att söka min tröst, om jag behöfde någon, snarare i en bal än i en bön. Och arbeta kunde jag inte, det hade jag aldrig gjort förr — det stred mot konvenansen. Deraf kom det sig, att det som utgör andra qvinnors styrka och lycka, blef mitt lifs förbannelse. För oss är kärlekens gudinna ofta en ond norna, som ödelägger hela vårt lif, om det så behagar henne.

Grefven. Detta är ju fatalism.

Hildegard. Det är min erfarenhet.

Grefven. Och han, den ovärdige, anar inte att du älskar honom?

Hildegard. Nej, och all min sträfvan är att han aldrig måtte få veta det.

Grefven. Så mycket bättre för honom, han vet då inte hvad han i dig förlorat.

Hildegard. Inga tomma artigheter, Hugo; de passa inte mellan oss.

Grefven. Men säg mig, då du bar på en sådan passion, hvarför gifte du dig då med mig?

Hildegard. Ja, hvarför gifte jag mig med dig? Men nu skola vi tala om något annat. Min domino kan nu inte låta vänta på sig längre, och vi skiljas åt för alltid. Får jag således hoppas, att vi nu äro qvitt? Och äro de ensamma aftonstunderna glömda?

Grefven. Det äro de — (för sig) Men nu har jag ännu dystrare och ensammare stunder att vänta.

(Kammarjungfrun inträder med den gula dominon).

Hildegard. Ah, der är ändtligen min domino. Hjelp mig, Annette, att bli af med morgonrocken. Har du också räkningen, som jag bad om? (Kammarjungfrun lemnar den och går). Hvad vill detta säga? Ett formligt bref i stället för en räkning — (läser). Hvad ser jag? Det är från Anna!

Grefven. Hvad är det, Hildegard? Du bleknar? Hvad har händt?

Hildegard (räcker honom brefvet) Läs!

Grefven. Men —

Hildegard. Läs det, säger jag; det rör dig. Läs högt.

Grefven (läser) »Goda älskade grefvinna! Jag begagnar tillfället att skrifva till er, då jag inte kan få träffa er vidare. Jag reser i morgon bittida. Han, som jag inte vill nämna, har varit hos mig i dag för att lemna mig respenningar, dem jag var glad öfver att kunna undvara, då grefvinnans godhet för alltid befriat mig från att vara beroende af hans nådegåfvor. Han sade mig, att grefvinnans herr man erbjudit sig att taga hand om mig under resan». Ah!

Hildegard. Fortsätt.

Grefven. »Jag är honom mycket tacksam för denna godhet mot en stackars sjukling, men jag ber grefvinnan på det enträgnaste att söka afstyra detta. Jag är ju en eländig varelse, som alla peka finger åt; någon kunde få veta, att han rest i mitt sällskap och hans anseende skulle lida deraf. Äfven för min älskade grefvinna kunde det medföra obehagliga följder. I förhoppning att grefvinnan beviljar mig denna sista bön har jag äran teckna grefvinnans tacksamma och hängifna tjenarinna Anna Lind.» (sammanviker och återlemnar brefvet).

Hildegard. Du är filantrop, Hugo, det har jag inte vetat förr än i dag. Men det fältet borde du öfverlemna ensamt åt oss qvinnor; det är endast vi, som känna, när välgörenheten är malplacerad eller ej.

Grefven. När är den malplacerad?

Hildegard. Bland annat när vi gifva bort hvad vi ej sjelfva rå om. Ditt anseende rår du inte om ensam.

Grefven. Jo, från i morgon.

Hildegard. Nu uppger jag alldeles min sats att alla män äro egoister, ty någon oerhördare uppoffring än att för en okänd kameliadam — ty du känner henne ju inte?

Grefven. Hvad hör det hit?

Hildegard. Du har rätt. Anna är lika vacker, antingen du känner henne eller ej, det har du rätt i.

Grefven. Jag förstår din misstanke, Hildegard; den sårar och smärtar mig djupt. Detta har jag inte förtjenat af dig.

Hildegard (häftigt). Så förklara dig! Hvad har du med denna flicka att skaffa?

Grefven. Jag hade inte ämnat tala om detta annars, men du tvingar mig dertill. Hade vi skilts utan att ha haft detta samtal med hvarandra, skulle jag ha kunnat bära att oförtjent misstänkas af dig, men nu, då vi för första gången varit öppenhjertiga mot hvarandra, vore det orätt att låta den sårade stoltheten nedtysta sanningens röst. — Mitt förhållande till Anna Lind är helt enkelt det, att jag aldrig sett henne och aldrig hört hennes namn förr än i qväll.

Hildegard. Men huru —?

Grefven. En af mina bekanta beklagade sig i går i min närvaro öfver en otur, som händt honom. Hans sista flamma, en liten sömmerska, hade blifvit läserska och följaktligen brutit förhållandet. Nu skulle hon resa hem till sin mor i Malmö, men var illa sjuk och kunde knappast resa ensam. Han var i förlägenhet åt hvem han skulle anförtro henne — då erbjöd jag mig att blifva hennes beskyddare på resan.

Hildegard. Men skälet? Det är skälet jag vill veta.

Grefven. Jag hade beslutat att lemna landet för att du på laglig väg skulle få din frihet tillbaka. Men jag visste, att du redan förut stod illa anskrifven hos salongernas stränga sededomarinnor och att de alla skulle välta skulden för vår skilsmessa på dig ensam. Jag tillgrep derför denna list för att förebygga detta.

Hildegard. Och taga på *dig* skandalen i mitt ställe — Hugo, detta har du gjort för min skull? Du, som håller så mycket på konvenansen och ett fläckfritt nam?

Grefven. Och nu hoppas jag, att du förstår mig.

Hildegard. Nej, nu förstår jag dig mindre än någonsin! En sådan uppoffring för *min* skull! Hvad är väl jag för dig? Så handlar man endast mot den qvinna, man — Gud i himmelen, hvilken vansinnig tanke! Denna tanke, som redan förut i afton ljungade genom min hjärna, då jag saknade mitt porträtt på väggen der — Hugo, nu *måste* du säga mig namnet på den gifta qvinna, du älskar, eller jag förlorar mitt förstånd!

Grefven. Hon heter Hildegard Liljenfeldt.

Hildegard. Och du bedrar mig inte — det är inte ett grymt skämt? Kom i håg, att det vore en dödssynd att gäckas med mig i ett ögonblick som detta.

Grefven. Jag bedyrar, att jag har talat som om jag stode inför Guds eget ansigte. Jag skulle aldrig ha sagt det annars, men nu vet jag, att du inte skall förakta min svaghet, ty du har lidit sjelf.

Hildegard. (efter en paus). Men säg mig, Hugo, när har detta kommit? Då vi gifte oss, hade du ännu ingen kärlek för mig.

Grefven. Nej, men den kom så småningom. Ju mera du drog dig undan från mig, desto mera älskade jag dig. Jag har alltid hört till dem, som eftersträfva just det de aldrig kunna få.

Kammarjungfrun (från fonden). Ett bud från generalskan frågar, om grefvinnan ämnar sig på maskeraden eller ej.

Hildegard. Nej, säg att jag har förhinder. (för sig) Jag har burit mask ett helt långt år; nu gör jag det aldrig mer. — Vänta, Annette, du skall packa in till resa åt mig, men tag den gulla dominon med. (Kammarjungfrun går). Du reser således i morgon bittida?

Grefven. Ja, naturligtvis. Efter den bekännelse, jag nyss gjorde dig, är ju hvarje minut, jag dröjer här, en förödmjukelse.

Hildegard. Men res inte i Annas sällskap, lofva mig det; jag har en annan följeslagerska att föreslå dig.

Grefven. En annan följeslagerska — och hvem skulle det vara?

Hildegard. Jag sjelf.

Grefven. Du?

Hildegard. Ja. Jag tror ändå att jag helst sjelf gör mina uppköp hos mr Adolphe; man kan inte lita på männens smak.

Grefven. Och vi skulle resa tillsamman? Jag förstår dig inte.

Hildegard. Nöjer du dig då inte med mindre än en fullständig kärleksförklaring? Måste jag nödvändigt säga dig, att jag älskar dig —

Grefven. Hildegard!

Hildegard. Att jag älskat dig ända sedan min barndom och att jag skall älska dig genom alla tiders skiften?

Grefven. Jag! — det var jag!

Hildegard. Förstår du mig nu?

Grefven. Nu förstår jag dig (omfamning).

Hildegard (lösgör sig). Och låt oss nu göra tillrustningar till vår bröllopsresa.

Grefven. Älskade, du följer mig då?

Hildegard. Genom hela lifvet — så vida du inte fortfarande yrkar på skilsmessa? Inte? Nå, då resa vi först till Paris. — Men den gula dominon skall med som ett minne af denna dag.

Grefven. Den gula dominon? Hvarför just den?

Hildegard. Jag visste, att du ändå inte förstått mig riktigt. Inság du inte, att jag skickade bort den med afsigt för att få anledning att vara dig nära ännu några ögonblick?

Literatur.

Kjöbenhavn den 26 Juli 1880.

Den danska skönliteraturen bibehöll tills för ganska få år sedan sitt konservativa skaplynne — Hertz och Hauch, Paludan-Müller, Chr. Winther och H. C. Andersen arbetade ännu, fastän komna till hög ålder; en krets af mer eller mindre framstående epigoner — bland dem som de yppersta Ploug, Hostrup och Chr. Richardt — utvecklade en yppig verksamhet och bevarade traditionen från den Öhlenschlägerska perioden. Nu på det sista halftjoget af år har en betydlig förändring egt rum. De, som vid decenniets början voro de gamle, hafva alla gått bort; de, som då kallades de unge, äro nu så godt som alla ålderstigne och gripa endast sällan till lyran. Det behöfves nya krafter; några begynna att kämpa sig fram; man hälsar dem med förhoppning och ser med större eller mindre glädje, huru de hvar för sig bereda sig en ny plats inom vår diktarkrets; i den gamla vill ingen af dem taga sitt säte.

De mötas med förhoppningar, men också från många sidor med harm; det är ju något nytt, som de vilja föra fram och sätta i det gamlas ställe, och ofta kommer detta nya fram i oklara och halffärdiga, retsamma och trotsande former. Det är den moderna, allmäneuropeiska literaturströmningen, som man kan säga nu inledes på vårt hittills så försigtigt kringdikade jordområde; nu uppenbarar den sig, ofta med lifligt brusande toner, ofta med hela hafvets friska naturstämning, men också ofta — och huru naturligt är det icke! — med det ännu icke reglerade flodloppets uppkastade slam och illaluktande vattenväxter.

År 1876 slog *I. P. Jacobsens* historiska roman »Fru Marie Grubbe» ned bland vår allmänhet som en brandraket! nu hade den fullblodiga, hänsynslösa realismen hållit sitt intåg. Den lika grundlige som begåfvade författaren till dessa i de minsta detaljer med största sinne för verklighet och historiska trohet utpenslade interiörer lät emellertid efter den tiden mycket litet höra af sig. Det blef *Holger Drachmann* och *Sophus Schandorph*, som på de sista åren kommo att stå som realismens förkämpar

i Danmark, den sistnämnde efter att hafva brutit med en förfluten tid som närmast hade betecknat honom som romantisk lyriker, den förste blott med hänsyn till enskilda sidor af sin diktarverksamhet. Drachmann utgaf ömsevis diktsamlingar, i hvilka åtskilliga stycken voro fullkomligt gammaldags-romantiska, och berättelser, hvilkas hela anläggning och utförande afgjordt röjde en åtrå att skildra tid och tidsförhållanden med alldeles samma lokalfärger, som de naturligen egde; Schandorph slog sig mer och mer uteslutande på den rent realistiska nutidsnovellen, skildrade ofta med mästerskap den lägre medelklassen i Danmark och gjorde det i former, som uppenbart bjödo alla teorier om «det sköna« trots, bredt och ofta plumpt, men alltid med en utomordentligt frisk och primitiv syn på lifvet, med grundlig kännedom om sina figurer och med en humor, som i förening med konstnärens öfriga framstående egenskaper kunde fresta till att kalla honom den danska literaturens Ostade. År 1878 utgaf han en större novell, «Uden Midtpunkt«, kort derefter kom dikten «Unge Dage«, och slutligen de «Fem Fortaellinger«, bland hvilka det lilla förträffliga arbetet «Et Levnedslöb fortalt paa Kirkegaarden« betecknar den höjdpunkt, hvartill författaren hittills hunnit i riktning af kärleksfull konstnärlig behandling af ett hvardagligt ämne.

De nämnda verken, i synnerhet «Fem Fortaellinger«, väckte icke ringa uppseende, här och der också en mera lättförklarlig än välgrundad opposition. Den danska allmänheten är, som bekant, just icke synnerligen kritiskt utvecklad, och icke heller den danska pressen: det eviga kritiserandet har hos oss ödelagt förmågan att utöfva kritik. Man är vanligtvis ur stånd till att kunna skilja mellan väsendtligt och oväsendtligt, det som hör till saken och det som icke hör dit; har ett konstverk en eller annan lätt i ögonen fallande brist, skall denna hos oss mycket ofta kunna undanskymma verkets genomgående förträfflighet. Schandorph är, säges det rätt allmänt, i hela sin alstring «rå.« Påståendet är på samma gång berättigadt och oberättigadt. Sanningen är den, att han med en viss understundom nästan barnslig oförsynthet söker hvarje tillfälle att visa sig som motståndare mot all tillgjord ärbarhet, mot sippheten, den oäkta bildning, som döljer sina brister under en tunn anständighetens fernissa; han *söker* tillfälle, säga vi, och hans opposition mot det oäkta, konventionella blifver derför ofta i hög grad «sökt.« Att det gifves saker, som icke utan nödvändighet omtalas «för höfviska öron«, vill han alls icke veta af; han använder med förkärlek hvad Holberg kallar «stora kötteder«, är till det yttersta rättfram, dock mindre der det blir tal om det sexuella, än på de öfriga lekamliga behofvens vägnar. Härvid är nu att märka, att denna plumphet så långt ifrån organiskt sammanhänger med hela

andan i hans arbeten, att det skulle vara lika obilligt att döma dessa efter den förra, som om man ville fördöma en persons karaktär, derför att han hade den ovanan att bita sina naglar. Schandorphs «plumphet« är helt enkelt en ovana; fläckarne skulle kunna med ett penndrag borttagas från hans arbeten, utan att det väsendtliga dervid underginge vidare förändring; formellt kunna de vanligen anses som motiverade som realistiskt karaktäriserande drag. Att han äfven på andra, mera betydande områden är oppositionsman, låter sig icke förneka; i så väl den andliga som den verldsliga samhällsordningen ser han mera osanning och förvändhet än de flesta; så slår han till — och man känner ju «en satirikers både vissa och ovissa lön.«

Den som häftigast svängt tuktoriset öfver de oartiga realisterna är den ålderstigne skalden *Carl Ploug*, «Faedrelandets« redaktör. Af några nyutkomna arbeten af Drachmann och Schandorph tog han sig i slutet af 1879 anledning till ett häftigt angrepp icke blott på desse enskilda författare, utan på hela den riktning de representerade, hvilken också helt nyss förut bragt ett par föga lyckade alster i dagen, deribland den ingalunda utan talang skrifna, men till ytterlighet gående och i hög grad omogna novellen «Gertrude Coldbjörnsen« af Erik Skram. Schandorph svarade i «Morgenbladet« med ett rimbref, i hvilket han i ypperliga rytmer sökte, icke så mycket att försvara sig och sina stallbröders sak, som fast mera att göra gällande, att de beskyllningar, som riktades mot dem, i lika hög grad kunde användas emot den, hvilken nu uppträdde som åklagare; Ploug betecknade han som en rå och hänsynslös tyrann, som under hela sin lefnad hade sökt att undertrycka hvarje sträfvan, hvilken icke gick i samma riktning som hans egen. Ett versifieradt svar till Schandorph visade, att Plougs anlag ingalunda lämpa sig för polemisk poesi, men det efterföljdes af artiklar på prosa, i hvilka Ploug sökte försvara sig emot de olika beskyllningar, som både i Schandorphs dikt och i särskilda artiklar i vensterpressen (hvilken strax skyndade sin skald till hjelp) hade uppstått emot hela hans verksamhet som politiker, tidningsskrifvare och skald, och nu bröt striden ut öfver hela linien. Det utspann sig såväl inom pressen som hos allmänheten en utomordentligt liflig diskussion, som åter gaf anledning till en ovanligt liflig rörelse på områden, hvilka icke direkt sammanhängde med det ofvan omtalade.

«Den literära venstern« är hos oss en icke så liten krets; kring koryfeer, sådane som Brandes, Schandorph och Drachmann och tiraljörer som Skram och Gjellerup, samlar sig ett ganska betydligt antal menige anhängare, hvilka dels genom mindre artiklar i blad och tidskrifter, dels genom att applådera hvad den aktiva truppen utför, sträfva att främja «frihetens« sak —

den hänsynslösa literaturen, den fria tanken, oppositionen mot all häfd, vid många tillfällen också mot kristendomen. Den största delen af skaran äro fritänkare. Striden mellan Ploug och de yngre literatörerna bragte på vissa punkter den religiösa frågan fram i förgrunden, och under erkännande af att rationalismen väl kunde antagas hafva en rätt betydlig utbredning i de studerandes led, från hvilka de högre skolornas lärarekår naturligtvis rekryteras, tog föreståndaren för en af Kjöbenhavns mest ansedda lärda skolor, den på sin tid som skämtsam visdiktare bekante *Joh. Helms*, det parti i sitt årsprogram i Mars månad, att utveckla grunderna hvarför han hädanefter icke ville vid sin skola anställa eller tåla någon lärare, som offentligen eller för öfrigt på uppseendeväckande sätt talade eller skref mot den af staten auktoriserade religionen och dess bekännelseskrifter. Till följd häraf togo tre af hr Helms' lärare genast afsked från skolan, och en polemik utbröt, i hvilken det från den ena sidan framhölls, att det lika litet vore öfverensstämmande med lärarkårens värdighet och fordran på passande frihet, om den skulle gå in på att låta binda sig vid ett kontrakt, sådant som det hr Helms tycktes önska få upprättadt, som det öfver hufvud kunde praktiskt genomföras, att till en stor undervisningsanstalt hopsamla en sluten lärarepersonal, hvilken obetingadt, så i stort som smått, kunde sluta sig till »den augsburgska bekännelsen«; från den andra sidan framhölls det, att skolan med alla medel borde sträfva till att hålla de nedbrytande tendenserna fjerran från sig. I »Dagbladet« gick »en familjefader« slutligen så långt, att han stälde den fordran på samtliga Kjöbenhavns skolföreståndare, att de genom förklaringar i tidningarne skulle göra reda för sin uppfattning af saken; denna fordran blef icke efterkommen, tvärtom visade det sig, att nästan alla de större skolornas föreståndare kunde blifva eniga om en resolution, som gick ut på att en sådan förklaring blott skulle blifva en tom demonstration, skolan så mycket mera ovärdig, som ju hvarje »familjefader« hade rikt tillfälle till att på annan, mera privat väg göra sig underrättad om förhållandena i det institut, hvari han af andra orsaker kunde önska att insätta sina barn. De uppseendeväckande förhandlingarne slutade med ett diskussionsmöte i »Paedagogisk Selskab«, som af denna anledning fått mottaga så många anmälningar af nya medlemmar, att Studenterforeningens stora sal måste för tillfället tagas i anspråk. Förhandlingen, om man öfver hufvud kan tala om en sådan, då så godt som ingen af dem, som hyllade den af hr Helms framhållna ståndpunkten, tog till ordet för att försvara den, gaf i det hela taget det bestämda intrycket, att det bland lärarekåren herskade mycken ovilja mot densamma.

De literära alster af någon betydenhet, som det tilländalupna halfåret bragt i dagen, äro snart omnämda; de äro egentligen blott två: äfventyrsdikten «Östen for Sol og vesten for Maane« af Drachmann och berättelsen «En Romantiker« af *Michael Rosing*. Det förstnämda arbetet, som är en behandling af Psychesagan, sådan den framträder i Asbjörnsens äfventyr af samma namn, hör till den romantiska sidan af sin författares produktion och intager en mycket framstående plats i denna genom den ofta underbart stämningsfulla lyriken, som gifver detta dess väsendtliga skaplynne. Författaren visar sig åter här som så ofta förut vara en ovanlig mästare i att forma och böja språket i de mest olika och mot ämnets olika karaktär ypperligt svarande rytmer; det finns partier i denna dikt, som obetingadt höra till det allra skönaste, han skrifvit. «En Romantiker« är icke blott i och för sig en god och läsvärd berättelse, utan den är derjemte af särdeles intresse som ett vitnesbörd om, i hvilken grad den nya realistiska rigtningen verkligen redan har inträngt, i det att författaren, hvilken under den literära fejden vid nyåret i full öfverensstämmelse med hela sin tidigare alstrings idealistiska karaktär afgjordt stälde sig på Plougs sida och som på flera ställen i sin bok starkt teorietserar i den gamla skolans anda, praktiskt visar sig vara sig sjelf ovetande och ovilkorligt påverkad och befruktad af den nya rigtningen. Alla måste vara ense om att «En Romantiker« är hans bästa bok, och att han i ingen af sina tidigare dikter har gått verkligheten så på lifvet som i denna; den är till trots för de romantiska lärorna väsendtligen en realistisk nutidsberättelse, hvilket författaren visserligen minst af allt menat den skola vara. Af öfriga på senare tid utkomna böcker inskränker jag mig till att nämna dikten «Graabroderen«, en berättelse i sexton sånger af Pseudonymen *Diodoros*. Författaren, som för ett par år sedan väckte mycken uppmärksamhet genom sitt verk, «Den evige Strid«, hvilket omfattade tre betydliga och mycket egendomliga dikter, har här gifvit bilder från reformationstiden i Danmark, samlade omkring en företeelse, hvilken närmast må betecknas som ett slags Povel Eliesen, en katolik som är missnöjd med mycket i det gamla samhällstillståndet, men icke kan vara med om reformationens fullständiga nedbrytande deraf. Dikten innehåller många vackra och intressanta enskildheter, men lider alltigenom af en ovanligt tung och föga beherskad form, så att den, som ett helt betraktad, är svår att arbeta sig igenom och mycket långt ifrån att göra ett friskt och tilltalande intryck. Är denna produkt af den gamla skolans anda i det väsendtligaste misslyckad, måste detsamma i ännu högre grad sägas om den frukt, realismen har frambragt i samhällsromanen «Aegte maend« af *V. Secher*, ett arbete som icke utmärker sig för något annat än sin på en särskild punkt

utomordentligt långt gående cynism i framställningen och sin ovanliga tråkighet; den kan betecknas som ett mönster för huru en «samhällsroman« icke bör vara. Icke heller hafva de «studier«, som den realismen (i synnerhet i dess franska form) förhärligande kritikern *Herman Bang* har utgifvit under titeln «Tunge Melodier«, något synnerligt intresse, undantagandes som vitnesbörd om, hvilken förvändhet och onatur en ganska ung författare kan komma till. Något poetiskt värde har ingen af dessa småskizzer.

Medan der alltså icke framkommit mycket af större betydenhet inom literaturen, hvarken från dess höger eller venster, har det sista halfåret på andra andens områden bragt rika frukter, särdeles hvad de bildande konsterna angår. Kjöbenhavn var ännu för ett tiotal år sedan ovanligt fattigt på offentliga minnesmärken: senare har deras antal ständigt växt, och det finns goda utsigter till att raden skall i en snar framtid blifva rikligen förökad. Öfver H. C. Andersen aftäcktes sålunda för kort tid sedan i Rosenborg Have ett monument, en sittande figur, utförd i brons af *Saabye:* ett icke obetingadt lyckadt resultat af en temligen vidlyftig och invecklad täflan. En vida mer betydande staty af samma skald har *Hasselriis* utfört för hans födelsestad Odense. I Steins atelier står den kolossala modellen till en minnesvård öfver Niels Juel färdig och gjutningen i brons har börjat; också Huitfeldt skall i en icke aflägsen framtid få ett monument, komponeradt af arkitekten prof. Dahlerup. En väsendtlig beståndsdel deraf skall utgöras af de för några år sedan uppfiskade kanonerna från «Dannebrogs« vrak, som sjönk i Kjögebugt. Förutom Niels Juels bildstod har prof. Stein dessutom modellerat en fyra alnar hög, sittande porträttfigur af den berömde konstnären, slesvigaren A. J. Carstens, hvilken, som bekant, fick sin första betydelsefulla utbildning i Kjöbenhavn och senare kom att utöfva mycket inflytande på Thorvaldsens utveckling. Arbetet blef utfördt på beställning af konstens frikostige befrämjare, bryggar Carl Jacobsen junior, som har erbjudit sig att låta utföra monumentet i brons och skänka det till offentligt uppställande i Kjöbenhavn. Gåfvan blef naturligtvis med tacksamhet emottagen, ehuru det från åtskilliga håll agiterades starkt för att den skulle afslås, emedan «Carstens ju icke kunde kallas en dansk konstnär.« Hr C. Jacobsen har för kort tid sedan på ett ännu mera storartadt sätt visat sin goda vilja att befrämja konstsinnet, i det att han med ett kapital af 10,000 kr. har stiftat ett legat, som till minne af Thorvaldsen kallas «Albertina«, och för hvars inbesparade räntor till offentlig utställning framstående plastiska konstverk emellanåt skola anskaffas. Bronsafgjutningar af «den döende fäktaren« och af «den dansande faunen med barnet« äro redan beställda och skola sannolikt inom

icke så lång tids förlopp få plats i en af de nya vackra parkanläggningarne på det gamla Voldterræn.

Vårutställningen var denna gång ovanligt rik och intressant; det synes som om äfven i den danska målarkonsten ett nytt och yppigt lif skulle uppvakna. Bland figurbilderna väckte ett stort arbete af prof. *Carl Bloch*, «Prins Kristian (den fjerde) ved Kansler Niels Kaars' Dödslege«, förtjent uppmärksamhet genom sin djupa karaktäristik af figurerna, en förträfflig komposition och mästerlig målerisk behandling; det var utfördt för det nya, af bryggar Carl Jacobsen senior upprättade historiska museum på Frederiksborg. Ett mycket stort arbete af *fru Jerichau-Baumann* gaf en mycket liflig och med ovanlig grundlighet genomförd bild af italienska fiskares sjöfärder; yngre konstnärer, såsom M. Anker, V. Johansen och M. Therkildsen levererade genrebilder af betydligt värde. Inom landskapsmåleriet intog ett omfångsrikt verk af höfdingen för den sig mer och mer utbredande «franska« skolan i Danmark ett mycket framstående rum; bröderna J. och N. Skovgaard visade sig vara värdiga arftagare till sin aflidne faders stora namn. Utställningen af plastiska arbeten hemtade sitt väsendtligaste intresse utifrån, i det att den i synnerhet hade kunnat prydas med så betydande saker som Paul Dubois «Courage militaire« och framför allt hans kostliga «Lutspelare«, bägge i gipsafgjutningar inköpta af bryggar Carl Jacobsen junior för skulptursamlingen på Christiansborg, till hvars förökande med nya utländska verk den nämde mecenaten donerat en summa af 20,000 kr.

Fr. W. Horn.

Arbetarefrågan i Sverige.

Arbetarestrejken vid sågverken i trakten af Sundsvall år 1879. Officiel berättelse, afgifven till Chefen för Kongl. Civil-Departementet af *Curry Treffenberg*, Landshöfding i Westernorrlands län. (Hernösand 1880).

Betänkande angående åtgärder till förbättrande af de vid sågverken i trakten af Sundsvall anstälde arbetarnes ställning, afgifvet af den för sådant ändamål af sågverksegarne nedsatta Komité. (Sundsvall 1880).

Herr Landshöfdingen Curry Treffenbergs officiela berättelse angående arbetarestrejken vid sågverken i trakten af Sundsvall granskad af *O. J. Hultgren*. (Stockholm 1880).

En blick på Curry Treffenbergs bok, upptagande officiel berättelse: Arbetarestrejken vid sågverken i trakten af Sundsvall år 1879, af *Isidor Kjellberg*. Tillegnad svenska Riksdagen. (Linköping 1880).

Sågverksarbetarne i Norrland, anteckningar af *Isidor Kjellberg*, under ett besök i Norrland straxt efter sågverksarbetarnes allmänna, af landshöfding Treffenberg våldsamt undertryckta arbetsinställning i slutet af Maj 1879. (Linköping 1879).

Svenska arbetaremötet (i Stockholm, 1879,) och dess män. Återblick af en mötesdeltagare, *Isidor Kjellberg*. (Linköping 1879).

Arbetarelifvet vid de norrländska sågverken. Skildringar af *E. B—n*. (I »Stockholms Dagblad», 1879, N:ris 194, 202, 208, 223, 233, 246 och 253, landsortsupplagan).

Samhälleliga Tidsfrågor, en följd af folkskrifter af *Anton Nyström*, Med. Doktor. I—V. (Stockholm 1879—80).

Det har ofta påståtts och säges ännu stundom, att vårt land icke har något att göra med den s. k. arbetare-

frågan. «Den sociala frågan« i Sverige, säger man, är skatte- och härväsendets-reform. Må vara, att dessa ärenden hos oss sedan någon tid stå främst på dagordningen, men detta utesluter icke tillvaron af jemväl andra samhällsfrågor. En sådan kan t. ex. sägas vara för handen på det religiösa området. Och då man förklarar oss främmande för den s. k. arbetarefrågan, beror detta på en oriktig uppfattning om hvari denna består. Man skiljer då ej mellan »arbetarefrågan» och de sträfvanden, som i form af socialism och kommunism och än mera oroväckande företeelser spela en så vigtig rol framför allt i de stora kulturländerna; företeelser, från hvilka vi hittils lyckligen varit förskonade.

Men om ock, såsom hvar och en vet, dylika rörelser i åtskilliga länder åtföljt och gifvit karaktär åt »arbetarefrågan», så är detta ingalunda något för denna senare väsentligt, intet i dess begrepp liggande. Under benämningen «arbetarefrågan« behöfver öfverhufvud blott helt allmänt afses frågan om förbättring af de s. k. arbetande klassernas materiela, sociala och rättsliga ställning. I denna bemärkelse kan «arbetarefrågan« så långt ifrån betraktas såsom ett ondt, att den fastmera utan tvifvel måste anses utgöra ett godt. Vanligen tages ordet dock i en inskränktare bemärkelse, i det man förutsätter tillvaron af verkliga missförhållanden af sådan art och omfattning, att ett behof af deras afhjelpande eller lindrande med en viss styrka gör sig gällande, ett behof som vinner sitt uttryck i mer eller mindre öppet ådagalagdt missnöje hos arbetarne sjelfve eller i uttalanden af andre personer, som finna genljud inom den allmänna opinionen. Här utgöra visserligen missförhållandena ett ondt, just det, som bör afhjelpas, men sjelfva frågan om deras afhjelpande, sträfvandet för detta mål, är dock äfven i detta fall ett godt, n. b. så länge man söker målet på goda vägar. Först då man härutinnan far vilse, då man för dess uppnående vill använda medel, som äro oförenliga med statens och samhällets väsen och uppgift, med religionens, moralens och rättens grundsatser, först då blir arbetarefrågan ett ondt.

Och en sådan fara är naturligen nära liggande, i anseende till den svårighet, som för enhvar och framför allt

för arbetarne sjelfve möter, att döma om de mångfaldiga hithörande förhållandena. Om vi hittils derifrån förskonats, så ligger helt visst en af orsakerna härtill uti den jemförelsevis större upplysningen hos vår arbetareklass. En annan lika vigtig om ej vigtigare orsak är den, att man hos oss i allmänhet icke blott insett, att det bästa medlet mot utvecklandet af sådana missförhållanden, som här afses, är att förekomma eller i deras ursprung förqväfva dem, utan, hvad mera är, jemväl handlat i enlighet med denna insigt. Vi afse här framför allt det oförtröttade och välsignelsebringande nitet hos flertalet af våra arbetsgifvare för förbättrandet af sina underlydandes ställning, ett nit, som öfverhufvud vunnit fullt erkännande äfven från arbetarnes sida; och äfven i öfrigt hafva från de lyckligare lottade klassernas sida hos oss mycket gjorts i samma anda. Vi hafva härmed icke velat säga, att hvad sålunda skett varit tillräckligt att tillfredsställa alla berättigade anspråk. Missförhållanden hafva lika fullt förefunnits, men helt säkert i långt mindre skala än eljest. En tredje ur den här afsedda synpunkt gynnsam omständighet har slutligen varit den, att storindustrien först på allra sista tiden hos oss vunnit någon större utveckling, hvadan de svåra olägenheter, som pläga följa denna i spåren, och hvilka vanligen utgöra sjelfva kärnan i arbetarefrågan i inskränktare mening, hos oss icke låtit sig erfaras med samma styrka som i andra länder. I samma mon som storindustrien tilltagit hafva äfven dessa olägenheter vuxit. Den senaste tiden har derför i förevarande hänseende varit ogynnsam. Åtskilliga tecken hafva gifvit vid handen, att, trots gjorda bemödanden, allt icke är som sig bör i arbetareklassens ställning. Det måste derför vara af intresse för enhvar, som icke med likgiltighet åser vår sociala utveckling, att eftersinna, hvilka dessa missförhållanden äro och huru de böra motverkas. Hvarje bidrag till kännedomen härom är förtjent af uppmärksamhet.

Bland antydda tecken må erinras om det utlåtande, som för trenne år sedan afgafs af komiterade för utarbetande af förslag till förändring i gällande lagstiftning angå-

ende minderårigas antagande och användande i fabrik, handtverk eller annan handtering. Redan den omständighet, att en komité i och för sådant ändamål ansågs behöflig, tyder på missförhållanden af i ögonen fallande art, och sådanas tillvaro bekräftades till fullo af nämda utlåtande, hvarmed vi väl här ej hafva att närmare sysselsätta oss, men hvars innehåll i hvad ifrågavarande del angår kan sammanfattas i dessa ord: »De upplysningar i ämnet, som på olika vägar kommit komiterade till del, hafva hos dem stadgat den öfvertygelse, att tillståndet bland ifrågavarande samhällsklass i vårt land icke väsentligen skiljer sig från hvad man derom från andra industriidkande länder erfarit. Om än missförhållandena här icke framträdt så bjert som annorstädes, om tidehvarfvets allmänna riktning till deras uppdagande och mildrande inom flere, särdeles nyare industriela verk gjort sig fördelaktigt gällande, så kan dock ej bestridas, att äfven hos oss vilkoren för den minderåriga arbetarens välbefinnande och utveckling i allmänhet förbises. Beviset härpå ligger deri, att redan gällande lagbestämmelser till skydd för de minderåriga och till befrämjande af deras bästa icke efterlefvas». Komiterade yrkade ock i behjertansvärda ordalag nya lagstadganden i ämnet, särskildt afseende inskränkning i de minderåriges arbetstid och skoltvång äfven efter anställning i arbete; och erinrande om främmande länders erfarenhet derom, huru vigtigt det är, att i tid söka lösa en fråga, som i så hög grad egnat sig till agitationsmedel i samhällsomstörtande syfte. Förslaget delgafs för utlåtandens afgifvande åtskilliga myndigheter. Dess vidare öde är oss okändt; men vi hoppas dock, att gömdt icke måtte vara glömdt. —

Andra hithörande beaktansvärda företeelser äro den stora norrländska arbetsinställningen under sistlidna års vår samt det sommaren derpå i Stockholm hållna allmänna arbetaremötet. I fråga om lagstiftningen rörande minderårigas användning i arbete gällde saken en *statens* inblandning i arbetareförhållandena och för visso ett bland de vigtigaste och mest berättigade områden för en sådan inbland-

ning. Här möta vi tvenne symptom af ett helt motsatt sätt att verka för förbättring af samma förhållanden, nemligen arbetarnes *sjelfhjelp*, men hvilka sinsemellan förete en synnerligen olikartad karaktär: det ena öfverläggningens, det andra handlingens, det ena fridens, det andra stridens.

Huruvida dessa företeelser afgjordt hänvisa på förefintliga missförhållanden, är en fråga, hvarom meningarna varit delade, och hvartill vi, åtminstone hvad strejken angår, längre fram skola återkomma. Hurusomhelst torde det emellertid vara obestridligt, att de häntyda på en öfvertygelse eller föreställning hos arbetsklassen sjelf om sådana missförhållanden, låt vara att möjligen åtskilliga misstag och öfverdrifter behäftat denna öfvertygelse eller föreställning. Under sådana förhållanden kan ingen med skäl klandra, att åtgärder företagits för utredande och afhjelpande af dessa mer eller mindre betydande missförhållanden. Men väl kunna tankarna vara olika, och äro det, rörande de derför använda medel.

Framför allt gäller detta arbetsinställningen. Hvad åter arbetaremötet beträffar, så torde väl deras antal vara ringa, som af detsamma låtit sig uppskrämmas. Fastmera var det glädjande att se den sympati och det tillmötesgående, som kommo mötet till del äfven från sådana personer, som deruti ej hade något direkt intresse, ja äfven från sådana håll, der man snarare kunnat befara, om ej motvilja, så dock köld. Och äfven de, som möjligen bäfvade inför denna nyhet, torde för visso fått sina känslor lugnade vid närmare bekantskap med förhandlingarnas art oeh innehåll. Utan tvifvel var det öfverhufvud den mera avancerade delen af vår arbetsklass, som här bildade majoriteten, eller hvars åsigter mest läto sig afhöras; och icke desto mindre syntes man här kunna öfvertyga sig, ej blott att nihilism, kommunism och socialism varit, om ej obekanta för, dock utan större inflytande på våra arbetare, utan äfven att den »politiska radikalismen» hos dem hittils åtminstone ej gjort några alltför oroväckande framsteg. Ett annat glädjande rön var den takt och det allvar, som utmärkte förhandlingarna vid mötet, hvilket derigenom på intet sätt kom att likna de

bullersamma och löjeväckande arbetaresammankomster, om hvilka man så ofta i utlandet hör talas. Allt vittnade här om verkligt intresse för frågorna och om sans vid svaren; ingen agitation förmärktes, och diskussionen fördes i allmänhet ej med tomma fraser och intetsägande slagord. den rörde sig ej om opraktiska samhällsförbättringsförslag, utan om betydelsefulla angelägenheter och på dagordningen stående spörsmål: om arbetarnes ställning till sina barns uppfostran och undervisning, om den ifrågasatta allmänna värnepligten, om arbetareassociationer, om det svenska skattesystemets ställning till arbetsklassen, om motverkande af dryckenskap och lotterier, samt om den politiska valrättens utsträckning och den kommunala rösträttens jemnare fördelning. Den sistnämda frågan torde förefalla mången något vidtsväfvande, och än mer de jemväl diskuterade frågorna, huruvida de svenske arbetarne må kunna »hafva något att lära, hoppas eller frukta af strejker, socialistiska, kommunistiska och nihilistiska rörelser i andra länder», samt om hvad som bör vara arbetarekorporationernas gemensamma mål, jemte önskvärdheten af att för dess ernående upprätta ett gemensamt program och tidningsorgan. Men föga förekom härvid af beskaffenhet att rättfärdiga de möjliga farhågorna, och man sträckte just ej flykten högre än vingarna kunde bära.

Något vigtigare resultat kan mötet väl ej sägas hafva medfört*; och vi lemna derhän frågan, huruvida »dess män» i högre grad än »männen» vid jurist-, skollärare-, brandchefs- eller sotaremöten gjort sig förtjente af att i biografi förevigas. Mötets största betydelse torde ligga deri, att det utgjort det första försöket med ett medel för befrämjande af arbetarnes gemensamma intressen, som vi önska och tro för framtiden skola ytterligare pröfvas; dervid vi uttrycka den förhoppning, att följande möten måtte tillvinna sig och göra sig förtjenta af lika stora sympatier som det första. —

Rörande arbetarestrejken har d. v. Landshöfdingen i Westernorrlands län, Herr C. Treffenberg, hvilken såsom be-

* Vi våga tyvärr ej dela Herr Nyströms uppfattning deraf såsom »en vändpunkt i vårt lands kultur»(!); se »*Arbetarnes deltagande i vår tids kultur*», sid. 21.

kant vid dess stillande spelade en verksam rol, till chefen för Kongl. Civildepartementet afgifvit en i tryck offentliggjord officiel berättelse, för hvilken vi dock ej här behöfva lemna någon närmare redogörelse, då i åtskilliga tidningar sådan förekommit. En och annan af dessa tidningar —men ett i betraktande af sakens stora intresse öfverraskande fåtal — har ock med anledning af densamma mer eller mindre utförligt yttrat sig i frågan, och ett par granskningar af Herr Treffenbergs berättelse hafva i broschyrform sett dagen. Det allmänna uppseende, som arbetsinställningen och hvad dermed stod i sammanhang väckte, manar oss att här åt densamma egna några ord.

Den första fråga, hvilken framställer sig för den, som i förevarande ämne önskar bilda sig ett omdöme, är den, huruvida en strejk i sig är berättigad eller ej. Det synes, som vore begreppen härutinnan hos vår allmänhet icke fullt klara: man hör alltför ofta förbannelser utslungas mot allt hvad strejker heter. För så vidt det fria aftalet i vår tid erkännes såsom grund för förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare, synes dock ej det ringaste tvifvel kunna förefinnas om det berättigade i sig af det medel, som kallas strejk, eller inställande af arbete i och för framtvingande af vissa förmoner. Ingen kan väl förneka en arbetare frihet att icke arbeta, der honom så lyster, n. b. på sin egen risk, om han derigenom äfventyrar sin ekonomiska och sociala ställning, lika litet som någon kan bestrida en arbetsgifvare rätt att medelst afsked söka tvinga sina arbetare att nöja sig med ringare lön, ett medel, som ock, i större skala användt, under benämningen »*lock outs*» är väl bekant i utlandets strider mellan arbetsgifvare och arbetare. Men vissa gränser omgifva denna frihet. För det första får ej arbetsinställelsen — lika litet som arbetarnes afskedande — kränka bestående aftal. För det andra få å ingendera sidan olagliga medel användas. Till dylika höra, för att nu hålla oss till arbetsinställelser, öfverhufvud alla straffbara oordningar och särskildt allt användande af våld, hot eller trug, vare sig mot arbetsgifvare eller förmän eller mot dem bland kamrater, hvilka såsom genom aftal bundna

icke lagligen kunna eller eljest icke vilja i strejken deltaga. Blott inom dessa gränser är strejken juridiskt berättigad, — men då ock helt och hållet. Man kunde visserligen vilja derför fordra äfven ett *faktiskt* berättigande, som skulle bero på, huruvida verkligen de strejkandes yrkanden vore grundade med hänsyn till de gifna förhållandena; men detta är en sak, som ofta ej är lätt eller ens möjlig att veta, fastmera är det ju just denna sak, hvars utrönande bör blifva följden af den ömsesidiga kampen. Men likasom å ena sidan de strejkandes utsigter äro desto ringare, i den mon deras fordringar sakna verklig grund, så måste ock omdömet om strejken, dess upphofsmän och bevekelsegrunder i samma grad blifva strängare.

Strejker äro alltså i sig berättigade. Och, ur högre synpunkt sedda, hvad äro de väl, de såväl som öfriga sträfvanden, hvarmed arbetarne kämpa för höjandet af sin materiela och sociala ställning, om ej momenter i striden icke blott för *tillvaron*, men för *rätten*, scener ur samma drama, som *Ihering* så mästerligt tecknat *. Och om den sociala frågans historia haft att uppvisa blott alltför många sådana karaktärer, som *Heinrich v. Kleist's Michael Kohlhaas* och *Skakespeare's Shylock* **, så får detta sin fulla förklaring ur de sociala förhållandena.

Att i öfrigt strejker, under vissa förhållanden, icke blott för tillfället utan jemväl varaktigt kunna medföra det åsyftade resultatet, d. v. s. i allmänhet förbättring af lönevilkoren, — en sak, som mänge bestridt, — är såväl på teoretisk väg som ock genom erfarenhetens vittnesbörd ådagalagdt, och vi anse icke behöfligt att här söka derom förebringa någon bevisning. Strejken har ock stundom visat sig utgöra det enda verksamma medlet för nämda ändamål †.

I såväl Herr Treffenbergs redogörelse för arbetarestrejken som annorstädes, der samma ämne vidrörts, träffas nu

* »*Striden för Rätten*», öfvers. af *Ivar Afzelius* (Upsala 1879)

** Anf. st. sidd. 53 o. ff.

† Se härutinnan *Schönberg: Arbetarefrågan*, öfversatt med tillägg af af *C. O. Montan* (Stockholm 1877), anm. sidd. 74 o. ff.

stundom uttryck, hvilka på grund af hvad ofvan sagts förefalla oss något tvetydiga, i det de kunna synas innebära ett bestridande af strejkers berättigande i och för sig. De afsedda uttrycken * behöfva dock ej nödvändigt tolkas på detta sätt; och om de, såsom vi förmoda, — hvilket det i så fall varit klokt att tydligen framhålla — icke afse ett sådant bestridande, men äro grundade på de i den nu ifrågavarande strejken deltagandes *otillfredsställande bevekelsegrunder* och *olagliga framfart*, då hafva vi intet att mot desamma invända.

Ty de strejkande hafva farit olagligen fram, derom öfvertygas man till fullo vid läsningen af Herr Treffenbergs berättelse. I ett hänseende, hvars utredande dock varit af stort intresse, är denna något dunkel: den upplyser ej tydligt, huruvida i och med arbetsinställelsen laga aftal brötos. Att detta, om så skett, emellertid blott undantagsvis varit fallet, synes dock framgå af uppgiften**, att de fleste strejkande icke voro genom legoaftal eller kontrakt fästade vid sågverken, utan blifvit antagna i arbete endast på grund af mundtlig öfverenskommelse, enligt hvilken de kunde skiljas från arbetet när som helst. Så mycket tydligare är berättelsen i andra delar. Om brott mot person och egendom lyckligtvis icke förekommo i vidsträcktare omfattning, så saknades de dock ingalunda, äfven om man ej dit räknar det af de strejkande mot kamrater och framför allt mot förmän utöfvade tvång till deltagande i arbetsinställningen; ett tvång som så långt ifrån hörde till undantagen, att det fastmera utgjorde ett af de strejkandes hufvudmedel — låt vara att det ock, såsom otvifvelaktigt är, flerstädes förebars och önskades såsom förevändning af sådana perso-

* Se t. ex. inledningsorden till redogörelsen för det af sågverksegarnes komité afgifna betänkande i »*Aftonbladet*», 1880, № 196 (»*En arbetarefråga*»), samt *Treffenberg:* »*Arbetarestrejken*» etc. sid. 6: yttrandet till arbetarnes ombud om vådligheten af en eftergift för arbetarnes önskningar (»att en eftergift — — — till arbetsinställelse»), och ibid. sid. 30: åsigten om nödvändigheten af strejkens qväfvande på grund af möjligheten att sågverksegare kunde nödgas ge vika (»desto mer påträngande — — — sågverksegarnes hållning»); etc.

** Anf. st. sid. 27.

ner, som nog inom sig ville i strejken deltaga, men ej sjelfmante vågade dertill öppet ansluta sig. Herr Treffenbergs slutomdöme i föreliggande afseende är, att om än «den både fysiska och moraliska tvångsmakt, som utöfvats af arbetare mot arbetare, *i allmänhet* torde få antagas icke hafva varit af allvarsammare beskaffenhet, så har å andra sidan under polisundersökningen blifvit med full visshet ådagalagdt, att denna tvångsmakt med hänsynslös styrka gjort sig gällande emot de vid sågverken anstälda faktorer, maskinister och andra löntagande betjente, af hvilka flera med öppet våld blifvit tvungna att medfölja de strejkande till lägret. — — Anledningen till denna förföljelse emot faktorerna och deras likstälda kamrater var den, att de strejkande ansett sig nödsakade att försäkra sig om dessas personer, för att omöjliggöra allt arbete af de vid sågverken qvarstadnade arbetarne» *.

Det behöfves ej att här relatera alla de tilldragelser, som sålunda ligga de strejkande till last. Hvar och en, som med opartisk blick betraktar saken, måste, äfven om han icke finner denna i allo så mörk som Herr Treffenberg, dock instämma i den uppfattning, denne uttalar om den slutliga situationen, och hvarmed han motiverar ordningsmaktens ingripande: »Här uppehöll sig sedan flera dagar tillbaka, snart sagdt utanför stadens portar, en skara af tusentals hungrande, sysslolösa arbetare, hvilka redan stört samhällsfriden och ständigt voro utsatta för frestelsen att ytterligare kränka densamma. De fleste strejkande voro — — (såsom löse arbetare) efter lag att betrakta såsom försvarslöse. Dertill kom att många bland de strejkande hade under strejkens första dagar gjort sig skyldiga till en mängd verkliga lagbrott medelst våld å person och egendom — — —. Här förelåg således det i 10 kap. strafflagen förutsedda fall att folkmängd samlat sig tillhopa, stört det allmänna lugnet, öfvergått till våld å person och egendom, och visat trotsighet emot offentlig myndighets vid trenne särskilda tillfällen gifna allvarliga uppmaningar

* Anf. st. sidd. 69 o. 70.

att åtskiljas och återvända i arbete. Då vidare de laglösheter, hvartill de strejkande gjort sig skyldiga, i syfte att förhindra arbetena, tillkommit, såsom en följd af särskilda utaf de strejkande formligen fattade beslut, så hade härigenom strejken antagit en så allvarsam karaktär, att jag ansåg mig berättigad att med de strejkande förfara icke blott enligt försvarslöshetsstadgan utan jemväl efter de för upplopp gällande lagbestämmelser» *. Likaledes måste man gifva sitt fulla erkännande åt den med fasthet och energi parade humanitet, som länets höfding lade i dagen vid uppfyllandet af sin maktpåliggande rol. Vi hoppas, att det klander icke varit allvarligt menadt, som från vissa alltför konservativa håll framstälts, af innehåll, att det varit olämpligt och ovärdigt att parlamentera med de strejkande! Låt vara, att desse öfverskridit laglighetens gränser; till våldsammare åtgärder förelåg dock ingen befogenhet. Och äfven om så varit fallet, hade väl ingen svensk myndighet velat göra sig skyldig till ett öfverriladt blodsverk, som säkert skulle lagt en djup klyfta mellan arbetarne och det öfriga samhället; och hvar och en, som ej helt och hållet saknar hjerta, måste glädjas, att nu det humana och fördragsamma förfarandet förekom hvarje häftigt uppträde och onödiggjorde all blodsutgjutelse.

Från annat håll har emellertid de bittraste angrepp drabbat ordningsmakten såväl för dess ingripande öfverhufvud som särskildt för sättet derför och dervid använda åtgärder. Några prof på denna kritik anföras af Herr Treffenberg **; och de »granskningar» af och »blickar» på dennes berättelse, hvilkas utförligare titlar läsas framför vår uppsats, utgöras hufvudsakligen af sådana prof. Vi tillstå öppet, att hvarken tidningsmannens eller juristens förmenta bevisningar i saken kunnat omstämma vår uppfattning deraf, lika litet som hvad härutinnan förekommer uti vår nymodige positivistiske religionsfilosofs utredningar af «Samhälleliga Tidsfrågor» †, och att vi följaktligen ej heller finna något

* Anf. st. sid. 27.

** Anf. st sidd. 129—131.

† »*Kapitalets och arbetets problem*», sidd. 22 o. ff.

berättigande i de i sammanhang härmed framstälda yrkandena om förändrade bestämmelser rörande församlingsfriheten och reform af Straff-Lagens 10 kap., hvilken senare af sist citerade författare motiveras med den öfverraskande upplysningen, att vid nämnda kapitels affattande lagstiftarne ej förutsett sådana folksamlingar som de ifrågavarande, på den grund, att »strejkprincipen förr var okänd». »Förr» är här = 16 Februari 1864 *.

Nej! Församlingsfriheten i Sverige behöfver ej omgärdas med nya lagbestämmelser, ty de nu gällande äro bland de liberalaste som finnas, då den enda allmännare begränsningen (Str.-L. 10: 14) är riktad blott mot otvetydiga missbruk deraf. Och bestämmelserna i Straff-Lagens 10 kap. ang. uppror och upplopp behöfva ej förändras, ty de strida alls ej mot »strejkprincipen», utan afse likaledes blott för denna främmande olagligheter. »Koalitionsfrihetens kärna», säger *Schäffle* sjelf, »är rätten till gemensam organisation i och för lönestridens förande, dock *utan våld*, *hot och bedrägeri*» **. Dylika förgripelser ingå alltså ej i »strejkprincipen», åtminstone ej i den, som är i rätten grundad och derför kan erkännas.

Ej heller tro vi, att de anmärkningar äro grundade, som riktats mot den vid och efter ordningsmaktens ingri-

* Enligt andra, måhända tillförlitligare upplysningar var »strejkprincipen» känd redan på *Adam Smith's* tid (jfr *Wealth of Nations*, B. I, Ch. VIII), och år 1825 upphäfdes i England genom en lag af *Georg IV* på förslag af frihandelsministern *Huskisson* det dittils rådande förbudet mot strejker, om ock inskränkningar qvarstodo, som emellertid lindrades genom successiva lagar af 1859 och 1862 samt 1871 till större delen och 1875 helt och hållet upphäfdes, då hittils gällande undantagslagstiftning för vid strejktillfällen begångna förbrytelser och kontraktsbrott afskaffades och arbetarne härutinnan stäldes under allmänna lagen (jfr. dock nästa sida!). I Frankrike kom 1862 koalitionsfriheten till erkännande. I Belgien 1866. Nordtyska förbundet följde 1869 detta föredöme och Österrike 1870. Att jemväl i dessa länder »strejkprincipen» långt före nämda data var känd, derom trodde vi ej, att någon sväfvade i okunnighet — säkerligen hade *Comte* derom bättre kännedom än hans elev! Och de svenske arbetarne voro lika litet *före* som *efter* 1864 i förevarande afseende underkastade andra inskränkningar än lagens allmänna straffbestämmelser.

** *Kapitalismus und Socialismus* (Tübingen 1870), sid. 645.

pande följda procedur. Tillämpningen af försvarslöshetsstadgan var berättigad, hvilken uppfattning man än måtte haft derom, huruvida ett »upplopp» verkligen förevar eller icke; och oberoende af verkliga oroligheter kunde härvid cernering vara tillåten såsom en vanlig polisåtgärd. Det summariska tillvägagåendet synes ej heller öfverskridit den Konungens Befallningshafvande gifna befogenhet. Och den omständigheten, att blott mot få bland de strejkande åtal skett och än färre till ansvar fälts, utgör blott ett nytt bevis derpå, att den menskliga rättvisan är ofullkomlig, att lagens arm icke alltid kan nå de skyldige. — Att å andra sidan försvarslöshetsstadgans bestämmelser i vissa afseenden kunna behöfva lindras, må ej bestridas, men detta är en sak, som ej kan inverka på omdömet om Landshöfdingen Treffenbergs förfarande vid ifrågavarande tillfälle.

Skulle i öfrigt någon lagstiftningsreform vara erforderlig i hithörande afseende, så borde den väl bestå, icke i något lössläppande af sjelfsvåldet, men väl i införandet af en icke ovigtig garanti deremot, nemligen straffbestämmelser för vissa fall af arbetsaftals brytande. Den allmänna grundsatsen, att kontraktsbrott icke böra medföra kriminelt ansvar, blott skyldighet till civil skadeersättning, torde icke böra obegränsadt utsträckas. Då den i England år 1875 genomfördes i afseende å arbetsaftal, undantogos dock vissa fall, der aftalsbrytandet medför eller hotar med *allmänfarliga följder;* här bibehöllos straffbestämmelser. * I Tyskland hafva på sista tiden många röster yrkat dylika lagstadganden; ** åtskillige gå än längre och fordra straff äfven oafsedt sådan allmänfarlighet, i betraktande af att det civila skadeersättningsanspråket gentemot arbetarne oftast är illusoriskt samt med hänsyn till ifrågavarande kontraktsbrotts så att säga epidemiska förekomst. Utan att här kunna ingå på en närmare utredning af denna svårlösta och

* *Brentano: Das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht* (Leipzig 1877), sid. 94 (jfr första anm. föreg. sida!).

** Se i afs. härå t. ex. uppsatser af *Wiss*, *Lueder*, *Landgraf*, samt i ämnet afgifna »*Gutachten*» af *Knauer*, *Roscher*, m. fl. i »*Schriften des Vereins für Socialpolitik*».

intressanta fråga må vi blott anmärka, att om ock hos oss stundom åtminstone vid tillfällen med allmänfarlig påföljd allmänna eller speciela straffbestämmelser torde vara tillämpliga, uttryckliga och mera omfattande lagbud härom dock vore önskvärda, och att äfven för andra fall af arbetsaftalets brytande införandet af straffpåföljd måhända icke heller vore öfverflödigt, om än så stark anledning dertill ännu ej i Sverige visat sig som i andra länder. Straffpåföljd för kontraktsbrott är ej heller helt och hållet främmande för vår rätt. Sådan finnes t. ex. i gällande Legostadgas 52 §, ehuruväl hvilande på andra, säkerligen mindre hållbara grunder. Bestämmelser i nämda riktning innebure alls ingen inskränkning af den s. k. »strejkprincipen», men vore egnade dels att bereda skydd mot ett af dess gröfsta missbruk: genomdrifvandet af i sig måhända helt och hållet obilliga yrkanden medelst väckande af farhåga för betydliga ekonomiska förluster eller olyckor af annan art, dels att återhålla ett alltför lättsinnigt tillgripande af ett medel, som blott bör vara en nödfallsutväg. —

Den norrländska strejken har likasom arbetaremötet framför allt väckt uppseende såsom den första i vårt land af någon större omfattning. Mången vill måhända häri se ett tecken till våra arbetares inträde i hvad man skulle kunna kalla »de europeiske arbetarnes concert». Det fordras dock ej mycken kännedom om strejkernas historia, för att inse, i huru ringa mon den ifrågavarande kan anses beteckna något betydande framsteg hos våra arbetare i någon slags kamporganisation mot kapitalisterne. Det var tvertom just sjelfva *organisationen*, som här saknades. Väl framgår af Herr Treffenbergs berättelse, att åtskilliga förberedelser för strejken skett, men lika tydligt framgår deraf jemväl,* att man af detta ej får draga den slutsats, att den varit på förhand en längre tid före utbrottet formligen anstiftad. De fleste bland arbetarne egde dessförinnan ingen kännedom om strejken. Och om än en ej obetydlig sam-

* Se särskildt sidd. 75 o. ff.

manhållning och disciplin visade sig, så var det dock långt ifrån att ledningen var sådan, att någon jemförelse är möjlig med utlandets, allra minst med de af de engelska s. k. *trades unions* anordnade, planmässigt anlagda strejker. Särskildt gäller detta i fråga om underhållsmedel och kassa. Allt var här tillfälligt och slumpvis hopkommet. * Många, måhända de fleste, glädja sig helt visst deröfver, att man hos oss åtminstone icke kommit så långt på den »sociala frågans» bana, att vi jemväl ega arbetareföreningar af antydda slag. För vår del kunna vi icke helt och hållet instämma i denna åsigt. Ur stånd att här inlåta oss på frågan om betydelsen i allmänhet af dylika arbetareföreningar, hvilkas tyvärr onekligen alltför talrika afarter ingalunda berättiga till deras allmänna fördömande **, vilja vi blott framhålla, att hade en sådan organisation förefunnits hos sågverksarbetarne i Norrland, så hade den mycket omordade strejken utan tvifvel aldrig kommit till stånd. Ty dylika föreningar — vi bortse här från deras mångfaldiga öfriga uppgifter — äro icke blott »föreningar för arbetsinställningars åstadkommande», utan afse likaväl sådanas *förhindrande* och *förekommande*, † der de icke äro af omständigheterna rättfärdigade och påkallade; och erfarenheten har visat, att de så väl uppfylla äfven denna sistnämda mission, att det i England på senare tider just varit inom de yrken, hvilkas arbetare icke organiserat sig i föreningar, som de flesta strejker förekommit. Arbetareföreningarna äro nemligen icke blott i stånd att med verklig sakkännedom beräkna, huruvida de framstälda yrkandena äro befogade, dessa må nu gälla löneförhöjning eller andra saker, utan deras blotta tillvaro har jemväl visat sig egnad att förmå arbetsgifvarne till eftergift vid tillfällen, då en oorganiserad arbetareskara

* Herr *E. B—n* i sina skildringar af »*Arbetarelifvet vid de norrländska sågverken*» karakteriserar ock på grund häraf strejken såsom »*obegripligt barnslig*».

** Vi hänvisa till den utförliga utredningen härom i *Schönberg: Arbetarefrågan*, sidd. 73 o. ff., samt öfriga småskrifter i ämnet.

† Jfr anf. st. sidd. 103 o. ff.

intet kunnat hoppas, och detta framför allt der *skiljedomstolar* slitit tvisterna eller *förlikningskommissioner* förmedlat underhandlingarna. Dylika institutioner utöfva alltså å ena sidan ett tryck och å den andra en garanti, och detta för såväl arbetsgifvare som arbetare.

Och i förevarande fall hade en organiserad arbetareförening icke kunnat undgå att finna, hurusom den ifrågasatta löneförhöjningen, som var strejkens yttre mål och förevändning, var en helt och hållet obillig begäran. Herr Treffenbergs utredning härutinnan lemnar intet tvifvel öfrigt. Och för de andra missförhållanden, mot hvilka strejken må anses hafva varit riktad, hade för visso bot kunnat ernås utan ett så våldsamt medel. Det är beklagligt, att detta första gemensamma uppträdande i större skala af de svenske arbetarne alltså utmärkts icke blott af olagligheter i tillvägagåendet utan äfven af brist på giltiga motiv. Men äfven med fasthållande deraf bör dock ej förbises, hvad äfven Herr Treffenberg framhåller, att strejken måste anses såsom uttryck för ett djupare missnöje och hade äfven andra grunder än de öppet antydda. Herr Treffenberg har sökt göra en omsorgsfull utredning deraf, och den i Herr *E. B—n's* intressanta och talangfulla skildringar af »*Arbetarelifvet vid de norrländska sågverken*» förekommande undersökning om strejkens orsaker lägger samma förhållande i dagen. I betraktande häraf bör det medgifvas, att saken förtjenar betraktas ur allmännare synpunkt, och strejken, så klandervärd den eljest, såsom sagdt, var, får härigenom en betydelsefullare karaktär och ett större intresse. Härvid visar det sig ock, att densamma ej blifvit helt och hållet resultatlös, trots dess så misslyckade utfall i hvad de strejkandes direkta påståenden angår. Man har för vana att vid fördömande af strejkerna framhålla, att de icke blott i allmänhet pläga misslyckas, men äfven der de lyckas kosta så stora uppoffringar och medföra så svåra lidanden, att de redan af detta skäl vore helt och hållet förkastliga. Men det är en sanning, att till och med der så skenbarligen varit fallet, strejken ofta haft oberäkneliga följder,

som icke genast fallit i ögonen. Det gifves i sjelfva verket saker, som icke kunna uppskattas i penningar, och för hvilkas ernående till och med ganska kännbara uppoffringar måste betraktas såsom ringa. Stundom är det först efterföljande generationer, som deraf få draga frukten. Någon gång äro dessa frukter af blott moralisk art — de äro icke derför mindre vigtiga, snarare tvertom —, stundom höra de jemväl till det materiella området eller till bägge. Så synes nu äfven vid detta tillfälle komma att bli fallet, för så vidt de i sådant afseende väckta förhoppningar förverkligas. Vi afse härmed det ofvan omnämda betänkande af den komité, som Sundsvallstraktens sågverksegare efter strejkens slut tillsatte för undersökning af hvilka åtgärder, som kunde företagas till förbättrande af de vid verken anstälde arbetarnes ställning. Det länder sågverksegarne till ovansklig heder, att de, i stället för att begagna sig af sin seger till att låta handen falla tung öfver de strejkande arbetarne, af tilldragelsen tagit sig anledning till att eftersinna, genom hvilka förändrade anordningar möjligen förefintliga moraliska eller ekonomiska missförhållanden i arbetarnes ställning kunde för framtiden undanrödjas, och om i öfrigt några åtgärder kunde vidtagas för att bereda desse ökadt tillfälle att förvärfva sig en betryggad ställning.

Det nu föreliggande betänkandet är ett aktstycke af stort både intresse och värde. Det är resultatet af öfverläggningar icke blott mellan arbetsgifvarnes delegerade, förenade kring länets höfding, sinsemellan, utan jemväl mellan desse och arbetareombud från de intresserade verken, hvadan det kan anses såsom ett sammanstämmande uttryck af hvad som å bägge sidor yrkats och medgifvits såsom för närvarande genomförbart. Komiterade, tagande sin uppgift rent praktiskt, hafva vid dess fyllande icke ansett lämpligt att inlåta sig på något försök till utredning af den ytterligt invecklade arbetarefrågan i dess allmännelighet, och sålunda ej heller på någon jemförelse mellan de större eller mindre företräden, som de hittils gjorda mångfaldiga och olikartade försöken att lösa denna fråga sins-

emellan böra tillerkännas.* Komiterade hafva derför, heter det vidare i betänkandet, strängt hållande sig inom gränserna af det uppdrag de emottagit, ej kunnat göra till sin uppgift att i de förhållanden, som nu förefinnas, föreslå några sådana genomgripande förändringar, hvilka tilläfventyrs må kunna ifrågakomma framdeles, sedan en gång vår tids ifriga teoretiska undersökningar och praktiska försök på det nationalekonomiska området möjligen hunnit leda till en förändrad organisation af arbetet. De hafva på grundvalen af de bestående förhållandena föreslagit sådana anordningar och åtgärder, som kunna leda till främjande af arbetarens bästa, i den afsigt att desamma redan nu eller åtminstone utan allt för stor tidsutdrägt måtte kunna sättas i verket, i den mån det ske kan och med de modifikationer, som för olika arbetsplatser kunna ifrågakomma. Ehuru af lätteligen insedda skäl härvid i främsta rummet afsetts de fasta arbetarne, hafva dock komiterade förestält sig, att de föreslagna åtgärderna till en del kunna komma äfven de tillfälliga arbetarne till godo, och att jemväl möjlighet förefunnes för vinnande af det högeligen önskvärda syftemålet, att äfven denna arbetareklass måtte i sedligt och ekonomiskt hänseende nå en högre ståndpunkt än hittills i allmänhet varit fallet, samt äfven vinna en viss grad af stabilitet.

Utrymmet tillåter ej en närmare redogörelse för de sålunda föreslagna åtgärderna**, lika litet som för den både

* »*Betänkande*» etc. sidd. 5 o. ff.

** Hvad de *fasta* arbetarne angår, märkas deribland framför allt åtskilliga till befordrande af *besparingar* och förekommande af *fattigdom:* så införandet af motböcker och beredande af lätt tillfälle till besparingars placerande i sparbanker; sjukhjelps-, begrafnings-, pensions- och enkekassors bildande medelst bidrag af såväl arbetsgifvare som arbetare; arbetarnes intresserande i lifförsäkrings- och ränte- och kapitalförsäkrings-, samt brandförsäkringsanstalter, jemte anskaffande af brandredskap och lifräddningsattiralj. I öfrigt yrkas skiljandet af verkens fattigvård från kommunernas. — Vid sidan af *folkundervisningen* borde slöjdskolor inrättas, samt i skolåldern varande barns användning i arbete under skoltiden förbjudas och uppsyn öfver skolgången hållas; skolbibliotek och befordrande af sund läsning

rikhaltiga och intressanta motiveringen af desamma. Utförliga notiser härom hafva emellertid lemnats af de stora tidningarna. Ej heller våga vi här inlåta oss på frågan, i hvad mon de kunna befinnas för det afsedda ändamålet tillräckliga. Att de, genomförda — och genomförbara äro de för visso, inga utopiska samhällsförbättringsförslag —, skulle verka mycket godt, är intet tvifvel underkastadt, och man måste skänka sitt fulla erkännande åt det nit och den värma, hvarmed komiterade omfattat sitt uppdrag, så väl som åt den vackra offervillighet från sågverksegarnes sida, som åtskilliga af dessa förslag innebära. Denna offervillighet, likaväl som komiténs blotta åvägabringande, utgör ett nytt bevis på det större tillmötesgående från våra arbetsgifvare i jemförelse med förhållandet i andra länder, hvarom ofvan talats, och på samma gång en omständighet, egnad att stärka den förhoppning, att förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare i vårt land allt framgent skall utveckla sig i lugnare och fredligare riktning än hvad fallet varit i de stora kulturlanden, och att arbetsinställningar här skola förblifva blott sällsynta och föga oroande företeelser.

I sådant hänseende synas oss derför Herr Treffenbergs farhågor något öfverdrifna. Betraktande strejkfrågan ur allmännare synpunkt, har denne med skarpblick sökt utreda, i hvad mon andra och djupare liggande missförhållanden än de ekonomiska medverkat till strejkens utbrott. Han räknar hit möjliga brister i tillgodoseendet af arbetarnes trefnad och välbefinnande i materielt, sedligt

---

rekommenderas, jemte föredrags hållande öfver lämpliga ämnen. — I *föreningsväg* beröras blott konsumtions- och hushållsföreningar, som borde af verksegarne förses med förlag och förvaltas af desse jemte valde arbetareombud. — I fråga om de *tillfällige* arbetarne yrkas fordran af prest- eller arbetsbetygs uppvisande före anställning; deras hemtande, så vidt möjligt, från samma ort hvarje år; sommarbarackers uppförande samt kokinrättningar, spisningslokaler och tvättanstalter. — Vid dessa sistnämda anstalter och inrättningar borde de faste arbetarnes döttrar turvis få tjenstgöra och af en förfaren föreståndarska med undervisningsskyldighet erhålla handledning i allt hvad till hushållningen hörer. — Äfven badhus ingå — och med rätta — bland de uppstälda önskningsmålen!

och intellektuelt afseende, och karakteren af det personliga förhållandet mellan principalerna och deras underlydande*; vidare den riktning uti sjelfva anordningen af arbetet vid sågverken, som nödvändiggör användandet af lösa arbetare till öfvervägande antal, en sak som det väl ej är möjligt att helt och hållet afskaffa, men som dock icke behöfde förekomma i så omfattande skala. Nämda omständigheter äfvensom de gynnsamma lokala förhållandena uppfattas af Herr Treffenberg såsom strejkens hufvudorsaker, och han anser, att de fasta arbetarnes missnöje väl beredt jordmånen för strejkens åvägabringande genom de löse, men dock ingalunda varit nog starkt för att i och för sig kunna framkalla strejken, derest denna icke varit underblåst af och tagit fart genom de lösa arbetarnes hänsynslösa djerfhet; och hvad man möjligen kunnat hafva att förebrå arbetsgifvarne synes honom mera ligga i sättet för användandet af de löse arbetarne än i förhållandet till de fasta**. Öfvergående till helt andra områden, förklarar Herr Treffenberg sig uti »förbundet mellan den *kyrkliga anarkien* och den *politiska radikalismen*» hafva funnit strejkens innersta förklaringsgrund†. Ehuru han med en viss utförlighet behandlar den förra sidan eller de kyrkliga förhållandena, synes oss dock resultatet af undersökningen derom temligen ringa och ej fullt tillräckligt att motivera de slutsatser, han deraf dragit. Ej heller ger Herr *E. B—n's* utredning af samma fråga vid handen, att de religiösa rörelserna hafva utöfvat något större inflytande på strejkens vare sig uppkomst eller fortgång. Härom har emellertid annorstädes tillräckligen tvistats††. Den senare eller den po-

* Detta skäl betonas ock särskildt af Herr *E. B—n*, som derförutom nämner de låga arbetslönerna och arbetsförtjenstens ojemna fördelning såsom de vigtigaste faktorerna.

** »*Arbetarestrejken*» etc. sid. 106.

† Anf. st. sid. 109.

†† Såsom en kontrast till Herr Treffenbergs uppfattning härutinnan och framför allt såsom ett komiskt kuriosum må omnämnas den klagan, som från helt annat håll förts öfver de »religiösa fördomarnas» *återhållande* kraft hos våra arbetare med afseende å strejken och öfverhufvud å deras anslutning till utlandets vidtsyftande arbetesträfvanden. I *Jahrbuch für So-*

litiska radikalismen synes märkligen upprört Herr Landshöfdingen och väsentligen bidragit till affattandet af hans slutliga resumé i saken. Fyra lärdomar hemtar han af strejken. *En* gäller arbetsgifvarne och arbetarne sjelfve och afser påkallande af begges samverkan till afhjelpande af de missförhållanden, som bidragit till strejkens framkallande; dervid med rätta påpekas, hurusom, om än mycket kan och bör förväntas af arbetsgifvarnes pligtkänsla, välvilja och egna välförstådda intresse, det mesta dock städse beror på arbetarne sjelfva och på deras idoghet, omtänksamhet och sparsamhet. *Den andra* utgör en varning för dem, som leda och hylla de fria kyrkliga rörelserna, att allvarligt se sig före, att de icke dermed »gå ärenden åt den bundsförvandt, som är icke blott deras saks utan öfverhufvud alla samhällsbevarande makters dödliga fiende». Mot en sådan varning i sådan form kan man ej rättvisligen hafva något att invända, om den ock, enligt hvad ofvan anmärkts, ej af här afsedda händelse tyckes särskildt påkallad. Mindre tilltalande synes deremot *den tredje* uppmaningen, riktad till de bägge statsmakterna, om beredande af militäriskt skydd åt den ort, som varit skådeplat-

zialwissenschaft und Sozialpolitik von Ludwig Richter, I: 2 (Zürich-Oberstrass 1880), läses (ss. 244—248) under rubriken: *Bericht über den Fortgang der sozialistischen Bewegung* en med det beryktade namnet *Jacquette Liljenkrantz* undertecknad uppsats: *Dänemark, Schweden und Norwegen*. Om den sociala frågan i Sverige, säges det här, så litet låter tala om sig, så ligger den förderfliga orsaken härtill i pietismen, som derstädes i kolossal omfattning yttrar sig. Så inträffade ock vid Sundsvallsstrejken, att de hederlige arbetarne, i stället för att, såsom i andra länder sker, organisera sig på grundvalen af ett radikalt program, »föredrogo att afsjunga psalmer och uppsända böner till Abrahams Gud. Denne har dock påtagligen annat att bestyra, än att sysselsätta sig med sina förhungrade barn, ty i stället för att böja arbetsgifvarnes hårda hjertan tillät han landshöfdingen att beordra soldater till arbetarnes läger, för att uppfordra dem till aftåg, hvilket ock efter svagt motstånd lyckades». Men då en gång de religiösa fördomarna bortryckts, »skall folket snart öfvergå till socialismens fana och med sin karakteristiska seghet fasthålla vid de socialistiska lärorna». Ty i grunden är den svenska nationen demokratisk. — Monne icke, oafsedt förvexlingen af begreppen demokrati och socialism, författarinnan här gör sig allt för stora illusioner?

sen för strejken, såsom »det yttre negativa vilkoret för trävaruindustriens fortgående utveckling och ortens fredande från förnyade arbetareoroligheter». Äfven om en olämpligare årstid och svåra kommunikationer ej alltid vid behof skulle tillåta ett lika hastigt sammandragande af en så respektabel styrka, kan väl denna omständighet ej ensam tillräckligt motivera en så genomgripande åtgärd, hvilken blefve desto mera betungande, som en obetydlig garnison härutinnan väl ej mycket förändrar ställningen. Och att tillägga en så hotande betydelse åt en hittills hos oss enstaka företeelse synes desto mindre befogadt, som de förefallna oordningarna, om ock beklagliga, dock ej lagt i dagen någon fruktansvärdare vildsinthet hos arbetarne. Vi tro, att våra arbetares ställande under militärbevakning skulle vara mera egnadt att uppreta än att lugna dem, och på samma gång innebära ett skäligen ynkligt skådespel för Europa; och vi hysa först och sist för stort förtroende till den svenske arbetaren, för att utan mera bindande bevis låta oss öfvertygas om en sådan nödvändighet. Vi hafva härvid naturligtvis ej haft att yttra oss deröfver, huruvida ur allmän synpunkt förläggandet af en militärstyrka i Sundsvallstrakten kan vara önskligt.

Än mindre kunna vi instämma i Herr Treffenbergs *fjerde* och sista yrkande. Efter att hafva i häftiga ordalag utgjutit sig öfver »den radikala pressen och i synnerhet dennas lägsta af- och varnart, vårt lands förbannelse och nesa, *skandalpressen*»; efter att i dennas öfvergrepp *under* och *efter* strejken hafva sökt beviset för dess skuld *för* och *före* densamma; och efter beklagande af huruledes detta samhällslidande, förr akut, men öfvergående, numera »antagit kronisk karaktär, hvarunder radikalismens ande med allt skäl kan jubla i förkänslan deraf att, sedan den kyrkliga anarkien i sin förblindelse väl hunnit att inom sitt område undangöra alla förarbeten och såmedelst förbereda angreppet på det borgerliga samhällets grundfästen, det sedan skall blifva honom en lätt sak att, då rätta tidpunkten derför är inne, med alla lögnens, vrånghetens, hädelsens, hatets och upproriskhetens förenade makter

fullborda det verk, på hvilket sedan förödelsens styggelse skall stånda»; uppmanar Herr Treffenberg statsmannen, »att taga i öfvervägande, om icke den del af pressen, som är den »onda makten», i vårt land och i vår tid tagit sådan öfverhand, »att, med den, ordningen med möda kan bibehålla sig», och, om så är förhållandet, huruvida denna makt kan hejdas med gammal lag, eller om derför ny lag måste stiftas, — —».*

Vi neka nu ingalunda, att mycket berättigadt ligger till grund för detta missnöje med en del af pressen, särskildt dess minst sagdt lättsinniga uppträdande vid ifrågavarande tillfälle, om ock orden synas något färglagda af harmen öfver de för visso ohemula beskyllningar, som under och efter strejken haglat öfver dess undertryckares hufvud. Men dels är det föga uppbyggligt, att höra missnöjet på *sådant* sätt framställas — dylikt snarare retar till än värre missbruk —, dels tro vi ej heller, att det ofvan anvisade botemedlet är lyckligt funnet. Visserligen tarfvar vår tryckfrihetsförordning alltför väl en omarbetning, derom äro vi ense med Herr Treffenberg, men att denna omarbetning öfverhufvud bör gå ut på strängare bestämmelser, eller att lagens strängare tillämpning är önskvärd, derpå torde det vara tillåtet att tvifla. Vi hafva ej sett det bekräftadt af historien, att presstvång eller sträng presslagstiftning plägat verka välgörande, men väl tvertom. Vi tro, att kampen mot den politiska radikalismen och dess af Herr Treffenberg så bjert skildrade styggelser bör på helt annat sätt föras, och då kan det med större hopp om framgång.

Tvenne anmärkningar må i sådant hänseende här framställas. Först rikta vi till alla vederbörande den frågan, huruvida ej långt mera kunde och borde göras, för att hos de arbetande klasserna sprida sunda kunskaper på ifrågavarande område. Den politiska radikalismens anhängare pläga ej spara medel för proselyters vinnande, men den förvärfvar sådana måhända mera sällan på grund af verklig öfvertygelse än genom en blind och tanklös anslutning, som kanske skulle uteblifvit, derest blott från annat håll en

* Anf. st. sidd. 129—134.

upplysningens strimma bjudits den i mörkret famlande och villrådige. Men hvem bjuder väl denna? Sverige berömmer sig med skäl af en jemförelsevis hög folkbildning, men omfattar väl denna jemväl politiskt och socialt vetande? Man svarar med ett undvikande: »väck icke björnen som sofver!»; men just i denna tankegång och dess ödesdigra följder ligger efter vår uppfattning den förnämsta förklaringsgrunden till det stora insteg, som vinnes af den politiska och sociala radikalismen. De ideer, som man icke vill vidröra, af fruktan att hos åhöraren inplanta dem, de komma i stället från det andra hållet, och då å ena sidan utsirade med alla agitationens lockmedel och å andra sidan utan den kritik och vederläggning, som skulle minskat och tillintetgjort deras makt, derest de på annat sätt bibragts. Man må icke tro, att dessa läror, så mycket de än förtigas och fördöljas, derigenom förblifva främmande för vårt folk; redan nu torde de ej längre vara det. Herr Treffenberg tillägger ju den politiska radikalismen stort inflytande på strejken, och äfven socialistiska åskådningssätt tror han ej för densamma varit helt och hållet främmande.* För att hindra dylika åskådningssätt från att fatta fotfäste och taga öfverhand gifves det blott *ett* medel: uppvisande af deras haltlöshet. Huruvida det nya *Arbetareinstitutet* i Stockholm** kan vara egnadt att i någon mon afhjelpa förenämda brist, derom är det ännu för tidigt att döma. Den allmännast uttalade önskan, som åtföljt dettas invigning, har varit den, »att det måtte hålla hvad det lofvat», och detta ej blott positivt utan äfven negativt, d. v. s. genom att icke gå ut öfver sin afsedda sfer. Dermed har framför allt menats åsidosättande af all slags agitation; men om detta vilkor utesluter meddelandet af sund politisk och social upplysning, kan arbetareinstitutet icke för det antydda behofvet göra tillfyllest. Hurusomhelst egna vi det nya företaget en uppriktig välönskan.

* Anf. st. sidd. 77 o. ff.

** Se härom *A. Nyström: »Arbetareinstitut som medel för upplysning och sedlighet»*, utg. N:o 4 af *»Samhälleliga Tidsfrågor»*.

Den andra anmärkningen står i nära sammanhang med den första. Man icke blott undviker att sjelfmant gifva arbetarne en god social och politisk uppfostran; man håller sig ock för god att söka vederlägga de läror, som från det föraktade radikala hållet meddelas. Så utsändas skrifter af tvetydig beskaffenhet, men ingen gensaga afhöres, ty det går, kantänka, icke an, att inlåta sig i polemik med hvem som helst. Men följden blir densamma: att radikalismen vinner anhängare. Och då jemrar man sig, bäfvande, öfver tidens ondska!

Till dylika skrifter af tvetydigt innehåll räkna vi Herrar Kjellbergs och Hultgrens ofvan citerade broschyrer; och om vi ej velat följa deras exempel, som vi nyss klandrat, genom att blott söka »tiga ihjäl» dem, må ingen deraf taga sig anledning att tro, det vi gilla dessa foster — motsatsen framgår i öfrigt tydligt nog af det föregående —, eller rekommendera dem — annat än till närmare granskning! Hvad Herr Nyströms »*Samhälleliga Tidsfrågor*» angår, äro de väl öfverhufvud åtminstone något mera välmenande, ehuru åtskilligt deremot vore att anmärka, som dock icke utgör föremål för denna uppsats. För den positivistiska tendensens utbredande torde icke jordmånen hos oss vara så beredd, att något varningsrop deremot är af behofvet påkalladt.

Förestående lilla öfverblick öfver de sista årens vigtigaste företeelser i vårt land på arbetarefrågans område har visat prof på alla de olika hufvudmedel, hvarmed dennas lösning eftersträfvas: *statshjelp*, *sjelfhjelp* — denna af tvenne vidt skilda slag —, åtgärder från *arbetsgifvarnes* sida: så sågverksegarnes komité, samt slutligen *samhällshjelp*, d. v. s. från andra klassers sida: så arbetareinstitutet. Denna fullständighet synes oss ett godt tecken, ty endast genom en harmonisk samverkan af samtliga dessa medel tro vi, att arbetarefrågan kan med kraft föras framåt mot sin slutliga lösning; dock att, vi upprepa det, *sjelfhjelpen* måste vara *grundvalen*.

C. O. Montan.

Naturforskningens resultat och mål.

Föredrag hållet vid Promotionsfesten i Upsala 1880.

De framsteg, som under detta århundrade gjorts på alla områden, äro oerhörda jämförelsevis med dem, hvilka under förflutna sekel egt rum. Aldrig hafva de så bjert trädt i dagen som i vår tid. Se vi omkring oss, finna vi alla länder täckta af järnvägsnät, på hvilka lokomotiven dag och natt draga sina bördor från ena hörnet af verlden till det andra. Oceanerna plöjas af farkoster drifna af värmet förvandladt till ångans elastiska kraft. Hvilka oerhörda fördelar hafva ej dessa samfärdselmedel tillskyndat menskligheten! Nationer, som förr möttes blott för att på slagfältet tappa hvarandras blod eller röfva hvarandras egendom, träffas nu i endrägt för att i all fred byta sina produkter och sin erfarenhet eller för att genom bekantskapen lära respektera hvarandra. Framsteget är stort. Året 1807, då Fulton lät den första ångbåten försöka sina krafter på Hudson Rivers böljor, kan anses som ett af de vigtigaste årtalen i civilisationens historia. Huru otaliga äro ej de maskiner, som, drifna af ångans spänstighet, nu förrätta slaftjensten åt menskligheten! Eldens gud har blifvit vår lydige slaf. Ett barns finger kan genom vridning på en kran eller en skruf i ett ögonblick kufva hans väldiga kraft. Ej bättre har det gått med åskans gud, som förr under sina strider med jättarne i molnen dundrade bäfvan i menniskors och gudars hjertan. Han är, äfven han, fången och vår tjenare. Genom det nät af fina trådar, som likt en spindelväf inhöljer alla civiliserade länder och sänder sina utlöpare genom oceanernas djup, låter han köpmännen i ett hörn af jorden veta prisnoteringar i ett annat, och han är vår snabbe, pålitlige springgosse, som i ett ögonblick

sänder våra bud till jordens aflägsnaste delar. Men åskans gud är användbar till mycket. Länge torde det ej dröja, innan han på ett särdeles märkbart sätt skall träda i upplysningens tjenst.

För alla dessa välsignelser har menniskoslägtet att tacka naturforskningen, företrädesvis fysiken. Men detta verk har fysiken ej ensam uträttat. Hon har varit verksamt biträdd af sina systrar. Huru skulle maskinen förrätta sitt arbete utan att fodras med bränsle, och huru skulle detta kunna fås, om ej geologin lärt oss känna jordskorpans byggnad och de förhållanden, under hvilka man kan hoppas att finna stenkol? Huru skulle maskinen med sina lemmar af stål hafva kommit till verlden, om ej mineralogin funnit den talisman, som besvurit bergets andar och tvungit dem att öppna dörren till dess skattkammare? Huru skulle den råa malmen hafva förädlats till segt och smidigt stål, om ej kemisten i sitt laboratorium genom otaliga mödosamma försök lärt känna sätten för råämnenas förädling? Men dessa segrar äro ej de enda naturforskningen vunnit. Dess inflytande sträcker sig öfver allt i stort och i smått. Jag vill endast påpeka några vigtigare resultat. Hvar och en vet, att våra åkrar nu bättre än förr löna odlarens flit. Hvaraf kommer detta? Helt enkelt deraf att kemin och botaniken hjelpts åt att utforska vilkoren för kulturväxternas trefnad. Bäddar af grus och sten, som innehålla forsforsyra, men förr ej användes, uppgräfvas nu liksom skatter och tjena till födoämnenas förökande.

Huru olika är ej krigföringen nu och förr. I forna tider slogs man mot man. Kämparnes fysiska styrka afgjorde segern. Men nu kan en bildad militär med klena kroppskrafter i krig ofta uträtta mer än forntidens väldigaste kämpar. Huru mången stolt seglare har ej i ett ögonblick invigts åt förödelsen genom de smygande, med bomullskrut och dynamit lastade, af komprimerad luft framdrifna minorna! Schönbeins upptäckt att bomull af salpetersyra förvandlas till ett dermed alldeles likt, till utseendet oskyldigt ämne, bomullskrut, har bringat död och förstörelse åt tusenden. Den följdes af andra likartade upptäckter, nitroglycerin m. m. och genom dylika sprängämnen, hvilka i sig magasinera

oerhörd explosiv kraft, har krigföringen i mycket blifvit förändrad. Hvad voro väl forntidens största drabbningar emot nutidens, efter hvilka slagfälten täckas af hundrade tusentals sårade, stympade, döende, döde! Huru vidriga skola ej krigen i en framtid blifva, om humanitetskälen, så underligt det låter då talet är om krig, skola vika och man uttömmer kemins förfärliga arsenal af förödelse och död bringande ämnen! Man skall säga, att dessa vetenskapens resultat ej äro att prisa. Hvem vet, kanske skola de en gång göra drabbningarna så förfärliga, att krig blifva omöjliga och menniskorna bringas att på fredlig väg bilägga sina tvister. Det är ett stort mål, men det uppnås ej snart och skall kosta millioner lifvet.

Men låtom oss vända oss från dessa vidrigheter! Hafva naturvetenskaperna skaffat förödelsemedel, så hafva de äfven skaffat botemedel. Studiet af jäsningsfenomenen har uppdagat jäsningens och förruttnelsens verkliga orsaker, har ledt till uppspårandet af farsoternas frön och de medel som utrota dessa. De förr så härjande farsoterna kunna ej mer ingifva den skräck som fordom. Sjukdomsfrönas förstöring genom desinfektionsmedlen, metoderna att rena dricksvatten och luft o. s. v. verka kraftigare än processioner och menniskooffer, på hvilka senare äfven i våra dagar konung Tibå gifvit oss exempel.

Allt detta är sant och riktigt. Naturvetenskaperna hafva utan tvifvel uträttat mycket godt till menskligheterns beqvämlighet. Men de hafva äfven sina giftiga frukter, invänder man. De följas i spåren af materialism, ateism, panteism och allt annat ondt. Men äro dessa så vanliga förebråelser grundade? Är vår tid så öfvervägande materialistisk? Göra sig ej nu kanske mer än förr andliga behof känbara? Visar sig ej en lifligare rörelse i menniskornas andliga verld än förr? Det är nog sant, att nutiden ej finner någon smak i oförnuft och barnsligheter satta i rim på ett färgrikt språk; men detta visar blott, att det allmänna medvetandet är mera moget, mera djupt än förr. Det tillfredsställes ej så mycket af en glittrande yta som af ett gediget innehåll. Ej är detta materialism. Sträfvandet i alla riktningar efter sanning är i vår tid ett framstående

drag. Men hvarje ljus frambringar på jorden skuggor. Ej böra naturvetenskaperna uppbära beskyllningar för dessa senare. De ligga till en stor del i sociala förhållanden eller missförhållanden, uti falska profeters läror, hvilka ej ha något alls att skaffa med naturforskningen.

Naturvetenskapernas mål, menar mången, ligger uti de praktiska fördelar de tillskynda menskligheten. De skola hjelpa oss att förvärfva vårt dagliga bröd o. s. v. Denna åsigt är falsk. Naturvetenskapernas mål är främmande för alla de fördelar, som de skänkt menskligheten, för så vidt ej vetenskapens utveckling deraf befrämjas. Målet för dessa vetenskaper är, liksom för alla andra, ett och det samma, *sanningen* i all sin nakenhet. Och om de under sin utveckling närma sig målet, betyder det för vetenskapen sjelf föga eller intet, om de skaffa bröd åt millioner menniskor.

Huru hafva de i vår tid närmat sig detta mål?

Äldst bland naturvetenskaperna är astronomin. Den österländska natthimlens prakt väckte tidigt forskningen till lif, och vid reformationstiden var tiden mogen för grundläggandet af vetenskapen, som sedan oafbrutet hand i hand med matematiken utvecklat sig, till dess Newtons djupa snille i tyngdkraften fann den hemliga driffjädern till verldsklotens invecklade, men precisa rörelser.

I visshet och bestämdhet står astronomin högst af alla naturvetenskaper. Den har vunnit sitt mål! Först i nyare tid har genom prismats fogande till tuben ett nytt arbetsfält öppnats, som bringat nya vigtiga resultat. Man har kunnat blicka in i solens eldhaf, lärt känna tillstånden på fixstjernor, hvilkas ljus nå oss först efter många års förlopp. Man har sett verldar i födelse och kanske i undergång.

Liksom astronomin i tyngden funnit drifkraften till verldsklotens rörelser, har kemin funnit i *frändskapskraften* den kraft, som herskar öfver de aldra minsta materiela enheterna, *atomerna*. Daltons snilleblick upptäckte uti lagen för kroppars föreningar med hvarandra 1808 dessa små materiela partiklar, som intet öga skådat, ej heller skall se. Och det oaktadt äro de för kemisten så väl bekanta. Han vet exakt, huru mycket de väga i förhållande till hvarandra, han har med bokstäfver och siffror märkt de olika ämnenas atomer

och opererar med dem, som om han hade dem i sin hand. Han låter deras frändskap draga dem tillsammans, så att de efter hans vilja och ordination bilda ett slags mikroplanetsystem, kallade molekyler. Men när detta skett, vidtager fysikens område. Fysikerns uppgift är studiet af rörelselagarne för molekylerna, hvarvid föga afseende fästes vid atomernas materiela beskaffenhet. Uti molekylernas rörelse ser han orsaken till ljudets och värmets fenomen, ja äfven till ljusets och elektricitetens, förutsatt att *ljusetern*, som hittills alldeles undgått kemisternas försök, är ett af molekyler sammansatt ämne. Fysiken kan förvandla rörelsen hos molekylerna, så att den uppträder under form af värme, ljus, elektricitet, ja till och med kemisk kraft. Derigenom har fysiken gjort ett storartadt framsteg, som väl kan anses såsom ett af de aldra vigtigaste i vårt århundrade: hon har bevisat krafternas enhet. Hon har visat att ingen ny kraft kan födas eller försvinna, att kraften till sin *qvantitet* är oföränderlig, men till sin *qvalitet* vexlande. Så långt har kemin ej ännu hunnit i afseende på materien. Om man ock kan ana, att de olika ämnena äro former af en materie, så vore det dock att betänkligt ställa sig utom naturvetenskapens råmärken, om man uttalade en sådan sats. För kemisten måste än i dag några och sextio olika slag af materie finnas. Men materiens oförstörbarhet var deremot klar för kemisten, allt sedan vågen genom Lavoisier vid slutet af förra århundradet infördes vid kemiska forskningar.

Genom molekylers attraktion till molekyler bildas kropparna, och äro molekylerna oorganiska, uppstå sålunda bland de fasta ämnena kristalliserande mineral eller de kristaller, som kemisten framställer i sitt laboratorium. Men äro molekylerna organiska, d. v. s. innehålla de kol, kunna under vissa förhållanden af dem uppstå byggnader, som i sin enklaste grundform kallas *celler*. Här vidtager en ny stor gren af naturforskningen. Hvad det är, som grupperar de organiska molekylerna tillsammans så, att de bilda en cell, — det är oss fördoldt, skall kanske alltid blifva det. Vi kalla det *lif*. Den, som säger att naturforskningen uppdagat, att denna förenande kraft är bekant och intet annat än vanliga krafter, som vi känna, talar icke sanning. Vi

kunna visserligen på laboratoriet framställa åtskilliga organiska molekyler, och ingen grund förefinnes, som hindrar oss antaga, att vi skola lära oss frambringa alla; men huru vi skola bära oss åt för att bilda en lefvande cell genom dessa molekylers hopsättande, det veta vi visst icke. Blanda tillsammans socker, stärkelse, fett, ägghvita m. m.; blandningen blir för visso ej lefvande!

Huru den första cellen eller lifvets första gnista uppkommit, är ej lätt att gissa, — allt hvad vi veta är, att cellen har ett medel att utveckla sig i en serie af nya celler genom förökning eller fortplantning. Genom detta förhållande har naturen så att säga sörjt för, att det organiska lifvets gnista ej skall släckas. Cellen äfven i sin enklaste form är en hel verld! Från den enkla cellen härstammar allt lefvande, ja sjelfva menniskan! De celler, genom hvilkas förening menniskans lif tändes, äro mikroskopiskt små och ändock bära de inom sig fadrens och modrens, ja farfadrens och farmodrens anlag. De bära ofta inom sig straffen för fädrens missgerningar allt intill 3:dje och 4:de led. Genom cellers förening med celler uppstå lefvande väsenden af allt högre och högre ordningar. Liksom samhället bildas genom samverkan och arbetsfördelning af flera individ, så uppstå cellsamhällen, inom hvilka arbetet är fördeladt, och ju talrikare cellerna bli, desto större blir möjligheten för arbetsfördelningen, d. v. s. utvecklingen. Sådana talrika cellsamhällen äro växterna och djuren. Dessa den organiska naturens bägge riken utgå från samma punkt, liksom hvarje särskild växt och särskildt djur, nämligen från cellen.

Vi veta alla, huru den man, som för alla tider gjort vårt land aktadt och äradt äfven i verldens aflägsnaste trakter, genom sitt snille bragte ljus öfver och system i den organiska naturens former. Carl von Linné gaf en mäktig impuls åt den organiska naturforskningen, ehuru hans till följd af utvecklingens lag nödvändigt artificiela system gifvit vika för allt mer och mer naturliga, som sträfva att så godt som möjligt i samband med hvarandra ställa de verkligen beslägtade naturföremålen. En följd af detta systematiseringsarbete och den komparativa anatomin m. m. blef bekräftandet af att *naturen ej gör några språng.* Mellan de olika

naturföremålen finnas visserligen luckor, men att de en gång i långt förflutna tider varit fylda, har palæontologins undersökningar af urtidens organiska former mer än en gång visat. Se här ett exempel. Inga djurklasser i den nuvarande skapelsen äro så skarpt begränsade från hvarandra som foglarne och reptilierna. Men så var ej fallet under äldre geologiska perioder. Under juratiden lefde t. ex. ett flygande djur Archeopteryx med fjädrar liksom foglarne, men med svans och tänder i käkarna liksom kräldjuren. Foglar med tänder funnos ännu i en så från vår tid, geologiskt taladt, föga aflägsen tid som början af tertiärtiden. Den palæontologiska forskningen har uppdagat, att de representanter af en ny ordning bland djuren, hvilka först uppträda i skapelsen, i sig innefatta karaktärer, som egentligen tillhöra andra ordningar. De äldsta fiskarne hafva t. ex. mycket gemensamt med reptilierna o. s. v.

För ett par decennier sedan var tiden mogen för en ny revolution inom naturforskningen, en revolution säkerligen ej mindre än Linnés under förra århundradet. Den leddes af en ovanlig man, som i sig förenade i sällspord grad forskarens ärliga, grundliga, sanningsälskande anda med en omätlig detaljlärdom. Den mannen är *Charles Darwin.* Han visade på ett klart sätt, att de olika arterna af organiska varelser ofta synas genom nästan omärkliga varieteter löpa öfver i hvarandra, att små olikheter hos en generation af en art kunna ärfvas och generation efter generation utvecklas, så att derigenom den ursprungliga grundtypen mer eller mindre modifieras och nya former uppstå. De faktorer, som enligt Darwin äro verksamma vid arternas förändringar, äro *ärftligheten* eller afkommans benägenhet att likna sina föräldrar och *variationsförmågan*. Den senare frambringar nya modifikationer på den ärfda typen och befordras genom tvänne förhållanden, *kampen för tillvaron* och *sinnet för det sköna*, som visar sig hos flertalet djurgrupper, hvilka äro försedda med ögon, luktorgan eller öron. Blommornas färgprakt och doft draga till sig insekterna, genom hvilka befruktningen utföres, och då de vackraste eller mest välluktande blommorna mest fästa insekternas uppmärksamhet, blifva också dessa företrädesvis befruktade och deras skönhet och

doft visa sig i afkomman. Blommor, som dofta om natten, besökas af nattfjärilar. På samma sätt kunna foglarnes sångförmåga och praktfulla fjäderskrud leda sitt ursprung från honornas tycke för eller, om man så vill, kärlek till hanar, som anstränga sina röstorgan för att tjusa honorna eller blända deras blickar med sina lysande färger. Det är i sjelfva verket ett genomgående drag, att hanarne sjunga, men ej honorna, att hanarne äro granna, men honorna fula. Hjortslägtets prydliga horn, som tillkommer hanarne men ej honorna, och i synnerhet under parningstiden utvecklas, hafva enligt Darwinismen en dylik anledning, men derjämte en annan, nämligen den att vara anfalls- och mordvapen, som användas mot besvärliga rivaler.

Jag har blott i största korthet kunnat vidröra den Darwinistiska riktningen inom naturforskningen. Den får ej fattas i min framställning af naturvetenskapernas sträfvande att uppnå sitt mål. Denna teori förkättrades, förlöjligades mycket, då den först framträdde. Den genomgick ganska hastigt de stadier, som nya teorier i allmänhet måste genomgå. Först skulle den icke vara sanning, utan motsatsen, sedan beskyldes den för att strida mot bibeln, och slutligen fann man deri blott saker, som alla kände till förut. I det tredje stadiet har den nu kommit, ty man kan utan öfverdrift påstå, att nästan alla arbetande naturforskare i det stora hela hylla Darwins åsigter. Gårdagens paradox är ibland morgondagens sanning! Darwinismen påminner ej litet om Galileis revolution inom astronomin. Enligt Darwinismen har således hela den nuvarande skapelsen under oerhörda tidrymder och under en förbittrad kamp för tillvaron utvecklat sig ur former, som nu ej mer finnas till. Från Darwinismens synpunkt erbjuder hela den organiska naturen en tafla af mest upprörande art. *Bellum omnium inter omnes.* Det är en förbittrad kamp som utkämpats och utkämpas. Hvarje litet steg högre upp har kostat otaliga varelsers blod och lif. Hela skapelsen genomtränges af ett smärtans skri. Eger ej samma utveckling rum inom menniskans verld? Utan tvifvel. Stigande folkmängd och en högre kulturs kraf på lifvet nödgar till utvandring, till kolonisation. Den vilde går under i striden mot den bättre rustade civi-

liserade mannen, hans land inkräktas och så undandrifvas de svagare, *væ victis!* af de starkare. Ej blott på detta område, snart sagdt på alla kämpas en kamp för tillvaron, och det är jüst detta jernhårda medel, som är ett vilkor för framskridandet. Det är en ohygglig verldsåskådning! Kan man neka, att den är åtminstone till en viss grad sann?

Darwinismen är en hypotes, ty ingen har ännu sett en art uppstå ur en annan. Vår begränsade lifslängd tillåter ej detta; men man har funnit öfvergångsformer, som synas tyda på, att den ena arten uppkommit ur den andra. Darwinismen har sökt uti utvecklingen, som beror på de nyss omtalade faktorerna, den kraft, som rör den organiska verldens minsta enheter, cellerna, liksom kemin uti frändskapskraften finner den mellan atomerna verksamma kraften. Kännedomen om den organiska naturen är ej i samma mon viss som den vi ega om den oorganiska, ty den förutsätter den senare. Denna gren af naturforskningen erbjuder vida högre och vida svårare problem att lösa än de öfriga, och man må ej undra, att den ännu är långt från det mål den eftersträfvar, klar insigt i lifvets mysterier!

Darwin har ej ansett sig kunna vidröra den ömtåliga punkten om lifvets ursprung. Men naturforskare hafva ej fattats, som sökt på den luftiga hypotesens väg nå målet. Främst i den riktningen står Haëckel, en föröfrigt mycket utmärkt forskare. Han anser verkligen lifvet ej vara något annat än en yttring af de vanliga naturkrafterna. Men något *bevis* för en sådan åsigt har han ej framdragit och kan ej framdraga. Att alla lifsfunktioner åtföljas och inledas af de vanliga naturkrafterna: värme, elektricitet, kemisk verksamhet, är visst intet bevis. Kunde man genom ett med all stränghet utfördt försök verkligen uppvisa, att organiska molekyler utan lifvets impuls kunna sluta sig tillsammans för att bilda en cell, vore den ock på sitt aldra lägsta stadium, så skulle teorin vara bevisad. Men något dylikt faktum har ej ännu blifvit, och skall säkert aldrig blifva kändt. Linnés sats *omne vivum ex ovo* har visat sig ega sin giltighet så långt ned i de organiska lifsformernas skala, som våra mikroskop kunnat nå. Den skiljer skarpt mellan den liflösa och lefvande naturen. Lifvets innersta väsen är oss ännu

alltjämt en lika ogenomtränglig mystèr som förr. Vi hafva uti Darwinismen en sannolik fingervisning om, hur det utvecklat sig ur allt lägre former till allt högre, men hur det en gång uppstått, veta vi på naturforskningens väg lika litet, som huru hela verldsaltets kraft och materie en gång framkallades.

I nära samband med Darwinism stå de läror om vårt klots historia, som geologiska forskningar framkallat. Under detta århundrades förra hälft trodde man allmänt på stora revolutioner, som tid efter annan förstört allt lif och efter hvilka nya skapelser uppstodo. Naturen måste efter denna mening göra många misslyckade försök, innan den nu varande skapelsen uppkom. En engelsk geolog, Darwins föregångare, Charles Lyell visade orimligheten af en sådan lära. Enligt honom och sannolikt alla nutidens geologer hafva dylika allmänna revolutioner icke inträffat, utan hela den nu varande skapelsen har så småningom, steg för steg, under oerhörda tidrymder framgått under den ena eller andra djur- eller växtformens utdöende och nya arters tillkomst.

Efter den redogörelse för naturforskningens ställning i våra dagar, hvilken jag här i korta drag sökt gifva, ter sig hela universum som ett stort urverk, der det ena kugghjulet griper in i det andra och allt från det största till det minsta rör sig efter orubbliga naturlagar. Detta är den ståndpunkt forskningen hittills nått under sin utveckling mot *målet* d. v. s. den sanna förklaringen af naturens fenomen. Sanningen inom naturvetenskaperna är relativ, den kan ej bli fullständig, förr än hela deras arbetsfält blifvit genomforskadt. Skall detta någonsin ske? Deras teorier motsvara blott det förråd af säkra fakta, som de kunna förklara; men det är klart att i samma mon nya fakta uppdagas, i samma mon vidgas synfälten och pröfvas teorierna. Hålla dessa ej profvet, få de gifva vika för nya bättre. Så har det alltid gått och skall alltid gå, så länge forskning finnes. Men hvarje teori, som en gång herrskat i vetenskapen, har alltid innehållit sanningen till en viss grad.

P. T. Cleve.

Till Fritz Reuters biografi.

Det är nu något mera än ett tiotal af år sedan den, som skrifver dessa rader, först gjorde bekantskap med Fritz Reuters skrifter, d. v. s. egentligen var det min bättre hälft som först gjorde denna bekantskap, ty »herren» var bortbjuden om qvällen, när bokpaketet anlände med de efterlängtade skatterna från Lappenbergs auktion, och, när han kom hem närmare midnatt, möttes han af en med förundran blandad fråga: »kors, är du redan åter?» Frågan var framstäld på fullt alvar, ty min hustru hade fördjupat sig så i onkel Bräsigs skiftande äfventyr, att hon aldeles förgätit tidens gång, och hon hade dessutom, efter hvad hon påstod, haft så roligt, att hon blifvit aldeles botad för den opasslighet, som hindrat henne att göra sin herre och man sällskap. Från den dagen blefvo oss Fritz Reuters skrifter en kär läsning, som tillgreps vid alla lediga stunder. Vi voro ett ungt hjonlag på den tiden, min hustru och jag; vi unnade gerna andra samma nöje som oss sjelfva, isynnerhet en älskad åldring, som på det innerligaste deltog i alt hvad som rörde hans barn, och så uppstod hos oss den tanken att försöka öfversätta den hedersmannen Reuter — och derigenom måhända äfven skaffa en extra förtjenst i huset. Så gjordes en förfrågan hos herr L. J. Hjerta, om han ville taga förlaget. Ja, det kunde han ju vilja, mot ett arvode, om jag minnes rätt, af sex riksdaler riksmynt arket; men, men, men, etc. Ett af dessa men var, att Reuters namn icke var kändt af vår allmänhet, att man borde först stöta i basun för honom något litet i Aftonbladet och N. I. T. För egen del hade jag ock ett litet men, nämligen att jag ej ville öfversätta en författares arbeten utan hans egen vetskap och goda minne. Dessa

anledningar tillsammans gjorde att jag en vacker dag tillskref Fritz Reuter, för att anhålla om hans samtycke till öfversättningen och utbedja mig några biografiska uppgifter, som skulle åtfölja densamma, efter att förut hafva tjent det nämda ändamålet att i tidningarna fästa uppmärksamheten på honom. Svaret lät imellertid vänta på sig öfverhöfvan länge; när det ändtligen kom, var det för sent: jag befann mig då på en långvarig utrikes resa, och, innan jag återkom från denna, hade redan en annan förläggare åstadkommit en förträfflig öfversättning, som numera upplefvat flere upplagor. Så gick den planen upp i rök, som så många andra; men Fritz Reuters bref har synts mig icke sakna en viss märkvärdighet, emedan det dels vittnar vackert om hans personliga älskvärdhet, dels visar, att han icke varit främmande för svenskt väsen och svensk odling, och derför må det äfven framläggas för svenska läsare. Det lyder, med utlemnande af början, sålunda:

Eisenach d. 18 April [1870].

— — — — — — — — — — — — — —

Was nun Ihren Wunsch betrifft, meine Werke ins Schwedische zu übersetzen, so rechne ich Ihre freundliche Ansprache an mich zu einem Wohlwollen an, da ich ganz genau weiss, dass Sie nach den bestehenden literarischen Verhältnissen unserer beiden Vaterländer gar nicht nöthig hatten, mich wegen der Erlaubniss zu einer Übersetzung anzugehn. Übersetzen Sie also frei und frank was von meinen Werken Ihnen beliebt und ertheile ich Ihnen hiemit andern unbefugten Übersetzern gegenüber das Vorrecht für jegliche Übertragung. Eine Bitte nur, die ich auch an die beiden Übersetzer ins Dänische gestellt habe, spreche ich aus: mir ein Exemplar der Übertragung gütigst zuschicken zu wollen.

Bereitwilligst will ich auch Ihnen die einzelnen gewünschten Data über meinen Lebensgang und meine literarische Thätigkeit mittheilen.

Ich bin geboren am 7 November 1810 in einer kleinen Landstadt Mecklenburgs, *Stavenhagen*, wo mein Vater,

Johann Georg Reuter, Bürgermeister und Stadtrichter war. Meine Mutter *Johanne Oelpke* war die Tochter des Bürgermeister Oelpke zu Triebsees in dem *damaligen Schwedisch-Pommern.* Sie sehen daraus, dass ich von mütterlicher Seite Ihr halber Landsmann bin. Meine selige Mutter, die auf mich und meinen spätern literarischen Lebensgang einen überaus grossen Einfluss gehabt, hat mir oft eine Anecdote aus Ihrem Leben erzählt, die mir bisher unvergesslich gewesen ist: Als Ihr unglücklicher König Gustav IV Adolph nach seiner Absetzung durch ihr kleines Geburtsstädtchen gekommen ist, hat keiner der befangenen Provinzialen ihm das geforderte Waschwasser zu überreichen gewagt, nur meine Mutter, damals ein junges, rasches Ding von 12—13 Jahren, hat dieser Aufforderung Folge geleistet und hat in einem Geldstück dafür den Lohn davon getragen. Sei es nun, dass diese Erinnerung aus meiner Kindheit oder die tiefe Poesie der nordischen Mythologie auf mich von Jugend auf einen so grossen Eindruck gemacht haben, — die schwedischen Geschichtschreiber und Dichter, Ihr grosser Geyer und Tegnér haben meine Jugend angeregt und erquicken jetzt noch mein Alter. Und damit auch dem Ernsten das Heitere nicht fehle: ich habe zwei Spitznamen im Leben gehabt, beide Ihrem Vaterlande entlehnt, »alter Schwede» und »Charles douze».

Meine erste Erziehung wurde durch Hauslehrer besorgt; 1824 kam ich aufs Gymnasium zu Friedland in Mecklenburg-Strelitz; 1827 folgte ich zweien meiner besten Lehrer nach der neugegründeten Schule zu Parchim, 1831 im Herbst machte ich mein Abiturienten-Examen und ging nach Rostock auf die Universität. 1832 Ostern ging ich nach Jena, wo ich in die Fraction »Burschenschaft Germania» eintrat. In Folge der Untersuchung, die gegen diese sogenannte »politische Verbindung» eingeleitet wurde, wurde ich preussischer Seite (vide Festungstid) zum Tode verurtheilt, zu 30 Jahren Festungshaft begnadigt und nach siebenjähriger Haft in verschiedenen Festungen, durch die allgemeine Amnestie, die von dem König Friedrich Wilhelm IV ausgesprochen wurde, in Freiheit gesetzt 1840.

d. 4 Juli

Ich gab jetzt das Studium der Jurisprudenz auf und wurde Oeconom. Ich blieb dies bis zum Jahre 50. Da mein Vater 1845 gestorben war und mein Erbtheil nicht ausreichte, um in ein Eigenthum oder eine grössere Pachtung eintreten zu können, so entschloss ich mich im Jahre 50, mein Vaterland Mecklenburg zu verlassen und Preusse und Privatlehrer in der kleinen Stadt Treptow a. T. in Vorpommern zu werden. In dem darauf folgenden Jahre heirathete ich meine jetzige Frau. In der Stellung eines Privatlehrers blieb ich 6 Jahr, fing jedoch an gleich zu schriftstellern und gab schon im Jahr 53 den ersten Theil von »Läuschen un Riemels» heraus. 1855 folgte darauf die »Reis nach Belligen». Von 55—56 redigirte ich ein Unterhaltungsblatt für Mecklenburg und Pommern, Ostern 56 siedelte ich nach dem nahe gelegenen Neubrandenburg über (in Mecklenburg-Strelitz), 1857 folgte »Kein Hüsung»; 58 der zweite Theil von »Läuschen un Riemels».

Im Jahr 1859 erschien »Ut de Franzosentid», 1860 »Hanne Nüte»; 1861 »Schurr-Murr» und »Ut de Festungstid»; 1862 der erste Theil »Ut mine Stromtid»; 1862 der zweite Theil Stromtid, und 64 der dritte. 1866 schrieb ich »Dorchläuchting», und 1868 »de Reis nah Constantinopel»

Entschuldigen Sie gütigst den verspäteten Schluss des Briefes: ein heftiger Rheumatismus im rechten Arm hat mich im Schreiben unterbrochen und die Fortsetzung bisher verhindert und mein freundlicher Secretair, den meine liebe Frau abgiebt, hatte mit mir und der Häuslichkeit zuviel zu schaffen, um früher zu schreiben.

Nun wünsche ich Ihnen viel Glück, und grüssen Sie Ihre Frau aufs Freundlichste.

Ihr

Fritz Reuter.

Som man ser och som brefskrifvaren äfven sjelf betonar, ehuru det synes hafva varit obekant för åtminstone den ene af hans biografer, Wilbrandt, och troligtvis äfven för de andre, var Reuter på mödernet halft svensk. San-

nolikt har dock hans minne svikit honom i fråga om tiden för den af hans moder berättade anekdoten om Gustaf IV Adolf: då Reuter var född 1810, kan hans mor vid konungens afsättning icke hafva varit »ein junges, rasches Ding von 12—13 Jahren», utan antagligen har händelsen tilldragit sig något tidigare, förmodligen 1804 eller 1805, hvilka båda år, som bekant, konungen uppehöll sig någon tid i Pommern. Denna hans moder, af honom vid flere tillfällen med rörande kärlek omtalad, var det väl ock som Reuter hade att tacka för bekantskapen med Nordens mytologi och för det drag i karaktären, som längre fram förvärfvade honom namnet »alter Schwede», ett uttryck som, närmast jämförligt med vårt »hederspascha», ännu begagnas bland goda vänner och som lemnar ett godt vittnesbörd om, huru det svenska nationallynnet åtminstone förr uppfattades af våra närmaste grannar söder om Östersjön. Huruvida åter åt de nämda omständigheterna kan tillmätas någon väsentligare betydelse, hvilken i enskilda fall kunde påvisas, för Reuters utveckling som författare och särskildt som humorist, — det är en fråga, på hvars besvarande det torde vara försigtigast att icke inlåta sig.

—*s.*

Literatur.

Grefve Lillie, Komedi i fyra akter. Stockholm, Norstedt & Söner.

Redan Homerus qvad:

> Städse den sången ju högst bland menniskor varder beprisad,
> Hvilken sig hvälfver, den nyaste, kring de hörandes öron.

Deri likna vi ännu den homeriska tidens menniskor, att vi med större deltagande lyssna till en dikt, om hennes ämne ligger oss nära. Och är hennes ämne icke blott nytt, är det en tilldragelse, hvilken gripit in i det svenska folkets lif så djupt som ombildningen af vår urgamla folkrepresentation, måste deltagandet mäktigt stegras. Den betydelsefulla kampen mellan det gamla och nya står ännu i full åskådlighet för vårt minne; de förhoppningar och farhågor, som gingo genom folket då, lefva ännu i månget bröst. Då de stridiga tankar och känslor, som arbetade inom hvarje klass, sammanfattades inom adeln liksom i en brännpunkt, är det gifvet, att ett skådespel, som vill teckna denna upprörda tids förhållanden, företrädesvis från adelns kretsar tager sina bilder. Förf. har till och med inflätat i sitt stycke flere utsagor, som ordagrannt äro lånade från riddarhustal och andra offentliga yttranden om det af regeringen framlagda representationsförslaget. Komediens karakterer äro, som man kan förstå, icke de verkliga, denna Aristofaneiska tilltagsenhet är den moderna tiden förmenad, dock tycker man sig rätt väl känna igen en och annan samtida person under det diktade namnet. När härtill lägges, att förf. vidrör en mängd företeelser i vårt allmänna lefverne, hvilka nästan dagligen dryftas, till och med den brännande frågan om grundskatternas afskrifning, så ser man, att hans verk har inom sig icke litet, som är egnadt att fängsla den allmänna uppmärksamheten.

Men dessa retmedel, som erbjudas af sjelfva ämnet, äro ingalunda styckets enda. Vi finna der ett helt galleri af äkta komiska figurer, Nyblad den pompöse grosshandlaren, som talar så högsinnadt och tänker så lågt, hans värdiga fru, som yfves öfver sin fina bildning och förplumpar sig så mycket hon kan, Vindig den alltid muntre och ordlekande tidningsskrifvaren, som likt ministern i »Kung Pudel» är lika redo att orda för som emot hvilken sak som helst, Adlerbrant, som menar sig vara

ett snille och alltid är föremål för drift, flere andra att förtiga. Vi finna der äfven en brokig mångfald af komiska smådrag, som förf. aflyssnat sjelfva verkligheten, jemte skildringar af den finaste qvickhet och satir, såsom Vindigs berättelse huru han gjort Nyblad till riksdagsman, eller den härliga tidningspuff, som den värde grosshandlaren bestält för att lura sina osäkra aktier på allmänheten, eller det tal, hvarmed hans fru vill förmå grefven att fria till hennes dotter. Stilen, i allmänhet enkel och liflig, återgifver samtalstonen mästerligt i de lustiga partierna, ett lysande prof härå är dialogen mellan de två gatpojkarna i tredje aktens början; men i de allvarliga närmar han sig ofta för mycket skriftspråket. Det är icke just förtjusande, när en ung flicka talar som en bok; men det gör icke sällan den ståtliga köpmansdottern, skådespelets första älskarinna.

Förf. har med full rätt kallat sitt stycke en komedi; men det är én komedi med en allvarlig medelpunkt. Hufvudpersonen är uppvuxen i den åsigten, att han såsom adelsman är ett högre väsen än en vanlig menniska. Men denna åsigt har icke sin rot i en simpel högfärd. Han är tvärtom lika höflig och vänlig mot hvar man som ridderlig i tänkesätt. Men han föreställer sig, att för allmänt väl ett stånd är af nöden, hvars särskilda uppgift är att värna och styra riket, och hvars hela uppfostran och verksamhet böra riktas ditåt. Denna höga samhällsställning ålägger adeln höga pligter. Grefve Lillie är utfattig, men han nyttjar icke sina talanger till att skaffa sig dagligt bröd genom arbete; ty adelsmannen skall vara statens omedelbare tjenare och får icke slå sig på näringsyrken. Han älskar en förträfflig borgarflicka, men han får icke genom gifte med en vanbörding uppblanda det rena blodet; ty de rätta adelsegenskaperna kunna blott genom fortplantning från slägte till slägte bevaras åt staten. Som man ser, är den ädle grefven en trogen lärjunge af Plato, ehuru ingenting förmäles om hans studier i den fräjdade filosofens statslära. Huru nu en sådan forndagsaristokrat omvändes och födes på nytt till en sant frisinnad lifsuppfattning, så att han lägger bort den gamla tidens menniska och ikläder sig den nya, det är hufvudhandlingen i skådespelet.

Men denna handling är icke med klarhet och skärpa lagd i dagen såsom styckets lefvande hjerta, hvarifrån allt utgår och dit allt strömmar tillbaka. Det ser ut, som om förf:s egentliga syfte varit att framställa något annat än hvad hans verk sjelft angifver såsom sin kärna, så att han icke tecknat dramats handling för hennes egen skull utan nyttjat henne blott som ett tillfälle att teckna hvad han funnit intressant i det offentliga lifvet. Statsmannens intresse har hos honom försteget framför skaldens. Samhällets frågor komma till tals för sin egen skull i skämtsam eller allvarlig stil, äfven om detta icke alls för handlingen

fram. Derigenom varder konstverkets byggnad lös, den rätta dramatiska spänningen saknas, och de handlande personerna nedsjunka allt emellanåt till liflösa medel för ett dem sjelfva främmande ändamål.

Att kärleken är en mäktig häfkraft vid hjeltens omvändelse, låter oss redan den första akten ana. Fullt af kostlig komik är här det sätt, hvarpå grefven genom sin egen rivals illa beräknade list tvingas att förklara sina känslor för den älskade. Visserligen låter han på samma gång förstå, att hans börd reser en evig skiljemur dem emellan, men man känner, att den muren står på vacklande grund, att striden redan är börjad i hans inre. Af den andra akten vänta vi då att få se, huru hon växer, till dess den förr undertryckta makten varder åtminstone jemnstark med den andra, här böra orsakerna till hjeltens sinnesändring framträda. Af denna akt beror alltså det helas rätta förstånd, han är komediens vigtigaste del; ty värr är han också den svagaste.

Aktens förnämsta parti utgöres af en monolog, i hvilken Lillie läser öfver det tal, som han ämnar hålla på riddarhuset emot representationsförslaget. Talet är tomt på verkliga skäl, men fullt af ordståt; också har förf. sammanbundit det af de färgrikaste vältalighetsblomster, som under de minnesrika dagarne kringströddes. I dramat blir detta tal aldrig framsagdt på riddarhuset, deri kan man nu se en fin vink till vederbörande att alla de vackra fraserna gerna kunnat vara osagda; men huru odramatisk hela monologen derigenom varder, är lätt att finna. Han är ett deklamationsnummer på en konsert, icke en lem af en dramatisk organism. — Monologen föregås af ett samtal, som Lillie håller med två partivänner, af hvilka den ene, Adlerbrant, framdrager en mängd narraktiga anmärkningar mot representationsförslaget, och den afbrytes efter en stund af Lillies städerska, som leder hans tankar på föremålet för hans hemliga böjelse. Sedan grefven åter deklamerat, afbrytes han än en gång, nu af lagman Ulf, en gengångare från den götiska skolan i vår vitterhet, som ser landets välfärd i en tillbakagång till den »gudafostrade» forntidens inrättningar och lefnadssätt. Hvarför den hedersgubben visar sig, är svårt att fatta. De två nyssnämnde vännerna önska att Lillie skall anmäla sig som talare så fort ske kan, Ulf att han skall rycka fram mot slutet af bataljen, och ändock helsar han så väl som de från hela motståndspartiet inom adeln. Det förefaller, som om Ulf haft ingenting att säga Lillie, men som om förf. varit mycket angelägen att få föreställa honom för publiken. Sedan grefven efter Ulfs bortgång slutat sitt tal, kommer hans gamle studentkamrat Sunder, som med sina frimodiga framtidsvuer står i en vacker kontrast mot den gamle lagmannen.

Redan i scenföljden framglimtar ett försök att måla de krafter, som verka omslaget i hufvudpersonens tankegång och väcka hans tvifvel på rättmätigheten af adelns tillvaro såsom särskildt riksstånd. Men detta försök är så famlande. Den inre striden stiger icke fram med tillbörlig relief. Huru mycket mera dramatisk hade icke hela akten blifvit, om grefven i sin monolog först hade uttalat sitt förakt för sådana invändningar mot reformen som Adlerbrandts, derefter, när han börjat sitt tal, afbrutit sig sjelf med tvifvelsmål på sina egna ords ofelbarhet, vidare, när han ville apoteosera adeln, dragits till tanken på denna Maria, som egde sinnets adel i högre mått än någon af de förnäma damer han kände, och slutligen genom Ulfs öfverdrifna ros af adelsväldets gyllne dagar och öfverdrifna nedsvärtande af nutiden, ytterligare rubbats i sin tro på det bestående! Då hade monologen blifvit, hvad han bör vara, ett samtal mellan de i menniskans bröst kämpande tankarne. Då hade äfven scenen med Sunder fått sin rätta verkan. Den hade icke blott blifvit en vänskaplig dispyt utan praktiska följder, den hade gifvit grundskottet åt grefvens adelstro, och förhänget hade fallit öfver en strid, som, ehuru icke afgjord ännu, gaf hopp om den skönaste af segrar, segern öfver sig sjelf. — Hvarför har då icke förf. gått så till väga? Emedan han icke ville offra den stora monologen i dess nuvarande skepnad, utan föredrog det pikanta i sak framför det konstnärliga i form. Det låg honom mer om hjertat att återgifva det, som verkligen sagts, än att gifva det, som Lillie kunnat och bort säga för sig sjelf. Statsmannens intresse fick försteget för skaldens.

När Lillie icke tager något varaktigt intryck af Sunders ord — han har sjelf ofta gjort sig dylika inkast — måste det vara de »förnuftsskäl» han får höra under debatten på riddarhuset, som verka hans förändring. Men hvilka dessa skäl äro och huru de gripa honom, varder icke uppenbaradt. Hela hans omvändelse ligger alltså i dunkel. Derigenom nedsjunker han för vår föreställning till en af de geléeartade naturer, som ej veta hvad de vilja. Han förvärrar ytterligare sin sak, när han efter den stora frågans afgörande kommer ut från riddarhuset och omtalar huru han der betett sig. Det är illa, att han »affallit» omotiveradt; men det är värre, att han affallit odecideradt. Hade han blott kastat sitt förra tal på elden och hållit ett nytt, ett ljungande, *för* reformen, men han har tigit. Visserligen har han röstat ja; men han är oviss, om det är vår Herre eller djefvulen, som förmått honom dertill. »Jag var väl icke så feg», säger han, »att jag undandrog mig pligten att rösta, men jag bekänner att jag i dag icke kunnat undertrycka den önskan att komma i minoriteten, vare sig att jag komme att rösta ja eller nej; blott för att undgå ansvaret att ha bidragit till utgången,

om den blir olycksbringande». Ett sådant vankelmod, osköut i sig sjelft, står i uppenbar strid med andra egenskaper, som förf. tillagt sin hjelte. Det frestar oss att tvifla på hans duglighet till statsman, så vida beslutsam kraft är en oundgänglig statsmannadygd. Det frestar oss äfven att tvifla på hans upphöjda tänkesätt; ty har en ädel man en gång frivilligt gjort ett stort offer, plär icke pinande ångest, utan segerglädje, om än en vemodig, råda i hans själ.

Sedan grefven kommit så långt i frisinnighet, att han varit med om att uppoffra hela sitt stånds politiska företräden åt rättvisan, kan det synas, som han utan stora svårigheter kunde offra sin personliga stolthets anspråk åt kärleken. Så lätt vinnes dock icke den sista segern. Ty Lillie är ingen hvardaglig af reflexionslöst öfvermod pösande junker, utan en svärmande platoniker, som blott tum för tum uppgifver sina teorier. Strax efter affallet föresätter han sig derför att städse varda »bördsadelns idé trogen». Men till sluts får kärleken öfvermakten öfver ideerna. Skada dock, att det som åstadkommer vändningen är ett i dylika fall väl mycket utslitet motiv, en sjukdom, från hvilken han stiger upp »någorlunda frisk till kroppen men friskare till själen än någonsin förr».

Det är alltså icke i det helas byggnad utan i detaljerna och ornamenteringen, som denna komedies förtjenster äro att finna. Kring den djupt allvarliga, men ej rätt lyckligt organiserade hufvudhandlingen slingrar sig en yppig kedja af lustiga uppträden och infall. Ja förf. skyr icke att anbringa en roande småsak, äfven om hon saknar allt sammanhang med det, som går före och efter. Denna äkta lustighet har förmåga att öfverskyla mycket, helst som hon är troget förenad med den makt, som, efter hvad skrifvet står, öfverskyler allt. Lekande qvickhet och ädel menniskovänlighet äro hos förf. sammanvigda. Han är riktigt mån om att uppleta något försonande drag äfven hos sina mest tvetydiga karakterer och att leda allt för alla till en god utgång. Det kan icke nekas, att häri ligger den faran, att karaktererne för mycket afslipas, så att de mista sina egendomligheter, ja handla tvärt emot hvad man af dem kan vänta. Ett exempel härpå är Vindigs oförmodade gifte med en älskarinna, som han allt igenom har behandlat med vårdslöshet och som just icke tyckes vara värd så mycket bättre behandling. Men å andra sidan kan man påstå, att skådespelet just af denna menniskovänlighet får sitt största behag. Ty hvarifrån kommer, om icke från henne, denna välgörande stämning af äkta frihetskänsla och upphöjdhet öfver allt partisinne, som likt en mild ren vindfläkt blåser genom hela dikten? Ju mera sällan den stämningen finnes i ett politiskt diktverk, dess mer må hon skattas.

Sr.

Svensk Litteraturhistoria i sammandrag. För skolor och sjelfstudium utarbetad af D:r Karl Warburg. Stockholm, Norstedt & Söner.

Vi sakna väl icke alldeles goda eller åtminstone brukbara läroböcker i det vigtiga undervisningsämne, som kallas svensk literaturhistoria, och den mest framstående af dessa är utan gensägelse Claësons, men äfven denna bok, med sitt öfverflöd på namn och årtal och sin mindre rediga uppställning, kräfver af läraren mycken urskilning och förmåga att gallra, om han ej skall nedtrycka nybörjaren. Våra läroverk böra alltså tacksamt mottaga det nu utkomna arbetet af en författare, som redan gjort sig känd som en grundlig och nitisk forskare i våra literära häfder.

Planen i hr W:s arbete är enkel och klar. I spetsen för hvart tidsskede kommer en »öfversigt», som angifver det mest utmärkande för dess andliga odling, dess vetenskapliga id och dess vittra uppfattning. Dessa öfversigter kunna med nöje läsas äfven af andra än nybörjare; de förena vetenskaplig noggrannhet med korthet och tydlighet. Härefter uppräknas och karakteriseras, på samma gång med lättfattlighet som nödig skärpa, tidehvarfvets vigtigare skriftställare och deras verk. Dervid är oftast den ordningen iakttagen, att först de vittre, sedan de vetenskaplige författarne omnämnas. För de störstes lefnadshistoria lemnas en utförligare redogörelse tryckt med finare stil. Dessa små lefnadsteckningar äro raskt utkastade, hållna i en varm och hjertlig ton samt upplifvas ofta genom anförande af betecknande småsägner och träffande omdömen af våra förnämste smakdomare. Arbetet börjar med en kort utredning af diktkonstens arter, genom hvilken lärjungen sättes i tillfälle att vinna en någorlunda riktig föreställning om de allmännaste estetiska termers betydelse, och afslutas med en tabell, som meddelar en öfverblick af de i läroboken omtalade författarne, indelade efter fack och perioder.

Inledningsvis har hr W. sökt att bestämma omfånget af den literatur, som utgör föremål för hans behandling. Han anmärker, att dit hör blott den s. k. nationalliteraturen. Dermed kan icke annat förstås än den literatur, som dels är tillgänglig för nationens bildade allmänhet, dels röjer eller kan röja nationens egendomliga skaplynne. Häraf inses, att nationalliteraturen omfattar hvad vi vanligen kalla den vittra literaturen, hon må nu vara vitter så till syfte som form eller blott i det senare afseendet. Sålunda har en norm vunnits för hvad i läroboken bort upptagas eller icke. Väl är denna norm temligen vacklande, det medgifver förf. sjelf; men någon är dock bättre än ingen, det visar den ökade reda och öfverskådlighet, som hans lärobok jemförd med sina föregångare besitter.

De äldre perioderna äro vida mera kort och summariskt behandlade än de senare. Detta är från skolans synpunkt fullt riktigt, ty hvad yngligen först väntar af literaturhistorien är en redogörelse för de skriftställares historiska plats och betydelse, med hvilka han sjelf gjort bekantskap. Men det är icke mindre riktigt från vetenskapens egen synpunkt; de tidehvarf, under hvilka den svenska sången blommat i full och fri fägring, påkalla mest forskarens uppmärksamhet. Likaså har hr W. följt den förnuftiga grundsatsen att ej öfverlasta sin bok med namn på mindre betydande författare och diktalster, hvilka numera ingen utom fackmannen bryr sig om att läsa. Till gengäld har han dess mera utförligt behandlat de vigtigare. Af de mest betydande verken är innehållet, om ock i stor korthet, angifvet; och det är en högst förtjenstfull nyhet. För öfrigt är det mången gång för hvem som helst svårt att afgöra, om en literär företeelse bör i en skolbok omtalas eller icke; men i anmälarens tycke har förf. härvid visat mycken urskilning. Åtminstone har han sällan gjort sig skyldig till det felet att upptaga oväsentliga saker. Dit kunde man räkna den kända visan om Pehr Enebom, som hvarken är så qvick eller så betydelsefull, att hon förtjenar uppställas som mönsterprof på Leopolds satiriska kraft. Men heldre kan det tillvitas förf. att hafva förbigått sådant, som man ogerna saknar. Det hade väl icke varit ur vägen att bland de fornnordiske skalderne nämna Thiodolf från Hvin på grund af hans för oss svenskar märkliga Ynglingatal, eller att antyda sammanhanget mellan de gamla qvädena och medeltidens folkvisor, eller att vid tal om den romanska riktningen under storhetstiden omnämna, att hon fann sina förebilder ej blott i Italien utan äfven i Frankrike och Tyskland, hvilket visar sig redan deraf, att hon ombildade de italienska versformerna genom alexandrinen, eller att påpeka, att den engelska smakriktning, som jemte den franska bestämde vår frihetstids diktning, var äfven hon påverkad från Frankrike. Men om man ock i dessa och några andra punkter hade önskat mindre knapphändighet, bör man likväl gifva sitt odelade bifall åt den helsosamma regel, som ledt förf. genom hela hans verk: multum, non multa.

Hr W. har nytjat en annan periodindelning än den hittills brukliga. Våra förra handböcker hafva efter Hammarskölds föredöme låtit perioderna bestämmas af de vittre stormännen, efter hvilka de ock fått namn, hr W. åter har i enlighet med de grundsatser, som uttalats af prof. Nyblom i en uppsats i Nordisk tidskrifts första häfte 1879, låtit literaturhistoriens perioder sammanfalla med den politiska historiens. Denna förändring, om hon än icke är från pedagogisk synpunkt särdeles vigtig, utgår dock från en grundsats, hvars riktighet allt mer skall inses, ju mera man lär sig uppfatta sammanhanget mellan folkets lif och

dess literatur. Att detta sammanhang icke lemnas ur sigte, det är hufvudsaken, och i den punkten hafva ej heller föregående literärhistoriska verk felat; men framträder det redan i den yttre uppställningen, har man dess vissare borgen, att det icke förbises. Dock är icke heller den nya indelningen utan svårigheter. Egentligen är det två tidehvarf, som genom henne få en annan utsträckning, storhetstiden och frihetstiden. Det förras begynnelse har förf. satt vid 17 seklets början, så att Messenius och de med honom samtida dramaturgerne komma att höra dit. Ser man på dessa dramers innehåll, kan väl detta försvaras; ser man åter på deras form, så finner man dem ega flere beröringspunkter med de föregående bibeldramerna än med Stjernhjelms och hans efterföljares diktverk. Olikheten är så stor, att förf. nödgats klyfva storhetstiden i två delar, tiden före och efter Stjernhjelm. Hvad åter frihetstiden vidkommer, som förf. börjar med 1718, kan anmärkas, att den första vitterhetsprodukt, i hvilken den nya tidsanden framträder, dock är Dalins Argus, ty Triewalds satirer ega öfvervägande smak af det förra tidsskedet, hvarunder de ock författades.

Med kärlek och nit har hr W. synbarligen gått till sitt verk. Hela hans framställning har ungdomens lifighet och hjertats värme. Han har öppet öga för det sköna och stora, och han fröjdas, när han finner det i vår literaturs minnesmärken, hos hennes ledande män. Men denna ungdomliga eld har icke förledt honom att slösa med beröm utan skäl eller att utbrista i flacka deklamationer; tvärtom äro hans kritiska domar i allmänhet både träffande och välgrundade, och de lagerkransar han utdelar äro icke oförtjenta, men de äro stundom något yfviga. Äfven i öfrigt möta oss då och då förhastade och oaktsamma uttryck eller omdömen, som ehuru sanna till sitt syfte fått en otillbörlig utsträckning. Så yttras om Wallins psalmer, att de »utmärka sig för en enkel, from och ädel, med folkvisan beslägtad ton, som undviker prål och pjunk, utan att derför blifva mindre högstämd och gripande». Man kan lemna å sido frasens underliga slutvändning, som tyckes gifva stöd för den meningen, att prål och pjunk eljes äro bepröfvade medel att åstadkomma det högstämda och gripande; men man måste fråga: gäller det sagda om alla Wallins psalmer? Fromhet och ädelhet skall icke frånkännas någon; men enkelheten kunde hos mången vara större och frändskapen med folkvisan torde icke spåras hos mången. Så vida man vill undvika omdömen, som genom sin obegränsade allmänhet gå sanningen förbi, säger man icke heller, att Bellmans sånger hafva »alltid» ett berättande element, ej heller att i Lidners sång det sorgsna elementet herskar »alldeles oinskränkt». Mången känner sig ock frestad till tvifvel, när förf. försäkrar, att Dalin under sin vistelse i Paris blef en »afgjord

målsman för den franska smaken». Skref han icke strax efter hemkomsten Sagan om hästen, i hvilken ju alle funnit tydlig inverkan af engelska mönster, och ett par år derefter sin stora dikt Svenska Friheten, hvars slägtskap med Thomsons Liberty Nyblom i sin ofvan nämda uppsats påpekat? Och alla hans humoresker och lustiga visor, af hvilka en stor del är hållen i folkvisans ton, vitna de om en afgjordt fransk smak? Förhastadt är påståendet, att Wallins omskrifningar af Horatius äro gjorda på alexandriner; på oblandade alexandriner är till och med icke en enda skrifven. Deremot är det visserligen i sig rätt, att versarten i Malmströms Angelika är hexameter, eftersom äfven den andra raden i ett elegiskt distikon, den s. k. pentametern, verkligen är en hexameter, ehuru med dubbelkatalexis. Men att så är, fins icke angifvet på sid. 31, der förf., visserligen högst ofullständigt, redogör för hexameterns och pentameterns byggnad.

Men dessa och dylika bristfälligheter, som man kan anmärka, äro obetydligheter mot arbetets förtjenster och kunna dessutom vid en blifvande revision lätt undanrödjas. De hafva i alla fall icke den vigt, att de i nämvärd mån förminska värdet af en lärobok, som utan tvifvel skall kraftigt bidraga att göra studiet af den fosterländska literaturen kärt och fruktbärande för vår ungdom.

Sr.

Sv. Ad. Hedin. *Franska revolutionens qvinnor.* C. E. Fritzes K. Hofbokhandel, Stockholm, Centraltryckeriet 1879—80.

Få historiska tilldragelser hafva varit föremål för så olika omdömen som den stora franska revolutionen, och orsaken härtill är ej svår att fatta. Denna verldshändelse bildar nämligen i väsentlig mån uppslaget till alla de politiska rörelser, som skakat det 19:de århundradet och i följd deraf hafva de passioner, som derunder drefvo sitt spel, ännu icke hunnit lägga sig. Ännu i dag finnas menniskor, hvilka med ovilja betrakta hvarje frihetssträfvande eller liksom den gamla franska regimens förkämpar i statsmyndigheten egentligen blott se ett medel att på de öfriga samhällslagrens bekostnad åt en gynnad klass bereda inflytande och njutningstillfällen. Ännu ega skräckväldets koryfeer meningsfränder, hvilka liksom Hebertisterna med frihet förstå det samma som samhällsmyndighetens fullständiga underordnande under det individuella godtycket, eller hvilka, under det de föra frihetens namn på tungan, i sjelfva verket liksom Robespierre vilja upprätta en jernhård despotism för att på detta sätt genomföra ett med all individuell frihet och sjelfbestämning oförenligt jemnlikhetsideal. För personer, som bekänna sig till dylika ytterlighetsläror, är ett opartiskt bedömande af revolutionen ännu nästan lika omöjligt som för dem, hvilka

sjelfva deltogo i dess hvälfningar, och den historiska uppfattningen af revolutionen har också allt för mycket burit vittnederom. Under den reaktion, som följde på Napoleons fall blef ett oinskränkt fördömande på många håll det vanliga, och yttringar häraf hafva ej heller saknats hos oss. Så förklarade Atterbom ännu 1849 rent ut den stora rörelsen för en alltigenom antikristisk manifestation och dess ledare för blott och bart idioter eller intrigörer (såsom urtyp för de förre anför han Lafayette, för de senare Mirabeau!) Å andra sidan har den moderna radikalismen särskildt i Frankrike gjort sig skyldig till likartade öfverdrifter i motsatt riktning, och dess uppfattning har äfven inom historieforskningen bl. a. genom Louis Blanc, Robespierres ifrige försvarare, sökt göra sig hörd. Men äfven moderat-liberale historieskrifvare såsom Mignet, ur hvars förtjenstfulla skildring af den franska revolutionen den svenska allmänheten torde hemtat sin mesta kunskap om denna tilldragelse, hafva, ehuru de ej velat försvara revolutionens brott, dock stundom så till vida sökt förmildra intrycken deraf, att de framstält skräckväldet såsom det enda medlet, hvarigenom de nya frihetsideerna kunde upprätthållas gent emot emigranternas och det monarkiska Europas förenade angrepp. Och den förvirring, som dessa på principiella motsatser grundade öfverdrifter åstadkommit i taflan, har ytterligare ökats genom den legendväfnad, hvarmed en okritisk och retorisk historieskrifning länge äflats att höja intresset af de i och för sig tillräckligt effektfulla scenerna i det väldiga dramat. Under senare tider har emellertid i motsats mot dessa det politiska partisinnets ensidigheter, i motsats mot den fatalistiska konstruktionen och det romantiska efektsökeriet, en mera sund uppfattning af revolutionen börjat göra sig gällande, och den, som härvid framför andra brutit vägen, är den tyske historikern Heinrich von Sybel, som i sin på de mest omfattande källstudier grundade Geschichte der Revolutionszeit, ej blott med skoningslös hand sönderslitit legendväfnadens förvillande prål, utan ock med samma opartiska stränghet blottat hof- och adelspartiets som de revolutionära meningsflockarnes förvillelser.

Men ej blott politiska utan äfven nationella lidelser hafva inverkat på uppfattningen af revolutionen; särskildt har detta varit fallet med afseende på frågan om revolutionskrigens ursprung och förlopp, och ehuru Sybels arbete äfven i detta hänseende är epokgörande särskildt såsom en berättigad gensaga mot den chauvenism, hvartill den äldre franska historieskrifningen ofta med afseende på denna fråga gjort sig skyldig, så torde dock ej heller han alldeles kunna frikännas från den hos tyska historieskrifvare särskildt i vår tid vanliga benägenheten att ur exklusiv tysk eller preussisk synpunkt behandla alla historiska tilldra-

gelser, som på något sätt beröra »det stora fäderneslandets» intressen. Inom Frankrike har visserligen på de senare åren en historisk skola utbildat sig, som, afgjordt brytande med den äldres ohistoriska partisinne och retoriska prål, i grundlighet fullt torde kunna mäta sig med den tyska historieforskningen, men ännu torde sinnesstämningen efter det sista kriget äfven inom detta läger vara så upphetsad, att man ej heller derifrån på någon tid kan vänta en fullt opartisk framställning af ett för tysk och fransk nationalitetskänsla så ömtåligt skede som revolutionens. Det är derför synnerligt önskligt att detta äfven på andra håll än i Tyskland och Frankrike varder föremål för närmare undersökningar, på det att den mer eller mindre ensidiga uppfattning, som i dessa länder lätt gör sig gällande, må genom opartisk granskning kunna pröfvas och sofras, och när det för ett par år sedan förspordes att ett specialarbete öfver denna tid vore att förvänta af en svensk historiker, och dertill af en så framstående som herr Hedin, var det derför säkerligen många som med synnerlig tillfredsställelse helsade denna underrättelse. Genom den skildring af *franska revolutionens qvinnor*, som herr Hedin först i form af föreläsningar och derefter — vi veta ej om i omarbetadt skick — nyligen i bokform offentliggjort, har ryktet blifvit besannadt, och detta på ett sätt, som utan tvifvel utgör en ej ringa vinst för vår historiska literatur. Hvad som här bjudes allmänheten är i sjelfva verket mer än titeln synes lofva; det är ej blott en teckning af revolutionens qvinnor, utan en serie essays öfver nästan *alla* revolutionens mera betydande personligheter och mera märkliga tilldragelser. Stundom äro väl de bilder, som sålunda framställas blott konturteckningar, men det oaktadt ega de nästan alltid ett högt värde såväl genom den grundliga sakkännedom samt den verkligt historiska uppfattning, hvarom de vitna som genom den originalitet och stilistiska talang, som röjer sig i utförandet.

Men med alla sina stora förtjenster torde dock arbetet för mången hafva inneburit en missräkning. Ehuru det onekligen så till vida kan kallas ett »specialverk» som det synes hvila på grundliga ej blott specialstudier utan äfven specialforskningar öfver ämnet, kan det dock ej i den meningen sägas förtjena detta namn, att det lemnat några väsentligt nya uppslag i och för den *vetenskapliga* uppfattningen af revolutionen; ty för detta ändamål hade ovilkorligt fordrats att Förf. anfört och kritiskt behandlat sina bevisställen, vare sig dessa äro att söka i otryckta arkivhandlingar eller i de storartade publikationer, som nu mera finnas tillgängliga från revolutionstiden. Så har emellertid ej skett, men då denna underlåtelse tydligen berott af den mera populära form Förf. velat gifva sitt arbete och det naturligtvis varit

hans sak att välja denna, hafva vi ingen rätt att klandra honom härför, ehuru det må vara oss tillåtet att beklaga, det Förf. ej ansett sig hafva tillfälle att gifva den svenska allmänheten ett verkligt vetenskapligt specialarbete öfver det intressanta tidskifte, af hvars historia han visat sig vara en så grundlig kännare. Ett klander vore äfven af det skälet här så mycket mindre på sin plats, som den form Förf. valt, eller den historiska essay'n, om den också ej uppfyller alla den stränga vetenskaplighetens kraf, dock är en framställningsart af stort värde, som i allmänhet allt för litet blifvit odlad i vårt land. Något, som deremot med fog synes kunna läggas Förf. till last, är, att han väl mycket synes ignorerat den nyare tyska historieskrifningen. I åtskilliga synnerligt vigtiga punkter skiljer han sig nämligen derifrån, utan att han vederlägger eller ens omnämner de afvikande resultat, hvartill särskildt Sybel har kommit. Att detta dock kunnat ske, utan att arbetet behöft genom lärda noter göras mindre njutbart för den större allmänheten framgår emellertid bland annat deraf, att Förf. med afseende på franska historieskrifvare stundom följt en annan grundsats, i det han verkligen i texten upptagit och granskat deras framställning. Genom denna exklusivitet har han emellertid försummat en, enligt vårt förmenande, synnerligt betydelsefull uppgift, som ingalunda varit oförenlig med den form, han sjelf bestämt åt sitt arbete, nämligen uppgiften att på det sätt, vi i det föregående antydt, vara skiljedomare mellan den specifikt franska och den specifikt tyska uppfattningen af revolutionen.

Efter dessa allmänna betraktelser, hvartill arbetet synts oss gifva anledning, vilja vi närmare granska några af de intressanta bilder, hvarpå det öfverflödar. Bland dessa intager *Marie-Antoinettes* i sjelfva boken den främsta platsen och är kanske äfven mest egnad att ådraga sig allmänhetens uppmärksamhet.

Den framställning man här erhåller af denna olyckliga drottning torde för mången synas såsom ett hårdt tal. Vanligen framstår hon för den allmänna föreställningen såsom den kungliga martyren eller på sin höjd såsom ett försoningsoffer för andras brott, så mycket mera förtjent af ett oblandadt medlidande, som ej blott hon sjelf, utan ock hennes slägt var oskyldig till de hvälfningar som krossade hennes lycka. Likt den grekiska sagans Kassandra fördes hon till ett främmande land för att, sjelf skuldlös, invecklas i det olycksöde, som fädernas missgerningar slutligen nedkallade öfver Bourbonernas till förderfvet invigda hus. Mot denna uppfattning står herr Hedins i fullständig strid, och hur hårdt det än må synas för ett medlidsamt sinne, så måste man dock erkänna, att han härvid för den historiska sanningens talan. Efter de uppdaganden, som på senare tider egt rum med afseende på Marie Antoinettes personlighet, låter det

sig nämligen ej mer göra att i henne blott se ett oskyldigt offer för andras felsteg. Hon var i sjelfva verket en väsentlig orsak till de olyckor, som slutligen hemsökte henne sjelf, hennes familj och hennes nya fädernesland. Att hon mera, än man förut velat antaga, skattat åt tidens lättsinne, torde ej allt för strängt böra läggas henne till last, då man betänker att hon, nästan blott ett barn, infördes i Frankrikes förderfvade hoflif utan att ega någon annan beskyddare än sin ända till stupiditet slöe gemål, men mera ödesdigert var det ansvar hon ådrog sig genom att inblanda sig i det offentliga lifvet. Upptagen som hon var af frivola nöjen, blef hon aldrig i stånd att förvärfva de insigter, som kunnat rättfärdiga ett dylikt ingripande. Visserligen egde hon en naturlig begåfning, som kunnat sätta henne i stånd till att med framgång spela en politisk roll, men sådant förhållandet nu var, kunde hennes inblandning i statsangelägenheterna blott medföra förderfliga följder, Det var ett barn, som under sina lekar sökte styra en fruktansvärd mekanism, om hvars sammansättning och ändamål det ej egde någon kännedom. Det är en känd sak, att en af de närmaste anledningarna till revolutionens utbrott var den fövirring, hvari Frankrikes finanser befunno sig, men till detta tillstånd har Marie-Antoinette genom det vansinniga slöseri, som hon ofta till förmån för tvetydiga gunstlingar utöfvade i sin svage gemåls namn, i väsentlig mån bidragit. Undersöker man åter de djupare orsakerna till den stora omstörtningen, visar sig drottningens inflytande om möjligt ännu mera förderfligt. Såsom bekant plägar den franska adeln gerna vilja göra troligt, att dess motstånd mot revolutionen var framkalladt af en oegennyttig trohet mot konungen. Intet kan dock vara mera falskt än detta. När denna adel syntes kämpa för tronen, kämpade den i sjelfva verket blott för sin egen fördel och mot det verkliga konungadömets. Den undantagsställning, som i det gamla Frankrike tillkom de privilegierade stånden och hvari man just har att söka revolutionens innersta driffjeder, var nämligen lika förderflig för sjelfva statsmakten som för de ofrälse samhällsklasserna. Här om någonsin hade det således bort vara regeringens sak att sjelf gå i spetsen för reformarbetet, och ett försök i denna riktning, ett försök som sannolikt kunnat rädda Frankrike från revolutionens fasor, gjordes verkligen af Ludvig XVI:s utmärkte minister Turgot. Men att detta försök blef fruktlöst, derför drabbar skulden i främsta rummet drottningen, som för att tillfredsställa en personlig nyck förmådde konungen att afskeda den store ministern, hvars betydelsefulla reformarbete hon naturligtvis ej gjort sig någon möda att begripa. Och när riksständerna sedan sammanträdde och sjelfva det syftemål, som förmått regeringen att sammankalla dem, nämligen nödvändigheten af skattebördornas utsträckande till de privilegierade klasserna, tydligen bort förmå konungen att

för detta måls vinnande begagna sig af det tredje ståndets bistånd, då var det åter drottningen som i förening med adelspartiets båldaste förkämpe, konungens broder grefven af Artois, och dennes meningsvänner vid hofvet förmådde Ludvig att sätta sin makt på spel för att till men för statsintresset mot det tredje ståndet söka stödja denna adel, som kort förut genom sina riksdagsbesvär (cahiers) tydligt visat, att den för sin del ej hade något emot en inskränkning i konungamakten, blott denna inskränkning i främsta rummet kom de privilegierade till godo. Och när revolutionen, såsom man kunnat förutse, i stället för att härigenom hejdas bragtes till fullständigt utbrott, hvem var det då om ej drottningen som afhöll konungen från ett uppriktigt närmande till det konstitutionella partiet inom nationalförsamlingen, det vill säga från det enda medel, hvarigenom hans makt och lif kunnat bevaras och Frankrike kunnat frälsas från anarkiens olyckor.

När man betänker allt detta, kan man sannerligen ej undgå att känna det såsom en rättvisa, att denna qvinna, som så till tusendes sinom tusendes förderf missbrukade sin ställning, ej sjelf blef strafflös, och man kan äfven förstå den sedliga harm som röjer sig i herr Hedins teckning. Till en viss grad har han dock enligt Rec:s förmenande låtit allt för mycket hänföra sig af denna känsla. Den tafla den olyckliga drottningens lif erbjuder är tillräckligt mörk, utan att den ytterligare bör fördunklas. Vi åsyfta härvid att han — om ock med viss reservation — anslutit sig till Lacours för Marie-Antoinette ofördelaktiga tolkning af den famösa »halsbandshistorien»; ty det intryck vi fått af Förf:s egen redogörelse såväl derför som för Campardons på rättegångshandlingarna grundade undersökning, är sådant, att vi i motsats till Förf. anse, att den förres åsigt erbjuder större svårigheter och motsägelser än den senares. Då vi ej haft tillgång till dessa arbeten, vilja vi emellertid ej närmare inlåta oss på frågan, och det är för öfrigt mindre genom hvad Förf. lägger den olyckliga drottningen till last än genom det han förbigår, som hans teckning af hennes personlighet synes oss otillfredsställande. Oaktadt alla sina förvillelser var dock Marie-Antoinette i grund och botten en storartadt anlagd personlighet och genom farorna och lidandet kommo hennes ädlare egenskaper omsider till utveckling. Att så skedde derom upplyser oss dock ej herr Hedin och dock är det först genom framhållandet af denna synpunkt, som Marie-Antoinettes bild kan vinna sin rätta belysning. Det är väl sant, att hon ej har rätt att framställas såsom ett föremål för oblandadt medlidande, men deremot torde hon böra få anses såsom en sant tragisk personlighet, hvars ädla halt, sedan den genom sjelfförvållade lidanden renats från flärdens och förvillelsernas slagg, i hög grad gör henne värdig efterverldens intresse och deltagande.

Redan med afseende på de politiska förhållandena kom hon under intrycket af de växande farorna till en klarare uppfattning. Ty om man också ogillar, att hon genom de utländska makterna sökte bereda sin egen och sin familjs räddning och att hon för detta syfte ej skydde att begagna listens och förställningens vapen, så var det dock ett bestämdt framsteg att hon under åren 1791—2 fullständigt skilde sig från adelspartiet, i hvars förderfliga ledband hon förut gått, och att hon till dess fulla värde förstod att uppskatta grefven af Artois' och de öfriga emigranternas vansinniga framfart. Och att detta var förhållandet framgår ovedersägligen af de bref af hennes hand, hvilkas äkthet ej är underkastad något tvifvel. Ett annat bevis härför skulle äfven kunna hemtas ur Katarina II:s och Gustaf III:s ännu outgifna brefväxling, hvaraf åtskilligt i afskrift varit oss tillgängligt. Så beklagar den förre i en skrifvelse af den 30 Januari 1792 att Marie-Antoinette förklarat, att man vid de åtgärder, som Europa komme att företaga mot revolutionen, borde låta prinsarne, hennes svågrar jemte deras parti träda tillbaka; Gustaf III, hvars uppfattning af revolutionen oaktadt all sin ensidighet dock ofta var ganska träffande, delade deremot drottningens åsigt och uttalade sig bland annat i ett bref till Stedingk af den 3 mars 1792 med synnerlig skärpa om emigranternas oduglighet, sjelfsvåld och småsinnade intriger. Men ännu mer röjer sig denna utveckling med afseende på hennes karaktär. När hon den 10 augusti 1792 var beredd att dela de trognes öde, som mot pöbelns anlopp skulle försvara Tuilerierna och ehuru förgäfves sökte förmå sin gemål att ej fegt öfvergifva dem, då var hon dock något mera än den forna lättsinniga och njutningslystna modedrottningen från Trianon. Efter dylika drag söker man dock förgäfves i Förf:s framställning och framför allt röjer sig hans ensidighet i det sätt, hvarpå han tecknar slutet af hennes lif. Sant är, att han omtalar det hon modigt gick döden till mötes, men det oaktadt får man dock nästan det intrycket, att det för honom här varit en hufvudsak att få framdraga den fläck hon satte på sitt försvar genom att påstå sig blott hafva lydt sin mans vilja. En verkligt opartisk framställning synes dock äfven hafva bort omnämna, att hennes hållning inför de eländige, hvilke uppträdde såsom hennes domare och åklagare, om man bortser från detta enda yttrande, hvilket hennes belägenhet möjligen torde kunna ursäkta, var i allo ädel och värdig.

Om Förf. i kapitlet om Marie-Antoinette tecknat den gamla regimen i dess undergång, ger han oss i kapitlet *Bastillen: Madame le Gros* åtskilliga gripande bilder från denna förvända samhällsordning i dess djupaste sedliga förnedring — från Ludvig XIV:s och Ludvig XV:s tidehvarf. I denna för öfrigt om en omfattande beläsenhet och sakkunskap vitnande framställning sy-

nes emellertid besynnerligt nog ett faktiskt misstag hafva insmugit sig. Förf. omtalar nämligen, att grefvinnan af Soissons, Maria Mancini, velat förgifta Ludvig XIV:s mätress La Vallière, men fått rädda sig genom flykten. Om Rec. ej allt för mycket misstager sig, bar den af Mazarins systerdöttrar, hvilken såsom grefvinna af Soissons blef moder till prins Eugèn, namnet Olympia; under det att Maria Mancini förmäldes med en Colonna. För öfrigt synes det tvifvelaktigt, huruvida grefvinnans af Soissons brott utgjorts af ett förgiftningsförsök mot La Vallière; när hennes flykt egde rum (1680), stod La Vallière ej mer i vägen för någons ärelystnad; redan för 6 år sedan hade hon dragit sig undan till ett karmeliterkloster.

I Adrienne de Noialles, markisinna *de Lafayette*, och Anne-Louise-Germaine *Necker*, friherrinna Staël von Holstein, har Förf. framstält tvänne qvinliga representanter från de konstitutioneltmonarkiska kretsarne. Den förras bild är framstäld med aktningsfull pietet, den senares omättliga fåfänga och mångsysslande beställsamhet har gifvit Förf. anledning till en skildring, som visserligen förefaller litet elak, men som derför ej torde sakna sin sanning; den kan för öfrigt räknas till arbetets mest spirituella partier. Men dessa båda skildringar äro äfven derför af intresse att de beröra de män, som näst Mirabeau kunna anses såsom det konstitutionella partiets mest betydande personligheter, Lafayette och Necker. Båda desse hafva haft den lotten, att en nyare historieskrifning sökt beröfva dem det rykte för djup statsmannavishet, som de länge fått åtnjuta, och i stället just i *deras* ytlighet och kortsynthet sett en betydande orsak till revolutionens olyckor. Särskildt har Lafayette från tysk sida varit föremål för bittert tadel, och ehuru hans personlighet onekligen erbjuder många sårbara punkter, kan man dock stundom känna en viss tvekan, huruvida den moderna tyska historieskrifningen med sin starkt utpräglade förkärlek för »realpolitik» kan anses fullt i stånd att rätt uppfatta denna ridderliga karaktär. Då herr Hedin ej velat lemna någon närmare utredning af de båda statsmännens allmänna betydelse, kan man visserligen beklaga, men ej klandra att han ej inlåtit sig på en granskning af de olika åsigterna härom, men att han ej till granskning upptagit Sybels märkliga åsigter om ett enskildt moment i Lafayettes lif, nämligen hans förhållande vid uttåget till Versailles den 5 oktober 1789, hvilken händelse i arbetet utförligare behandlas — detta synes oss just vara ett af de fall, då Förf. ej egnat tillbörlig uppmärksamhet åt den tyska forskningens resultat.

Med den riktning under revolutionen, hvars förnämste målsmän voro de s. k. *Girondisterne*, låter oss Förf. i synnerhet göra bekantskap genom sin skildring af Charlotte Corday och

madame Roland. Den bild han uppdragit af dessa båda högsinta och olyckliga qvinnor är synnerligt intressant och tydligen utförd *con amore.* Äfven de manliga Girondisterna, desse »revolutionens athenare», har han behandlat med den pietet, som efterverlden är skyldig deras entusiasm, deras ideala riktning och deras vackra sträfvande att skydda den unga folkfriheten från skräckmännens skändande våld. Han är dock derför icke blind för deras svagheter, särskildt dem, som vållade, att deras kamp mot Bergets hänsynslösa och följdriktiga parti fick en så olycklig utgång. Deremot synes det oss, att han allt för mycket förbigått hvad som lagts Gironden till last med afseende på dess förhållande före septembermorden. Man har nämligen förebrått Girondisterne icke blott att de för att kunna realisera sitt republikanska statsideal verksamt bidragit till det samhällsupplösningens verk, hvars förderfliga följder de sedan — då det var för sent — förgäfves sökte afvända, utan ock att de i samma syfte — för att sätta konungen i en skef ställning sjelfve framkallat kriget med Österrike. Den förra af dessa frågor synes oss ej hafva blifvit tillräckligt utredd af Förf., och den senare, som just utgör den förnämsta tvistepunkten mellan den tyska och franska historieskrifningen, har blott med lätt hand berörts; det skulle dock varit af synnerligt intresse att af en person med herr Hedins sakkännedom erhålla en närmare utredning deraf.

Skräckväldet har — lyckligtvis — ej några qvinliga representanter af intresse att uppvisa, men Förf. har dock blifvit i tillfälle att i sin skildring inrymma en plats äfven åt denna sida af revolutionen. Det sätt hvarpå han behandlat den samma synes oss synnerligt förtjenstfullt. På samma gång han har tillbakavisat de öfverdrifter, genom hvilka traditionen äflats att utsmycka en i och för sig nog gräslig verklighet, har han med skoningslös stränghet beifrat brotten. Han har härvid visat sig ej höra till dem, som af de välklingande fraserna om frihet förledas att urskulda de eländige, hvilkas fräcka framfart för långa tider gjorde en verklig frihet omöjlig i Frankrike. Det enda i hans framställning af skräckväldet, som synes oss tvifvelaktigt, är hvad han berättar om orsakerna till familjen St. Amaranthes offrande. Louis Blanc har sökt fritaga Robespierre från ansvaret för detta blodsdåd, hvilket han framställer såsom tillstäldt af Robespierres fiender inom säkerhetsutskottet i afsigt att kompromettera denne, och denna åsigt har Förf., som annars visst icke gör sig till riddare för Robespierre, upptagit. Enligt Sybel finnes emellertid intet objektivt bevis för att anklagelsen mot m:me de St. Amaranthe utgått från Robespierres fiender, och Förf. har ej heller anfört något sådant; deremot är det visst, att Robespierres hängifna beundrare St. Just redan den 13 mars 1794 bland

andra anklagelser mot Danton äfven framstälde den att han plägade dinera »avec l'infâme Sainte-Amaranthe», och i hans enskilda anteckningar anges hennes hus såsom ett möjligt tillhåll för konspiratörer. Hvad dylika misstankar hos St. Just hade att betyda, är nogsamt kändt, och från Robespierres egen krets torde man derför, tills andra bevis framdragas, böra antaga att denna förföljelse ledt sitt upphof.

De bilder som vi ur Förf:s framställning utvalt till föremål för granskning hafva varit sådane, som i främsta hand representera de stora hufvudströmningarna inom revolutionen. Hvad vi uppstält såsom vårt mål har nämligen varit att lemna några antydningar, dels om det sätt, hvarpå Förf. uppfattat dessa, dels om den ställning hans arbete synes oss intaga till den allmänna vetenskapliga literaturen öfver revolutionstidehvarfvet. Att i en anmälan söka redogöra för de detaljer, hvarpå arbetet är så rikt, är ej möjligt och vore för öfrigt blott att gå läsaren i förväg. Det är emellertid i meddelandet af denna mängd intressanta interiörer från en af verldshistoriens mest spännande epoker, som vi anse arbetets största betydelse ligga. Något dylikt från denna tid har oss veterligen aldrig förr bjudits den svenska allmänheten, och då härtill kommer, att detta florilegium ej framträder såsom produkten af ett okritiskt jägtande efter det pikanta, utan såsom resultatet af grundliga historiska forskningar, måste man, äfven om man såsom Rec. anser att arbetet stundom lider af en viss ensidighet, dock inom de gränser, Förf. sjelf utstakat för det samma, tillerkänna det ett synnerligt högt värde. Det utgör enligt vårt förmenande en verklig prydnad för vår historiska literatur.

S. J. Boëthius.

Pontus Wikner. *Några drag af Kulturens offerväsen.* Föredrag hållet i Upsala d. 14 April 1880.

All kultur innebär öfvergång från ett lägre till ett högre menskligt lif. Den högre lifsformen utvecklas på den lägres bekostnad. Utvecklingen förmedlas alltså genom en strid mellan det lägre och det högre och åtföljes af ett lidande, för så vidt det lägre måste offras för det högre. Att det lägre måste offras betyder dock ej, att det skall upphäfvas eller utrotas; det betyder blott, att det skall *reduceras* till ett *medel* för det högre. Detta återigen innebär, att det lägre lifvet blir förmedladt eller *försonadt* med det högre, i och med det att det blir upptaget såsom ett organiskt moment i det högre. Det lidande, som utvecklingen medför, utmynnar alltså i harmoni, och kulturens offerlag visar sig på samma gång vara en försoningens lag. Så ter sig saken i stort sedd eller i största allmänhet betraktad. Men om man på närmare håll betraktar det menskliga kulturlifvet, så röjer det en mångfald af missförhållanden och motsägelser, som ej

förekomma på de relativt lägre utvecklingsstadierna, utan framträda först med ett egentligare kulturlif såsom dess afvigsida eller, ännu uttrycksfullare, såsom dess skugg- eller nattsida. Dessa missförhållanden, som uppstå med kulturen och så tillvida i henne hafva sin anledning, medföra lidande, fall och förderf, och äfven i denna speciela mening kan man säga, att kulturen kräfver offer, eller tala om ett kulturens offerväsen. Det är om några drag af kulturens offerväsen i denna inskränktare mening, som det ifrågavarande föredraget handlar.

När man skall intaga en teoretisk position gent emot detta faktum af ett ondt, som följer det genom civilisationen vunna goda i spåren, såsom skuggan följer ljuset, så måste man antingen drifvas att betrakta detta faktum såsom ett ofrånkomligt eller med nödvändighet grundadt i menniskans natur, eller ock måste man fatta det ej såsom ett »metafysiskt» utan såsom ett »moraliskt» ondt d. v. s. ett sådant ondt, som har sin grund i menniskans godtyckliga frihet. Intar man den förra ståndpunkten, som i sjelfva verket innebär ett förnekande af den distinction, vi nyss gjort mellan ett allmänt och nödvändigt kulturens offerväsen å ena sidan och ett mera specielt och tillfälligt å den andra, så drifves man lätt till kulturfiendskap och pessimism. Ty om hvarje genom utveckling vunnet godt har ett motsvarande ondt med sig, synes utvecklingen i det hela ej medföra någon vinst utan snarare en förlust, i det den möda och ansträngning, som kulturlifvet kräfver, till förlustsidan lägger ett öfverskjutande plus. Ställer man sig åter på den andra ståndpunkten, så ser man detta onda, som vi kallat kulturens offerväsen, i ett annat ljus. Visserligen finner man det ega sin allmänna förklaringsgrund i det menskliga kulturlifvet såsom ett *ändligt* lif, men man fattar det ej såsom en nödvändig utan såsom en *tillfällig* bestämning hos detta lif. Man vet då, att hvarje vunnet godt, åtminstone så vidt det är ett *sinnligt* godt, har sin frestelse med sig, och att således farorna och vanskligheterna växa, i samma mon kulturen fortskrider; och man jäfvar ej den erfarenhet, som lär, att dessa kulturens frestelser oupphörligt leda till fall för individerna och till undergång för folken. Dock låter man ej dessa nedslående fakta förblinda sin syn eller fördunkla sitt hopp, så att man ej ser, att under hvarje kulturskede individer funnits, som »i frihet och ljus uppburit» den ideala sidan af sin tids bildning, eller så att man misströstar om, att menskligheten i det hela någon gång skall kunna köpa sig fri från den förbannelse, hon ådragit och fortfarande ådrager sig genom att falla för frestelserna i kulturens lustgårdar. Förf. af Kulturens offerväsen bekänner sig principielt till det sednare uppfattningssättet, då han i afsigt att varna och

rätta företar sig att belysa några af de missförhållanden, som trycka kulturlifvet och särskildt vår tids civilisation.

Det är från trenne väsentligen skilda synpunkter, som förf. angriper sitt ämne, eller det är, för att begagna hans egna termer, trenne väsentligen olika slag af offer, som han velat påpeka. Enligt anmälarens mening kunde dessa trenne synpunkter karakteriseras såsom den ästetiska, den praktiska och den teoretiska sidan af kulturens offerväsen, hvarmed de så väl i sin skilnad, som i sin väsentliga betydelse skulle framstå klarare. Först framhållas de missförhållanden, hvilka betingas af den arbetets fördelning och specialisering, som civilisationen medför. Den långt drifna arbetsfördelningen framkallar nämligen hos individen en ensidighet i utbildning, som föder disharmoni mellan de skilda krafter och förmögenheter, hvaraf han utgör ett helt, disharmoni först och främst mellan själens och kroppens krafter, i det kulturlifvet af ett mycket stort antal individer kräfver ett arbete, hvars form eller vilkor ej stå tillsamman med vilkoren för ett sundt fysiskt lif, disharmoni vidare mellan själskrafterna inbördes, i det att samma anledning framkallar en ensidig utbildning af en viss själskraft på de öfrigas bekostnad och dermed vållar den brist på helgjutna och harmoniskt danade personligheter, som i synnerhet i vår tid gjort sig kännbar. Den öfverhandtagande ensidigheten hos individerna föranleder vidare disharmoni i de mensklige samfundsförhållandena. Det ena ståndet kommer genom ensidigheten af sin utbildning och sysselsättning i ett skarpt motsatsförhållande till det andra; den högre andliga odlingens målsmän, som alltid utgöra ett relativt fåtal, komma i en alltmer oförstådd motsättning mot den stora massan, som måste förnöta sin kraft i det materiela arbetets tjenst; ja äfven inom samma bildningssfär, t. ex. inom det vetenskapliga lägret, sakna de skilda fackens representanter, på grund af sin långt drifna ensidighet, förstånd och sympathi för sina medarbetares uppgift och gerning. Och då nu bildningsarbetet fördelas ej blott på de särskilda individerna och stånden, utan äfven på de särskilda nationerna och de hvarandra aflösande generationerna, så får den slitning och strid, som ensidigheten medför, en ännu större och mer ödesdiger utsträckning. Huru många offer kräfver ej nationalhatet! Och med hvilka slitningar och qval måste ej hvarje nytt tidehvarf födas ur det gamla, derföre att utvecklingen ej får bli en jemnt och stadigt fortgående, utan tar formen af våldsamma omkastningar eller reaktioner, då det ena tidehvarfvets skadliga ensidighet framkallar en motsatt ensidighet hos det följande!

Härmed hafva vi gjort bekantskap med *en* väsentlig sida af kulturens offerväsen. En annan hufvudsida af samma sak få vi i sigte, om vi observera, att kulturen mångdubblar de menskliga behofven. Ty »i den mon bildningen på krafterna ställer

större anspråk, i samma mon kräfvas rikare tillgångar på medel, d. ä. i samma mon växa behofven». Så t. ex. har den andligen utvecklade individen större och mångfaldigare fysiska behof än den andligen outvecklade, ty ju rikare och kraftigare själens lif är, desto större anspråk ställer hon på sin tjenare kroppen. Derföre måste civilisationen medföra ett mångfaldigande af de kroppsliga närings- och njutningsmedlen samt af alla öfriga medel, som äro egnade att skydda kroppen eller att föröka dess tjenstbarhet. Den materiela kultur, som går ut på dessa fysiska medels anskaffande, är visserligen sjelf i det hela blott medel för den andliga kulturen, men då den i alla fall är ett oundgängligt medel, blir den lätt sjelfändamål, i det att mängden af menniskor för omsorgen om medlets anskaffande glömmer sjelfva målet. Men när den materiela kulturen sättes såsom sitt eget ändamål och sålunda förlorar sitt begränsande mått, så följer dermed den *abnorma* stegring af behofven, som ger hela vårt bildningsarbete utseendet af en rastlös och fåfänglig äflan att skapa oss nya behof och betala dem dyrt.

På många sätt förorsakar denna behofvens excentriska stegring ett offerväsen. Man kunde t. ex. i detta afseende påpeka, huru de ständigt ökade behofven göra striden för den fysiska tillvaron inom de civiliserade samhällena allt svårare, och hur till följd deraf antalet af de individer, hvilka såsom sannskyldiga kulturens offer duka under i denna strid, blir allt större. Man kan ock framhålla den synpunkt, som förf. här uteslutande gör gällande, nämligen att, då behofven växa, utan att resurserna att tillfredsställa dem ökas i samma proportion, de olika behofven komma i konflikt med hvarandra och måste tillgodoses på hvarandras bekostnad. Så är t. ex. äktenskapet ett behof för hvarje fullt utbildad menniska, och detta behof är desto starkare och mer oafvisligt derföre, att det är ett rent *naturligt* behof (till skilnad från de genom en konstlad kultur frambragta), och framför allt derföre, att det är grundadt ej blott i menniskans fysiska utan ock i hennes psykiska natur. Men till följd af de i alla riktningar uppdrifna anspråken och behofven — till följd bland annat af de öfverdrifna anspråk på ästetisk bildning och tournure, som i vår tid ställas på qvinnan inom de högre samhällsklasserna och lägga hinder i vägen för hennes praktiska utbildning och husmoderliga duglighet — blir för många äktenskapet för alltid ett oupphinneligt önskningsmål, och kommer för de flesta den tid allt för sent, då de kunna stifta familj. Det tvungna celibat, som en stor del af vår tids menniskor sålunda har att utstå, är ett tillstånd fullt af fara och frestelse, och det är förf:s mening, att endast det mindre antalet bland dem, som äro utsatta för denna fara, undgår att på ett eller annat sätt falla för frestelsen och dermed taga skada till kropp

eller själ. Här offras alltså ett naturligt behof och ett *förnuftigt* intresse, hvars tillgodoseende är ett vilkor ej blott för menniskans lycka utan ock för hennes andliga utveckling, på en fåfänglig kulturs afgudiska altare, och offret vållar tusende förtegna qval och förtegna — brott. Man kunde tillägga, att den fara, som detta offerväsen innebär, är en fara ej blott för individen utan i och med detsamma äfven för samhället, för så vidt allt sundt samhällslif ytterst hvilar på det sedliga familjelifvets grund.

En tredje hufvudsida af kulturens offerväsen framhåller förf. slutligen. All kulturutveckling är till en sin väsentliga sida teoretisk eller intellektuel utveckling. Detta innebär, att den sträfvar att upptäcka nödvändighet eller regelbundenhet i allt eller att bringa allt under allmänna regler. De allmänna reglerna eller lagarne vinnas genom induktion, som är en generalisation af många enskilda fakta d. ä. ett antagande, att det, som gäller i många fall, gäller i alla fall eller är allmängiltigt. Men när det intellektuela intresset vaknat hos menniskan, är hennes begär att komma fram till den allmängiltiga regeln så lifligt, att hon ej ger sig tid till en omfattande och noggrann observation, utan på lösliga och otillräckliga grunder bildar sin allmänna regel och uttalar sitt tvärsäkra omdöme. Sådana förhastade induktioner vålla mycket ondt i verlden. Visserligen är detta onda ett sådant, som aftager i samma mon den teoretiska bildningen går framåt från ensidighet och halfhet till mångsidighet och djup,* men det är i alla fall ett ondt, som kännbart trycker ej minst vår tids civilisation. Den fara, som de lösliga induktionsfostren innebära, skönjes dock i sin rätta dager först då, när man observerar, att hvarje åsigt eller teori hos menniskan kan bli ett begär eller en praktisk bestämningsgrund hos henne, och att detta alltid blir fallet der, hvarest sjelfviskheten regerar med oinskränkt makt. När nu den ene stöder sin oförgripliga mening på vissa fakta, den andre sitt lika bestämda försanthållande på andra olikartade fakta, så uppkommer en meningarnes strid, som öfverflyttas från det teoretiska till det praktiska området, i samma mon de motsatta meningarne blifva begär, och som växer i våldsamhet och grymhet, i samma mon begären i sjelfviskhetens tjenst blifva passioner. Farligast blir denna strid då, när våra induktionsfoster utsmyckas med gudomlig auktoritet och, under denna etikett insmuglade hos den okunniga hopen, bära sin frukt i den religiösa fanatismen, som i Guds den rättfärdiges namn utför sina nattsvarta dåd. Den strid, som de på löslig induktion grundade menin-

* Det gäller naturligtvis om alla kulturens skuggsidor, att de finnas hos den menskliga kulturen endast för så vidt den är ensidig och ofullgången, och således måste tänkas aftaga i den mon civilisationen *verkligen* går framåt.

garne, der de blifva begär, uppväcka menniskor och samhällen emellan, kan ock blifva en kamp inom individens eget bröst, och äfven så medför den sina qval och sina offer. Inductionen, som vid första påseendet ter sig såsom »en fromsint; ehuru något enfaldig ängel», visar sig alltså kunna blifva en sannskyldig djefvul, som sprider split och hat och strid, hvar han går fram.

Den teoretiska bildningen går vidare ut på att systematisera eller klassificera, och äfven den systematiserande kulturen kräfver sina offer d. ä. för i sin ofullkomlighet med sig olyckor och oförskyldt lidande. Den teoretiskt intresserade menniskan har en lika oafvislig tendens till att klassificera eller indela som till att uppställa allmänna regler, men vid sina indelningsförsök är hon utsatt för tvänne väsentliga faror eller vanskligheter. Dels grundar sig nämligen hvarje indelning på induktion och kan således komma att lida af induktionens brister, dels finnas ej alltid i verkligheten så stränga skilnader eller så skarpa gränser, som den systematiserande menniskotanken vill uppdraga. Vare sig nu en indelning lider af det förra felet och sålunda förbiser väsentliga åtskilnader, eller af det sednare felet och sålunda sätter gränser der, hvarest sådana i verkligheten ej finnas, leder den, när den lägges till grund för en praktisk behandling, till en *felaktig* praxis. Vanskligheten i detta afseende är störst, när praktikens material är menniskosjälar, hvilka i samma mon de äro individuelt utpräglade mindre adequat låta inpassa sig i ett systems fackverk, och derföre medför det otidiga systematiserandet inom detta område mångfaldiga sociala orättvisor och pädagogiska missgrepp af ödesdiger verkan. Såsom exempel påpekas här dels vår tids strängt reglementerade undervisningsväsende, som förbiseende individualitetens rätt skapar många lärde men få personligheter; dels många qvinnors öde, som af statens lagar tvungits in inom en viss trång verksamhetssfär, trots det att de med alla sina anlag hört hemma inom en annan. Så kräfver den systematiserande bildningen sina offer, i det hon tvingar tillsamman det, som Gud åtskiljt, och åtskiljer det, som Gud förenat.

Med den här lemnade korta redogörelsen tro vi oss ha träffat grundtankarne i förf:s föredrag. En sådan redogörelse syntes lämplig och behöflig, emedan förf., enligt hvad både enskildt och offentligen försports, på många håll blifvit missuppfattad. När han talar om de faror för ett sundt kroppslif, som vår tids kulturförhållanden medföra, vädrar man i honom en eudaimonist, och när han talar om de vanskligheter, som ett tvunget celibat medför, tror sig till och med en skuggrädd fantasi häri förnimma en genklang af ett köttets evangelium. Ett så

groft missförstånd behöfver ej ens bemötas; det kan förtjena att uppmärksammas endast såsom ett psykologiskt fenomen, förklarligt ur den fantasiens uppskrämdhet och den sinnesstämningens oklara jäsning, som, framkallad af ett annat beryktadt offentligt föredrag, rådde hos en del af publiken vid den tid, då förf. framstälde sina tankar om kulturens offerväsen. Om nu ock sådana tillvitelser och misstankar som de nämda visa sig sakna all rimlighet, så väl när man granskar den föreliggande skriften i och för sig, som i synnerhet när man ser den i sammanhang med förf:s hela föregående litterära verksamhet, så kan man deremot med ett visst berättigande tro sig i detta föredrag se spår af kulturfiendskap och pessimism. Detta beror i allmänhet derpå, att förf. i sin framställning ej gjort en bestämd skilnad mellan sådana kulturoffer, som äro oundvikliga och sådana »som genom en vis anordning kunna undvikas». Enligt anmälarens mening äro alla de offer, hvilka förf. omtalat, *undvikliga* d. v. s. blotta accidenser vid utvecklingen, ej nödvändiga bestämningar hos denna; hvilket med andra ord vill säga, att de hafva en *praktisk* betydelse eller ytterst bero på en viljans missriktning och ej blott på en mindre grad af »vishet» eller klokhet. Att äfven förf. sjelf delar samma åsigt framgår, såsom redan nämdt är, af hela föredragets praktiskt-pädagogiska syfte. Icke desto mindre få alla dessa offer ett sken af oundviklig nödvändighet, så länge man ej först och främst uttryckligen betonar, att allt offerväsen är af praktisk natur, och vidare skiljer mellan de offer, som äro moraliskt nödvändiga eller äro Gudi behagliga försoningsoffer, samt de offer, som menniskan i sin godtyckliga frihet bringar sjelfviskhetens dämoniska makter.

En större tydlighet i detta afseende hade framför allt varit önskvärd på *en* punkt i förf:s framställning, nämligen när han talar om förståndsbildningens lyten och svagheter. Här väcker han vår varma sympathi, när han med ifver och kraft för fördragsamhetens talan och häfdar individualitetens rätt gent emot systemens pedanteri; men på samma gång skrämmer han oss kanske genom ett sken af förståndshat och skepticism, så att vi än i honom kunna tycka oss se en romantisk lärjunge af Rousseau, som från förståndets flacka slättland längtar tillbaka till fantasi- och känslolifvets urskogar, än åter inbilla oss höra talet af en positivistisk skeptiker, som, reagerande mot de tyranniska systemens ensidigheter, nekar möjligheten af hvarje allmängiltig teori. För ett sådant möjligt missförstånd utsätter sig förf. derföre, att det af hans framställning ej med tillräcklig tydlighet framgår, att det först är såsom ett de onda begärens redskap som induktionen, »den enfaldige ängeln», den blinde Hödr, blir farlig för oskuld och rätt.

Hvad särskildt beträffar förf:s ställning till den art af kulturfiendskap, som kallas pessimism, så finner man, att förf., på samma gång han har mod att erkänna några af den moderna pessimismens vigtigaste fakta och förutsättningar, äfven har makt att jäfva hennes förtviflade slutsatser. Dock vill det synas, som om förf:s uppfattning i några betydelsefulla fall vore sådan, att det endast är genom en inkonseqvens och genom ett den ideela sinnesriktningens och viljans maktspråk som han undgår att hamna i pessimism. Vi syfta här först och främst på hans åsigt om förhållandet mellan själens och kroppens krafter äfvensom mellan själens krafter inbördes. Det enkla faktum, att kroppens krafter utgöra material för själslifvet, och att detta material i. och med sitt användande oupphörligt förbrukas, för att lika ofta förnyas, blifver ej framhållet i sin rätta dager, om man säger, att själskrafternas utveckling måste ske på de kroppsliga krafternas bekostnad. En sådan utsago kan nämligen synas innebära den meningen, att det för de menskliga kroppskrafterna vore ändamålsvidrigt att tjena såsom material för ett själslif, som går utöfver ett visst mått, och att således en högre andlig kultur af så väl individen som slägtet måste köpas för priset af kroppens helsa eller kroppskrafternas harmoni. Gent emot en sådan möjlig mening måste man yrka, att för så vidt kroppens och själens krafter till hvarandra stå i ett organiskt förhållande, det är ändamålsenligt för kroppen att vara medel och organ för själen, och att, om under vissa förhållanden en disharmoni inträder mellan dessa skilda krafter, detta ej beror på någon deras ursprungliga antagonism utan på en felaktig utveckling. Också vitnar erfarenheten derom, att kroppen, långt ifrån att genom ett rikt och kraftigt själslif blifva försvagad, tvärtom derigenom stärkes och härdas, likasom att det ofta varit den högre andliga odlingens mest arbetsföre målsmän som haft att glädja sig åt den säkraste och längst bevarade helsan. En liknande anmärkning kan riktas mot förf:s uppfattning af förhållandet mellan själens krafter inbördes. Ej heller dessa kunna anses genom sin egen natur stå i antagonism till hvarandra så, att de endast till gränsen af ett visst mått skulle understödja hvarandra, men sedan odlas på hvarandras bekostnad. Tvärtom, så vida som de äro i organiskt förhållande till hvarandra och särdeles som de äro momenter i en andlig organisation, måste den enas utveckling främja den andras, så länge ej hela systemets jemnvigt blifvit rubbad genom en i hög grad ensidig uppdrifning af en viss kraft med åsidosättande af de öfriga. Det är just genom att främja en sådan *abnorm* stegring af en viss själskraft med försummande af de öfriga, som den moderna civilisationen medför faror för ett sundt själslif. Men säger man, att en själskraft, så snart den vuxit ut öfver ett

visst mått, måste odlas på de öfrigas bekostnad och sålunda komma i ett förhållande af rivalitet och antagonism till dessa, så betyder detta, att själslifvet blir osundt och disharmoniskt i samma mon det blir högre eller mer utveckladt.

Äfven i en annan punkt synes oss förf. tangera pessimismen. Det är då, när han talar om behofvens successiva stegring, som skall fortgå derhän, att för den lefnadströtta menskligheten slutligen skall finnas företrädesvis ett enda stort behof, behofvet att få dö och återsjunka i det absolutas stilla, tidlösa verklighet. Ty skola behofven successivt ökas, och svårigheten att tillfredsställa dem alla i samma mon växa, då synes menskligheten vara i färd med att skapa sig ett helvete på jorden, och då ligger ej den tanken fjerran att såsom en sista resurs för henne anse den af Hartmann rekommenderade, att genom ett sjelfmord ända sina qval och förmedla återgången till det omedvetnas eviga ro.

Kritiska punkter saknas således ej i detta föredrag, såsom naturligt är i en framställning, som på några få sidor och i en populär form vill komma till rätta med ett svårt och omfattande ämne; men vi se gerna förbi dessa tvifvelaktiga detaljer hos en författare, som rycker oss med sig genom stilens rena skönhet, genom tankens djerfva genialitet och framför allt genom kraften af en ur egen kamprik erfarenhet framsprungen lefvande uppfattning.

L. W.

En kyrklig kulturbild ur vår tid.

Den gallikanska kyrkofriheten, — hvilken sällsamt frisk klang ligger det icke för hvar och en, som något studerat katholicismens historia, i dessa ord! Särskildt erfara vi detta intryck, då vi vända oss till Frankrikes kyrkohistoria omedelbart efter att hafva gifvit akt uppå, huru Spaniens och Italiens folk villigt böjt sig under påfvedömets tyranniska ok. Vi måste nemligen då åt Galliens kyrka, trots hennes blodiga skuldregister för öfrigt, så till vida egna en gärd af aktning och beundran, som hon gent emot den romerska kurians maktlystna stämplingar allt intill en senare tid vetat att bibehålla en jemförelsevis hög grad af både moralisk och politisk sjelfständighet.

Af denna frihetssträfvan kunna vi skönja spåren redan under kyrkans äldsta dagar. Temligen oafbrutet utvecklande sig under medeltiden, fann hon sitt fullmogna uttryck i de ryktbara artiklarne af år 1682, hvarigenom påfvens makt inom Frankrike inskränktes af de gamla kanoniska kyrkolagarne, förklarades endast sträcka sig till andliga ting och äfven i sådana underordnades ett allmänt kyrkomöte. Den sålunda intagna fria ställningen gent emot Rom visste den gallikanska kyrkan sedermera att bibehålla under hela det adertonde seklet.

Men öfver Frankrikes kyrka har sedan dess gått fram ännu ett århundrade, hvilket tyvärr betecknas af en alldeles motsatt utveckling mot den nyss anförda, nemligen af den gallikanska kyrkofrihetens gradvisa undergång allt intill den fullgångna ultramontanismens seger.

Utgångspunkten för rörelsen i denna rigtning hafva vi att söka uti reaktionen efter den franska revolutionen, slutpunkten uti Vatikankonciliet och dess ofelbarhetsdogm.

Det var icke svårt för dem, som ledde den nämda reaktionen, att från det nyss i frihetsrusets konvulsioner skakade och nu uppskrämda folket jemte frihetens karrikatyrbilder rycka bort äfven det af verklig kyrklig sjelfständighet, man genom århundraden dyrt tillkämpat sig. Sedan terrängen så blifvit beredd, dröjde icke ultramontanismens tyste och skicklige arbetare, jesuiterna, att gripa verket an. Stundom, då de blottat sig för mycket, måste de väl vika; men deras hemliga verkstäder voro aldrig stängda, vare sig de nu voro att söka i undervisningsanstalter, i tidningsbyråer, i biktstolar eller i en elegant boudoir uppe i Tuileripalatset. Intet under derföre att också Frankrikes kyrka det ödesdigra året 1870 böjde sig under den andliga envåldsmakt, från hvilken intet vad finnes.

Väl är det sant, att detta icke kunde ske utan motstånd. Generösa andar sådana som en Lacordaire, en Montalembert, en Arnaud de l'Ariège m. fl. vågade väl tro på möjligheten af en »liberal ultramontanism»; Père Gratry och ett icke ringa antal franska prelater, såsom Dupanloup och Darboy, höjde väl ända in uti det sista en kraftig protest; men, der döden icke bragte dessa stämmor till tystnad, visade sig den romerska disciplinen mäktig nog att komma dem att böja sig inför hvad som blifvit ett fullbordadt faktum.

Väl är det också sant, att den enhet som sålunda var uppnådd, var något artificiel, att det var med en tvångsboja af jern man bundit fast en stor del af det franska presterskapet vid den nya romanismen, och att ett emot jesuiterna och ultramontanismen föga vänligt läger allt intill dessa dagar inom kyrkan kunnat upptäckas. Men så har ju nu det sätt, hvarpå det moderna samhällets maktegande målsmän levererat första bataljen i den hit ifrån Tyskland öfverförda kulturkampen, åstadkommit, om icke annat så åtminstone att hela kyrkan förenat sig om att sammanfläta en martyrkrans för att med dess gloria om-

gifva Loyolas lärjungar, samtidigt med att man i ett motsatt läger gjort detsamma för kommunens återkommande hjeltar. Det franska klereciet är mera än förut vordet *en* man och ultramontanismen är icke blott dogmatiskt proklamerad, utan är vorden den fana, hvarunder hela presterskapet frivilligt ordnar sig till strid.

Dermed synes väl, som om den sista droppen gallikanskt blod borde vara pressad ur den franska kyrkokroppen? Nej, icke ännu.

En man har det dock funnits ibland denna kyrkas andlige, som icke blott sett och känt, att hvad som i och med Vatikankonciliet bragtes i fullbordan var en våldsåtgärd på Kristi kyrka, utan som äfven vågat följa sitt samvetes röst, bryta med Rom och öfver sig nedkalla alla dess vredes åskor, samt med okufligt mod kämpa för den gamla gallikanska kyrkans återupplifvande. Denne man är *Père Hyacinthe*, franska kyrkans, ja kanske vår tids störste andlige talare.

Då nu P. Hyacinthe icke blott framstår såsom gallikanismens förkämpe och såsom den der i denna brytningarnes tid håller vid makt en kult, hvilken det ännu en gång torde vara förbehållet att spela en betydande roll i den franska kyrkoutvecklingen, utan då derjemte den närvarande kulturkampen, sådan han hittills utvecklat sig, i hans lif såsom säkerligen uti ingen annans återspeglat sig, samt då till sist äfven de stora gemensamma kyrkliga framtidsfrågor, hvilka nu börja arbeta sig fram i tiden, i honom hafva en af sina mest betydande tolkar, så synes mig hans bild icke blott ur rent kyrklig, utan äfven ur allmänt kulturhistorisk synpunkt ega ett intresse, som kan komma en om ock fragmentarisk skildring deraf att försvara sin plats i Ny Svensk Tidskrift.

I.

Père Hyacinthe eller, såsom han enligt sitt privatnamn heter, Charles Loyson föddes i Orleans år 1827.

Ett menniskolif är och förblir alltid en psykologisk gåta och dertill af ett så kompliceradt slag, att vi lika godt först som sist må afstå från anspråket att gifva dess fullständiga lösning. Emellertid är hvarje menniska icke blott med afseende på namn och guld, utan äfven med afseende på sina psykiska egenskaper en arftagare af sina fäder. Vilja vi derföre så vidt sig göra låter förstå den person, hvars lif vi företagit oss att studera, så må vi icke försumma att gifva akt på denna hans andliga härstamning. Allra helst gäller detta, när det är fråga om en framstående religiös personlighet. Huru ofta skymta vi icke t. ex. bakom de stora namnen i kyrkans historia den anspråkslösa bilden af en from qvinna. Hon har icke sjelf trädt fram på den offentliga skådebanan, men hon har gifvit sin rika och välsignade insats i slägtets lif. Vid modershjertat är nemligen den tysta härd, hvarest mycket ädelt guld beredes, hvilket sedan i barns och barnabarns dåd myntas ut i verlden.

Så kan hon ock uppvisas i P. Hyacinthes slägt denna qvinna, på hvilken hennes afkomlingar med stolthet visa tillbaka såsom på den, från hvilken familjen erhållit sitt bästa arf. Det är P. Hyacinthes farmoder, en anspråkslös handtverkarehustru från Bretagne, fattig på guld, men rik på frisk barnatro. Ett af hennes barn har med sonlig pietet och konstnärlig talang aftecknat hennes rörande bild i ett vackert skaldestycke och P. Hyacinthe yttrar om henne: »Hon har lemnat i arf till sina barn något vida bättre än en förmögenhet eller en äretitel nemligan ett rent och kraftigt blod, evangelisk tro, familjelifvets och kristendomens dygder.»

Bland de söner, som från denna handtverkarestuga gingo ut i verlden, valde tvenne den s. k. lärda vägen och vunno båda en aktningsvärd ryktbarhet. Den yngre af dem, Charles Loyson, framträdde under restaurationen så-

som en skriftställare af sällsynt talang. Innan han ännu nått trettio års ålder, afbröt döden denna löftesrika bana. Den äldre var P. Hyacinthes fader. Han blef för alltid fästad vid Universitetet och uppnådde snart värdigheten af Akademierektor, hvilken ansvarsfulla post han beklädde vid trenne franska universitet i Metz, Orleans och Pau. Den från arbetarehemmet medförda fromheten ingöts här uti den högre bildningens former, utan att dervid förlora något af sin kraft och innerlighet.

Rektor Loyson, en varm kristen och gallikan af äkta blod, egnade sig ifrigt åt sina barns uppfostran. Denna skedde helt och hållet inom det fromma och fint bildade hemmet. Så kom den unge Charles Loyson aldrig under sin barndom att gå i någon offentlig skola, utan gjorde han sina första studier med sin broder och sina trenne systrar under fadrens direkta ledning. Ifrån denna utveckling, så helt och hållet under hägnet af ett gudfruktigt och kärleksfullt familjelif, har han alltjemt bibehållit den dubbla vinsten af ett rent och friskt sinne, som aldrig blifvit skyggt för att yttra sig i sina ädlaste instinkter, samt af en enthusiastisk kärlek för den husliga härden och dess helgd, hvilken såsom en starkt vibrerande grundton går igenom hela hans reformatoriska verksamhet.

Alltifrån barndomen låg Loyons håg åt det andliga kallet och i syskonens lekar se vi redan barnet — på grund af denna profetiska förkänsla af framtiden, som så ofta visar sig hos dem, hvilka hafva en stor mission sig förelagd — fungera såsom prest. Några år längre fram är det en annan makt, som med förunderlig styrka griper hans håg. Det är den sköna literaturen. Hvarje stund han har ledig från sina studier, skyndar han att bada sin själ uti välljudet af Lamartines och Chateaubriands mästerverk, hvarvid redan hos ynglingen bildas detta plastiskt-musikaliska formsinne, som sedan skulle utmärka den ojemförlige talaren.

Det synes som om midt under denna brytningsperiod drömmar om rykte och ära, vunna på en annan bana än den, hvartill han genom håg och uppfostran tycktes predestinerad, för ett ögonblick hejdat den liflige ynglingen i

hans rastlösa lopp emot sitt mål samt gjort honom tankfull och tvekande. Men han skulle i så fall snart väckas ur sitt drömmande.

Lacordaires vältaliga stämma ljuder i detta ögonblick genom Frankrike, och hvar hon tränger fram tjusar hon, om icke genom sitt inneboende tankedjup, så dess mera genom sitt sällsamma välljud.

Med enthusiasm lyssnade den unge Loyson till hvarje ord från den store talaren, hvilken genast blef hans ungdoms ideal. Nu var icke längre rum för någon tvekan. Att kämpa under samma fana som denne katholicismens nye apostel, att blifva prest, att ingå i en andlig orden och genom munklöften afskära sig hvarje möjlighet att se tillbaka på verlden, att blifva dominikaner såsom Lacordaire, — se der de tankar, som stormade på honom med okuflig häftighet. Icke ens den faderliga myndigheten, huru stor den än var, räckte här ensam till att hålla den brinnande ynglingen tillbaka och förekomma ett förhastadt steg.

Rektor Loyson, som väl önskade gifva sitt barn åt kyrkan, men som ville att allvarliga studier och mognad erfarenhet skulle föregå alla bindande löften, såg sig nödsakad att vädja till Lacordaire sjelf, hvars råd den unge enthusiasten på förhand lofvat att underkasta sig. Så reste då far och son tillsammans till Paris för att uppsöka den store predikanten. För ynglingen skedde detta visserligen med högt klappande hjerta. Det gälde ju nu för första gången att med hela sin rika inre drömverld, med allt hvad hans fantasi smyckat så skönt och som han älskat så varmt, gå ut i verlden för att söka upp verkligheten. Huru ofta skulle han icke på den vägen komma att känna sig besviken och sårad i sitt innersta, och lika ofta draga sig tillbaka från den kyliga beröringen med verlden för att, ledd af en inre sjelfbevarelseinstinkt, åter kämpa sig fram till det med all kärlekens energi fasthållna idealet, tvärt emot den »så kallade verklighetens» vittnesbörd! Man skulle väl kunna säga, att detta är den städse återkommande röda tråden hela detta skiftesrika lif igenom.

Lacordaire understödde till fullo Rektor Loysons planer med afseende på sonens framtid. Han öfvertygade denne senare om, huru vigtigt det var att först lära känna verlden, innan man afsade sig henne. Han rådde honom derföre att nu söka inträde i ett seminarium för att der genom grundliga studier förbereda sig på sin framtid och att först sedan, om hans unga kärlek visat sig bestå profvet, ingå uti ett kloster.

Den bana, som så utstakades, blef också af den unge mannen till alla delar följd.

Kort efter det ofvannämda besöket se vi Loyson förflyttad ifrån det lyckliga föräldrahemmets för både kropp och själ så helsosamma luftkrets till en liten trång studerkammare inom prestseminariet vid S:t Sulpice. — Någon kamratskapets glädje fann han icke här. Redan nu synes han hafva fått smaka den första bittra frukten af att hafva bedragit sig på menniskorna. Han blef derföre inom seminariet betraktad såsom en enstöring och drömmare, och hans kammare började redan här antaga karakteren af en klostercell.

Ett vänskapsband knöts dock hvilket blef af betydelse för lifvet.

Vid seminariet fans en ung lärare, abbé Baudry, blott tio år äldre än Loyson, sedermera död såsom biskop i Perigueux. Denne man gaf en afgörande rigtning åt vår unge andliges studier. Gallikan af själ och hjerta, vältalare och mystiker, hade han intagit sin plats i ledet af de begåfvade män, som efter Lacordaires föredöme nu drogo i härnad för att visa verlden, att romersk teologi och modern filosofi i grund och botten icke behöfde sluta i någon motsägelse, utan ganska väl läto förena sig. Han kunde i detta afseende aldrig få en tacksammare elev än Loyson.

Dennes snille har nemligen allt ifrån början varit allt annat än kritiskt anlagdt och mera än de fleste unge theologie studiosi torde han hafva varit befriad från tviflets frestelser. Abstraktioner, negationer, dialektikens mödosamma slutledningar och spetsfundiga inkast har han alltid föraktat. Der hans ytterst finkänsliga samvete, hvilket all-

tid varit det själsorgan, hvarmed han arbetat sig fram genom villfarelsernas bränningar, — när detta samvete och hans religiösa känsla tillstadt honom det, har han alltid okritiskt gripit sanningen, klädt henne i sin fantasis rika färger, symboliserat henne, älskat henne och sjungit hennes lof. De sanningar han så tillegnat sig, har han genom att blott tala den sunda, varma känslans och det oförvillade samvetets språk såsom en triumfator vetat att försvara gentemot otron och förnekelsen. Men alla dessa inbördes teologiska strider om, huru det ena eller andra stämmer öfverens med systemet, om de olika nyanserna uti de kyrkliga skiljolärorna o. s. v. — dervid har han aldrig kunnat fastna. Så kan det förklaras, att han under sina mångåriga och djupa studier utvecklat sig till den mest hänförande andlige talare, till en förkrossande stridsman för den kristna sanningen gent emot otron och den moderna hedendomen, men på samma gång förblifvit ett barn i dogmatiken.

Sommaren 1851 prestvigdes Loyson och lemnade S:t Sulpice. Dock inträdde han icke omedelbart i presterlig tjenstgöring, utan uppehöll sig under några års tid såsom teologisk lärare vid seminarierna i Avignon och Nantes. Denna sysselsättning gaf honom dock aldrig någon rätt tillfredsställelse, ej heller torde han hafva varit rätte mannen derför. Väl kunde han meddela ynglingarne af sin eld, men kathedern förvandlades snart till en predikstol och då var åhörarekretsen icke längre den han kände sig behöfva. Under denna tid vaknade derföre ånyo den förra hågen att innesluta sig uti ett kloster, för att derifrån efter förberedelse under studier och bön tid efter annan gå ut i verlden och predika Kristi evangelium. Nu menade han sig också veta, hvad han gjorde, då han inom kort inträdde uti ett undangömdt barfota — karmeliter — kloster i sydvestra Frankrike.

Äfven här skulle brodren Hyacinthe, såsom han nu kallades, snart i mer än ett afseende känna sig bittert besviken. Han kom hit med ungdomsdrömmen om ett lif fritt från verldens oro och småaktighet. från dess synd och flärd — ett fridfullt lif tillbragt i en brödrakrets, som vore för-

enad i den gemensamma kärleken till allt stort och skönt och godt. Och hvad fann han? Ack, samma passioner och samma elände, som herskade der ute i verlden, — samma afund, samma skrymteri, samma brist på luft att andas uti. Han flydde dock ej. Han förblef i sitt kloster, ehuru han aldrig kom i något intimt förhållande till sina klosterbröder. Han lefde mycket ensam i sin cell och beredde sig der till den predikoverksamhet, som han hade att utöfva utom klostrets murar.

Det var Bordeaux, Lyon och några andra städer i mellersta och södra Frankrike, som utgjorde det första arbetsfältet för denna missionsverksamhet. Men för hvarje gång P. Hyacinthe trädde fram från sitt undangömda kloster och besteg en predikstol, utbredde sig ryktet om den underbare predikanten i allt vidsträcktare kretsar, till dess det slutligen icke kunde undgå att ådraga sig äfven hufvudstadens uppmärksamhet.

På Paris' erkebiskopsstol satt vid denna tid en af den romerska hierarkiens mest frisinnade män, Mgr. Darboy. Då han på P. Hyacinthes framtid skulle komma att utöfva det mest afgörande inflytande, torde det här vara på sin plats, att om denne ädle man meddela några upplysningar.

Genom en ovanligt hastig befordran, vunnen på grund af kunskaper och obestridliga litterära talanger, intog Darboy redan före femtio års ålder den höga och eftersträfvade ställningen af Paris' Erkebiskop. Den kardinalshatt, som vanligen inom kort plägar medfölja denna värdighet, lät emellertid förgäfves vänta på sig likasom alla vidare vedermälen af påflig nåd. Knappt hade nemligen Darboy intagit denna plats, hvarifrån hans röst ju måste låta höra sig i vidsträcktare kretsar än tillförene, förr än man tyckte sig märka ett mera liberalt åskådningssätt och ett mindre ifrigt förfäktande af den hel. stolens föregifna rättigheter, än det alltmera öfverhandtagande ultramontana partiet ansåg öfverensstämmande med de tillbörliga egenskaperna hos en katholsk biskop »i sin prydno.» Man misstog sig ej heller. Darboy var till sin kyrkopolitik en afgjord vän af den gamla gallikanska kyrkofriheten och till sitt person-

liga religiösa åskådningssätt en man, som t. o. m. uti protestanter vågade helsa bröder och medarbetare för Guds rike. — Från Pius IX ådrog han sig för sin liberalism ett temligen skarpt klander. Den påfliga censuren underkastade han sig väl med saktmod, men den kunde icke förändra hans allt annat än ultramontana åsigter. Såväl vid förberedelserna till som under sjelfva Vatikankonciliet se vi honom uppträda såsom en af de djerfvaste motståndarne till ofelbarhetsdogmen och med sorg i hjertat reste han från Rom redan före mötesbeslutets afkunnande. Vi hafva redan nämt huru han emellertid, sedan denna sista slutsten i ultramontanismens byggnad en gång blifvit lagd, böjde sig derunder såsom så många andra. Ett sådant våld på samvetet för att vara lydig emot kyrkan kunna vi protestanter lyckligtvis icke förstå ej heller försvara, men lika litet må vi förneka, att det hos män sådana som en Darboy, en Gratry m. fl. stått tillsammans med både djup fromhet och ett utveckladt moraliskt mod. För att öfvertyga oss derom behöfva vi blott se på slutet af denne mans lif. Under Pariserkommunen jemte flera andra af hufvudstadens andlige tagen såsom gisslan och inkastad i fängelse, visade han under hela sin fångenskap ett icke ett ögonblick svikande lugn, var alltid färdig att styrka sina yngre medbröder i deras mörka stunder och föll den 24 Maj 1871 för sina mördares kulor såsom en sann kristen martyr med förlåtelsens ord på läpparne.

Sådan var den personlighet som innehade Paris' erkebiskopsstol vid den tid, då ryktet om den djerfve karmelitermunkens predikan nådde fram till hufvudstaden. Han dröjde icke länge att kalla P. Hyacinthe till Paris, att för honom upplåta Notre Dames predikstol för årliga adventspredikningar samt att vid hans person fästa sig med en vänskap, som aldrig skulle svika, — icke då jesuiterna uppbjödo all sin förmåga för att både hos erkebiskop och påfve stämpla P. Hyacinthe såsom kättare, ja, icke ens sedan denne uppenbart brutit med Rom.

Det var vid Adventstiden 1864 som P. Hyacinthe började denna predikoverksamhet, hvilken snart öfver Europa

skulle sprida ryktet om den store »talaren i Notre Dame». Ända till tvenne timmar innan han besteg sin predikstol stod der nedanföre en till tusenden uppgående sammanpackad menniskoskara, inom sig inneslutande elitkåren af den Parisiska intelligensen. Hon stod der väntande lössläppandet af denna vältalighet, hvilken snart med sina starka vindkast skulle brusa fram öfver henne, lyftande såsom vågor dessa lättrörliga sinnen.

Ämnena för P. Hyacinthes första konferenser voro af helt allmän natur. Sedligheten, familjen, kyrkan utgjorde efter hvarandra föremål för hans predikan. Lik en gammaltestamentlig profet gisslade han oförbehållsamt sitt folks synder. Han visade ifrån det yttre lappverket af en skenbar gerningsrättfärdighet hän till hjertats fördolda lif. Han framhöll med en gripande påtaglighet, hurusom hans folks djupaste olycka bestod deruti, att familjelifvet var angripet i sin rot. Han talade rent ut till dessa familjefäder, som, föregifvande sig vara fritänkare, afsagt sig sitt prestadöme vid den husliga härden och dermed drifvit qvinnorna att fly derifrån och utgjuta sitt derhemma förfrusna hjerta i biktstolen med dess instängda, ofta osunda luft. Han rigtade icke mindre fruktansvärda hugg emot fariseeranden inom kyrkan.

Men P. Hyacinthes predikan var icke blott på så sätt moraliskt-reformatorisk. Predikanten är om möjligt ännu större, då han framställer kristendomens positiva sanningar. Man måste då se och höra honom, icke blott läsa en stenografs kopior eller lyssna till en beskrifning. Han börjar sitt föredrag stilla, lugn, likasom sjelf väntande och lyssnande efter något fjerran ifrån kommande, allt under det han anordnar sitt ämne. Det dröjer icke länge, innan inspirationen kommer. Hans ande kastar sig nu ut och plöjer de stora djupen, ledd af en säker lots. Man rifves med, man följer med återhållen andedrägt på en underbar upptäcktsresa inom detta andens omätliga universum, som nämnes kristendomen. Gamla sanningar äro idel nya. Hittills icke anade synvidder öppna sig vid hvarje steg. Det gör intrycket af att talaren sjelf just nu för första gången gri-

per den sanning han uttalar. Och han fröjdar sig öfver sanningen — fröjdar sig så att sjelfva skeptikern börjar fälla glädjetårar dervid. Allt rikare bryter ljuset in; allt högre bär det, tills man slutligen förnimmer det sakta ljudet af harpoklang, skyler sitt anlete och tillbeder.

Den som under allt detta observerar predikanten märker, huru som der gradvis gjutes allt mera lif i lemmarne, en varm purpurglöd öfver de rena manliga dragen, eld i ögat, en harmonisk skönhetsglans öfver hela gestalten och framförallt ett underbart musikaliskt välljud i stämman. Hon fyller hvarje vrå af det stora templet. Den sköna, götiska domen med sina uppåtsträfvande former, med sin dunkla mystiska halfdager här nere vid pelarnes fötter, med det genom fönstrens bibliska glasmålningar i varma strömmar ofvanifrån inbrytande ljuset — —, allt detta lefver; det har blifvit en ädel passande drägt blott åt den ande, som här utför sitt verk. Architekturens ädla symbolik har fått sin förklaring.

II.

Père Hyacinthes uppträdande i Notre Dame sammanfaller till tiden med en händelse af utomordentlig vigt inom den romerska kyrkan, nemligen påfvens utfärdande af 1864 års Syllabus, — detta märkliga aktstycke, hvaruti den romerske öfverstepresten förklarar öppet krig emot det moderna samhället och hela dess program, inclusive samvetsfriheten. Detta herdebref, hvilket utgör ouvertyren till det drama, hvars sista akt spelades i det sex år derefter hållna Vatikankonciliet, kunde tjena till en gradmätare af, huru nära ultramontanismen nu var sin slutliga seger och huru långt jesuiterna hunnit i sitt tysta arbete. — En hel här af dessa sistnämde hade öfversvämmat såväl den gamla som den nya verldens alla katholska länder och man kan väl säga, att ett af deras vigtigaste åligganden var att öfvervaka det ordinarie presterskapet, hålla dess medlemmar under kyrkodisciplinens tygel och se till, att dess hela verksamhet be-

själades af den anda, som i Syllabus uttalat sitt oförtydbara språk. Hvarhelst något nödrop undslapp ett härunder pressadt samvete, hvarhelst ett tecken röjdes till denna tidehvarfvets pest, som kallades den »liberala katholicismen», der följde genast en angifvelse i Rom. Här utvecklades det fruktansvärdaste spionerisystem, hvilket icke dröjde att särskildt inom Frankrike sätta en helsosam skräck uti den del af presterskapet, som ännu icke inom sig qväft den sista resten af den gamla upproriska gallikaneranden.

Man kan väl tänka, huru dessa ultramontana inqvisitorer skulle döma om P. Hyacinthe, om en man, som högt predikade om samvetsfrihet och som en dag från höjden af Notre Dames predikstol vågade afgifva en aktningsbetygelse för protestanterna, en man som till sist hade det oförlåtliga felet att med ens vinna en makt öfver sinnena, hvilken hotade att förminska deras egen. P. Hyacinthe hade icke heller detta samma året 64 slutat sin första predikoserie, förr än ett att börja med smygande hot, hvartill tecken syntes i de ultramontana Parisertidningarne, åtföljdes af anonyma angifvelser i sjelfva Rom hos karmeliternas ordensgeneral.

Då tvekade emellertid icke erkebiskop Darboy att genast gripa till pennan för sin skyddsling. Han skrifver till sagde ordensgeneral ett högst märkligt bref, hvilket vi här meddela, enär det klarligen angifver, huru t. o. m. en katholsk prelat, hvilken ju icke gerna kan anses partisk i denna sak, ifrån början betraktade den förföljelse, som nu bröt lös öfver P. Hyacinthe och som sedan dess aldrig hvilat, utan år efter år angripit honom med förökadt raseri.

Brefvet, hvilket är dateradt den 15 Dec. 1864, lyder som följer:

»Min vördade fader,

Det är både med förvåning och smärta, som jag erfar att man ända till Rom emot P. Hyacinthe, adventspredikant vid Notre-Dame-kyrkan i Paris, framburit de sorgligaste anklagelser och framstält honom såsom misstänkt för, ja, kanske såsom skyldig till uppenbar villolära.

Jag anser för min pligt att taga i försvar denne förträfflige andlige, som arbetar inom mitt stift och redan derigenom eger berättigade anspråk på mitt beskydd.

Jag icke allenast saknar all anledning till förebråelse mot P. Hyacinthe; jag känner mig tvärt om lycklig öfver hans apostoliska verksamhet. Genom sina gåfvor har han vetat samla sig ett auditorium af omkring tre tusen personer, hvilket han med sitt ord håller fängsladt i oaflåtlig uppmärksamhet. En stor förmåga lägger han dervid i dagen att återföra menniskorna till och stärka dem uti den sanna tron. Men just deruti, låtom oss öppet uttala det, ligger orsaken till att man nu vill göra honom förhatlig. Hade han icke lyckats, så skulle man aldrig hafva anklagat honom.

Jag skall skrifva härom till den helige fadren, hos hvilken man till äfventyrs redan gjort denne framstående och högt förtjente prestman misstänkt. Men jag befullmäktigar eder tillsvidare att visa honom detta mitt bref för att i denna sak lugna honom, om så nödigt är. Ni kan t. o. m. säga hans helighet, att om man vill gifva mig namnen på dem, som anklaga P. Hyacinthe, så misströstar jag ingalunda om att kunna beslå dem med falsk angifvelse. Jag känner deras race — tapper i mörkret, feg i dagsljuset.

Jag begagnar tillfället, etc.

† Georges
Erkebiskop af Paris.»

Man må dock icke tro att förtalet stäfjades genom detta Darboys djerfva bref. Tvärt om. Lika litet få vi tänka oss att förföljelserna lyckades lägga något band på P. Hyacinthes predikosätt. Anklagelse följde nu på anklagelse och den såsom kättare misstänkte munken blef upprepade gånger kallad till Rom. Vid den personliga beröring, hvaruti påfven på så sätt kom med honom, blef dock utgången en helt annan än hvad jesuiterna önskat. Det var icke första gången som Pius IX på grund af sin personliga välvilja och hederskänsla spelade dem ett dylikt spratt. Han behandlade nu P. Hyacinthe med märkbar sympathi, t. o. m. sedan denne vid några i Rom hållna konferenser lagt i da-

gen alldeles samma liberalism å ena sidan och samma oförsonliga stränghet å den andra, som vid sina predikningar i Notre Dame *.

Emellertid växte allt mera motståndarnes förföljelsenit och i samma mån P. Hyacinthes djerfhet och det kunde icke annorlunda gå, än att hans ställning inför Roms domstol så småningom skulle blifva ohållbar.

Under allt detta är dock att märka, att man icke kunnat framdraga ett enda yttrande af P. Hyacinthe, hvaruti legat skymten af ett angrepp emot kyrkoläran, men så många flera, som tydde på en kristlig fördragsamhet emot olika tänkande, och hvilka lätt nog af det illvilliga förtalet läto sig förvrängas och framställas i en dager, som gjorde dem olidliga i Rom. Den ultramontana pressen angrep honom allt häftigare. Han blef plötsligt för tredje gången kallad till Rom och om också nu den helige fadren slutade med att gifva honom sin välsignelse, så låg dock i sjelfva det sätt, hvarpå kallelsen blifvit honom tillstäld, en antydan om, hvad som komma skulle.

När P. Hyacinthe slutligen deltagit uti den allmänna fredskongressen i Paris år 1869 vid sidan af en protestantisk prest och en judisk rabbin samt uti det snillrika tal, han dervid hållit, bland annat yttrat följande: »det är ett ovedersägligt faktum, att det under den civiliserade verldens sol icke finnes plats för andra religionssamfund än dessa trenne: katholicismen, protestantismen och judendomen» — då var måttet rågadt. Den nämda frasen förfalskades derhän, att man i den följande dagens fiendtliga tidningar påstod, det talaren sagt, att dessa trenne religionsformer voro fullkomligt likställiga och i lika mått värda att omfattas. Af såväl sammanhanget som af sjelfva uttryckssättet framgick väl, att P. Hyacinthe endast velat uttala den sanningen, att de trenne religionssamfund, som erkänna Bibelns

* Såsom uttryck för hurusom Pius IX trots alla stämplingar ifrån början visste att uppskatta P. Hyacinthe, tjenar en af dessa många ordlekar, som man bevarat från hans förtroligare samtal. Alluderande på dubbelbetydelsen af paterns namn kallade han honom: »Hyacinthe fleur brillante et pierre précieuse».

auktoritet, äro de enda, öfver hvilka civilisationens sol lyser. Men hvad behöfde man fästa sig vid andemeningen, då uttryckssättet var så serdeles lämpligt för att störta den förhatlige talaren?

Några få veckor efter nämda tillfälle erhöll P. Hyacinthe från sin ordensgeneral en skrifvelse, hvaruti denne gifver honom de allvarligaste föreställningar. Han börjar visserligen med att erkänna det han, efter att från P. Hyacinthe hafva erhållit texten till hans tal vid fredskongressen, deruti icke funnit det heterodoxa yttrande man tillskrifvit honom, men tillägger att talet var tvetydigt och sådant att det icke anstod en prest och karmelitermunk. Härjemte bestraffar han P. Hyacinthe för att denne tvärt emot sin ordensgenerals föreskrifter icke slutat med att blanda sig i sådana frågor, som nu rörde sig inom den katholska kristenheten, »men hvarom icke alla voro af samma mening», samt derföre att han väckt skandal inom hela det katholska Europa genom sina »dunkla, djerfva och ingalunda försigtiga uttryck». Slutet på ordensgeneralens bref blifver derföre detta, att han, påminnande om den lydnad munken är sin förman skyldig, förklarar sig icke längre kunna tåla att P. Hyacinthe komprometterar orden, samt formelt förbjuder honom att vidare låta trycka vare sig tal eller bref äfvensom att uppträda som talare utom kyrkans murar.

En sedan länge förberedd kris bröt nu lös i P. Hyacinthes inre. Det var icke blott de personliga förföljelserna eller detta att man ville binda hans tunga, som så djupt upprörde honom. Vi befinna oss midt uppe uti förberedelserna till det kyrkomöte, som snart skulle afgöra om ofelbarhetsdogmens öde — en dogm hvilken P. Hyacinthe icke blott såsom gallikan afskydde, utan hvilken han såsom kristen ansåg innebära en hädelse. Väl hyste han ännu i likhet med sin själsfrände och erkebiskop något hopp till det blifvande konciliet. Men vilkoret för att detta hopp skulle kunna realiseras, var ju, att det skulle blifva ett verkligen fritt kyrkomöte, — fritt sammankalladt och med oinskränkt yttrandefrihet. Nu visade det sig emellertid med hvarje dag allt mera, hurusom ett fruktansvärdt tvång utöfvades

under sjelfva förberedelserna, och den ena tråden bragtes i dagen efter den andra af en fint anlagd konspiration, hvilken af Vatikankonciliet skulle göra en kyrklig statskupp och intet annat.

Kom nu härtill för P. Hyacinthe personligen den sedan länge insamlade bittra erfarenheten om den fariseiska skrymtaktighet och om de smygande laster, som väl tolererades inom det samfund, hvilket nu ville lägga tvångströja på hans eget inre i dess mest ädla rörelser, så må vi icke undra på att hans samvete kom i uppror.

Efter erhållande af det ofvannämda brefvet läste han under några veckors tid till det mesta in sig i sin cell. Hvad som der försiggick emellan honom och hans Gud under en våldsam kamp och ett outsägligt lidande, derom har han väl sjelf bevarat tystnaden, såsom det i allmänhet för honom är ett utmärkande drag, att han icke gerna talar om sina lidanden, men säkert är, att det varit något likartadt med hvad Luther en gång erfor i sin cell. Det kan ju icke vara annorlunda än att här måste hafva försiggått i hans inre en den våldsammaste slitning icke blott emellan å ena sidan den i jordisk mening lysande framtid, som inom kyrkan vinkade honom, om han ville underkasta sig, och å den andra det offer af fädernesland, slägt och vänner, som här kräfdes, utan — hvad som för honom vida mer betydde — äfven emellan å ena sidan den brinnande kärlek, som vid den romerska kyrkan fasthöll honom med starkare band än alla munklöften, och å den andra hans samvete.

Utgången af denna strid läsa vi i det bref, som han nu afsände såsom svar på ordensgeneralens skrifvelse. Det lyder i öfversättning sålunda:

Paris, Passy, d. 20 Sept. 1869.

»Min högt vördade fader,

Under de fem år, som min tjenst vid Notre-Dame-kyrkan i Paris nu varat, har jag, trots de oförtäckta anfall och de hemliga angifvelser, för hvilka jag varit utsatt, hittills icke ett ögonblick känt mig vara i saknad af eder

aktning och af edert förtroende. Tvärt om förvarar jag derom af eder hand många vittnesbörd, hvilka lika mycket röra min predikoverksamhet som min person. Hända hvad som hända vill, så skall jag dock alltid bevara detta i ett tacksamt minne.

Men, på grund af en plötslig omkastning, hvars orsaker jag söker icke i edert hjerta, utan i de hemliga anläggningarne af ett i Rom mäktigt vordet parti, anklagar Ni mig i dag för det Ni borde uppmuntra, tadlar mig för det Ni borde gilla och fordrar Ni, att jag antingen skall tala ett språk eller iakttaga en tystnad, hvilka bådadera icke längre skulle vara ett fullt och ärligt uttryck för hvad mitt samvete bjuder mig.

Jag kan då icke ett ögonblick tveka.

Med ett tal, som på grund af en gifven förhållningsorder vore falskt eller stympadt, skulle jag icke åter kunna uppträda i Notre Dames predikstol. Jag må väl häröfver uttrycka min saknad och mitt beklagande såväl inför den insigtsfulle och modige erkebiskop, som för mig öppnat denna lärostol och der vetat bibehålla mig trots alla stämplingar af de män hvarom jag nyss talat, som ock inför den talrika åhörarekrets, som der omgaf mig med sin uppmärksamhet, sitt deltagande, ja, jag vågar säga med sin vänskap; men jag skulle icke längre vara värd detta auditorium ej heller denna biskop — icke gillandet af mitt eget samvete eller af min Gud — om jag samtyckte att inför dem spela en dylik roll.

Jag aflägsnar mig på samma gång ifrån det kloster jag bebor, och som uti det läge, man nu beredt mig, förvandlar sig till ett fängelse för min själ. Då jag så handlar, är jag ingalunda otrogen emot mina afgifna löften. Jag har visserligen lofvat den lydnad ordensregeln fordrar, men — väl till märkandes — icke utöfver de gränser, hvilka förestafvas af mitt samvetes oförkränkthet, af min persons och mitt arbetes värdighet. Jag har lofvat lydnad, men endast under hägnet af denna rättfärdighetens och den konungsliga frihetens högre lag, som enligt Jakob apostelen är uti en kristen inneboende.

Det är det fulla utöfvandet af denna min heliga frihet, som jag nu under mera än tio års tid inom klostret begärt, drifven af en hänförelse, som varit fri från all mensklig beräkning, om jag än icke vågar tillägga från alla ungdomens illusioner. Om man nu i utbyte mot mina offer bjuder mig tvångsbojor, så är det icke blott min rättighet utan min pligt att tillbakakasta dem.

Den närvarande stunden är ödesdiger. Kyrkan har att genomgå en af de våldsammaste, oberäkneligaste och mest afgörande brytningar med afseende på sin jordiska existens. För första gången sedan trehundra år är ett allmänneligt kyrkomöte icke blott utlyst, utan enligt den helige fadrens eget uttryck rent af nödvändigt. Det är icke i ett dylikt ögonblick, som en evangelii predikare, vore han ock den ringaste af alla, kan samtycka att iakttaga tystnad, lik dessa »stumma hundar» i Israel, dessa otrogne väktare, hvilka profeten förebrår, att de intet skall kunna gifva ifrån sig: canes muti, non valentes latrare.

Helgonen hafva aldrig låtit pålägga sig tystnad. Jag är icke ett af dem, men jag vet i alla fall att jag är af deras slägte — filii sanctorum sumus — och min högsta ärelystnad har alltid gått ut på att få träda i de fotspår de lemnat efter sig på jorden, att der få gjuta mina tårar och, om det en gång gäller, mitt blod.

Inför den helige fadren och inför det kommande konciliet höjer jag derföre i min egenskap af kristen och af prest min högtidliga gensaga emot alla dessa läror och dessa åtgärder, hvilka väl kalla sig romerska, men som icke äro kristna och som vid sitt allt djerfvare och allt skadligare inkräktande hota att i grunden förändra hela kyrkans lagstiftning, hela hennes lära såväl till form som innehåll, ja sjelfva halten af hennes fromhet. Jag protesterar emot den lika gudlösa som vansinniga skiljsmessa, som man söker åstadkomma emellan kyrkan, som är vår moder för evigheten, och det nittonde århundradets borgerliga samhälle, hvars söner vi äro i tiden och hvilket förvisso också eger rättmätiga anspråk både på vår pligtkänsla och på vår tillgifvenhet. Jag protesterar emot denna

till sina verkningar ännu mera djupgående och derföre ännu farligare kamp emot sjelfva den menskliga naturen sådan hon af dessa falske lärare i sina mest oförstörbara och heliga instinkter blifvit sårad och bragt i uppror. Och framför allt annat protesterar jag emot den helgerånande förvrängningen af Guds sons evangelium, hvars anda lika visst som dess bokstaf trampas under fötterna af dessa den nya ordningens fariseer.

Jag hyser i djupet af min själ den öfvertygelsen, att om de latinska racerna i allmänhet och Frankrike i synnerhet i närvarande stund äro öfverlemnade åt social, sedlig och religiös anarki, så ligger förnämsta orsaken dertill visserligen icke uti katholicismen sjelf, men uti det sätt hvarpå katholicismen sedan långt tillbaka är uppfattad och utöfvad.

Jag vädjar till det koncilium, som nu går att sammanträda, att det måtte finna botemedel mot dessa våra stora olyckor och sedan tillämpa dem med både kraft och mildhet. Men om de farhågor, hvilka jag ingalunda vill dela, skulle gå i fullbordan, om denna höga församling icke skulle komma att ega mera frihet vid sina öfverläggningar än som redan gjort sig gällande vid hennes förberedelse, om med ett ord hon skulle beröfvas de väsendtliga egenskaper, som böra utmärka ett allmänneligt kyrkomöte, så skall jag ropa högt till Gud och menniskor om ett annat koncilium, om ett som är förenadt i den heliga anda och icke i partianda, om ett sådant som verkligen representerar den allmänneliga kyrkan och som icke är bygdt derpå att somliga skola tiga och andra undertryckas. »Jag lider grymt, emedan mitt folks dotter lider. Jag upphäfver smärteskri och förfäran har gripit mig. Är då ingen salva i Gilead, eller är der ingen läkare? Hvarföre är då mitt folks dotter icke helad?» (Jer. 8.)

Och till sist vädjar jag till din domstol, o Herre Jesu! Ad tuum, Domine Jesu, tribunal appello! Det är inför dig jag nedskrifvit dessa rader, det är vid dina fötter jag undertecknar dem efter mycket bedjande, lidande och väntande. Jag har den förtröstan, att om än menniskorna här

på jorden skola fördöma dem, skall Du i himmelen gilla dem. Detta är mig nog för att lefva och för att dö.

Brodren Hyacinthe.»

Oerhördt var det uppseende detta bref väckte i vida kretsar. Man hörde på tonen att här icke var någon öfverilad handling, dikterad af en för stunden uppbrusande häftighet, utan det fullmogna och öfvervägda uttrycket för en sedan länge insamlad, om ock i det längsta tillbakahållen, erfarenhet. Man förnam under dessa rader allt för väl det obetvingeliga nödropet från ett länge marteradt samvete. Tusenden hade blött ur samma sår, som denne man, tusenden återfunno här hvad de sjelfva känt och tänkt, — icke *en* hade nog moraliskt mod för att följa honom. Sådan är ännu i dag verkan af Roms skräckvälde.

Men P. Hyacinthe hade heller inga kalkyler gjort på några följeslagare. Hans beslut gälde att rädda sin egen själ, att återgifva henne frihetens luft för att kunna andas. Och detta beslut var oryggligt. Väl gjordes allt för att hålla honom tillbaka. Biskop Dupanloup, han som ännu vid denna tid med en viss frimodighet stod uti deras led, hvilka kämpade emot ultramontanismens öfversvämning, sände, vid ryktet om det steg P. Hyacinthe ämnade taga, midt i natten en dennes vän och f. d. medlärjunge till Paris för att hejda honom. Denna budskickning åtföljdes af ett bref, hvaruti den katholske prelaten bland annat förebrådde den djerfve munken den skymf, han tillfogade sin Herre och Frälsare, då han på detta sätt ville ställa sig ansigte mot ansigte med honom under föraktfullt förbigående af hans kyrka o. s. v. Men både budet och brefvet kommo för sent och hade för resten, när de än kommit, intet kunnat uträtta *.

---

* Biskop Dupanloup fann sig föranlåten att i tidningarne publicera sitt bref samma dag, som det till P. Hyacinthe öfverlemnades. I alla afseenden skilde sig hans beteende vida ifrån erkebiskop Darboys. Äfven denne ogillade utan tvifvel det steg P. Hyacinthe tagit, men han nekade honom derföre hvarken sin högaktning eller sin vänskap, såsom det framgår af följande hans yttrande vid det första sammanträffandet efter det ödesdigra steget. »Man har velat», sade han, »att jag skulle skrifva emot eder,

Ordet var uttaladt och på ord följde handling. Samma dag P. Hyacinthe sände sitt bref till ordensgeneralen i Rom, aflade han sin munkdrägt och lemnade sitt kloster. Då hans förman derefter ålade honom att inom tio dagar åter infinna sig i klostret, emedan han eljest icke blott skulle blifva beröfvad den värdighet han inom orden innehade, utan äfven »ipso facto» vara hemfallen under kyrkans stora bann, så svarade han med att på den utsatta tionde dagen stiga ombord på ett fartyg, som skulle föra honom till Amerika.

Med det beslutsamma steg, P. Hyacinthe sålunda tog, få vi för ingen del tro, att han på samma gång afstod ifrån sin egenskap att vara katholsk prest. Denna egenskap, en gång genom ordinationen förvärfvad, är såsom bekant enligt romersk katholsk uppfattning outplånlig och P. Hyacinthe var förvisso mer än någonsin besluten att egna hela sitt lif åt sin presterliga gerning. Det var ju i den kristna apostoliska kyrkans tjenst han stod. Denna kyrka ansåg han lika litet representerad af en ordensgeneral, som ville kränka hans samvete, som af en biskop i Rom, hvilken alltmera antog karakteren af en partichef. Då han derföre bröt med dessa myndigheter ansåg han sig genom samma akt just häfda sin trohet emot den kyrka, hvars tjenare han blifvit. Emellertid förklarade han i ett bref till Darboy af samma dag som det till ordensgeneralen, att han, för att icke vara bröder till förargelse, skulle afhålla sig från att bära prestdrägt, så ock från att utöfva presterliga funktioner, till dess hans ställning blifvit fullständigt regulariserad.

Ett kyrkomöte skulle nu sammankallas och om P. Hyacinthe än icke hyste mycket hopp om, att det vid öfverläggningar och beslut skulle ega den frihet, som allena kunde komma den allmänneliga kyrkans mening att här finna sitt uttryck, så ville han dock, skild från all omgif-

men jag har svarat: P. Hyacinthe måste lida mycket i detta ögonblick. Det är icke rätt att trampa på den som lider. Jag skulle icke vilja göra det med någon, allra minst med den, med hvilken jag fortfarande önskar stå i vänskaplig förbindelse».

ning, som kunde förleda honom till förhastade beslut, på afstånd afvakta utgången.

Redan långt före konciliets afslutande var dess utgång klar nog och P. Hyacinthe kunde återvända till sitt hemland. Här förestod honom de bittraste erfarenheter. Hvarje post ifrån Rom meddelade, att om också män sådana som Gratry, Darboy, Dupanloup m. fl. höjde sina protester emot dådet, som höll på att begås, så var detta endast bortkastad kraft. Ultramontanismens anhängare hade väl förberedt sin sak. All diskussion var här i sjelfva verket onödig. Den väl disciplinerade majoriteten visste att med skrän, om ej med annat, nedtysta de protester, hvilka syntes allt för djerfva. Här fanns för de undertryckte intet annat att göra än att fly fältet. Under tiden emellan den sista sammankomsten (den 13 Juli) och sjelfva promulgeringsdagen (den 18) hann man att genom textförfalskning än ytterligare skärpa den nya dogmen. Under samma tid hann också Frankrike sända Preussen sin krigsförklaring. Två dagar derefter, under det att den allmänna uppmärksamheten var helt upptagen af den inträffade politiska katastrofen, blef den påfliga ofelbarhetsdogmen proklamerad.

Visst är att underrättelsen härom gick mången frisinnad katholik såsom ett svärd genom själen. Ingen torde dock hafva känt sig mera grymt träffad deraf än P. Hyacinthe.

Det sista hoppet att få lefva och verka i synlig gemenskap med denna kyrka, som dock varit honom så kär, var nu försvunnet. Han hade hittills känt ett kraftigt stöd uti medvetandet att hafva talat och handlat, följd af den varmaste sympathi icke blott af sina närmaste vänner och själsfränder, utan af den franska kyrkans ädlaste män. Nu fick han stå på afstånd och se, huru den ene efter den andre böjde sig under det färdigsmidda oket. Så gjorde hans trofaste beskyddare på Paris' erkebiskopsstol, så gjorde till sist på dödsbädden hans närmaste vän, den ädle P. Gratry. Det blef nu öde och tomt kring den nyss så firade talaren i Notre Dame. En klyfta öppnade sig mellan honom och hans forne vänner. Ensam i ordets djupaste mening, mera

än landsförvist, med den fruktansvärda bannstrålen hvilande öfver sitt hufvud, tvingad att gå ifrån allt hvad som var honom kärast i verlden, bar han bort ifrån detta skeppsbrott mellan sina båda toma händer en enda rikedom blott, för hvars skull allt annat offrats — sitt oförkränkta samvete.

Och när han vände blicken tillbaka mot detta älskade fosterland, hvarvid hela hjertat hängde fast, — hvad såg han? Han såg Frankrike förblöda för utländska fienders och inhemska mördares dolkar. Men han såg något värre än detta. Han såg sitt fosterland slitas sönder emellan tvenne makter, starkare än Preussens härar och kommunens petrolöser, emellan den i allt djupare vidskepelse sig störtande ultramontanismen och den allt fräckare framträdande otron. Att få komma tillbaka och åtminstone upprätta en ambulans för de i denna fruktansvärda strid blödande, blef nu hans framtids närmaste mål.

III.

Under åren 1870 till 1878 förde P. Hyacinthe till det mesta ett kringirrande lif. Än se vi honom i London emottagen med den varmaste sympathi och knytande för framtiden betydelsefulla vänskapsband med den biskopliga kyrkans mest framstående män, än i München hos sin vän Döllinger och naturligtvis i nära förbund med Tysklands gammalkatholiker i allmänhet, än åter i Schweitz, der det till en tid såg ut, som om han skulle få fast fot för sin verksamhet.

Det i Genève nybildade gammalkatholska partiet kallade honom nemligen 1873 till sin stad för att hålla konferenser. Dessa väckte ett så stort uppseende och gjorde ett så djupt intryck, att församlingen, som genom statens lagstiftning vunnit rätt att sjelf kalla sin herde, valde honom till sin curé. Underrättelsen härom väckte allmänt uppseende, — hos ultramontanerna harm, hos de liberala katholikerna äfvensom hos protestanterna nya förhoppningar.

Man spårade likasom morgongryningen till en ny dag. De som hoppades på en reformation inom de romanska folkens gamla kyrkor, vände nu åter likasom under det sextonde seklet sina ögon till Genève och nog öppnade sig väl för den man, som stälts i spetsen för denna rörelse, återigen ljusa och vidsträckta framtidsutsigter.

Men dessa förhoppningar skulle i så fall qväfvas i sin linda. Inom ett par års tid se vi P. Hyacinthe åter hafva öfvergifvit hela denna verksamhet, — och hvarföre? Jo, derföre att äfven nu hans samvete och intet annat bjöd honom att göra ett sådant offer.

Det visade sig nemligen snart för dem som sågo något djupare in i denna rörelse, att den ifrån början allt för mycket varit sammanblandad med en politisk intrig. Den borgerliga makten, som tog detta verk under sitt beskydd, ville påskynda dess framgång gent emot det upproriska ultramontana presterskapet samt genom ett våldsamt genomförande af sina dekreter stifta församlingar i gammalkatholsk anda. Man lyckades visserligen på så sätt att här och hvar installera några prester, hvilka afsvuro ofelbarhetsdogmen och ingingo äktenskap; men man afkylde och stötte ifrån sig många af dem, som af verkligt religiöst intresse att börja med anslutit sig till rörelsen.

Då P. Hyacinthe häremot intet förmådde, var han sjelf den förste att bryta med dessa gynnare, hvilka ville förmå honom att »sätta kött sig till arm», och han inlade nu emot denna politiska församling, som förvandlat sig till ett koncilium, en lika kraftig gensaga, som han förut gjort emot konciliet, hvilket visat sig vara en politisk församling. Han offrade för andra gången vänskap, ställning och inflytande för att åter gå ut och afvakta, hvart hans Herre skulle visa honom hän*.

* Den gammalkatholska kyrkan i Schweitz har, sedan de politiska lidelserna lagt sig, på senare tider åter visat ansats till uppblomstring och lär nu under den vördnadsvärde biskop Herzogs ledning göra goda framsteg. Med P. Hyacinthe har hon åter inträdt i den vänskapligaste förbindelse.

Äfven nu var det med bitter sorg öfver svikna förhoppningar, som han kände sig ställd allena. Dock icke så allena som förra gången.

Då han flydde från Paris och ingen af dessa tusenden, som förut med sitt bifall understödt och eldat honom, vågade följa, då han hemlös irrade omkring från det ena landet till det andra, var det dock en af de forna vännerna, som icke förnekade honom, och som icke upphörde, enligt hans eget uttryck, att under natten med gladt mod bebåda den kommande gryningen. Det var en qvinna, en af P. Hyacinthe fordom i katholska kyrkan upptagen protestant, en medlem af den gamla vänkretsen der Gratry och Hyacinthe bildade medelpunkten. Hon hade nu blifvit hans maka *.

Ifrån denna tid är det förnämligast tvenne handlingar i P. Hyacinthes lif, hvilka taga vårt intresse i anspråk, nemligen dels grundläggandet af hans kyrka i Paris, dels hans inordnande under den skottska episkopalkyrkan och dermed i sammanhang stående unionsplaner.

Efter att under åren 1877 och 78 på en stor cirkus i den franska hufvudstaden hafva hållit tvenne serier föreläsningar och dervid åter hafva samlat omkring sig en talrik och intresserad publik, framlade P. Hyacinthe i början af år 1879 sitt reformprogram och öppnade en ordnad kult.

Han förklarar i detta program, att han ingalunda vill bilda någon ny kyrka, utan att han blott begär att den katholska kyrkan skall återgå till hvad hon varit, i vissa punkter reformera sig och så framträda i föryngrad gestalt.

I fem punkter angifver han de önskade reformerna sålunda: 1) förkastande af ofelbarhetsdogmen, 2) biskopar-

* Det behöfver väl knappt anmärkas att P. Hyacinthes fiender inom den katholska kyrkan skulle taga detta steg till anledning för ytterligare smädelser, framhålla det såsom den innersta drifffjedern för hela hans utträde ur kyrkan samt pretendera, att hans coelibatslöfte, äfven sedan han af sin ordens egen myndighet förklarats från densamma skild och derjemte bannlyst, vore oåterkalleligen bindande o. s. v. I några upprörda, vältaliga sidor (Lettre sur mon mariage) afgifver han strax före sitt äktenskaps ingående de högsinta skäl, som dertill bevekt honom.

nes väljande af presterskapet och församlingen, 3) kult och bibelläsning på modersmålet, 4) rättighet för presterna att gifta sig, 5) bikten fri och — sedlig.

Till provisorisk gudstjenstlokal förhyrde P. Hyacinthe och lät till kyrka inreda en f. d. theater med ett centralt läge inom hufvudstaden. Här har han nu sedan snart tvenne år söndagligen på morgonen förrättat messa och på eftermiddagen hållit en predikan eller konferens. Trots de rättrognes hat och den ultramontana pressens skandalösa förföljelser har verket jemt framskridit och vunnit flera och flera anhängare. Hvarje söndagseftermiddag är kyrkan fyld och man ser åter samlad en publik, som hänger fast vid den utomordentlige predikantens läppar, som lider och fröjdas, bäfvar och jublar med honom. Det är den forne ryktbare talaren från Notre Dame, men mognad och förädlad genom ett modigt buret martyrskap. Ibland åhörarne upptäckes vanligen ett icke ringa antal franska protestantiska — och kanske ännu flera engelska prester. Den franska publiken utgöres till större delen af den s. k. »bourgeoisien», uppblandad med en och annan litterär personlighet samt icke så få f. d. fritänkare, hvilka börjat finna emancipationen från allt kyrkligt lif något kylig. För öfrigt märkes här en myckenhet fremlingar, mest resande protestanter, hvilka icke vilja försumma att vid ett besök i Paris få höra den store mannen tala. Vanligen upptäcker man bland församlingen en eller annan Svensk. Jag vet flere landsmän, som härifrån sagt sig medföra sina bästa Pariserminnen; jag vet deremot ingen som icke emottagit ett djupt intryck.

Har nu denna gerning någon framtid för sig och skall hon i stort taget lyckas?

Det är icke så lätt att med någon sannolikhet gifva svaret på en sådan fråga. I allmänhet måste man medgifva, att det i närvarande stund väl knappast finnes en mera ogynsam plats för en kyrkobildande verksamhet än detta lättsinniga, otrogna, så lysande och så förderfvade Paris. Vi se ju derföre hurusom t. ex. protestantismen, äfven då den uppburits af de ädlaste och mest nitiska personligheter, endast gjort mycket små framsteg. Vill man

mäta betydelsen af en kyrkogerning här på platsen, får man derföre icke räkna på stora siffertal, utan efter dess betydelse för de få, som omfatta densamma. Den stora massan är i närvarande stund för kristendomen snart sagdt oåtkomlig. Men på denna tid kommer en reaktion — och då! Då först skall kanske den verkliga betydelsen af P. Hyacinthes lika visst som af mången annan icke ultramontan kristlig gerning träda i dagen. Då torde det visa sig att det för Frankrike varit af stor betydelse och omätlig välsignelse, att den gamla fosterländska, gallikanska kyrkan icke slocknat ut. Då skola kanske de ord P. Hyacinthe en gång uttalat till författaren af dessa rader gå i fullbordan: »Jag är icke kallad», sade han, »att blifva den katholska kyrkans reformator i denna tid, men att vara en ropandes röst i öknen — förebådaren af ett stort kommande verk». — Utan att vilja göra mig till någon profet, hyser jag dock alltmera den öfvertygelsen, att efter den kris, hvars begynnelse vi nu upplefva, skall det hvarken blifva ultramontanismen ej heller protestantismen, sådan han här gestaltat sig, som inom Frankrike skall inhösta den största skörden, utan en »midtens» kyrka — en kyrka som i mångt och mycket torde komma att stå nära den engelsk-biskopliga och sådan är just den reformerade gallikanska kyrkan. — Ultramontanismen har i mera än ett afseende bringat saken till sin spets — och denna så tillspetsad att han måste brytas. Och protestantismen, — utom det att densamma inom den härvarande reformerta kyrkan utvecklat sig till en på det kyrkliga elementet nästan helt och hållet blottad rationalistisk individualism och sålunda förlorat sin egenskap af att vara kyrkobildande, har han aldrig haft stor anklang hos den latinska racen annat än på grund af de politiska idéer, hvarmed han varit förbunden.

Såsom stöd för denna min uppfattning ber jag att få åberopa en man, som sett djupare än de fleste i denna fråga, och som i sin egenskap af frikyrklig protestant icke kan anklagas såsom partisk för katholicismen. Den berömde E. de Pressensé skrifver i sin intressanta historia öfver Vatikankonciliet följande: »Jag är öfvertygad, att det

icke är under den förhandenvarande protestantismens form, som Frankrike skall anamma evangelium. Protestantismen kan medverka till att påskynda en mera vidtomfattande och verksam reformation, men skall icke ensam kunna åstadkomma densamma. En sådan reform måste, kosta hvad det kosta vill, födas och utvecklas inom sjelfva katholicismen, på grund af att denna bryter med den afgudiska och hejdlösa ultramontanism, som förderfvar honom och som utan tvifvel skall förderfva hela vårt land, om dess närvarande triumf vore utan sin morgondag.» Såsom en motvigt mot sistnämnda utsago må anföras hvad Pressensé i samma arbete yttrar med afseende på P. Hyacinthe efter dennes brytande med Rom. »Nej», utropar han, »vårt älskade Frankrike är icke af Gud öfvergifvet, då Han der uppväckt en sådan apostlagerning.» — — — — — — — —

Vi hafva hittills uteslutande betraktat P. Hyacinthes ställning och betydelse i förhållande till den franska kyrkoutvecklingen. Det återstår oss till slut att belysa hans mission från en annan sida och denna af mera universel betydelse. P. Hyacinthe spelar nemligen en betydande roll uti en stor och egendomlig rörelse, som under senare tider arbetat sig fram inom de olika kyrkorna och som, derest hon icke qväfves i sin utveckling, kan blifva af den största såväl kyrkliga som allmänt kulturhistoriska betydelse Jag menar vår tids egendomliga kyrkliga unionssträfvande. Har denna rörelse hittills i Sverige varit föga beaktad, så har deremot vårt lands kyrka varit så mycket mera uppmärksammad af dem som i utlandet deltaga i detta arbete. Det torde derföre icke vara ur vägen att här med några ord vidröra denna märkliga fråga.

Alltsedan de dagar, då den stora, allmänneliga kristna kyrkan under medeltiden sönderslets i den öster- och vesterländska och ännu mera sedan kyrkokroppen under reformationstidehvarfvet blifvit ytterligare styckad, har den kristna församlingen mer eller mindre djupt känt lidandet och vanmakten, som blifvit en följd af denna splittring.

Samfund hvilka enligt sina principer bort vara förenade i den innerligaste gemenskap, hafva stält sig upp emot hvarandra i fiendtliga läger, de der ömsesidigt förkättrat och fördömt hvarandra. Intresset för den kristna församlingens första och sista gemensamma angelägenhet, missionen, har förlamats. Den makt som framför andra skulle arbeta för realiserandet af den sköna tanken om folkens förbrödring, har blifvit anledning till krig och blodig hämnd. Partisinnet har tagit öfverhand, hvaraf en ytterligare förvittring i kyrkobyggnaden frånfallande sekter blifvit en följd. Det ena kyrkosamfundets teologer hafva föraktat att tillegna sig resultaterna af forskningarne inom det andra, äfven der dessa rört sig inom det för alla kyrkor gemensamma området, o. s. v.

Under trycket häraf hafva alltjemt inom de olika kristna bekännelsekyrkorna röster ifrån varmhjertade och fromme män höjt sig till verksam sträfvan för återvinnande af den kyrkliga enheten. Och det ligger i sakens natur, att ett sådant mål måste såsom en hoppfull framtidsutsigt föresväfva de kristne, så länge det ännu står qvar i den heliga Skrift, att deras Herre och Mästare, färdig att lemna denna verlden, gjorde deras bevarande i sann enhet till föremål för en brinnande bön till sin Fader, och sålänge det icke kan nekas, att de apostoliska brefven till de första församlingarne oupphörligen genljuda af förmaningar sådana som dessa: »varer ens till sinnes, — vakter eder för parti».

Mångfaldiga försök hafva också blifvit gjorda för att i större eller mindre omfång åstadkomma en kyrklig union. Hittills hafva dock dessa försök föga annat uträttat än att allt afgjordare visa splittringen och att låta de teologiska striderna allt häftigare uppblossa. Hvad kan då anledningen härtill vara?

Utan tvifvel i första hand, att kyrkorna icke varit helt genomträngda af den kristendomens ande, som är kärlekens och fördragsamhetens ande, utan att parti-intresse fått gälla mera än det allmännas väl. Men vilja vi vara rättvisa, måste vi tillika erkänna, att ett mången gång fullkomligt berättigadt motstånd mött missionsförsöken i den form de

i verkligheten trädt fram. — Hittills synas dessa försök förnämligast hafva strandat derpå dels att man för enhetens vinnande ansett det vara ett oundgängligt vilkor att åstadkomma en i detalj gående gemensam bekännelse, hvarvid kyrkornas olika uppfattning skulle tigas ihjäl eller, hvad ännu värre var, der enheten betingades af offret utaf en dyrt tillkämpad sanningsskatt eller kyrklig lifserfarenhet, dels åter att man utifrån af politiska intressen velat med maktspråk framtvinga en sammanslutning. Icke under då, att af dessa försök följt raka motsatsen af hvad man velat åstadkomma.

Så mycket synes derföre numera stå klart för alla, att skola några unionsförsök med utsigt till framgång kunna bringas å bane, så må man se till att följande båda vilkor iakttagas, nemligen dels att de grunda sig på en basis, hvilken, på samma gång den måste vara kristlig och kyrklig i ordets hela konkreta betydelse, dock är så bred, att här blifver utrymme för den berättigade, ja, oskattbart dyrbara individuela friheten hos hvarandra respekterande bekännelsekyrkor, folkkyrkor och individer, dels ock att de må naturligt inifrån kyrkorna framväxa på grund utaf ett der erfaret behof af sammanslutning.

Ett sådant mäktigt behof är det, som nu tyckes röra sig i tiden och som redan mångenstädes gifvit sig ett oförtydbart uttryck.

Vi skönja tvenne anledningar till att en sådan rörelse just i våra dagar med mera styrka än någonsin vaknat till lif och verkligen börjat blifva en kyrkornas, ej blott de enskilda individernas eller den politiska myndighetens angelägenhet.

Den ena af dessa anledningar är tidens otro och öppna kristendomsfiendtlighet, hvars anfall numera rigta sig just mot den gemensamma grundvalen för Kristi kyrka, som således angriper henne vid roten och som redan har sina förklädda förposter inom kyrkans utanverk i form af ett rationaliserande, dogm- och kyrkoupplösande parti, hvilket ofta går under protestantismens lånade namn.

Den andra anledningen är ultramontanismens fullbordan i Vatikankonciliet och dess ofelbarhetsdogm. — Men ultramontanismen vill ju just enhet; påfveläran och ofelbarhetsdogmen är ju sista slutstenen i den fullbordade katedralen? Ja, enhet, men icke på grundvalen af det gemensamma arfvet från den apostoliska kyrkan, utan under en dogmformulerande menniskas envåldsmakt. Således, icke enhet i frihet, icke enhet under kyrkans osynlige herre, icke enhet i arbete för ett andligt rike —, utan enhet under den mest tyranniska despotism, enhet uti ett rike af denna verlden. Romerska kyrkan har så i sjelfva verket under farandet efter katholicitet slagit öfver i dess motsats, och slutat i den mest tillspetsade individualism. L'état c'est moi — kyrkan det är jag; det är ju detta språk ultramontanismen lägger sin idol i munnen. — Det är derföre på hög tid att icke längre förvexla katholicismen med ultramontanismen. Inom romerska kyrkan finnas många fromma kristna, der finnas också många goda katholiker, men detta icke i följd af, utan trots utramontanismen och för så vidt som de antingen brutit med denna eller vare sig af princip eller okunnighet uraktlåtit att utdraga dessa konseqvenser. Ty se vi saken rätt, så skall det snart visa sig, att katholicismens upplösningsfrö ligger i ultramontanismen och att ultramontanismen lånar all sin styrka från det sken af katholicism den iklädt sig. Begreppet om en katholsk kyrka skall nog aldrig dö ut, utan tvärt om allt mera utvecklas; men när det gäller dess förverkligande, så skall dess centrum aldrig i längden kunna vara förlagdt uti ultramontanismen, utan i en densamma väsendtligen motsatt princip. Så har ofelbarhetsdogmen i sjelfva verket icke blott i theorien inneburit förnekelsen af begreppet om en allmännelig kyrka, utan blifvit signalen till ett oemotståndligt sträfvande efter union i sann kyrklig katholicitet inom de från Rom frigjorda kyrkorna.

Och det har sannerligen icke stannat vid blotta tendenser. Ganska mycket är under det nu sedan Vatikankonciliets fullbordan tilländalupna årtiondet. uträttadt.

Centralpunkten för denna rörelse inom Europa är Englands episkopalkyrka. Hon är dertill också framför andra skickad, emedan hon, såsom vi redan påpekat, utgör en den sanna midtens kyrka emellan katholicismen och den öfriga protestantismen, samt derjemte eger en bred och på samma gång oförfalskadt kristlig bekännelse och slutligen emedan hon genom sina kolonialkyrkor är utbredd öfver och omsluter snart sagdt hela verlden.

De inom denna kyrka närda unionsplanerna hafva funnit sitt märkligaste offentliga uttryck i det 1878 hållna biskopsmötet å Lambeths slott*. Icke mindre än hundra »erkebiskopar, metropolitanbiskopar och andra biskopar af den allmänneliga (katholska) kyrkan, hvilka stodo i fullständig förening med den anglikanska kyrkan», voro här samlade under presidium af engelska kyrkans primas. Man såg inom denna samling prelater från de mest aflägsna länder. Med Englands och Skottlands representanter hade här förenat sig sådana från Amerika i stort antal, äfvensom från Indien, China och Australien.

Detta möte, som började med gemensam nattvardsfirning i kapellet å Lambeths slott och slutade med en imponerande afskedsgudstjenst under de väldiga hvalfven i St. Paul, har till de kristna församlingarne utfärdat ett gemensamt herdabref, hvilket hufvudsakligen handlar om den kyrkliga unionen.

Denna union, sådan den delvis redan kommit till stånd och ytterligare tänkes utvidgad för framtiden, hvilar på följande erkännande: *Kyrkans gemensamma tro, hvilken är densamma som de första kristnas, grundar sig på den heliga skrift och har funnit sitt allmänna uttryck i de trenne symbolä. Nådemedelsförvaltningen utöfvas af det apostoliska prestembetet, sådant detta från kyrkans första dagar i oafbruten följd fortlefvat* **.

* Erkebiskopens af Canterbury residens nära London.

** Här finner den nu åter på dagordningen stående frågan om den apostoliska successionen och om biskopsembetets bibehållande sin plats. De engelske biskoparne, lika visst som gallikaner och gammalkatholiker, hålla mycket på denna sak, när det gäller att åstadkomma enhet inom den syn-

Inom denna ram tillerkännas de särskilda national- och bekännelsekyrkorna både med afseende på lärouppfattning och kult stor frihet. Man vill icke åstadkomma någon stel enhet, som kunde förqväfva det kyrkligt-individuela lifvet i dess fria yttringar.

Hvad som deremot befinnes i strid med kyrkans ofvannämda gemensamma tro, har icke rätt att usurpera den kristna kyrkans namn och under en sådan dom, mena biskoparne i Lambeths slott, faller den romerska kyrkan, för så vidt som hon verkligen vill fasthålla ofelbarhetsdogmen. En kraftig protest emot ultramontanismen och Vatikankonciliet inlägges derföre i den kristna kyrkans namn i följande förklaring: »Vi erkänna ingen annan medlare mellan Gud och menniskor än den menniskan Jesus Kristus, hvilken är Gud öfver allting, lofvad evinnerligen. Vi förkasta såsom varande i strid med den hel. Skrift och den katholska sanningen hvarje lära, som sätter andra medlare i hans ställe eller på annat sätt vill kränka hans gudomliga majestät och den gudomens fullhet som i honom innebodde och som gifvit sitt oändliga värde i det offer han en gång på korset framburit för menniskornas synd. I följd häraf anse vi det vara vår pligt att fästa alla troendes uppmärksamhet derpå, att den brottsliga handling, hvarigenom Roms biskop uti 1870 års Vaticankoncilium tillvällat sig envåldsmakten öfver alla menniskor med afseende på deras tro och deras moral samt gjort anspråk på en inbillad ofelbarhet, har varit ett helgerån å en egenskap som tillkommer vår Herre Jesus Kristus allena». Och längre ned heter det: »Åt alla dem, som hänvända sig till oss för att undslippa vidskepelsens och villfarelsens ok äro vi villige att erbjuda all

---

liga kyrkan. Vi få icke göra dessa män den orättvisan, att de i allmänhet skulle anse den apostoliska successionens bibehållande såsom ett »conditio sine qua non» för att den enskilda bekännelsekyrkan och dess medlemmar skola kunna sägas vara inlemmade i Kristi allmänneliga kyrka. Men gäller det att sammanhålla denna kyrka i tiden och i sitt samband med den första apostoliska kyrkan, då anse de denna sak af en stor och oskattbar betydelse och förorda varmt dess återinförande i de protestantiska kyrkor, som förlorat densamma.

den hjelp och alla de fördelar, som de af oss kunna mottaga och som icke stå i strid med de i våra stadgar uttalade grundsatserna».

Detta sistnämda uttalande var ju en direkt inbjudning till union med de från Rom på grund af Vatikankonciliet emanciperade kyrkosamfunden, gammalkatholiker och gallikaner, — en inbjudning som dessa icke dröjde att besvara.

Omedelbart efter Lambeth-mötets afslutande tillstälde P. Hyacinthe den kommission, som af mötet under erkebiskopens af Canterbury presidium blifvit nedsatt för unionsfrågornas praktiska behandling, en skrifvelse, hvaruti han för den kyrkogerning han stod färdig att upprätta i Paris, begärde det ofvan utlofvade stödet. »Han ville», säger han, »en reform af sin kyrka, icke en revolution, och han visste att den kyrkliga absolutismen icke skulle botas genom kyrklig anarki. Han sökte derföre inordna sig under biskoplig styrelse och myndighet och då en dertill villig icke stod att finna i hans eget land begärde han att under det nuvarande, såsom provisoriskt betecknade tillståndet få sig anvisad en af episkopal-kyrkans biskopar, som ville taga honom och hans verk under sitt skydd». På förslag af erkebiskopen af Canterbury utsågs dertill den skottska biskopliga kyrkans primas. Så är den gallikanska rörelsen i Frankrike ännu i denna stund inordnad under episkopalkyrkan och i full union med densamma. P. Hyacinthe har dessutom blifvit den förmedlande länk, hvarigenom gammalkatholikerna i Tyskland och Schweitz genom sina respektive biskopar Reinkens och Herzog dragits in i denna unionsrörelse.

Vi kunna icke undgå att i detta sammanhang vidröra, hurusom denna betydelsefulla rörelse tenderar till att omsluta äfven vår *svenska* kyrka.

Det gifves en profetisk aning inom vårt folk, af mången närd, af en och annan uttalad, att då en gång kontinentens stora kulturländer i sin tur börja visa symptomer till att spela rollen af den sjuke mannen — den febersjuke, öfverarbetade som behöfver ett nytt tillskott af friskt blod

för att kunna lefva, då skall en ny, härlig mission öppnas för Nordens folk. Denna aning synes vakna till lif på mera än ett håll. Äfven de öfriga folkens blickar vändas hän emot den skandinaviska Norden — och särskildt är detta förhållandet från deras sida, som i kristendomen se mensklighetens förnämsta helsokraft.

Skall vårt folk såsom ett kristet folk ännu en gång veta att göra sin insats i vårt slägtes lifsutveckling? Eller skall det innan en sådan timma slår, duka under i striden för de makter, hvilka nu sträcka ut sina händer för att komma det att mista sin sjelfständighet, mista kärleken till sin tro och till sin kyrka? Frågan är allvarligare än att hon besvaras med några deklamationer, vare sig om vår storhet eller vår litenhet.

Blind skall man emellertid vara för att icke se huru anfall för nyssnämde ändamål göras af fienderna både från venster och höger. Å ena sidan har ju en liga bildats inom vårt eget land, hvilken, oförmögen af egen forskning, genom tidningsartiklar och föreläsningar i en populär form framställa »den utländska forskningens resultater» tillsatta med egna fantasier af djerfvaste slag. En obestridlig formel talang i framställningssättet kan väl till en tid dåra en publik, som saknar förutsättningarne för att härtill förhålla sig kritiskt, men icke behöfver man se serdeles djupt för att härunder märka den illa dolda anfallsplanen emot vårt folks fäderneärfda tro. Och å andra sidan börja vi ju alltmera blifva föremål för ultramontanismens eröfringslusta. Till den härvarande ultramontana pressens mest framstående och spridda organer hafva sedan ett par års tid sändts ganska vidlyftiga artiklar om den svenska kyrkan, skrifna med mera talang än sanningskärlek. Att tro dessa tidningsartiklar skulle Sveriges folk, ledset vid sin söndersplittrade och kraftlösa kyrka, blott ligga och vänta på den lyckan att få blifva ett byte för ultramontanismens utskickade. Dessa skola nog icke heller uteblifva. Förposterna nalkas ju redan. Ett par skeppsladdningar jesuiter lära nyligen hafva afgått till Norge och P. Félix har

rest sig en predikstol i Köpenhamn — andra tecken att förtiga *.

Men det är, såsom vi antydt, icke blott i kyrkoupplösande afsigter man utifrån nalkas oss, utan äfven i kyrkobildande. Huru allvarligt menadt det är ifrån engelsk sida att söka Sveriges indragande i den kyrkliga unionen, derpå gifvas många bevis.

Frågan om den apostoliska successionen inom vår kyrka har sedan flera år tillbaka med mycken ifver och med mycken grundlighet studerats af engelska prester, synnerligen af den i vår reformationshistoria väl hemmastadde Rev. F. S. May, och ha icke detta år, till stor förvåning för vår egen publik, som på få undantag när icke vetat hvad frågan gält, resultaten af dessa forskningar summariskt blifvit framstälda i ett på engelska språket offentliggjordt arbete af Rev. Nicholson. Och hvad som torde vara ännu mindre påaktadt: biskopen af Nya Zeeland gjorde förlidet år på offentligt uppdrag en rundresa i Sverige för att studera den svenska kyrkans tillstånd och möjligheten af en union med densamma. Hans redogörelse för denna mission, affattad i en embetsskrifvelse till engelska kyrkans biskopar, föreligger i offentligt tryck. Efter en studie öfver den svenska kyrkans forntid, hvarvid så väl hennes härstamning från Englands kyrka som hennes bibehållande af den apostoliska successionen framhålles, och sedan författaren derpå redogjort för kyrkans nuvarande ställning och det intresse, hvarmed hennes högste styresmän omfattat hans ärende, kommer han till den slutsatsen, att den närvarande stunden är serdeles gynsam för ett närmande mellan Sveriges och Englands kyrkor **.

* Denne P. Félix uppträdde i Notre Dame såsom fastlagspredikant samtidigt med att P. Hyacinthe der talade under Adventstiden. Han är såsom predikant den samtida jesuitismens berömdaste sakförare. Genom tvenne år 1868 i Paris hållna konferenser mot protestantismen dokumenterade han sig som en utpreglad protestanthatare.

** Se »The Foreign Church Chronicle and Review.» September I. 1879. N:o 11. — Wells Gardner, 2 Pater noster Buildings, London.

Tvifvelsutan finnas inom den svenska kyrkan alltjemt personer, som med misstänksamhet lyssna till dessa unionsplaner, menande att vårt land och folk derpå har mycket att förlora, intet att vinna. De hålla före att vi derigenom ovilkorligen skulle förlora vår lutherdom, vår rikedom, och alltid få något sämre i utbyte. Men man *kan* å andra sidan, på samma gång man af fullaste hjerta delar deras öfvertygelse, att lutheranismen är kristendomen i dess renaste form, och på det djupaste respekterar all derom värnande trohet, uppfatta det kristliga kärleksbudet såsom förpligtigande icke blott den enskilde individen, utan äfven den särskilda bekännelsekyrkan, att icke gräfva ned sitt pund, att icke stänga in sig med sin skatt, utan att frimodigt gå ut och verka med densamma bland sina systerkyrkor. Den nya kristliga lifserfarenhet, som i och genom Luther blef församlingen gifven, är ett ljus, som vi icke behöfva ställa under skäppan, utan som vi med glädje kunna lyfta upp på ljusastaken att folken må fröjdas i dess sken. Att så göra under full tillförsigt att allt flera och flera derunder skola samlas är bättre och värdigare än att låta vår lutherdom förnämligast göra tjenst såsom ett försvars- och anfallsvapen med hvilket vi hålla menniskorna på afstånd och med hvilket vi såra dem. Och månne det icke för öfrigt vittnar om en nog hög grad af sjelftillräcklighet att tro, det vi icke skulle hafva *något* att vinna på en närmare beröring med t. ex. Englands kyrka, vi som hittills utifrån importerat så mycket från den tyska protestantiska kyrkan (så djup i sin vetenskaplighet, men tillika så opraktisk, så oförmögen af kyrklig organisation), under det att vi ifrån England hittills egentligen icke emottagit annat än dess mest kyrkoupplösande elementer. Hvilken kristen kyrka i vår tid är dock såsom den engelska praktisk i sin fromhet, stark i utöfvande af kärlekens gerningar, och hvilken har så som hon förstått göra sig respekterad af sitt folk!

Vi hafva kastat en hastig blick på unionsrörelsen inom vår verldsdel. I närmaste sammanhang härmed hafva vi att bevittna ett annat, högst märkvärdigt kyrkligt unionsfenomen. Öfver denna rörelse i hjertat af Europa och af

densamma understödd räcker Amerikas biskopliga kyrka handen till Orientens kristna kyrkor — den nya, ungdomskraftiga verlden till den gamla mot grafven lutande.

Vi hafva länge lefvat i ett slags förnämt förakt för Orientens kristna kyrkosamfund. Här är dock i viss mening allas vår moderkyrka och tiden torde vara inne att i sonlig pietet twå hennes fötter samt att såsom kristna bröder erkänna de sjuttiofem millioner själar, som inom henne inrymmas.

P. Hyacinthe, som grundligt studerat denna kyrka och hennes närvarande ställning, yttrar härom: »Äfven med fara att stöta för hufvudet den romerska och protestantiska Occidenten i dess högmodiga och lättsinniga fördomar, skola vi dock alltjemt uttala vår mening, att Orientens orthodoxa kyrka synes oss kallad att utöfva ett stort inflytande i det återuppbyggandets verk, hvarpå kristenheten arbetar. Denna kyrka är inom sig sjelf söndersliten. I vissa afseenden kan man väl säga, att ingen annan är det i så hög grad som hon. Men om också, för att begagna mig af en biblisk bild, hennes kött är brändt och upprifvet, — icke ett af hennes ben är derföre brutet. I trots af sina olyckor, eller kanske just till följd af dem, har hon sluppit undan såväl den protestantiska afskärningen som de romerska utväxterna. En orörlig väktarinna af framtidens löften såväl som af forntidens institutioner, påminnande om judafolket under det gamla testamentets dagar, isolerad såsom detta ibland de henne föraktande stora kulturfolken och trampad under fötterna af barbariet, bildar hon dock i historisk mening det sköte, hvarur den synliga kyrkan utgått och dermed också det af försynen anvisade centrum, mot hvilket kristenhetens reform- och unionsarbete måste syfta tillbaka».

Dessutom må vi icke vara blinda för de märkliga lifstecken, som Orientens kyrkor på senare tider framvisat. I ryska kyrkan har en mäktig rörelse arbetat sig fram alltsedan Alexander II:s dagar. Likaså inom Greklands kyrka. Det theologiska studiet har vaknat till nytt lif och icke få unga greker studera i närvarande stund vid Tysklands universiteter. Det är å andra sidan ingen nyhet, att ledande

personligheter inom dessa kyrkor sedan långt tillbaka icke blott hyst unionsvänliga meningar, utan äfven sökt sätta dem i verket, men att dessa försök alltid strandat på Roms herskareanspråk. Med hvilken ifver och med hvilken glädje den nu utsträckta handen fattats, derom vittna på ett i sanning rörande sätt de skrifvelser från Orientens patriarker, hvarmed inbjudningen från Amerikas episkopalkyrka besvarades. Vi hafva under våra ögon sådana skrifvelser från patriarkerna i Constantinopel, Alexandria och Antiokia samt från presidenten för den heliga synoden i Athen, samtliga daterade åren 1872 och 73, alla vittnande om samma sinnelag och uttalande de varmaste önskningar för det stora verkets framgång *.

Tillfälle och utrymme saknas oss här för att anställa någon mera detaljerad studie öfver de kulturhistoriska följder, öfver hvilka tanken på det kyrkliga unionsarbetet låter oss se ut. Men visst är att de vidder, som här öppna sig, äro oändliga. Och skulle det verkligen vara vår egen eller en kommande generation gifvet, att få se en sådan lifsströmning breda ut sig öfver verlden, visserligen skulle i dess flodbädd civilisationens mest förädlade och härliga blomster spira upp. Skulle det ordet om folkens förbrödring och ropet på en verldsfred icke stanna vid att vara en frasblott, utan taga ett verkligt steg framåt emot sitt förverkligande, så vore det väl på denna väg. Skulle missionen, som dock onekligen är mensklighetens största gemensamma kulturangelägenhet, vakna till nytt lif och i vidare kretsar bära ljusets fackla till de tallösa hednafolken, så vore det väl derigenom att de engelska, franska och ryska folkkyrkorna, hvilka närmast äro kallade att kristna de ännu öfvervägande hedniska verldsdelarne, gjorde gemensam sak i stället för att i inbördes förkättring motarbeta hvarandra och slitas om själarne **. Och inom den europeiska östern —

* Dessa bref finnas införda såsom bihang uti »La réunion des Eglises par Ignace Doellinger. Traduction de M:me Hyacinthe-Loyson. Paris, Sandoz et Fischbacher, 1880.

** Nu erbjudes den förvånade hednaverlden icke blott vid kristenhetens heligaste mötesplats, vid grafven i Jerusalem, det skandalösa skåde-

månne icke panslavismens betydelsefulla framtidsfråga, hvilken nu går såsom en mäktig, föryngrande rörelse genom de slaviska folken, skulle finna den kraftigaste af all befordran, om den religiösa splittring, som hittills delat dessa millioner menniskor emellan de grekiska, romerska, unerade och protestantiska religionssamfunden i lika många fiendtliga läger, hvilka delvis sönderslitit hvarandra *, kunde vika och gifva rum för endrägt, frid och förbrödring på det intimaste af alla områden, — om icke, såsom en och annan tänkt sig, för en enda stor slavisk kyrka.

Hvad vidare beträffar de kulturhistoriska följderna af den nya verldens kyrkliga union med Österlandet, så är tanken så djerf och så ny, att vi öfverlemna åt läsarens fantasi att fullfölja densamma, utan att för egen del följa den frestande tanken att här spela rollen af vägvisare.

De idéer vi här senast vidrört hafva i P. Hyacinthe fått en varm förkämpe, och kanske skall det en gång visa sig att hans största mission legat uti att hafva bildat en brygga för franska kyrkans öfvergång från sekterisk ultramontanism till sann katholicitet.

Han har sett kyrkan stängas bakom sig, han har lidit sitt martyrskap, han har offrat sitt blod, kunna vi säga, ty,

---

spelet af de kristnas inbördes rivalitet och hat, så att de t. o. m. måste hållas inom sina gränser af ottomaniska sablar, utan en likartad syn öppnar sig på många missionsfält. I Indien missionera icke mindre än tjugo olika kyrkosamfund, hvilkas sträfvan på det stora hela lika mycket går ut på att öfverträffa hvarandra uti att sinsemellan göra proselyter, som att göra kristna. Otaheitis innebyggare, en gång kristnade af engelska protestantiska missionärer, blefvo dessa frånslitna förmedelst franska bajonetter och öfverlemnades åt katholska emissarier, hvilka så grundligt gjorde sin sak, att de ej blott omvände dem från protestantismen, utan till stor del också från kristendomen. På Madagaskar — samma strid emellan de rivaliserande kyrkorna.

Under sådana förhållanden är det icke mycket att undra på, om hedningen icke får något djupare intryck af kristendomen, än besannandet af dess höge stiftares ord: »Hvart och ett rike som söndrar sig emot sig sjelf, det varder förödt».

* Se exempelvis Polens historia ifrån det 16:de seklet intill våra dagar.

såsom han sjelf en gång bekänt, »det finnes ett annat blod än det som flyter i ådrorna, nemligen det själens blod som han i tysthet droppa för droppa gjutit för sin trohet mot sitt katholska prestaembetete». Men, låt vara att han så blifvit ständ ensam till en tid, låt vara att hans väldiga stämma icke mera ljuder fram under Pariserdomens höga hvalf, — hans blick har med hvarje dag alltmera klarnat. Det strålar fram derur något af profetens eld. Han ser hvalfvet af en högre kyrka sammanknyta sig öfver sitt hufvud, — en kyrka som han väl kallar katholsk, men detta derföre att hon blifvit sådan att protestantismen icke längre har skäl att protestera, — en kyrka som omfattar verlden.

Underbart är det att lyssna till orden, jag skulle nästan vilja säga till den rythmiska sången, som ljuder från hans läppar, då han står under intrycket af denna syn.

Den store talaren är såsom eolsharpan, genom hvars strängar alla tidens vindar susa fram och få hvar en sitt ljud. Och i sanning, i underbart gripande, hänförande och starka ackorder är det särskildt denna »hufvudströmning genom tiden» här slagits an och funnit sin profetiska tolk.

För den profetiska blicken är ju perspektivet osäkert, då der faller så mycket ljus öfver taflan att allting synes nära, ja, att tidens och rummets gränslinier ibland på ett illusoriskt sätt flyta i hvarandra. Så kan ju ock P. Hyacinthe och de som med honom tro på möjligheten af denna framtidens stora allmänneliga kyrka såsom en realiserad verklighet, misstaga sig på *när* hon kan placeras in i tiden, ja, t. o. m. *om* hon kan det. Men i sak misstaga de sig icke. Det *skall* varda ett fårahus och en herde, och att tro derpå och att med enthusiasmens hopp om seger arbeta derpå, det är att arbeta för ett fridens värf, det är att arbeta för Guds rikes framgång på jorden.

Det skall äfven ur kulturhistorisk synpunkt visa sig icke hafva varit förgäfves.

Paris i November 1880.

E. Flygare.

Hermann Lotze's lära om rummet.

3.

(Forts. fr. häft. V.)

Från det föregående känna vi, huru Lotze i sina undersökningar om rummets ontologiska eller metafysiska betydelse kommit till det resultatet, att hela den rumsbestämda eller kroppsliga verlden är ingenting annat än vår subjektiva fänomenverld, d. v. s. närmare utfördt »det ordnade uttrycket» i vårt sinliga medvetande af en verklighet, som i sig själf är höjd öfver all rumsbestämdhet, som utgöres af en mångfald af rent andliga, själsartade, »intelligibla» väsenden i likaledes orumliga eller intelligibla förhållanden till hvarandra och till vår egen ande. Detta gäller då naturligtvis äfven om hvad vi kalla vår egen kropp och dess sinnesorgan. Och då detta särskildt anmärkes af L., kunde man möjligen vänta, att han härmed vill antyda en af de ontologiska förutsättningar, hvarpå han ämnar bygga hela sin psykologi *. Eller åtminstone kunde man hafva anledning att vänta, att han i sina psykologiska betraktelser öfver rumsåskådningen, för hvilka vi nu gå att redogöra, skulle gå ut ifrån och endast söka att närmare genomföra sin nyss angifna metafysiska åsigt om rummet.

Men dessa förväntningar svikas. Ty L. förklarar genast, att ett sådant förfaringssätt skulle leda till en lika odräglig som öfverflödig vidlyftighet — »öfverflödig därför, att då vår andliga natur nu en gång gifvit oss rumsåskådningen såsom vårt sätt att uppfatta, så består densamma för oss med rätta och vi böra icke försmå detta verksamma medel att utbreda klarhet och åskådlighet öfver förhållan-

---

* Se föreg. s. 298.

den, som icke i sin verkliga gestalt utan endast på detta sätt äro oss gifna såsom föremål för varseblifning». Han menar nämligen, att det bör vara tillräckligt, om man en gång för alla kommit till visshet om all rumlighets blott fänomenella giltighet, och att man sedan vid alla mera speciella eller detaljerade undersökningar utan fara kan för det för åskådningen otillgängliga metafysiska begreppet om ett system af intelligibla förhållanden substituera den åskådliga kroppsliga rumbilden. Han menar, att ehuru väl metafysiken måste principielt yrka, att äfven den verklighet, som för oss ter sig såsom kroppslig, är i sin innersta grund andlig och själsartad, så blir det likväl »för alt praktiskt utförande af vetenskapen hädanefter som hittils nödvändigt» att fasthålla den skarpa skilnaden mellan kropp och själ och att söka förklara deras inbördes vexelverkan med tillhjälp af en fysisk-psykisk mekanism. — Och i full öfverensstämmelse härmed tvekar han icke häller att i sina undersökningar rörande vår rumsåskådnings psykologiska uppkomst och utbildning utgå från det vanliga föreställningssättet om en verld, som verkligen breder ut sig omkring oss, »i hvilken vi själfva och tingen intaga bestämda platser och från de senare verkningar utgå i bestämda riktningar, hvilka träffa vår kropp och därifrån på något sätt öfvergå i själen, där de framkalla en rumlig åskådningsbild, hvars beståndsdelar inom vissa gränser hafva alldeles samma ömsesidiga läge som de yttre ting, hvaraf de såsom sensationer blifvit föranledda» *.

Det är emellertid så långt ifrån, att L. tror sig härmed hafva utan vidare löst det ifrågavarande problemet eller därifrån hafva aflägsnat alla svårigheter, att han tvärt om bemödar sig att visa, att uppgiften med afseende på rumsåskådningens *psykologiska* förklaring blir väsentligen densamma i alla fall, vare sig att man därvid uttryckligen ställer sig på den rena idealismens — enligt honom i *metafysiskt* hänseende enda hållbara ståndpunkt — eller att man — såsom han själf för beqvämlighetens skull för till-

* *Metaph.* ss. 543—4. *Med. Psych.* s. 65.

fället gör — accepterar en realistisk uppfattning af människokroppen och den yttre naturen.

Härvid börjar han med att erinra därom, att man i den psykologiska reflexionens barndom förestälde sig, att miniatyrbilder af tingen oupphörligt lösgöra sig från deras ytor och genom sinnenas portar inströmma i själen, men att det nu mera är en inom vetenskapen för länge sedan afgjord sak, att våra sensationer visst icke äro några sådana redan på förhand färdiga bilder, hvilka helt enkelt »öfvergå» i själen, utan att fast mera själen på sin höjd *med anledning af* yttre påverkan eller genom lefvande reaktion däremot hemtar dem ur sitt eget inre, sin andliga natur. Men hvad som sålunda allmänt erkännes såsom gällande om det qvalitativa innehållet i våra varseblifningar eller om hvad vi gemenligen kalla tingens sinliga qvaliteter (färger, toner etc.), detsamma måste, såsom L. framhåller, mutatis mutandis gälla äfven om tingens rumliga eller geometriska egenskaper och förhållanden. D. v. s., äfven förutsatt, att dessa sistnämda ega objektiv betydelse eller full verklighet oberoende af hvarje förnimmande, så blir det i alla fall omöjligt att antaga, att de skulle utan vidare endast utifrån upptagas eller »afspeglas» i vårt medvetande. Detta följer redan däraf, att ett medvetande öfverhufvud icke kan i något afseende vara ett rent passivt receptaculum, dit några utifrån kommande bilder eller intryck kunna oförändrade intränga. Men detsamma följer för det andra äfven speciellt däraf, att det förnimmande medvetandet lika litet eller ännu mindre kan vara ett utsträckt medium, i hvilket dess egna reaktioner mot de utifrån komna intrycken lägra sig i en viss ordning bredvid hvarandra. Det bör nämligen vara tydligt, att alt förnimmande är en enhetlig, andlig, rent intensiv verksamhet, att således äfven då vi förnimma något såsom utsträckt eller kroppsligt, själfva förnimmelsen (betraktad såsom en akt af förnimmande) icke därför är utsträckt eller kroppslig — eller närmare utfördt, att en förnimmelse af en cirkel visst icke är cirkelrund, lika litet som en förnimmelse af en qvadrat är qvadratisk o. s. v. Men häraf följer ovilkorligen, att äfven

om man utgår från förutsättningen af utom oss objektivt existerande ting och af deras genom vår egen kropp förmedlade inverkan på själen, så måste i alla fall alla från dessa ting utgående verkningar eller intryck i samma ögonblick, som de skulle öfvergå i det förnimmande medvetandet, förlora hvarje spår af sin geometriska struktur och omsättas i ett »orumligt tillsammans» af rent intensiva eller qvalitativa förnimmelser eller själstillstånd *. Och om vi

* L. betonar, att den nämda konseqvensen är lika oundviklig, vare sig att man föreställer sig den förnimmande kraften såsom omedelbart närvarande »wie eine tastende Hand» redan i det yttre sinnesorganet (t. ex. ögat) eller att man, i likhet med honom själf, såsom själslifvets enda omedelbara organ betraktar hjärnan, dit det yttre intrycket fortplantas genom nervprocessen. Hvarken den omständigheten, att man på ögats näthinna finner en trogen spegelbild af det yttre föremålet, eller den omständigheten att de skilda ljusintrycken härifrån ledas till centralorganet genom en mångfald af från hvarandra isolerade nervfaser, möjligen ehuru ovisst med bibehållen ordning, — hvarken det ena eller det andra kan nämligen, såsom åtskilliga fysiologer synas förmena, utgöra rums*åskådningens* tillräckliga eller omedelbara förklaringsgrund. Ty när eller hvar hälst man tänker sig, att de utifrån kommande verkningarne, så att säga, hinna fram till själen, alltid står det lika fast, att i samma ögonblick, som de skola från att vara fysiska processer förvandlas till förnimmelser, i samma ögonblick måste alla skiljoväggar och alla geometriska relationer dem emellan försvinna, emedan själen är ett andligt väsende, som icke intager något rum, i hvilket man kan skilja mellan höger och vänster, ofvan och nedan o. s. v. — Men L. går ännu längre, i det han framhåller att det med hänsyn särskildt till den föreliggande frågan t. o. m. är likgiltigt, om man vill omfatta en materialistisk åsigt om själen. Ty äfven om själen till sitt substantiella väsen vore en materiell kropp, i hvilken de utifrån kommande intrycken lägrade sig i bibehållen ordning, och äfven om man ville antaga det i och för sig orimliga, att dessa fysiska affektioner redan *eo ipso* vore sensationer, så återstode i alla fall att förklara, huru af dessa spridda sensationer kunde bildas en sammanhängande åskådning, hvilket tydligen vore möjligt endast genom en enhetlig eller odelbar akt af sammanfattande rent *intensiv* verksamhet. Korteligen, äfven om en materiell själ skulle det gälla, att hennes senterande och sina sensationer sammanfattande *förnimmande* icke kunde försiggå i eller vara bestämdt af något verkligt rum, eller med andra ord, att äfven om man ville påstå, att detsamma vore såsom en osjälfständig accidens *bundet vid* vissa rörelser i hjärncellerna, protoplasma eller något dylikt, så kunde det förra likväl icke utan uppenbar orimlighet *identifieras* med de senare. Det sagda torde vara alldeles tillräckligt för att visa, att den materialistiska själshypotesen, långt ifrån att man däraf

icke desto mindre känna tingens verkliga utsträckning och inbördes lägen, så kan detta icke förklaras annorlunda än så, att vi själfva på något sätt rekonstruerat dessa en gång förstörda rumsförhållanden, d. v. s. att själen med tillhjälp af sina rent intensiva affektioner själfverksamt ur sitt eget inre skapat, icke ett nytt verkligt rum, men en rums-*åskådning*, i hvilken hon ordnat sin sensationsmångfald på ett sätt, som motsvarar ordningen inom den yttre verklighet, hvarifrån densamma härrör och som skall afbildas.

Men förhåller det sig sålunda, att alt extensivt »vid sin öfvergång i» själen ovilkorligen måste förvandlas till ett intensivt, och att själen måste af detta sitt material själf bilda sig en inre, ideell rumverld, så uppstå härvid tvänne frågor, som L. vill hafva strängt skilda från hvarandra, nämligen: 1) hvaraf kommer det sig, att själen *öfverhufvud* i vanlig form uppfattar eller sammanfattar en mångfald af intryck eller sensationer, som själfva icke ega några rumliga egenskaper?, och 2), förutsatt att den första frågan redan blifvit besvarad, genom hvilka hjälpmedel blir det möjligt för själen att i den af henne själf skapade rumsåskådningen åt hvarje särskildt intryck anvisa en bestämd *plats* i förhållande till de öfriga — och en sådan, som svarar emot den plats inom den yttre verkligheten, som intages af det föremål eller den punkt, hvarifrån detta intryck härleder sig?

Hvad beträffar den första frågan, så må först och främst framhållas, att L. energiskt protesterar mot alla försök att besvara densamma på empiristiskt sätt genom att förklara våra rumsåskådningar vara endast produkter af våra sensationers inbördes associationer. Lika omöjligt som det är att genom addition af nollor någonsin erhålla en reell qvantitet, lika orimligt finner han det nämligen vara att endast ur en association mellan rent qvalitativa sensationselement vilja härleda en alldeles ny karaktär (näml. rumlighetens), hvartill intet frö kan upptäckas hos de gifna

kan hemta någon fördel med afseende på rumsåskådningens *psykologiska* förklaring, i denna punkt lika som i andra endast invecklar sig i olösliga svårigheter.

elementen *. Eller kortare uttryckt, i en rent orumlig mångfalds egen natur kan enligt hans förmenande aldrig ligga skälet därtill att densamma uppfattas på ett rumligt sätt. Det närmaste svaret på den föreliggande frågan om rumsåskådningens allmänna ursprung blir därför, att detta måste sökas i det förnimmande väsendets egen natur, eller med andra ord, att rumsåskådningen är en själens medfödda (aprioriska) besittning, som icke kan vara henne gifven genom några intryck utifrån utan genom sådana endast »provoceras» till bestämda användningar. Sin uppfattning af detta förhållande formulerar han närmare på följande sätt: »Vi mena icke, att det oändliga i tre dimensioner utsträckta rummet är ett ständigt föremål för vårt medvetande, hvarpå vi tilläfventyrs alt sedan vår födelse i tankarne stirra, längtande efter att fylla detsamma med bilder. Vi mena endast, att vår andes ursprungliga natur drifver oss till att i rumliga lägen ordna våra sensationselement, och att en senare reflexion på den oändliga mångfalden af sådana anordningar, hvilka vi omedvetet företagit, nu äfven bringar till medvetande en mer eller mindre liflig totalåskådning af ett dem alla omfattande oändligt rum» **.

Men om L. altså på det bestämdaste förkastar alla teorier, som vilja på empiristiskt sätt förklara rumsåskådningens allmänna möjlighet och nödvändighet, så är han en

---

* I förbigående må nämnas, att då *John Stuart Mill* och *Wundt*, hvilka till en viss grad insett detta, i st. f. association hällre tala om ett slags »andlig kemi», (*Wundt, Physiol. Psychol.* s. 640 m. fl. st.), så anmärker L. mot detta tal bland annat, att under det att vid en kemisk syntes de särskilda elementen »sammansmälta» eller gå så helt och hållet upp i den nya produkten, att de, åtminstone tillsvidare och delvis, förlora sina specifika karaktärer och icke längre kunna från hvarandra urskiljas, så eger däremot ett motsatt förhållande rum vid alla psykologiska synteser (se vidare härom kap. »von dem beziehenden Vorstellen», L:s *Metaph.* s. 530). För öfrigt varnar L. flerestädes alvarligt mot den rådande tendensen att inom det psykologiska området öfverflytta sådana från den yttre naturen hemtade analogier, — en tendens, hvari han ser ett väsentligt hinder för en fördomsfri uppfattning af de psykiska företeelserna i deras egendomliga beskaffenhet.

** *Med. Psych.* s. 235. Jmfr ofvan s. 313.

icke mindre afgjord fiende till alla försök att deducera denna nödvändighet a priori*. Ty väl måste densamma, såsom vi sett, enligt honom hafva sin grund på något sätt i själens egen ursprungliga natur eller väsende. Men om detta väsende, menar han, hafva vi ingalunda en så fullkomlig kännedom, att vi kunna hoppas att uppställa en så uttömmande definition däraf, att ur denna alla själens egendomliga verksamhetssätt skulle följa såsom logiska konseqvenser. Herbarts bemödanden att uppvisa det psykologiska rummet såsom den enda form, i hvilken ett enhetligt förnimmande väsende kan på samma gång hålla i sär och sammanbinda en samtidig mångfald af intryck, kritiseras af L., som finner H. därvid oupphörligt röra sig i, mer eller mindre latenta, cirklar. Men icke nog därmed, att L. förklarar, att H:s deduktion är misslyckad och att alla försök i den vägen äro på förhand dömda att misslyckas, utan L. påstår vidare, att H:s åsigt om rumsformens betydelse för alt förnimmelselif är öfverdrifven och oriktig ock faktiskt vederlägges af vår egen psykologiska erfarenhet. Han fäster nämligen uppmärksamheten därpå, att det i själfva verket endast är ögats och i viss mån äfven »tastsinnets» sensationer som af oss uppfattas i rumlig form, hvaremot detta ingalunda är händelsen med en mångfald af samtidigt klingande toner, ehuru vi ofta kunna mycket väl skilja äfven dessa från hvarandra**. Hvad vi i föreliggande hän-

---

* Jmfr ofvan s. 287.

** Detta psykologiska faktum torde icke kunna med fog bestridas. Väl är det sant, att äfven ljud och toner merendels tyckas komma till oss utifrån och från olika håll. Men detta torde härröra endast däraf, att desamma, medvetet eller omedvetet, associeras med våra öfriga förnimmelser och framför alt med sådana, som äro hemtade från synsinnet, emedan dessa i allmänhet spela den vigtigaste rollen i vårt förnimmelselif. Åtminstone är det visst, att i den mån sådana associationer tryta, blir det svårare att säkert och noggrant lokalisera ett ljud — något som därför ock icke så sällan är oss alldeles omöjligt. För vår del kunna vi icke tro annat, än att det hvilar på ett missförstånd, då man stundom påstår, att vi *alltid* på något sätt i rummet förlägga eller »projiciera» äfven våra ljudförnimmelser. (Jmfr föreg. s. 285). Men är det faktiskt, att vi kunna (t. ex. i ett musikaliskt ackord) tydligt förnimma flere samklingande toner, som å ena sidan såle-

seende kunna med visshet säga, inskränker sig altså därtill, att så är själens natur nu en gång beskaffad, att en mångfald af intryck af ett visst slag (af hvilket slag kunna vi måhända upptäcka) nödgar henne att skåda denna mångfald i ett rumligt bredvid hvartannat. Men hvarför, det kunna vi icke begripa, utan detta förhållande är och blir en i själens djup för oss själfva förborgad egendomlighet* — något hvaröfver vi emellertid icke hafva större skäl att klaga än däröfver, att vi lika litet kunna förstå, hvarför eterdallringar nödvändigt skola förnimmas såsom ljus och luftvågor såsom klang och icke t. ex. tvärtom o. s. v.

Och härmed lemnar L. den första frågan om rumsåskådningens allmänna *ursprung* och öfvergår till den andra frågan rörande rumsåskådningen, den »topologiska», den enda hvarmed han anser, att den psykologiska vetenskapen kan sysselsätta sig med hopp om framgång.

Spörjsmålet gäller, såsom vi erinra oss, hvilka hjälpmedel själen använder för att i sin ideella rumverld noggrant lokalisera sina olika intryck på ett sådant sätt, att den härigenom uppkommande åskådningsbilden motsvarar eller liknar sitt yttre föremål. Vi vilja genast anföra det sätt, hvarpå L. vill hafva detta spörjsmål besvaradt närmast i största allmänhet; och för beqvämlighetens skull skola vi därvid hålla oss endast till synsinnet. Detta svar lyder i korthet sålunda: en ljusstråle, som träffar en bestämd punkt af ögats näthinna, framkallar därigenom i själen icke blott en af hans egen beskaffenhet betingad färgsensation utan tillika ett särskildt för denna punkt egendomligt eller däraf betingadt biintryck (»signe accessoire»), hvars beskaffenhet således är fullkom-

---

des icke sammansmälta till en enda ton och som å den andra icke häller för vår uppfattning ordna sig i ett rumligt bredvid hvart annat, då är detta onekligen en instans ej blott mot Herbart, utan äfven emot en sådan åsigt, som tilläfventyrs i rumsåskådningen ville finna och uppvisa en för *hvarje ändligt* väsende nödvändig uppfattningsform. Det kunde ju vara, att hon är en af de former, hvari *vår* ändlighet gör sig gällande inom vissa bestämda områden, men att det finnes andra ändliga väsenden, som icke als förnimma på rumligt sätt.

* Jmfr ofvan s. 307.

ligt oberoende af sensationens egen qvalitet; och det är dessa för hvarje särskild punkt af näthinnan olika biintryck, hvilka L. kallar »lokaltecken», och hvaraf själen enligt honom får anvisning om, hvarthän i rummet hon har att förlägga de hufvudintryck eller färgsensationer, hvarmed desamma associera sig. Att nämligen färgsensationerna själfva icke kunna gifva oss någon ledning i detta hänseende, det sluter L. däraf, att hvarje särskild färgnyans kan utan någon som hälst qvalitativ förändring vid olika tillfällen visa sig på hvilken punkt och i hvilka geometriska förhållanden till andra färger som hälst. För öfrigt är det, tillägger han, nödvändigt att antaga tillvaron af något slags med våra färgsensationer associerade lokala biintryck redan därför, att det eljes blefve fullkomligt oförklarligt, huru vi kunna samtidigt hafva flere färgsensationer af alldeles samma qvalitet, eller med andra ord, huru vi kunna hålla i sär och skilja från hvarandra flere punkter af alldeles samma färg, under det att deremot t. ex. tvänne qvalitativt alldeles lika toner alltid sammansmälta till en enda starkare ton. Ty «där ingen skilnad finnes, där kan hvarken Gud eller en menniska upptäcka någon sådan»*.

Hvilken uppgift L. anvisar åt sina lokaltecken, detta belyser han inledningsvis genom följande enkla och träffande bild. Om en boksamling skall uppställas i en ny lokal i samma ordning som den förut haft i en annan, så behöfver man ju icke bibehålla denna ordning under flyttningen, utan man kan därvid inrätta sig efter transportens beqvämlighet och vid framkomsten ordna böckerna med tillhjälp af påklistrade nummer. Ett sådant om sin förra ort erinrande kännemärke måste nu hvarje intryck på något sätt erhålla och bibehålla under sin ortlösa samvaro med andra intryck i själen — för så vidt nämligen det skall blifva möjligt för själen att i sin ideella rumverld rekonstruera den yttre verklighetens geometriska struktur. Men, fortsätter han, från den ort i det yttre rummet, hvarifrån t. ex.

* *H. Lotze. Sur la formation de la notion d'espace. Revue Philos.* IV. s. 351. Jmfr *Metaph.* s. 550.

en blå ljusstråle kommer, för han icke själf med sig något vittnesbörd om sitt ursprung, utan han är alldeles densamma, antingen han faller in i ögat från ofvan eller nedan, höger eller vänster. Först då, när tvänne likadana strålar beröra ögats näthinna, skilja de sig från hvarandra därigenom, att de träffa olika punkter häraf, och här kan då de lokala kännetecknens »ursprungsställe» sökas*. D. v. s., i och för sig tagen utgör den omständigheten, att skilda strålar träffa skilda punkter af näthinnan, visserligen icke enligt L. någon tillräcklig eller omedelbar förklaringsgrund till färgsensationernas lokalisation**, men han menar, att denna omständighet måste på ett eller annat sätt, naturligtvis genom förmedling af någon fysiologisk process — hvarom närmare längre fram — blifva en anledning därtill, att våra färg*förnimmelser* alltid åtföljas af något slags bihang, hvilket i sin ordning blir den närmaste *psykiska* grunden till denna deras lokalisation. För att redan från början åtminstone genom en från ett annat område hemtad analogi antyda, hvad detta innebär och huru något dylikt kan vara möjligt, hänvisar han till hvad man gemenligen kallar klangfärger (»timbres»), hvarmed, såsom bekant, förstås vissa egendomliga såväl af de särskilda tonernas olika höjd som af deras styrka oberoende modifikationer däraf, hvarpå man känner i sär de olika slags musikaliska instrument, hvaraf dessa toner frambringas. Hvad vi nämligen framför alt måste fasthålla för att icke helt och hållet missförstå L., det är att hans »lokaltecken» skola själfva vara rent inre, intensiva eller qvalitativa *själstillstånd* — förnimmelser eller känslor, hur man nu hälst vill kalla dem***.

Den röda tråd, som genomgår *alla* L:s psykologiska betraktelser rörande rumsåskådningen, det är ju, såsom tillräckligt torde framgå af det föregående, den tanken, att alla rumsförhållanden mellan de utifrån kommande intrycken »vid dessas öfvergång i själen» måste omsättas i eller ersättas med orumliga eller intensiva kännetecken och diffe-

* *Metaph.* s. 548.
** Jmfr ofvan noten s. 476.
*** *Metaph.* ss. 554, etc.

renser, och att det följaktligen är endast och allenast af sin egen inneboende natur som själen nödgas att öfverhufvud i rumsåskådningens form sammanfatta t. ex. sina färgsensationer. Men härvid behöfver hon enligt hans förmenande ovilkorligen någon särskild »ledtråd» för att finna, huru hon skall i det a priori gifna allmänna rummet på ett bestämdt sätt i förhållande till hvarandra ordna dessa sensationer — alldenstund de själfva härom ingenting förmäla — och denna ledtråd måste då sökas i sådana qvalitativa differenser, som sammanhänga med eller föranledas af de lokala åtskilnaderna mellan de yttre sinnesintrycken (»die Reize»). Och härmed hafva vi angifvit det innersta syftet eller den allmänna grundtanken i hans »teori om lokaltecken». Uttryckt i sådan allmänhet innehåller denna tanke endast ett psykologiskt *postulat*, hvars nödvändighet L. anser vara höjd öfver alt tvifvel, eller med andra ord en enligt hans åsigt i och för sig fullt viss *maxim* för den efterföljande närmare undersökningen om dessa lokalteckens specifika natur och beskaffenhet. Det resultat däremot, hvartill han i sist nämda hänseende kommer, eller det sätt, hvarpå han med stöd af empiriska fakta söker att närmare utföra sin nyss angifna grundtanke, detta betecknas af honom själf — med en varsamhet som är så mycket mera berömvärd som den väl i allmänhet är tämligen sällsynt — såsom endast en *hypotes*, som visserligen må åtminstone i hans egna ögon hafva för sig en mycket hög grad af sannolikhet, men som han icke desto mindre uttryckligen öfverlemnar åt kommande detaljforskningar att ytterligare bekräfta, korrigera eller möjligen vederlägga.

Innan L. går att med ledning af fysiologiska fakta å ena sidan och å den andra af psykologisk erfarenhet söka rätt på hvilka och huru beskaffade dessa lokaltecken äro särskildt inom hvardera af de båda områden, som här kunna ifrågakomma, nämligen syn- och tastsinnets, uppställer han emellertid på förhand ännu tvänne allmänna fordringar, som desamma måste motsvara för att vara i stånd att fylla den åt dem ofvan anvisade uppgiften. Först och främst framhåller han nödvändigheten däraf, att det lokala biintrycket är *af annan*

art än det hufvudintryck, som det skall hjälpa till att lokalisera, på det att det förra icke må sammansmälta med och därigenom förändra det senare, utan endast sälla sig därtill eller förbinda sig därmed »in der Weise einer Association» d. v. s. så, att intetdera stör eller grumlar det andras »eigenthümliche Natur und Färbung.» Endast så blir det nämligen möjligt, att t. ex. hvilken färg som hälst kan förläggas till hvilken ort som hälst med samma lätthet eller utan att därvid gynna eller gynnas af den ena orten mer än af den andra*. Men vidare och för det andra, alldenstund det ju icke är fråga endast därom, att hufvudintrycken skola i vår rumsåskådning öfverhufvud skiljas eller hållas i sär från hvarandra, utan därom, att de skola ordna sig i fullt bestämda lägen och på fullt bestämda afstånd sinsemellan**, så är det tydligen icke häller tillräckligt, att de lokala biintrycken öfverhufvud äro på något sätt qvalitativt skilda från hvarandra (så att hvarje punkt af näthinnan har — eller bättre uttryckt när den afficieras, framkallar ett visst bestämdt sådant), utan det blir nödvändigt, att desamma äro sinsemellan likartade och kommensurabla, så att de kunna bilda *ett system af sammanhängande serier* af intensiva eller qvalitativa differenser***.

Dessa fordringar söker nu L. att tillgodose genom sin förnämligast på ögats fysiologiska beskaffenhet grundade hypotes, för hvilken vi gå att i största korthet redogöra. Det är en bekant sak, att ögats näthinna icke öfveralt har samma grad af känslighet för ljusintryck, utan att det finnes en liten, i det närmaste åtminstone i hennes midt belägen, fläck (den s. k. gula fläcken eller centralgrufvan), hvilken i detta hänseende utmärker sig framför hennes öfriga delar och hvarifrån denna känslighet åt alla håll gradvis aftager. Denna fläck kallar L. för korthetens skull »det tydligaste seendets punkt.» Om en tillräckligt stark ljusstråle faller snedt in i ögat, så att den träffar näthinnan på något ställe på sidan om denna punkt, så blir en följd

* Jmfr ofvan s. 481.

** Detta förbises fullständigt af dem, som tro sig hafva förklarat alt, då de hänvisat till de isolerade nervbanorna. (Jmfr noten s. 476).

*** *Metaph.* s. 553—4. Jmfr ofvan s. 286.

häraf, att ögat alldeles ofrivilligt vrides just så och jämt upp så mycket, som behöfves, för att den nämda strålen skall falla rakt in däri eller så att han träffar den ifrågavarande punkten. Detta är den rörelse, som är allmänt bekant under namn af blickens fixerande eller riktande på ett visst föremål, en rörelse som ju ofta — ehuru icke alltid — företages fullkomligt oafsigtligt eller utan alt medvetande om dess ändamål. Och vi hafva all anledning att antaga, att densamma i sådana fall — eller åtminstone ursprungligen, hos det nyfödda barnet, — är hvad man kallar en fysiologisk »reflexrörelse», d. v. s. att den försiggår rent automatiskt, eller närmare utfördt att den har sin enda och tillräckliga förklaringsgrund däri, att synnervens i näthinnan utmynnande faser stå i något sådant — visserligen ännu åtminstone icke närmare bekant eller utredt — mekaniskt sammanhang med de motoriska nerver, som röra ögonäplet, att hvarje ljusintryck, som afficierar en viss punkt af näthinnan, därigenom äfven medelbart åstadkommer en viss rotation af ögat sådan som nyss beskrifvits — eller sträfvar att åstadkomma en sådan rotation. Ty det kan hända, att det stannar vid en ansats eller «tendens» till rörelse, som icke blir effektiv, emedan detta hindras af andra tendenser till rörelse i motsatt eller i flere motsatta riktningar, vare sig att därvid de motoriska nervernas »innervationer» mer eller mindre härröra från viljans eller öfverhufvud från själslifvets inflytelser, eller att de allesamman uppkommit på rent fysiologisk väg därigenom, att lika starka eller starkare ljusintryck samtidigt afficiera äfven andra punkter af näthinnan än den ifrågavarande.

Att vårt ögas verkliga rörelser af oss förnimmas under formen af specifikt egendomliga känslor (»Bewegungsgefühle»), det är ett obestridligt psykologiskt faktum, och L. anmärker härvid endast, att då rörelsen naturligtvis förnimmes såsom ett »skeende», så blir hvarje sådan »rörelsekänsla» i sjelfva verket en serie af successiva känslor, hvilka icke kunna vara sinsemellan fullkomligt lika, utan måste vara, om än aldrig så obetydligt, qvalitativt skilda från hvarandra. Men L. menar, att äfven en sådan rörelsetendens eller

en sådan innervation af en motorisk nerv, som icke kan blifva effektiv, emedan densamma neutraliseras af andra dylika, måste göra sig på något sätt gällande i vårt medvetande, vore det än endast såsom en aldrig så dunkel vitalkänsla. Och han menar vidare, att en sådan af en ineffektiv rörelseansats framkallad känsla är identisk med den första känslan (»das Anfangsgefühl») i den serie af sådana, som den effektiva rörelsen skulle föranleda, och att det blir en följd häraf, att om denna rörelse redan förut blifvit en eller hälst flere gånger verkligen företagen, så skall den förstnämda känslan reproducera och i erinringen associera sig med hela denna, kortare eller längre, serie, d. v. s. med den fulla känslan af en mot den ifrågavarande ansatsen svarande verklig rörelse. I dessa rörelse- eller »innervationskänslor» vill L. finna sina mot de af honom uppstälda fordringarne svarande lokaltecken. Först och främst äro de nämligen tillräckligt olikartade med våra färgsensationer, för att hvar och en af de förra skall kunna lika väl och lätt associera sig med hvar och en af de senare. Och vidare, då för hvarje särskildt ställe af näthinnan en rotation af bestämd storlek och riktning är af nöden, för att en på detta ställe fallande ljusstråle skall öfverflyttas till det tydligaste seendets punkt, så böra äfven de känslor, hvilka dessa rörelser väcka till lif i själen, bilda ett system af serier af sinsemellan kommensurabla och i hvarandra gradvis öfvergående (»abgestufte») intensiva och qvalitativa differenser. Får man därför antaga en i själens egen natur grundad möjlighet och nödvändighet att uppfatta specielt detta slags differenser i form af rumliga storheter (något som icke kan egentligen begripas eller närmare bevisas), och får man vidare antaga, att vi hafva någon anledning att förlägga de i det tydligaste seendets punkt infallande intrycken i medelpunkten af vår hela rumsåskådning, då låter det altså enligt L. förklara sig, att vi förlägga våra med dessa känslor associerade färgsensationer på bestämda afstånd och i bestämda riktningar från denna medelpunkt, eller med andra ord, att vi kunna åt hvar och en af dem anvisa en bestämd plats mellan och i förhållande till alla de öfriga, — hvilket skulle förklaras.

För att icke genom en altför knapphändig framställning tilläfventyrs bibringa läsaren en oriktig uppfattning af L:s åsigter vilja vi fästa oss särskildt vid några punkter, som i det föregående icke blifvit tillräckligt belysta. Vi hafva talat dels om känslor, som härröra från ögats verkliga rörelser, och dels om sådana, som föranledas af redan vid sin uppkomst hämmade rörelsetendenser. Måhända är det ännu icke fullt klart, huru L. tänker sig, att dessa båda något olika slag af innervationskänslor förhålla sig till hvarandra, eller hvilken betydelse för lokalisationen han vill tillägga hvardera slaget. I detta hänseende bör då tilläggas, att han uttryckligen förklarar sig anse, att de förstnämda äro de enda egentliga eller omedelbara lokaltecknen, och att de sist nämda kunna tjänstgöra såsom sådana endast medelbart eller genom att reproducera de förra — en åsigt, som å ena sidan vinner stöd däraf, att vi alltid, då vi vilja noggrannare uppfatta och bestämma ett föremåls utsträckning och förhållanden i rummet, låta blicken glida däröfver, hälst fram och tillbaka i flere riktningar, men som å andra sidan icke mindre stämmer öfverens därmed, att vi lokalisera våra intryck, äfven då ögat hvilar, ehuru i sådant fall mindre bestämdt eller fullkomligt. Att det äfven då sker någorlunda riktigt, detta beror enligt L. däraf, att vi så otaliga gånger rört vårt öga i alla möjliga riktningar, att de känslor, som dessa rörelser framkallat, äro mycket lätta att vid minsta anledning åtminstone tämligen troget reproducera*.

En annan fråga, som han själf uppkastar, är den, huru vida alla dessa innervationskänslor för att verka lokaliserande måste själfva vara till såsom medvetna förnimmelser eller åtminstone en gång i tiden hafva varit till såsom sådana, eller om det är för nämda ändamål tillräckligt, att de öfverhufvud existera på något sätt i själen, låt vara endast i form af dunkla vitalkänslor eller för henne själf obekanta tillstånd. Något fullt afgörande svar på denna fråga tror

* Hela den föregående framställningen af L:s hypotes rörande lokaltecknens närmare beskaffenhet är hemtad hufvudsakligen från hans *Metaphysik* ss. 557—62. Jmfr för öfrigt *Rev. phil.* och *Med. Psych.*

han sig icke om att gifva. Men han erinrar därom, att det gifves många, i synnerhet mera invecklade, psykiska funktioner, hvilka från början utöfvats med mer eller mindre klart medvetande, men som sedan genom att ofta upprepas öfvergått till fullkomligt medvetslösa vanor. Så förefaller oss t. ex. klaverspelarens utbildade virtuositet såsom en fullt naturlig talang, som icke kostar honom någon möda. Vid en blick på noterna knyter sig ögonblickligen och, såsom det synes, omedelbart en ganska komplicerad rörelse af handen. Men *här* veta vi, att en ansträngande lärotid gått förut, hvarunder han mödosamt inlärt och inöfvat mångfaldiga associationer af föreställningar såväl sinsemellan som med bestämda rörelser, altsammans mellanleder, som hos den utbildade kostnären i det ögonblick han spelar icke längre finnas till såsom medvetna. Det vore ju möjligt, menar L., att det förhölle sig ungefär på samma sätt med vår färdighet att snabbt och säkert lokalisera våra intryck (hvilken sannerligen icke är mindre underbar än klaverspelarens virtuositet), endast med den skilnaden att denna färdighet förvärfvats redan under vår späda barndomstid, dit ingen tydlig erinring räcker tillbaka. Vi tro oss hafva funnit, att L. i föreliggande hänseende i sina yngre skrifter i någon mån afvikit från sin äldre framställning i »Medicinische Psychologie», nämligen så till vida, att han i de förstnämda visar sig afgjordt luta åt det antagandet, att alla lokaltecken ursprungligen förnummits såsom medvetna (eller åtminstone märkbara) (organ-) sensationer, under det att i Med. Psych. »den första lokalisationen af de färgade punkterna, hvaraf synfältet först konstrueras» lika afgjordt flerestädes omtalas såsom en fullkomligt omedvetet försiggående psykisk process. Hvad som däremot är gemensamt i alla hans framställningar, det är den åsigten, att vår föreställning om rummets allmänna struktur icke mindre än vår förmåga att däri lokalisera våra intryck visst icke är någon plötslig skänk af naturen, hvilken vi skulle fullt färdig hafva erhållit i det ögonblick vi för första gången öpnade våra ögon, utan att desamma, ehuru visser-

ligen såsom anlag a priori gifna, likvisst behöft att utvecklas och utbildas genom erfarenhet och öfning *.

Hvad L. anser sig hafva förklarat genom sin ofvan framställda hypotes är, såsom man lätt finner, ingenting vidare än den med det yttre föremålet öfverensstämmande »inre teckningen» af dess bild eller med andra ord den inbördes ordningen mellan de färgade punkterna i vårt »synfält». Härefter går han vidare och söker visa, huru vi vinna — eller rättare huru vi utveckla vår a priori inneboende föreställning om en tredje dimension (d. ä. af perspektiviskt djup) och huru erfarenheten lär oss att, så småningom alt säkrare och riktigare, äfven i denna nya dimension lokalisera (eller om man så vill »projiciera») våra synförnimmelser. Det är obestridligt, att äfven härvid våra ögons rörelser spela en viss roll. Och i förbigående må såsom ett intressant faktum framhållas, att likasom t. ex. astronomen med fullt medveten afsigt såsom lokaltecken använder en vinkel som bildas af tvänne mot hvarandra konvergerande synlinier (eller den s. k. »parallaxen»), nämligen när han trigonometriskt bestämmer himlakropparnes afstånd från jorden, i alldeles likadant syfte, endast i vanliga fall mindre medvetet, betjänar man sig i det dagliga lifvet ofta nog af »dubbelögats» konvergensrörelse — eller noggrannare uttryckt af den häraf betingade innervationskänslan — för att bedöma isynnerhet längre afstånd, något hvari t. ex. alpjägare och sjömän, såsom bekant, pläga förvärfva en högst förvånande skicklighet. Men detta betonas af L. mycket mindre än af många andra **. Hvad han

* *Metaph.* ss. 554—6 och 564; *Revue phil.* s. 360; *Med. Psych.* ss. 337 och 359.

** T. ex. af *Wundt.* Vi begagna tillfället för att till dennes *Grundzüge der physiol. Psychologie* (Leipzig 1874) hänvisa den, som möjligen skulle vara intresserad, af att genom en rikedom af samlade psykologiska iakttagelser finna bekräftadt, huru afgörande våra ögons egendomliga rotationer och hela inrättningen af deras motoriska apparat inverkar på vår uppfattning af alla möjliga slags rumsförhållanden. W. ansluter sig nämligen i viss mening till L:s lära om lokaltecken. Men han modifierar densamma högst väsentligt, — i allra största korthet sålunda, att han icke vill i likhet med L. finna dessa lokaltecken ensamt eller omedelbart i rörelsekänslornas qvalitativa differenser, utan därjämte äfven antager vissa »qvali-

isynnerhet vill framhålla, det är, att våra föreställningar om den tredje dimensionen och af de synliga föremålens inbördes förhållanden i denna vinnas och utbildas först och förnämligast därigenom, att vi röra hela kroppen eller vända och flytta oss själfva i olika riktningar, och genom de erfarenheter vi härunder göra, hvarvid då allehanda ideassociationer och äfven slutledningar spela in. Men vi ämna icke här fördjupa oss i denna och därmed sammanhängande frågor, dels därför att denna uppsats redan vuxit så mycket, att den upptagit ett i en allmän tidskrift måhända väl stort utrymme, dels äfven därför att hvad L. med afseende på dessa frågor har att anföra icke är lika originelt eller af samma betydenhet som hans hypotes rörande våra färgsensationers lokalisation i synfältets tvänne dimensioner.

Af samma anledning kunna vi icke häller inlåta oss på någon redogörelse för hans undersökningar om beskaffenheten af de lokaltecken, med tillhjälp hvaraf vi lokalisera våra »tast»- eller känselsensationer, så mycket mindre som L:s hithörande betraktelser dessutom äro tämligen sväfvande, i synnerhet i jämförelse med den klarhet och prägnans, som onekligen utmärker hans teori om färgsensationernas lokalisation — något som för öfrigt är en måhända oundviklig följd däraf, att det nämda problemet med afseende på tastsinnets förnimmelser af mer än ett skäl alltid måste blifva mycket mera inveckladt än samma problem med afseende på synsinnets förnimmelser. Så mycket må likväl nämnas, att L. äfven inom tastsinnets område åt innervations- eller, såsom han stundom äfven kallar dem, muskelkänslor inrymmer en afgörande vigt och betydelse för lokalisationen *.

K. R. Geijer.

tative Verschiedenheiten der peripherischen Empfindung», och att han ur en syntes af dessa olikartade element låter »synfältets extensiva form» uppstå. (Anf. st. s. 640) — altså vill därur förklara icke blott färgsensationernas lokalisation i synfältet, utan äfven själfva extensiteten eller åskådningssättets rumlighet öfverhufvud. (Jmfr ofvan noten s. 478). Det må tillåtas oss att uttala såsom vår öfvertygelse, hvilken det här icke kan vara stället att närmare motivera, att denna W:s modifikation af L:s teori är alt annat än en förbättring.

* *Metaph.* ss. 565—73. Jmfr *Rev. Phil.* och *Med. Pscyh.*

Rembrandt i Nationalmuseum.

Den utländska afdelningen af muséets tafvelsamling eger som bekant sin hufvudstyrka i två punkter: Nederländarne på deras bästa tid, 1600-talet, samt rococotidens Fransmän, på 1700-talet. Vårt galleri ger i dessa punkter bidrag till den europeiska konsthistorien, hvilka denna knapt kan undvara, och som dess häfdatecknare delvis redan vetat att göra sig till godo. Det är närmast med anledning af några uttalanden från sådant håll, vi nedskrifva dessa rader. Blott i förbigående erinra vi om fransmannen Paul Mantz' förträffliga monografi (1879) öfver rococo-måleriets furste François Boucher, hvari full rättvisa göres åt den franske mästarens i Nationalmuseum befintliga arbeten, bland dem främst »Venus' triumf» (nr 770), som måhända är hans bästa duk och som, för att begagna den franske skriftställarens ord, »olyckligtvis ej mera befinner sig i Frankrike».

Från det nederländska måleriets *första* blomstringstid, d. v. s. af den van Eyckska skolans alster ega vi, som kändt är, blott helt litet. Dock kunna vi ej underlåta att påpeka den vackra bibliska bild, »Bröllopet i Kana», hvilken man numera med tämlig trygghet torde kunna döpa med *Gerard Davids* namn. Gerard David var en af Memlings efterföljare i Brügge († 1523) och en betydande konstnär, som man dock först på allra sista tiden lärt rätt känna. — Det nederländska måleriets andra stora epok infaller som bekant på 1600-talet, men det är nu fördeladt i två skilda skolor, den flamländska, i de södra spanska provinserna, och den holländska, i de nu såsom en sjelfständig fristat uppträdande norra. Den flamländska gruppens stormästare och hans bäste lärjungar äro äfven till finnandes i vårt

galleri. Bland de 8 målningar, som här med mer eller mindre skäl tillskrifvits Rubens och som derföre ock i afbildning voro representerade på den stora Rubens-utställningen i Antwerpen vid sekularfesten der 1877, äro åtminstone 4 nummer säkra original-arbeten.

Men ännu talrikare äro Holländarne tillstädes, och den förnämste af dem, Rembrandt, eger här åtminstone 7 dukar. — Man kan ju ej vara nog grannlaga vid tilldömandet af befintliga verk åt en konstnär, som gentemot efterverlden är försvarslös. Den nämnda summan (7) låna vi nu från en af samtidens bäste kännare af såväl Rembrandts som öfriga Holländares målarekonst, den bekante konsthistorikern Wilhelm Bode i Berlin. Han är en af de många utländingar som i sin vetenskaps intresse besökt vår hufvudstads konstsamlingar, och resultatet af sina undersökningar och sina intryck har han meddelat i den engelska tidskriften »The Athenæum» (i slutet af 1878).

En landsman till Rembrandt, C. Vosmaer, utgaf för ett årtionde sedan en monografi öfver den store målaren, det enda större biografiska arbete man ännu eger öfver R. Men ehuru Vosmaer för sin uppgift studerat flertalet af de större samlingar af Rembrandts verk som finnas i Europa, saknade han dock personlig kännedom af några. Detta var anledningen, hvarför Bode företog sig att besöka muséerna i Petersburg, Stockholm och Köpenhamn för att sålunda, med tysk grundlighet, fylla luckorna i Vosmaers arbete. — Vi nämde »intryck». Beklagligtvis, om man så vill, är konstkritiken och den derpå grundade konsthistorien mer än de flesta vetenskapsgrenar bunden vid denna subjektiva uppfattningsform. Hur litet forskningen än får »jurare in verba magistri», kan den dock icke, i detta fall mindre än i de flesta andra, göra sig oberoende af auktoriteter. »Det intryck man får af ett konstverk», säger en författare på detta område, »och det omdöme, man fäller deröfver, bero till god del på de intryck, man förut fått och den erfarenhet man gjort». Men just derför är det lärorikt både för den enskilde konstvännen och i synnerhet för konsthistorikern, som skall sammanfatta men omöjligen sjelf kan se

allt, att lyssna till den samvetsgranne och erfarne konstkännaren, på samma gång man bör skäligen misstro den altför tilltagsne bedömaren.

Vi föranledas till dessa betraktelser af några artiklar i »Augsburg. Allgemeine Zeitung» (1878) om Rembrandt utaf tysken Alfred von Wurzbach, samt af jämförelsen mellan dem och Bodes yttranden i «Athenæum» *. Herr v. Wurzbach är ock en bland de utländske konstkritiker som besökt vårt tafvelgalleri (1876), men hans meddelanden derom innehöllo en mängd faktiska oriktigheter, som framkallade vederläggning i både in- och utlandets press. Äfven denna gång framträder han såsom en spirituel feuilletonist, beundransvärdt tvärsäker i sina »intryck» och »omdömen» samt sträng i uppställandet af allmänna grundsatser, — vi ha nyss citerat honom —, men icke lika tillförlitlig, åtminstone icke i sina uppgifter om de härstädes befintliga taflor af Rembrandt, hvilka han omtalar. Enligt honom är den s. k. »Anastasius» (nr 579 i N. M.), hvilken man är van att betrakta såsom en af vår samlings perlor, ingenting annat än »en på bedrägeri gjord förfalskning», och den så underhaltig, att den »knapt lönar en eftertanke om hvem, som kan ha fabricerat den». Nåväl, detta är hr v. W:s »intryck», mot hvilket man blott kan vädja till andras och sitt eget. — Men då han anser sig ha rätt att förneka taflans äkthet redan af det skäl, att taflan bär en signatur, »Rembrandt», som R. vid denna tid (1631) »alldeles bestämdt» icke begagnade ännu, svara vi härpå blott: att på taflan står icke så, utan Rembra*nt*, samma signatur således, som i liknande fast blott större handskrift (obestridt äkta) redan följande året (1632) läses å mästerverket »Den anatomiska föreläsningen», — för att nu ej tala om de tidigare mindre arbeten, hvilkas signaturer åtminstone hittills icke anfäktats. »Att verkligen *se* en tafla och att stå inför den är två skilda saker»; — vi citera ånyo hr v. W.

Att »Anastasius» i W. Bode deremot finner en beundrare, behöfva vi knapt säga. Han finner den med rätta

* Dessa utländingars uppsatser äro oss i år påvisade af prof. C. G. Estlander i Helsingfors och doc. Julius Lange i Köpenhamn.

»särskildt intressant såsom den *tidigaste* bilden i raden af dessa enstaka helgon- och filosof-figurer i rymliga interiörer, hvilka gåfvo Rembrandt tillfälle att utveckla sitt underbara ljusdunkel». — Närmast i tidsföljden efter »Anastasius» kommer den fina och älskvärda bilden af R:s första fru, Saskia (dat. 1632), hvars drag så ofta blicka oss till mötes i hans bilder under det nu följande årtiondet, mästarens lyckligaste tid. Bode sammanställer vår bild med S:s bekanta porträtt i Cassel och Dresden, hvilka bägge tillhöra följande år (1633). Saskia blef Rembrandts fru först 1634, och man har, besynnerligt nog, haft någon svårighet att antaga, att de unga tu kunnat vänta så länge som två hela år, innan de gifte sig! Att detta dock varit fallet, synes framgå både af vår »Saskias» datum (1632) och äfven af ett annat porträtt, med samma årtal och påtaglig likhet, i Milano, hvilket hr v. W. eger den förtjensten att först hafva påvisat. För vår egen del ha vi endast den betänkligheten vid »Saskias» datum i Nationalmuseum, att hon ser något äldre ut än en 20-årig ungmö och än, de *senare*, porträtten i Cassel och Dresden. Vi ega dock inga yttre skäl mot signaturens äkthet, men erinra blott, huru litet absolut säkerhet till sluts ändå ligger i ett datum, som — må vara — en konstnär sjelf (möjligen efteråt!) nedskrifvit. Slående exempel härpå skulle lätt kunna anföras både ur den äldre och den yngsta konstnärs-historien. — Ännu en upplysning ha vi hr v. W. att tacka för. Den »Pomona» i Prag, af hvilken vi i N. M. ega en fransk kopia (nr 889), och i hvilken man också velat se Saskias drag målade af hennes man, är *icke* målad af Rembrandt och framställer *icke* hans ärbara maka utan en — courtisane. — Till ungefär samma tid som »Saskia» hänför Bode det präktiga gubb-porträttet med kalott och yfvig ringkrage (585), hvilket tyckes framställa en bekant predikant i Holland. — De tre svagaste åter af våra dukar (580, 586, 587) stryker B. ur raden af Rembrandtska originalarbeten. »Trumpetaren» (580) är dock en vacker bild med starkt Rembrandskt tycke, särskildt i den bruna, transparenta skuggningen, som återfinnes i flere af mästarens porträttbilder från just denna tid, 1630-talet; likasom an-

letsdragen erinra oss om vissa raderade sjelfporträtt af honom från samma tidiga epok.

De öfriga 4 bilderna tillhöra alla mästarens senare period, dessa år efter Saskias bortgång, då han söker ersätta sin brutna husliga lycka med nya, mera tvifvelaktiga förbindelser, och då hans ekonomiska välstånd spränges; för hvarje år står han altmera ensam, som målsman för den stora konsten, — det är nu den realistiska genre-konstens gyllene tid —, men sjelfständigt, kraftigt och passioneradt som hans sinne är — icke melankoliskt —, arbetar han blott så mycket ifrigare och nästan trotsigt efter *sitt* lynne. — Till den s. k. »Rembrandts kökspiga» (584, dat. 1651), som Bode med rätta beundrar, finner han ett porträttlikt motstycke i den ungefärligen samtida »Flickan med qvasten» i Petersburg. Mera entonigt och mindre briljant målade äro gubben (581) och gumman (582, daterade 1655), hvilka dock icke torde få kallas R:s föräldrar. Fadren dog redan 1632 och modren 1640, två år före Saskia. Bode finner i våra bilder ingen större likhet med de oomtvistade porträtt, man eger af dem. Men väl finnas i flere gallerier än vårt dylika karakteristiska gubb- och gumm-bilder, hvilka utan större skäl benämnas Rembrandts föräldrar.

Återstår så den s. k. »Ziskas ed» (578), den största och »intressantaste taflan i samlingen». Utom den s. k. »Nattvakten» i Amsterdam, (hvilken i parentes sagdt ingalunda är något *natt*stycke), innehåller ifrågavarande bild flere figurer i full kroppsstorlek än någon annan af Rembrandts hand. Taflan är aldrig färdigmålad och saknar derför också signatur och datum, men dess äkthet är icke dess mindre påtaglig, äfven för Bode. Dess ofullbordade skick försvårar ock tydningen af innehållet. Bode tviflar starkt på den traditionela benämningens riktighet och vill gerna finna ett gammal-testamentligt ämne, men vet ej hvilket. Onekligen ligger det mycket i det hussitiska ämnets karaktär, som måste anslå en holländsk protestant på 1600-talet, särskildt en man med Rembrandts lynne. Men å andra sidan måste medges, att ett sådant historiskt ämne förefaller främmande för hela hans konst. Bode erinrar om

det kända faktum, att man icke af R:s pensel känner någon enda bild, som afser ett rent historiskt innehåll, utom den, hvarmed han firade den Westfaliska freden (1648), och denna är en allegori! Äfven i fråga om andra taflor af Rembrandt, hvilkas ämnen traditionen velat finna i den nyare historien eller annorstädes, har man till slut hänvisats till bibeln, hvilken är den källa, hvarur han i allmänhet hämtat sina ämnen, fast han ger dem en mycket fri holländsk tolkning. En annan tysk kritiker (den anonyme författaren af den lilla förträffliga textboken till »Seemanns Kunsthistorische Bilderbogen») vill finna ämnet hämtadt ur »Makkabäernas böcker» utan att dock uppge något särskildt ställe. »Ziskas» figur påminner oss lifligt om åtskilliga öfversteprester, rabbiner och dylika personer i Rembrandts raderingar. Möjligen skulle man nu i honom kunna se den judiske hjelten Judas Maccabeus, som förde sina landsmän till seger mot hedningarne, »beskärmade sin här med sitt svärd», drap Apollonius och »tog hans svärd, det han sedan förde i alla sina lifsdagar»; eller kanske hällre hans fader, den »ypperlige och väldige presten» Matathias, som på sin höga ålderdom förmanade sina söner att »blifva med allvar vid lagen» och hämnas på hedningarne, såsom han sjelf förut gjort (Makkabäernas I Bok, 2 och 3 kap.). Men, vi medge det, någon tvingande likhet mellan taflans detaljer (hufvudfiguren synes t. ex. vara enögd) och berättelsen finnes icke. En annan sak är, om man ens behöfver vänta en sådan hos Rembrandt? — Taflan har ansetts härstamma från Rembrandts sista tid († 1669); Bode tror den vara målad tidigare, omkring 1654. Detta må stå för hans räkning.

Till sist erinra vi om de dyrbara handteckningarne af Rembrandt i Nationalmuseum, hvilkas värde Bode skattar ändå högre än oljemålningarnes.

G. G.

Förklaring

af

C. W. Blomstrand.

I en uppsats af Docent K. R. Geijer om »Hermann Lotze's lära om rummet» intagen i femte häftet af Ny Svensk Tidskrift heter det i en not till sidan 322, att författaren funnit »en särskild anledning till ett inlägg ifrån idealistisk synpunkt i fråga om rummets betydelse däri, att Prof. Blomstrand — — — i föredrag, som hållits vid naturforskaremötet i Stockholm d. å., öppet proklamerat, att han ställer sig '*på den materialistiska filosofiens mark*', — — — för så vidt man väl måste sätta tro till tidningsreferaten i de punkter, där de icke beriktigats».

Då i ett sådant yttrande, enstående som det är, gerna måste inläggas den mening, som hade jag förklarat mig omfatta den moderna materialismens läror, huru mycket än detta skulle stå i strid mot tidigare af mig gjorda uttalanden, såsom i min uppsats om naturens grundämnen i Keys och Retzii samling eller i mitt föredrag vid promotionen 1874 (Lund samma år), finner jag mig föranlåten att för afböjande af hvarje möjlighet till en sådan tolkning af de citerade orden något närmare redogöra för arten af det föredrag, som föranledt det i något tidningsreferat mig tillagda yttrandet, mot hvilket nu protest inlägges.

Mitt föredrag rörde kemien såsom atomernas vetenskap.

Det torde väl knappt behöfva anmärkas, att det var som kemist och naturforskare och icke i aflägsnaste mån som filosof eller med stöd af filosofiska grunder, som jag sålunda sökte lemna en öfversigt af atombegreppets betydelse för den kemiska vetenskapen.

Äfven om jag vetat mig vara i besittning af de filosofiska insigter, som dertill berättigat, hvilket jag mer än villigt erkänner ingalunda vara fallet, skulle det varit minst sagdt narraktigt, om jag från den ena eller andra filosofiska ståndpunkten sökt lösa spörsmålet om atomernas vara eller icke vara. Det är tydligen på rent empirisk väg atomernas antagande slutligen för kemisten framstått som en tvingande nödvändighet.

Det är emellertid, såsom väl är bekant, först under tiden sedan vårt eget århundrades början, som atombegreppet efterhand

blifvit den fasta grund, hvarpå kemien låter sin lärobyggnad hvila. Var det alltså endast den korta tidrymden från början af innevarande sekel och den derunder försiggångna utvecklingen, som föredraget närmast och egentligen gällde, kunde jag dock ej undgå att i den kortfattade inledning, som föregick den egentliga framställningen, med några ord erinra om de åsigter rörande materiens väsende, som inom de olika filosofiska skolorna gjort sig gällande långt innan ännu kemien sjelf på något sätt intagit en sjelfständig ställning såsom vetenskap. De grekiska atomisternas satser voro med sin i många afseenden särdeles märkliga öfverensstämmelse med den moderna kemiens atomlära allt för anmärkningsvärda för att helt och hållet med tystnad förbigås.

Jag kom härvid att uttala såsom en i sig naturlig sak, att vi icke hos idealfilosoferna, utan endast hos den filosofiska skola, för hvilken materien i och för sig är på en gång betraktelsens utgångspunkt och hufvudsakliga föremål, hafva att vänta åsigter om dennas natur, som komma den kemiska atomtheorien nära. Oafsedt sjelfva beskaffenheten af det förelagda ämnet, atomernas tillvaro och bevisen derför, är det möjligen detta, som närmast föranledt uppgiften, att jag förklarat mig ställa mig på den materialistiska filosofiens mark eller, som väl skall vara det samma, förklarat mig hylla den materialistiska filosofiens läror.

Men visserligen var en sådan min uppfattning fullt berättigad och så godt som af sig sjelf gifven. Det låter sig väl ej gerna bestrida, att det för tänkaren såsom sådan är lika omöjligt att ur de rena ideerna såsom utgångspunkt konstruera materien sådan den för den sinliga varseblifningen framträder, som å andra sidan att ur materien såsom utifrån gifven härleda andens yttringar. Väl kunna eftergifter göras, hvarigenom båda, så vidt sig göra låter, inrymmas i systemet vid sidan af hvarandra, men att fullt lösa motsatsen mellan ande och materia torde väl knappast någon filosofi vara mäktig? Och å andra sidan må det väl vara den rena tankens ovilkorliga fordran, att materien är obegränsadt delbar. Atombegreppets uppställande kan ej vara idealfilosofiens verk.

Skulle åter verkligen frågan varit att bestämma sig i valet mellan de olika verldsåskådningar, som å ena sidan i den idealistiska, å den andra i våra dagars materialistiska filosofi funnit sitt uttryck, skulle jag visserligen ej varit tveksam i valet.

Men härom var ej och kunde ej vid tillfället i fråga blifva något tal. Uppgiften var ju helt enkelt att fullkomligt objektivt i några flygtiga drag redogöra för utvecklingen af den kemiska atomtheorien, de facta, som ifrån början föranledt dess uppställande, och den rad af ständigt nya facta, som ytterligare tjenat till dess bekräftelse.

Då jag ansåg otvetydigt framgå såsom genom de meddelade facta bevisadt, att materien ytterst utgöres af atomer, var det å ena sidan frågan om atomer i kemisk mening, således på ett visst sätt till sin storlek skarpt begränsade smådelar, likgiltigt om de nu af oss såsom sådana antagna verkligen äro de absolut minsta eller icke, å andra sidan om en atomernas tillvaro i samma mening, som då det t. ex. för botanikern eller zoologen på intet sätt kan blifva tvifvel underkastadt, om växten eller djuret, som han i alla rigtningar studerar, verkligen existerar eller icke. Föreställningen om det enas och andras — atomernas och det omedelbart iakttagnas — tillvaro vinnes på olika sätt, men sjelfva arten af tillvaro, hvarom frågan är, är den samma, den simpla, hvardagliga tillvaro, som den hungrige tillerkänner åt brödet, hvarmed han mättas, den törstige åt källvattnet, som stillar hans törst, smeden åt släggan, hvarmed han bearbetar sitt jern. Kemistens atomer må väl vara delar af den materia, hvars delar de skola utgöra, och således sjelfve en verklig materia.

Kunde sålunda den mening inläggas i de citerade orden, att jag förklarade mig ställa mig på den materiela verklighetens, på den rena empiriens mark, så vore visserligen ingenting deremot att anmärka. Det kunde med andra ord hetat, att jag förklarat mig som naturforskare vilja redogöra för ett rent naturvetenskapligt ämne, såsom kemiker för en särskild sida af kemiens lära om materien.

Filosofien å sin sida nöjer sig icke att taga materien och den sinliga verlden, hvars underlag den är, sådan den nu en gång för oss föreligger. Hon tvekar ej att till besvarande framställa frågan om hvad den i förhållande till det tänkande förnuftet i och för sig är eller icke är, med ett ord om dess absoluta sjelfständighet eller icke sjelfständighet, och besvarar frågan efter sin olika ståndpunkt på olika sätt. För naturforskaren såsom sådan — har han påtagit sig rollen af naturfilosof, är tydligen hans ståndpunkt på samma gång en väsendtligen annan — äro dylika frågor främmande af det enkla skäl, att han efter sitt sätt att arbeta ej ser någon utsigt till deras besvarande. Att han ej kan lösa spörsmål som det förut berörda rörande materiens och andens verld vid sidan af hvarandra, kan visserligen ej förefalla honom underligt, då erfarenheten tillräckligt lär honom, att olösta och, som han till och med kunde frestas att antaga, för alltid olösbara gåtor möta äfven i det område, som omisskänneligt faller inom gränserna för hans eget forskningsfält. Så tyder han t. ex. som kemiker och kristallograf de underbart enkla lagar, efter hvilka å ena sidan atomerna förenade med hvarandra ge upphof till de sammansatta molekuler, hvaraf ämnenas massa utgöres, å andra sidan mole-

kulerna, ohämmade i sin fria rörelse, ordna sig till kristaller med sina i all sin ändlösa vexling strängt regelbundna och matematiskt bestämbara former. Men härmed är litet vunnet, då frågan blir om de naturens stora riken, der till den döda materiens krafter den nya factor tillkommer, som vi beteckna med ordet lif, och der den organiserade cellen blir det nya byggnadsmaterial, hvaraf efter helt nya anspråk på skönhet och stilriktighet formerna skola uppbyggas. Med den oerhörda rikedom af vetande om naturens krafter, som blifvit vår tids ära och berömmelse i jemförelse med dess föregångare, borde man väl kunna fordra af naturforskaren, att han säger oss, hvad lifvet är, och låter oss veta vilkoren, hvarunder kolföreningarnes molekuler, lösgjorda från tvånget af kristallbildningens lagar, sluta sig tillhopa till en cell med dess på samma gång gifna kraft att med tillgodogörande af utifrån gifven näring ur sig alstra nya celler. Väl har svaret på den första frågan ej uteblifvit. Man betecknar bittida och sent talet om en lifskraft som en längesedan öfvervunnen ståndpunkt och finner allt tillräckligt förklaradt med det nyvunna mäktiga slagordet om krafternas enhet, som inom så många andra områden visat sin ofelbarhet, men, göra vi behörig skilnad mellan orden och ordens innehåll, finna vi lätt, att dermed knappast en flik blifvit lyftad af den skymmande förlåt, som sedan årtusenden tillbaka så envist täckte lifvets hemlighet. På den andra, dock så nära liggande och så väsendtligen bestämmande frågan har ju svaret uteblifvit. Om lifvets början veta vi till och med mindre nu än man för längesedan trodde sig veta. Allt hvad vi af erfarenheten — naturforskarens enda säkra ledstjerna — i denna del lära, är, att lif är vilkoret för lif. Naturforskaren sjelf — förutsatt, att ej öfverskattandet af det myckna han redan vet förhindrar honom att inför det stora publikum erkänna sin okunnighet — måste vara den förste att medgifva, att motsatsen mellan lif och död, organiskt och oorganiskt ännu alltjemt står oförklarad, huru mycket än lifvets yttringar och dess sätt att verka med hvarje dag allt grundligare genomforskas. Ej under då, om han, tydligen med samma förutsättning, ej tilltror sig att med de medel, som stå honom till buds, lösa motsatsen mellan själslifvet och sinneverlden eller till sist den ännu högre mellan den skapande ande, hvaraf allt beherskas, och skapelsen sjelf. Är åter orsaken till svårigheten att lösa spörsmål som dessa helt enkelt att söka deri, att menniskan sjelf är en länk i skapelsens kedja, låt också gerna vara den högsta ibland dem, och sjelf på en gång en andens och materiens uppenbarelse, blir visserligen utsigten ringa, att de öfverhufvud taget endast med hjelp af mensklig forskning eller å andra sidan endast genom mensklig tankes arbete någonsin kunna fullt lösas, utan att, äf-

ven om så skulle vara, det rastlösa sträfvandet att uppnå det i fjerran hägrande målet derför skulle blifva utan sin betydelse, oafsedt det ändlösa arbetsfält, som studiet af andens yttringar i och för sig åt forskningen erbjuder.

Jag har med det i det föregående sagda velat fria mig för en sådan uppfattning af mitt föredrag i somras, som skulle jag uppträdt som målsman för den materialistiska filosofien. För att så mycket mindre låta detta framgå som resultatet af mitt anspråkslösa föredrag har jag nödgats på samma gång framhålla, att jag lika litet velat som på grund af arten af mina studier kunnat ställa mig på någon som helst filosofisk mark. Jag har med häfdande af min rätt att å min sida yttra mig och å andras sida bedömas såsom hvarken mer eller mindre än naturforskare för ingen del velat göra intrång på filosofiens arbetsfält. Deraf måste ock följa, att jag på intet sätt hvarken velat eller behöft intaga en polemisk ställning till den filosofiske författare, hvars protest emot mitt föredrag gifvit anledning till dessa rader. Våra åsigter torde så mycket snarare kunna fredligt sämjas vid hvarandras sida, då de, såsom vunna på olika vägar, med olika utgångspunkt och med olika syften knappast torde finna några egentliga beröringspunkter med hvarandra, för så vidt å ena sidan det gäller lösningen af metafysikens stora problem, å den andra rätt och slätt fysik i dess allmänna betydelse af läran om naturen. Ett närmare ingående på de åsigter rörande de sinliga tingen i rummet, som i nämde uppsats (t. ex. sid. 300 och 313) uttalas, kan sålunda från min ståndpunkt ej ifrågakomma.

Redaktionen tillsända tidskrifter:

Nordisk tidskrift, utgifven af Letterstedtska föreningen, red. af O. Montelius, 1880, 7:de häftet innehåller: Corneliussen, O. A. Experimentel geologi; Goos, C. Om statsuniversiteter; Stjernström, G. Johan Ihre, Utkast till en lefnadsteckning; Literaturöfversigt; Nyutkomna böcker.

Finsk Tidskrift, utgifven af C. G. Estlander, November 1880, innehåller: Ströftåg på den franska språkforskningens område. Språkets utveckling, af H. af Schultén; Poesier; Aug. Strindberg som dramatiker, af W. Bolin; Mor och son, teckningar ur familjelifvet i Finland för hundra år sen, af C. G. Estlander; I Bokhandeln; Öfversigt: Bref fr. Danmark, Bildande konst, Teater, Underrättelser från vetenskapliga och literära samfund.

Sanningsökaren, Månadsskrift utg. af K. P. Arnoldson och A. G. Åkerberg, 1880. häft. 10—11 innehåller bl. a Förnuftstro i Indien, af A. F. Åkerberg; Om uppfostran, Stopford Brooke, Judendom och Kristendom, Förnuft och bokstafs tro. af C.; Statskyrkan och samhällslifvet, af W—l. Farväl till mitt fosterland, af Måns Månsson; Föredrag; Från Bokhandeln m. m.

Svenska Trädgårdsföreningens tidskrift, utg. af Axel Pihl och Jacob Eriksson 1880, 6:te häft. inneh. bl. a.: Amygdalopsis Lindley Carr., med plansch, af A. P. Om Ampelväxter, af A. P.; Några vegetationsbilder från Norge, efter F. C. Schübeler; Om törnrosors plantering, af Ketten; Minneslista för Trädgårdsodlare och blomstervänner, November—December; Smärre uppsatser; Literatur.

F. WICHMANNS EFTER
GOTHERSGADE
1883
KJØBENHAVN K.
A. M. PEDERSEN

